

Uniwersytet w Białymstoku
Wydział Prawa

Artur Daniel Śledziewski

**Przestępstwo znęcania się w kontekście
przemocy w rodzinie**

Rozprawa doktorska
napisana pod kierunkiem
Prof. dr hab. M. Melezini

Białystok 2016

Spis treści

Wykaz skrótów	5
Wstęp	9
Rozdział I. Przemoc w rodzinie jako zjawisko społeczne	18
§ 1. Pojęcie rodziny.....	18
1. Społeczno - funkcjonalna koncepcja rodziny	18
2. Prawne aspekty rodziny	24
§ 2. Istota przemocy	32
1. Pojęcie przemocy	32
2. Formy przemocy w rodzinie	37
3. Przyczyny przemocy w rodzinie	44
4. Relacje rodzinne i stereotypy związane z przemocą w rodzinie.....	50
§ 3. Skala zjawiska przemocy w rodzinie	62
1. Sprawcy i ofiary przemocy w rodzinie	65
2. Badania społeczne na temat przemocy w rodzinie	71
Rozdział II. Przeciwdziałanie przemocy w rodzinie w świetle dokumentów międzynarodowych	74
§ 1. Przemoc w rodzinie w świetle dokumentów Organizacji Narodów Zjednoczonych --	74
1. Konwencja w sprawie likwidacji wszelkich form dyskryminacji kobiet z dnia 18.12.1979 r.	74
2. Konwencja o Prawach Dziecka z dnia 20.11.1989 r.	76
3. Deklaracja o eliminacji przemocy wobec kobiet z dnia 20.12.1993 r.	80
4. Rezolucja w sprawie eliminacji przemocy domowej wobec kobiet z dnia 22.12.2003 r.	81
§ 2. Przemoc w rodzinie w świetle dokumentów Rady Europy i Unii Europejskiej	83
1. Instrumenty Rady Europy	83
1.1. Rekomendacja R(85)4 w sprawie przemocy w rodzinie z dnia 26.03.1985 r. --	83
1.2. Rekomendacja R(90)2 w sprawie reakcji społecznych na przemoc w rodzinie z dnia 15.01.1990 r.	86
1.3. Rekomendacja 1582 (2002) w sprawie przemocy w rodzinie wobec kobiet z dnia 27.09.2002 r.	89
1.4. Rezolucja 1697 (2009) w sprawie szczególnego narażenia kobiet- imigrantek na przemoc domową z dnia 20.11.2009 r.	92
1.5. Rezolucja 1714 (2010) w sprawie dzieci będących świadkami przemocy domowej z dnia 12.03.2010 r.	94
1.6. Konwencja Stambulska z dnia 06.04.2011 r.	95

2. Instrumenty Unii Europejskiej -----	111
2.1. Program Daphne III -----	111
2.2. Opinie EKE-S w sprawach: przemocy domowej wobec kobiet i zwalczania przemocy domowej wobec kobiet -----	114
2.3. Dyrektywa 2012/29/UE -----	119
Rozdział III. Ustawowe znamiona przestępstwa znęcania się typu podstawowego ----	123
§ 1. Przedmiot ochrony -----	123
1. Rodzina jako główny przedmiot ochrony-----	127
2. Uboczny przedmiot ochrony-----	136
§ 2. Strona przedmiotowa -----	140
1. Znamię "znęcania się" w świetle doktryny i orzecznictwa-----	143
2. Przedmiot czynności wykonawczej-----	165
2.1. Osoba najbliższa-----	165
2.2. Osoba pozostająca w stałym lub przemijającym stosunku zależności od sprawcy -----	181
2.3. Małoletni-----	187
2.4. Osoba nieporadna ze względu na jej stan psychiczny lub fizyczny-----	196
§ 3. Podmiot-----	198
§ 4. Strona podmiotowa -----	202
1. Zamiar bezpośredni -----	204
2. Zamiar ewentualny-----	208
Rozdział IV. Ustawowe znamiona przestępstwa znęcania się typu kwalifikowanego --	212
§ 1. Znamię "szczególnego okrucieństwa" -----	212
§ 2. Znamię "targnięcia się pokrzywdzonego na własne życie" -----	228
Rozdział V. Formy stadialne i zjawiskowe przestępstwa znęcania się -----	238
§ 1. Formy stadialne -----	238
§ 2. Formy zjawiskowe -----	240
Rozdział VI. Zbieg przepisów ustawy i zbieg przestępstw -----	245
§ 1. Zbieg przepisów ustawy -----	245
§ 2. Zbieg przestępstw -----	255
Rozdział VII. Konsekwencje prawno - karne przestępstwa znęcania się -----	259
§ 1. Ustawowe zagrożenie -----	259
§ 2. Modyfikacje ustawowego zagrożenia -----	261

§ 3. Środki karne i kompensacyjne	270
§ 4. Środki probacyjne	277
§ 5. Środki zabezpieczające	286
Rozdział VIII. Przestępstwo znęcania się w świetle danych statystycznych	293
§ 1. Przestępstwo znęcania się stwierdzone w zakończonych postępowaniach przygotowawczych w latach 2003 - 2014	293
§ 2. Podejrzani o przestępstwo znęcania się w latach 2003 - 2014	299
§ 3. Skazani za przestępstwo znęcania się w latach 2003 - 2014	300
§ 4. Nieletni sprawcy przestępstwa znęcania się w latach 2003 - 2014	307
§ 5. Kary i środki karne orzeczone wobec prawomocnie skazanych za przestępstwo znęcania się w latach 2006 - 2014	313
§ 6. Osoby pokrzywdzone przestępstwem znęcania się w latach 2005 - 2015	324
Rozdział IX. Przestępstwo znęcania się w świetle wyników badań aktowych	329
§ 1. Metoda badań	329
§ 2. Charakterystyka sprawców	330
§ 3. Ofiary przestępstwa znęcania się	337
§ 4. Formy przemocy	340
§ 5. Sądowy wymiar kary	347
Zakończenie	353
Bibliografia	363
Wykaz tabel	392
Aneks - kwestionariusz ankiety	395

Wykaz skrótów

AKTY PRAWNE

Decyzja ramowa 2001/220/WSiSW	- Decyzja ramowa Rady 2001/220/WSiSW z dnia 15 marca 2001 r. o pozycji ofiar w postępowaniu karnym (Dz. Urz. WE L 82 z 22 03.2001)
Decyzja nr 803/2004/WE	- Decyzja nr 803/2004/WE Parlamentu Europejskiego i Rady Europy z dnia 21.04.2004 r. przyjmująca program działania Wspólnoty (2004 – 2008) w celu zapobiegania i zwalczania przemocy wobec dzieci, młodzieży i kobiet oraz w celu ochrony ofiar i grup ryzyka (program Daphne II)
Deklaracja o eliminacji przemocy wobec kobiet z dnia 20.12.1993 r.	- Deklaracja o eliminacji przemocy wobec kobiet przyjęta przez Zgromadzenie Ogólne Narodów Zjednoczonych z dnia 20 grudnia 1993 r.
Dyrektywa 2012/29/UE	- Dyrektywa Parlamentu Europejskiego i Rady 2012/29/UE z dnia 25 października 2012 r. ustanawiająca normy minimalne w zakresie praw, wsparcia i ochrony ofiar przestępstw oraz zastępująca decyzję ramową Rady 2001/220/WSiSW (Dz. Urz. UE L315 z 14.11.2012)
Program Daphne III	- Decyzja nr 779/2007/WE Parlamentu Europejskiego i Rady z dnia 20.06.2007 r. ustanawiająca na lata 2007 - 2013 program szczegółowy na rzecz zapobiegania i zwalczania przemocy wobec dzieci, młodzieży i kobiet oraz na rzecz ochrony ofiar i grup ryzyka (program Daphne III) jako część programu ogólnego „Prawa podstawowe i sprawiedliwość”
k.c.	- ustawa z dnia 23 kwietnia 1964 r. – Kodeks cywilny (Dz. U. z 2014 r. poz. 121)
k.k.	- ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks karny (Dz. U. Nr 88, poz.553 z późn. zm.)
k.k. z 1969 r.	- ustawa z dnia 19 kwietnia 1969 r. – Kodeks karny (Dz. U. 1969 Nr 13, poz. 94 z późn. zm.)
k.k.w.	- ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks karny wykonawczy (Dz. U. 1997 nr 90, poz. 557 z późn. zm.)

Konstytucja RP	- Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r. (Dz. U. Nr 78, poz 483 z późn. zm.)
Konwencja w sprawie likwidacji wszelkich form dyskryminacji kobiet z dnia 18.12.1979 r.	- Konwencja w sprawie likwidacji wszelkich form dyskryminacji kobiet przyjęta przez Zgromadzenie Ogólne Narodów Zjednoczonych dnia 18 grudnia 1979 r.
Konwencja o prawach dziecka z dnia 20.11.1989 r.	- Konwencja o prawach dziecka, przyjęta przez Zgromadzenie Ogólne Narodów Zjednoczonych dnia 20 listopada 1989 r. (Dz. U. z 1991 r. Nr 120, poz 526 z późn. zm.)
Konwencja Stambulska z dnia 06.04.2011 r.	- Konwencja Rady Europy o zapobieganiu i zwalczaniu przemocy wobec kobiet i przemocy domowej z dnia 06.04.2011 r.
k.p.c.	- ustawa z dnia 17 listopada 1964 r. – Kodeks postępowania cywilnego (Dz. U. z 2014 r. poz. 101 z późn. zm.)
k.p.k.	- ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks postępowania karnego (Dz. U. Nr 89, poz. 555 z późn. zm.)
k.p.k. z 1969 r.	- ustawa z dnia 19 kwietnia 1969 r. – Kodeks postępowania karnego (Dz. U. Nr 13, poz. 96 z późn. zm.)
k.r.o.	- ustawa z dnia 25 lutego 1964 r. – Kodeks rodzinny i opiekuńczy (Dz. U. z 2012 r. poz. 788 z późn. zm.)
nowelizacja k.k. z dnia 20 lutego 2015 r.	- ustawa z dnia 20 lutego 2015 r. o zmianie ustawy – Kodeks karny oraz niektórych innych ustaw (Dz. U. 2015 poz. 396)
nowelizacja k.k. z dnia 11 marca 2016 r.	- ustawa z dnia 11 marca 2016 r. o zmianie ustawy – Kodeks postępowania karnego oraz niektórych innych ustaw (Dz. U. 2016 poz. 437)
Rekomendacja Rec. (2006) 8	- Rekomendacja Rec. (2006) 8 Komitetu Ministrów Rady Europy w sprawie pomocy dla ofiar przestępstw z dnia 14 czerwca 2006 r.
Rekomendacja R(85)4	- Rekomendacja Komitetu Ministrów R(85)4 w sprawie przemocy w rodzinie z dnia 26.03.1985 r.
Rekomendacja R(90)2	- Rekomendacja Komitetu Ministrów R (90)2 w sprawie reakcji społecznych na przemoc w rodzinie z dnia 15.01.1990 r.

Rekomendacja 1582 (2002)	- Rekomendacja Zgromadzenia Parlamentarnego 1582 (2002) w sprawie przemocy w rodzinie wobec kobiet z dnia 27.09.2002 r.
Rezolucja 1697 (2009)	- Rezolucja Zgromadzenia Parlamentarnego 1697 (2009) w sprawie szczególnego narażenia kobiet – imigrantek na przemoc domową z dnia 20.11.2009 r.
Rezolucja 1714 (2010)	- Rezolucja Zgromadzenia Parlamentarnego 1714 (2010) w sprawie dzieci będących świadkami przemocy domowej z dnia 12.03.2010 r.
Rezolucja A/RES/58/147	- Rezolucja Zgromadzenia Ogólnego ONZ w sprawie eliminacji przemocy domowej wobec kobiet z dnia 22.12.2003 r. (A/RES/58/147)
r.p.n.k.	- rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 13 września 2011 r. w sprawie procedury „Niebieskiej Karty” oraz wzorów formularzy „Niebieska Karta” (Dz. U. Nr 209, poz. 1245)
u.p.n.	- ustawa z dnia 29 lipca 2005 r. o przeciwdziałaniu narkomanii (Dz. U. 2016 poz. 224)
u.p.p.r.	- ustawa z dnia 29 lipca 2005 r. o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie (Dz. U. Nr 180, poz. 1493)
Wytyczne z dnia 1 kwietnia 2014 r.	- Wytyczne Prokuratora Generalnego z dnia 1 kwietnia 2014 r. dotyczące zasad postępowania powszechnych jednostek organizacyjnych prokuratury w zakresie przeciwdziałania przemocy w rodzinie

POZOSTAŁE

Biul. SAKa	- Biuletyn Sądu Apelacyjnego w Katowicach
Biul. SN	- Biuletyn Informacyjny Sądu Najwyższego
CBOS	- Centrum Badania Opinii Społecznej
CzPKNP	- Czasopismo Prawa Karnego i Nauk Penalnych
EKE-S	- Europejski Komitet Ekonomiczno – Społeczny
KM	- Komitet Ministrów
KZS	- Krakowskie Zeszyty Sądowe
OSA	- Orzecznictwo Sądu Apelacyjnego
OSNC	- Orzecznictwo Sądu Najwyższego. Izba Cywilna
OSNKW	- Orzecznictwo Sądu Najwyższego. Izba Karna i Wojskowa

OSNPG	- Orzecznictwo Sądu Najwyższego – Wydawnictwo
OSNwSK	Prokuratury Generalnej
OSPika	- Orzecznictwo Sądu Najwyższego w sprawach karnych
	- Orzecznictwo Sądów Polskich i Komisji Arbitrażowych
OTK	- Orzecznictwo Trybunału Konstytucyjnego
PARPA	- Państwowa Agencja Rozwiązywania Problemów Alkoholowych
PE	- Parlament Europejski
PiP	- Państwo i Prawo
Prok. i Pr.	- Prokuratura i Prawo
PPA	- Przegląd Prawa i Administracji
PPP	- Przegląd Prawa Publicznego
PSD	- Przegląd Sądowy
PSJ	- Przegląd Sejmowy
SA	- Sąd apelacyjny
SN	- Sąd Najwyższy
St. Prawn.	- Studia Prawnicze
St. Iur.	- Studia Iuridica
ZO ONZ	- Zgromadzenie Ogólne Organizacji Narodów Zjednoczonych
ZP	- Zgromadzenie Parlamentarne

Wstęp

Od dawna w społeczeństwie dostrzega się zachowania jednostek, które powodują cierpienia u innych ludzi. Przemoc jest wszechobecnym zjawiskiem, towarzyszącym istocie ludzkiej od początku jej egzystencji, podobnie jak instytucja rodziny, która nosi miano najtrwalszej grupy społecznej, potrafiącej przetrwać wszelkie zmiany pojawiające się na świecie. Dokonując zestawienia dwóch powyższych zagadnień otrzymujemy twór o nazwie „przemoc w rodzinie”.

W Polsce najważniejszym aktem prawnym jest Konstytucja RP, która zawiera podstawowe regulacje związane z rodziną. Duże znaczenie w systemie prawa odgrywają, w omawianym zakresie, mechanizmy zawarte w ustawie z dnia 29 lipca 2005 r. o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie¹. Natomiast najważniejsze z punktu widzenia tematu prezentowanej rozprawy są regulacje prawa karnego. Kodeks karny bardzo oszczędnie posługuje się terminem „rodzina”, ale jednocześnie przypisuje mu duże znaczenie w kontekście dobra prawnego, które znalazło się w tytule rozdziału XXVI. W tym aspekcie pojawiają się wobec prawa karnego dwa podstawowe oczekiwania, których jednoczesna realizacja jest niezwykle trudna i odbywa się na zasadzie – jedno kosztem drugiego. Po pierwsze jest to ochrona rodziny poprzez dostępne instrumenty prawne; po drugie nieingerencja w sytuację rodziny, która z założenia funkcjonuje w ten sposób, że jest samowystarczalna.

Uważam, że istnieje duża potrzeba zmierzenia się z podjęciem rozważań i próbą określenia ochrony rodziny oraz przestępstwa znęcania się na gruncie prawa karnego. W polskim piśmiennictwie karnistycznym brakuje opracowań monograficznych dotyczących przestępstwa znęcania się, ale także w zakresie przemocy w rodzinie są one nieliczne. W ostatnich latach pojawiły się opracowania na temat przemocy kobiet w rodzinie (tzn. doświadczanej przez kobiety lub stosowanej przez kobiety). W tym zakresie można zwrócić uwagę na publikacje z 2014 r., takie jak: opracowanie monograficzne M. Czarkowskiej pt. „Przeciwdziałanie przemocy wobec kobiet w rodzinie w praktyce organów ścigania, wymiaru sprawiedliwości i innych instytucji”, czy też opracowanie M. Cabalskiego „Przemoc stosowana przez kobiety. Studium kryminologiczne”. Natomiast w odniesieniu do przestępstwa znęcania się pozostaje odosobniona monografia autorstwa J. Bryka „Przestępstwo znęcania się. Studium prawnokarne i kryminologiczne” z 2003 r. Warto

¹ Dz. U. 2005 nr 180, poz. 1493.

zwrócić uwagę na jedyne karno – materialne opracowanie dotyczące problematyki przestępstwa znęcania się autorstwa V. Konarskiej – Wrzosek znajdujące się w „Systemie Prawa Karnego. Tom 10. Przestępstwa przeciwko dobrom indywidualnym” pod redakcją J. Warylewskiego, w tym także najnowsze – drugie wydanie z 2016 r., uwzględniające ostatnie reformy w prawie karnym.

Kompleksowe uregulowanie zagadnień dotyczących przestępstwa znęcania się wynika także z potrzeby ustosunkowania się do bogatej, lecz zarazem niejednolitej linii orzeczniczej polskich sądów w zakresie znamion przestępstwa znęcania się. W tym celu odwołano się do orzecznictwa stanowiącego wytyczne w zakresie prawnego – karnej ochrony rodziny. Wzięto także pod uwagę najnowsze orzecznictwo sądowe, które prezentuje wykładnię terminów, które dotychczas uznawane były za niejednoznaczne.

W celu uniknięcia jakichkolwiek wątpliwości interpretacyjnych wskazuję, iż w rozprawie domyślnie będę używał terminu „przestępstwo znęcania się” w odniesieniu do przestępstwa stypizowanego w art. 207 k.k. W przeciwnym razie zostanie to wyraźnie podkreślone.

Głównym celem rozprawy jest całościowa analiza i ocena normatywnego kształtu przestępstwa znęcania się, w tym także w odniesieniu do aspektów przemocy w rodzinie. Realizacja celu badawczego przebiegała z wykorzystaniem zarówno teoretycznych, jak i empirycznych metod badawczych. W części teoretycznej rozprawy przedstawiam przede wszystkim prawną – dogmatyczną analizę przestępstwa znęcania się na gruncie obowiązującego kodeksu karnego oraz analizę zjawiska przemocy w rodzinie z perspektywy innych nauk społecznych. W części empirycznej ukazuję statystyczny obraz przestępstwa znęcania się oraz zjawiska przemocy w rodzinie, w tym także z punktu widzenia opinii społecznej. Poza tym w tej części rozprawy prezentuję wyniki własnych badań aktowych, w sprawach kwalifikowanych o przestępstwo znęcania się.

Jako główną hipotezę badawczą przyjmuję pogląd, iż na gruncie prawa karnego przestępstwo znęcania się jest podstawowym instrumentem zwalczania zjawiska przemocy w rodzinie. Jednocześnie przyjmuję założenie, że nie każde przestępstwo znęcania się można uznać za przemoc w rodzinie i nie każdą przemoc w rodzinie można uznać za przestępstwo znęcania się (zakresy definicyjne tych terminów krzyżują się). W celu weryfikacji powyższej hipotezy badawczej przyjmuję następujące problemy badawcze sformułowane w formie pytań:

1. Czy kryminalizacja znęcania się jest właściwym i zarazem optymalnym instrumentem do tego, aby chronić rodzinę przed przemocą?

2. Jakie są międzynarodowe standardy przeciwdziałania przemocy w rodzinie i jakie mogą mieć one znaczenie dla polskiego porządku prawnego?
3. Czy istnieje potrzeba poszerzenia zakresu przedmiotowego przestępstwa znęcania się o aspekt seksualny i ekonomiczny?
4. Na czym polega istota znęcania się oraz jaka jest relacja między fizycznym i psychicznym znęcaniem się?
5. Czy każde przestępstwo znęcania się, którego ofiarą jest osoba najbliższa, będzie skierowane przeciwko rodzinie?
6. W jaki sposób interpretacja pojęcia „wspólnego pożycia” wpływa na ochronę rodziny w prawie karnym?
7. Jaka jest strona podmiotowa przestępstwa znęcania się?
8. Jaka jest rola instrumentów prawno – karnych srosowanych wobec sprawców przestępstwa znęcania się?
9. Jakiego rodzaju sankcje (wolnościowe/izolacyjne) powinny być orzekane wobec skazanych za przestępstwo znęcania się?
10. Jaki jest statystyczny obraz przestępstwa znęcania się i przemocy w rodzinie?

W rozprawie przyjęto następującą strukturę pracy. Rozprawa składa się z dziewięciu rozdziałów, z czego dwa pierwsze poświęcono przemocy w rodzinie, a pozostałe siedem przestępstwu znęcania się. Początkowe rozważania o przemocy w rodzinie ukazują interdyscyplinarność tego zjawiska, które jest zagadnieniem szerszym, niż przestępstwo znęcania się. Przechodząc następnie do analizy przestępstwa znęcania się możliwe jest podjęcie rozważań w kontekście omówionej wcześniej przemocy w rodzinie, co odzwierciedla istotę tematu rozprawy.

Dokonując podziału rozprawy z uwzględnieniem wykorzystanych metod badawczych, należy wyróżnić następujące kwestie. W pierwszym rozdziale dotyczącym przemocy w rodzinie łączę dwie metody – teoretyczną i empiryczną. W kolejnych sześciu rozdziałach, z czego pierwszy poświęcam przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie, a kolejne przestępstwu znęcania się, wykorzystuję metodę prawno – dogmatyczną. Natomiast dwa ostatnie rozdziały zostały opracowane z wykorzystaniem metody empirycznej, z czego rozdział ósmy to statystyczny obraz przestępstwa znęcania się, a rozdział dziewiąty prezentuje wyniki przeprowadzonych badań aktowych.

Rozdział I rozprawy rozpoczynam od rozważań na temat pojęcia „rodziny” zarówno z perspektywy społeczno – funkcjonalnej, jak i prawnej. Wskazuję na socjalizację pierwotną,

która kształtuje osobowość jednostek oraz na internalizację najważniejszych norm społecznych. Poza tym zwracam uwagę na przeobrażenia form rodziny w postaci zmiany modelu rodziny oraz jej funkcji. Prezentuję także wyniki badań opinii społecznej, które ukazują, jak cenną wartością dla społeczeństwa jest rodzina. W zakresie prawnych aspektów rodziny odwołuję się do Konstytucji RP oraz aktów prawnych niższego rzędu. W dalszej kolejności uwagę koncentruję na samym pojęciu „przemocy”. Ukazuję różnice w postrzeganiu tego pojęcia przez pryzmat różnych nauk, w tym także prawa karnego i kryminologii. Kolejną poruszoną przeze mnie kwestią jest definicja „przemocy w rodzinie” zawarta w u.p.p.r. oraz jej formy w postaci przemocy: fizycznej, psychicznej, seksualnej, ekonomicznej i zaniedbania. Ponadto podejmuję rozważania w zakresie przyczyn przemocy w rodzinie. Zwracam też uwagę na relacje rodzinne, w których może dochodzić do przemocy. Wyróżniam przemoc w relacjach małżeńskich (partnerskich), przemoc wobec dzieci, przemoc między rodzeństwem oraz przemoc wobec osób starszych. Ukazuję najczęściej występujące stereotypy na temat przemocy w rodzinie. W ostatniej części rozdziału pierwszego przedstawiam skalę zjawiska przemocy w rodzinie w świetle danych statystycznych. W tym celu wykorzystuję informacje udostępnione przez Komendę Główną Policji, różnego rodzaju raporty i badania prowadzone na zlecenie rządu oraz przez specjalistyczne ośrodki.

Rozdział II poświęcam problematyce przemocy w rodzinie w świetle dokumentów międzynarodowych. Zagadnienie to należy do regulacji dotyczących praw człowieka, choć nie było tak zawsze. Początkowo naruszenie praw i wolności człowieka wiązano z ingerencją instytucji władzy i w ten sposób zaliczano do publicznej sfery życia. Dopiero z czasem zauważono, że prawa i wolności człowieka mogą być łamane w obszarze prywatnej sfery życia, w której umiejscowiono przemoc w rodzinie². W rozdziale II omawiam najważniejsze dokumenty w zakresie przeciwdziałania przemocy w rodzinie, w ramach trzech systemów: Organizacji Narodów Zjednoczonych, Rady Europy oraz Unii Europejskiej. W ramach pierwszego z nich analizie poddaję cztery dokumenty: dwie konwencje, które odnoszą się do kwestii przemocy wobec kobiet i dzieci, czyli: Konwencja w sprawie likwidacji wszelkich form dyskryminacji kobiet z dnia 18 grudnia 1979 r. oraz Konwencja o prawach dziecka z dnia 20 listopada 1989 r., a także dokumenty Organizacji Narodów Zjednoczonych, tj. Deklaracja o eliminacji przemocy wobec kobiet z dnia 20 grudnia 1993 r. oraz Rezolucja Zgromadzenia Ogólnego ONZ w sprawie eliminacji przemocy domowej wobec kobiet z dnia

² S. Spurek, *Przeciwdziałanie przemocy w rodzinie. Komentarz*, Wolters Kluwer business, Warszawa 2012, s. 27 – 28.

22 grudnia 2003 r. (A/RES/58/147). W zakresie instrumentów Rady Europy sięgam do sześciu dokumentów, które odgrywają zróżnicowane role w kształtowaniu systemów prawnych państw członkowskich, w tym także Polski. Konwencje są bardzo często poprzedzone licznymi zaleceniami oraz stanowią podsumowanie działań, w wybranej tematyce. Natomiast rekomendacje (zalecenia) nie są wiążące dla państw, a są to jedynie postulaty kierowane do rządów. Na początku omawiam dwie Rekomendacje Komitetu Ministrów tj. Rekomendacja Komitetu Ministrów R (85) 4 w sprawie przemocy w rodzinie z dnia 26 marca 1985 r. i Rekomendacja Komitetu Ministrów R (90) 2 w sprawie reakcji społecznych na przemoc w rodzinie z dnia 15 stycznia 1990 r., które są pierwszymi dokumentami na szczeblu Rady Europy z obszaru badanej problematyki. Następnie poddaję analizie dokumenty przygotowane przez Zgromadzenie Parlamentarne, tj.: Rekomendacja Zgromadzenia Parlamentarnego 1582 (2002) w sprawie przemocy w rodzinie wobec kobiet z dnia 27 września 2002 r., Rezolucja Zgromadzenia Parlamentarnego 1697 (2009) w sprawie szczególnego narażenia kobiet – imigrantek na przemoc domową z dnia 20 listopada 2009 r. oraz Rezolucja Zgromadzenia Parlamentarnego 1714 (2010) w sprawie dzieci będących świadkami przemocy domowej z dnia 12 marca 2010 r. Na koniec poświęcam uwagę dokumentowi, który w ostatnim czasie wzbudził wiele kontrowersji w opinii całego społeczeństwa. Mam na myśli Konwencję Stambulską z dnia 6 kwietnia 2011 r., która uważana jest za pierwszy akt prawny w Europie, całościowo traktujący sprawę przeciwdziałania i zwalczania przemocy wobec kobiet, a także przemocy domowej³. Z kolei w ostatniej części rozdziału drugiego odwołuję się do różnych rodzajów aktów prawnych Unii Europejskiej, które odnoszą się do wspólnej problematyki – przemocy w rodzinie. Na początku jest to Decyzja nr 779/2007/WE Parlamentu Europejskiego i Rady z dnia 20 czerwca 2007 r. ustanawiająca na lata 2007 – 2013 program szczegółowy na rzecz zapobiegania i zwalczania przemocy wobec dzieci, młodzieży i kobiet oraz na rzecz ochrony ofiar i grup ryzyka (Program Daphne III) jako część programu ogólnego „Prawa podstawowe i sprawiedliwość”. Następnie są to dwie opinie Komitetu Ekonomiczno – Społecznego, które wprawdzie nie mają mocy wiążącej dla rządów państw członkowskich, ale poruszają bardzo istotne zagadnienia w obszarze przemocy w rodzinie. Pierwsza to Opinia w sprawie przemocy domowej wobec kobiet z dnia 16 marca 2006 r., a druga to Opinia w sprawie zwalczania

³ *Uzasadnienie do projektu ustawy o ratyfikacji Konwencji Rady Europy o zapobieganiu i zwalczaniu przemocy wobec kobiet i przemocy domowej, sporządzonej w Stambule w dniu 11 maja 2011 r.*, s. 36. (druk nr 2515) [dostęp w Internecie: <http://orka.sejm.gov.pl/Druki7ka.nsf/0/E651513809A6D5D8C1257D010031FCD9/%24File/2515.pdf>] 03.09.2015 r.

przemocy domowej wobec kobiet z dnia 18 września 2012 r. Na zakończenie analizuję przepisy Dyrektywy Parlamentu Europejskiego i Rady 2012/29/UE z dnia 25 października 2012 r. ustanawiające normy minimalne w zakresie praw, wsparcia i ochrony ofiar przestępstw, która zastąpiła decyzję ramową Rady 2001/220/WSiSW.

W rozdziale III dokonuję pogłębionej analizy przestępstwa znęcania się w świetle aktualnego stanu prawnego. W tej części rozprawy przeprowadzam analizę znamion przestępstwa znęcania się w oparciu o poglądy doktryny i tezy z orzecznictwa. Wskazuję na istotną rolę przedmiotu ochrony przestępstwa znęcania się z podziałem na główny – rodzina oraz uboczny przedmiot ochrony. Następnie przedstawiam stronę przedmiotową przestępstwa rozpoczynając od wykładni znamienia „znęcania się”. Opisuję istotę zachowania polegającego na znęcaniu się sprawcy, w tym wielodziałaniowość oraz intensywne, jednorazowe zdarzenie – zwarte czasowo i miejscowo. Wyszczególniam formy fizycznego i psychicznego znęcania się, a także poruszam aspekt obiektywności w postrzeganiu sytuacji ofiary. Dalej omawiam przedmiot czynności wykonawczej. Poświęcam uwagę wykładni znamienia „osoba najbliższa”, która może być najczęściej utożsamiana z rodziną, prezentuję definicję „osoby najbliższej” z art. 115 § 11 k.k. w oparciu o literaturę przedmiotu oraz orzecznictwo. Staram się zaprezentować najbardziej aktualną problematykę omawianych kwestii, dlatego sięgam też do najnowszego orzecznictwa Sądu Najwyższego, które zajmuje się wykładnią terminu „wspólne pożycie”⁴. Następnie omawiam pozostałe elementy przedmiotu czynności wykonawczej, czyli: osoba pozostająca w stałym lub przemijającym stosunku zależności od sprawcy, małoletni – tutaj poruszam zagadnienie kontratypu karcenia małoletnich wraz z wprowadzonym zakazem stosowania kar cielesnych (art. 96¹ k.r.o.), oraz osoba nieporadna ze względu na jej stan psychiczny i fizyczny. W dalszej kolejności przechodzę do analizy podmiotu przestępstwa znęcania się. W ostatniej części rozdziału trzeciego omawiam stronę podmiotową przestępstwa znęcania się. Wskazuję, że omawiane przestępstwo ma charakter umyślny i przechodzę do rozważań w zakresie zamiaru towarzyszącego sprawcy. Przytaczam stanowisko tych przedstawicieli doktryny, którzy opowiadają się wyłącznie za zamiarem bezpośrednim, a także argumenty tych, którzy dopuszczają wystąpienie zamiaru ewentualnego. Próbując rozstrzygnąć powyższą kwestię powołuję się na najnowsze orzecznictwo Sądu Najwyższego⁵.

⁴ Zob. Uchwała Składu Siedmiu Sędziów Sądu Najwyższego – Izba Karna z dnia 25 lutego 2016 r., I KZP 20/15, OSNKW 2016 nr 3, poz. 19.

⁵ Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 18 marca 2015 r., III KK 432/14, KZS 2015/6/40.

Rozdział IV poświęcam typom kwalifikowanym przestępstwa znęcania się. Kierując się systematyką przyjętą w kodeksie karnym, jako pierwsze omawiam znamię „szczególnego okrucieństwa”. W tym celu sięgam do wykładni innych przepisów prawnych, w których ustawodawca posłużył się także znamieniem „szczególnego okrucieństwa”, czyli np. art. 148 § 2 pkt 1 k.k., czy art. 197 § 4 k.k. Korzystam z wybranego orzecznictwa sądów, aby przybliżyć odbiorcom jakie zachowania w praktyce orzeczniczej kwalifikowane są, jako znęcanie się ze szczególnym okrucieństwem. Drugie w kolejności analizowane znamię to „targnięcie się pokrzywdzonego na własne życie”. W tej części wskazuję na różnice w odniesieniu do typu podstawowego przestępstwa znęcania się widoczne w stronie podmiotowej oraz w skutkowym charakterze przestępstwa z art. 207 § 3 k.k.

W rozdziale V wskazuję na formę stadialną przestępstwa znęcania się polegającą na usiłowaniu. Z analizy wyłączono formę przygotowania, gdyż nie podlega ona w tym przypadku karalności. Następnie omawiam formy zjawiskowe przestępstwa znęcania się. Szczególną uwagę poświęcam kwestii pomocnictwa przez zaniechanie przez osobę, na której spoczywa prawny, szczególny obowiązek niedopuszczenia do popełnienia czynu zabronionego.

Rozdział VI dotyczy zbiegów przepisów ustawy oraz zbiegu przestępstw. Po pierwsze zwracam uwagę na sytuacje, kiedy sprawca swoim jednym i tym samym zachowaniem wypełnia znamiona więcej niż jednego typu czynu zabronionego. Wyróżniam w tej kwestii rzeczywisty, pozorny oraz pomijalny zbieg przepisów ustawy. Odwołuję się do trzech generalnych zasad, czyli: specjalności, pochłaniania i subsydiarności. Następnie wymieniam występujące najczęściej w doktrynie i orzecznictwie zbiegi przepisów ustawy przestępstwa znęcania się. W odniesieniu do zbiegu przestępstw wskazuję na sytuacje, kiedy ten sam sprawca dopuszcza się dwóch lub więcej czynów mogących stanowić samoistną podstawę prawną – karnego wartościowania. Odwołuję się do orzeczenia Sądu Najwyższego⁶, w którym poruszono kwestię popełnienia przez sprawcę znęcania się w tym samym czasie innego przestępstwa z użyciem przemocy.

Rozdział VII rozprawy poświęcam konsekwencjom prawną – karnym przestępstwa znęcania się. W tym miejscu szczególną uwagę zwracam na zmiany wprowadzone niedawną reformą prawa karnego tj. nowelizacją k.k. z dnia 20 lutego 2015 r.⁷ oraz nowelizacją k.k. z

⁶ Zob. Postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 6 maja 2014 r., III KK 462/13, Lex nr 1466583.

⁷ Dz. U. 2015 poz. 396.

dnia 11 marca 2016 r.⁸. Rozważania rozpoczynam od ustawowych zagrożeń zarówno za typ podstawowy, jak i typy kwalifikowane przestępstwa znęcania się. Następnie przechodzę do kwestii modyfikacji ustawowego zagrożenia, polegającej na odstąpieniu od orzekania kar izolacyjnych, w tym także z warunkowym zawieszeniem wykonania, w kierunku kar wolnościowych. W następnej kolejności omawiam wybrane środki karne, które w sposób szczególny mają chronić pokrzywdzonych przed znęcaniem się tj. zakaz przebywania w określonych środowiskach lub miejscach, kontaktowania się z określonymi osobami, zbliżania się do określonych osób lub opuszczania określonego miejsca pobytu bez zgody sądu oraz nakaz okresowego opuszczenia lokalu zajmowanego wspólnie z pokrzywdzonym. W tym miejscu wspominam też o środkach kompensacyjnych (obowiązek naprawienia szkody, zadośćuczynienie za doznaną krzywdę, nawiązka), które do niedawna były środkami karnymi. Następnie przechodzę do omówienia środków związanych z poddaniem sprawcy próbie. Zwracam szczególną uwagę na instytucję warunkowego umorzenia postępowania, czy też warunkowego zawieszenia wykonania kary, która do tej pory bardzo często była stosowana w przypadku sprawców przestępstwa znęcania się. Ponadto wskazuję najważniejsze, z punktu widzenia tematu rozprawy, obowiązki probacyjne m.in. poddanie się terapii uzależnień, poddanie się terapii (w szczególności psychoterapii lub psychoedukacji), uczestnictwo w oddziaływaniach korekcyjno – edukacyjnych, powstrzymanie się od przebywania w określonych środowiskach lub miejscach, powstrzymanie się od kontaktowania się z pokrzywdzonym lub innymi osobami w określony sposób lub zbliżania się do pokrzywdzonego lub innych osób, opuszczenia lokalu zajmowanego wspólnie z pokrzywdzonym. W ostatniej części rozdziału VII wskazuję na zmiany wprowadzone do kodeksu karnego w zakresie środków zabezpieczających (np. terapia uzależnień), które mogą być orzekane m.in. wobec skazanych za przestępstwo popełnione w związku z uzależnieniem od alkoholu, środka odurzającego lub innego podobnie działającego środka.

W rozdziale VIII prezentuję statystyczny obraz przestępstwa znęcania się za lata 2003 – 2014, posługując się podstawowymi jednostkami obliczeniowymi takimi jak: przestępstwo stwierdzone w zakończonych postępowaniach przygotowawczych, dane dotyczące osób podejrzanych i skazanych oraz nieletnich sprawców przestępstw. Poza tym prezentuję dane na temat kar i środków karnych orzeczonych wobec prawomocnie skazanych za przestępstwo znęcania się w latach 2006 – 2014. Na zakończenie omawianego rozdziału prezentuję obraz osoby pokrzywdzonej przestępstwem znęcania się w latach 2005 – 2015. W badaniach

⁸ Dz. U. 2016 poz. 428.

wykorzystuję informacje zamieszczone w Rocznikach Statystycznych Rzeczypospolitej Polskiej z lat 2001 – 2015, Raportach o stanie bezpieczeństwa w Polsce za lata 2011 – 2014, statystykach prowadzonych przez Komendę Główną Policji oraz przez Ministerstwo Sprawiedliwości.

W rozdziale IX w oparciu o metodę empiryczną przedstawiam wyniki badań akt spraw sądowych osób prawomocnie skazanych za przestępstwo znęcania się. Badania przeprowadzono w grudniu 2014 r. na próbie 180 spraw z art. 207 k.k., których wyroki zapadły przed Sądem Rejonowym w Łomży. Głównym celem badawczym było ukazanie przestępstwa znęcania się w praktyce orzeczniczej wymiaru sprawiedliwości. W tym miejscu zwracam uwagę na portret sprawców i ofiar przestępstwa znęcania się. Charakteryzuję liczbę osób pokrzywdzonych przez tego samego sprawcę oraz rodzaj relacji wiążących sprawcę z pokrzywdzonym/-i. Wyszczególniam nie tylko formy przemocy charakterystyczne dla znęcania się – fizyczna i psychiczna, ale także te, które znacznie częściej utożsamiane są z przemocą w rodzinie – seksualna, ekonomiczna i zaniedbanie. Podejmuję się określenia wpływu zmiennych niezależnych takich jak wiek, miejsce zamieszkania sprawcy, na zmienne zależne, takie jak: forma stosowanej przemocy oraz długość okresu znęcania się. Ponadto wskazuję na sądowy wymiar kary, w tym strukturę kary pozbawienia wolności, a także długość i obowiązki okresu próby. Dążąc do osiągnięcia postawionego celu badawczego przyjmuję hipotezę główną, że przestępstwo znęcania się w praktyce przybiera formę zarówno znęcania się fizycznego, jak i psychicznego, a obie formy znęcania się zazwyczaj występują łącznie, oraz, że sprawcą przestępstwa znęcania się jest najczęściej mąż i ojciec dzieci. W uzupełnieniu hipotezy głównej przyjmuję założenie, że przestępstwo znęcania się charakteryzuje się wielokrotnością powtarzających się czynów w dłuższym okresie czasu, oraz, że reakcja sądów wobec sprawców przestępstwa znęcania się jest stosunkowo łagodna.

Rozdział I. Przemoc w rodzinie jako zjawisko społeczne

§ 1. Pojęcie rodziny

1. Społeczno – funkcjonalna koncepcja rodziny

W ujęciu socjologicznym rodzina jest podstawową grupą społeczną z kategorii mikrostruktur. Powszechnie jednostki rozpoczynają swoje funkcjonowanie w społeczeństwie właśnie od rodziny. Wyróżniają ją takie cechy jak: niezależność od ludzkiej woli (jednostka nie ma wpływu na to w jakiej rodzinie przyjdzie na świat), emocjonalne więzi, bezpośrednie kontakty, określenie tożsamości społecznej, z którą jednostka identyfikuje się w kategorii „my”. Zdaniem P. Sztompki pod pojęciem rodziny należy rozumieć „trwałą wspólnotę składającą się z rodziców, dzieci i krewnych, powiązanych istotnymi wartościami i interesami”⁹.

Na przestrzeni lat rodzina przechodziła wiele przeobrażeń, jednakże wciąż pozostaje najtrwalszą relacją międzyludzką. W dawnych czasach dominowała rodzina wielopokoleniowa, gdzie bliskie relacje utrzymywane były nie tylko pomiędzy rodzicami i dziećmi, ale także dziadkami i wnukami oraz krewnymi w linii bocznej. Ważną rolę odgrywał autorytet osób starszych, które odpowiedzialne były za przekazywanie najważniejszych wartości, transmisje kultury. Czas miał wówczas charakter cykliczny – dzieci wiedziały, że w przyszłości będą zajmowały się dokładnie tym samym, co teraz robią ich rodzice. W czasach współczesnych zaczęła dominować rodzina nuklearna – dwupokoleniowa, złożona z rodziców i dzieci¹⁰. Znacznemu osłabieniu uległy więzi z dziadkami oraz dalszymi krewnymi. Zanika autorytet osób starszych, a proces uczenia się przebiega z góry na dół i na odwrót (np. dzieci coraz szybciej nadążają za zmianami technologicznymi i w tym zakresie mogą douczać rodziców). Natomiast przyszłość stała się bardziej niepewna pod tym względem, że dzieci nie wiedzą czy chcą i czy będą robić to samo, co ich rodzice.

⁹ P. Sztompka, *Socjologia. Analiza społeczeństwa*, Wydawnictwo Znak, Kraków 2012, s. 274 – 275.

¹⁰ A. Giddens, *Socjologia*, Wydawnictwo PWN, Warszawa 2012, s. 333.

Kolejna istotna zmiana formy rodziny odnosi się do struktury władzy. W tym zakresie można wyróżnić rodziny matriarchalne, gdzie występuje dominacja żony i matki, rodziny patriarchalne, tu natomiast główne decyzje podejmuje mąż i ojciec, oraz rodziny egalitarne (partnerskie), w których prawa i obowiązki dzielą się równo między małżonków. Ostatnia forma jest coraz bardziej pożądana we współczesnych czasach¹¹. Zdaniem S. Krawiec coraz częściej zanika model rodziny, w której kobieta zajmuje się gospodarstwem domowym, a mąż pracuje na utrzymanie rodziny. Sytuacja taka wiąże się ze zmianą roli kobiety – matki, która spełnia się w życiu zawodowym. To następnie przekłada się na funkcjonowanie rodziny, w której oboje pracujący rodzice nie mają zbyt wiele czasu na wychowywanie dzieci. W domu pojawiają się często negatywne emocje, wynoszone przez rodziców z miejsca pracy. Rodzice stają przed dylematem, z jednej strony chcą zapewnić dobre warunki materialne rodzinie – w związku z tym muszą jeszcze więcej pracować i podnosić swoje kwalifikacje, z drugiej – chcą poświęcać dzieciom dużo czasu. Spełnienie dwóch wymagań jednocześnie nie jest możliwe. Pogodzenie ich zawsze odbywać się będzie na zasadzie – jedno kosztem drugiego¹².

Rodzina uważana jest za łącznik między jednostką a społeczeństwem, dlatego ważne jest to, aby prawidłowo wypełniała swoje funkcje¹³. Wytworzone przez rodzinę efekty społeczne, wydają się niemożliwe do osiągnięcia przez żadną inną grupę społeczną. Jest ona niezbędna dla prawidłowego rozwoju każdego człowieka oraz istnienia i przetrwania całego społeczeństwa. Podstawowa funkcja przypisywana rodzinie, która jest przez nią najbardziej stabilnie realizowana, to reprodukcja populacji (funkcja prokreacyjna). Poza tym to głównie rodzinie zawdzięczamy transmisję kultury, czyli możliwość poznania i korzystania z tego, co odkryli nasi poprzednicy (funkcja edukacyjna). Rodzina odpowiedzialna jest także za przekaz norm i wartości społecznych, dzięki czemu nie musimy na nowo poznawać co jest dobre/złe, słuszne/niesłuszne, sprawiedliwe/niesprawiedliwe itp. (funkcja wychowawcza)¹⁴. Kolejne funkcje rodziny to: dostarczanie dóbr materialnych (funkcja ekonomiczna),

¹¹ P. Sztompka, *Socjologia. Analiza społeczeństwa...*, s. 276.

¹² S. Krawiec, *Niektóre uwarunkowania przemocy w Polsce. Aspekty socjologiczne*, [w:] J. Wawrzyniak (red.), *Socjologiczne i psychologiczne aspekty przemocy*, Wydawnictwo Wyższej Szkoły Humanistyczno-Ekonomicznej w Łodzi, Łódź 2007, s. 30.

¹³ W teoriach funkcjonalnych występuje porównanie społeczeństwa do organizmu biologicznego. Zwraca się uwagę na pracę poszczególnych elementów (w socjologii – jednostek, w biologii – np. komórek), bo to one zapewniają prawidłowe funkcjonowanie całości (w socjologii – społeczeństwa, w biologii – np. narządów). Podejście takie zapoczątkowane przez A. Comte – uważanego za twórcę socjologii, kontynuował i rozwijał H. Spencer.

¹⁴ P. Sztompka, *Socjologia. Analiza społeczeństwa...*, s. 277 – 278.

zabezpieczanie członków rodziny w określonych sytuacjach życiowych (funkcja opiekuńcza), sytuowanie członków rodziny w strukturze społecznej, w określonych klasach i warstwach społecznych (funkcja stratyfikacyjna), społeczna kontrola zachowań poszczególnych członków rodziny (funkcja integracyjna)¹⁵. Dawniej rodzina była odpowiedzialna za całościowe wypełnienie wszystkich funkcji. Można powiedzieć, że była w większym stopniu samowystarczalna. Obecnie niektóre funkcje rodziny, w całości lub w części, przejmowane są przez wyspecjalizowane instytucje¹⁶ (np. szkoła, placówki opiekuńczo – wychowawcze, domy starości). Pomimo tego rodzina nie traci na znaczeniu i wciąż jest podstawową komórką społeczną.

Rodzina wyposaża jednostkę w podstawowy bagaż doświadczeń emocjonalnych, intelektualnych, kulturowych i społecznych. Stanowi ona wyjściowy kapitał, który później jednostka rozbudowuje przez całe życie. Przyszłość jest zależna od socjalizacji jaką przechodzi jednostka w rodzinie. Człowiek ze swej natury jest istotą społeczną i dąży do życia w społeczeństwie, które jest zarazem koniecznym warunkiem jego rozwoju. To właśnie rodzinny system wartości uważany jest za jeden z najsilniejszych, który jest w stanie pokonać niepożądane wpływy otoczenia¹⁷. Działania człowieka oraz wyobrażenia o otaczającym go świecie zależne są od miejsca, które zajmuje rodzina w strukturze społecznej. Jednostki mają możliwość przemieszczania się wewnątrz układu strukturalnego, jednakże położenie rodziny będzie odgrywało istotną rolę w punkcie startowym¹⁸.

„Wierzyć w rodzinę oznacza budować przyszłość” to jeden z tematów spotkań Jana Pawła II z wiernymi, w czasie którego pojawiło się kilka zasadniczych pytań. Wśród nich to – w jaką rodzinę wierzyć? Zdaniem Papieża Jana Pawła II „sprawą podstawową jest ochrona rodziny opartej na małżeństwie, rozumianym jako akt publicznie zatwierdzający i regulujący wzajemne zobowiązania, jako całkowite przyjęcie odpowiedzialności za drugą osobę i dzieci, a także jako związek pociągający za sobą prawa i obowiązki oraz jako podstawowa komórka społeczna, na której opiera się życie narodu. Struktura społeczna i jej podstawa prawna są zagrożone, jeśli zanika przekonanie, że nie można postawić na tej samej płaszczyźnie rodziny opartej na małżeństwie oraz innego rodzaju związków uczuciowych.

¹⁵ B. Hołyst, *Kryminologia*, Wydawnictwo Lexis Nexis, Warszawa 2009, s. 1066 – 1067; R. A. Podgórski, *Socjologia. Wczoraj, dziś, jutro. Kompendium wiedzy socjologicznej*, Wydawnictwo Oświatowe FOSZE, Rzeszów 2006, s. 225.

¹⁶ B. Hołyst, *Kryminologia...*, s. 1068 – 1069.

¹⁷ R. A. Podgórski, *Socjologia. Wczoraj, dziś, jutro...*, s. 221, 231 – 232.

¹⁸ J. Błachut, A. Gaberle, K. Krajewski, *Kryminologia*, Wydawnictwo ARCHE, Gdańsk 2004, s. 325 – 326.

Harmonijny rozwój i postęp narodu zależą w wielkiej mierze od tego, czy potrafi on inwestować w rodzinę, gwarantując jej pełną i rzeczywistą realizację jej funkcji i zadań na płaszczyźnie prawnej, społecznej i kulturowej”¹⁹. Jan Paweł II nawoływał do wsparcia rodziny, która powinna być „środowiskiem życia, w którym każde dziecko przychodzące na świat zostaje przyjęte od chwili poczęcia z miłością i wdzięcznością; miejscem, gdzie panuje klimat pokoju, który każdemu członkowi rodziny ułatwia harmonijny rozwój osobowy i duchowy”²⁰.

Zdaniem S. L. Stadniczeńko małżeństwo i rodzina to odpowiedzialność i pewien stopień „dojrzałości biologiczno – emocjonalno – społecznej” człowieka. Na dojrzałość małżeńską składają się takie elementy jak: zdolność do miłości i ufności, zdolności adaptacyjno – przystosowawcze, poczucie autonomii, odpowiedzialność, właściwa samoocena, zdolność do uczenia się, swoboda działania, wyrobiona samokontrola, realistyczne wyobrażenie o sobie, akceptacja swojej roli płciowej, umiejętność nawiązywania zadowalających stosunków z innymi ludźmi, niezależność emocjonalna od rodziców, umiejętność zaspokajania potrzeb partnera/partnerki,²¹ czyli zarówno umiejętności jakie nabywa jednostka w pracy nad samym sobą, ale także w kontaktach z innymi ludźmi.

W marcu 2013 r. CBOS opublikowało raport na temat „Rodzina – jej współczesne znaczenie i rozumienie”²². Respondenci zostali poproszeni o wskazanie najważniejszych wartości, którymi kierują się w swoim codziennym życiu. Ponad 3/4 ankietowanych uznało, że najważniejszą wartością jest „szczęście rodzinne” (taki sam wynik uzyskano we wcześniejszym badaniu – z 2008 r.). Na kolejnych pozycjach w hierarchii wartości znalazły się: „zdrowie” (58%), „spokój” (47%), „uczciwe życie” (46%), „grono przyjaciół” (42%), „szacunek innych ludzi” (42%), „praca zawodowa” (41%). Zdecydowana większość badanych (85%) uważa, że do pełni szczęścia człowiek potrzebuje rodziny. Pogląd ten można uznać za bardzo powszechny w społeczeństwie, jednakże w 2008 r. było jeszcze więcej

¹⁹ Jan Paweł II, *Chrońmy rodzinę opartą na małżeństwie*, 20.10.2001, [dostęp w Internecie: http://www.opoka.org.pl/biblioteka/W/WP/jan_pawel_ii/przemowienia/rodziny_20102001.html] 10.10.2014 r.

²⁰ Jan Paweł II, *Rodzina naszą troską*, 31.12.2000, [dostęp w Internecie: http://www.opoka.org.pl/biblioteka/W/WP/jan_pawel_ii/modlitwy/ap_31122000.html] 10.10.2014 r.

²¹ S. L. Stadniczeńko, *Przeciwdziałanie przemocy w rodzinie - jak ratować człowieczeństwo i skutecznie pomóc rodzinie?*, [w:] M. Kosek, J. Słyk (red.), *W trosce o rodzinę. Księga pamiątkowa ku czci profesor Wandy Stojanowskiej*, Wydawnictwo C. H. Beck, Warszawa 2008, s. 489.

²² CBOS, *Komunikat z badań BS/33/2013 Rodzina- jej współczesne znaczenie i rozumienie*. Badanie przeprowadzono na liczącej 1 111 osób reprezentatywnej próbie losowej dorosłych mieszkańców Polski. [dostęp w Internecie: http://www.cbos.pl/SPISKOM.POL/2013/K_033_13.PDF] 12.10.2014 .

odpowiedzi tego typu, bo aż 92%. Co ósmy ankietowany (12%) uważa, że bez rodziny można żyć równie szczęśliwie, kiedy jeszcze w 2008 r. twierdziło tak 6% badanych. Respondenci zostali poproszeni o ocenę znaczenia rodziny w ich życiu – w skali od 1 do 10, gdzie 1 oznacza, że rodzina w ogóle nie jest ważna, a 10 jest bardzo ważna. Średnia uzyskanych odpowiedzi to 9,55 (w 2008 r. – 9.58), co oznacza, że rodzina odgrywa bardzo dużą rolę w życiu Polaków²³. A. Giza – Poleszczuk zwraca uwagę na to, że zarówno w krajach wysoko, jak i nisko rozwiniętych, rodzina znajduje się na czele listy wskazań „najważniejszych w życiu wartości”. Zdaniem Autorki rosnące wskaźniki rozwodów czy samotnego rodzicielstwa świadczą o tym, że ludzie coraz gorzej radzą sobie z realizowaniem życia rodzinnego, a nie o tym, że rodzina nie jest już im potrzebna²⁴.

W badaniu CBOS-u zwrócono uwagę na zmiany społeczno – kulturowe w zakresie życia małżeńsko – rodzinnego, związane m.in. ze wzrostem liczby rozwodów, odraczeniem lub niepodejmowaniem decyzji o małżeństwie i prokreacji, istotnym zwiększaniem się odsetka związków nieformalnych oraz dzieci urodzonych w takich związkach, co powoduje zmianę w postrzeganiu tego, co badani utożsamiają z rodziną. W celu poznania zakresu definicyjnego pojęcia rodziny badani zostali poproszeni o odpowiedź na pytanie „jaki rodzaj związku między ludźmi uznał(a)by Pan(i) za rodzinę, a jaki nie?” (badani mogli wybrać dowolną liczbę odpowiedzi). Najbardziej popularną odpowiedzią (99%), która jednocześnie odnotowała 1% spadek (w porównaniu z badaniem z 2006 r.), jest rodzina rozumiana jako „małżeństwo z dziećmi”. Na drugim miejscu znalazła się odpowiedź „matka (ojciec) samotnie wychowująca(y) dziecko lub dzieci” (91%). Na trzecim miejscu pod względem popularności odpowiedzi, zdaniem ankietowanych rodzinę tworzą „osoby pozostające w związku nieformalnym (konkubincie) wychowujące dzieci z tego związku” (78%). Średnio siedmiu na dziesięciu ankietowanych pod pojęciem rodziny rozumie „małżeństwo bez dzieci”. Ponad 2/3 ankietowanych uważa, że rodzina to „matka (ojciec) z dziećmi i konkubent (konkubina)”. Średnio co trzeci ankietowany (33%) uważa za rodzinę „osoby pozostające w związku nieformalnym (konkubincie) nieposiadające dzieci”. Największą zmianą w rozumieniu pojęcia rodziny w 2013 r. (w porównaniu do wcześniejszego badania z 2006 r.) jest utożsamianie rodziny ze „związkiem osób tej samej płci”. W badaniu w 2013 r. prawie co czwarty ankietowany (23%) uważa, że rodzinę tworzy „związek osób tej samej płci

²³ Ibidem.

²⁴ M. Marody, A. Giza – Poleszczuk, *Przemiany więzi społecznych*, Wydawnictwo Naukowe Scholar, Warszawa 2004, s. 185.

wychowujących wspólnie dziecko (dzieci) jednej z nich”, kiedy w 2006 r. takiego zdania był prawie co dziesiąty ankietowany (9%). Natomiast zdaniem 14% badanych rodzinę tworzy „związek dwóch osób tej samej płci niewychowujących dzieci”, kiedy w 2006 r. uważało tak 6% ankietowanych. Dwie ostatnie odpowiedzi odnotowały największy wzrost procentowy (w porównaniu z 2006 r.), co może świadczyć o większej liberalizacji poglądów polskiego społeczeństwa w sposobie spostrzegania rodziny²⁵.

Na szersze rozumienie pojęcia rodziny, zdaniem autorów badania, mogą mieć wpływ takie zmienne jak: wiek (25 – 34 lat), bycie rozwiedzionym, zamieszkiwanie w dużym mieście, wyższe wykształcenie, przynależność do kadry kierowniczej i specjalistów wyższego szczebla, praca na stanowisku administracyjno – biurowym lub prowadzenie własnej działalności gospodarczej, a ponadto uzyskiwanie najwyższych dochodów w przeliczeniu na osobę w gospodarstwie domowym, nieuczestniczenie w praktykach religijnych lub jedynie sporadyczny w nich udział oraz lewicowa orientacja polityczna²⁶.

Najbardziej preferowaną formą życia, którą wskazało ponad połowa ankietowanych (55%), jest mała rodzina składająca się z rodziców i dzieci. Natomiast w dużej rodzinie pokoleniowej (dziadkowie, rodzice, dzieci) chciałoby żyć 29% respondentów. Polacy zdecydowanie mniej chętnie deklarują życie w samotności (4%), małżeństwie bez dzieci (4%) oraz w stałym związku partnerskim z osobą odmiennej płci (4%). Tylko nieliczni chcieliby żyć samotnie wychowując dziecko lub dzieci (1%), w tymczasowym związku partnerskim z osobą odmiennej płci (1%) oraz w innych formach związków – w tym homoseksualnych (1%)²⁷.

Wyniki powyższego badania wskazują, że szczęście rodzinne jest dla Polaków najcenniejszą wartością. Preferowany jest model rodziny dwupokoleniowej – rodzice i dwójka lub trójka dzieci. Natomiast zdecydowanie najmniej osób chciałoby żyć w samotności lub w małżeństwie bez potomstwa. Pojawiają się problemy definicyjne pojęcia rodziny, które staje się coraz mniej jednoznaczne. Coraz częściej rodzina utożsamiana jest ze związkiem (nawet nieformalnym), w którym wystarczy wspólnie wychowywać dzieci. Sytuacja taka dotyczy również osób tej samej płci. Wprawdzie ponad 3/4 ankietowanych jest odmiennego zdania, to jednak pozostali zmienili swoje stanowisko w tym zakresie.

²⁵ CBOS, *Komunikat z badań BS/33/2013 Rodzina...*, s. 4 – 7.

²⁶ *Ibidem*, s. 7 – 8.

²⁷ *Ibidem*, s. 9 – 12.

Powszechnie słyszy się o kryzysie rodziny²⁸, w związku z liberalizacją w kwestiach seksualności człowieka, gwałtownym wzrostem liczby rozwodów czy też promowaniem indywidualnego szczęścia – rozwoju jednostki²⁹. Pomimo to instytucja rodziny trwa i nic nie wskazuje na to, że ma zagrożenie ze strony jakiejś innej alternatywnej formy. Na przestrzeni czasu zmianie ulegały modele rodziny. Przybierała ona różne kształty w zależności od otoczenia, w jakim przyszło jej funkcjonować. Obecnie nastąpiła redefinicja pojęcia rodziny, poprzez poszerzenie jej zakresu o nowe typy związków międzyludzkich. Ważniejsze wydaje się faktyczne pełnienie określonej roli społecznej, niż odgórne jej przypisanie oraz osiągnięcie celów³⁰, jakie ma spełniać związek ludzi utożsamianych z rodziną.

2. Prawne aspekty rodziny

Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r. jest ustawą zasadniczą i zajmuje najwyższe miejsce w hierarchii aktów prawnych. To w niej zawarte są podstawowe zasady, które wyznaczają kierunki postępowania w sferach stanowienia i stosowania prawa. Zasady konstytucyjne odnoszą się do fundamentalnych wartości respektowanych przez państwo. Wśród nich znajdują się także te poświęcone rodzinie³¹. Rodzina została objęta szczególną ochroną, co wskazuje na jej wysoką wartość i znaczenie w życiu społecznym. Art. 18 Konstytucji RP stanowi, że małżeństwo jako związek kobiety i mężczyzny, rodzina, macierzyństwo i rodzicielstwo znajdują się pod ochroną i opieką

²⁸ Zdaniem T. Szlendak kryzys rodziny zależy od dwóch perspektyw spoglądania na rodzinę – jednostki i społeczeństwa. Z punktu widzenia jednostki nie dostrzega się kryzysu rodziny, ponieważ obecnie jednostka może realizować wartości, które wcześniej nie były dla niej osiągalne (np. nieograniczoną wolność wyboru życiowej drogi). Natomiast społeczeństwo dostrzega kryzys rodziny w malejącej liczbie zawieranych małżeństw oraz z wiążącym się z tym, niskim współczynnikiem prokreacji. W opinii Autora kryzys rodziny wiąże się z „mutacjami” form życia rodzinnego, które starają się zastąpić tradycyjną rodzinę (np. związki homoseksualne, kohabitacja). Ponadto Autor zwraca uwagę na to, że nie należy doszukiwać się kryzysu rodziny, tylko „kryzysu wychowania w czasach radykalnej transformacji społeczno – kulturowej”. Zob. T. Szlendak, *Czy mamy dziś do czynienia z kryzysem rodziny?*, [w:] V. Kwiatkowska – Darul (red.), *Przemoc w rodzinie i w szkole*, Toruń 2001, s. 9 – 16.

²⁹ A. Giddens, *Socjologia...*, s. 378.

³⁰ R. A. Podgórski, *Socjologia. Wczoraj, dziś, jutro...*, s. 218.

³¹ G. Kowalski, *Założenia prawa rodzinnego w świetle Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej*, [w:] P. Kasprzyk, P. Wiśniewski (red.), *Prawo rodzinne w dobie przemian*, Towarzystwo Naukowe KUL, Lublin 2009, s. 41 – 42.

Rzeczypospolitej Polskiej. Powyższy przepis prawny został umieszczony w rozdziale pierwszym wśród podstawowych zasad porządku konstytucyjnego. Zawarte w nim cztery naczelné wartości związane z rodziną to: małżeństwo, rodzina, macierzyństwo i rodzicielstwo³². Państwo, poprzez uregulowania normatywne oraz dostarczanie pewnych świadczeń, zapewnia rodzinie ochronę i opiekę³³. Trybunał Konstytucyjny stwierdził, że chociaż nie jest to wyrażone wprost, to na ochronę zasługuje „każda rodzina”³⁴. Państwo musi podejmować takie działania, które „umacniają więzi między osobami tworzącymi rodzinę, a zwłaszcza więzi istniejące między rodzicami i dziećmi oraz między małżonkami”³⁵. Natomiast, co się tyczy zakresu definicyjnego rodzicielstwa, to jest to pojęcie szersze, obejmujące macierzyństwo. Funkcja prokreacyjna pełni w społeczeństwie najważniejszą rolę i to właśnie w rodzinie jest ona najczęściej realizowana. Zdaniem Trybunału Konstytucyjnego macierzyństwo zostało wyróżnione właśnie z uwagi na tę funkcję przypisaną matce, gdyż tylko w jej organizmie może być utrzymane życie dziecka (w początkowej fazie)³⁶.

Pozostałe przepisy dotyczące rodziny zostały umieszczone w rozdziale drugim Konstytucji RP³⁷. Artykuł 33 Konstytucji RP stanowi, że kobieta i mężczyzna w Rzeczypospolitej Polskiej mają równe prawa w życiu rodzinnym, politycznym, społecznym i gospodarczym. Powyższy przepis prawny określa równe prawa kobiety i mężczyzny m.in. w „życiu rodzinnym”. Rozumie się przez to: równość praw, równość wobec prawa oraz równe traktowanie przez władze publiczne³⁸. Mąż i żona posiadają jednakowe prawa i obowiązki

³² S. Hyps, *Ochrona rodziny w polskim prawie karnym*, Wydawnictwo KUL, Lublin 2012, s. 24.

³³ G. Kowalski, *Założenia prawa rodzinnego w świetle...*, s. 51.

³⁴ Wyrok Trybunału Konstytucyjnego z dnia 23 czerwca 2008 r., P 18/06, OTK ZU 2008, nr 5A, poz. 83, s. 21. [dostęp w Internecie: <http://otk.trybunal.gov.pl/orzeczenia/zeszyt2.asp?rok=2008&zeszyt=5A>] 15.10.2014 r.

³⁵ Wyrok Trybunału Konstytucyjnego z dnia 18 maja 2005 r., K 16/04, OTK ZU 2005, nr 5A, poz. 51, s. 9. [dostęp w Internecie: <http://otk.trybunal.gov.pl/orzeczenia/zeszyt2.asp?rok=2005&zeszyt=5A>] 15.10.2014 r.

³⁶ Wyrok Trybunału Konstytucyjnego z dnia 28 maja 1997 r., K. 26/96, OTK ZU 1997 nr 2, poz. 19, s. 9. [dostęp w Internecie: http://otk.trybunal.gov.pl/orzeczenia/teksty/otkpdf/1997/k_26_96.pdf] 15.10.2014 r.

³⁷ Zdaniem M. Dobrowolskiego, aby podkreślić ważność rodziny należy nadać jej odpowiednie miejsce w ustawie zasadniczej. Można to uczynić na dwa sposoby. Po pierwsze wskazując w zasadach konstytucyjnych na istotną rolę rodziny w funkcjonowaniu społeczeństwa i państwa. Po drugie wprowadzając przepisy regulujące ochronę rodziny. Optymalnym rozwiązaniem jest zastosowanie obydwu metod. W opinii Autora w Konstytucji RP nie występuje zasada wyrażająca znaczenie rodziny dla państwa. Zob. M. Dobrowolski, *Status prawny rodziny w świetle nowej Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej*, PSJ 1999 nr 4, s. 24 – 25.

³⁸ Z. Witkowski (red.), *Prawo konstytucyjne*, Wydawnictwo TNOiK, Toruń 2013, s. 160.

zarówno względem siebie, jak i założonej rodziny³⁹. Oznacza to równy podział ciężarów, jak i korzyści ponoszonych przez męża i żonę w rodzinie. Ustrojodawca wyróżnił w ten sposób model rodziny demokratycznej opartej na partnerskim podziale władzy⁴⁰. Artykuł 71 Konstytucji RP stanowi, że państwo w swojej polityce społecznej i gospodarczej uwzględnia dobro rodziny. Rodziny znajdujące się w trudnej sytuacji materialnej i społecznej, zwłaszcza wielodzietne i niepełne, mają prawo do szczególnej pomocy ze strony władz publicznych. Z uwagi na powyższe regulacje „dobro rodziny” brane jest pod uwagę, przy określaniu polityki społecznej i gospodarczej państwa. Władze publiczne w swoich działaniach powinny realizować politykę prorodzinną. Należy zapobiegać i zwalczać ataki skierowane na dobro rodzinne. Ochrona rodziny i jej poszczególnych członków, w tym zwłaszcza dzieci, ma jej zapewnić prawidłowe funkcjonowanie⁴¹.

Konstytucja RP nie reguluje w żaden sposób zakresu definicyjnego pojęcia „rodzina”⁴², lecz pozostawia je do interpretacji ustawodawcy w innych aktach prawnych, znajdujących się na niższych szczeblach hierarchii. Takie rozwiązanie pozwala na stosowanie odmiennych definicji, w zależności od celu określonego aktu prawnego⁴³. Jednakże w opinii M. Kosek powinna nastąpić „zmiana dotychczasowej praktyki ustawodawczej polegającej na konstruowaniu pojęcia rodziny na użytek ustawy, w którym ono występuje”⁴⁴. Zdaniem Autora istnieje pilna potrzeba zdefiniowania pojęcia rodziny, które z uwagi na § 9 Rozporządzenia Prezesa Rady Ministrów z dnia 20 czerwca 2002 r. w sprawie „Zasad techniki prawodawczej”⁴⁵, powinno mieć miejsce w kodeksie rodzinnym i opiekuńczym⁴⁶.

³⁹ M. Dobrowolski, *Rodzina jako wartość konstytucyjna w orzecznictwie TK (1996 - 2007)*, [w:] P. Czarnek, M. Dobrowolski, *Rodzina jako podmiot prawa*, Zamość 2012, s. 22.

⁴⁰ G. Kowalski, *Założenia prawa rodzinnego w świetle...*, s. 61.

⁴¹ Ibidem, s. 53; M. Dobrowolski, *Status prawny rodziny w...*, s. 27.

⁴² M. Dobrowolski, *Status prawny rodziny w...*, s. 23.

⁴³ A. Guziejewska, *Publicznoprawne definicje rodziny - zarys problematyki*, PPP 2011 nr 1, s. 13.

⁴⁴ M. Kosek, *Pojęcie rodziny w Kodeksie rodzinnym i opiekuńczym i negatywne skutki jej redefinicji w wybranych aktach prawnych*, [w:] M. Kosek, J. Słyk, *W trosce o rodzinę. Księga pamiątkowa ku czci profesor Wandy Stojanowskiej*, Wydawnictwo C. H. Beck, Warszawa 2008, s. 243.

⁴⁵ Dz. U. 2002, nr 100, poz. 908.

⁴⁶ Paragraf 9 Rozporządzenia Prezesa Rady Ministrów z dnia 20 czerwca 2002 r. w sprawie „Zasad techniki prawodawczej” stanowi, że: W ustawie należy posługiwać się określeniami, które zostały użyte w ustawie podstawowej dla danej dziedziny spraw, w szczególności w ustawie określonej jako „kodeks” lub „prawo”. W nawiązaniu do powyższego przepisu prawnego M. Kosek uważa, że z uwagi na to, iż kodeks rodzinny i opiekuńczy jest podstawowym aktem prawnym w dziedzinie prawa rodzinnego, to powinien być podstawą do

Polski ustawodawca rzadko podaje definicję legalną pojęcia „rodzina”. Zdaniem M. Kosek „fakt, że określony termin (*rodzina* - A.Ś.) nie jest wprost definiowany, nie oznacza jeszcze, że nie ma on określonej treści oraz, że można go dowolnie <rozszerzać>”⁴⁷.

Stosunki rodzinno – prawne⁴⁸ zostały najszerzej uregulowane w ustawie z 25 lutego 1964 r. kodeks rodzinny i opiekuńczy⁴⁹. Sama ustawa nie ustala znaczenia terminu „rodzina”⁵⁰, lecz zestawia je z innymi określeniami, takimi jak: „dobro rodziny”, „potrzeby rodziny”, „sprawy rodziny”, „pomoc rodzinie”, „najbliższa rodzina”, „środowisko rodzinne”, „utrzymanie rodziny”. M. Kosek słusznie zauważa, że ustawodawca najczęściej posługuje się omawianym terminem w dziale drugim tytułu pierwszego kodeksu, zatytułowanym „Prawa i obowiązki małżonków”. Zdaniem Autora następuje ścisłe powiązanie terminów „rodzina” i „małżeństwo”. W świetle przepisów k.r.o. do powstania rodziny dochodzi w momencie zawarcia małżeństwa⁵¹, rozumianego jako związek kobiety i mężczyzny (art. 1 k.r.o.). Na pojęcie rodziny w sensie ścisłym składają się sami małżonkowie lub małżonkowie (rodzice⁵²) i ich dzieci⁵³.

Definicje legalne pojęcia „rodzina” występują w trzech aktach prawnych: w ustawie z dnia 28 listopada 2003 r. o świadczeniach rodzinnych⁵⁴, w ustawie z dnia 7 września 2007 r. o

wykładni „w zasadniczym zakresie pojęcia rodziny”. Zob. M. Kosek, *Pojęcie rodziny w Kodeksie rodzinnym i opiekuńczym...*, s. 242 – 243.

⁴⁷ W ten sposób Autor wyraża swój brak akceptacji dla poglądu L. Garlickiego wyrażonego w komentarzu do art. 71 Konstytucji RP, w którym stwierdza: „Nie ma – moim zdaniem – przeszkód dla odniesienia pojęcia rodziny do trwałych związków między osobami tej samej płci, choć Konstytucja odmawia im możliwości zawierania małżeństw”. Zob. M. Kosek, *Pojęcie rodziny w Kodeksie rodzinnym i opiekuńczym...*, s. 243.

⁴⁸ Zdaniem J. Ignaczewskiego prawo rodzinne powinno być wyodrębnioną gałęzią prawa (a nie połączoną z prawem cywilnym) przez co mogłoby realizować funkcję ochronną, na równi z funkcjami wypełnianymi przez inne gałęzie prawa (funkcja represyjna – prawo karne, funkcja odszkodowawcza – prawo cywilne). Zob. J. Ignaczewski (red.), *Komentarz do spraw rodzinnych*, Wydawnictwo Lexis Nexis, Warszawa 2014, s. 25 – 27.

⁴⁹ Dz. U. 1964, nr 9, poz. 59.

⁵⁰ P. Jurek, *Rodzina w podstawowych źródłach prawa prywatnego w Polsce*, [w:] J. Rominkiewicz, *Rodzina i jej prawa*, Kolonia Limited, Wrocław 2012, s. 96.

⁵¹ M. Kosek, *Pojęcie rodziny w Kodeksie rodzinnym i opiekuńczym...*, s. 231.

⁵² M. Kosek zauważa, że niektóre przepisy k.r.o. wiążą termin rodzina nie tylko z relacją małżonkowie – dzieci, ale także rodzice (którzy nie zawarli związku małżeńskiego) – dzieci (np. art. 91 § 1 k.r.o.). Zob. M. Kosek, *Pojęcie rodziny w Kodeksie rodzinnym i opiekuńczym...*, s. 232 – 233.

⁵³ M. Kosek, *Pojęcie rodziny w Kodeksie rodzinnym i opiekuńczym...*, s. 240.

⁵⁴ Dz. U. 2003 nr 228, poz. 2255.

pomocy osobom uprawnionym do alimentów⁵⁵ oraz w ustawie z dnia 12 marca 2004 r. o pomocy społecznej⁵⁶. Powyższe akty prawne mają urzeczywistniać prawo rodziny do ochrony i opieki. Jednakże pojawiają się różnice w sposobach realizacji tego prawa. Ustawa o świadczeniach rodzinnych odnosi się do funkcji zaopatrzeniowej, inaczej określanej jako wsparcie społeczne. Ustawa o pomocy społecznej i ustawa o pomocy osobom uprawnionym do alimentów powiązane są z zasadą pomocniczości, a przewidywane w nich metody i środki wywodzą się z założeń opiekuńczych państwa⁵⁷.

Artykuł 3 punkt 16 ustawy o świadczeniach rodzinnych stanowi, że ilekroć w ustawie jest mowa o „rodzinie” oznacza to odpowiednio następujących członków rodziny: małżonków, rodziców dzieci, opiekuna faktycznego dziecka oraz pozostające na utrzymaniu dzieci w wieku do ukończenia 25. roku życia, a także dziecko, które ukończyło 25. rok życia legitymujące się orzeczeniem o znacznym stopniu niepełnosprawności, jeżeli w związku z tą niepełnosprawnością przysługuje świadczenie pielęgnacyjne lub specjalny zasiłek opiekuńczy albo zasiłek dla opiekuna, o którym mowa w ustawie z dnia 4 kwietnia 2014 r. o ustaleniu i wypłacie zasiłków dla opiekunów⁵⁸; do członków rodziny nie zalicza się dziecka pozostającego pod opieką opiekuna prawnego, dziecka pozostającego w związku małżeńskim, a także pełnoletniego dziecka posiadającego własne dziecko. Ustawodawca wprowadzając powyższą definicję rodziny zastosował rozwiązanie kazuistyczne, uwzględniające wiek, stan cywilny, fakt pozostawania na utrzymaniu⁵⁹, niepełnosprawność członków rodziny. Wprowadzona w ustawie o świadczeniach rodzinnych definicja rodziny zawiera szerszy katalog podmiotów, w porównaniu do treści tego pojęcia wynikającej z k.r.o. Dodatkowo wskazani zostali rodzice dziecka – niebędący małżeństwem oraz opiekun faktyczny dziecka⁶⁰.

Podobną konstrukcję – odwołującą się do kategorii członków rodziny – przyjmuje definicja „rodziny” w art. 2 punkt 12 ustawy o pomocy osobom uprawnionym do alimentów. Wskazano w nim następujących członków rodziny: rodziców osoby uprawnionej, małżonka rodzica osoby uprawnionej, osobę, z którą rodzic osoby uprawnionej wychowuje wspólne dziecko, pozostające na ich utrzymaniu dzieci w wieku do ukończenia 25. roku życia oraz

⁵⁵ Dz. U. 2007 nr 192, poz. 1378.

⁵⁶ Dz. U. 2004 nr 64, poz. 593.

⁵⁷ A. Guziejewska, *Publicznoprawne definicje rodziny...*, s. 13 – 14; A. Guziejewska, *Pojęcie rodziny w świetle ustawy o pomocy społecznej i ustawy o świadczeniach rodzinnych*, PPP 2011 nr 4, s. 19.

⁵⁸ Dz. U. poz. 567.

⁵⁹ A. Guziejewska, *Publicznoprawne definicje rodziny...*, s. 14 – 15.

⁶⁰ M. Kosek, *Pojęcie rodziny w Kodeksie rodzinnym i opiekuńczym...*, s. 240.

dziecko, które ukończyło 25. rok życia otrzymujące świadczenia z funduszu alimentacyjnego lub legitymujące się orzeczeniem o znacznym stopniu niepełnosprawności, jeżeli w związku z tą niepełnosprawnością przysługuje świadczenie pielęgnacyjne lub specjalny zasiłek opiekuńczy, o których mowa w ustawie z dnia 28 listopada 2003 r. o świadczeniach rodzinnych⁶¹ albo zasiłek dla opiekuna, o którym mowa w ustawie z dnia 4 kwietnia 2014 r. o ustaleniu i wypłacie zasiłków dla opiekunów⁶², a także osobę uprawnioną; do rodziny nie zalicza się: a) dziecka pozostającego pod opieką opiekuna prawnego, b) dziecka pozostającego w związku małżeńskim, c) (uchylona), d) rodzica osoby uprawnionej zobowiązanego tytułem wykonawczym pochodzącym lub zatwierdzonym przez sąd do alimentów na jej rzecz.

Natomiast art. 6 punkt 14 ustawy o pomocy społecznej wskazuje, że użyte w ustawie określenie „rodzina” oznacza osoby spokrewnione lub niespokrewnione pozostające w faktycznym związku, wspólnie zamieszkujące i gospodarujące. W ten sposób określono bardzo szeroki zakres związków utożsamianych z rodziną. Ustawodawca nie określa liczby osób tworzących związek, ani ich płci. Zdaniem M. Kosek za rodzinę na gruncie omawianej ustawy może być uznawany „rodzic samotnie wychowujący dziecko (*rodzic i dziecko pozostają w faktycznym związku - A.Ś*), ale także grupa kilku osób tej samej płci, o ile wspólnie zamieszkują i gospodarują”⁶³. Mniejsze znaczenie przypisuje się więzom krwi, a większe faktycznemu pozostawaniu w związku⁶⁴. Ponadto osoby pozostające w związku muszą zarówno wspólnie zamieszkiwać, jak i wspólnie gospodarować⁶⁵.

⁶¹ Dz. U. 2003 nr 228, poz. 2255.

⁶² Dz. U. poz. 567.

⁶³ M. Kosek, *Pojęcie rodziny w Kodeksie rodzinnym i opiekuńczym...*, s. 241.

⁶⁴ W wyroku Naczelnego Sądu Administracyjnego z dnia 26 marca 2013 r., I OSK 1536/12 wskazano, że faktyczny związek oznacza „codzienne współdziałanie osób zmierzające do lepszego zaspokojenia ich potrzeb bytowych, w tym mieszkaniowych, żywnościowych i polegających na zapewnieniu dochodu stanowiącego źródło utrzymania” [dostęp w Internecie: <http://orzeczenia.nsa.gov.pl/doc/E12D414AE3>] 09.12.2014 r. Zob. wyrok Naczelnego Sądu Administracyjnego z dnia 31 lipca 2014 r., I OSK 744/13 [dostęp w Internecie: <http://orzeczenia.nsa.gov.pl/doc/5639A6B82B>] 09.12.2014 r.; Zob. wyrok Wojewódzkiego Sądu Administracyjnego w Gliwicach z dnia 19 listopada 2014 r., IV SA/GI 165/14 [dostęp w Internecie: <http://orzeczenia.nsa.gov.pl/doc/20E5EB40F7>] 09.12.2014.

⁶⁵ Wspólne zamieszkiwanie i gospodarowanie, to przesłanki, które na gruncie ustawy o pomocy społecznej muszą być spełnione łącznie. Zob. wyrok Naczelnego Sądu Administracyjnego z dnia 2 października 2014 r., I OSK 1137/13 [dostęp w Internecie: <http://orzeczenia.nsa.gov.pl/doc/98DDEE6901>] 09.12.2014 r. W orzecznictwie sądów administracyjnych wspólne gospodarowanie polega na ponoszeniu wydatków związanych z gospodarstwem domowym oraz na czerpaniu korzyści z gospodarstwa wspólnie z innymi członkami rodziny.

Pojęcie „rodziny” zazwyczaj występuje w zestawieniu z innymi określeniami np. „członek rodziny”⁶⁶. Definicja pojęcia „członek rodziny” została zawarta m.in. w art. 2 punkt 1 ustawy z dnia 29 lipca 2005 r. o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie⁶⁷. Należy przez to rozumieć osobę najbliższą w rozumieniu art. 115 § 11 k.k., a także inną osobę wspólnie zamieszkującą lub gospodarującą. Powyższa definicja nawiązuje do podstawowych pojęć rodziny zawartych w ustawie o świadczeniach rodzinnych, ustawie o pomocy osobom uprawnionym do alimentów oraz ustawie o pomocy społecznej. W dwóch pierwszych ustawach skonstruowano definicję rodziny w oparciu o kategorię „członków rodziny”. Jednakże w u.p.r. inny jest krąg osób utożsamianych z członkami rodziny, gdyż wprowadzono odesłanie do osoby najbliższej (w rozumieniu art. 115 § 11 k.k.). Zastosowane

Zob. wyrok Wojewódzkiego Sądu Administracyjnego w Lublinie z dnia 29 kwietnia 2008 r., II SA/Lu 182/08 [dostęp w Internecie: <http://orzeczenia.nsa.gov.pl/doc/B4CDFC2FBF>] 09.12.2014 r.; Zob. wyrok Naczelnego Sądu Administracyjnego z dnia 9 czerwca 2009 r., I OSK 1164/08 [dostęp w Internecie: <http://orzeczenia.nsa.gov.pl/doc/CFBDBA1A6F>] 09.12.2014 r. W orzeczeniach sądu wspólnie gospodarować oznacza „wspólnie prowadzić gospodarstwo domowe”. Zob. wyrok Naczelnego Sądu Administracyjnego z dnia 26 marca 2013 r., I OSK 1536/12 [dostęp w Internecie: <http://orzeczenia.nsa.gov.pl/doc/E12D414AE3>] 09.12.2014 r. Natomiast wspólne zamieszkiwanie polega na dzieleniu lokalu mieszkalnego w sposób pozwalający stwierdzić, że koncentruje się w nim aktywność życiowa osoby zamieszkującej. Zob. wyrok Naczelnego Sądu Administracyjnego z dnia 26 marca 2013 r., I OSK 1536/12 [dostęp w Internecie: <http://orzeczenia.nsa.gov.pl/doc/E12D414AE3>] 09.12.2014 r.; Zob. wyrok Naczelnego Sądu Administracyjnego z dnia 31 lipca 2014 r., I OSK 744/13 [dostęp w Internecie: <http://orzeczenia.nsa.gov.pl/doc/5639A6B82B>] 09.12.2014 r.; Zob. wyrok Wojewódzkiego Sądu Administracyjnego w Gliwicach z dnia 19 listopada 2014 r., IV SA/GI 165/14 [dostęp w Internecie: <http://orzeczenia.nsa.gov.pl/doc/20E5EB40F7>] 09.12.2014. W wyroku Wojewódzkiego Sądu Administracyjnego w Krakowie z dnia 4 listopada 2014 r., III SA/Kr 628/14 sąd stwierdził, że „wspólne zamieszkiwanie i gospodarowanie zachodzi wtedy, gdy co najmniej dwie osoby razem czymś zarządzają, dysponują i przyczyniają się do funkcjonowania poprzez wykonywanie na jej rzecz jakichkolwiek czynności” [dostęp w Internecie: <http://orzeczenia.nsa.gov.pl/doc/57620ECE91>] 09.12.2014 r.

⁶⁶ Definicja „członka rodziny” została określona np. w art. 3 pkt 3 ustawy z dnia 17 października 2008 r. o zmianie imienia i nazwiska (Dz. U. 2008 nr 220, poz. 1414) – jest nim: małżonek i wstępny osoby ubiegającej się o zmianę imienia i nazwiska. Art. 5 pkt 3 ustawy z dnia 27 sierpnia 2004 r. o świadczeniach opieki zdrowotnej finansowanych ze środków publicznych (Dz. U. 2008 nr 164, poz. 1027) stanowi – członek rodziny – następujące osoby: a) dziecko własne, dziecko małżonka, dziecko przysposobione, wnuka albo dziecko obce, dla którego ustanowiono opiekę, albo dziecko obce w ramach rodziny zastępczej lub rodzinnego domu dziecka, do ukończenia przez nie 18 lat, a jeżeli uczy się dalej w szkole, zakładzie kształcenia nauczycieli, uczelni lub jednostce naukowej prowadzącej studia doktoranckie – do ukończenia 26 lat, natomiast jeżeli posiada orzeczenie o znacznym stopniu niepełnosprawności lub inne traktowane na równi – bez ograniczeń wieku, b) małżonka, c) wstępnych pozostających z ubezpieczonym we wspólnym gospodarstwie domowym.

⁶⁷ Dz. U. 2005, nr 180, poz. 1493.

unormowanie oznacza szerszy zakres pojęciowy członka rodziny na gruncie u.p.p.r., niż osoby najbliższej na gruncie kodeksu karnego⁶⁸. Natomiast w trzeciej ustawie odwołano się do wspólnego gospodarowania i zamieszkiwania osób, pozostających w faktycznym związku. Członkiem rodziny na gruncie u.p.p.r. jest także inna osoba wspólnie zamieszkująca lub gospodarująca. Jednakże, aby zostać członkiem rodziny na podstawie u.p.p.r. wystarczy spełnić jedną z przesłanek – wspólnie zamieszkiwać lub wspólnie gospodarować. W ustawie o pomocy społecznej pomiędzy przesłankami zamieszkiwać/gospodarować użyto spójnika „i”, co przesądza o tym, że przesłanki muszą być spełnione łącznie⁶⁹.

W przepisach prawa karnego, podobnie jak w k.r.o., nie występuje definicja legalna pojęcia „rodzina”. Nie jest ona bezpośrednim przedmiotem zamachu, ani podmiotem, do którego należałoby adresować jakieś normy prawa karnego⁷⁰. Rodzina nie może być także podmiotem przestępstwa. Ustawodawca posłużył się określeniem rodzina jedynie w tytule rozdziału XXVI k.k. – „Przestępstwa przeciwko rodzinie i opiece”.

⁶⁸ Zdaniem S. Spurek intencją ustawodawcy przy konstrukcji pojęcia „członka rodziny” było uwzględnienie osób, „które nie są ze sobą spokrewnione ani spowinowaczone, nie pozostają we wspólnym pożyciu, lecz np. wspólnie zamieszkują, co może dotyczyć w szczególności rozwiedzionych małżonków, zajmujących wspólnie lokal mieszkalny, lecz nieprowadzących wspólnego gospodarstwa, czy też dzieci lub innych krewnych konkubiny, które mieszkają razem z nią, lecz prowadzą odrębne w stosunku do niej (i jej konkubenta) gospodarstwo domowe”. Zob. S. Spurek, *Przeciwdziałanie przemocy w rodzinie - Komentarz*, Wolters Kluwer business, Warszawa 2012, s. 80.

⁶⁹ Użycie odmiennych spójników („lub”/ „i”) między zamieszkiwaniem/gospodarowaniem w u.p.p.r. (spójnik „lub”) i ustawie o pomocy społecznej (spójnik „i”) odnosi się do odmiennych celów towarzyszących tym ustawom. Pierwsza z nich ma na celu objęcie ochroną jak najszerszy krąg osób (co zapewnia wprowadzenie spójnika „lub”, gdyż są to osoby wspólnie zamieszkujące, osoby wspólnie gospodarujące, a także osoby wspólnie zamieszkujące i gospodarujące). Natomiast druga ma na celu uzyskanie określonych świadczeń, które powinny być jak najtrafniej adresowane (zawężenie kręgu adresatów poprzez wprowadzenie spójnika „i” - są to osoby zarazem wspólnie zamieszkujące i gospodarujące). Zob. S. Spurek, *Przeciwdziałanie przemocy w rodzinie...*, s. 80.

⁷⁰ A. Tobis, *Główne przestępstwa przeciwko rodzinie*, Wydawnictwo naukowe UAM, Poznań 1980, s. 35.

§ 2. Istota przemocy

1. Pojęcie przemocy

Przemoc jest wszechobecnym zjawiskiem, które występuje na świecie od zawsze i trudno jest precyzyjnie określić moment jej powstania. Do niedawna przemoc utożsamiana była z użyciem siły fizycznej. Obecnie wkracza ona w nowe, nieznane dotąd obszary rzeczywistości społecznej. Przemoc przestaje być obecna jedynie w realnym świecie, ale występuje także w wirtualnej rzeczywistości. Idealnie odnajduje się i wykorzystuje słabe strony wirtualnego świata takie jak: pozorne poczucie anonimowości oraz możliwość kreowania własnego wizerunku. Użycie przemocy wydaje się być jednym z najprostszych narzędzi prowadzących do osiągnięcia celu. Może to przemawiać za jej powszechnym wykorzystywaniem i wpływać na to, że nie udaje się jej przewyciężyć. Istotę przemocy wyraził T. Kotarbiński słowami „brak oporu utrwala przemoc, opór wzmacnia ją (*przemocy-A.Ś.*) surowość”⁷¹. Powyższy cytat dowodzi tego, jak trudno jest poradzić sobie z przemocą tym osobom, które jej doświadczają. Każda jednostka może stać się uczestnikiem relacji opartych na przemoc, gdyż zdaniem J. Mellibrudy spotykając się z nią zawsze odgrywamy jedną z trzech ról: ofiary, sprawcy lub świadka⁷².

W ujęciu filozoficznym przemoc pochodzi od człowieka, a dokładniej od jego wolnej woli, dlatego jest wyrazem zła moralnego. Jednostka decydując się na ten rodzaj postępowania w sposób nieprzymuszony wkracza na niewłaściwą drogę. Niejednokrotnie sprawcy starają się usprawiedliwić stosowanie przemocy i wykazać, że ma ona charakter niezależny od ich woli np. wskazując alkohol jako jej przyczynę. Powodzenie w udowodnieniu tej tezy oznaczałoby, że przemoc pochodzi od zła naturalnego, które istnieje w świecie i jednostka nie ma na to żadnego wpływu⁷³.

Często obok pojęcia „przemoc” pojawia się określenie „agresja”. Według niektórych słowa te są tożsame i ich zakres definicyjny jest identyczny. Zdaniem M. Cabalskiego pokrywanie się terminów ma miejsce w polskiej literaturze naukowej, w dziedzinach takich

⁷¹ Cyt. z S. Krawiec, *Niektóre uwarunkowania przemocy w Polsce. Aspekty socjologiczne*, [w:] J. Wawrzyniak (red.), *Socjologiczne i psychologiczne aspekty przemocy*, Wydawnictwo Wyższej Szkoły Humanistyczno-Ekonomicznej w Łodzi, Łódź 2007, s. 36.

⁷² J. Mellibruda, *Patrząc na przemoc*, [w:] *Świat Problemów*, PARPA nr 5, 1996, s. 8.

⁷³ Ł. Zatorski – Sikora, *Drogi zła*, [w:] R. Szczepanik, J. Wawrzyniak, *Różne spojrzenia na przemoc*, Wydawnictwo Wyższej Szkoły Humanistyczno – Ekonomicznej w Łodzi, Łódź 2008, s. 19.

jak: etologia, neurologia, psychologia, pedagogika, socjologia i nauki prawne. Zwolennicy takiego stanowiska wyróżniają w agresji dwa elementy – subiektywny i obiektywny. Element subiektywny zwraca uwagę na stronę podmiotową – agresora, a dokładniej cel jego działania i intencję. Natomiast element obiektywny odnosi się do konsekwencji zachowania agresora, które wywołują zmiany w otoczeniu⁷⁴.

Niektórzy przedstawiciele nauki dążą do odmiennego postrzegania pojęć „agresja” i „przemoc”. Należą do nich m.in. B. Hołyst, który pierwszy termin utożsamia z biologiczną naturą istot żywych – zarówno ludzi jak i zwierząt. Natomiast drugi nawiązuje do sfery wartości i norm postępowania występujących tylko w zbiorowościach ludzkich⁷⁵. M. Stożek rozróżnia te pojęcia, biorąc pod uwagę kryterium celu jakim mają one służyć. W przypadku agresji jest nim proste spowodowanie bólu fizycznego. Natomiast celem przemocy jest ograniczenie suwerenności ofiary, w taki sposób, aby swoje myśli i zachowania podporządkowała sprawcy⁷⁶. Biorąc pod uwagę to rozgraniczenie agresja jest jedynie nawarstwieniem frustracji i uzewnętrznieniem negatywnych emocji na jednostce lub obiekcie⁷⁷. Ponadto R. Kalina zwraca uwagę na to, że „w akcie agresji prawie zawsze zaangażowane są dwie strony, podczas gdy przemoc jest jednostronna”⁷⁸. M. Baranowska uważa, że agresja jest działaniem świadomym i celowym, a jej motywem jest zaszkodzenie lub sprawienie cierpienia drugiej osobie. Natomiast w przypadku przemocy motywacją jest wywarcie określonego (szkodliwego) wpływu na jednostkę. Zdaniem Autorki często różnica pomiędzy tymi dwoma pojęciami jest trudna do zidentyfikowania⁷⁹.

Uzasadnione wydaje się być odmienne postrzeganie agresji i przemocy. Agresję należy utożsamiać jedynie z użyciem siły fizycznej. Posługują się nią nie tylko ludzie, ale także zwierzęta, o których nigdy nie powiemy, że stosują przemoc. Z uwagi na różne formy w jakich może przejawiać się przemoc jest ona nadrzędnym określeniem wobec agresji⁸⁰. Relacja pomiędzy tymi dwoma pojęciami jest taka, że zawsze kiedy mamy do czynienia z

⁷⁴ M. Cabalski, *Przemoc stosowana przez kobiety. Studium kryminologiczne*, Kraków 2014, s. 70- 72.

⁷⁵ B. Hołyst, *Kryminologia...*, s. 656.

⁷⁶ M. Stożek, *Przemoc w rodzinie. Zapobieganie w świetle przepisów prawa*, Instytut Psychologii Zdrowia, Warszawa 2009, s. 15 – 16.

⁷⁷ K. Browne, M. Herbert, *Zapobieganie przemocy w rodzinie*, PARPA, Warszawa 1999, s. 63.

⁷⁸ T. Pilch, I. Lepalczyk, *Pedagogika społeczna*, Warszawa 1995, s. 421.

⁷⁹ M. Baranowska, *Przemoc w rodzinie*, [w:] I. Wiciak, M. Baranowska, *Wybrane patologie społeczne. Uwarunkowania, przejawy, profilaktyka*, Szczytno 2009, s. 18.

⁸⁰ M. Cabalski, *Przemoc stosowana przez kobiety. Studium kryminologiczne...*, s. 73.

agresją to występuje przemoc. Natomiast, kiedy mamy do czynienia z przemocą, to wówczas może wystąpić agresja.

W naukach prawnych ustawodawca posługuje się pojęciem przemocy, ale brak jest definicji legalnej tego pojęcia. Wręcz stwierdzono, że przepisy ustaw karnych nie pozwalają na ustalenie prawnej definicji omawianego pojęcia⁸¹. P. Kobes uważa powyższy pogląd za uzasadniony i dokonuje porównania terminu „przemoc” ze sformułowaniem „zasady współżycia społecznego”. Zdaniem Autora zasady współżycia społecznego charakteryzuje zmienność w miejscu i czasie, co wpływa na brak prawnych uregulowań definicyjnych w tym zakresie. Podobnie pojęcie przemocy posiada zmienne znaczenie – uzależnione od norm, które obowiązują określone społeczeństwo⁸². Przeciwną opinię wyraził M. Cabalski, który taką sytuację uznaje „za swoisty paradoks, że jeden z najstarszych terminów prawa karnego, odgrywający w nim doniosłą rolę praktyczną, nie ma jednolitego wzorca pojęciowego”⁸³. Czy zatem brak definicji przemocy może podważać jedną z podstawowych zasad prawa karnego, tj. *nullum crimen sine lege*?⁸⁴.

Zdaniem M. Stożek, o przemocą jako przestępstwie możemy mówić dopiero wtedy, kiedy naruszone zostają normy prawne⁸⁵. Należy zwrócić uwagę na to, że w prawie karnym nie istnieje przestępstwo przemocy, tylko może ono stanowić znamię czynu zabronionego, albo może być jednym z warunków przyjęcia powrotu sprawcy do przestępstwa⁸⁶. K. Daszkiewicz dokonała klasyfikacji przestępstw z kodeksu karnego ze względu na: po pierwsze występowanie „przemocy” jako ustawowego znamiona przestępstwa (np. art. 127 § 1 k.k., art. 128 § 1 k.k., art. 128 § 3 k.k., art. 197 § 1 k.k.), po drugie wprowadzenie jako ustawowe znamię przestępstwa nie terminu „przemoc”, a „przemoc wobec osoby” (np. art. 191 § 1 k.k., art. 280 § 1 k.k.), po trzecie przepisy, do których wprowadzono ustawowe znamię „gwałt na osobie” – a nie „przemoc”, czy „przemoc na osobie” (np. art. 166 § 1 k.k.) i po czwarte przepisy, w których przemoc nie stanowi ustawowego znamienia przestępstwa,

⁸¹ Zob. Uchwała składu siedmiu sędziów Sądu Najwyższego z dnia 30 czerwca 2008 r., I KZP 10/08, OSNKW 2008 nr 7, poz.53, w której stwierdzono, że zakresy znaczeniowe zwrotów: „przemoc wobec osoby”, użytego w art. 280 § 1 k.k. i „gwałt na osobie”, użytego w art. 130 § 3 k.w. – są tożsame.

⁸² P. Kobes, *Prawnokarne i administracyjnoprawne aspekty przemocy w rodzinie*, Bielsko – Biala 2011, s. 21.

⁸³ M. Cabalski, *Przemoc stosowana przez kobiety. Studium kryminologiczne...*, s. 81.

⁸⁴ Zob. E. Pływaczewski, *Glosa do wyroku Sądu Najwyższego z dnia 11 kwietnia 1980 r., IV KR 67/80*, Nowe Prawo 1982 nr 3 – 4, s. 211 – 212.

⁸⁵ M. Stożek, *Przemoc w rodzinie. Zapobieganie w świetle przepisów prawa...*, s. 70.

⁸⁶ A. Staszak, *Przemoc, szczególne udręczenie i szczególne okrucieństwo jako znamię czynu zabronionego*, Prok. i Pr. 2008 nr 12, s. 33.

lecz jest sposobem jego popełnienia. Do ostatniej grupy Autorka zalicza przestępstwa o tak zwanym „ciężkim” charakterze, takie jak np. zabójstwo czy też gwałt⁸⁷. W tej ostatniej grupie zasadne wydaje się umiejscowienie przestępstwa znęcania się (art. 207 k.k.), gdyż użycie przemocy, która może przybierać różną formę, jest nieodłącznym elementem zachowania sprawcy.

Jedną z pierwszych definicji przemocy, już w okresie obowiązywania kodeksu karnego z 1932 r., przedstawił T. Hanausek. Zdaniem tego Autora, na gruncie prawa karnego materialnego „przemocą jest takie działanie środkami fizycznymi, które uniemożliwiają lub przełamując opór zmuszanego ma albo nie dopuścić do powstania lub wykonania jego decyzji woli, albo naciskając aktualnie wyrządzaną dolegliwość na jego procesy motywacyjne, nastawić tę decyzję w pożądanym przez sprawcę kierunku”⁸⁸. Podkreśla się w tym momencie wystąpienie skutku w postaci przymusu, bez dokładnego określenia na kogo skierowana jest siła lub środki fizyczne⁸⁹. Poglądy doktryny i orzecznictwa sądów ewoluowały w zakresie rozumienia przemocy. Aktualnie może być ona stosowana tylko względem osoby, a nie rzeczy, co było dopuszczalne wcześniej⁹⁰.

W kryminologii pojęcie przemocy różni się od rozwiązania przyjętego na gruncie prawa karnego materialnego. Pierwszą zasadniczą różnicą jest szersze rozumienie przemocy w kryminologii. Jednocześnie brana jest pod uwagę okoliczność, iż przyjmowanie zbyt szerokiego znaczenia tego pojęcia, może być bezcelowe oraz wywoływać utrudnienia w wyjaśnianiu zjawisk odwołujących się właśnie do przemocy. W kryminologii wśród elementów składających się na pojęcie przemocy zwraca się uwagę nie tylko na użycie siły fizycznej (podkreślane na gruncie prawa karnego materialnego), ale także na specyficzny fizyczny skutek. Prowadzi to do wniosku, że działanie z użyciem przemocy powinno być traktowane jako takie czyny, w ramach których „zamiar sprawcy obejmuje spowodowanie przy użyciu siły fizycznej szkody fizycznej u ofiary”⁹¹. Na powyższe działanie składają się zarówno czyny, w których doszło do rzeczywistego użycia siły fizycznej i wywołania fizycznych skutków, jak i rzeczywista groźba użycia siły fizycznej. Kryminologiczne

⁸⁷ K. Daszkiewicz, *Przestępstwa popełniane przemocą w świetle przepisów kodeksu karnego z 6 czerwca 1997 r.*, Palestra 2000 nr 2 – 3, s. 44 – 46.

⁸⁸ T. Hanausek, *Przemoc jako forma działania przestępczego*, Kraków 1966, s. 65.

⁸⁹ S. Hypś, *Ochrona rodziny w polskim prawie karnym...*, s. 152- 153.

⁹⁰ A. Staszak, *Przemoc, szczególne udręczenie i szczególne okrucieństwo jako znamię czynu zabronionego...*, s. 35 – 36; S. Hypś, *Ochrona rodziny w polskim prawie karnym...*, s. 153.

⁹¹ J. Błachut, A. Gaberle, K. Krajewski, *Kryminologia...*, s. 261.

nawiązanie do elementu subiektywnego pojęcia przemocy, powoduje wyłączenie z kategorii przestępstw z użyciem przemocy czynów o charakterze nieumyślnym⁹². Ponadto w kryminologicznym ujęciu przemocy nie ma znaczenia czy działanie sprawcy ma charakter autoteliczny, czy też instrumentalny. Natomiast na gruncie prawa karnego materialnego działanie sprawcy ma zawsze charakter instrumentalny, gdyż zmierza do wywołania określonego skutku polegającego na powstaniu po stronie ofiary sytuacji, określanej mianem przymusu⁹³. Podsumowując powyższe rozważania można stwierdzić, że w kryminologii pod pojęciem przemocy „rozumieć należy rzeczywiste użycie siły fizycznej lub groźbę użycia takiej siły wobec człowieka, gdy zamiar sprawcy obejmuje spowodowanie szkód fizycznych w postaci śmierci lub uszkodzenia ciała, bez względu na to czy skutki owe nastąpiły rzeczywiście i czy działanie sprawcy stanowiło cel sam w sobie, czy też miało charakter instrumentalny”⁹⁴. Ponadto w literaturze kryminologicznej zwraca się uwagę na wąskie i szerokie rozumienie pojęcia przemocy. Pierwsze koncentruje swoją uwagę na sferze fizycznej człowieka, zaś drugie na oddziaływaniu na sferę psychiki jednostki⁹⁵.

W literaturze podkreśla się, że przemoc oznacza relację między ludźmi polegającą na użyciu przeważającej siły wobec strony, która nie dysponuje takimi możliwościami⁹⁶. K. Daszkiewicz wskazuje, że samo zastosowanie siły fizycznej nie świadczy o wystąpieniu zjawiska przemocy. Zdaniem Autorki przemoc pojawia się dopiero w momencie, kiedy siła sprawcy przewyższa siłę ofiary⁹⁷. A. Staszak uważa, że przemocą jest każde użycie siły fizycznej, które ma na celu realizację woli sprawcy, w postaci wymuszonego zachowania, zaniechania lub znoszenia ofiary⁹⁸. Aby zrealizować swój cel sprawca może posługiwać się następującymi formami przemocy: fizyczną, psychiczną, seksualną, ekonomiczną i zaniedbaniem.

⁹² Ibidem, s. 261 – 262.

⁹³ Ibidem, s. 262.

⁹⁴ J. Błachut, A. Gaberle, K. Krajewski, *Kryminologia...*, s. 262.

⁹⁵ K. Krajewski, *O pojęciu przemocy w kryminologii*, Studia Kryminologiczne, Kryminalistyczne i Penitencjarne, Wydawnictwo PWN, Warszawa 1988 t. XIX, s. 75.

⁹⁶ J. Rudniański, *Klasyfikacja, źródła i ocena przemocy w stosunkach międzyludzkich*, [w:] B. Hołyst (red.), *Przemoc w życiu codziennym*, Agencja Wydawnicza CB, Warszawa 1997, s. 5 – 6.

⁹⁷ K. Daszkiewicz, *Glosa do postanowienia Sądu Najwyższego z 16 marca 1999 r., I KZP 32/98*, OSP 2000 z. 3, s. 163.

⁹⁸ A. Staszak, *Przemoc, szczególne udręczenie i szczególne okrucieństwo jako znamię czynu zabronionego...*, s. 38.

2. Formy przemocy w rodzinie

Samo wyrażenie „przemoc w rodzinie” zbudowane jest na zasadzie dwóch kontrastujących słów – przemoc i rodzina. Pierwsze utożsamiane jest ze złem, z negatywnymi emocjami, użyciem siły, co wywołuje cierpienie u drugiego człowieka. Natomiast drugie jest jego przeciwieństwem i kojarzy się z tym co dobre, wytwarza pozytywne emocje oraz daje jednostce poczucie bezpieczeństwa. Jednym z podstawowych zadań rodziny jest ochrona przed wszelkimi zagrożeniami, dlatego pojawienie się przemocy w rodzinie niszczy jej fundamenty. Sytuacja taka sprawia, że rodzina przestaje spełniać swoje funkcje. W tym momencie można zadać sobie pytania: czy i ewentualnie jaki jest sens istnienia rodziny, jako wspólnoty ludzkiej, kiedy znajdują się w niej osoby wyrządzające cierpienie pozostałym członkom? Czy tacy sprawcy z chwilą dopuszczenia się przemocy nie powinni automatycznie utracić swoich statusów związanych z dotychczas pełnionymi rolami społecznymi ojca, matki, męża, żony, syna, córki itp.? Zwolennicy modelu życia opartego na rodzinie zapewne odpowiedzieliby przecząco na powyższe pytania i w tym momencie posłużyli się przykładami rodzin, gdzie przemoc występuje latami, a mimo to członkowie rodziny potrafią to przetrwać, lub też rodzin, w których przemoc dotyczy niektórych aspektów, a pozostałe funkcje rodziny są w pewnym stopniu realizowane. Argumenty te jak najbardziej zasługują na uwzględnienie, jednakże przemoc w rodzinie powoduje największe zniszczenia, jeżeli chodzi o fundamenty wiary zarówno w samego siebie, jak i w drugiego człowieka.

W społeczeństwie istnieje większa tolerancja dla stosowania przemocy wobec bliskich, niż gdy pojawia się przemoc ze strony obcych. Teza poparta jest wynikami badań na jakie powołuje się S. D. Herzberger, stanowiącymi, że „przemoc w rodzinie jest traktowana jako zjawisko mniej poważne niż przemoc poza rodziną”⁹⁹. Ponadto występuje większe prawdopodobieństwo, że doświadczymy przemocy we własnym domu, niż ze strony obcych ludzi¹⁰⁰. Wciąż panuje przekonanie, że nie należy wtrącać się w prywatne sprawy rodziny, które powinny być rozwiązywane przez jej członków. Zdaniem J. Wawrzyniak w społeczeństwie występuje niski poziom wrażliwości na zjawisko przemocy w rodzinie.

⁹⁹ S. D. Herzberger, *Przemoc domowa. Perspektywa psychologii społecznej*, PARPA, Warszawa 2002, s. 53.

¹⁰⁰ K. Browne, M. Herbert, *Zapobieganie przemocy w rodzinie...*, s. 18.

Wyraża się on w postawach takich jak: obojętność na sytuację drugiego człowieka, niewtrącanie się w sprawy innych osób, niechęć zeznawania w sądzie¹⁰¹.

Najczęściej w procesie wychowania dzieci pojawia się przyzwolenie na stosowanie pewnych lekkich form przemocy np. klaps rodzica wymierzony niegrzeczemu dziecku, bójki między rodzeństwem. Przyjmuje się także, że w życiu rodzinnym występują bardzo złożone relacje, którym towarzyszą różne stany emocjonalne. Dlatego też czasem dochodzi do konfliktów i niewielkich aktów agresji. K. Browne i M. Herbert zauważają, że „zastosowanie przemocy wobec członków rodziny pociąga za sobą mniej sankcji w porównaniu z sytuacją stosowania przemocy w innych układach społecznych”¹⁰². Sprawcy przemocy łatwiej jest rozładować napięcie w domu, gdzie nie ma wyraźnie określonej kontroli społecznej i prawnej. Ponadto bardzo często obarczają ofiary winą za swój gniew i przypisują im odpowiedzialność za swoje agresywne zachowanie. Wśród sprawców obserwowany jest wyraźny brak empatii w sytuację ofiary¹⁰³.

W opinii M. Stożek sprawcy stosują przemoc w sposób przemyślany. Swoim zachowaniem dążą do zadania cierpienia ofierze¹⁰⁴. W ten sposób wykorzystują posiadaną wiedzę na temat bliskiej osoby. Często mają świadomość tego, jakie zachowania dotkliwie zranią ofiarę. Dodaje im to odwagi i siły, a to z kolei potęguje przemoc w rodzinie. Ponadto wskazuje się, że lepiej jest zapobiegać przemocy niż usuwać jej skutki¹⁰⁵. Ofiara wychowująca się w domu, w którym występuje przemoc wymaga odpowiedniego wsparcia. Pozostawiona sama sobie może mieć zaburzony system wartości i w przyszłości sama przejawiać przemoc. Ważne jest, aby zachować prawidłową socjalizację jednostki, gdyż w przypadku występowania przemocy, trudniej będzie ją zresocjalizować.

Przemoc w rodzinie jest bardzo doniosłym problemem, bowiem aż 60% ofiar przemocy w bliskich związkach obwinia siebie za jej zaistnienie¹⁰⁶. Jednostki ze swej natury dążą do osiągnięcia ładu i harmonii w otaczającym świecie. Natomiast przemoc w rodzinie zakłóca spójność, dlatego ofiary często chcą wyprzeć przemoc ze świadomości (np. nie

¹⁰¹ J. Wawrzyniak, *Dom i rodzina jako środowisko przemocy. Przegląd wyników badań w wybranych krajach Europy*, [w:] R. Szczepanik, J. Wawrzyniak, *Różne spojrzenia na przemoc*, Wydawnictwo Wyższej Szkoły Humanistyczno- Ekonomicznej w Łodzi, Łódź 2008, s. 35.

¹⁰² K. Browne, M. Herbert, *Zapobieganie przemocy w rodzinie...*, s. 42.

¹⁰³ Ibidem, s. 93- 94.

¹⁰⁴ M. Stożek, *Przemoc w rodzinie. Zapobieganie w świetle przepisów prawa...*, s. 69 – 70.

¹⁰⁵ Ibidem, s. 107.

¹⁰⁶ S. D. Herzberger, *Przemoc domowa...*, s. 57.

zauważać jej obecności w otoczeniu, tłumaczyć gdy jej doświadczają). Przemoc wpływa na percepcję ofiary w ten sposób, że zmniejsza się zdolność do precyzyjnego myślenia¹⁰⁷. Zdaniem M. Markiewicz – Matyja sprawca używając przemocy stara się wymóc na ofiarach taki sposób postępowania, aby było ono zgodne z jego oczekiwaniami i realizowało jego cele¹⁰⁸.

Należy pamiętać, że rodzina jest najważniejszym przekaznikiem wzorców kulturowych panujących w społeczeństwie. Wychowanie w przemocy wpływa na kształtowanie postaw jednostki – tego jakim będzie człowiekiem w przyszłości. Możliwe, że jednostka nie nauczy się zachowań opartych na przemocy, ale będzie jej niełatwo funkcjonować w codziennym życiu.

Niektórzy przedstawiciele doktryny stoją na stanowisku, że „przemoc w rodzinie” i „przemoc domowa” to pojęcia, które można używać zamiennie¹⁰⁹. Natomiast zdaniem M. Stożek „przemoc domowa” jest pojęciem węższym od „przemocy w rodzinie”. Ta pierwsza dotyczy relacji, więzi występujących między osobami dorosłymi (osobami utrzymującymi kontakty seksualne – będącymi lub też nie małżeństwem). Natomiast przemoc w rodzinie dotyczy wszystkich jej członków (nie tylko małżonków, ale także dzieci, dziadków itp.)¹¹⁰. Próba zróżnicowania tych dwóch definicji wprowadza trudności w określeniu ich zakresu pojęciowego i dlatego wydaje się być bezzasadna. Znaczenie jakie M. Stożek nadaje pojęciu „przemoc domowa” sprowadza się tak naprawdę do „przemocy małżeńskiej” lub „przemocy partnerskiej”. Literalne brzmienie określeń „przemoc w rodzinie” i „przemoc domowa” może sugerować, że w pierwszym przypadku uwaga zostaje zwrócona na jednostki – a dokładniej członków rodziny, w drugim zaś na dom – jako miejsce, gdzie dochodzi do przemocy. Zjawisko przemocy w rodzinie jest wielopłaszczyznowym zagadnieniem i nie dotyczy jedynie domowników, ale także członków rodziny, którzy nie utrzymują bezpośrednich relacji

¹⁰⁷ Ibidem, s. 62.

¹⁰⁸ M. Markiewicz – Matyja, *Przemoc jako zjawisko społeczne*, [w:] J. Wawrzyniak (red.), *Socjologiczne i psychologiczne aspekty przemocy*, Wydawnictwo Wyższej Szkoły Humanistyczno – Ekonomicznej w Łodzi, Łódź 2007, s. 42.

¹⁰⁹ Na takim stanowisku stoi S. Spurek i pojęć tych używa zamiennie na potrzeby monografii *Izolacja sprawcy od ofiary. Instrumenty przeciwdziałania przemocy w rodzinie*, Wolters Kluwer Polska SA, Warszawa 2013. Podobnie M. Baranowska, *Przemoc w rodzinie*, [w:] I. Wiciak, M. Baranowska, *Wybrane patologie społeczne. Uwarunkowania, przejawy, profilaktyka*, Szczytno 2009, s. 17.

¹¹⁰ M. Stożek, *Przemoc w rodzinie...*, s. 23 – 24.

(np. kontakty członków rodziny przy pomocy systemów teleinformatycznych, w czasie których dochodzi do przemocy psychicznej).

Definicja pojęcia „przemoc w rodzinie” została zawarta w art. 2 pkt 2 ustawy z dnia 29 lipca 2005 r. o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie¹¹¹. Przez przemoc w rodzinie należy rozumieć jednorazowe albo powtarzające się umyślne działanie lub zaniechanie naruszające prawa lub dobra osobiste osób wymienionych w pkt 1 (*członka rodziny - A.Ś.*), w szczególności narażające te osoby na niebezpieczeństwo utraty życia, zdrowia, naruszające ich godność, nietykalność cielesną, wolność, w tym seksualną, powodujące szkody na ich zdrowiu fizycznym lub psychicznym, a także wywołujące cierpienia i krzywdy moralne u osób dotkniętych przemocą. Zasadniczym celem ustawy jest przeciwdziałanie przemocy w rodzinie, a także podnoszenie świadomości społecznej w zakresie przyczyn i skutków przemocy w rodzinie¹¹². Ustawodawca po raz pierwszy zdecydował się na wprowadzenie definicji pojęcia „przemoc w rodzinie” do polskiego systemu prawa. Przyjęta konstrukcja odpowiadała roboczej wersji prezentowanej przez specjalistów w zakresie przeciwdziałania przemocy w rodzinie. Zgodnie z nią przemoc w rodzinie wykorzystuje istniejącą lub stworzoną przez okoliczności przewagę sił lub władzy, godząc w prawa lub dobra osobiste członków rodziny, a w szczególności w ich życie lub zdrowie, powodujące u nich szkody lub cierpienie. Zdaniem S. Spurek charakterystyczne dla przemocy w rodzinie są intencjonalność działania sprawcy oraz nierównomierność w siłach stron¹¹³. Nie można zgodzić się z poglądem M. Baranowskiej, że „przemoc w rodzinie nie jest zachowaniem incydentalnym”¹¹⁴, bo jak wprost wskazuje ustawodawca nawet jednorazowe zachowanie sprawcy może być rozpatrywane w kontekście przemocy w rodzinie. Ponadto do przemocy w rodzinie dochodzi poprzez umyślne działanie (dokonanie jakiejś czynności) lub umyślne zaniechanie (niewykonanie jakiejś czynności).

Przemoc w rodzinie może wyczerpywać znamiona różnych przestępstw¹¹⁵. Zazwyczaj jest ona kwalifikowana w oparciu o art. 207 k.k.¹¹⁶, ale należy pamiętać, że przepis ten

¹¹¹ Dz. U. nr 180, poz. 1493.

¹¹² S. L. Stadniczeńko, *Przeciwdziałanie przemocy w rodzinie - jak ratować człowieczeństwo i skutecznie pomóc rodzinie...*, s. 488.

¹¹³ S. Spurek, *Przeciwdziałanie przemocy w rodzinie...*, s. 83 – 84.

¹¹⁴ M. Baranowska, *Przemoc w rodzinie...*, s. 17.

¹¹⁵ S. Spurek, *Izolacja sprawcy od ofiary. Instrumenty przeciwdziałania przemocy w rodzinie*, Wolters Kluwer Polska SA, Warszawa 2013, s. 16.

¹¹⁶ M. Stożek, *Przemoc w rodzinie...*, s. 21.

penalizuje przestępstwo znęcania się. Często dochodzi do mylnego utożsamiania tych dwóch pojęć,¹¹⁷ co doprowadza do niezrozumienia i zamętu terminologicznego¹¹⁸. Zdaniem M. Płatek zakres definicyjny tych dwóch pojęć jest taki, że każde znęcanie się (gdy dotyczy bliskich osób) jest przemocą w rodzinie, ale nie każda przemoc w rodzinie jest przestępstwem znęcania się¹¹⁹.

Przemoc w rodzinie przyjmuje różne formy, wśród których J. Cichła wyróżnia: przemoc fizyczną, przemoc psychiczną i emocjonalną, wykorzystanie seksualne i zaniedbanie¹²⁰. Do tego podstawowego katalogu należy dołączyć coraz powszechniejszą przemoc ekonomiczną.

Ofiary przemocy w rodzinie często starają się ukryć przed otoczeniem swoje cierpienia. Niekiedy staje się to niemożliwe, ponieważ skutki przemocy są widoczne dla innych osób. Takie efekty najczęściej wywołuje przemoc fizyczna, która polega na przymuszaniu siłą i ograniczaniu swobody ruchów¹²¹, np.: uderzenie (bezpośrednie lub przy użyciu przedmiotu), ugryzienie¹²², popychanie, ciągnięcie za włosy, wykręcanie ręki, szczypanie, oparzenie, duszenie, przypalanie, zamykanie, wyrzucanie z domu¹²³. Przemoc fizyczna może przybierać postać czynną – wszelkie formy użycia siły lub też bierną – przejawiającą się w ograniczeniu swobody drugiej osoby¹²⁴.

Często niezauważalne dla otoczenia skutki przemocy w rodzinie, to urazy w psychice, z którymi ofiara może zmagać się do końca życia. Do przemocy psychicznej zalicza się takie

¹¹⁷ Pogląd taki wyraziła m.in. M. Makarewicz – Matyja pisząc, że „przemoc w rodzinie jest przestępstwem określonym w art. 207 kk”. Zob. M. Markiewicz – Matyja, *Przemoc jako zjawisko społeczne*, [w:] J. Wawrzyniak (red.), *Socjologiczne i psychologiczne aspekty przemocy*, Wydawnictwo Wyższej Szkoły Humanistyczno – Ekonomicznej w Łodzi, Łódź 2007, s. 45.

¹¹⁸ S. Spurek, *Izolacja sprawcy od ofiary...*, s. 26 – 27.

¹¹⁹ M. Płatek, *Ochrona prawna przed przemocą wobec kobiet i przemocą domową*, [w:] S. Trociuk (red. nacz.), *Biuletyn Rzecznika Praw Obywatelskich 2013, nr 7. Zasada równego traktowania. Prawo i praktyka, nr 9, Przeciwdziałanie przemocy wobec kobiet, w tym kobiet starszych i kobiet z niepełnosprawnością*, Warszawa 2013, s. 22.

¹²⁰ J. Cichła, *Formy pomocy ofiarom przemocy w rodzinie w kontekście teorii i doświadczeń praktycznych*, [w:] R. M. Ilnicka, J. Cichła, *Wybrane aspekty przemocy. Diagnoza i profilaktyka*, Wydawnictwo Edukacyjne AKAPIT, Toruń 2009, s. 109.

¹²¹ K. Browne, M. Herbert, *Zapobieganie przemocy w rodzinie...*, s. 29.

¹²² M. Kuć, *Kryminologia*, Wydawnictwo C.H. Beck, Warszawa 2010, s. 77.

¹²³ M. Stożek, *Przemoc w rodzinie...*, s. 22.

¹²⁴ J. Cichła, *Formy pomocy ofiarom przemocy w rodzinie...*, s. 110.

zachowania jak: kontrolowanie ofiary, ciągle niepokojenie¹²⁵, grożenie, wyzwiska, poniżanie, szantaż, zastraszanie, narzucanie własnych poglądów¹²⁶, wyszydzanie, ośmieszanie, ignorowanie uczuć¹²⁷. Ta forma przemocy pozbawia ofiary energii oraz zmienia ich poczucie własnej wartości. Powoduje brak chęci w podejmowaniu jakichkolwiek działań, aby przerwać przemoc i w konsekwencji może doprowadzić do wyuczzonej bezradności¹²⁸.

Przemoc seksualna jest formą agresji, polegającą na zmuszaniu do czynności o charakterze seksualnym¹²⁹. Mogą one dotyczyć bezpośrednich kontaktów seksualnych z ofiarą (bez jej zgody lub świadomości) lub angażowania ofiary w innego rodzaju zachowania (np. zmuszanie do oglądania przekazów o treści seksualnej)¹³⁰. Ta forma przemocy wypełnia często znamiona przestępstw z rozdziału XXV k.k. zatytułowanego – „Przestępstwa przeciwko wolności seksualnej i obyczajności”.

W przypadku przemocy ekonomicznej występuje często całkowita finansowa zależność od sprawcy, która uniemożliwia ujawnienie tego przestępstwa (np. brak środków finansowych na dotarcie do podmiotu świadczącego pomoc ofiarom przemocy w rodzinie)¹³¹. Może ona polegać na ograniczeniu ofiary w swobodzie dysponowania pieniędzmi czy też kontrolowaniu wydatków¹³².

Zaniedbanie utożsamiane jest z przemocą pasywną,¹³³ przejawiającą się w braku zainteresowania ofiarą i dążeniem do unikania wszelkich kontaktów¹³⁴. Zdaniem K. Browne i M. Herbert zaniedbanie może pozostawać nie wykryte przez długi czas w przeciwieństwie do przemocy fizycznej, której objawy są widoczne¹³⁵. J. Cichła wskazuje na szczególną

¹²⁵ K. Browne, M. Herbert, *Zapobieganie przemocy w rodzinie...*, s. 29 – 30.

¹²⁶ M. Kuć, *Kryminologia...*, s. 77.

¹²⁷ M. Stożek, *Przemoc w rodzinie...*, s. 22 – 23.

¹²⁸ J. Cichła, *Formy pomocy ofiarom przemocy w rodzinie ...*, s. 112 – 113.

¹²⁹ M. Kuć, *Kryminologia...*, s. 78.

¹³⁰ K. Browne, M. Herbert, *Zapobieganie przemocy w rodzinie...*, s. 29.

¹³¹ Raport z badania eksperckiego IDEABLOG zrealizowanego na zamówienie Ministerstwa Pracy i Polityki Społecznej- Diagnoza dotycząca osób stosujących przemoc w rodzinie: komentarz do wyników badań, s. 13. Badanie przeprowadzone na celowej próbie ekspertów zajmujących się problematyką przemocy w rodzinie (56 osób) [dostęp w Internecie: <http://www.mpips.gov.pl/przemoc-w-rodzinie/diagnoza-zjawiska-przemocy-w-rodzinie-w-polsce/>] 24.07.2014 r.

¹³² M. Kuć, *Kryminologia...*, s. 78.

¹³³ Przemoc pasywna jest przeciwieństwem przemocy aktywnej, która polega na nadużyciach fizycznych, psychicznych lub seksualnych wobec ofiary.

¹³⁴ J. Cichła, *Formy pomocy ofiarom przemocy w rodzinie ...*, s. 109.

¹³⁵ K. Browne, M. Herbert, *Zapobieganie przemocy w rodzinie...*, s. 181.

kategorię ofiar – dzieci, gdyż doświadczenie zaniedbania emocjonalnego może wywołać u nich braki, których nie da się uzupełnić w dorosłym życiu¹³⁶. Zaniedbanie może wystąpić na różnych płaszczyznach w szczególności: edukacyjnej, emocjonalnej, zdrowotnej i materialnej¹³⁷.

Wszystkie powyżej wymienione formy charakteryzują się wzajemnym przenikaniem. W przypadku zaistnienia przemocy w rodzinie często trudno jest rozgraniczyć poszczególne zachowania i zaklasyfikować do pojedynczej grupy (np. przemoc seksualna może zawierać w sobie przemoc fizyczną i psychiczną). Zdaniem S. D. Herzberger często pojawiające się akty przemocy (np. klaps) są łatwiejsze do zaakceptowania, niż formy nietypowe (np. przypalanie papierosem)¹³⁸. Autorka dochodzi do wniosku, że „stawianie granicy pomiędzy tolerowanymi i nietolerowanymi formami przemocy zachęca do stopniowego włączania do zbioru zachowań tolerowanych coraz to poważniejszych form przemocy”¹³⁹.

Natomiast K. Browne i M. Herbert wskazują na podział przemocy na dwie kategorie „normalna” i „niewłaściwa”. Do pierwszej kategorii zaliczane są m.in. klapsy, popychanie, poszturchiwanie czy też lanie – stosowane często jako metody wychowawcze. Natomiast do drugiej kategorii zaliczane są m.in. uderzenia pięścią, kopanie, duszenie – stwarzające większe niebezpieczeństwo dla życia ofiary¹⁴⁰.

J. Mellibruda wprowadza jakościowe rozróżnienie na przemoc gorącą i chłodną. Do pierwszej grupy Autor zalicza wszelkie ataki furii, złości, gniewu, które są w sposób ekspresyjny wyrażane na zewnątrz. Natomiast przemocą chłodną nazywa takie zachowania, które bardzo często podejmowane są z premedytacją. Sprawca w przemocy realizuje swoją życiową filozofię (np. dotyczącą specyficznego wychowania dzieci). Zdaniem Autora znacznie poważniejsze szkody powoduje przemoc chłodna, gdyż potrafi ona trwać latami i być niezauważalna dla otoczenia¹⁴¹. A. Lipowska – Teutsh uważa, że mężczyźni posługują się węższą definicją przemocy niż kobiety, gdyż nie dostrzegają przemocy w formie psychicznej oraz wymuszeń pożycia seksualnego¹⁴².

¹³⁶ J. Cichła, *Formy pomocy ofiarom przemocy w rodzinie ...*, s. 114.

¹³⁷ M. Stożek, *Przemoc w rodzinie ...*, s. 23.

¹³⁸ S. D. Herzberger, *Przemoc domowa ...*, s. 46.

¹³⁹ Ibidem, s. 48.

¹⁴⁰ K. Browne, M. Herbert, *Zapobieganie przemocy w rodzinie ...*, s. 19 – 20.

¹⁴¹ J. Mellibruda, *Patrząc na przemoc ...*, s. 7 – 8.

¹⁴² M. Stożek, *Przemoc w rodzinie ...*, s. 23.

3. Przyczyny przemocy w rodzinie

Zjawisko przemocy w rodzinie charakteryzuje skomplikowany układ relacji rodzinnych. Często pojawia się problem w wyznaczeniu granicy pomiędzy przemocą, a dozwolonym zachowaniem jednostki w wyniku pełnionej przez nią roli społecznej np. metody wychowawcze ojca, matki itp. Trudno jest wskazać zarówno okoliczności wywołujące przemoc w rodzinie jak i te, które hamują jej występowanie. Pewne jest, że przemoc w rodzinie nie da się wyjaśnić wskazując tylko na pojedynczy czynnik¹⁴³.

Przykładem bariery hamującej występowanie przemocy jest pojawienie się uczucia gniewu na myśl o doświadczanej przez siebie lub obserwowanej przemoc. Takie odczucie powoduje, że rodzice lub małżonkowie mają mniejsze skłonności do maltretowania członków własnej rodziny¹⁴⁴. Czynniki powstrzymujące występowanie przemocy w rodzinie są trudniejsze do określenia, gdyż niewystępowanie przemocy jest zgodne z przeznaczeniem rodziny. Ludzie bardzo często nie szukają wszystkich przyczyn występowania przemocy w rodzinie. Uciekają się do rozwiązań ich zdaniem oczywistych (np. stosują kary cielesne wobec dziecka, bo sami ich doświadczali od własnych rodziców) i teraz nie zwracają większej uwagi na inne okoliczności, które mogą powodować przemoc¹⁴⁵.

Dlaczego nie wszyscy dopuszczają się przemocy? Na to pytanie próbuje znaleźć odpowiedź S. D. Herzberger, która podkreśla, że szukanie przyczyn przemocy w jednym czynniku może prowadzić do błędnych wniosków. Co ciekawe niektórzy ludzie są narażeni na oddziaływanie takich czynników, które powinny wywoływać przemoc, a mimo to nie dopuszczają się jej. Inni natomiast nie doświadczają takich czynników, a stosują przemoc wobec członków rodziny. Zdaniem S. D. Herzberger na przemoc w rodzinie składa się zwykle skomplikowany układ wewnątrzrodzinnych relacji i zewnętrznych okoliczności¹⁴⁶. Powyższa teza znajduje potwierdzenie w modelu psychospołecznym, który w analizie zjawiska przemocy w rodzinie bierze pod uwagę czynniki osobowe, sytuacyjne i społeczno – kulturowe. Z perspektywy psychospołecznej dokładnej analizie poddawane są cztery obszary

¹⁴³ M. Gamian – Wilk (red. nauk. pol. wyd.), *Przemoc i mobbing w szkole, w domu, w miejscu pracy*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2012, s. 118- 119; K. Browne, M. Herbert, *Zapobieganie przemocy w rodzinie...*, s. 50.

¹⁴⁴ S. D. Herzberger, *Przemoc domowa...*, s. 112.

¹⁴⁵ *Ibidem*, s. 95.

¹⁴⁶ *Ibidem*, s. 94 – 95.

dotyczące: jednostki, poziomu interpersonalnego, grupy lub społeczności, oraz poziomu społecznego.

Na płaszczyźnie jednostki, to czynniki biologiczne i osobowe wpływają na zachowanie (np. wiek, płeć, wykształcenie, nadużywanie szkodliwych substancji). Kolejny etap to poziom interpersonalny, na którym pojawiają się relacje rodzinne, intymne, przyjacielskie i zawodowe. Należy dokładnie wyjaśnić rolę tych relacji w utrzymywaniu się przemocy. Na poziomie grupowym duże znaczenie odgrywa społeczność, w której żyje jednostka oraz stopień ryzyka uwikłania się w przemoc ze strony najbliższego otoczenia. Ostatni poziom – społeczny dotyczy samych struktur i systemów, w których żyje człowiek (np. normy społeczne, normy prawne, organizacja służby zdrowia). Podstawowe założenie powyższego modelu wymaga uwzględnienia czynników na wszystkich poziomach i jednoczesnego działania we wszystkich tych obszarach¹⁴⁷. Efektywne przeciwdziałanie przemocy w rodzinie jest możliwe dzięki poczynaniom podjętym na poziomie mikro i zakończonym na poziomie makro. Rozpoczynając od pracy jednostki nad samym sobą, poprzez relacje z najbliższym otoczeniem, aż do wielkich struktur społecznych, w których żyje jednostka.

S. D. Herzberger szuka odpowiedzi na pytanie o to, co wywołuje przemoc domową wśród osób, które nie są agresywne wobec osób trzecich (nie członków rodziny)?¹⁴⁸. Czy może relacje w rodzinie są tak wielowymiarowe, że dotyczą nawet przemocy?

Według Diagnozy dotyczącej osób stosujących przemoc w rodzinie¹⁴⁹ do najczęstszych czynników powodujących przemoc w rodzinie zalicza się (odpowiedzi powyżej 60%):

- nadużywanie alkoholu, zażywanie narkotyków i innych środków odurzających,
- problemy związane z sytuacją materialno – zawodową – trudna sytuacja materialna, problemy w pracy, bezrobocie,

¹⁴⁷ M. Gamian – Wilk (red. nauk. pol. wyd.), *Przemoc i mobbing w szkole, w domu...* s. 120 – 121.

¹⁴⁸ Zdaniem Autorki jednostka, która przejawia agresywne zachowania wobec członków rodziny powinna być również agresywna wobec osób trzecich. Co zatem decyduje o tym, że sprawca jest agresywny tylko wobec członków rodziny? S. D. Herzberger, *Przemoc domowa...*, s. 31.

¹⁴⁹ Raport z badania zrealizowanego dla Ministerstwa Pracy i Polityki Społecznej – Diagnoza dotycząca osób stosujących przemoc w rodzinie: przemoc w rodzinie z perspektywy dorosłej populacji Polski, s. 25. Badanie przeprowadzone na próbie 1500 respondentów (losowa reprezentacja ludności Polski w wieku powyżej 18 lat) w 2011 r. [dostęp w Internecie: <http://www.mpips.gov.pl/przemoc-w-rodzinie/diagnoza-zjawiska-przemocy-w-rodzinie-w-polsce/>] 30.07.2014 r.

- problemy w relacjach z najbliższymi – partnerem/partnerką, dziećmi,
- bycie ofiarą przemocy w rodzinie (obecnie lub w przeszłości)¹⁵⁰.

Często przemoc w rodzinie połączona jest ze spożywaniem używek (np. alkohol, narkotyki, dopalacze), które wprowadzają jednostkę w stan wyłączonej świadomości, co doprowadza do braku kontroli nad własnym zachowaniem. Zwiększa to prawdopodobieństwo występowania negatywnych emocji, które są odreagowywane na najbliższe osoby. K. Browne i M. Herbert zwracają jednak uwagę na to, że alkohol nie jest przyczyną przemocy w rodzinie, tylko podobnie jak inne zjawiska – współwystępującym czynnikiem. Odwoływanie się do alkoholu jest często nadużyciem, przy wyjaśnianiu przemocy w rodzinie¹⁵¹.

Dane statystyczne wskazują, że sprawcy przemocy w rodzinie, często sami byli jej ofiarami w dzieciństwie (71% sprawców przemocy fizycznej i 69% sprawców przemocy psychicznej – wskazało odpowiedzi „zawsze” oraz „często” doświadczenie przemocy w dzieciństwie jest przyczyną przemocy w rodzinie)¹⁵². Nie oznacza to, że każda ofiara przemocy stanie się sprawcą. Tylko ofiary narażone są na takie bodźce, które zwiększają ich podatność na bycie sprawcami¹⁵³.

Diagnoza na temat zjawiska przemocy w rodzinie wskazuje, że zdecydowana większość społeczeństwa uważa, że należy reagować będąc świadkiem przemocy w czyjejś rodzinie. Wśród najczęstszych przyczyn reakcji wskazywane są:

- komuś może stać się coś złego (96%),
- obowiązek moralny każdego człowieka (96%),
- przemoc w rodzinie jest przestępstwem (96%),
- pokrzywdzeni sami sobie z tym problemem nie poradzą (92%)¹⁵⁴.

¹⁵⁰ Ibidem, s. 25.

¹⁵¹ K. Browne, M. Herbert, *Zapobieganie przemocy w rodzinie...*, s. 51.

¹⁵² Raport z badania zrealizowanego dla Ministerstwa Pracy i Polityki Społecznej – Diagnoza dotycząca osób stosujących przemoc w rodzinie..., s. 26. [dostęp w Internecie: <http://www.mpips.gov.pl/przemoc-w-rodzinie/diagnoza-zjawiska-przemocy-w-rodzinie-w-polsce/>] 30.07.2014 r.

¹⁵³ K. Browne, M. Herbert, *Zapobieganie przemocy w rodzinie...*, s. 267.

¹⁵⁴ Raport z badania zrealizowanego dla Ministerstwa Pracy i Polityki Społecznej – Diagnoza dotycząca osób stosujących przemoc w rodzinie..., s. 35 – 36 [dostęp w Internecie: <http://www.mpips.gov.pl/przemoc-w-rodzinie/diagnoza-zjawiska-przemocy-w-rodzinie-w-polsce/>] 29.07.2014 r.

Jednocześnie pojawiają się opinie, że na zjawisko przemocy w rodzinie nie należy reagować. Jako najczęstsze przyczyny takiego postępowania wskazuje się:

- brak wiadomości na temat tego, po czyjej stronie leży racja (25%),
- można potem samemu mieć kłopoty (21%),
- można jeszcze bardziej zaszkodzić osobie pokrzywdzonej (17%),
- to prywatna sprawa tej rodziny (13%)¹⁵⁵.

Powyższe wyniki badań dostarczają niejednoznacznych informacji na temat przemocy w rodzinie w świadomości polskiego społeczeństwa. Z jednej strony zdecydowana większość badanych jest zdania, że na przemoc w rodzinie należy reagować. Z drugiej strony w tej samej populacji istnieją wytłumaczenia braku reakcji na przemoc w rodzinie. Co czwarty badany uważa, że na przemoc w rodzinie nie należy reagować ponieważ „nie wiadomo, po czyjej stronie leży racja”. Tego rodzaju uzasadnienie przeczy istocie zjawiska przemocy w rodzinie, która charakteryzuje się występowaniem przewagi jednej strony. Ponad połowa badanych (51%) jest zdania, że „w prywatne sprawy rodziny nikt obcy nie powinien się wtrącać”. Natomiast 43% respondentów zgadza się z tym, że „na to, co dzieje się w czyimś domu, można interweniować dopiero wtedy, gdy osoba z tego domu poprosi o pomoc”. W badanej populacji występują też skrajne stanowiska, mówiące o tym, że:

- kłótnie, rękoczynny i wyzwiska zdarzają się niemal w każdym domu – nie ma co robić z tego problemu (20%),
- są sytuacje, w których przemoc w rodzinie jest uzasadniona (16%),
- ofiarom przemocy w rodzinie nie warto pomagać – i tak wycofają akt oskarżenia i wrócą do sprawcy (14%),
- silne zdenerwowanie usprawiedliwia użycie obraźliwych, upokarzających wyzwisk wobec członka rodziny (13%)¹⁵⁶.

Głoszenie przeciwstawnych poglądów w tej samej grupie badawczej może dowodzić nieznajomości istoty zjawiska przemocy w rodzinie.

¹⁵⁵ Ibidem, s. 36.

¹⁵⁶ Raport z badania zrealizowanego dla Ministerstwa Pracy i Polityki Społecznej – Diagnoza dotycząca osób stosujących przemoc w rodzinie..., s. 33 – 34 [dostęp w Internecie: <http://www.mpips.gov.pl/przemoc-w-rodzinie/diagnoza-zjawiska-przemocy-w-rodzinie-w-polsce/>] 30.07.2014 r.

Zdaniem S. Krawiec socjologiczne przyczyny przemocy to bieda i ubóstwo, poczucie bezsilności i niemożność zmiany swojego losu, brak możliwości zaspokojenia potrzeb oraz doznane krzywdy i upokorzenia, niechęć do własnego środowiska, ale i rząda władzy, dominacja, poczucie bezkarności i wyższości, potrzeba bogactwa i sławy¹⁵⁷.

W swojej książce K. Browne i M. Herbert słusznie zauważają, że przemoc dotyczy wszystkich rodzin, a nie tylko tych, które znajdują się w trudnej sytuacji materialnej. Wygłaszając ten pogląd Autorzy nie zgadzają się z opiniami naukowców, takich jak Gelles i Cornell, którzy przyczyn frustracji i stresu doszukują się w takich czynnikach jak „niskie zarobki, bezrobocie, złe warunki mieszkaniowe, zatłoczenie mieszkań, izolacja i trudne warunki pracy”. W efekcie wystąpienia tych czynników „przemoc jest adaptacją do stresu lub odpowiedzią na stres”¹⁵⁸.

Rzeczywiście zbyt wąska wydaje się być kategoria czynników wskazanych przez Gelles i Cornell i ograniczanie przemocy tylko do rodzin mających problemy finansowe. Natomiast prawdziwe wydaje się twierdzenie naukowców, iż przemoc połączona jest ze stresem. Pogląd ten zawiera w sobie szerszą kategorię rodzin, gdyż stres występuje zarówno w rodzinach, które nie są, jak i te, które są w stanie zaspokoić własne potrzeby. W opisanych wcześniej rodzinach o trudnej sytuacji materialnej stres jest związany z niemożliwością zaspokojenia codziennych potrzeb. Natomiast w rodzinach, w których nie występują problemy finansowe stres może być związany ze zbyt dużą ilością pracy, przemęczeniem, niezaspokojonymi ambicjami, wypaleniem zawodowym, brakiem czasu dla siebie i rodziny, co w konsekwencji przenosi się na życie rodzinne i wywołuje przemoc.

Zdaniem K. Świderskiego przyczyn przemocy należy szukać w szybko zmieniającej się rzeczywistości społecznej. Pęd do kariery, władzy, bogactwa jest tak wielki, że niemożność osiągnięcia tych dóbr wywołuje frustracje w społeczeństwie. Te następnie wywołują przemoc, której ofiarami stają się członkowie rodziny¹⁵⁹. Coraz częściej obserwowane są zachowania, w których jednostki chcą podporządkować sobie świat, w tym także jego uczestników, do których zalicza się członków rodziny. Inne przyczyny to

¹⁵⁷ S. Krawiec, *Niektóre uwarunkowania przemocy w Polsce. Aspekty socjologiczne...*, s. 29.

¹⁵⁸ K. Browne, M. Herbert, *Zapobieganie przemocy w rodzinie...*, s. 40.

¹⁵⁹ K. Świderski, *Przemoc jako problem społeczny XXI wieku – analiza socjologiczna*, [w:] J. Wawrzyniak (red.), *Socjologiczne i psychologiczne aspekty przemocy*, Wydawnictwo Wyższej Szkoły Humanistyczno-Ekonomicznej w Łodzi, Łódź 2007, s. 47.

społeczne przyzwolenie na stosowanie przemocy wobec najbliższych, czy też przyswojenie wzorca przemocy z domu rodzinnego¹⁶⁰.

Zdaniem J. Cichła kryzys wartości i autorytetów, osłabienie więzi rodzinnych, frustracja spowodowana ubóstwem, pozostawienie młodych ludzi z ich własnymi problemami oraz agresja docierająca za pośrednictwem środków masowego przekazu sprzyjają występowaniu przemocy w rodzinie¹⁶¹. Porozumiewanie się za pomocą systemów teleinformatycznych powoduje wzrost problemów komunikacyjnych w rzeczywistym świecie. Używane w cyberprzestrzeni znaki graficzne, które niejednokrotnie wyrażają emocje jednostki są bezużyteczne w relacji „face to face”. Elektroniczny świat daje jednostce możliwość kontroli (np. jednostka może decydować o długości trwania danej interakcji)¹⁶², która staje się utrudniona w codziennym życiu i niejednokrotnie może prowadzić do frustracji jednostki, a to z kolei do pojawienia się przemocy.

K. Świdorski uważa, że przyczyny przemocy w rodzinie składają się na „dysfunkcjonalność rodziny”. Pojawia się ona w wyniku kryzysu rodziny i upadku norm moralnych. Podstawowym problemem są wyjazdy zarobkowe męża/żony za granicę, które prowadzą do rozpadu więzi. Drugą, pod względem ważności, przyczyną przemocy w rodzinie jest przyzwolenie społeczeństwa na jej stosowanie. Użycie przemocy przez osobę obcą (np. w miejscu publicznym) zawsze spotyka się z dezaprobatą otoczenia, w przeciwieństwie do przemocy w rodzinie¹⁶³.

Przyczyny ekonomiczne w postaci wyjazdów zagranicznych w celach zarobkowych, bardziej powodują zanikanie rodziny jako wartości – w tym sensie, że nie są one zakładane, niż potęgują przemoc. Wręcz przeciwnie wyjazd może poprawić sytuację ekonomiczną rodziny, a rozłąka z nią może umocnić dotychczasowe więzi emocjonalne.

¹⁶⁰ Krajowy program przeciwdziałania przemocy w rodzinie na lata 2014 – 2020, s. 5 [dostęp w Internecie: http://ms.gov.pl/Data/Files/_public/ppwr/krajowy_program/krajowy-program-przeciwdzialania-przemocy-w-rodzinie-na-lata-2014-2020.pdf] 28.07.2014 r.

¹⁶¹ J. Cichła, *Formy pomocy ofiarom przemocy w rodzinie ...*, s. 108.

¹⁶² Raport z badania eksperckiego IDEABLOG zrealizowanego na zamówienie Ministerstwa Pracy i Polityki Społecznej – Diagnoza dotycząca osób stosujących przemoc w rodzinie: komentarz do wyników badań, s. 17. Badanie przeprowadzone na celowej próbie ekspertów zajmujących się problematyką przemocy w rodzinie (56 osób) [dostęp w Internecie: <http://www.mpips.gov.pl/przemoc-w-rodzinie/diagnoza-zjawiska-przemocy-w-rodzinie-w-polsce/>] 24.07.2014 r.

¹⁶³ K. Świdorski, *Przemoc jako problem społeczny XXI wieku...*, s. 50 – 51.

Zdaniem Joanny Roszak przemoc w rodzinie zależna jest od kultury w jakiej wychowuje się jednostka¹⁶⁴. K. Browne i M. Herbert zauważają zależność pomiędzy przemocą w rodzinie, a relacjami interpersonalnymi członków rodziny. Oczekuje się, aby w rodzinie występowały pozytywne relacje stanowiące barierę przed negatywnymi zjawiskami świata zewnętrznego. Relacje członków rodziny mają chronić przed stresem, a nie go wywoływać. W rodzinach, w których dochodzi do przemocy zauważalny jest brak umiejętności rozwiązywania konfliktów i wprowadzanie dyscypliny, a także wysoki wskaźnik zachowań awersyjnych¹⁶⁵. Ponadto S. D. Herzberger zwraca uwagę na to, że obecnie coraz częściej zanikają bariery chroniące przed przemocą w rodzinie. Związane jest to ze zmianami społecznymi takimi jak: rozluźnienie więzi społecznych np. osłabienie kontaktów rodzinnych i sąsiedzkich, które wcześniej stanowiły kontrolę systemu rodzinnego oraz wymieszanie osób różnej płci w miejscu pracy, które sprzyja nawiązywaniu kontaktów pozamałżeńskich¹⁶⁶.

4. Relacje rodzinne i stereotypy związane z przemocą w rodzinie

Kobieta i mężczyzna stanowią fundament rodziny. Relacje pomiędzy małżonkami są osiągane, tzn. sami partnerzy decydują się na zawarcie związku małżeńskiego i dobrowolnie wchodzą we wzajemne interakcje¹⁶⁷. W odróżnieniu od relacji pomiędzy rodzicami i dziećmi, czy też relacjami pomiędzy rodzeństwem, gdyż te stosunki społeczne określane są jako przypisane. Dziecko nie ma wpływu na to w jakiej rodzinie przyjdzie na świat i nie ma też możliwości wyboru brata czy siostry (stosunki społeczne są narzucone odgórnie)¹⁶⁸. Jak wynika z doświadczeń poradnianych i mediacyjnych opisywanych przez S. L. Stadniczeńko wiele małżeństw nie jest w stanie poradzić sobie z zespołem pełnionych ról¹⁶⁹. To z kolei

¹⁶⁴ J. Roszak, *Kulturowe usankcjonowanie alkoholu i przemocy*, [w:] R. Szczepanik, J. Wawrzyniak, *Różne spojrzenia na przemoc*, Wydawnictwo Wyższej Szkoły Humanistyczno- Ekonomicznej w Łodzi, Łódź 2008, s. 177.

¹⁶⁵ K. Browne, M. Herbert, *Zapobieganie przemocy w rodzinie...*, s. 54 – 55.

¹⁶⁶ S. D. Herzberger, *Przemoc domowa...*, s. 123 – 124.

¹⁶⁷ Wyjątek będą stanowiły sytuacje, kiedy wpływ na zawarcie małżeństwa ma tradycja, obyczaje, przymus, gdyż wtedy będzie to przypisany typ stosunków społecznych.

¹⁶⁸ P. Sztompka, *Socjologia. Analiza społeczeństwa...*, s. 106.

¹⁶⁹ Każda jednostka pełni w swoim życiu równocześnie kilka ról społecznych (np. męża, ojca, prawnika, katolika itp.). Niekiedy może pojawić się konflikt ról, w sytuacji wystąpienia rozbieżności oczekiwań społecznych

przekłada się na kryzysy małżeńskie, których partnerzy nie potrafią rozwiązywać. W tym momencie często uaktywniają się wyuczone mechanizmy obronne, do których zalicza się przemoc¹⁷⁰. Tego typu sytuacje stanowią dla małżeństw próby sprawdzenia się. Zaistnienie kryzysu z jednej strony może spowodować bezradność i nieumiejętność jego rozwiązania, a to z kolei może doprowadzić do przemocy, z drugiej zaś – wspólne pokonanie problemu może umocnić dotychczasowe więzi małżonków.

Zaistnienie przemocy między kobietą i mężczyzną staje się ogniwem zapalnym w następnych relacjach rodzinnych – przemoc wobec dzieci, przemoc rodzeństwa. M. Kordaczuk – Wąs podkreśla, że przemoc w rodzinie dotyczy zazwyczaj kilku członków rodziny równocześnie¹⁷¹. Nawet jeżeli rodzic/rodzice nie stosują bezpośredniej przemocy wobec dzieci, to występowanie przemocy w relacjach dorosłych oddziałuje pośrednio na dzieci np. psychiczna forma przemocy jako jej świadka. Następnie wpływa to na rozwój dzieci i powoduje nieprawidłowe funkcjonowanie w dalszym życiu¹⁷². Badania wskazują, że bycie świadkiem przemocy między rodzicami zwiększa prawdopodobieństwo wystąpienia przemocy w przyszłości – zarówno w relacjach partnerskich, jak i wobec własnego potomstwa¹⁷³. Poza tym dzieci, które były świadkami przemocy rodziców, częściej dopuszczają się takich zachowań wobec rodzeństwa i własnych rodziców¹⁷⁴. Przemoc w rodzinie może wywołać w dziecku zachowania dewiacyjne, dlatego tak ważne jest, aby uchronić dziecko przed przemocą w rodzinie i zapewnić mu szczęśliwe dzieciństwo.

Charakterystyczne dla przemocy w rodzinie są trudności w precyzyjnym określeniu jej początku. To zjawisko może przybierać postać pewnego cyklu. Czynnikiem wywołującym przemoc w relacjach partnerskich, jest doświadczenie przemocy z dzieciństwa. Następnie jest ona powielana przez młode pokolenie, które utrwała przemoc w swoim dorosłym życiu¹⁷⁵. W

związanych z różnymi pozycjami społecznymi zajmowanymi przez jednostkę (np. konflikt obowiązków męża z obowiązkami prawnika dotyczące tej samej jednostki pełniącej te dwie role). Zob. P. Sztompka, *Socjologia. Analiza społeczeństwa...*, s. 334, Zob. J. Błachut, A. Gaberle, K. Krajewski, *Kryminologia...*, s. 333.

¹⁷⁰ S. L. Stadniczeńko, *Przeciwdziałanie przemocy w rodzinie- jak ratować człowieczeństwo i skutecznie pomóc rodzinie?...*, s. 489.

¹⁷¹ M. Kordaczuk – Wąs, *Interwencja, wsparcie, edukacja. Trzy wymiary reakcji policji na zjawisko przemocy w rodzinie*, [w:] R. Szczepanik, J. Wawrzyniak, *Różne spojrzenia na przemoc*, Wydawnictwo Wyższej Szkoły Humanistyczno – Ekonomicznej w Łodzi, Łódź 2008, s. 259.

¹⁷² M. Stożek, *Przemoc w rodzinie. Zapobieganie w świetle przepisów prawa...*, s. 72.

¹⁷³ M. Gamian – Wilk (red. nauk. pol. wyd.), *Przemoc i mobbing w szkole, w domu...* s. 110.

¹⁷⁴ S. D. Herzberger, *Przemoc domowa...*, s. 107.

¹⁷⁵ M. Gamian – Wilk (red. nauk. pol. wyd.), *Przemoc i mobbing w szkole, w domu...* s. 112.

tym momencie można wskazać na podstawowe różnice pomiędzy przemocą dorosłych i dzieci. Po pierwsze ze strony społeczeństwa istnieją większe wymagania i oczekiwania wobec dorosłych, niż wobec dzieci. Nawet jeżeli dorosły sprawca doświadczył przemocy w dzieciństwie, to jego aktualny stan rozwoju psychiczno – fizycznego powinien zapobiegać powielaniu przemocy. Po drugie dorośli sprawcy mają możliwość stosowania większej różnorodności form przemocy. W tym zakresie duże znaczenie będzie odgrywał wiek sprawcy. Po trzecie społeczeństwo nie akceptuje żadnej formy agresji pomiędzy małżonkami,¹⁷⁶ kiedy to w relacjach rodziców i dzieci pewne formy karcenia są dopuszczalne¹⁷⁷.

K. Browne i M. Herbert zwracają uwagę na to, że „życie rodzinne jest ciągle jeszcze traktowane jako świętość i sąsiedzi lub instytucje wzbraniają się ingerować w prywatne sprawy rodziny”¹⁷⁸. Przemoc w relacjach partnerskich dotyczy zarówno kobiet, jak i mężczyzn, chociaż badania wskazują na zdecydowanie większą liczbę kobiet – ofiar¹⁷⁹. Poczucie świadomości bycia uczestnikiem przy podejmowaniu decyzji o utworzeniu i istnieniu związku, może utrudniać przeciwstawienie się przemocy. Więzy pomiędzy partnerami mają charakter emocjonalny, co niejednokrotnie wykorzystywane jest przez sprawcę przemocy w rodzinie. Niekiedy wiedza o doświadczonej przemocy z poprzedniego związku może być wykorzystywana przez sprawcę, który jest aktualnym partnerem ofiary. Taka okoliczność może stanowić dla sprawcy dodatkowe usprawiedliwienie własnego zachowania¹⁸⁰.

S. Krawiec uważa, że w sytuacji przemocy w rodzinie ofiara traci swoje naturalne mechanizmy obronne. W momencie, kiedy spotyka nas atak ze strony obcej osoby jesteśmy bardziej skłonni do uruchomienia mechanizmów obronnych. Zawodzą one, kiedy oprawcą jest bliska osoba, gdyż wtedy szukamy argumentów, aby ją wytłumaczyć¹⁸¹.

Zdaniem S. D. Herzberger nierówność sytuacji zawodowej i ekonomicznej męża i żony jest częstą przyczyną przemocy. Mężczyzna może dopuszczać się przemocy w obawie przed wzrastającą władzą kobiety, powiązaną z jej wysokim statusem. Natomiast, kiedy to

¹⁷⁶ S. D. Herzberger, *Przemoc domowa...*, s. 23.

¹⁷⁷ A. Szymanowska, *Polacy wobec przestępstw i karaniami*, Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa 2008, s. 130 – 135.

¹⁷⁸ K. Browne, M. Herbert, *Zapobieganie przemocy w rodzinie...*, s. 87.

¹⁷⁹ M. Gamian – Wilk (red. nauk. pol. wyd.), *Przemoc i mobbing w szkole, w domu...* s. 105.

¹⁸⁰ K. Browne, M. Herbert, *Zapobieganie przemocy w rodzinie...*, s. 97.

¹⁸¹ S. Krawiec, *Niektóre uwarunkowania przemocy w Polsce. Aspekty socjologiczne...*, s. 36.

status męczyzny jest wyższy, użycie przemocy ma na celu wzmocnienie własnej pozycji społecznej¹⁸². Powyższe stanowisko Autorki przeczy teoriom, „zgodnie z założeniami których dalsze wzmocnianie kobiet przez chociażby edukację i poprawę możliwości zatrudnienia jest kluczem do poradzenia sobie z przemocą ze strony partnera wobec kobiet”¹⁸³.

Przechodząc następnie do zagadnienia przemocy wobec dzieci, należy na wstępie zauważyć, że ma ona szczególne znaczenie dla rozwoju ich osobowości. Dziecko ulega socjalizacji pierwotnej¹⁸⁴, która ma dużo większy wpływ na kształtowanie postaw jednostki, niż każda następna socjalizacja¹⁸⁵. Rodzice nawiązują z dziećmi więź emocjonalną, za pomocą której przekazywane jest znacznie więcej wartości, niż w kontaktach z innymi osobami. Ponadto relacje rodziców i dzieci mają charakter długotrwały¹⁸⁶, tym bardziej wystąpienie przemocy, ma groźniejsze skutki, niż w kontaktach krótkotrwałych.

K. Browne i M. Herbert zwracają uwagę na różnice w przebiegu procesu socjalizacji chłopców i dziewczynek. Jeżeli sprawcą przemocy jest ojciec, to syn uczy się stosowania siły wobec dziewczynek. Natomiast jeżeli ofiarą jest matka, to córka będąca świadkiem przemocy uczy się podległości i bezradności¹⁸⁷. Autorzy wskazują, że u dzieci pochodzących z rodzin, gdzie występuje przemoc, częściej obserwuje się występowanie różnego rodzaju zaburzeń. Zalicza się do nich wagarowanie, agresywne zachowanie w domu i szkole, zaburzenia lękowe. Dzieci przenoszą zachowania z domu rodzinnego na własne otoczenie i kontynuują takie zachowania także w okresie dorosłości¹⁸⁸.

Zdaniem M. Stożek w społeczeństwie istnieje przyzwolenie na stosowanie przemocy wobec dzieci, dopiero „bardzo brutalne i okrutne karanie” napotyka dezaprobatę

¹⁸² S. D. Herzberger, *Przemoc domowa...*, s. 82.

¹⁸³ M. Gamian – Wilk (red. nauk. pol. wyd.), *Przemoc i mobbing w szkole, w domu...* s. 119.

¹⁸⁴ Socjalizacja pierwotna to pierwsza socjalizacja jakiej podlega jednostka, która wprowadzana jest do obiektywnego świata społecznego. Socjalizację pierwotną przechodzi dziecko, które zapoznawane jest z podstawowymi zasadami, jakie panują w społeczeństwie. Dziecko początkowo internalizuje normy, które obowiązują tylko w relacjach z rodzicami (opiekunami), a następnie z pozostałymi, czyli społeczeństwem.

¹⁸⁵ Po socjalizacji pierwotnej, każda następna socjalizacja określana jest jako socjalizacja wtórna. Polega ona, na wprowadzeniu jednostki w określony sektor świata społecznego. W tym momencie jednostka posiada już zinternalizowany zestaw norm (efekt socjalizacji pierwotnej), które z kolei mogą ulec weryfikacji – zmienić się, albo zostać wzmocnione (np. socjalizacja w miejscu pracy, socjalizacja w szkole).

¹⁸⁶ A. Pieniążek, M. Stefaniuk, *Socjologia prawa zarys wykładu, 4 wydanie poszerzone i uaktualnione*, Wolters Kluwer SA, Warszawa 2014, s. 225 – 226.

¹⁸⁷ K. Browne, M. Herbert, *Zapobieganie przemocy w rodzinie...*, s. 95 – 96.

¹⁸⁸ *Ibidem*, s. 46.

społeczeństwa¹⁸⁹. Ujawnienie przemocy w rodzinie wobec dziecka jest trudne z uwagi na brak równości w relacjach pomiędzy rodzicem a dzieckiem. Małe dziecko jest bardzo „wygodną” ofiarą dla swojego oprawcy, gdyż nie jest w stanie zakomunikować o doznawanej krzywdzie. Do pewnego wieku może nie rozumieć znaczenia zachowania dorosłych i nie mieć świadomości popełnianych przestępstw. Do ochrony dziecka, jako ofiary przemocy w rodzinie zawsze musi pojawić się osoba trzecia. Dobrze jeżeli jest to drugi z rodziców, bądź starsze rodzeństwo. Gorzej jeżeli oni również zaangażowani są w przemoc, albo jej nie zauważają lub nie chcą zauważyć. W takiej sytuacji dziecko może oczekiwać jedynie pomocy ze strony osób trzecich. Tutaj dużą rolę mogą odegrać dalsi krewni, sąsiedzi, pracownicy różnego rodzaju placówek (przedszkole, szkoła, opieka społeczna itp.). Później jak dziecko jest starsze i posiada świadomość doznawanej krzywdy, to nawet próba poinformowania innych o przemocy w rodzinie może być uznana za niewiarygodną. Dziecko jest całkowicie uzależnione od rodziców, nie ma dokąd uciec, gdzie odejść¹⁹⁰, dlatego o wiele trudniej jest zaprzestać występowaniu przemocy wobec dzieci, niż w relacjach małżeńskich.

V. Konarska – Wrzosek zwraca uwagę, iż prawo karne w miarę możliwości stara się nie ingerować w układ stosunków rodzinnych, w tym także tych panujących pomiędzy rodzicami, a dziećmi. Dzieje się tak do chwili wystąpienia nadużycia lub zaniedbania wobec dobra dziecka¹⁹¹. Autorka podkreśla różnice w sytuacjach kiedy ofiarą przemocy w rodzinie jest dorosła kobieta – żona, a kiedy ofiarą jest dziecko. Często ochrona praw dziecka uzależniona jest od stanowiska starszej ofiary przestępstwa. Jeżeli pokrzywdzony rodzic nie będzie dochodził realizacji swoich praw, to mniejsze prawdopodobieństwo, że będzie starał się je zagwarantować pokrzywdzonemu dziecku (w szczególności, kiedy sprawca dostarcza środki finansowe rodzinie)¹⁹².

Zdaniem O. Sitarz w Polsce około 4% – 5% dzieci pada ofiarą maltretowania lub znęcania się ze strony najbliższych. Autorka powołuje się na badania psychologiczne i socjologiczne, które potwierdzają, iż wybory dokonywane przez dorosłe jednostki w dużej mierze zależą od ukształtowania mechanizmów psychicznych w dzieciństwie. Autorka porównuje prawidłowy rozwój fizyczny dziecka, który potrzebuje zaspokojenia potrzeb biologicznych, z prawidłowym rozwojem psychicznym, który również wymaga odpowiedniego uwarunkowania. W razie niezaspokojenia potrzeb psychicznych, takich jak:

¹⁸⁹ M. Stożek, *Przemoc w rodzinie. Zapobieganie w świetle przepisów prawa...*, s. 69.

¹⁹⁰ S. D. Herzberger, *Przemoc domowa...*, s. 55.

¹⁹¹ V. Konarska – Wrzosek, *Ochrona dziecka w polskim prawie karnym*, Toruń 1999, s. 49.

¹⁹² *Ibidem*, s. 51.

potrzeba bezpieczeństwa, bliskość emocjonalna oraz opieka (potrzeba zainteresowania) – mogą wystąpić dewiacje w płaszczyźnie społecznej. Doświadczenie przemocy sprzyja powstawaniu zaburzeń osobowości, zaburzeń zachowania czy zaburzeń psychicznych. Zalicza się do m.in. psychozy, osobowość wieloraką, uzależnienia, anoreksję, bulimię, zaburzenia typu borderline i depresję. Natomiast przemoc fizyczna wobec dziecka może powodować uszkodzenia ciała, a także objawy somatyczne, które zachodzą wewnątrz organizmu¹⁹³.

Dzieci doświadczające przemocy są w stanie odróżnić dewiacje swojej rodziny od otoczenia. Badania wskazują, że 70% dzieci (ofiar przemocy w rodzinie) wskazało na „inność” swojej rodziny¹⁹⁴. Zdaniem K. Browne i M. Herbert duża część przypadków przemocy wobec dzieci związana jest z ich nieodpowiednim zachowaniem wobec oczekiwań rodziców. Często rodzice stosujący przemoc uważają wychowanie dzieci za proste zadanie, nie do końca uświadamiając sobie potrzeby dziecka. Ponadto w rodzinach, w których występuje przemoc, rodzice mają bardziej negatywne zdanie na temat zachowania swoich dzieci, niż tam gdzie przemoc nie występuje. W opinii K. Browne i M. Herbert może to się wiązać z tym, że dziecięce ofiary częściej ujawniają problemy zdrowotne, żywieniowe i senne. Jednakże należy zaznaczyć, że problemy te mogą pojawić się jako efekty przemocy w rodzinie¹⁹⁵.

Kolejnym aspektem relacji rodzinnych związanych z przemocą w rodzinie jest przemoc między rodzeństwem. W społeczeństwie istnieje akceptacja drobnych form tego rodzaju agresji, która postrzegana jest jako „nieszkodliwa”. Występowanie aktów przemocy w połączeniu z przekonaniem o trudnościach życia rodzinnego wpływa na większą tolerancję zachowań agresywnych w rodzinie¹⁹⁶. Przemoc pomiędzy rodzeństwem jest akceptowalna¹⁹⁷. W momencie, kiedy ona występuje, to częściej dochodzi do przemocy pomiędzy rówieśnikami¹⁹⁸. S. D. Herzberger zwraca uwagę na to, iż rodzice powinni zaprzestać używania argumentu „dzieci – rodzeństwo tak ma”¹⁹⁹. Autorka powołuje się na badania

¹⁹³ O. Sitarz, *Ochrona praw dziecka w polskim prawie karnym na tle postanowień Konwencji o prawach dziecka*, Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, Katowice 2004, s. 124 – 125.

¹⁹⁴ S. D. Herzberger, *Przemoc domowa...*, s. 62.

¹⁹⁵ K. Browne, M. Herbert, *Zapobieganie przemocy w rodzinie...*, s. 138.

¹⁹⁶ S. D. Herzberger, *Przemoc domowa...*, s. 43.

¹⁹⁷ *Ibidem*, s. 25.

¹⁹⁸ *Ibidem*, s. 31.

¹⁹⁹ *Ibidem*, s. 62.

przeprowadzone przez Hotalinga i Strausa, które wykazały, że 100% dzieci krzywdzi swoje rodzeństwo, gdy w rodzinie dochodziło do przemocy w relacjach małżeńskich i wobec dzieci. Odsetek ten maleje do 37% (stosowania przemocy dzieci wobec rodzeństwa) w tych domach, gdzie rodzice nie stosują przemocy²⁰⁰. Niektórzy badacze dostrzegają pozytywny wpływ konfliktów pomiędzy rodzeństwem. Ich zdaniem takie zachowania uczą dzieci np.: rozwiązywania problemów, rozładowywania agresji, a także określania własnej indywidualności²⁰¹. Zdaniem K. Browne i M. Herbert zdarzają się rodzice akceptujący przemoc wśród rodzeństwa, gdyż rozładowanie napięcia jest lepsze, niż tłumienie go wewnątrz. Zachowania agresywne pełnią funkcję oczyszczającą i przygotowują do dorosłego życia²⁰².

K. Browne i M. Herbert wyróżniają następujące czynniki wywierające wpływ na przemoc wobec rodzeństwa:

- czynniki rodzinne – sprawca zazwyczaj zajmuje niską pozycję w rodzinie, negatywny obraz dziecka w oczach rodzica, rodzice poświęcają więcej uwagi dziecku – ofierze, przemoc wobec „bardziej kochanego” rodzeństwa mająca na celu zwrócenie na siebie uwagi,
- niepełnosprawność – występowanie pewnego rodzaju zaburzeń, wywołujących poczucie niższości, co zwiększa podatność na bycie ofiarą,
- płeć – częstsze występowanie przemocy wśród chłopców,
- wiek – im rodzeństwo jest starsze, tym ataki agresji spadają – przyczyną może być coraz lepsza sprawność językowa, która likwiduje spory,
- temperament – impulsywność i zapalczywość u sprawców oraz wycofanie i brak asertywności u ofiar,
- empatia – mniejsza zdolność do empatii wśród sprawców²⁰³.

Od niedawna coraz większą uwagę poświęca się zjawisku przemocy w rodzinie wobec osób starszych. Przyczyny tego rodzaju przemocy mogą wiązać się z zakłóceniami w rodzinnej strukturze władzy. Dziecięcy sprawcy przemocy mają często wygórowane oczekiwania wobec własnej osoby oraz poczucie wszechmocy²⁰⁴. K. Browne i M. Herbert

²⁰⁰ S. D. Herzberger, *Przemoc domowa...*, s. 88.

²⁰¹ Ibidem, s. 86.

²⁰² K. Browne, M. Herbert, *Zapobieganie przemocy w rodzinie...*, s. 195.

²⁰³ Ibidem, s. 201-203.

²⁰⁴ K. Browne, M. Herbert, *Zapobieganie przemocy w rodzinie...*, s. 211 – 212.

zwracają uwagę na to, że agresywne zachowania dzieci mogą pojawić się wraz z nadmierną krytyką ich osoby, ze strony rodziców²⁰⁵. Ponadto doświadczenie przemocy ze strony osób spoza rodziny, nie powoduje agresji dzieci wobec rodziców²⁰⁶. Autorzy podkreślają, że zjawisko przemocy wobec rodziców nie jest przez wszystkich dostrzegane, a czasami wręcz lekceważone. Traktuje się je często jako niekompetentne ujęcie przemocy, która ztraca przez to swoje znaczenie. Rodzice wstydzą się tego, że są ofiarami i ujawniają tylko najpoważniejsze zdarzenia, a pozostałe ukrywają²⁰⁷. Przyczynę takich reakcji rodziców może stanowić odwrócenie ról społecznych pomiędzy nimi a dziećmi. O ile stosowanie siły fizycznej przez rodziców względem dzieci (jako metody wychowawczej) jest akceptowalne przez niektórych członków społeczeństwa, o tyle odwrócenie tej relacji wydaje się być zjawiskiem stricte patologicznym.

Od początku lat 90-tych rośnie długość życia mieszkańców Polski²⁰⁸. W 2013 r. przeciętna długość życia mężczyzn wynosiła 73,1 lat, a kobiet 81,1 lat²⁰⁹, kiedy na początku lat 90-tych wskaźniki te były średnio niższe o 6 lat²¹⁰. W 2013 r. wystąpił ujemny przyrost naturalny (-17 700), kiedy jeszcze w 2010 r. był on dodatni (34 800)²¹¹. Ponadto w 2013 r. liczba ludności w wieku poprodukcyjnym przekroczyła 7 mln (7 078 000), kiedy w 2005 r. nie osiągała nawet 6 mln (5 888 000)²¹². Powyższe dane są sygnałem na to, że polskie społeczeństwo starzeje się i o ile wzrost ilościowy starszej populacji nie jest niczym groźnym, to niepokojące są spowodowane tym zmiany w strukturze ludności²¹³. W związku z powyższym „problemy życiowe przedstawicieli najstarszej generacji zasługują na uwagę

²⁰⁵ Ibidem, s. 222.

²⁰⁶ Ibidem, s. 218.

²⁰⁷ Ibidem, s. 208.

²⁰⁸ Główny Urząd Statystyczny, *Podstawowe informacje o rozwoju demograficznym Polski do 2013 r.*, s. 12 [dostęp w Internecie: http://stat.gov.pl/cps/rde/xbcr/gus/L_podst_inf_o_rozwoju_dem_pl_do_2013.pdf] 24.07.2014 r.

²⁰⁹ Główny Urząd Statystyczny, *Mały rocznik statystyczny Polski 2014*, s. 132.

²¹⁰ Główny Urząd Statystyczny, *Podstawowe informacje o rozwoju demograficznym Polski do 2013 r.*, s. 12 [dostęp w Internecie: http://stat.gov.pl/cps/rde/xbcr/gus/L_podst_inf_o_rozwoju_dem_pl_do_2013.pdf] 24.07.2014 r.

²¹¹ Główny Urząd Statystyczny, *Mały rocznik statystyczny Polski 2014*, s. 125.

²¹² Ibidem, s. 117.

²¹³ Kancelaria Senatu – Biuro Analiz i Dokumentacji, *Starzenie się społeczeństwa polskiego i jego skutki*, s. 3 [dostęp w Internecie: <http://www.senat.gov.pl/gfx/senat/pl/senatopracowania/15/plik/ot-601.pdf>] 24.07.2014 r.

całego społeczeństwa”²¹⁴. Zdaniem K. Browne i M. Herbert zmiany demograficzne spowodują zwiększenie liczby starszych osób narażonych na przemoc i zaniedbanie²¹⁵. Autorzy zwracają uwagę na badania, które wskazują, że przemoc wobec starszych potrafi trwać latami i rzadko przybiera formę jednego tylko typu przemocy lub zaniedbania.

Stres jest częstym czynnikiem wyzwalającym przemoc wobec starszych osób. Pojawienie się sytuacji polegającej na konieczności zapewnienia opieki starszej osobie wywołuje napięcie w rodzinie. Niejednokrotnie potrafi też zniszczyć plany życiowe tych osób, które mają zająć się organizacją opieki osób starszych²¹⁶.

Nie jest znana dokładna skala zjawiska przemocy wobec osób starszych. Czynniki hamujące ujawnienie tego rodzaju przemocy, to m.in.: wstyd, strach zarówno przed zemstą ze strony sprawcy, jak i pogorszenie dotychczasowych warunków życiowych (np. umieszczenie w domu opieki), przypisywanie winy, miłość do sprawcy. Przemoc w rodzinie wobec osób starszych może być dobrze ukryta przed środowiskiem zewnętrznym. Mniejsza aktywność starszych ludzi w sieci relacji układów społecznych (np. szkoła, miejsce pracy),²¹⁷ powoduje zmniejszoną kontrolę społeczną nad przemocą w rodzinie.

Oddzielną kategorię starszych ofiar przemocy stanowią osoby niepełnosprawne (fizycznie lub umysłowo), które są w większym stopniu zależne od swych opiekunów. Zdaniem K. Browne i M. Herbert skutkiem tej zależności jest większe narażenie na nadużycia i zaniedbanie. Autorzy podkreślają, że w niektórych rodzinach starszy człowiek staje się kozłem ofiarnym, na którym wyładowywane jest napięcie i wszelkie frustracje²¹⁸.

Możliwa jest też sytuacja odwrotna, kiedy to przemoc pojawia się w wyniku zależności sprawcy od osoby starszej (np. osoba starsza otrzymuje środki finansowe, z których korzysta sprawca). Rozwiązanie takiej sytuacji wydaje się być o wiele łatwiejsze, gdyż niezależność finansowa ofiary stwarza jej możliwość przerwania relacji ze sprawcą i próbę podjęcia samodzielnego życia²¹⁹.

²¹⁴ Kancelaria Senatu – Biuro Analiz i Dokumentacji, *Starzenie się społeczeństwa polskiego i jego skutki*, s. 5 [dostęp w Internecie: <http://www.senat.gov.pl/gfx/senat/pl/senatopracowania/15/plik/ot-601.pdf>] 24.07.2014 r.

²¹⁵ K. Browne, M. Herbert, *Zapobieganie przemocy w rodzinie...*, s. 236.

²¹⁶ K. Browne, M. Herbert, *Zapobieganie przemocy w rodzinie...*, s. 236; S. D. Herzberger, *Przemoc domowa...*, s. 88.

²¹⁷ K. Browne, M. Herbert, *Zapobieganie przemocy w rodzinie...*, s. 240- 241.

²¹⁸ *Ibidem*, s. 241.

²¹⁹ *Ibidem*, s. 254.

Niepokojącą informacją jest liczba zamachów samobójczych zarejestrowanych przez Policję w 2013 r.,²²⁰ która wzrosła w porównaniu do 2012 r. o 48%. Z uwzględnieniem przedziałów wiekowych największy wzrost liczby samobójstw (również o 48%) odnotowano w grupie osób powyżej 70 lat²²¹. Natomiast według danych statystycznych za 2014 r. liczba wszystkich samobójstw wzrosła o 20% w porównaniu do 2013 r., jednakże nie odnotowano już tak wysokiego, jak w roku poprzednim, wzrostu liczby samobójstw w najstarszej grupie wiekowej²²².

Należy dostrzec, że osoby starsze stają się szczególnie narażone na wykluczenie społeczne. Często zmagają się z problemem braku dalszych perspektyw, który pojawia się po osiągnięciu życiowych celów (np. zakończenie kariery zawodowej, wychowanie dzieci). Do tego mogą pojawić się problemy zdrowotne wynikające z naturalnego upływu czasu. Starsi ludzie mogą zacząć odczuwać, że stają się ciężarem dla swoich bliskich. Dodatkowo przekonania te wzmacniane przez szkodliwe działania lub zaniechanie sprawców, może w efekcie prowadzić do podjęcia decyzji samobójczej.

Z przemocą w rodzinie wiążą się często różnego rodzaju stereotypy, czyli uproszczone postrzeganie rzeczywistości społecznej, odwołujące się do schematów myślowych, uprzedzeń i niepełnej wiedzy²²³. Możemy o nich mówić zarówno w odniesieniu do ról, postaw i obowiązków poszczególnych członków rodziny²²⁴ (np. przejawiające się w przekonaniu o istnieniu prawa rodzica do bicia dziecka), ale także w aspekcie samego funkcjonowania tego

²²⁰ Według danych Głównego Urzędu Statystycznego w 2013 r. ogólna liczba zamachów samobójczych zarejestrowanych przez policję wynosiła 8 579, natomiast w latach wcześniejszych: 2005 r. – 5 625, 2010 r. – 5 456, 2012 r. – 5 791. Zob. Główny Urząd Statystyczny, *Mały rocznik statystyczny Polski 2014*, s. 130.

²²¹ Według danych Głównego Urzędu Statystycznego w 2013 r. w porównaniu do 2012 r. wzrosła liczba samobójstw w podziale na poszczególne grupy wiekowe: o 37% - w grupie 14 lat i mniej, o 27% - w grupie 20 - 29 lat, o 40% - w grupie 30 - 39 lat, o 36% w grupie 50 - 69 lat. Zob. Główny Urząd Statystyczny, *Mały rocznik statystyczny Polski 2014*, s. 130.

²²² Według danych Głównego Urzędu Statystycznego w 2014 r. ogólna liczba zamachów samobójczych zarejestrowanych przez policję wynosiła 10 207, a w porównaniu do 2013 r. – liczba samobójstw w grupie wiekowej 70 lat i więcej, wzrosła o 8%. Zob. Główny Urząd Statystyczny, *Mały rocznik statystyczny Polski 2015*, s. 222.

²²³ A. Pieniążek, M. Stefaniuk, *Socjologia prawa zarys wykładu...*, s. 186.

²²⁴ Raport z badania eksperckiego IDEABLOG zrealizowanego na zamówienie Ministerstwa Pracy i Polityki Społecznej – *Diagnoza dotycząca osób stosujących przemoc w rodzinie: komentarz do wyników badań*, s. 16. Badanie przeprowadzone na celowej próbie ekspertów zajmujących się problematyką przemocy w rodzinie (56 osób) [dostęp w Internecie: <http://www.mpips.gov.pl/przemoc-w-rodzinie/diagnoza-zjawiska-przemocy-w-rodzinie-w-polsce/>] 24.07.2014 r.

zjawiska (np. przemoc w rodzinie występuje tylko tam, gdzie dochodzi do nadużywania alkoholu).

J. Roszak zwraca uwagę na to, że niejednokrotnie alkohol wykorzystywany jest jako argument na stosowanie przemocy w rodzinie. Rodzi to pewnego rodzaju przyzwolenie, że po spożyciu alkoholu, przemoc staje się dopuszczalna. Autorka powołuje się na badania, które wykazały częstsze występowanie zachowań agresywnych u osób, które były przekonane o spożyciu napoju alkoholowego, niż u osób przekonanych o wypiciu napoju bezalkoholowego²²⁵. Alkohol często staje się usprawiedliwieniem dla stosowania przemocy i w przekonaniu niektórych sprawców zwalnia z odpowiedzialności za swoje zachowanie. Natomiast dla ofiar przemocy, alkohol może stwarzać złudne nadzieje, że kiedy zaczną się go kontrolować, to przemoc zaniknie²²⁶. T. Perzanowski zwraca uwagę na to, że przemoc nie jest uwarunkowana alkoholizmem, choć sam alkohol wyzwała śmiałość i powoduje zanik autokontroli. Zdaniem Autora główny problem przemocy w rodzinie nie dotyczy alkoholizmu, lecz „niskiego poziomu inteligencji emocjonalnej nierozwijanej w polskiej edukacji”²²⁷.

Zdaniem S. D. Herzberger zbyt często wykorzystywane jest uproszczenie o występowaniu przemocy w tych rodzinach, gdzie rodzice doświadczyli przemocy, kiedy sami byli dziećmi. Przyczyn przemocy doszukuje się w „wyuczonych” przez dziecko zachowaniach. S. D. Herzberger powołując się na badania w tym obszarze, stwierdza, że tego typu argumenty są nadużywane przez osoby stosujące przemoc. Żadne badania nie potwierdzają częstszego występowania przemocy pokoleniowej. Wręcz przeciwnie istnieje większe prawdopodobieństwo, że przemoc w tych rodzinach nie wystąpi. Zdaniem Autorki podobieństwa pomiędzy rodzicami a dziećmi mogą dotyczyć tych samych norm kulturowych, bądź też dziedziczenia pewnego rodzaju tendencji agresywnych²²⁸. Stereotyp cykliczności przemocy może wpływać na to, że sprawcy błędnie postrzegają rzeczywistość i przyczyny przemocy w rodzinie. Mało tego, nawet nie starają się szukać przyczyn, tylko odwołują się do prostego argumentu, że stosują przemoc, ponieważ występuje ona w ich domu od dawna, i tak

²²⁵ J. Roszak, *Kulturowe usankcjonowanie alkoholu i przemocy*, [w:] R. Szczepanik, J. Wawrzyniak, *Różne spojrzenia na przemoc*, Wydawnictwo Wyższej Szkoły Humanistyczno – Ekonomicznej w Łodzi, Łódź 2008, s. 175.

²²⁶ K. Browne, M. Herbert, *Zapobieganie przemocy w rodzinie...*, s. 92 – 93.

²²⁷ T. Perzanowski, *O przemocy w rodzinie bez stereotypów*, *Problemy Opiekuńczo – Wychowawcze* 2011 nr 9, s. 21.

²²⁸ S. D. Herzberger, *Przemoc domowa...*, s. 99 – 101.

zostali nauczeni. Gdyby ten stereotyp był prawdziwy, to co mieliby powiedzieć ludzie, którzy doświadczyli przemocy w rodzinie, kiedy byli dziećmi, a obecnie zjawisko to nie występuje w ich domu.

Innym stereotypem jest przekonanie, że życie rodzinne jest prywatną sprawą i nie podlega ocenie przez „obcych”. Nikt nie powinien zwracać uwagi na to, jak rodzice wychowują swoje dzieci, ani na relacje pomiędzy małżonkami. To co dzieje się w murach rodzinnego domu jest sprawą prywatną²²⁹. Stereotyp ten może funkcjonować w społeczeństwie z różnym nasileniem. S. D. Herzberger powołuje się na sytuację w sklepie, gdzie matka potrząsa i daje klapsa córce, która zrzuciła towar z pułki. Autorka stawia pytania: Czy i ewentualnie od czego zależałaby interwencja ze strony obserwatorów tej sytuacji? Czy zareagowalibyśmy częściej, gdyby zmianie uległy okoliczności i dziewczynka nie byłaby córką kobiety? Czy też nasza reakcja byłaby zależna od statusu społecznego kobiety, rasy, grupy etnicznej, wieku dziewczynki, czy też może znajomości intencji w jakiej działało dziecko? Ponadto S. D. Herzberger przekonuje, że społeczeństwo jest w stanie częściej zareagować w sytuacji, kiedy grozi nam niebezpieczeństwo ze strony obcej osoby, niż osoby dobrze nam znanej²³⁰.

Patriarchalny model rodziny, który dopuszcza stosowanie przemocy przez głowę rodziny, nadaje jej takie uprawnienia, jako władcy rodzinnego domu. Niejednokrotnie kobiety i dzieci traktowane są jak własność. Rodzice (w tym bardzo często mężowie) mają obowiązek dyscyplinowania członków rodziny²³¹.

Kolejny stereotyp związany z przemocą w rodzinie przejawia się w uznaniu przez społeczeństwo odpowiedzialności ofiar za swój los. W ten sposób próbuje się znaleźć uzasadnienie dla występowania przemocy w rodzinie. Tego rodzaju argument wyrażany jest w sformułowaniach typu „nikt nie kazał wiązać się jej/jemu ze sprawcą”, „wiedział/-a, że jest agresywna/-y, tylko myślał/-a, że po ślubie się zmieni”. Ten stereotyp pełni dodatkową funkcję w postaci poczucia bezpieczeństwa pozostałych członków społeczeństwa („nic mi nie grozi ponieważ mój partner/-ka nie jest agresywny/-a”)²³².

²²⁹ S. D. Herzberger, *Przemoc domowa...*, s. 43.

²³⁰ Ibidem, s. 38 – 40.

²³¹ Ibidem, s. 43.

²³² S. D. Herzberger, *Przemoc domowa...*, s. 42.

§ 3. Skala zjawiska przemocy w rodzinie

Przemoc w rodzinie jest interdyscyplinarnym zagadnieniem, które sprawia trudności w przedstawieniu pełnego obrazu rozmiaru tego zjawiska. Dane statystyczne jedynie wskazują przypadki ujawnionej przemocy. Dużo spraw nie jest zgłaszanych do organów ścigania i pozostają zamknięte w murach domów. Do najczęstszych powodów niezgłaszania o popełnieniu przestępstwa zalicza się:

- podejście do samego czynu – ofiara przemocy w rodzinie może nie mieć świadomości popełnionego przestępstwa, może usprawiedliwiać zachowanie sprawcy cechami osobowości, lub mieć poczucie własnej współodpowiedzialności, np. sprawca popełnił przestępstwo, gdyż ofiara go do tego sprowokowała,
- emocjonalny stosunek ofiary do sprawcy – w tym także obawa o wzajemne relacje w przyszłości,
- podejście do organów ścigania – im większe zaufanie ofiar przemocy w rodzinie do organów ścigania, tym częściej sprawy tego typu będą im powierzane,
- aktualna sytuacja ofiary – pozostawanie ofiary w konflikcie z prawem,
- cechy osobowości ofiary – takie jak, np. wiek, płeć²³³.

Statystyki policyjne zawierają informacje o przestępstwach ujawnionych. W zakresie zjawiska przemocy w rodzinie są to informacje na temat procedury „Niebieskie Karty”, czy też poszczególnych przestępstw (w tym np. art. 207 k.k.). Związane jest to z brakiem penalizacji samej przemocy w rodzinie. Obok przestępczości ujawnionej występuje przestępczość nieujawniona. Ich wzajemna relacja, w literaturze kryminologicznej określana jest jako „ciemna liczba przestępstw”.

Informacje o rzeczywistej skali przestępczości mogą być pozyskiwane z wielu źródeł, przy wykorzystaniu różnych metod, takich jak np. eksperyment, obserwacja uczestnicząca lub wywiad²³⁴. Eksperyment jest jedną z trudniejszych metod badawczych, gdyż zmierza do wywołania zjawiska i kontrolowania go w warunkach naturalnych²³⁵. W przypadku przemocy w rodzinie niemożliwe jest stworzenie zgodnych z rzeczywistością relacji rodzinnych. Można jedynie próbować badać zachowania otoczenia na przemoc w rodzinie (np. eksperyment

²³³ J. Błachut, A. Gaberle, K. Krajewski, *Kryminologia...*, s. 225 – 227.

²³⁴ *Ibidem*, s. 227 – 228.

²³⁵ *Ibidem*, s. 228.

polegający na badaniu reakcji sąsiadów, którzy słyszą odgłosy przemocy domowej). Obserwacja uczestnicząca polega na bezpośrednim udziale obserwatora w badanym zjawisku społecznym²³⁶. Podobnie jak w przypadku eksperymentu trudno jest wywołać naturalne zachowania członków rodziny w obecności obserwatora. Jednostki są skłonne kontrolować własne poczynania przy osobach trzecich. Ostatnią metodą, która ma na celu ujawnienie przestępczości jest wywiad. Poza ogólnymi ograniczeniami tej metody, jak np. standaryzacja kwestionariusza ankiety czy techniki przeprowadzenia badania, występują też szczególne bariery w przypadku przemocy w rodzinie. Niesprawdzalność tej metody odnosi się głównie do problemu prawidłowego dobrania próby badawczej – dotarcia do osób, które doświadczają przemocy i które chcą podzielić się informacjami na ten temat. Ponadto niekiedy obecność ankietera może mieć wpływ na przebieg samego badania, np. ofiara będzie chciała zataić fakt występowania przemocy²³⁷. Pomimo dostrzegalnych wad metod badawczych, które dążą do poznania zjawiska przemocy w rodzinie, są one w stanie przybliżyć jego obraz w społeczeństwie.

Zjawisko przemocy domowej jest różnie postrzegane na przestrzeni czasu. Dawniej dopuszczalne było stosowanie przemocy przez mężów wobec żon i dzieci. Obecnie nikt nie posiada takiego przyzwolenia – wręcz przeciwnie zachowanie takie zagrożone jest sankcją karną. Najdłuższy proces zmiany dotyczy jednak ludzkich postaw i mentalności. Często w społeczeństwie możemy spotkać zachowania, które charakteryzują się chęcią posiadania władzy, w tym również nad członkami rodziny. Upływ czasu odgrywa duże znaczenie przy badaniach retrospektywnych nad przemocą. Zbyt długie odstępy czasu pomiędzy doświadczeniem, a ujawnieniem przemocy może zafałszować rzeczywiste jej rozmiary. Wydarzenia z przeszłości mogą być interpretowane w odniesieniu do aktualnego stanu psychicznego i emocjonalnego jednostki (np. dorosły człowiek może opisywać w zupełnie inny sposób przemoc, której doświadczył w dzieciństwie)²³⁸. Ponadto ofiary znacznie szybciej przyznają się do przemocy ze strony byłego partnera, niż ze strony obecnego²³⁹.

Temat przemocy w rodzinie często pojawia się w środkach masowego przekazu, co niesie za sobą różne konsekwencje. Po pierwsze ofiary mogą dowiedzieć się czegoś o samym

²³⁶ Ibidem, s. 228.

²³⁷ S. D. Herzberger, *Przemoc domowa...*, s. 18 – 20.

²³⁸ Ibidem, s. 20 – 21.

²³⁹ B. Gruszczyńska, *Zjawisko przemocy w rodzinie w świetle statystyk kryminalnych i badań wiktymizacyjnych*, [w:] L. Mazowiecka (red.), *Jak skutecznie chronić ofiary przemocy w rodzinie*, Wolters Kluwer, Warszawa 2013, s. 117.

zjawisku przemocy (pojęciu, zakresie, formach itp.), a także o swoich prawach, oraz mają możliwość uzyskania pomocy od różnych instytucji. Po drugie sprawcy nabierają świadomości czym jest przemoc i mogą starać się ją ukryć przed opinią publiczną i organami ścigania²⁴⁰.

Skala zjawiska przemocy w rodzinie jest niezwykle trudna do oszacowania. Duże znaczenie ma przyjęty zakres terminologiczny pojęcia i klasyfikacja czynów w kategorii przemocy w rodzinie. Czasami granica pomiędzy przemocą a dozwolonymi społecznie zachowaniami jest cienka²⁴¹. Diagnoza zjawiska zależna jest od znajomości praw przysługujących jednostce oraz umiejętności prawidłowej oceny rzeczywistości społecznej np. u jednych przemoc w rodzinie będzie dopiero zauważona (uświadomiona) w momencie, kiedy mąż/zona użyje siły fizycznej wobec drugiej osoby, a u innych, kiedy mąż/zona dopuści się przemocy psychicznej – innymi słowy to, co jest przemocą w rodzinie, w której członkowie charakteryzują się np. wysokim statusem społecznym (prestż, bogactwo, wykształcenie) może nie być odbierane jako przemoc w rodzinie patologicznej.

W literaturze kryminologicznej zwraca się również uwagę na metodologiczne problemy pomiaru zjawiska przestępczości. W aspekcie przemocy w rodzinie mogą one dotyczyć zarówno zawyżenia, jak i zaniżenia skali zjawiska. Z zawyżeniem mamy do czynienia, kiedy jest kilka ofiar – członków tej samej rodziny i każda z nich zgłasza to samo przestępstwo. Natomiast zaniżenie występuje podczas wielokrotnej wiktymizacji, tych samych osób, danym przestępstwem²⁴².

Informacje na temat przemocy w rodzinie dostępne są w różnych źródłach, które posiadają odmienne założenia metodologiczne, np. cel, metoda, próba badawcza i jej dobór. Poniżej przedstawiono skalę zjawiska przemocy w rodzinie. W tym celu wykorzystano zarówno statystyki europejskie (raport FRA i Eurobarometru), jak i badania przeprowadzone wyłącznie na obszarze Polski (raporty o stanie bezpieczeństwa, dane statystyczne Policji, badanie wiktymizacyjne nad przemocą wobec kobiet, Krajowy Program Przeciwdziałania Przemocy w rodzinie na lata 2014 – 2020, raporty badawcze zrealizowane dla Ministerstwa Pracy i Polityki Społecznej, badanie przeprowadzone przez CBOS, badania zrealizowane dla Ministerstwa Spraw Wewnętrznych).

²⁴⁰ S. D. Herzberger, *Przemoc domowa...*, s. 36 – 37.

²⁴¹ M. Lewoc, *Diagnoza skali zjawiska przemocy w rodzinie w Polsce*, *Probacja* 2014 nr 3, s. 35 – 36.

²⁴² J. Błachut, A. Gaberle, K. Krajewski, *Kryminologia...*, s. 237.

1. Sprawcy i ofiary przemocy w rodzinie

Przemoc w rodzinie jest problemem dostrzegalnym nie tylko w Polsce, ale także na arenie międzynarodowej. W 2012 r. w skali Unii Europejskiej przeprowadzono badanie ankietowe na temat przemocy wobec kobiet, którego wyniki miały być wykorzystane przy opracowywaniu polityk i działań służących zwalczaniu tego naruszenia praw człowieka. Wyniki badań pokazały, że około 13 milionów kobiet zamieszkałych na obszarze Unii Europejskiej doświadczyło przemocy fizycznej w okresie 12 miesięcy poprzedzających przeprowadzenie badania. Liczba ofiar równa jest 7% wszystkich kobiet w wieku 18 – 74 lat zamieszkałych na obszarze Unii Europejskiej²⁴³. W badaniach porównawczych Eurobarometru na temat przemocy domowej wobec kobiet w Polsce, w zestawieniu z pozostałymi państwami członkowskimi Unii Europejskiej (2010 r.), okazuje się, że 31% Polaków zna sprawcę, który zastosował wobec kobiety przemoc domową (w Unii Europejskiej taką wiedzę posiada 21% badanych). Co trzeci Polak twierdzi, że zna kobiety, które są ofiarami przemocy domowej. W innych krajach Unii Europejskiej, taką wiedzę deklaruje co czwarty ankietowany. Poza tym 2/3 Polaków uważa zjawisko przemocy domowej za powszechne, kiedy w państwach należących do Unii Europejskiej takiego zdania jest ponad 3/4 ankietowanych (78%)²⁴⁴. Wniosek z powyższych wyników badań jest taki, że Polacy częściej niż pozostali mieszkańcy Europy znają sprawców i ofiary przemocy domowej i jednocześnie rzadziej uważają to zjawisko za powszechne.

Przeciwdziałanie przemocy w rodzinie oraz realizacja indywidualnego planu pomocy przewiduje procedura „Niebieskie Karty”²⁴⁵. Na podstawie art. 9d ust. 2 u.p.p.r. procedura „Niebieskie Karty” obejmuje ogół czynności podejmowanych i realizowanych przez przedstawicieli jednostek organizacyjnych pomocy społecznej, gminnych komisji rozwiązywania problemów alkoholowych, Policji, oświaty i ochrony zdrowia, w związku z

²⁴³ European Union Agency for Fundamental Rights, *Przemoc wobec kobiet: badanie przeprowadzone w skali UE*. Badanie ankietowe przeprowadzone w 2012 r. na próbie 42 tys. kobiet (metoda doboru losowego) z 28 państw członkowskich Unii Europejskiej, przy czym w każdym państwie członkowskim przeprowadzono średnio 1500 rozmów [dostęp w Internecie: http://fra.europa.eu/sites/default/files/fra-2014-vaw-survey-factsheet_pl.pdf] 27.07.2014 r.

²⁴⁴ Eurobarometr: *Przemoc domowa wobec kobiet*,

[dostęp w Internecie: http://www.niebieska.pl/spaw/docs/KE_ebs_344_fact_pl_pl.pdf] 27.07.2014 r.

²⁴⁵ Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 13.09.2011 r. w sprawie procedury „Niebieskie Karty” oraz wzorów formularzy „Niebieska Karta”, Dz. U. nr 209, poz. 1245.

uzasadnionym podejrzeniem zaistnienia przemocy w rodzinie. W 2014 r. ogólna liczba sporządzonych „Niebieskich Kart A” – wszczynających procedurę, wynosiła 99 098²⁴⁶ (2013 r. – 73 119²⁴⁷, 2012 r. – 63 820)²⁴⁸, w tym przez poszczególne podmioty:

- jednostki organizacyjne pomocy społecznej – 13 611 (2013 r. – 12 114, 2012 r. – 10 800),
- policję – 77 808 (2013 r. – 57 902, 2012 r. – 50 236),
- gminne komisje rozwiązywania problemów alkoholowych – 694 (2013 r. – 812, 2012 r. – 820),
- oświatę – 6 358 (2013 r. – 1 671, 2012 r. – 1 473),
- ochronę zdrowia – 627 (2013 r. – 619, 2012r. – 491).

Przedstawione powyżej dane wskazują na to, że w 2014 r. rozpoczęto więcej o prawie 26 tysięcy procedur „Niebieskich Kart A”, czyli o 35% - w porównaniu do 2013 r. W 2014 r. wszystkie jednostki uprawnione do wszczęcia procedury (za wyjątkiem gminnych komisji rozwiązywania problemów alkoholowych) założyły więcej „Niebieskich Kart A”, niż rok wcześniej. Najbardziej zaskakujący jest wzrost liczby wszczętych procedur przez oświatę. W 2014 r. ta instytucja założyła prawie 4 razy więcej „Niebieskich Kart A” niż w 2013 r. Duży wzrost (o prawie 20 tysięcy) odnotowała także Policja.

Tabela 1 prezentuje statystyczny obraz sprawców przemocy domowej odnotowanej przez Policję, w ramach procedury „Niebieskie Karty”. W okresie od 2003 r. do 2005 r. liczba sprawców przemocy domowej wzrosła z 83 330 do 97 142. Osiągnięty w 2005 r. wynik stanowi największą liczbę sprawców przemocy domowej w badanych latach, czyli od 2003 r. do 2015 r. Od 2006 r. następował spadek liczby sprawców przemocy domowej z 96 775 do 81 743 w 2007 r. Kolejne cztery lata (2008 r., 2009 r., 2010 r., 2011 r.) to naprzemienny wzrost i spadek analizowanej liczby. Najmniejsza liczba sprawców przemocy domowej wystąpiła w 2012 r. i wynosiła 51 531, czyli prawie o połowę mniej niż w 2005 r.

²⁴⁶ *Raport o stanie bezpieczeństwa w Polsce za 2014 r.*, s. 78, [dostęp w Internecie: <https://bip.mswia.gov.pl/bip/raport-o-stanie-bezpie/18405,Raport-o-stanie-bezpieczenstwa.html>] 20.09.2015 r.

²⁴⁷ *Raport o stanie bezpieczeństwa w Polsce za 2013 r.*, s. 85 [dostęp w Internecie: <http://bip.msw.gov.pl/bip/raport-o-stanie-bezpie/18405,Raport-o-stanie-bezpieczenstwa.html>] 27.07.2014 r.

²⁴⁸ *Raporty z realizacji ustawy o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie za 2012 r.*, [dostęp w Internecie: <http://www.mpips.gov.pl/przemoc-w-rodzinie/sprawozdania-z-realizacji-krajowego-programu-przeciwdzialania-przemocy-w-rodzinie/>] 27.07.2014 r.

Tabela 1. Liczba sprawców przemocy domowej w świetle danych wynikających z procedury „Niebieskie Karty” (działania podjęte przez Policję) w latach 2003 – 2015.

Rok	Ogólna liczba sprawców przemocy domowej		Liczba sprawców przemocy domowej pod wpływem alkoholu (%)	
	Kobiety (% ogółu)	Mężczyźni (% ogółu)	Kobiety pod wpływem alkoholu (w grupie kobiet sprawców) %	Mężczyźni pod wpływem alkoholu (w grupie mężczyzn sprawców) %
2003	83 330		76,9%	
	2 861 (3,4%)	80 233 (96,3%)	45,6%	78,1%
2004	91 920		76,4%	
	3 501 (3,8%)	88 180 (95,9%)	50,8%	77,5%
2005	97 142		76,8%	
	4 153 (4,3%)	92 776 (95,5%)	54,3%	77,9%
2006	96 775		77,3%	
	4 074 (4,2%)	92 526 (95,6%)	52,2%	78,5%
2007	81 743		77,4%	
	3 632 (4,4%)	77 937 (95,3%)	57,1%	78,4%
2008	86 568		71,6%	
	3 942 (4,6%)	82 425 (95,2%)	49,4%	72,8%
2009	81 472		66,5%	
	3 926 (4,8%)	77 326 (94,9%)	45,1%	69%
2010	83 390		64,8%	
	3 981 (4,8%)	79 204 (95%)	42,6%	66%
2011	71 914		63%	
	3 471 (4,8%)	68 248 (94,9%)	40%	64,3%
2012	51 531		60,9%	
	3 522 (6,8%)	47 728 (92,6%)	28,5%	63,6%
2013	61 450		61,3%	
	4 440 (7,2%)	56 755 (92,4%)	29%	64%
2014	78 489		63,8%	
	5 301 (6,8%)	72 791 (92,7%)	37,1%	66%
2015	76 034		64,2%	
	5 244 (6,9%)	70 484 (92,7%)	37,6%	66,4%

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych Komendy Głównej Policji [dostęp w Internecie: <http://statystyka.policja.pl/st/wybrane-statystyki/przemoc-w-rodzynie/50863,Przemoc-w-rodzynie.html>] 20.09.2016 r.

W tym miejscu należy zwrócić uwagę na zmianę systemu rejestracji statystycznej w związku z przemocą domową. Od 2012 r. uwzględniane są wyłącznie działania podjęte przez Policję, bez danych innych podmiotów, które są również uprawnione do wszczęcia procedury

„Niebieskie Karty”. W związku z powyższym odnotowany w 2012 r. znaczący spadek liczby sprawców przemocy domowej w procedurze „Niebieskie Karty” wszczynanej przez Policję, może być spowodowany poszerzeniem kręgu jednostek uprawnionych do wszczęcia procedury. W okresie od 2012 r. do 2014 r. nastąpił wzrost liczby sprawców przemocy domowej z 51 531 do 78 489. Natomiast w 2015 r. nastąpił niewielki spadek do poziomu 76 034.

W ogólnej liczbie sprawców przemocy domowej wyszczególnione zostało kryterium płci. Dane statystyczne dowodzą, że mężczyźni zdecydowanie częściej są sprawcami przemocy domowej niż kobiety. W okresie od 2003 r. do 2015 r. udział procentowy mężczyzn w ogólnej liczbie sprawców przemocy domowej utrzymuje się na ponad 90% poziomie. Zatem można stwierdzić, że na dziesięciu sprawców przemocy domowej jest dziewięciu mężczyzn. Największa liczba mężczyzn sprawców przemocy domowej wystąpiła w 2005 r. i wyniosła 92 776. Do 2012 r. liczba ta zmalała prawie o połowę i wówczas zanotowano 47 728 sprawców płci męskiej. Od 2012 r. znacznie wzrosła liczba mężczyzn sprawców przemocy domowej i w 2014 r. osiągnęła poziom 72 791. Procentowy udział mężczyzn w ogólnej liczbie sprawców przemocy domowej zmniejszył się z 96,3% w 2003 r. do 92,7% w 2015 r. W 2003 r. liczba kobiet sprawców przemocy domowej wynosiła 2 861. Natomiast w 2014 r. osiągnęła poziom 5 301. W okresie od 2004 r. do 2013 r. liczba ta mieściła się w przedziale od 3,5 tys. do 4,5 tys. Trudno jest określić jednoznaczną tendencję liczby kobiet sprawców przemocy w rodzinie biorąc pod uwagę liczby bezwzględne. O wiele bardziej znaczące wydają się udziały procentowe liczby kobiet w ogólnej liczbie sprawców przemocy. Na tej podstawie można zauważyć wzrost liczby kobiet w ogólnej liczbie sprawców przemocy domowej z 3,4% w 2003 r. do 7,2% w 2013 r. Natomiast w 2014 r. i w 2015 r. odnotowano nieznaczny spadek do poziomu 6,8% - 6,9%.

Tabela 1 prezentuje także statystyczny obraz sprawców przemocy domowej będących pod wpływem alkoholu, w tym także z uwzględnieniem zmiennej płci. W okresie od 2003 r. do 2007 r. ponad 3/4 sprawców przemocy domowej znajdowało się pod wpływem alkoholu. Następnie od 2007 r. do 2012 r. liczba ta zmalała do 3/5. W ostatnich dwóch latach (2013 r., 2014 r. i 2015 r.) odnotowuje się nieznaczny wzrost liczby sprawców będących pod wpływem alkoholu. Zdecydowanie więcej mężczyzn niż kobiet pozostaje sprawcą przemocy domowej pod wpływem alkoholu. W okresie od 2003 r. do 2008 r. liczba mężczyzn sprawców przemocy domowej pod wpływem alkoholu mieściła się w przedziale od 72% do 79%. W 2009 r. liczba ta spadła poniżej 70% i osiągnęła najniższy poziom w 2012 r. – 63,6%. W okresie od 2003 r. do 2007 r. wzrósł procentowy udział kobiet sprawców przemocy domowej

pod wpływem alkoholu z 45,6% do 57,1%. Poziom osiągnięty w 2007 r. jest najwyższy w badanych latach. Od 2008 r. do 2011 r. liczba kobiet sprawców przemocy domowej pod wpływem alkoholu znajdowała się w przedziale od 40% do 50%. Natomiast w latach 2012 – 2013 spadła do poziomu ok. 29%. W latach 2014 – 2015 liczba kobiet sprawców przemocy domowej pod wpływem alkoholu wzrosła do 37,1% - 37,6%.

Podsumowując dane zawarte w tabeli 1 można stwierdzić, że liczba sprawców przemocy domowej w ostatnich czterech latach jest mniejsza niż jeszcze dziesięć lat temu. Mężczyźni zdecydowanie częściej, niż kobiety są sprawcami przemocy domowej, chociaż udział procentowy mężczyzn w ogólnej liczbie sprawców przemocy domowej nieznacznie spadł, a kobiet wzrósł. W ostatnich dwunastu latach zmniejszyła się ogólna liczba sprawców przemocy domowej będących pod wpływem alkoholu (dotyczy to zarówno kobiet jak i mężczyzn).

W tabeli 2 zestawiono dane statystyczne na temat liczby ofiar przemocy domowej w latach 2003 – 2015, z uwzględnieniem podziału na kobiety, mężczyzn i małoletnich.

W świetle danych przedstawionych w tabeli 2 należy stwierdzić, że w latach 2003 – 2011 liczba ofiar przemocy domowej przekraczała rocznie 113 tys., osiągając w 2006 r. nawet 157 854. W latach 2012 – 2013 liczba ofiar przemocy domowej zmniejszyła się do poziomu 77 – 87 tys./rocznie. W 2012 r. analizowana liczba zmniejszyła się o ponad połowę w porównaniu do 2006 r. Natomiast w 2014 r. liczba ofiar przemocy domowej przekroczyła ponownie poziom 100 tys. i wyniosła dokładnie 105 332, a w 2015 r. ponownie obniżyła się poniżej poziomu 100 tysięcy (97 501).

Statystyczny obraz badanego zjawiska z uwzględnieniem podziału na: kobiety, mężczyzn i małoletnich przedstawia się następująco. Najliczniejszą grupę ofiar przemocy domowej stanowią kobiety. W okresie od 2003 r. do 2005 r. rosła liczba kobiet ofiar przemocy domowej, która osiągnęła najwyższy poziom – 91 374 w 2005 r. W kolejnych latach liczba ta zmalała. Początkowo do poziomu ok. 80 tys. w latach 2008 – 2010, aż do poziomu 70 tys. w 2011 r. i 50 tys. w 2012 r. W 2012 r. odnotowano najmniejszą liczbę kobiet – ofiar przemocy domowej w badanych latach. Od 2013 r. liczba kobiet ofiar przemocy domowej rośnie i w 2014 r. wynosiła 72 786. Drugą pod względem liczebności grupą ofiar przemocy domowej są małoletni. W okresie od 2003 r. do 2006 r. rosła liczba małoletnich ofiar przemocy domowej i w 2006 r. osiągnęła najwyższy poziom 56 509. Od tego czasu liczba małoletnich ofiar przemocy domowej maleje i w 2015 r. osiągnęła najniższą wartość – 17 392.

Tabela 2. Liczba ofiar przemocy domowej w świetle danych wynikających z procedury „Niebieskie Karty” (działania podjęte przez Policję) w latach 2003 – 2015.

Rok	Ogólna liczba ofiar przemocy domowej		
	Kobiety (% ogółu)	Mężczyźni (% ogółu)	Małoletni (% ogółu)
2003	137 299		
	80 185 (58,4%)	7 527 (5,5%)	49 587 (36,1%)
2004	150 266		
	88 388 (58,8%)	9 214 (6,1%)	52 664 (35%)
2005	156 788		
	91 374 (58,3%)	10 387 (6,6%)	55 077 (35,1%)
2006	157 854		
	91 032 (57,7%)	10 313 (6,5%)	56 509 (35,8%)
2007	130 682		
	76 162 (58,3%)	8 556 (6,5%)	45 964 (35,2%)
2008	139 747		
	81 985 (58,7%)	10 664 (7,6%)	47 098 (33,7%)
2009	132 796		
	79 811 (60,1%)	11 728 (8,8%)	41 257 (31,1%)
2010	134 866		
	82 102 (60,9%)	12 651 (9,4%)	40 113 (29,7%)
2011	113 546		
	70 730 (62,3%)	10 718 (9,4%)	32 098 (28,7%)
2012	76 993		
	50 241 (65,3%)	7 580 (9,8%)	19 172 (24,9%)
2013	86 797		
	58 310 (67,2%)	9 233 (10,6%)	19 254 (22,2%)
2014	105 332		
	72 786 (69,1%)	11 491 (10,9%)	21 055 (19,9%)
2015	97 501		
	69 376 (71,1%)	10 733 (11%)	17 392 (17,9%)

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych Komendy Głównej Policji [dostęp w Internecie: <http://statystyka.policja.pl/st/wybrane-statystyki/przemoc-w-rodzinie/50863,Przemoc-w-rodzinie.html>] 20.09.2016 r.

W latach 2003 – 2015 maleje procentowy udział małoletnich ofiar w ogólnej liczbie ofiar przemocy domowej z 36,1% w 2003 r. do 17,9% w 2015 r. Oznacza to, że w początkowych latach XXI w. średnio co trzecią ofiarą przemocy domowej była osoba małoletnia, natomiast w 2015 r. dwie na dziesięć ofiar przemocy domowej to osoby małoletnie. Najmniej liczną grupę ofiar przemocy domowej stanowią mężczyźni. Biorąc pod uwagę liczby bezwzględne najmniejsza liczba mężczyzn ofiar przemocy domowej wystąpiła w 2003 r. – 7 527, zaś największa w 2010 r. – 12 651. Udział procentowy mężczyzn w

ogólnej liczbie ofiar przemocy domowej prawie się podwoił z 5,5% w 2003 r. do 11% w 2015 r. Wyniki zamieszczone w tabeli 2 wskazują, że w ostatnich latach zmniejsza się skala przemocy wobec dzieci, rośnie natomiast przemoc wobec dorosłych.

2. Badania społeczne na temat przemocy w rodzinie

W 2004 r. przeprowadzono w Polsce badania wiktyimizacyjne dotyczące przemocy wobec kobiet²⁴⁹. Jednym z podstawowych celów badawczych było oszacowanie liczby przestępstw nieujawnionych oraz rzeczywistych rozmiarów przemocy. Wyniki pokazały, że ogólny roczny wskaźnik wiktyimizacji wyniósł 6%, co zdaniem B. Gruszczyńskiej oznacza, że w liczbach bezwzględnych przemoc mogła osiągnąć nawet 800 000 kobiet²⁵⁰. Informacje z powyższych badań w zestawieniu z danymi zawartymi w tabeli 2 wskazują, że w rzeczywistości w 2004 r. mogło być ponad dziewięciokrotnie więcej kobiet ofiar przemocy domowej, niż wykazały to statystyki procedury „Niebieskie Karty”.

W 2014 r. Rada Ministrów przyjęła Krajowy Program Przeciwdziałania Przemocy w Rodzinie na lata 2014 – 2020,²⁵¹ w celu tworzenia warunków do bardziej skutecznego przeciwdziałania przemocy w rodzinie oraz zmniejszenia skali tego zjawiska w Polsce. Działania na rzecz ofiar przemocy w rodzinie mają także zapobiegać wykluczeniu społecznemu oraz życiu w ubóstwie. Według danych Programu w 2014 r. w Polsce 38% osób doznało przemocy w rodzinie (w 2011 r. – 39%). Docelowo Program zakłada zmniejszenie skali tego zjawiska do poziomu 31% w 2020 r.²⁵².

Badania społeczne prezentują skalę zjawiska przemocy w rodzinie w opinii polskiego społeczeństwa. Raport z badania zrealizowanego dla Ministerstwa Pracy i Polityki Społecznej

²⁴⁹ Badanie przeprowadzono w ramach projektu międzynarodowego *International Violence Against Women Survey*. Zob. B. Gruszczyńska, *Zjawisko przemocy w rodzinie w świetle statystyk kryminalnych i badań wiktyimizacyjnych...*, s. 114 – 116.

²⁵⁰ Ibidem.

²⁵¹ Uchwała nr 76 Rady Ministrów z dnia 29 kwietnia 2014 r. w sprawie ustanowienia Krajowego Programu Przeciwdziałania Przemocy w Rodzinie na lata 2014 – 2020. Dziennik Urzędowy RP Monitor Polski z 09.06.2014 r., poz. 445.

²⁵² Krajowy program przeciwdziałania przemocy w rodzinie na lata 2014 – 2020, s. 49 [dostęp w Internecie: http://ms.gov.pl/Data/Files/_public/ppwr/krajowy_program/krajowy-program-przeciwdzialania-przemocy-w-rodzinie-na-lata-2014-2020.pdf] 29.07.2014 r.

na temat przemocy w rodzinie z perspektywy dorosłej populacji Polski z 2011 r. wskazuje, że co trzeci badany uważa, że przemoc w rodzinie dotyczy od 20% do 39% rodzin. Prawie połowa ankietowanych zaznaczyła odpowiedzi w przedziałach powyżej 40%. Oznacza to, że zjawisko przemocy domowej jest problemem powszechnie dostrzeganym. W ciągu ostatnich pięciu lat blisko siedmiu na dziesięciu badanych uważa, że „przemoc psychiczna zdarza się częściej”. W tym samym okresie czasu prawie połowa ankietowanych ma podobne stanowisko wobec przemocy fizycznej²⁵³.

W 2011 r. Instytut Badania Rynku i Opinii Millward Brown SMG/KRC na zamówienie Ministerstwa Pracy i Polityki Społecznej przeprowadził badania na grupie osób stosujących przemoc w rodzinie (uczestnicy programów oddziaływań korekcyjno – edukacyjnych). Jednym z celów badawczych było poznanie opinii na temat skali zjawiska przemocy w rodzinie w Polsce. Zdaniem respondentów przemoc w rodzinie jest zjawiskiem powszechnym. Na dziesięciu ankietowanych siedmiu uważało, że przemoc występuje w wielu rodzinach, a zdaniem 14% – w prawie wszystkich. Badani zostali poproszeni o wyrażenie poglądów na temat rodzin z najbliższego sąsiedztwa. W opinii 38% ankietowanych, w ich otoczeniu jest „kilka rodzin w których występuje przemoc”, zaś 22% badanych twierdziło, że takich rodzin jest „wiele”. Co piąty badany znał „jedną do dwóch” takich rodzin. Natomiast 16% ankietowanych przyznało, że w najbliższym otoczeniu „nie ma takich rodzin”²⁵⁴.

Centrum Badań Opinii Społecznej co kilka lat przeprowadza diagnozę przemocy i konfliktów w domu. Ostatnie badanie przeprowadzono w maju 2012 r.²⁵⁵. Najczęściej wskazywane miejsca, gdzie Polacy doświadczyli przemocy to dom (9%) i ulica poza

²⁵³ Raport z badania zrealizowanego dla Ministerstwa Pracy i Polityki Społecznej – *Diagnoza dotycząca osób stosujących przemoc w rodzinie: przemoc w rodzinie z perspektywy dorosłej populacji Polski*, s. 14 – 17. Badanie przeprowadzone na próbie 1500 respondentów (losowa reprezentacja ludności Polski w wieku powyżej 18 lat) w 2011 r. [dostęp w Internecie: <http://www.mpips.gov.pl/przemoc-w-rodzinie/diagnoza-zjawiska-przemocy-w-rodzinie-w-polsce/>] 30.07.2014 r.

²⁵⁴ Raport z badania ogólnopolskiego zrealizowanego na zamówienie Ministerstwa Pracy i Polityki Społecznej – *Diagnoza dotycząca osób stosujących przemoc w rodzinie: badanie uczestników programów oddziaływań korekcyjno- edukacyjnych*, s. 49 – 50. Badanie przeprowadzone na próbie 360 osób – sprawców przemocy w rodzinie, biorących udział w programach oddziaływań korekcyjno – edukacyjnych w 2011 r. [dostęp w Internecie: <http://www.mpips.gov.pl/przemoc-w-rodzinie/diagnoza-zjawiska-przemocy-w-rodzinie-w-polsce/>] 31.07.2014 r.

²⁵⁵ CBOS, *Komunikat z badań BS/82/2012 Przemoc i konflikty w domu*. Badanie przeprowadzono na liczącej 1017 osób reprezentatywnej próbie losowej dorosłych mieszkańców Polski [dostęp w Internecie: <http://www.cbos.pl/PL/publikacje/raporty.php>] 31.07.2014 r.

najbliższą okolicą (9%). Prawie trzech na dziesięciu ankietowanych zna osobiście lub z widzenia kobiety bite przez męża. W co dziewiątym małżeństwie (11%) respondent/-ka deklaruje, że został/-a uderzony/-a podczas kłótni. Badani oprócz przemocy fizycznej spotykają się z formą psychiczną, 18% przyznaje, że zdarzają się sytuacje, kiedy współmałżonek używa wyzwisk i obelg, co dziesiąty (10%) doświadcza poniżania i kpin, a 8% skarży się na ograniczanie kontaktów z rodziną i znajomymi. W opinii 5% ankietowanych przyznaje się, że słyszy groźby lub szantaż i tyle samo (5%) bywa szarpanych i popychanych²⁵⁶.

W 2014 r. na zlecenie Ministerstwa Spraw Wewnętrznych przeprowadzono badanie na temat: „Przemocy w rodzinie. Występowanie i częstotliwość zgłaszania”²⁵⁷. Wyniki przeprowadzonego badania ukazały, iż 14% Polaków zadeklarowało, że w ciągu ostatniego roku było świadkiem przemocy w rodzinie. Zdecydowanie częściej obserwowano formy przemocy psychicznej (75%) i fizycznej (58%), niż ekonomicznej (13%), zaniedbania (13%), czy przemocy seksualnej (8%). Tylko dwóch na pięciu świadków przemocy w rodzinie postanowiło zgłosić ten fakt do instytucji lub organizacji. Prawie 3/4 młodych ludzi (w wieku od 16 do 34 lat) będących świadkiem przemocy w rodzinie, nie zgłosiła nigdzie tego faktu. Jako przyczynę najczęściej wskazywali: konieczność rozwiązywania problemów rodzinnych w domu (21%) oraz brak wiary w skuteczność interwencji (20%). Policja (31%) i Ośrodki Pomocy Społecznej (29%) były najczęściej wskazywane przez respondentów, jako instytucje udzielające pomocy ofiarom przemocy w rodzinie. Jednakże co trzeci ankietowany nie potrafił wymienić żadnej instytucji czy organizacji²⁵⁸.

²⁵⁶ CBOS, *Komunikat z badań BS/82/2012 Przemoc i konflikty w domu*, s. 1 – 6 [dostęp w Internecie: <http://www.cbos.pl/PL/publikacje/raporty.php>] 31.07.2014 r.

²⁵⁷ Badanie przeprowadzono w dniach 27 – 29 listopada 2014 r. metodą wywiadów telefonicznych (CATI) na próbie 1 000 obywateli. Kwestionariusz ankiety zawierał 6 pytań dotyczących: występowania i zgłaszania przypadków przemocy w rodzinie, znajomości instytucji i organizacji, udzielających pomocy ofiarom.

²⁵⁸ Sondaż pt. „Przemoc w rodzinie. Występowanie i częstotliwość zgłaszania” [dostęp w Internecie: <https://mswia.gov.pl/aktualnosci/12896,Przemoc-w-rodzinie-badanie-MSW.html?search=4452>] 10.05.2016 r.

Rozdział II. Przeciwdziałanie przemocy w rodzinie w świetle dokumentów międzynarodowych

§ 1. Przemoc w rodzinie w świetle dokumentów Organizacji Narodów Zjednoczonych

1. Konwencja w sprawie likwidacji wszelkich form dyskryminacji kobiet z dnia 18.12.1979 r.

Pierwszym dokumentem międzynarodowym odnoszącym się do praw kobiet oraz zmieniającym ich sytuację jest Konwencja w sprawie likwidacji wszelkich form dyskryminacji kobiet z 18.12.1979 r. Polska jako jedno z pierwszych państw przystąpiła do Konwencji i dokonała jej ratyfikacji w dniu 18 lipca 1980 r.²⁵⁹. W chwili obecnej liczba stron wynosi 189 państw²⁶⁰, co stanowi 98% państw ONZ.

Konwencja w sprawie likwidacji wszelkich form dyskryminacji kobiet dąży do wprowadzenia zasad równości kobiet i mężczyzn zarówno w sferze prywatnej, jak i publicznej²⁶¹. Twórcy Konwencji podkreślają różne aspekty znaczenia dyskryminacji kobiet w odniesieniu do nich samych, osób z najbliższego otoczenia, oraz całego społeczeństwa. W ten sposób prezentowane jest odmienne podejście wobec przemocy, której zwalczanie ma polegać na zapobieganiu dyskryminacji kobiet oraz dążeniu do ich równouprawnienia.

Konwencja bardzo dużo uwagi poświęca prawidłowemu funkcjonowaniu rodziny, które przekłada się na całe społeczeństwo. W preambule Konwencji podkreślono, że dyskryminacja kobiet hamuje wzrost dobrobytu społeczeństwa i rodziny. Twórcy Konwencji zwracają uwagę na znaczenie wkładu kobiet w dobrobyt rodziny i rozwój społeczeństwa, który nie był dotychczas w pełni doceniony. Wskazują na społeczne znaczenie macierzyństwa oraz znaczenie ról obojga rodziców w rodzinie i wychowaniu dzieci. Autorzy Konwencji są

²⁵⁹ Dz. U. 1982 nr 10 poz. 71.

²⁶⁰ W ostatnich latach do Konwencji przystąpiły takie państwa jak: Palestyna w 2014 r., czy Sudan w 2015 r. [dostęp w Internecie: https://treaties.un.org/Pages/ViewDetails.aspx?src=TREATY&mtdsg_no=IV-8&chapter=4&lang=en] 10.01.2016 r.

²⁶¹ B. Gruszczyńska, *Przemoc wobec kobiet w Polsce. Aspekty prawnokryminologiczne*, Wydawnictwo Wolters Kluwer business, Warszawa 2007, s. 173.

przekonani, że rola kobiet w wydawaniu na świat potomstwa nie może być przesłanką dyskryminacji oraz, że wychowanie dzieci wymaga dzielenia odpowiedzialności przez mężczyzn, kobiety i całe społeczeństwo.

W art. 5 punkt a Konwencji wskazano na podjęcie przez państwa wszelkich kroków w celu zmiany społecznych i kulturowych wzorców zachowania mężczyzn i kobiet w celu osiągnięcia likwidacji przesądów i zwyczajów lub innych praktyk, opierających się na przekonaniu o niższości lub wyższości jednej z płci albo na stereotypach roli mężczyzny i kobiety.

Zatem już Konwencja w sprawie likwidacji wszelkich form dyskryminacji kobiet wprowadziła regulacje dotyczące zmiany tradycyjnych wzorców zachowań oraz walki ze stereotypowymi rolami społecznymi, które kontynuowane są w chwili obecnej, a tym samym wywołują burzliwą dyskusję wobec wprowadzenia Konwencji o zapobieganiu i zwalczaniu przemocy wobec kobiet i przemocy domowej²⁶². M. Płatek słusznie zauważa, że tradycja, która nawiązuje do bliskości, szacunku, wrażliwości i otwartości na potrzeby ludzi bez względu na ich płeć, wiek, sytuację zdrowotną czy orientację seksualną, nie jest zagrożona, a wręcz przeciwnie będzie utrwalana. Natomiast tradycja, która uzasadnia poglądy, praktyki i interpretowanie prawa, które przyczynia się do obniżania dobrostanu życia ludzi z racji posiadanych przez nich cech (bycie człowiekiem – kobietą), będzie zmieniana²⁶³.

W art. 5 punkt b Konwencji zapewnia się, aby wychowanie w rodzinie wyrabiało właściwe rozumienie macierzyństwa, jako funkcji społecznej oraz poczucie wspólnej odpowiedzialności mężczyzn i kobiet za wychowanie i rozwój ich dzieci. Towarzyszyć ma temu założenie, że wzgląd na dobro dzieci ma zawsze podstawowe znaczenie²⁶⁴. Zdaniem K. Sękowskiej – Kozłowskiej Konwencja wychodzi poza wertykalny układ „jednostka – państwo” i wkracza w układ horyzontalny, czyli pomiędzy samymi jednostkami. Prowadzi to

²⁶² Konwencja o zapobieganiu i zwalczaniu przemocy wobec kobiet i przemocy domowej z 06.04.2011 r. jest przedmiotem analizy rozdziału II § 2 pkt 1 ppkt 1.6.

²⁶³ M. Płatek, *Ochrona prawna przed przemocą wobec kobiet i przemocą domową*, [w:] S. Trociuk (red. naczelny), *Przeciwdziałanie przemocy wobec kobiet, w tym kobiet starszych i kobiet z niepełnosprawnościami. Analiza i praktyka*, Biuletyn RPO. Źródła 2013, nr 7, Warszawa 2013, s. 28 [dostęp w Internecie: https://www.rpo.gov.pl/sites/default/files/Biuletyn_Rzecznika_Praw_Obywatelskich_2013_Nr_7.pdf] 07.09.2015.

²⁶⁴ E. Bieñkowska, L. Mazowiecka (red. nauk), *Dyrektywa Parlamentu Europejskiego i Rady 2012/29/UE ustanawiająca normy minimalne w zakresie praw, wsparcia i ochrony ofiar przestępstw. Komentarz*, Wolters Kluwer business, Warszawa 2014, s. 28.

do wniosku, iż Konwencja dotyczy sfery prywatnej, która podlega szczególnej ochronie wynikającej m.in. z prawa do prywatności²⁶⁵.

Na podstawie art. 17 Konwencji w sprawie likwidacji wszelkich form dyskryminacji kobiet ustanowiono Komitet ds. Likwidacji Dyskryminacji Kobiet, który przyjął Rekomendację generalną nr 19 o przemocy wobec kobiet²⁶⁶. Stwierdzono w niej, że „przemoc w rodzinie jest jedną z najbardziej zdradzieckich form przemocy wobec kobiet. Występuje ona na całym świecie. Kobiety w każdym wieku narażone są na wszelkie rodzaje przemocy w rodzinie, łącznie z maltretowaniem, gwałtem i innymi formami przemocy seksualnej, przemocą psychiczną oraz innego rodzaju formami przemocy, które wynikają z tradycyjnych postaw. Brak niezależności ekonomicznej zmusza wiele kobiet do pozostawania w związkach, w których narażone są one na przemoc. Zaniechanie przez mężczyzn wykonywania obowiązków względem rodziny może stanowić formę przymusu lub przemocy. Te formy przemocy stanowią zagrożenie dla kobiet oraz ograniczają ich możliwości uczestniczenia w życiu rodzinnym i publicznym na zasadach równości z mężczyznami”²⁶⁷. Komitet z niepokojem zwrócił uwagę na zastrzeżenia zgłoszone przez niektóre państwa, w których podniesiono kulturowe bądź religijne uwarunkowania relacji rodzinnych. W niektórych krajach wciąż panuje patriarchalny model rodziny z uprzywilejowaną pozycją mężczyzn (ojca lub syna)²⁶⁸.

2. Konwencja o Prawach Dziecka z dnia 20.11.1989 r.

W preambule Konwencji o Prawach Dziecka z 20.11.1989 r.²⁶⁹ podkreślono szczególną rolę rodziny, która jest podstawową komórką społeczną i naturalnym

²⁶⁵ K. Sękowska – Kozłowska, *Komitet ONZ ds. Likwidacji Dyskryminacji Kobiet – ustrój, kompetencje, funkcjonowanie*, Wydawnictwo TNOIK, Toruń 2011, s. 37.

²⁶⁶ *Konwencja o zapobieganiu i zwalczaniu przemocy wobec kobiet i przemocy domowej. Projekt uzasadnienia*, [w:] L. Mazowiecka (red. nauk.), *Jak skutecznie chronić ofiary przemocy w rodzinie*, Wolters Kluwer business, Warszawa 2013, s. 304.

²⁶⁷ M. Potocka, H. Dąbrowiecka (red.), *Przemoc w rodzinie a wymiar sprawiedliwości*, Warszawa 2005, s. 8 – 9 [dostęp w Internecie: <http://www.cpk.org.pl/plik,162,prawo-dzis-i-jutro-przemoc-w-rodzinie-pdf.pdf>] 07.01.2016.

²⁶⁸ A. Grzybek (red.), *Prawa kobiet w dokumentach ONZ*, Wydawnictwo OŚKA, Warszawa 1998, s. 270.

²⁶⁹ Dz.U. 1991 nr 120, poz. 526.

środowiskiem rozwoju i dobra jej członków, a w szczególności dzieci. Z uwagi na powyższe rodzina zasługuje na ochronę oraz wsparcie, aby mogła w pełnym zakresie wypełniać swoje obowiązki w społeczeństwie. Poza tym, zwrócono uwagę na to, że tylko socjalizacja w życiu rodzinnym zapewni jednostce prawidłowe ukształtowanie jej osobowości, gdyż tam może ona doświadczyć pełni szczęścia, miłości i zrozumienia.

Konwencja o Prawach Dziecka gwarantuje dziecku ochronę przed przemocą. W art. 19 ust. 1 Konwencji stwierdzono, że Strony podejmą wszelkie właściwe kroki w dziedzinie ustawodawczej, administracyjnej, społecznej oraz wychowawczej dla ochrony dziecka przed wszelkimi formami przemocy fizycznej bądź psychicznej, krzywdy lub zaniedbania bądź złego traktowania lub wyzysku, w tym wykorzystywania w celach seksualnych, dzieci pozostających pod opieką rodziców, opiekunów prawnych lub innej osoby sprawującej opiekę nad dzieckiem. W pierwszej części powyższego artykułu określono możliwości legislacyjne państwa dotyczące m. in. tworzenia przepisów prawnych dotyczących ochrony przed krzywdzeniem. Wskazano także na działania społeczne i wychowawcze w zakresie tworzenia instytucji, organizacji, służb, placówek niosących pomoc dzieciom przed przemocą²⁷⁰. W drugiej części art. 19 ust. 1 Konwencji o Prawach Dziecka wyszczególniono rodzaje cierpienia jakich może doświadczyć dziecko. Po pierwsze wskazano na „wszelkie formy przemocy fizycznej i psychicznej”. W ten sposób wykorzystano bardzo szerokie określenie, które powinno ograniczyć dopuszczalność karcenia oraz innych nieformalnych kar wobec dziecka²⁷¹. Po drugie „krzywda lub zaniedbanie”, które zdaniem L. Kociuckiego w dosłownym tłumaczeniu przepisów Konwencji na język polski wprowadzają zamęt terminologiczny. Zdaniem Autora „omawiane terminy oznaczają aktywne lub pasywne zachowanie wobec dziecka powodujące jego najszerzej rozumianą szkodę”²⁷². W tym znaczeniu „krzywda lub zaniedbanie” oznaczają odpowiednio „porzucenie lub zaniedbanie pewnych obowiązków”²⁷³. Następnie użyto najbardziej ogólnego pojęcia – „złe traktowanie”,

²⁷⁰ E. Jarosz, *Ochrona dzieci przed krzywdzeniem. Perspektywa globalna i lokalna*, Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, Katowice 2008, s. 187; O. Sitarz, *Ochrona praw dziecka w polskim prawie karnym na tle postanowień Konwencji o prawach dziecka...*, s. 146 – 147.

²⁷¹ L. Kociucki, *Ochrona dziecka przed złym traktowaniem*, [w:] T. Smoczyński (red.), *Konwencja o Prawach Dziecka – analiza i wykładnia*, Instytut Nauk Prawnych PAN, Poznań 1999, s. 380.

²⁷² *Ibidem*, 381.

²⁷³ L. Kociucki sięgnął w swych rozważaniach do oryginalnego tekstu Konwencji o Prawach Dziecka zapisanego w języku francuskim, w którym odpowiednikiem „krzywdy lub zaniedbania” jest „abandon ou negligence”, czyli „porzucenie lub zaniedbanie pewnych obowiązków”. L. Kociucki, *Ochrona dziecka przed złym traktowaniem...* s. 381.

które w zasadzie może dotyczyć wszelkich naruszeń interesów dziecka²⁷⁴. Na koniec wskazano na „wyzysk, w tym wykorzystywanie w celach seksualnych”, pod którymi kryje się czerpanie nieuzasadnionych korzyści z faktu sprawowania opieki nad dzieckiem²⁷⁵ oraz przemoc na tle seksualnym.

W art. 19 ust. 2 Konwencji o Prawach Dziecka stwierdzono, że środki ochronne powinny obejmować, tam gdzie jest to właściwe, skuteczne przedsięwzięcia w celu stworzenia programów socjalnych dla realizacji pomocy dziecku oraz osobom sprawującym opiekę nad dzieckiem, jak również innych form działań prewencyjnych dla ustalania, informowania, wszczynania i prowadzenia śledztwa, postępowania, notowania przypadków niewłaściwego traktowania dzieci oraz tam, gdzie jest to właściwe – ingerencję sądu. E. Jarosz słusznie zwróciła uwagę na zmianę podejścia do kwestii krzywdzenia dzieci z punitивно- restrykcyjnego – na pomoc, wsparcie, profilaktykę i prewencję²⁷⁶. W tym momencie można zauważyć, że przepisy Konwencji na pierwszym miejscu odnoszą się do sytuacji dziecka²⁷⁷. Natomiast oddziaływanie wobec sprawcy, choć nie mniej ważne, to jednak znajduje się na drugim miejscu.

Konwencja o Prawach Dziecka zobowiązuje strony do składania raportów z przestrzegania postanowień Konwencji oraz realizacji praw dziecka²⁷⁸. Następnie Komitet Praw Dziecka przygotowuje rekomendacje dla państw – sygnatariuszy Konwencji²⁷⁹.

²⁷⁴ L. Kociucki, *Ochrona dziecka przed złym traktowaniem...*, s. 381.

²⁷⁵ Ibidem, s. 381.

²⁷⁶ E. Jarosz, *Ochrona dzieci przed krzywdzeniem. Perspektywa globalna i lokalna...*, s. 183.

²⁷⁷ Np. art. 39 Konwencji o Prawach Dziecka wskazuje, że Strony będą podejmowały wszelkie właściwe kroki dla ułatwienia przebiegu rehabilitacji fizycznej i psychicznej oraz reintegracji społecznej dziecka, które padło ofiarą jakiegokolwiek formy zaniedbania, wyzysku lub wykorzystania, torturowaniu lub jakiegokolwiek innej formy okrutnego, nieludzkiego czy poniżającego traktowania albo karania bądź konfliktu zbrojnego. Taka rehabilitacja czy reintegracja przebiegać będzie w środowisku, które sprzyja zdrowiu, zapewnieniu własnego szacunku i godności dziecka.

²⁷⁸ Przykładem takich raportów są: 1. Raport Komitetu Praw Dziecka ONZ o przemocy wobec dzieci z 2001 r. w którym wśród zaleceń na temat przemocy wobec dziecka w rodzinie znalazły się m.in.: nakaz szerokiego podejścia do przemocy wobec dziecka w rodzinie, której sprawcami mogą być nie tylko rodzice, ale także dziadkowie, rodzeństwo, inni krewni, bliscy opiekunowie czy sąsiedzi; realizowanie programów wsparcia dla rodzin, w których występuje problem krzywdzenia dzieci- wizyt domowych oraz doskonalenia strategii i środków identyfikowania dzieci podwyższonego ryzyka doznawania przemocy domowej (...) otoczenia ich szczególną ochroną i działaniami terapeutyczno- rehabilitacyjnymi. 2. Ogólny Komentarz nr 8 Komitetu Praw Dziecka ONZ z 2006 r., który dotyczy praw dziecka do ochrony przed karami fizycznymi i innymi formami okrutnego lub poniżającego traktowania. Zob. E. Jarosz, *Ochrona dzieci przed krzywdzeniem. Perspektywa*

W odniesieniu do zakresu tematycznego rozprawy należy zwrócić szczególną uwagę na raport niezależnego eksperta – P. S. Pinheiro²⁸⁰, który opisuje sytuację dzieci, będących ofiarami przemocy domowej²⁸¹. Zdaniem Autora zjawisko przemocy wobec dzieci w rodzinie jest bardzo trudnym obszarem interwencji, gdyż dotyczy najbardziej prywatnej sfery życia – rodziny. Jednakże zarówno prawa dzieci jak i osób dorosłych „nie mogą zatrzymywać się przed drzwiami rodzinnego domu”²⁸². Problem przemocy wobec dzieci w rodzinie ma ponadnarodowy charakter i wszędzie odnotowywane są zgłoszenia fizycznej i psychicznej przemocy, zadawanej dzieciom przez rodziców i opiekunów²⁸³. W Raporcie opisano także medyczne aspekty skutków przemocy tj. występowanie Zespołu Zaburzeń Stresu Pourazowego, a także chorób płuc, wątroby, nowotworów, depresji, zaburzeń lękowych oraz innych problemów zdrowotnych. W zakresie wykrywania przypadków przemocy dużą rolę odgrywają przedstawiciele sektora zdrowia oraz pracownicy socjalni²⁸⁴. Jako szczególnie ważna forma interwencji wskazywana jest działalność zespołów multidyscyplinarnych²⁸⁵, które w Polsce funkcjonują pod nazwą zespołów interdyscyplinarnych²⁸⁶. Autor Raportu przedstawia poparcie dla wszelkich działań prewencyjnych, edukacyjnych oraz wspierających rodziców w wychowywaniu dzieci bez przemocy²⁸⁷.

globalna i lokalna..., s. 192 – 202; Zob. E. Jarosz, A. Nowak, *Dzieci ofiary przemocy w rodzinie. Raport Rzecznika Praw Dziecka. Funkcjonowanie znowelizowanej ustawy o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie*, Warszawa 2012, s. 35 – 36.

[dostęp w Internecie: http://brpd.gov.pl/sites/default/files/dzieci_ofiary_przemocy_w_rodzinie.pdf] 05.01.2016.

²⁷⁹ E. Jarosz, *Ochrona dzieci przed krzywdzeniem. Perspektywa globalna i lokalna...*, s. 190 – 192.

²⁸⁰ *World Report on Violence against Children*,

[dostęp w Internecie: <http://www.unicef.org/violencestudy/reports.html>] 05.01.2016.

²⁸¹ Rozdział 3 Raportu zatytułowany „*Violence against children in the home and family*” poświęcono tematyce przemocy wobec dzieci w domu i rodzinie [dostęp w Internecie: <http://www.unicef.org/violencestudy/3.%20World%20Report%20on%20Violence%20against%20Children.pdf>] 05.01.2016.

²⁸² *World Report on Violence against Children*, s. 47,

[dostęp w Internecie: <http://www.unicef.org/violencestudy/reports.html>] 05.01.2016.

²⁸³ *World Report on Violence against Children*, s. 50 – 53, \

[dostęp w Internecie: <http://www.unicef.org/violencestudy/reports.html>] 05.01.2016.

²⁸⁴ E. Jarosz, *Ochrona dzieci przed krzywdzeniem. Perspektywa globalna i lokalna...*, s. 204 – 205.

²⁸⁵ *Ibidem*, s. 205.

²⁸⁶ Zespoły interdyscyplinarne działają na podstawie ustawy z 29 lipca 2005 r. o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie (Dz. U. 2005 nr 180, poz. 1493).

²⁸⁷ E. Jarosz, *Ochrona dzieci przed krzywdzeniem. Perspektywa globalna i lokalna...*, s. 206.

3. Deklaracja o eliminacji przemocy wobec kobiet z dnia 20.12.1993 r.

W preambule Deklaracji o eliminacji przemocy wobec kobiet z 20.12.1993 r.²⁸⁸ przywołano potrzebę powstania uniwersalnego dokumentu upominającego się o prawa dla kobiet gwarantujące równouprawnienie, bezpieczeństwo, wolność, nienaruszalność i godność wszystkich ludzi. Autorzy dokumentu podkreślili jego cel, jakim jest umocnienie i uzupełnienie postanowień Konwencji w sprawie likwidacji wszelkich form dyskryminacji kobiet z 18.12.1979 r. Przemoc stoi na przeszkodzie w realizacji fundamentalnych praw kobiet oraz jest wyrazem historycznie ukształtowanej nierówności w relacjach pomiędzy płcią żeńską i męską. Wyróżniono pewne grupy kobiet, które są szczególnie narażone na przemoc – są to m.in.: mieszkanki obszarów wiejskich, kobiety pozbawione środków do życia, osoby w starszym wieku. W Deklaracji odwołano się do konkluzji zawartej w Rezolucji Rady Gospodarczej i Społecznej 1990/15 z 24.05.1990 r. w której stwierdzono, że przemoc wobec kobiet w rodzinie i społeczeństwie jest szeroko rozpowszechniona i niezależna od stopnia zamożności, pozycji społecznej i przynależności kulturowej oraz należy podjąć szybkie i efektywne kroki w celu jej wyeliminowania²⁸⁹.

Artykuły 1 i 2 Deklaracji odnoszą się do kwestii przemocy wobec kobiet, w tym mających miejsce w rodzinie. W art. 1 zawarto definicję legalną pojęcia „przemoc wobec kobiet”, która obejmuje wszelkie akty przemocy związane z faktem przynależności danej osoby do określonej płci, którego rezultatem jest lub może być fizyczna, seksualna lub psychiczna krzywda lub cierpienie kobiet, włącznie z groźbą popełnienia takich czynów, wymuszeniem lub arbitralnym pozbawieniem wolności, niezależnie od tego czy czyny te mają miejsce w życiu publicznym czy prywatnym. Natomiast w art. 2 pkt a – c uwzględniono wymienione już wcześniej formy przemocy – fizyczną, seksualną i psychiczną²⁹⁰ (brak przemocy ekonomicznej) w trzech aspektach życia społecznego – rodziny, społeczeństwa i państwa. Jednocześnie podkreślono, że wymieniony katalog nie ma charakteru zamkniętego. Po pierwsze przemocą wobec kobiet jest fizyczna, seksualna i psychiczna przemoc występująca w rodzinie, maltretowanie („bicie” – wg tłumaczenia E. Bieńkowskiej²⁹¹),

²⁸⁸ Tekst Deklaracji [dostęp w Internecie: <http://libr.sejm.gov.pl/tek01/txt/onz/1993.html>] 07.01.2016.

²⁸⁹ Paragraf 23 Aneksu do Rezolucji Rady Gospodarczej i Społecznej 1990/15 z 24.05.1990 r., s. 18 [dostęp w Internecie: http://www.apav.pt/apav_v3/images/pdf/ResUN_ECOSOC_1990_22.pdf] 07.01.2016 r.

²⁹⁰ B. Gruszczyńska, *Przemoc wobec kobiet w Polsce...*, s. 43.

²⁹¹ E. Bieńkowska, L. Mazowiecka, *Ofiara przestępstwa w dokumentach międzynarodowych*, Warszawa 2009, s. 325.

wykorzystywanie seksualne dzieci w domu rodzinnym, przemoc związana z obowiązkiem wniesienia posagu, gwałt małżeński, okaleczanie genitalne kobiet, jak też inne tradycyjne praktyki szkodliwe dla kobiet, przemoc w związkach pozamałżeńskich. Z tego przepisu wynika, że przemoc wobec kobiet w rodzinie może występować zarówno w relacjach partnerskich (osób pozostających w związku małżeńskim lub też nie) oraz w relacjach wobec dzieci. Po drugie przemocą wobec kobiet jest fizyczna, seksualna i psychiczna przemoc o charakterze społecznym, do której zalicza się gwałt, molestowanie seksualne, wykorzystywanie seksualne i zastraszanie w miejscu pracy, placówkach edukacyjnych i innych miejscach publicznych, handel kobietami i zmuszanie do prostytucji. Po trzecie jest nią fizyczna, seksualna i psychiczna przemoc dokonywana lub tolerowana przez państwo, mająca miejsce w życiu prywatnym, jak też publicznym.

W art. 4 Deklaracji wskazano jakie działania powinny podejmować państwa, aby wyeliminować i potępiać przemoc wobec kobiet. Zaznaczono, że nikt nie powinien powoływać się na obyczaj, tradycję lub względy religijne jako uzasadnienie występowania przemocy. W zakresie przeciwdziałania przemocy w rodzinie zwrócono szczególną uwagę na poparcie prowadzenia badań statystycznych, związanych z rozprzestrzenianiem się różnych form przemocy wobec kobiet. Zachęca się do badania przyczyn, natury i konsekwencji przemocy wobec kobiet oraz sprawdzania efektywności działań podjętych w celu zapobiegania przemocy oraz zadośćuczynienia jej ofiarom. Statystyki i rezultaty badań powinny zostać opublikowane (art. 4 pkt k).

4. Rezolucja w sprawie eliminacji przemocy domowej wobec kobiet z dnia 22.12.2003 r.

W rezolucji Zgromadzenia Ogólnego ONZ w sprawie eliminacji przemocy domowej wobec kobiet z dnia 22.12.2003 r. (A/RES/58/147)²⁹² zwrócono uwagę, że przemoc w rodzinie wobec kobiet i dziewczynek jest zagadnieniem z dziedziny praw człowieka²⁹³, występującym we wszystkich regionach świata. Twórcy Rezolucji podkreślają, że przemoc w rodzinie skierowana wobec kobiet jest problemem społecznym, w którym ukazana jest nierównowaga sił w relacjach pomiędzy kobietami i mężczyznami. Omawiane zjawisko może

²⁹² [dostęp w Internecie: <http://www.worldlii.org/int/other/UNGARsn/2003/185.pdf>] 07.01.2016.

²⁹³ S. Spurek, *Przeciwdziałanie przemocy w rodzinie. Komentarz...*, s. 38.

wywoływać zarówno bezpośrednie jak i pośrednie skutki na ludzkim zdrowiu. Dotyczyć one mogą pojedynczych domowników oraz całej rodziny. Przemoc wpływa na sfery społeczne i ekonomiczne, a także życie prywatne i bardzo często przybiera formy niewidoczne dla otoczenia. Niejednokrotnie kobiety są uzależnione ekonomicznie od mężczyzn, co może umacniać przemoc w rodzinie. Natomiast istnieją jeszcze państwa, w których przemoc seksualna w małżeństwie traktowana jest jako prywatna sprawa.

W Rezolucji zwraca się uwagę na bariery instytucjonalne oraz skomplikowane procedury, które mogą utrudniać wsparcie ofiarom. Eliminacja przemocy w rodzinie wymaga współpracy różnych zrzeszeń ludzi (np. organizacji pozarządowych, społeczności lokalnych), którzy dostrzegają istotę tego zjawiska i potrzebę współpracy. Na państwach spoczywa obowiązek dołożenia wszelkiej staranności w zapobieganiu, ściganiu oraz karaniu sprawców przemocy w rodzinie, aby zapewnić należytą ochronę ofiarom przemocy i żeby nie odczuwały one stresu, że ich podstawowe prawa i wolności nie są przestrzegane. Państwa powinny dokonywać weryfikacji wewnętrznych przepisów prawnych i w odpowiedni sposób je dostosowywać.

Twórcy Rezolucji wskazują, że wsparciem należy objąć nie tylko ofiary przemocy, np. poprzez pomoc asystentów²⁹⁴, ale także sprawców przemocy, np. kierując ich na terapię²⁹⁵. Poza tym należy zwiększyć środki mające na celu zapobieganie przemocy w rodzinie. Ofiary powinny być otoczone ochroną przed zbliżaniem się sprawcy do domu bądź kontaktowaniem

²⁹⁴ W Polsce wsparcie ofiarom przemocy zapewniają m.in.: a) osoby wchodzące w skład grup roboczych, które są tworzone przez zespoły interdyscyplinarne na podstawie art. 9a ust. 10 u.p.p.r. w celu rozwiązywania problemów związanych z występowaniem przemocy w rodzinie w indywidualnych przypadkach; w skład grupy roboczej wchodzi przedstawiciele: 1. jednostek organizacyjnych pomocy społecznej, 2. gminnej komisji rozwiązywania problemów alkoholowych, 3. policji, 4. oświaty, 5. ochrony zdrowia (ust. 11) oraz mogą też wchodzić kuratorzy sądowi, a także przedstawiciele innych podmiotów, specjaliści w dziedzinie przeciwdziałania przemocy w rodzinie (ust. 12);

b) pracownicy socjalni, którzy na podstawie art. 108 ustawy z dnia 12 marca 2004 r. o pomocy społecznej mogą zawierać kontrakt socjalny z tą osobą lub rodziną (znajdującą się w trudnej sytuacji życiowej), w celu wzmocnienia aktywności i samodzielności życiowej, zawodowej lub przeciwdziałania wykluczeniu społecznemu;

c) asystenci rodziny, którzy na podstawie art. 15 ust. 1 pkt 19 ustawy z dnia 9 czerwca 2011 r. o wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej, współpracują z zespołem interdyscyplinarnym lub grupą roboczą (...) lub innymi podmiotami, którym pomoc przy wykonywaniu zadań uzna za niezbędną.

²⁹⁵ W Polsce przewidziane są m.in. środki, wobec osób stosujących przemoc w rodzinie, mające na celu zapobieganie ich kontaktowaniu się z osobami pokrzywdzonymi oraz oddziaływanie korekcyjno – edukacyjne (art. 4 u.p.p.r.).

się. Rezolucja wskazuje na zapewnienie ofiarom bezpiecznego schronienia²⁹⁶ oraz na możliwości dochodzenia zadośćuczynienia (od sprawcy lub państwa²⁹⁷) za doznane krzywdy.

Rezolucja przypisuje szczególną rolę mężczyznom i chłopcom w zapobieganiu i eliminacji przemocy domowej wobec kobiet. Podkreślono również znaczenie roli środków masowego przekazu, które mogą skutecznie przeciwdziałać temu zjawisku. Wskazano na potrzebę szkolenia, w zakresie problematyki przemocy w rodzinie, różnych grup zawodowych, w tym: policjantów, sędziów, prokuratorów, pracowników służby zdrowia, pracowników oświaty, pracowników socjalnych, a w szczególności młodych pracowników (z uwagi na ich małe doświadczenie zawodowe). W końcowych postanowieniach Rezolucji zwrócono uwagę, iż nikt nie może powoływać się na zwyczaje, tradycję, religię jako okoliczności powstrzymujące przed obowiązkiem eliminacji przemocy wobec kobiet.

§ 2. Przemoc w rodzinie w świetle dokumentów Rady Europy i Unii Europejskiej

1. Instrumenty Rady Europy

1.1. Rekomendacja R(85)4 w sprawie przemocy w rodzinie z dnia 26.03.1985r.

W dniu 26 marca 1985 r. Komitet Ministrów, działając na podstawie art. 15 b Statutu Rady Europy²⁹⁸, przyjął dla państw członkowskich Rekomendację nr R (85) 4 w sprawie

²⁹⁶ W Polsce zadanie to realizowane jest m.in. przez Ośrodki Pomocy dla Osób Pokrzywdzonych Przepęstwem, które na podstawie § 26 ust. 1 pkt 8 rozporządzenia z dnia 29.09.2015 r. w sprawie Funduszu Pomocy Pokrzywdzonym oraz Pomocy Postpenitencjarnej, pokrywają koszty czasowego zakwaterowania lub udzielania schronienia.

²⁹⁷ W Polsce ofiara lub osoby najbliższe mogą dochodzić kompensaty od państwa na podstawie przepisów ustawy z dnia 7 lipca 2005 r. o państwowej kompensacie przysługującej ofiarom niektórych czynów zabronionych Dz. U. z 2005 nr 169 poz. 1415 – w której dużo zmian wprowadziła ustawa z dnia 5 sierpnia 2015 r. o zmianie ustawy o państwowej kompensacie przysługującej ofiarom niektórych przestępstw, ustawy – kodeks postępowania cywilnego oraz ustawy o kosztach sądowych w sprawach cywilnych Dz. U. 2015 poz. 1587.

²⁹⁸ Artykuł 15 b Statutu Rady Europy stanowi, że: „Ustalenia Komitetu mogą, w stosownych wypadkach, przybierać formę zaleceń dla rządów członków. Komitet może zwracać się do rządów członków o informacje o

przemocy w rodzinie²⁹⁹. Jest to pierwszy międzynarodowy dokument Rady Europy poświęcony bezpośrednio problematyce przemocy w rodzinie.

Na początku preambuły do Rekomendacji nr R (85) 4 podkreślono wagę instytucji rodziny, która stanowi podstawową jednostkę organizacyjną demokratycznych społeczeństw. Następnie zwrócono uwagę na problematykę przemocy zbyt często występującej w rodzinach (w różnych formach, jednakże bez szczegółowego ich określenia) i jednocześnie potrzebę ochrony wszystkich członków rodziny. Wyróżniono dwie kategorie ofiar: dzieci i kobiety, przy czym zaznaczono, że kierowane wobec nich formy przemocy mogą się różnić. Komitet Ministrów dostrzegł, iż dzieci powinny być w szczególny sposób chronione przez społeczeństwo przed wszelkimi formami dyskryminacji, ucisku oraz nadużyć władzy w obrębie rodziny lub innych instytucji. Natomiast w odniesieniu do kobiet – ofiar przemocy w rodzinie, brak równości z mężczyznami utrudnia im zgłaszanie aktów przemocy³⁰⁰. Poza tym w preambule Rekomendacji nr R (85) 4 określono, że za przemoc uznaje się wszelkie działanie lub zaniechanie, które przynosi szkodę życiu, integralności fizycznej lub psychologicznej, lub wolności danej osoby, lub które istotnie w negatywny sposób wpływa na rozwój jej osobowości³⁰¹.

W Rekomendacji nr R (85) 4 przyjęto trzy kierunki oddziaływania wobec przemocy w rodzinie. Po pierwsze jest to zapobieganie aktom przemocy. Po drugie informowanie o takich aktach. Po trzecie interwencja państwa w tym zakresie. W kwestii zapobiegania państwa członkowskie powinny podejmować działania na różnych szczeblach. W sferze publicznej zaleca się nawiązanie współpracy z całym społeczeństwem, w celu poinformowania o rozmiarach, formach i cechach przemocy w rodzinie. Takie działanie pomoże zdobyć

działaniach przez nich podjętych w związku z tymi zaleceniami”. Tekst Statutu Rady Europy [dostęp w Internecie: <http://dziennikustaw.gov.pl/DU/1994/s/118/565>] 01.09.2015 r.

²⁹⁹ Rekomendacje Komitetu Ministrów R (85)4 w sprawie przemocy w rodzinie z dnia 26.03.1985 r. [dostęp w Internecie: http://ms.gov.pl/Data/Files/_public/ppwr/akty_prawne/miedzynarodowe/rekomendacja-nr-r-85-4.pdf] 01.09.2015 r.

³⁰⁰ P. J. Jaros, *Prawa Dziecka. Dokumenty Rady Europy*, Warszawa 2013, s. 459 [dostęp w Internecie: http://brpd.gov.pl/sites/default/files/prawa_dziecka_dokumenty_rady_europy.pdf] 02.09.2015 r.; E. Bieńkowska, L. Mazowiecka, *Ofiara przestępstwa w dokumentach międzynarodowych...*, s. 359 – 360, S. Spurek, *Izolacja sprawcy od ofiary. Instrumenty przeciwdziałania przemocy w rodzinie*, Wydawnictwo Wolters Kluwer business, Warszawa 2013, s. 72 – 73; S. Spurek, *Przeciwdziałanie przemocy w rodzinie. Komentarz...*, s. 42.

³⁰¹ P. J. Jaros, *Prawa Dziecka. Dokumenty Rady Europy...*, s. 459; E. Bieńkowska, L. Mazowiecka, *Ofiara przestępstwa w dokumentach międzynarodowych...*, s. 359 – 360; J. Bryk, *Przemoc w rodzinie w aspekcie przestępstwa znęcania się*, Przegląd Policyjny 1998 nr 3/4, s. 72.

zaufanie opinii publicznej, co z kolei wiąże się z poparciem w podejmowaniu odpowiednich środków skierowanych przeciwko zwalczaniu zjawiska przemocy domowej. Natomiast w sferze prywatnej państwa powinny czuwać nad szerzeniem informacji dotyczących stosunków społecznych i rodzinnych, wczesnego wykrywania potencjalnych sytuacji konfliktowych oraz rozwiązywania konfliktów międzyludzkich i wewnątrzrodzinnych.

W zaleceniach pojawiły się również profesjonalne szkolenia dla wszystkich osób odpowiedzialnych za interwencje przy przemocy w rodzinie, a w szczególności dla tych, którzy z powodu pełnionych funkcji mają możliwość wykrywania takich przypadków lub współpracują z ofiarami. Państwa członkowskie odpowiedzialne są za pobudzanie i popieranie organizacji, zwłaszcza o charakterze pozarządowym, których zasadniczym celem jest niesienie pomocy ofiarom przemocy w rodzinie. W organach administracyjnych państwa powinny się znaleźć departamenty albo interdyscyplinarne urzędy mające za zadanie wyszukiwanie ofiar przemocy w rodzinie i zajmowanie się nimi. Uprawnienia takich organów mogłyby polegać na: przyjmowaniu zgłoszeń/raportów o aktach przemocy w rodzinie, organizowaniu badań lekarskich na życzenie ofiary, zapewnieniu pomocy, opieki i porady stronom uwikłanym w przemoc w rodzinie, przekazywaniu informacji sądom i prokuraturze o prowadzonych sprawach³⁰².

W zakresie informowania o aktach przemocy państwa członkowskie powinny zwrócić uwagę na upowszechnianie przypadków przemocy w rodzinie. Powinna być także zapewniona możliwość zwolnienia z tajemnicy niektórych zawodów, które mają styczność z ofiarami przemocy w rodzinie³⁰³.

Natomiast w ostatniej części Rekomendacji nr R (85) 4 dotyczącej interwencji państwowej w sprawy dotyczące przemocy w rodzinie, zwrócono uwagę na następujące kwestie. Po pierwsze należy podejmować natychmiastowe działania, które w szybki sposób zapewnią bezpieczeństwo ofiarom przemocy w rodzinie oraz zapobiegą wystąpieniu podobnych zdarzeń w przyszłości. Po drugie zwrócono szczególną uwagę na sytuację dzieci, które niejednokrotnie są świadkami konfliktu pomiędzy rodzicami (bez względu czy pozostają oni w związku małżeńskim czy też nie) i co może doprowadzić do nieprawidłowego rozwoju ich osobowości. Poza tym interes ofiary nie może cierpieć z powodu różnych rozstrzygnięć na gruncie prawa cywilnego, administracyjnego czy też karnego. Zastrzeżono, że prawo karne powinno ingerować w sprawy rodziny w ostateczności.

³⁰² E. Bienkowska, *Przemoc w rodzinie*, Jurysta 1996 z. 4, s. 3; P. J. Jaros, *Prawa Dziecka...*, s. 460.

³⁰³ E. Bienkowska, *Przemoc w rodzinie*, Jurysta 1996 z. 4, s. 3; P. J. Jaros, *Prawa Dziecka...*, s. 461.

Państwa członkowskie powinny przejrzeć własne ustawodawstwa pod kątem wyeliminowania karcenia dzieci. Strony porozumienia powinny powierzać sprawy przemocy w rodzinie wyspecjalizowanym podmiotom dochodzeniowym lub sądowym. Postępowania w przypadkach przemocy domowej mogą być wszczynane po interwencji ofiary lub kiedy wymaga tego interes publiczny³⁰⁴. E. Bieńkowska zwraca uwagę na to, iż zalecenia kładą szczególny nacisk na działalność edukacyjno – profilaktyczną oraz konieczność wczesnego wykrywania sytuacji, które sprzyjają występowaniu przemocy w rodzinie. Wszelka ingerencja organów zewnętrznych nie powinna naruszać praw i prywatności osób dotkniętych omawianym problemem. Natomiast regulacje przewidywane w prawie karnym są rozwiązaniem, które powinno być wszczynane w ostateczności³⁰⁵.

1.2. Rekomendacja R(90)2 w sprawie reakcji społecznych na przemoc w rodzinie z dnia 15.01.1990 r.

W przyjętej 15 stycznia 1990 r. Rekomendacji nr R (90) 2 dla państw członkowskich w sprawie reakcji społecznych na przemoc w rodzinie Komitet Ministrów stwierdził, że problem przemocy w rodzinie wymaga podejmowania środków na szczeblu krajowym i międzynarodowym. Zjawisko przemocy w rodzinie występuje we wszystkich państwach oraz klasach społecznych. Poza tym jest ono niezależne od takich czynników jak: bogactwo, bieda, struktury rodzinne, pochodzenie etniczne, wiek, język, religia, poglądy polityczne, pochodzenie narodowe lub społeczne, własność. Komitet Ministrów uznał, że presja społeczna i ekonomiczna na rodzinę przyczynia się do zachowań agresywnych. Zwrócono też uwagę na potrzebę zidentyfikowania innych czynników sprzyjających występowaniu przemocy w rodzinie. Wyrażono potrzebę zmiany w świadomości całego społeczeństwa tak, aby każdy uznał, że zjawisko przemocy zarówno w rodzinie, jak i w całym społeczeństwie jest nieakceptowane³⁰⁶.

W załączniku do Rekomendacji nr R (90) 2 zastosowano podział na dwie części (a i b): w pierwszej określono generalne środki prewencji, a w drugiej środki szczególne. We wstępie do pierwszej części podkreślono, że rodzina jest podstawową jednostką

³⁰⁴ E. Bieńkowska, *Przemoc w rodzinie*, Jurysta 1996 z. 4, s. 3 – 4; P. J. Jaros, *Prawa Dziecka...*, s. 461 – 462.

³⁰⁵ E. Bieńkowska, *Przemoc w rodzinie*, Jurysta 1996 z. 4, s. 4.

³⁰⁶ E. Bieńkowska, L. Mazowiecka, *Ofiara przestępstwa w dokumentach międzynarodowych...*, s. 362 – 363; P. J. Jaros, *Prawa Dziecka...*, s. 477 – 478.

społeczeństwa i powinna być wspierana przez wszystkie możliwe środki. Prawa każdego człowieka powinny być uznawane i szanowane. Autorzy Rekomendacji nr R (90) 2 zwracają w tym momencie uwagę na „słabszych członków rodziny” i nie podają dokładnie, jakie osoby kryją się pod tym pojęciem. Państwa członkowskie dążą do wprowadzenia równości płci, w tym także wyrównania ekonomicznej niezależności i osobistego rozwoju. Dostrzeżony zostaje problem przemocy ekonomicznej, która bezpośrednio zostanie wyrażona w dokumentach opublikowanych w późniejszych latach. Ważną rolę odgrywa uświadomienie społeczeństwa o rozmiarach, istocie oraz konsekwencjach przemocy w rodzinie. Chcąc skutecznie osiągnąć ten cel należy podjąć współpracę z mediami oraz oświatą. Do zadań państw członkowskich należy także zapobieganie potencjalnym konfliktom, które mogą wystąpić w rodzinach. Działania w tym zakresie mogą sprowadzać się do polepszenia polityki mieszkaniowej i urbanistycznej, działalności zawodowej, pomocy społecznej, zdrowia, kultury i edukacji. Należy podejmować badania w obszarze zjawiska przemocy w rodzinie, które dostarczą szczegółowych informacji na temat tego problemu, który może przybierać różną postać, w zależności od regionów świata³⁰⁷.

W drugiej części załącznika do Rekomendacji nr R (90) 2 określono odpowiednie sposoby przekazywania informacji na temat zjawiska przemocy w rodzinie. Tego typu komunikaty powinny być dostosowane w zależności od grupy odbiorców np. dzieci, młodzież, osoby starsze, pokrzywdzeni przemocą po raz pierwszy. Społeczeństwo musi być zaangażowane w wykrywanie przemocy w rodzinie. W szczególności obowiązek ten spoczywa na profesjonalistach, którzy w życiu zawodowym spotykają się z przemocą. Na każdym spoczywa obowiązek poinformowania właściwe instytucje (np. policję, sądy, pomoc społeczną) o znanych mu przypadkach przemocy w rodzinie. Osoby zgłaszające przemoc muszą brać pod uwagę zrozumiałe milczenie dzieci w tej kwestii. Wszyscy członkowie rodziny powinny otrzymywać wsparcie w postaci terapii (indywidualnych bądź grupowych), telefonicznej pomocy w nagłych przypadkach i poradnictwa, a także 24- godzinnego dostępu do instytucji w sytuacjach kryzysowych³⁰⁸.

W dalszej części załącznika do Rekomendacji nr R (90) 2 określono odmienne środki prewencyjne dla czterech grup: dzieci, kobiet, osób starszych i sprawców. Na wstępie wyrażono potępienie dla stosowania kar cielesnych i innych krzywdzących zachowań wobec dzieci. Duże znaczenie ma ich prawidłowa socjalizacja, która wymaga odpowiednich szkoleń

³⁰⁷ P. J. Jaros, *Prawa Dziecka...*, s. 479 – 480.

³⁰⁸ *Ibidem*, s. 480 – 481.

rodziców na temat metod wychowawczych, opieki, poradnictwa. Przede wszystkim wsparcia potrzeba rodzinom, w których występuje wiele czynników zwiększających ryzyko zaistnienia przemocy wobec dzieci. Podkreślono szczególne problemy, które mogą występować w rodzinach z pasierbami albo dziećmi adoptowanymi lub niepełnosprawnymi. Na pierwszym miejscu zawsze powinno znajdować się dobro dziecka. W sytuacjach jego ochrony należy stosować odizolowanie dziecka od rodziny (krótkotrwałe lub długotrwałe). Nie należy tego traktować jako rozwiązanie ostateczne, lecz jako kompleksowa pomoc w interesie obu stron. Kobietom, które są ofiarami przemocy w rodzinie należy zapewnić skoordynowaną i kompleksową pomoc. W zakresie możliwych do zastosowania środków pomocy duży nacisk położono na wsparcie finansowe. Zauważono, że niejednokrotnie kobiece ofiary są zależne finansowo od sprawców, co powoduje ukrywanie przemocy. Systemy prawne państw członkowskich powinny wykorzystywać posiadane instrumenty do usunięcia z domu sprawców przemocy w rodzinie³⁰⁹. Państwa powinny zapewnić powszechną i nieodpłatną dostępność w schroniskach dla kobiet – ofiar przemocy³¹⁰. Autorzy Rekomendacji nr R (90) 2 podnoszą, że istnieje szczególny brak wiedzy, co do rozmiarów przemocy w rodzinie wobec osób starszych. W celu rozwiązania tej sytuacji należy podejmować i promować badania społeczne. Niejednokrotnie przemoc wobec takich osób może wynikać z braku zrozumienia oraz nieumiejętności radzenia sobie przez członków rodziny z sytuacjami dotyczącymi osób starszych. Kraje powinny realizować politykę sprzyjającą takim osobom i jednoczesnego odciążania rodzin od konieczności zapewnienia im opieki (np. opieka zastępcza, usługi opieki domowej, domy pobytu dziennego). Rządy oraz lokalne władze powinny promować właściwe

³⁰⁹ W polskim systemie prawnym takie rozwiązanie przewiduje art. 11 a u.p.p.r., który stanowi, że: "1. Jeżeli członek rodziny wspólnie zajmujący mieszkanie, swoim zachowaniem polegającym na stosowaniu przemocy w rodzinie czyni szczególnie uciążliwym wspólne zamieszkiwanie, osoba dotknięta przemocą może żądać, aby sąd zobowiązał go do opuszczenia mieszkania. 2. Sąd rozpoznaje sprawę w trybie przepisów ustawy z dnia 17 listopada 1964 r. – Kodeks postępowania cywilnego (Dz. U. nr 43, poz. 296, z późn. zm.) o postępowaniu nieprocesowym. Postanowienie zapada po przeprowadzeniu rozprawy, która powinna odbyć się w terminie jednego miesiąca od dnia wpływu wniosku. Staje się ono wykonalne z chwilą ogłoszenia i może być zmienione lub uchylone w razie zmiany okoliczności. 3. Do wykonania obowiązku orzeczonego na podstawie ust. 1 stosuje się odpowiednio przepisy o egzekucji obowiązku opróżnienia lokalu służącego zaspokajaniu potrzeb mieszkaniowych dłużnika".

³¹⁰ Ten rodzaj wsparcia zapewniony jest m.in. przez specjalistyczne ośrodki wsparcia dla ofiar przemocy w rodzinie na podstawie art. 3 ust. 1 pkt 4 u.p.p.r., który stanowi: „Osobie dotkniętej przemocą w rodzinie udziela się bezpłatnej pomocy, w szczególności w formie: zapewnienia osobie dotkniętej przemocą w rodzinie bezpiecznego schronienia w specjalistycznym ośrodku wsparcia dla ofiar przemocy w rodzinie”.

warunki mieszkaniowe i życiowe, które zapobiegą wykluczeniu starszych ludzi z ich społeczności. Ostatnią grupą, która powinna otrzymać odpowiednie wsparcie są sprawcy przemocy w rodzinie. Należy organizować zajęcia i terapie, które pomogą naprawić nieodpowiednie zachowania sprawców. Służby społeczne odpowiedzialne są za utrzymywanie kontaktów ze sprawcami, których opuściły rodziny. W ten sposób istnieje możliwość poznania ich potrzeb, przedyskutowania problemów oraz udzielenia porady i pomocy³¹¹.

1.3. Rekomendacja 1582 (2002) w sprawie przemocy w rodzinie wobec kobiet z dnia 27.09.2002 r.

W dniu 27 września 2002 r. Zgromadzenie Parlamentarne Rady Europy przyjęło Rekomendację 1582 (2002) w sprawie przemocy w rodzinie wobec kobiet. Dokument ten ma bardzo istotne znaczenie dla wyjaśnienia zjawiska przemocy w rodzinie, gdyż zwraca uwagę na kwestie, które nie były do tej pory poruszane na arenie międzynarodowej. Na wstępie podkreślono, że przemoc w rodzinie jest najpowszechniejszą formą przemocy wobec kobiet. Skutki przemocy w rodzinie są widoczne w różnych obszarach życia ofiar, takich jak: zdrowie, edukacja, wolność od strachu i życia w wybrany przez siebie sposób. Omawiane zjawisko jest rozpowszechnione na całą Europę i dotyczy wszystkich krajów. Nie jest przypisane do żadnych pojedynczych grup lub klas społecznych. Przemoc w rodzinie może przyjmować różnorodne formy, od fizycznych ataków, wykorzystania seksualnego, gwałtów, gróźb oraz zastraszania – wszystkie one powinny być traktowane jako przestępstwa. Przemoc do której stosowania dochodzi w rodzinie, wciąż jest bardzo często traktowana jako sprawa prywatna³¹². Autorzy Rekomendacji 1582 powołują się na dane statystyczne, które wskazują, że przemoc domowa jest najczęstszym na świecie powodem śmierci i trwałego inwalidztwa kobiet w wieku od 16 do 44 lat. Ten rodzaj przemocy powoduje więcej zgonów kobiet, we wspomnianym przedziale wiekowym niż nowotwory, wypadki drogowe czy wojny³¹³.

³¹¹ P. J. Jaros, *Prawa Dziecka...*, s. 481 – 484.

³¹² Tekst Rekomendacji [dostęp w Internecie: <http://assembly.coe.int/nw/xml/XRef/Xref-XML2HTML-en.asp?fileid=17055&lang=en>] 10.09.2015 r.

³¹³ Punkt 24 *Opinii z inicjatywy własnej Komitetu Regionów „Priorytetowe działania władz lokalnych i regionalnych w zakresie zapobiegania przemocy wobec kobiet oraz usprawnienia pomocy ofiarom 2010/C 79/02* [dostęp w Internecie: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/PL/TXT/?uri=CELEX:52008IR0267>] 10.09.2015 r.

W Rekomendacji 1582 określono niezbędne środki, jakie należy podjąć wobec ofiar przemocy w rodzinie, tj.:

- zapewnienie dostępu do bezpłatnej pomocy prawnej oraz wsparcia jeszcze przed wszczęciem jakiegokolwiek postępowania³¹⁴,
- otwieranie schronisk świadczących pomoc psychologiczną, finansową, wolontarystyczną oraz medyczną,
- zapewnienie należytej ochrony bezpośrednio po akcie przemocy oraz w trakcie całego postępowania,
- finansowe wsparcie dla organizacji pozarządowych, które współpracują z ofiarami przemocy w rodzinie,
- promowanie szkoleń dla osób, które zawodowo współpracują z młodymi ludźmi, dzięki którym będą oni mogli szybko rozpoznać sytuacje, w których występuje przemoc domowa i na nią zareagować,
- zapewnienie wsparcia imigrantkom, które są lub były ofiarami przemocy domowej, niezależnie od posiadania prawa pobytu³¹⁵.

W zakresie środków zapobiegających występowaniu przemocy w rodzinie wyróżniono:

- prowadzenie danych statystycznych na temat przemocy w rodzinie, które będą stanowiły podstawy do przeprowadzenia badań społecznych, uwzględniających ewaluacje i przeciwdziałanie zjawisku przemocy w rodzinie,
- nawiązywanie i rozwijanie współpracy z regionalnymi bądź lokalnymi władzami, w celu tworzenia schronisk dla ofiar przemocy,
- promowanie dalszej współpracy z policją, rządami państw oraz organizacjami pozarządowymi (w tym działającymi na rzecz kobiet), aby wspólnie zwalczać problemy i zagrożenia związane z przemocą w rodzinie,
- zainicjowanie za pomocą mediów kampanii zwiększających świadomość o przemocy w rodzinie,
- zorganizowanie szkolenia dla pracowników medycznych, policji oraz pracowników społecznych, którzy mają styczność z ofiarami przemocy w rodzinie,

³¹⁴ Zob. S. Spurek, *Izolacja sprawcy od ofiary. Instrumenty przeciwdziałania...*, s. 74.

³¹⁵ [dostęp w Internecie: <http://assembly.coe.int/nw/xml/XRef/Xref-XML2HTML-en.asp?fileid=17055&lang=en>] 10.09.2015 r.

- na wczesnym etapie szkolnictwa rozpoczynanie edukacji na temat równości płci i zachowań bez użycia przemocy, w tym także szkolenia dla nauczycieli na temat przemocy w rodzinie i równości płci,
- dążenie do zmian postaw obywateli, którzy powinni mieć poczucie odpowiedzialności za przemoc domową występującą w ich środowisku,
- zwiększanie finansów na pomoc społeczną, która na co dzień spotyka się z problemem przemocy w rodzinie,
- zaangażowanie mediów, aby dostarczały regularnych, obiektywnych i bezstronnych informacji o przypadkach i konsekwencjach tego rodzaju przemocy,
- zachęcanie kobiet do nauki samoobrony,
- opracowywanie programów dla sprawców przemocy w rodzinie,
- rozwijanie programów informujących mężczyzn, w jaki sposób zapobiegać aktom przemocy w rodzinie³¹⁶.

Ostatnią poruszoną kwestią w Rekomendacji 1582 są rozwiązania, które państwa muszą wdrożyć do swoich systemów prawnych:

- przepisy prawne, które chronią przed wszystkimi formami przemocy w rodzinie oraz pozwalają na natychmiastowe usunięcie sprawcy przemocy ze wspólnie zajmowanego z ofiarą mieszkania, nawet jeżeli przemoc jest zgłaszana po raz pierwszy (bez czekania na orzeczenie sądu)³¹⁷,
- przemoc w rodzinie powinna być zdefiniowana w ten sposób, aby była traktowana jako poważne przestępstwo (bez względu na formę w jakiej wystąpi),
- należy dokonać przeglądu ustawodawstwa, w tym celu, aby osiągnąć bardziej efektywne rozwiązania chroniące kobiety przed przemocą w rodzinie; konieczne są kompleksowe badania w tym zakresie,
- ustanowienie, że gwałt w małżeństwie jest przestępstwem,
- dostęp do sądownictwa i inne procedury powinny być bardziej przystępne dla społeczeństwa (np. możliwość dopuszczenia prywatnych dowodów, zmniejszenie ciężaru dowodowego itp.),

³¹⁶ [dostęp w Internecie: <http://assembly.coe.int/nw/xml/XRef/Xref-XML2HTML-en.asp?fileid=17055&lang=en>] 10.09.2015 r.

³¹⁷ Zob. S. Spurek, *Izolacja sprawcy od ofiary. Instrumenty przeciwdziałania...*, s. 74.

- policja i inne służby powinny być wynagradzane przez władze za prowadzenie dochodzeń i składanie skarg w imieniu ofiar przemocy w rodzinie³¹⁸.

1.4. Rezolucja 1697 (2009) w sprawie szczególnego narażenia kobiet – imigrantek na przemoc domową z dnia 20.11.2009 r.³¹⁹

W przyjętej 20 listopada 2009 r. Rezolucji Zgromadzenia Parlamentarnego Rady Europy 1697 (2009) w sprawie szczególnego narażenia kobiet – imigrantek na przemoc domową, zwrócono uwagę, iż są one zagrożone podwójną dyskryminacją: ze względu na płeć i pochodzenie. Bardzo często imigrantki wywodzą się z patriarchalnych kultur, dlatego wzrasta wśród nich zagrożenie przemocą w środowisku rodzinnym³²⁰. Pojawiające się bariery językowe oraz presja ze strony rodziny powodują, że imigrantki pozostają odosobnione i nie mogą wyrazić swoich poglądów. Migracja może ograniczać dostęp do ochrony, jaka przysługuje ofiarom przemocy w rodzinie. Imigrantki doświadczające przemocy mogą napotkać na trudności zarówno w krajach z których się wywodzą, w czasie przejazdu oraz w krajach przyjmujących. Szczególnie trudna sytuacja może spotkać nielegalne imigrantki, które w obawie przed powrotem do kraju z którego uciekły, mogą nie chcieć ujawniać przemocy występującej w ich rodzinie³²¹.

Zgromadzenie Parlamentarne Rady Europy w Rezolucji 1697 podkreśliło fakt, że w Europie jedna na cztery – pięć kobiet doświadczyła przynajmniej raz w życiu przemocy

³¹⁸ [dostęp w Internecie: <http://assembly.coe.int/nw/xml/XRef/Xref-XML2HTML-en.asp?fileid=17055&lang=en>] 10.09.2015 r.

³¹⁹ W dniu 20 listopada 2009 r. Zgromadzenie Parlamentarne Rady Europy przyjęło także Rekomendację 1891 (2009), o tym samym tytule, co Rezolucja 1697 (2009) – w sprawie szczególnego narażenia kobiet- imigrantek na przemoc domową. Jednakże na potrzeby niniejszej rozprawy odwołano się do stanowiska zaprezentowanego przez Zgromadzenie Parlamentarne Rady Europy w Rezolucji 1697 (2009). W samej Rekomendacji 1891 (2009) powołano się na Rezolucję 1697 (2009) i pouczone, że jest ona (*Rekomendacja 1891 <2009>*) skierowana do Komitetu ds. zapobiegania i zwalczania przemocy wobec kobiet i przemocy domowej (CAHVIO), co jest przedmiotem dalszych rozważań przedstawionych w rozprawie.

³²⁰ K. Słubik, *Ochrona migrantek przed przemocą w Polsce i wybranych krajach Unii Europejskiej. Analiza prawnoporównawcza*, Stowarzyszenie Interwencji Prawnej, Analizy, Raporty, Ekspertyzy nr 1/2013, s. 8 [dostęp w Internecie: <http://interwencjaprawna.pl/docs/ARE-113-migrantki-przemoc-analiza-prawna.pdf>] 11.09.2015 r.

³²¹ Tekst Rezolucji 1697 (2009) [dostęp w Internecie: <http://assembly.coe.int/nw/xml/XRef/Xref-XML2HTML-en.asp?fileid=17797&lang=en>] 11.09.2015 r.

fizycznej³²². W. Klaus powołuje się na niemieckie badania, które pokazują, że migranci są od dwóch do pięciu razy bardziej narażeni na wiktyimizację przestępstwem z użyciem przemocy niż rodowici Niemcy – a z danych policyjnych wynika, że aż co trzecia zarejestrowana ofiara zgwałcenia była migrantką³²³.

Rada Europy stoi na stanowisku, że każda forma przemocy wobec kobiet (w tym także przemoc domowa) jest nieakceptowana i stanowi poważne naruszenie praw człowieka. Z uwagi na powyższe zachęca się państwa członkowskie do zwalczania przemocy domowej i zapewnienia ochrony ofiarom, w tym także w społecznościach migrantów³²⁴. Działania te mogą polegać na:

- jeżeli to możliwe przyznawaniu legalnego pobytu imigrantkom (które dołączyły do swoich rodzin) w ciągu jednego roku od ich przyjazdu,
- gromadzeniu szczegółowych danych dotyczących przemocy z podziałem na płeć i narodowość³²⁵,
- zapewnieniu imigrantkom odpowiedniego wsparcia psychologicznego, rehabilitacyjnego oraz ochrony wraz z dostępem do tłumacza³²⁶.

W. Klaus wskazuje na cztery grupy przyczyn przemocy w rodzinach migrantów. Po pierwsze są to kultura, religia oraz pozycje kobiety i mężczyzny w społeczeństwie. Po drugie trudna sytuacja ekonomiczno – bytowa (warunki ekonomiczne, brak pracy, nieodpowiednie warunki lokalowe cudzoziemców) będąca konsekwencją migracji oraz trudności w radzeniu

³²² [dostęp w Internecie: <http://assembly.coe.int/nw/xml/XRef/Xref-XML2HTML-en.asp?fileid=17797&lang=en>] 11.09.2015 r.

³²³ W. Klaus, *Przemoc wobec migrantek przymusowych w Polsce – charakterystyka zjawiska*, [w:] W. Klaus (red.), *Bezpieczny dom? Przemoc fizyczna i symboliczna wobec uchodźczyń i uchodźców*, Wydawnictwo Stowarzyszenie Interwencji Prawnej, Warszawa 2014, s. 101, [dostępny w Internecie: <http://interwencjaprawna.pl/wp-content/uploads/bezpieczny-dom.pdf>] 15.09.2015 r., cyt. za: H. J. Albrecht, *Criminalization and Victimization of Immigrants in Germany* [w:] S. Palidda (red.), *Racial Criminalization of Migrants in the 21st Century*, Franham – Burlington 2011, s. 191 – 194.

³²⁴ Zob. W. Klaus, *Przemoc wobec migrantek przymusowych w Polsce...*, s. 101; Zob. W. Klaus, *Ochrona i wsparcie dla migrantek doświadczających przemocy ze strony osób bliskich w Polsce* [w:] W. Klaus (red.), *Bezpieczny dom? Przemoc fizyczna i symboliczna wobec uchodźczyń i uchodźców*, Wydawnictwo Stowarzyszenie Interwencji Prawnej, Warszawa 2014 [dostęp w Internecie: <http://interwencjaprawna.pl/wp-content/uploads/bezpieczny-dom.pdf>] 15.09.2015 r.

³²⁵ K. Słubik, *Ochrona migrantek przed przemocą w Polsce...*, s. 8.

³²⁶ [dostęp w Internecie: <http://assembly.coe.int/nw/xml/XRef/Xref-XML2HTML-en.asp?fileid=17797&lang=en>] 11.09.2015 r.

sobie w nowym społeczeństwie. Po trzecie psychologiczne aspekty związane z migracją oraz problemy z odnalezieniem się w obcej kulturze. Po czwarte sytuacja w kraju pochodzenia i doświadczenie wojny³²⁷.

1.5. Rezolucja 1714 (2010) w sprawie dzieci będących świadkami przemocy domowej z dnia 12.03.2010 r.³²⁸

W dniu 12 marca 2010 r. Zgromadzenie Parlamentarne Rady Europy przyjęło Rezolucję 1714, w której poruszyło kwestię dziecięcych ofiar – świadków przemocy w rodzinie. Przyjęto główne założenie, że przemoc domowa dotyka w większości przypadków kobiety, a sprawcami są mężczyźni, z ich najbliższego otoczenia. Zawsze, gdy ofiarą przemocy domowej jest matka, to występuje duże prawdopodobieństwo, że świadkiem tych wydarzeń będzie dziecko. Zgromadzenie Parlamentarne Rady Europy podkreśla, że każde dziecko może inaczej reagować na przemoc wobec matki, lecz zawsze takie doświadczenie będzie dla niego formą psychicznego znęcania się. Docenione zostały dotychczasowe osiągnięcia w dziedzinie praw dziecka, na wszystkich poziomach politycznych, jednakże potrzebne są szersze działania w obszarze dzieci – świadków przemocy w rodzinie. Zwrócono uwagę na problem zbyt częstego pomijania dzieci, jako ofiar psychicznego wymiaru przemocy domowej. W takich sytuacjach dzieci są elementem łańcucha przemocy, które mogą pomóc w jej rozpoznaniu i co za tym idzie uniknięciu dalszych jej aktów. Dzieci – świadkowie przemocy stają się potencjalnymi ofiarami w przyszłości³²⁹.

³²⁷ W. Klaus, *Przemoc wobec migrantek przymusowych w Polsce...*, s. 113.

³²⁸ W dniu 12 marca 2010 r. Zgromadzenie Parlamentarne Rady Europy przyjęło także Rekomendację 1905 (2010), o tym samym tytule, co Rezolucja 1714 (2010) – w sprawie dzieci będących świadkami przemocy domowej. Jednakże na potrzeby niniejszej rozprawy odwołano się do stanowiska zaprezentowanego przez Zgromadzenie Parlamentarne Rady Europy w Rezolucji 1714 (2010). W samej Rekomendacji 1905 (2010) powołano się na Rezolucję 1714 (2010) i pouczono, że jest ona (*Rekomendacja 1905 <2010>*) skierowana do Komitetu ds. zapobiegania i zwalczania przemocy wobec kobiet i przemocy domowej (CAHVIO), co jest przedmiotem dalszych rozważań przedstawionych w rozprawie.

³²⁹ P. J. Jaros, *Prawa Dziecka...*, s. 952 – 953. Tekst Rezolucji 1714 (2010) [dostęp w Internecie: <http://assembly.coe.int/nw/xml/XRef/Xref-XML2HTML-en.asp?fileid=17826&lang=en>] 10.09.2015 r.

Zgromadzenie Parlamentarne Rady Europy w Rezolucji 1714 zwróciło uwagę na kilka kwestii w procedurach prawnych i administracyjnych państw członkowskich, które mogłyby ulec zmianie:

- ustanowienie specjalnych regulacji dla przesłuchań dzieci jako świadków przemocy, aby uniknąć powtarzania zeznań i nieuzasadnionego lub poniżającego przesłuchiwanie, i aby zredukować traumę spowodowaną samym postępowaniem³³⁰,
- zapewnienie dzieciom – świadkom przemocy, ochrony i wsparcia, nie tylko w schroniskach dla kobiet, lecz także poza tego typu instytucjami,
- szkolenie policji i nauczycieli z zakresu postępowania z dziećmi będącymi świadkami przemocy domowej,
- uwzględnienie dobra dziecka będącego świadkiem przemocy przy orzekaniu o władzy rodzicielskiej i jego kontaktach ze sprawcą przemocy domowej³³¹.

1.6. Konwencja Stambulska z dnia 06.04.2011 r.

Konwencja Stambulska jest dokumentem, który spełnia międzynarodowe standardy wypracowane m.in. przez Organizację Państw Amerykańskich, czy Unię Afrykańską. W maju 2005 r. w czasie Szczytu Rady Europy w Warszawie narodziła się idea powstania Konwencji, która zwalczałaby i zapobiegała przemocy wobec kobiet, w tym przemocy domowej. W latach 2009 – 2010 wypracowano wstępny projekt³³². W dniu 6 kwietnia 2011 r. przedstawiono Konwencję w ostatecznej wersji, która została zaakceptowana przez Komitet Ministrów Rady Europy. Następnie Konwencja została otwarta do podpisu w Stambule w

³³⁰ W Polsce obowiązują odrębne procedury dotyczące przesłuchań małoletnich. Zob. *Standardy dotyczące przesłuchiwanie małoletnich świadków w trybie art. 185 a i 185 b k.p.k.* [dostęp w Internecie: <http://wymiarSprawiedliwosci.fdn.pl/standardy-przesluchiwania>] 10.09.2015 r.

³³¹ P. J. Jaros, *Prawa Dziecka...*, s. 954.

³³² Zob. C. Mik, *Opinia w sprawie oceny merytorycznej Konwencji Rady Europy o zapobieganiu i zwalczaniu przemocy wobec kobiet i przemocy domowej (Konwencja nr 210) podpisanej w Stambule, 11 maja 2011 r., oceny jej zgodności z Konstytucją RP oraz o niektórych konsekwencjach jej ratyfikacji dla Polski*, s. 9 [dostęp w Internecie: <http://orka.sejm.gov.pl/rexdomk7.nsf/Opdodr?OpenPage&nr=2515>] 05.09.2015 r.

dniu 11 maja 2011 r.³³³. W grudniu 2012 r. Polska przystąpiła do Konwencji. W dniu 14 marca 2015 r. Prezydent RP podpisał ustawę³³⁴, a od 27 kwietnia 2015 r., kiedy złożone zostały dokumenty ratyfikacyjne³³⁵ – Polska stała się osiemnastym państwem, które ratyfikowało Konwencję³³⁶. Dyskusje na jej temat skupione były przede wszystkim wokół problemu zgodności z Konstytucją RP³³⁷, a także wybiórczych haseł zawartych w dokumencie. Zastanawiano się m.in. w jaki sposób należy interpretować pojęcie „płeć

³³³ *Uzasadnienie do projektu ustawy o ratyfikacji Konwencji Rady Europy o zapobieganiu i zwalczaniu przemocy wobec kobiet i przemocy domowej, sporządzonej w Stambule w dniu 11 maja 2011 r.*, s. 1 – 2. (druk nr 2515) [dostęp w Internecie: <http://orka.sejm.gov.pl/Druki7ka.nsf/0/E651513809A6D5D8C1257D010031FCD9/%24File/2515.pdf>] 03.09.2015 r.

³³⁴ [dostęp w Internecie: <http://orka.sejm.gov.pl/rexdomk7.nsf/Opdodr?OpenPage&nr=2515>] 05.09.2015 r.

³³⁵ Zob. J. Łacny, *Opinia prawna na temat projektu ustawy o ratyfikacji Konwencji Rady Europy o zapobieganiu i zwalczaniu przemocy wobec kobiet i przemocy domowej sporządzonej w Stambule dnia 11 maja 2011 r.* (druk nr 2515) [dostęp w Internecie: <http://orka.sejm.gov.pl/rexdomk7.nsf/Opdodr?OpenPage&nr=2515>] 05.09.2015 r.

³³⁶ [dostęp w Internecie: <http://feminoteka.pl/nareszcie-polska-formalnie-ratyfikowala-konwencje-antyprzemocowa/>] 05.09.2015 r.

³³⁷ Zob. M. Jabłoński, *Opinia na temat zgodności z Konstytucją RP Konwencji Rady Europy o zapobieganiu i zwalczaniu przemocy wobec kobiet i przemocy domowej sporządzonej w Stambule dnia 11 maja 2011 r.* (druk nr 2515) [dostęp w Internecie: [http://orka.sejm.gov.pl/IEKSBAS.nsf/0/C1257B16005D9D9FC1257DCB0049C775/\\$file/i2533-14A.pdf](http://orka.sejm.gov.pl/IEKSBAS.nsf/0/C1257B16005D9D9FC1257DCB0049C775/$file/i2533-14A.pdf)] 05.09.2015 r.;

Zob. M. Chmaj, *Opinia prawna w przedmiocie zgodności z konstytucją Konwencji Rady Europy o zapobieganiu i zwalczaniu przemocy wobec kobiet i przemocy domowej sporządzonej w Stambule dnia 11 maja 2011 r.* (druk nr 2515) [dostęp w Internecie:

[http://orka.sejm.gov.pl/IEKSBAS.nsf/0/C1257B16005D9D9FC1257DCB0049C763/\\$file/i2533-14_.pdf](http://orka.sejm.gov.pl/IEKSBAS.nsf/0/C1257B16005D9D9FC1257DCB0049C763/$file/i2533-14_.pdf)

06.09.2015 r.;

Zob. R. Wieruszewski, K. Sękowska – Kozłowska, *Opinia w sprawie zgodności przepisów Konwencji Rady Europy o zapobieganiu i zwalczaniu przemocy wobec kobiet i przemocy domowej z Konstytucją RP, w szczególności z art. 18, art. 33, art. 47, art. 48 oraz art. 53* [dostęp w Internecie:

http://www.spoleczenstwoobywatelskie.gov.pl/sites/default/files/opinia_2.pdf] 06.09.2015 r.;

Zob. B. Grabowska – Moroz, A. Śledzińska – Simon, *Opinia Helsińskiej Fundacji Praw Człowieka w sprawie projektu ustawy o ratyfikacji Konwencji Rady Europy o zapobieganiu i zwalczaniu przemocy wobec kobiet i przemocy domowej, sporządzonej w Stambule dnia 11 maja 2011r.* (druk sejmowy nr 2515)[dostęp w Internecie:

http://www.hfhr.pl/wp-content/uploads/2014/12/HFPC_opinia_08122014.pdf] 06.09.2015 r.;

Zob. P. Czarny, *Opinia prawna w sprawie zgodności z Konstytucją RP Konwencji Rady Europy w sprawie zapobiegania i zwalczania przemocy wobec kobiet i przemocy domowej* [dostęp w Internecie:

http://rownetraktowanie.gov.pl/sites/default/files/opinia_4.pdf] 05.09.2015;

Zob. C. Mik, *Opinia w sprawie oceny merytorycznej Konwencji Rady Europy o zapobieganiu...*, s. 52 – 72.

społeczno – kulturowa” i czy nie stanowi ono zagrożenia dla polskiej tradycji i obyczajów³³⁸. Inne wątpliwości wzbudzało zwalczanie stereotypów związanych z płcią oraz edukacyjne przemiany w tym zakresie³³⁹. W końcu podnoszono też obawy o samą rodzinę i czy, aby Konwencja nie zmierza do promowania związków partnerskich bądź legalizacji związków homoseksualnych. Podstawowe bariery dotyczące interpretacji postanowień Konwencji wywołane były problemami interpretacyjnymi jej postanowień. Oryginalny tekst Konwencji powstał w dwóch językach: angielskim i francuskim³⁴⁰.

W preambule Konwencji wskazano, że należy dążyć do stworzenia Europy wolnej od przemocy wobec kobiet i przemocy domowej. Zwrócono uwagę na to, że przemoc domowa jest przykładem drastycznej formy przemocy i dotyka kobiety w nieproporcjonalnie większym stopniu niż mężczyźni. Jednakże Konwencja nie pozostaje obojętna na sytuację ofiar przemocy domowej płci męskiej, której również chce pomagać poprzez zapobieganie i zwalczanie przemocy domowej. W komentarzu do postanowień Konwencji podkreślono, że dane dotyczące przemocy domowej wobec mężczyzn oraz znęcania się nad osobami starszymi są niewystarczające³⁴¹. Poza tym w preambule wskazano, że ofiarami przemocy domowej są także dzieci, również te które były świadkami przemocy. Powyższe twierdzenia stoją w sprzeczności i jednocześnie nie zgadzają się z tezą VIII wygłoszoną w Raporcie

³³⁸ Zob. E. Zielińska, *Opinia dotycząca zakresu zobowiązań nałożonych na państwa strony przez Konwencję Rady Europy o zapobieganiu i zwalczaniu przemocy wobec kobiet i przemocy domowej* [dostęp w Internecie: http://rownetraktowanie.gov.pl/sites/default/files/opinia_3.pdf] 03.09.2015 r.

³³⁹ Zob. A. Śledzińska – Simon, *Eliminacja stereotypów płci w kontekście przemocy uwarunkowanej płcią w wielopoziomym systemie ochrony praw człowieka* [dostęp w Internecie: http://www.bibliotekacyfrowa.pl/Content/59074/15_Anna_Sledzinska_Simon.pdf] 06.09.2015 r.

³⁴⁰ Jedno z podstawowych trudności związanych z tłumaczeniem postanowień Konwencji dotyczy angielskich i francuskich terminów „sex” oraz „gender”, które w języku polskim nie są rozróżniane i mają tylko jedno tłumaczenie- płeć. Jednakże owo tłumaczenie nie oddaje istoty znaczenia tych dwóch terminów i dlatego posłużono się wyjaśnieniem opisowym. Wobec pierwszego terminu („sex”) określono, że mowa jest o płci biologicznej, natomiast w drugim przypadku („gender”)- płci społeczno- kulturowej. Zob. B. Grabowska – Moroz, A. Śledzińska – Simon, *Opinia Helsińskiej Fundacji Praw Człowieka w sprawie projektu ustawy o ratyfikacji Konwencji Rady Europy o zapobieganiu...*, s. 9 – 10; Zob. E. Zielińska, *Opinia dotycząca zakresu zobowiązań nałożonych na państwa strony przez Konwencję Rady Europy o zapobieganiu...*, s. 3 – 5; Zob. *Uzasadnienie do projektu ustawy o ratyfikacji Konwencji Rady Europy o zapobieganiu...*, s. 6 – 7., Zob. C. Mik, *Opinia w sprawie oceny merytorycznej Konwencji Rady Europy o zapobieganiu...*, s. 24 – 28, 47 – 48.

³⁴¹ *Konwencja o zapobieganiu i zwalczaniu przemocy wobec kobiet i przemocy domowej. Projekt uzasadnienia* [w:] L. Mazowiecka (red. nauk.), *Jak skutecznie chronić ofiary przemocy w rodzinie*, Wolters Kluwer business, Warszawa 2013, s. 304.

Instytutu Ordo Iuris, mówiącą o tym, że: „Konwencja jest aktem prawnym, którego beneficjentami mają być w rzeczywistości wyłącznie kobiety (...)”³⁴², oraz twierdzeniem o „dostrzeganiu jedynie w kobietach ofiar przemocy domowej, a pomijanie innych zagrożonych grup, przede wszystkim dzieci oraz osób starszych bez względu na ich płeć”³⁴³. Należy w tym momencie zauważyć, że uprzywilejowanie określonej (jednorodnej) grupy podmiotów, w tym przypadku kobiet, określane jest jako dyskryminacja pozytywna³⁴⁴ bądź uprzywilejowanie wyrównawcze³⁴⁵. Jego celem jest doprowadzenie do faktycznej równości, w tym przypadku pomiędzy kobietami i mężczyznami. Jednakże jak podkreślają R. Wieruszewski i K. Sękowska – Kozłowska „sam fakt przystąpienia Polski do Konwencji nie oznacza automatycznie wprowadzenia do polskiego systemu prawa uprzywilejowań wyrównawczych, których adresatami są kobiety. Wprowadzenie tego typu środków może nastąpić dopiero w drodze uchwalenia odpowiednich regulacji prawa krajowego”³⁴⁶. Natomiast w opinii M. Chmaj „zawarte w Konwencji zobowiązanie do otoczenia dodatkową atencją ochrony kobiet przed przemocą, w tym przemocą domową (...) uzasadnia w sposób wystarczający konieczność zastosowania odstępstw od zasady równości pomiędzy kobietami, a mężczyznami”³⁴⁷.

Struktura Konwencji została oparta na koncepcji 4 P (prevention, protection, prosecution and integrated policies), co odpowiednio oznacza ochronę, ściganie, zapobieganie oraz zintegrowane polityki³⁴⁸.

W art. 1 ust. 1 pkt a i b Konwencji wyznaczono ogólne cele, jakie powinien spełniać ten akt prawny, tj. chronić przed przemocą, wspierać równość kobiet i mężczyzn, zapobiegać

³⁴² J. Banasiuk (red.), *Czy Polska powinna ratyfikować Konwencję Rady Europy o zapobieganiu i przeciwdziałaniu przemocy wobec kobiet i przemocy domowej?*, Wydawca Fundacja Instytutu na rzecz Kultury Prawnej Ordo Iuris, Warszawa 2014, s. 7 [dostęp w Internecie: http://www.ordoiuris.pl/public/pliki/dokumenty/Raport_przemoc_OI.pdf] 05.09.2015.

³⁴³ Ibidem, s. 28.

³⁴⁴ Zob. M. Jabłoński, *Opinia na temat zgodności z Konstytucją RP Konwencji Rady Europy...*, s. 12.

³⁴⁵ Zob. B. Grabowska – Moroz, A. Śledzińska – Simon, *Opinia Helsińskiej Fundacji Praw Człowieka w sprawie projektu ustawy o ratyfikacji Konwencji Rady Europy o zapobieganiu...*, s. 21.

³⁴⁶ R. Wieruszewski, K. Sękowska – Kozłowska, *Opinia w sprawie zgodności przepisów Konwencji Rady Europy o zapobieganiu...*, s. 13.

³⁴⁷ M. Chmaj, *Opinia prawna w przedmiocie zgodności z konstytucją Konwencji Rady Europy...*, s. 15.

³⁴⁸ E. Kowalewska – Borys, E. Truskolaska, *Podstawowe założenia oraz pojęcia Konwencji Stambulskiej*, [w:] E. Kowalewska – Borys (red. nauk.), *Przemoc w rodzinie w aspekcie Konwencji Rady Europy w sprawie zapobiegania i zwalczania przemocy wobec kobiet i przemocy domowej*, Difin SA, Warszawa 2015, s. 24.

i ścigać akty przemocy, a także eliminować zarówno przemoc jak i wszelkie formy dyskryminacji. W kolejnych punktach ustępu 1 (c, d, e) określono cele szczegółowe polegające na stworzeniu polityki i działań na rzecz ochrony i wsparcia ofiar przemocy domowej, zacieśnienie współpracy międzynarodowej oraz zapewnienie wsparcia dla organizacji i organów ścigania działających w obszarze przemocy domowej.

W art. 2 Konwencji wskazano na jej zakres, którym objęto wszystkie formy przemocy wobec kobiet, w tym przemocy domowej. W artykule tym podkreślono, że kobiety w nieproporcjonalnie większym stopniu stają się ofiarami przemocy. Strony Konwencji zachęca się do stosowania jej postanowień w odniesieniu do wszystkich ofiar przemocy domowej (nie tylko względem kobiet).

W art. 3 Konwencji zamieszczono definicje legalne sześciu pojęć tj.: „przemoc wobec kobiet”, „przemoc domowa”, „płeć społeczno – kulturowa”, „przemoc wobec kobiet ze względu na płeć”, „ofiara” i „kobiety”. Na potrzeby niniejszej rozprawy zwrócono szczególną uwagę na pojęcia „przemocy domowej” i „ofiary”.

Wymieniona w art. 3 pkt b „przemoc domowa” oznacza, wszelkie akty przemocy fizycznej, seksualnej, psychologicznej lub ekonomicznej zdarzające się w rodzinie lub gospodarstwie domowym, lub między byłymi małżonkami, lub obecnymi małżonkami, lub partnerami, niezależnie od tego, czy sprawca i ofiara dzielą miejsce zamieszkania, czy nie. Powyższa konstrukcja definicji przemocy domowej opiera się na wskazaniu jej form, w postaci przemocy fizycznej, seksualnej, psychologicznej lub ekonomicznej. Takie rozwiązanie różni się od definicji przemocy w rodzinie zawartej w u.p.p.r., która polega na jednorazowym albo powtarzającym się działaniu lub zaniechaniu naruszającym prawa lub dobra osobiste członka rodziny, co w konsekwencji może wywołać szkody w zdrowiu psychicznym lub fizycznym bądź cierpienia moralne. Definicja przemocy domowej przyjęta w Konwencji ma szerszy zakres, gdyż zwraca jedynie uwagę na występowanie aktów przemocy, a nie na konsekwencje jakie te akty wywołują. Poza tym w Konwencji przy definicji przemocy domowej zwrócono uwagę na formę przemocy ekonomicznej, która nie została wymieniona wprost przez polskiego ustawodawcę³⁴⁹. Użycie znamienia czasownikowego „zdarzające się” w definicji przemocy domowej (art. 3 pkt b Konwencji)

³⁴⁹ *Uzasadnienie do projektu ustawy o ratyfikacji Konwencji Rady Europy o zapobieganiu...*, s. 4 – 5; E. Wojnarska – Krajewska, *Opinia prawna dotycząca wprowadzenia do polskiego ustawodawstwa wymagań prawnych określonych w Konwencji Rady Europy o zapobieganiu i zwalczaniu przemocy wobec kobiet i przemocy domowej*, s. 3 [dostęp w Internecie: <http://orka.sejm.gov.pl/rexdomk7.nsf/Opdodr?OpenPage&nr=2515>] 08.09.2015 r.

wskazuje, że jest to zachowanie które powinno wystąpić kilkakrotnie. Natomiast w u.p.p.r. określono, że przemoc w rodzinie to nawet jednorazowe działanie sprawcy. W Konwencji określono, że do przemocy domowej może dochodzić w rodzinie lub gospodarstwie domowym, czyli zarówno pomiędzy osobami, które łączą więzy pokrewieństwa, jak i osobami, gdzie takie powiązania nie występują. Przemoc domowa nie jest zależna od statusu związku dwóch osób. Konwencja stanowi, że przemoc domowa może wystąpić zarówno pomiędzy byłymi, lub obecnymi małżonkami, lub partnerami. Znaczenia nie ma również miejsce zamieszkania sprawcy i ofiary, gdyż mogą oni wspólnie zamieszkiwać, lub też nie³⁵⁰.

W art. 3 pkt e Konwencji określono definicję legalną pojęcia „ofiara”, która oznacza każdą osobę fizyczną, której dotyczą zachowania opisane zarówno przy „przemocy wobec kobiet” (art. 3 pkt a Konwencji) jak i „przemocy domowej” (art. 3 pkt b Konwencji). Z definicji tej wynikają dwie zasadnicze kwestie. Po pierwsze ofiarą na gruncie Konwencji może być wyłącznie człowiek. Wyłączono tym samym spod zakresu podmiotowego wszelkie twory prawne. Po drugie ofiarami mogą być wszyscy ludzie bez względu na płeć przy przemocy domowej oraz kobiety (w tym także dziewczynki) przy przemocy wobec kobiet.

Rozdział II Konwencji zatytułowany – „Zintegrowana polityka i gromadzenie danych” reguluje w obszarze przemocy domowej kwestie międzynarodowej współpracy. W art. 7 nałożono na Strony obowiązek przyjęcia regulacji prawnych i innych rozwiązań niezbędnych do ustanowienia i wdrożenia ogólnokrajowej polityki mającej na celu zapobieganie i zwalczanie wszystkich form przemocy. Na pierwszym miejscu postawiono prawa ofiary, a także zapewniono całościowe podejście do przemocy wobec kobiet, przejawiające się m.in. we współpracy różnych podmiotów rządowych i samorządowych, a także organizacji. Kolejny obowiązek wobec Stron Konwencji określono w art. 8 dotyczącym przeznaczenia odpowiednich środków finansowych i zasobów ludzkich do wdrażania polityki opisanej w poprzednim artykule. Poza tym Strony powinny wyznaczyć lub ustanowić jedną lub więcej instytucję odpowiedzialną za koordynację, wdrażanie, monitorowanie oraz ocenę polityki i działań mających na celu zapobieganie i zwalczanie wszystkich form przemocy objętej zakresem niniejszej Konwencji (art. 10). Strony Konwencji zobowiązują się do gromadzenia danych statystycznych oraz wspierania badań w obszarze wszystkich form przemocy (art. 11).

Rozdział III Konwencji poświęcony profilaktyce rozpoczyna art. 12, w którym zawarto ogólne zobowiązania. Na początku wskazano, iż strony podejmą działania niezbędne by promować zmianę społecznych i kulturowych wzorców zachowań kobiet i mężczyzn w

³⁵⁰ *Uzasadnienie do projektu ustawy o ratyfikacji Konwencji Rady Europy o zapobieganiu...*, s. 5.

celu wykorzeniaenia uprzedzeń, zwyczajów, tradycji oraz innych praktyk opartych na idei niższości kobiet lub na stereotypowych rolach kobiet i mężczyzn (ust. 1).

W opinii P. Czarnego mogą wystąpić pewne wątpliwości natury konstytucyjnej związane z nakazem promowania zmiany społecznych i kulturowych wzorców zachowań. Jednakże Autor podkreśla, że artykuł 12 znajduje się w rozdziale poświęconym zapobieganiu stosowania przemocy i ma zwalczać wszelkie przesłanki ułatwiające (usprawiedliwiające) lub umożliwiające stosowanie przemocy, nawet jeśli byłoby to połączone z koniecznością odejścia od niektórych tradycyjnych lub zwyczajowych wzorców zachowań³⁵¹. Przechodząc do szczegółowej analizy powyższego przepisu prawnego należy zauważyć, iż wzorce zachowania oznaczają społecznie akceptowane i pożądane pełnienie ról społecznych, które prowadzą do osiągnięcia ładu i harmonii w społeczeństwie. Natomiast w art. 12 ust. 1 wyrażono potrzebę zmiany społecznych i kulturowych wzorców zachowań kobiet i mężczyzn. Oznacza to, że wyjściowe założenie jest takie, że istniejące wzorce zachowań kobiet i mężczyzn są nieprawidłowe. Przyczyną tego, co wynika z dalszej części ustępu 1, jest występowanie uprzedzeń, zwyczajów, tradycji oraz innych praktyk opartych na idei niższości kobiet lub na stereotypowych rolach kobiet i mężczyzn. Zmiana wzorców zachowań kobiet i mężczyzn ma na celu eliminację powyższych uprzedzeń, zwyczajów, tradycji oraz innych praktyk.

Należy zwrócić uwagę, iż określenia takie jak: zwyczaj, tradycja i praktyka są nacechowane pozytywnie, gdyż nawiązują do najwyżej ocenianych i społecznie akceptowanych wartości społecznych, a ich usunięcie mogłoby wywołać sprzeciw osób o poglądach konserwatywnych. Zwyczaje to reguły o charakterze konwencjonalnym, spontanicznie wytwarzające się w zbiorowości i dotyczące codziennego przebiegu życia społecznego³⁵². Tradycja to zbiór obyczajów charakterystycznych dla danej zbiorowości społecznej, które przekazywane są z pokolenia na pokolenie. Natomiast praktyki to obserwowalne i powtarzalne działania jednostek. Autorzy Konwencji podejmują walkę ze zwyczajami, tradycją i innymi praktykami, jeżeli opierają się one na niższości kobiet lub na stereotypowych rolach kobiet i mężczyzn, jednocześnie nie wskazując metod służących do osiągnięcia tego celu. W ten sposób dochodzi do podważenia omawianych określeń sugerując, że mogą się one opierać na złej idei – godzącej w kobiety lub na złych

³⁵¹ P. Czarny, *Opinia prawna w sprawie zgodności z Konstytucją RP Konwencji Rady Europy w sprawie zapobiegania...*, s. 3.

³⁵² P. Sztompka, *Socjologia. Analiza społeczeństwa...*, s. 345.

stereotypach. Samo słowo stereotyp jest uproszczonym obrazem występującym w rzeczywistości społecznej, który niejednokrotnie ułatwia jednostkom funkcjonowanie. Nie można jednoznacznie stwierdzić, że stereotypy są czymś złym, a tym bardziej „stereotypowe role kobiet i mężczyzn”, które zostały stworzone oddolnie przez społeczeństwo w celu ułatwienia funkcjonowania jednostkom.

Pogląd wyrażony w Raporcie Instytutu Ordo Iuris, iż: „Konwencja zobowiązuje państwa do zwalczania funkcjonujących w społeczeństwie pozaprawnych systemów normatywnych (tradycji i zwyczajów), paradoksalnie i całkowicie arbitralnie uznając je za przyczyny przemocy, które należy wykorzenić (...) musi prowadzić nie do ograniczania, ale do eskalacji zjawiska przemocy domowej”³⁵³ wydaje się zbytnio uproszczony. Zdaniem E. Zielińskiej przyczyną zastrzeżeń wobec Konwencji może być nieporozumienie o charakterze pojęciowym wynikającym z pomieszania pojęć „tradycji” i „stereotypu”³⁵⁴. Autorka podkreśla, że należy eliminować tylko te „tradycje”, które opierają się na pojęciu niższości kobiet i (innych) stereotypach³⁵⁵. W art. 12 ust. 1 jedyne określenie o negatywnym charakterze, któremu należy się przeciwstawiać to uprzedzenia, czyli nieuzasadnione, negatywny stosunek do kogoś lub czegoś, które zostały oparte na idei niższości kobiet lub na stereotypowych rolach kobiet i mężczyzn.

W art. 12 ust. 4 zachęca się społeczeństwo, a zwłaszcza mężczyzn i chłopców, do aktywnego udziału w zapobieganiu wszystkim formom przemocy objętym zakresem niniejszej Konwencji. Powyższy przepis prawny pozostaje w sprzeczności ze sformułowaniem użytym w art. 12 ustęp 1 – stereotypowe role kobiet i mężczyzn, gdyż nawiązuje do innego stereotypu – silnego mężczyzny (chłopca), który jest głównym sprawcą przemocy. Nie można zwalczać jednych stereotypów i jednocześnie promować innych. Z komentarza do art. 12 ustęp 1 dowiadujemy się, że intencją Autorów Konwencji było podkreślenie, że większość chłopców i mężczyzn nie jest jednak sprawcami aktów przemocy i dlatego zwrócono uwagę, że mogą oni zwalczać przemoc w różny sposób, np. będąc sprzymierzeńcami równości kobiet i mężczyzn lub piętnując przemoc³⁵⁶. Jednakże Autorzy Konwencji dążąc do eliminacji stereotypowych ról kobiet i mężczyzn nie powinni wzmacniać

³⁵³ J. Banasiuk (red.), *Czy Polska powinna ratyfikować Konwencję Rady Europy o zapobieganiu...*, s. 31.

³⁵⁴ E. Zielińska, *Opinia dotycząca zakresu zobowiązań nałożonych na państwa strony przez Konwencję Rady Europy o zapobieganiu...*, s. 17.

³⁵⁵ *Ibidem*, s. 6.

³⁵⁶ *Konwencja o zapobieganiu i zwalczaniu przemocy wobec kobiet i przemocy domowej. Projekt uzasadnienia...*, s. 325.

innego stereotypu i pozostawić samo określenie, mówiące o tym – iż zachęca się całe społeczeństwo do aktywnego udziału w zapobieganiu wszystkim formom przemocy objętym zakresem niniejszej Konwencji.

W art. 12 ust. 5 wskazano, aby oprócz wymienionych już wcześniej zwyczajów i tradycji, także kultura, religia lub tzw. „honor” nie były uznawane za usprawiedliwiające akty przemocy objęte zakresem niniejszej Konwencji. Podobnie jak w art. 12 ustęp 1 nawiązano do terminów, z którymi wiąże się przywiązanie do wartości najwyżej cenionych w społeczeństwie. Jedynie słowo honor zostało zapisane z użyciem cudzysłowu. Artykuł 12 ust. 5 powiązany jest z art. 42 ust 1 i 2 Konwencji w którym ustanowiono zakaz uzasadniania popełnienia aktów przemocy w związku z kulturą, zwyczajem, religią, tradycją lub „honorem”. Zdaniem K. Sękowskiej – Kozłowskiej art. 42 ust. 1 Konwencji ma zapobiegać sytuacjom, w których przepisy prawa krajowego prowadzą do uniewinnienia sprawców tzw. zbrodni honoru, polegających na tym, że ofiara dopuszcza się zachowania niezgodnego z normami panującym w danej społeczności, przez co przynosi hańbę rodzinie i za to musi ponieść karę wymierzaną przez pozostałych członków rodziny. Nierzadko wymierzenie kary powierza się najmłodszym członkom rodziny, zazwyczaj nieponoszącym odpowiedzialności karnej (np. braciom, kuzynom) i dlatego w art. 42 ust. 2 Konwencji ustanowiono zakaz pomniejszania odpowiedzialności karnej osób zachęcających do popełnienia aktów przemocy³⁵⁷.

W kolejnych artykułach rozdziału III Konwencji wskazano na konieczność: podnoszenia świadomości społecznej (art. 13), edukacji (art. 14) szkolenia specjalistów (art. 15) oraz udziału sektora prywatnego i mediów (art. 17) – w zakresie wszystkich form przemocy (nie tylko przemocy domowej). W art. 16 ust. 1 nałożono na Strony obowiązek przyjęcia niezbędnych regulacji prawnych i innych środków ustanawiających lub wspierających programy mające na celu nauczenie sprawców przemocy domowej przyjmowania zachowań zakładających niestosowanie przemocy w relacjach międzyludzkich, tak by zapobiegać kolejnym aktom przemocy oraz zaniechać uciekania się do agresywnych wzorców zachowań. Podejmując powyższe działania Strony w pierwszej kolejności uwzględnią interesy ofiar tj. ich bezpieczeństwo, wsparcie i poszanowanie praw człowieka. W miarę swoich możliwości Strony ustanowią i wdrożą programy w ścisłej współpracy z wyspecjalizowanymi jednostkami zapewniającymi wsparcie ofiarom.

³⁵⁷ K. Sękowska – Kozłowska, *Zakres zobowiązań stron Konwencji Rady Europy w sprawie zapobiegania i zwalczania przemocy wobec kobiet i przemocy domowej*, St. Prawn. 2012 z. 1, Warszawa 2012, s. 43 – 44.

Rozdział IV Konwencji dotyczy ochrony, wsparcia i pomocy w odbudowaniu swojego życia³⁵⁸ zarówno ofiarom, jak i świadkom wszystkich form przemocy. W art. 18 znalazły się ogólne zobowiązania. Na Strony nałożono obowiązek przyjęcia regulacji prawnych lub innych rozwiązań niezbędnych by chronić wszystkie ofiary przed kolejnymi aktami przemocy (art. 18 ust. 1). Wzywa się do ustanowienia struktur zapewniających skuteczną współpracę różnych organów państwowych oraz organizacji pozarządowych, które będą udzielały ochrony i wsparcia nie tylko ofiarom, ale także świadkom wszystkich form przemocy (art. 18 ust. 2). Zastosowane przez Strony metody powinny uwzględniać kwestię płci w pojmowaniu przemocy wobec kobiet oraz przemocy domowej, a także powinny być ukierunkowane na zagwarantowanie ofiarom ich praw i bezpieczeństwa. Zgodnie z art. 20 Konwencji Strony powinny także zapewnić ofiarom dostęp do usług (m.in. poradnictwo prawne i psychologiczne, wsparcie finansowe, pomoc mieszkaniową, edukację, szkolenia oraz pomoc w znalezieniu zatrudnienia) ułatwiających im przezwycięzenie skutków doznanej przemocy. W Polsce ten rodzaj wsparcia realizowany jest m.in. przez: punkty konsultacyjne, ośrodki wsparcia, domy dla matek z małoletnimi dziećmi i kobiet w ciąży, ośrodki interwencji kryzysowej³⁵⁹, organizacje pozarządowe w ramach środków przyznawanych z Funduszu Pomocy Pokrzywdzonym oraz Pomocy Postpenitencjarnej³⁶⁰. Konwencja porusza też bardzo ważną kwestię dotyczącą ochrony i wsparcia dzieci będących świadkami wszystkich form przemocy objętych zakresem Konwencji, czyli także przemocy domowej (art. 26). Strony powinny przyłożyć należytą uwagę do praw i potrzeb dzieci występujących w roli świadków. Przyjmując za naczelną zasadę dobro dziecka, przyznane mu wsparcie powinno obejmować przede wszystkim dostosowaną do wieku pomoc psychologiczną i społeczną.

W rozdziale V Konwencji znalazły się przepisy prawa materialnego. Z uwagi na zakres przedmiotowy rozprawy należy zwrócić szczególną uwagę na stypizowane w tym rozdziale formy przemocy tj. przemoc psychiczna (art. 33), przemoc fizyczna (art. 35), przemoc seksualna, w tym gwałt (art. 36). W powyższych formach przemocy występują umyślne działania polegające na:

- stosowaniu nacisków lub gróźb, poważnie naruszających równowagę psychiczną (przy przemocy psychicznej),

³⁵⁸ *Konwencja o zapobieganiu i zwalczaniu przemocy wobec kobiet i przemocy domowej. Projekt uzasadnienia...*, s. 331.

³⁵⁹ *Uzasadnienie do projektu ustawy o ratyfikacji Konwencji Rady Europy o zapobieganiu...*, s. 14.

³⁶⁰ *Ibidem*, s. 19.

- dopuszczenie się aktów przemocy fizycznej wobec innej osoby (przy przemocy fizycznej),
- dopuszczenie się czynności o charakterze seksualnym wobec innej osoby bez jej zgody lub doprowadzenie innej osoby, bez jej zgody, do podjęcia czynności o charakterze seksualnym z osobą trzecią (przy przemocy seksualnej)³⁶¹.

Należy zauważyć, że w rozdziale V nie odniesiono się do przemocy ekonomicznej, która jako jedna z form przemocy (obok fizycznej, psychicznej i seksualnej) została wymieniona w definicji „przemocy wobec kobiet” (art. 3 pkt a) i „przemocy domowej” (art. 3 pkt b), a jako jedyna nie została zdefiniowana w rozdziale V Konwencji. Nie wiadomo czym kierowali się Autorzy Konwencji dokonując takiego pominięcia. O ile formy przemocy fizycznej, psychicznej i seksualnej mają odzwierciedlenie na gruncie polskiego prawa karnego, o tyle trudno jest doszukać się przemocy w aspekcie ekonomicznym³⁶². Tym bardziej trudno jest wprowadzić penalizację przemocy ekonomicznej, skoro Konwencja dokonała jej pominięcia w przepisach prawa materialnego.

W zaleceniach Instytutu Spraw Publicznych nt. „Przemoc ekonomiczna w związkach”³⁶³ znalazła się m.in. propozycja wprowadzenia do definicji przemocy w rodzinie (art. 2 u.p.p.r.) sformułowania dotyczącego aspektu ekonomicznego. Zdaniem ekspertów przemoc ekonomiczna mogłaby być wyrażona sformułowaniem – „mające na celu sprawowanie kontroli poprzez zasoby ekonomiczne”³⁶⁴. Poza tym Autorzy Rekomendacji postulują dodanie podpunktów do art. 2 u.p.p.r. wprowadzającego definicje wszystkich

³⁶¹ *Uzasadnienie do projektu ustawy o ratyfikacji Konwencji Rady Europy o zapobieganiu...*, s. 23.

³⁶² Zob. E. Bieńkowska, L. Mazowiecka (red. nauk), *Dyrektywa Parlamentu Europejskiego i Rady 2012/29/UE ustanawiająca normy minimalne w zakresie praw, wsparcia i ochrony ofiar przestępstw. Komentarz*, Wolters Kluwer business, Warszawa 2014, s. 32.

³⁶³ W dniu 15 kwietnia 2015 r. Instytut Spraw Publicznych wraz z Fundacją im. Heinricha Boella zorganizował spotkanie przedstawicieli administracji rządowej, wymiaru sprawiedliwości, organizacji pozarządowych oraz osób zainteresowanych problematyką przeciwdziałania przemocy wobec kobiet. Wynikiem spotkania oraz badań przeprowadzonych w ramach projektu „Przemoc ekonomiczna- diagnoza i przeciwdziałanie” było przygotowanie rekomendacji dotyczących zmian w prawie oraz działań systemowych służących poprawie sytuacji kobiet, które doświadczają lub potencjalnie mogą doświadczać przemocy ekonomicznej [dostęp w Internecie: <http://www.rownosocplci.pl/publikacje,1,25.html>] 21.09.2015.

³⁶⁴ Instytut Spraw Publicznych, *Rekomendacje. Przemoc ekonomiczna w związkach. Propozycje zmian w prawie oraz działań służących przeciwdziałaniu i zwalczaniu zjawiska przemocy ekonomicznej*, Warszawa 2015, s. 4 [dostęp w Internecie: <http://www.rownosocplci.pl/uploads/pdf/1957392357.pdf>] 21.09.2015.

czterech rodzajów przemocy: fizycznej, psychicznej, seksualnej i ekonomicznej. Przy tej ostatniej powołują się na definicję A. E. Adams, która brzmi: „przemoc ekonomiczna to zachowanie mające na celu kontrolę zdolności drugiej osoby do nabywania, utrzymywania i korzystania z zasobów ekonomicznych w celu podporządkowania sobie tej osoby”³⁶⁵. Również w uzasadnieniu do projektu ustawy o ratyfikacji Konwencji jedną z propozycji zmian w prawie polskim jest nowelizacja u.p.p.r. poprzez rozszerzenie definicji przemocy w rodzinie o przemoc ekonomiczną³⁶⁶. Ostatnią kwestią w omawianej sprawie przemocy ekonomicznej jest poszerzenie zakresu przedmiotowego przestępstwa znęcania się (art. 207 k.k.) o aspekt seksualny i ekonomiczny³⁶⁷.

W art. 46 pkt a – i wskazano okoliczności obciążające przy ustalaniu wyroku za przestępstwa wymienione w Konwencji (o ile nie stanowią już one znamion przestępstwa). W praktyce wszystkie te okoliczności mogą wystąpić w przypadku przemocy domowej, a niektóre z nich powiązane są z nią w sposób szczególny np.:

- przestępstwo zostało popełnione przeciw byłemu lub obecnemu małżonkowi lub partnerowi, tak jak uznają go przepisy prawa krajowego, przez członka rodziny, osobę współmieszkającą z ofiarą lub przez osobę, która nadużyła swojej władzy (art. 46 pkt a),
- wielokrotność popełnionych przestępstw (art. 46 pkt b),
- przestępstwo zostało popełnione przeciw dziecku lub w jego obecności (art. 46 pkt d),
- przestępstwo spowodowało istotny uszczerbek na zdrowiu fizycznym lub psychicznym ofiary (art. 46 pkt h).

W art. 48 zakazano stosowania obowiązkowych alternatywnych sposobów rozstrzygania sporów (np. mediacji) w odniesieniu do wszystkich form przemocy określonych

³⁶⁵ Ibidem, s. 4.

³⁶⁶ Pozostałe zmiany w prawie polskim w celu dostosowania do zobowiązań konwencyjnych to nowelizacja: u.p.p.r. poprzez rozszerzenie definicji przemocy w rodzinie o ofiary i sprawców, których związek rozpadł się i którzy nie mieszkają razem; ustawy o Policji poprzez wprowadzenie regulacji określającej uprawnienia Policji do wydania sprawcy przemocy nakazu opuszczenia lokalu; kodeksu postępowania karnego w zakresie przesłuchania świadków w formie tzw. wideokonferencji; ustawy o pomocy społecznej w zakresie udostępnienia świadczeń pomocowych w zakresie wskazanym przez Konwencję w stosunku do pokrzywdzonych cudzoziemców, którym nie przysługują świadczenia wynikające z u.p.p.r. oraz ustawy z dnia 13 czerwca 2003 r. o udzieleniu cudzoziemcom ochrony na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej. Zob. *Uzasadnienie do projektu ustawy o ratyfikacji Konwencji Rady Europy o zapobieganiu...*, s. 36.

³⁶⁷ Ibidem, s. 5.

w Konwencji. W tym momencie zwraca się szczególną uwagę na brak równości stron, który przejawia się w towarzyszących ofercie uczuciach wstydu, bezradności i bezbronności, przy jednoczesnym pozostawianiu sprawcy w pozycji władzy i dominacji³⁶⁸. Zdaniem K. Sękowskiej – Kozłowskiej powyższe różnice mogą wzbudzać kontrowersje ze względu na szeroką popularyzację idei mediacji, w tym także w sprawach dotyczących przemocy w rodzinie³⁶⁹. Na podkreślenie zasługuje fakt, iż art. 48 ust. 1 Konwencji nie zakazuje powszechnego stosowania alternatywnych sposobów rozstrzygnięcia sporów, a jedynie tych o charakterze obowiązkowym. Z punktu widzenia ofiary dochodzi do wyeliminowania sytuacji, w których będzie ona zmuszona do wzięcia udziału np. w postępowaniu mediacyjnym.

Ochrona praw, którą gwarantuje art. 48 Konwencji, jest przestrzegana na gruncie polskiego prawa, gdyż jedną z podstawowych zasad mediacji w Polsce jest dobrowolność udziału stron. Niezależnie od etapu postępowania karnego, to strony decydują o swoim uczestnictwie w mediacji. Ewentualna rezygnacja z tej metody rozwiązania konfliktu nie przynosi żadnych ujemnych konsekwencji prawnych. Z praktyki wynika, iż występują pewnego rodzaju sytuacje, kiedy mediacja nie powinna być stosowana, gdyż może prowadzić do krzywdzących porozumień lub nadużyć wobec jednej ze stron. Do przeciwwskazań zalicza się m.in. sprawy w których ma lub miała miejsce przemoc bądź też występuje znacząca nierównowaga sił między stronami, która uniemożliwia negocjowanie w równej pozycji³⁷⁰. Wówczas mediacja ogranicza racjonalność, powoduje trudności lub brak możliwości przyjmowania odpowiedzialności za swoje czyny i upośledzenie równoprawnego podejmowania decyzji³⁷¹. Poza tym z uwagi na wielopłaszczyznowość zjawiska przemocy w rodzinie trudno jest osiągnąć jeden z celów mediacji jakim jest zrozumienie przyczyn i istoty zaistniałego zdarzenia³⁷².

³⁶⁸ *Konwencja o zapobieganiu i zwalczaniu przemocy wobec kobiet i przemocy domowej. Projekt uzasadnienia...*, s. 360.

³⁶⁹ K. Sękowska – Kozłowska, *Zakres zobowiązań stron Konwencji Rady Europy w sprawie zapobiegania i zwalczania przemocy wobec kobiet i przemocy domowej...*, s. 45.

³⁷⁰ Do innych przeciwwskazań do zastosowania mediacji zalicza się sprawy, w których jedna lub obie strony są uzależnione od alkoholu lub środków psychoaktywnych bądź też jedna lub obie strony cierpią na chorobę psychiczną lub silne zaburzenia emocjonalne. Zob. A. Gójska, *Mediacja w sprawach rodzinnych*, Ministerstwo Sprawiedliwości. Mediacje w polskim systemie prawa, Warszawa 2011, s. 8.

³⁷¹ A. Gójska, *Mediacja w sprawach rodzinnych*, Ministerstwo Sprawiedliwości. Mediacje w polskim systemie prawa, Warszawa 2011, s. 8.

³⁷² E. Bieńkowska, L. Mazowiecka, *Uprawnienia pokrzywdzonego przestępstwem*, Wolters Kluwer Polska, Warszawa 2011, s. 34.

Pomimo powyższych przeciwwskazań Prokurator Generalny w wytycznych z dnia 1 kwietnia 2014 r. dotyczących zasad postępowania powszechnych jednostek organizacyjnych prokuratury w zakresie przeciwdziałania przemocy w rodzinie wydał polecenie przyjęcia zasady, iż ze szczególną starannością należy podejmować decyzję o skierowaniu spraw dotyczących przestępstw związanych z przemocą w rodzinie do postępowania medacyjnego³⁷³. Zatem nie ma zakazu obejmowania mediacją spraw związanych z przemocą w rodzinie, lecz jak określili to Prokurator Generalny należy kierować się w tych przypadkach „szczególną starannością”.

L. Mazowiecka stoi na stanowisku, iż nie można prowadzić mediacji, gdy występuje przemoc w rodzinie. Zdaniem Autorki najwięcej spraw karnych trafia do mediacji właśnie wtedy, gdy występuje przemoc w rodzinie, co też może powodować wtórną wiktyimizację ofiar, które często czują się winne wydarzeniom mającym miejsce w ich rodzinie. Autorka przestrzega przed tym, że ofiary przechodzą różne fazy emocjonalne, które nie muszą być znane przedstawicielom wymiaru sprawiedliwości. Skierowanie ofiar do mediacji, może pogorszyć sytuację w której się znaleźli³⁷⁴.

W rozdziale VI Konwencji określono przepisy dotyczące postępowania przygotowawczego, ścigania, postępowania i środków ochronnych. W tym miejscu podkreślono konieczność poszanowania praw ofiary. Zapewniono bezpieczeństwo ofiar lub osób zagrożonych przemocą domową, w ten sposób, że: sprawca przemocy ma opuścić miejsce zamieszkania ofiary lub osoby zagrożonej, sprawca ma zakaz wchodzenia do lokalu zajmowanego przez te osoby lub kontaktowania się z nimi (art. 52). Ponownie wyszczególniono sytuację dziecka, zarówno jako ofiary, jak i świadka przemocy oraz zagwarantowano mu specjalne środki ochrony (art. 56 ust. 2). Ofiarom zapewnia się prawo do pomocy prawnej i do bezpłatnej porady prawnej (art. 57), w warunkach przewidzianych przez prawo wewnętrzne. W Polsce zadania te są realizowane m.in. poprzez pomoc prawną z

³⁷³ Punkt 23 Wytycznych Prokuratora Generalnego z 01.04.2014 r. dotyczących zasad postępowania powszechnych jednostek organizacyjnych prokuratury w zakresie przeciwdziałania przemocy w rodzinie.

³⁷⁴ L. Mazowiecka, *Czy prokuratorzy biorą udział w budowaniu systemu przeciwdziałania przemocy w rodzinie? Czy prokurator (funkcjonariusz Policji) powinien kierować sprawy związane z przemocą w rodzinie do mediacji?* [w:] L. Mazowiecka (red. nauk.), *Jak skutecznie chronić ofiary przemocy w rodzinie*, Wolters Kluwer SA, Warszawa 2013, s. 178.

urzędu, nieodpłatną pomoc prawną oraz edukację prawną³⁷⁵, czy bezpłatne porady prawne w Ośrodkach dla Osób Pokrzywdzonych Przepięstwem prowadzonych w całym kraju³⁷⁶.

Końcowe rozdziały Konwencji odnoszą się do kwestii migracji i azylu, współpracy międzynarodowej, oraz organu eksperckiego czuwającego nad tym, aby Strony wdrożyły postanowienia Konwencji (tzw. GREVIO)³⁷⁷. W postanowieniach końcowych znalazła się uwaga stanowiąca o tym, iż Konwencja nie będzie naruszała przepisów prawa wewnętrznego i wiążących umów międzynarodowych, które obowiązują lub wejdą w życie i na mocy których osobom przysługują lub przysługiwałyby korzystniejsze uprawnienia jeżeli chodzi o zapobieganie i zwalczanie przemocy wobec kobiet i przemocy domowej (art. 73).

Konwencja w swoich postanowieniach dąży do uwolnienia Europy od przemocy wobec kobiet i przemocy domowej oraz pokazania, że nie można ich traktować jako sprawę prywatną³⁷⁸. Konwencja nie przeciwstawia się instytucji rodziny, wręcz przeciwnie wspiera ją w ten sposób, że nie akceptuje podporządkowania, uzależnienia czy też uprzedmiotowienia jednej osoby przez drugą. Postanowienia Konwencji w ten sam sposób odnoszą się do rodziny, która została sformalizowana na gruncie prawnym (doszło do zawarcia związku małżeńskiego), jak i takiej która nie posiada formalizacji. P. Czarny zwraca uwagę na to, że Konwencja nie podważa, ani nie wyklucza uznawanych przez określone społeczeństwo ról społecznych. Zdaniem Autora mogą mieć one również charakter „tradycyjny” czy też „konserwatywny”³⁷⁹. E. Zielińska podkreśla, że przemoc ze względu na płeć w ujęciu

³⁷⁵ Dz. U. 2015 poz. 1255.

³⁷⁶ *Uzasadnienie do projektu ustawy o ratyfikacji Konwencji Rady Europy o zapobieganiu...*, s. 30 – 31.

³⁷⁷ Zob. H. Kłębicka, *Konwencja Rady Europy w sprawie zapobiegania i zwalczania przemocy wobec kobiet i przemocy domowej jako nowy instrument w polityce prewencyjnej*, *Niebieska Linia* 2011 nr 6 [dostęp w Internecie: <http://www.niebieskalinia.pl/pismo/rocznik-2011/153-czasopismo/artyluly-nl/4658-konwencja-rady-europy-w-sprawie-zapobiegania-i-zwalczania-przemocy-wobec-kobiet-i-przemocy-domowej-jako-nowy-instrument-w-polityce-prewencyjnej>] 07.09.2015; Zob. M. Płatek, *Ochrona prawna przed przemocą wobec kobiet i przemocą domową* [w:] S. Trociuk (red. naczelny), *Przeciwdziałanie przemocy wobec kobiet, w tym kobiet starszych i kobiet z niepełnosprawnościami. Analiza i praktyka*, *Biuletyn RPO. Źródła* 2013, nr 7, Warszawa 2013, s. 29 [dostęp w Internecie: https://www.rpo.gov.pl/sites/default/files/Biuletyn_Rzecznika_Praw_Obywatelskich_2013_Nr_7.pdf] 07.09.2015.; Zob. *Uzasadnienie do projektu ustawy o ratyfikacji Konwencji Rady Europy o zapobieganiu...*, s. 3 – 4.

³⁷⁸ Zagadnienie, iż przemoc domowa nie może być sprawą prywatną rozstrzygane było przez Komitet CEDAW w sprawie *V. K. przeciwko Bułgarii*. Zob. Skarga nr 20/2008, U. N. Doc. CEDAW/C/49/D/20/2008 (2011) s.7 [dostęp w Internecie: <http://www2.ohchr.org/english/law/docs/CEDAW-C-49-D-20-2008.pdf>] 07.09.2015.

³⁷⁹ P. Czarny, *Opinia prawna w sprawie zgodności z Konstytucją RP Konwencji Rady Europy w sprawie zapobiegania...*, s. 14.

Konwencji ma strukturalny charakter, co oznacza zapisane ogólnie nierówne relacje kobiet i mężczyzn, które doprowadziły do dominacji mężczyzn i podporządkowania kobiet³⁸⁰.

Istota Konwencji odnosi się bowiem do tego, aby eliminować zachowania odwołujące się do niższego statusu kobiet, które bardzo często znajdują się w wykonywanych przez nich rolach społecznych. Nie jest ważne to, aby zniszczyć dotychczas ukształtowane przez społeczeństwo role społeczne przypisane kobietom i mężczyznom, lecz to aby wyeliminować przemoc, która niekiedy swój początek znajduje w tak, a nie inaczej ukształtowanych rolach społecznych. Konwencja wspiera równość obowiązków kobiet i mężczyzn, która ma się przejawiać także w sferze domowej.

W celu przeciwdziałania przemocy powodowanej płcią społeczno – kulturową promowane jest tzw. uwłasnowolnienie kobiet na wszystkich płaszczyznach życia, m.in. na rynku pracy, w edukacji czy też w sferze publicznej³⁸¹. Zwrócono uwagę także na to, że role społeczne związane z płcią społeczno – kulturową bardzo mocno wpływają na pragnienia, zainteresowania i aspiracje dziewcząt/kobiet i chłopców/mężczyzn w odniesieniu do życia prywatnego i publicznego³⁸². Zdaniem E. Zielińskiej „kulturowe znaczenie terminu płęć oznacza dostrzeżenie faktu, że kobiety stają się ofiarami głównie nie ze względu na swe rzeczywiste cechy biologiczne, ale z uwagi na fakt, że nie spełniają społecznych oczekiwań związanych ze swą płcią <przypisywanych danej płci> bo np. nie wykazują łagodności, uległości, czy też nie wypełniają przypisanych im ról społecznych”³⁸³. W tym miejscu można zastanowić się i postawić kolejne pytanie: skąd wzięły się takie, a nie inne społeczne oczekiwania wobec kobiet? Odpowiedzi należy poszukiwać w cechach biologicznych takich jak np. z natury silniejsza budowa ciała mężczyzn niż kobiet, możliwości rozrodcze kobiet, które predestynują je do opieki nad potomstwem itp. Mimo chęci umniejszenia znaczenia cechom biologicznym ludzi i jednoczesnego skoncentrowania się na rolach społecznych nie jest to możliwe, gdyż są one ze sobą nieodłącznie powiązane.

Konwencja szczególną uwagę poświęca sytuacji ofiar przemocy domowej. Podkreśla się, że przemoc domowa spotyka nie tylko kobiety, ale także mężczyzn i chłopców.

³⁸⁰ E. Zielińska, *Opinia dotycząca zakresu zobowiązań nałożonych na państwa strony przez Konwencję Rady Europy o zapobieganiu...*, s. 5.

³⁸¹ R. Wieruszewski, K. Sękowska – Kozłowska, *Opinia w sprawie zgodności przepisów Konwencji Rady Europy o zapobieganiu...*, s. 6.

³⁸² Ibidem, s. 11.

³⁸³ E. Zielińska, *Opinia dotycząca zakresu zobowiązań nałożonych na państwa strony przez Konwencję Rady Europy o zapobieganiu...*, s. 4 – 5.

Odpowiednie wsparcie należy zapewnić także świadkom przemocy, w tym przede wszystkim dzieciom. Pomimo braku w Konwencji definicji legalnej przemocy ekonomicznej, zwraca się uwagę na tę formę przemocy, w której sprawca wykorzystuje pieniądze do stworzenia sobie pozycji władzy i kontroli. Na zakończenie należy pamiętać o tym, aby postanowienia Konwencji interpretować w dobrej wierze, zgodnie ze zwykłym znaczeniem używanych w niej słów, oraz w świetle jej przedmiotu i celu.

2. Instrumenty Unii Europejskiej

2.1. Program Daphne III

W dniu 20 czerwca 2007 r. Parlament Europejski i Rada Unii Europejskiej przyjęły decyzję nr 779/2007/WE ustanawiającą na lata 2007 – 2013 program szczegółowy na rzecz zapobiegania i zwalczania przemocy wobec dzieci, młodzieży i kobiet oraz na rzecz ochrony ofiar i grup ryzyka (program Daphne III) jako część programu ogólnego „Prawa podstawowe i sprawiedliwość”³⁸⁴. Decyzja jest takim rodzajem aktu prawnego, który wywołuje skutki bezpośrednie wobec adresatów i nie wymaga wdrożenia do krajowego porządku prawnego (chyba, że z jej treści wynika co innego)³⁸⁵. Program Daphne III wszedł w życie w dniu 7 lipca 2007 r. i zastąpił wcześniejsze edycje programu, czyli Daphne³⁸⁶ i Daphne II³⁸⁷. Od początku powstania programy Daphne wspierały projekty dotyczące przemocy w rodzinie. Ich cele skierowane były na wsparcie organizacji działających na rzecz ofiar przemocy, a nie na bezpośrednią pomoc ofiarom³⁸⁸.

³⁸⁴ Dz. U. L 173/19 z 20.06.2007 r.

³⁸⁵ A. Grzelak, M. Królikowski, A. Sakowicz (red.), *Europejskie prawo karne*, Wydawnictwo C. H. Beck, Warszawa 2012, s. 165 – 166.

³⁸⁶ Decyzja nr 293/2000/WE Parlamentu Europejskiego i Rady z dnia 24.01.2000 r. przyjmująca program działania Wspólnoty („program Daphne”) (2000 – 2003) w sprawie środków zapobiegawczych w walce przeciwko przemocy wobec dzieci, młodzieży i kobiet, Dz. U. L 34 z 09.02.2000 r.

³⁸⁷ Decyzja nr 803/2004/WE Parlamentu Europejskiego i Rady z dnia 21.04.2004 r. przyjmująca program działania Wspólnoty (2004 – 2008) w celu zapobiegania i zwalczania przemocy wobec dzieci, młodzieży i kobiet oraz w celu ochrony ofiar i grup ryzyka („program Daphne II”), Dz. U. L 143 z 30.04.2004 r.

³⁸⁸ *Uregulowania prawne dotyczące przemocy w rodzinie na tle wybranych rozwiązań legislacyjnych*, Kancelaria Senatu. Biuro Analiz i Dokumentacji. Dział Analiz i Opracowań Tematycznych, Opracowanie Tematyczne OT –

W Programie Daphne III (pkt 3) zwrócono uwagę na to, że przemoc fizyczna, seksualna i psychiczna wobec dzieci, młodzieży i kobiet, w tym zagrożenie aktami takiej przemocy, przymus lub arbitralne pozbawienie wolności bez względu na to, czy pojawia się w życiu publicznym czy prywatnym, stanowi naruszenie ich prawa do życia, bezpieczeństwa, wolności, godności oraz integralności fizycznej i emocjonalnej, a także poważne zagrożenie dla zdrowia fizycznego i psychicznego ofiar takiej przemocy. Przemoc tego rodzaju, tak powszechna we Wspólnocie, stanowi realne naruszenie praw podstawowych i realny uszczerbek dla zdrowia, a zarazem przeszkodę w korzystaniu z prawa do bezpieczeństwa, wolności i praw obywatelskich.

Parlament Europejski i Rada Unii Europejskiej zwracają uwagę na doniesienia Światowej Organizacji Zdrowia (WHO), że przemoc stanowi jeden z głównych problemów w zakresie zdrowia publicznego na świecie. WHO podaje definicję „zdrowia” jako stanu pełnego komfortu fizycznego, psychicznego i społecznego, a nie jedynie braku choroby czy niepełnosprawności. Ponadto WHO zaleca propagowanie działań w zakresie profilaktyki podstawowej, wzmocnienie działań na rzecz ofiar przemocy oraz zintensyfikowanie współpracy i wymiany informacji na temat zapobiegania przemocy (pkt 4 Programu Daphne III).

We wstępie Programu Daphne III uznano, że przemoc wobec dzieci, młodzieży i kobiet ma poważne i długofalowe konsekwencje dla ich zdrowia fizycznego i psychicznego oraz dla ich rozwoju psychologicznego i społecznego, jak również dla zapewnienia równych szans osobom dotkniętym tym problemem, jednostkom, rodzinom i społecznościom. Zdaniem Parlamentu Europejskiego i Rady Unii Europejskiej przemoc powoduje też wysokie koszty społeczne i ekonomiczne, które ponosi całe społeczeństwo (pkt 11 Program Daphne III). W ten oto sposób prezentowane jest holistyczne podejście do problematyki przemocy, w tym także przemocy domowej. Podkreślone zostały nie tylko przyczyny przemocy, ale także jej następstwa, zarówno dla ofiary, jak i całego społeczeństwa.

Unia Europejska wskazuje, że przemoc wobec kobiet przyjmuje wiele form – od przemocy domowej, powszechnie występującej na wszystkich poziomach społeczeństwa, do okrutnych tradycyjnych praktyk związanych z przemocą fizyczną wobec kobiet, takich jak okaleczanie organów płciowych i przestępstwa związane z naruszeniem czci, które to praktyki są szczególną formą przemocy wobec kobiet (pkt 12 Programu Daphne III). W ten

570, s. 29 [dostęp w Internecie: <http://www.senat.gov.pl/gfx/senat/pl/senatopracowania/68/plik/ot-570.pdf>] 12.10.2015 r.

sposób powtórzono pojawiający się wcześniej pogląd, iż przemoc domowa dotyczy wszystkich warstw społecznych i jest niezależna od występowania takich czynników jak chociażby bieda czy bogactwo.

W Programie Daphne III przyjęto także, że ofiarami przemocy są dzieci, młodzież lub kobiety będące świadkami przemocy wobec swoich bliskich (pkt 13 Programu Daphne III).

W art. 2 Programu Daphne III określono ogólne cele polegające na wspieraniu ochrony dzieci, młodzieży i kobiet przed wszystkimi formami przemocy oraz osiągnięcie wysokiego poziomu ochrony zdrowia, dobrobytu i spójności społecznej. Poza tym ogólne cele programu polegają na wspieraniu rozwoju polityk Wspólnoty – zwłaszcza dotyczących dzieci, młodzieży i kobiet – w szczególności związanych ze zdrowiem publicznym, prawami człowieka i równością płci, jak również wspieraniu działań mających na celu ochronę praw dzieci oraz zwalczanie handlu ludźmi i wykorzystywania seksualnego.

Natomiast do celów szczegółowych opisanych w art. 3 zaliczono wspieranie zapobiegania i walki z wszystkimi formami przemocy wobec dzieci, młodzieży i kobiet występującymi w sferze publicznej i prywatnej, w tym z seksualnym wykorzystywaniem i handlem ludźmi, poprzez stosowanie środków profilaktycznych oraz zapewnianie wsparcia i ochrony ofiarom i grupom ryzyka. Cel ten jest osiągany za pomocą działań ponadnarodowych lub innych rodzajów działań m.in.:

- pomoc organizacjom pozarządowym,
- przygotowywanie i realizacja akcji uświadamiających skierowanych do określonych kręgów odbiorców, takich jak osoby wykonujące określone zawody, właściwe organy, określone części społeczeństwa i grupy ryzyka, mając na celu zarówno poprawę zrozumienia postawy zerowej tolerancji wobec przemocy i propagowania tej postawy, jak i zachęcanie do wspierania ofiar i zgłaszania przypadków przemocy właściwym organom,
- identyfikacja i intensyfikacja działań przyczyniających się do pozytywnego traktowania osób narażonych na przemoc, mianowicie postępowanie zachęcające do szacunku dla takich osób oraz wspierające ich dobre samopoczucie i samorealizację,
- opracowywanie i testowanie materiałów uświadamiających i edukacyjnych dotyczących ochrony przed przemocą wobec dzieci, młodzieży i kobiet oraz uzupełnianie i dostosowywanie materiałów już dostępnych, tak aby mogły zostać wykorzystane na innych obszarach geograficznych lub w odniesieniu do innych kręgów odbiorców,

- badanie zjawisk związanych z przemocą i ich wpływu zarówno na ofiary, jak i na ogół społeczeństwa, w tym na opiekę zdrowotną, koszty społeczne i ekonomiczne, w celu zajęcia się przyczynami przemocy na wszystkich poziomach społecznych,
- opracowywanie i realizacja programów wsparcia ofiar i osób zagrożonych przemocą oraz programów interwencyjnych dla sprawców przy zapewnieniu bezpieczeństwa ofiar.

Beneficjentami programu są dzieci, młodzież i kobiety, które są ofiarami przemocy lub są nią zagrożone (art. 6 ust. 1). Poza tym jedną z podstawowych grup docelowych programu są rodziny (art. 6 ust. 2).

2.2. Opinie EKE-S w sprawach: przemocy domowej wobec kobiet i zwalczania przemocy domowej wobec kobiet

Przedmiotem analizy są dwie opinie przedstawione przez Europejski Komitet Ekonomiczno – Społeczny. Pierwsza z nich zatytułowana Opinia Europejskiego Komitetu Ekonomiczno – Społecznego w sprawie przemocy domowej wobec kobiet z dnia 16.03.2006 r.³⁸⁹. Natomiast druga to Opinia Europejskiego Komitetu Ekonomiczno – Społecznego w sprawie zwalczania przemocy domowej wobec kobiet (opinia z inicjatywy własnej) z dnia 18.09.2012 r.³⁹⁰. Pomimo, że akty w formie opinii organów Unii Europejskiej nie są bezpośrednio wiążące dla legislacji państw członkowskich³⁹¹, wzięto pod uwagę powyższe opinie, gdyż przedstawiają one ważne (z punktu widzenia całości rozprawy) rozważania o przemocy w rodzinie. Wyjątkowo dokonano analizy dwóch dokumentów w jednym podrozdziale, gdyż są one ze sobą powiązane i należy je rozpatrywać łącznie.

Na wstępie później wydanej Opinii w sprawie zwalczania przemocy domowej wobec kobiet, wskazano, że wcześniejsze zalecenia (z Opinii w sprawie przemocy domowej wobec kobiet) pozostają aktualne i nie są one ponownie omawiane. Poza tym w jednym z dokumentów wskazano, że największa odpowiedzialność za zwalczanie przemocy domowej spoczywa na państwach członkowskich, jednak ponieważ reakcje poszczególnych krajów

³⁸⁹ Dz. U. C 110/15 z 09.05.2006 r.

³⁹⁰ Dz. U. C 351/05 z 15.11.2012 r.

³⁹¹ Zob. A. Grzelak, M. Królikowski, A. Sakowicz (red.), *Europejskie prawo karne...*, s. 155 – 156.

członkowskich są bardzo rozbieżne, to za niezbędne uznaje się opracowanie przez EKE-S strategii ogólnoeuropejskiej³⁹².

We wstępie Opinii EKE-S w sprawie przemocy domowej wobec kobiet z 16.03.2006 r. przedstawiono szerokie ujęcie przemocy, której głównymi sprawcami są mężczyźni, a ofiarami kobiety. Zdaniem EKE-S przemoc domowa, fizyczna i moralna, mężczyzn wobec kobiet stanowi jedno z najpoważniejszych pogwałceń praw człowieka – prawa do życia oraz do nietykalności fizycznej i psychicznej. Przyczyny tego leżą w cięż występującym nierównym podziale władzy pomiędzy mężczyznami i kobietami. Przemoc dotyczy kobiet ze wszystkich warstw społecznych i stanowi hamulec w rozwoju społeczeństwa demokratycznego (pkt 1.1.).

EKE-S przekonuje, że przemoc domową można naprawdę skutecznie zwalczać, tylko należy podejmować właściwe działania na szczeblu krajowym. W ramach strategii ogólnoeuropejskiej każde państwo powinno przygotować krajowy plan działań na rzecz zwalczania przemocy domowej wobec kobiet. W planie powinny znajdować się konkretne działania i terminy uwzględniające następujące kwestie m.in.: udzielenie pomocy i wsparcia faktycznym i potencjalnym ofiarom przemocy (zwłaszcza pod kątem „uwłasnowolnienia”), ofiary przemocy domowej, wywodzące się ze specyficznych grup (np. imigrantki, kobiety starsze oraz bardzo młode) należy otoczyć szczególną troską³⁹³ (pkt 1.4).

Zdaniem EKE-S ważne znaczenie ma kontrola realizacji założonych działań. W tym zakresie podkreśla się sprawdzenie gotowości ofiar i świadków przemocy domowej do zgłaszania się na policję. Ma to być wyraz zaufania nie tylko do policji, ale także do innych instytucji oraz do organizacji społecznych. EKE-S nie podaje w szczególności w jaki sposób miałyby przebiegać kontrola i w jaki sposób zmierzyć poziom zaufania. Duże nadzieje pokłada się w środkach masowego przekazu, badaniach społecznych i statystykach ukazujących skalę zjawiska przemocy w rodzinie. Rozpowszechnienie informacji o konkretnych przypadkach przemocy mogłoby pomóc w uwolnieniu innych ofiar, od towarzyszącego im często poczucia winy. Taka sytuacja mogłaby z kolei pomóc w podjęciu decyzji o ujawnieniu przemocy, co stanowi pierwszy krok na drodze do większego poczucia uwłasnowolnienia (pkt 1.5 – 1.8).

³⁹² Punkt 1.3. Opinii Europejskiego Komitetu Ekonomiczno – Społecznego w sprawie przemocy domowej wobec kobiet z dnia 16.03.2006 r.

³⁹³ Zob. W. Klaus, *Ochrona i wsparcie dla migrantek doświadczających przemocy ze strony osób bliskich w Polsce...*, s. 324 – 329.

W uzasadnieniu (pkt 2) EKE-S podkreśla, że w ciągu ostatnich czterech dekad (dokument wydany w 2006 r.) temat przemocy mężczyzn wobec kobiet ze sfery prywatnej przeniósł się do sfery publicznej. Decydujący udział w tej zmianie miały (i wciąż mają) inicjatywy kobiet i ruchy feministyczne. EKE-S uznaje, że przemoc domowa wobec kobiet nie jest problemem indywidualnym jednej kobiety, lecz problemem społeczno – politycznym, związanym z gorszym położeniem kobiet w strukturach społecznych i z ich dyskryminacją w społeczeństwach wciąż zdominowanych przez mężczyzn. Przemoc domowa występuje we wszystkich państwach świata i we wszystkich warstwach społecznych – choć jej zakres może być różny. EKE-S wskazuje, że przemoc domowa ma wpływ na dostęp lub powrót kobiet do świata pracy i/lub na ich zdolność do pełnego wypełniania zadań związanych z zajmowanym stanowiskiem. EKE-S nie określił jednak dokładnie jakie przesłanki zadecydowały o powyższym wniosku. Struktura społeczna, która ujawnia nierówności pomiędzy kobietami i mężczyznami, wpływa też na to, że przemoc jest w niewystarczającym stopniu zbadana, zwalczana i karana sankcjami prawnymi. Przemoc domową mogą ograniczyć takie czynniki jak: pozycja społeczna kobiety, jej wykształcenie i możliwości zawodowe, ekonomiczna/finansowa niezależność od partnera oraz zakres jej uczestnictwa w życiu społecznym.

EKE-S dostrzega, że w ostatnich latach Unia Europejska poczyniła postępy w walce z przemocą domową wobec kobiet. Wszystkie państwa członkowskie dostrzegają problematykę przemocy domowej, dlatego opracowują programy i podejmują działania, w celu uwrażliwienia na ten problem. Także kraje kandydujące dążą do poprawy sytuacji w tej dziedzinie. EKE-S wskazuje na potrzebę opracowania wspólnych definicji, które dostarczą porównywalnych danych statystycznych o przemoc domowej oraz informacji o działaniach podejmowanych w tym zakresie w poszczególnych państwach (pkt 2.3.1. – 2.3.2.).

W opinii EKE-S przemoc domową wobec kobiet definiuje się jako przemoc ze strony partnera. Składa się na nią psychiczna lub fizyczna (również seksualna) przemoc w małżeńskim lub nieformalnym związku, również w przypadkach, gdy występuje ona po rozstaniu, ale bezpośrednio wynika z wcześniejszego związku. EKE-S wyraźnie wskazuje na proces mający na celu kontrolę i podporządkowanie, kiedy narusza się prawa partnera do wolności i nietykalności fizycznej, psychicznej i seksualnej. Wyszczególniono sytuację kobiet dotkniętych przemocą psychiczną, u których pojawiają się trudności z broniem się przed przemocą lub z zakończeniem związku. Dostrzega się także sytuację dzieci, które doświadczają psychicznej przemocy będąc świadkami zdarzeń mających miejsce w domu.

Takie dzieci częściej od swoich rówieśników doświadczają przemocy fizycznej (pkt 2.3.3. – 2.3.4).

EKE-S w swoich zaleceniach podkreśla, że decydujące znaczenie ma zapobieganie przemocy domowej. Powinno się ono przejawiać w informowaniu i nieustannym wyjaśnianiu, że w nowoczesnym społeczeństwie demokratycznym nie wolno przyzwalać na przemoc mężczyzn wobec kobiet. Ważne jest wychowanie od najmłodszych lat wśród wartości opartych na równości kobiet i mężczyzn. Poza tym należy zwalczać czynniki sprzyjające występowaniu przemocy domowej tj.: złe warunki materialne, finansowe i ekonomiczne uzależnienie od partnera, złe warunki mieszkaniowe oraz nadużywanie alkoholu i narkotyków. EKE-S zwraca również uwagę na występowanie takich problemów jak:

- bardzo trudna sytuacja imigrantek,
- silniejsze zaangażowanie w problematykę przemocy domowej środowisk prawniczych, wychowawców, psychologów, pracowników służby zdrowia i pracowników społecznych,
- kontrola zakazu zbliżania się i kontaktowania się,
- zwracanie większej uwagi na sytuację starszych kobiet jako ofiar przemocy domowej,
- funkcjonowanie ofiar przemocy domowej w szeroko rozumianym życiu społecznym, a zwłaszcza na rynku pracy (pkt 2.3.11 – 2.3.15.1).

W Opinii Europejskiego Komitetu Ekonomiczno – Społecznego w sprawie zwalczania przemocy domowej wobec kobiet (opinia z inicjatywy własnej) z dnia 18.09.2012 r. zwrócono uwagę na to, iż przemoc domowa jest najmniej nagłośnionym rodzajem przemocy, która ma miejsce w domach i coraz brutalniej wpływa na ofiary. Wszyscy członkowie rodziny mogą stale lub od czasu do czasu padać ofiarami różnego rodzaju przemocy, która może doprowadzić nawet do śmierci. EKE-S podkreśla, że przemoc domowa jest jedną z głównych przyczyn śmiertelności kobiet na świecie. Zwraca się także uwagę na zakorzenione stereotypy związane z płcią i społeczeństwem patriarchalnym. Poza tym nierówności gospodarcze i dyskryminacja kobiet w obszarach zatrudnienia, płac, dostępu do innych zasobów finansowych oraz brak niezależności finansowej, zmniejszają możliwości kobiet do podejmowania działań i zwiększają ich podatność na przemoc domową. EKE-S wskazuje, że niektóre państwa członkowskie przyjęły prawodawstwo uznające przemoc domową za przestępstwo (w tym także za przestępstwo przeciwko porządkowi publicznemu), ustanowiły bardziej drastyczne środki przeciw sprawcom przemocy (pkt 2.1 – 4.7).

Zdaniem EKE-S przemoc psychologiczna jest zapomnianą formą przemocy. Jej ofiary często do końca życia cierpią na poważne urazy psychiczne i wymagają wielodyscyplinarnej i holistycznej pomocy. Zostają one odizolowane od społeczeństwa i boją się ujawniać doświadczoną przemoc, gdyż nie mają na to dowodów. Przemoc domowa wpływa nie tylko na osobę będącą jej bezpośrednią ofiarą, lecz także na osoby, które jej pomagają lub wiedzą o problemie. EKE-S zadaje pytanie dlaczego inne przestępstwa popełniane w tych samych okolicznościach, co przemoc domowa – np. pedofilia (w 90% przypadków sprawcą jest członek rodziny) są powszechnie potępiane, a w przypadku przemocy domowej wciąż rozważa się przyczyny, z powodu których sprawca popełnił akty przemocy (pkt 4.10 – 4.13).

W zakresie działań prewencyjnych EKE-S proponuje:

- działania terapeutyczne dla sprawców lub potencjalnych sprawców przemocy, w celu eliminowania przyczyn przemocy i resocjalizację napastnika,
- wprowadzenie międzyministerialnych planów działania w celu wczesnego wykrywania i zapobiegania przemocy domowej za pomocą systemu skierowań i informacji w placówkach oświatowych, opieki socjalnej i służby zdrowia,
- włączanie mężczyzn i chłopców w zwalczanie przemocy wobec kobiet i dziewcząt,
- aktywizacja młodzieży za pomocą kampanii edukacyjnych na rzecz całościowego podejścia do zapobiegania przemocy i wczesnej interwencji oraz więcej możliwości szkoleń dla personelu pracującego z młodymi ludźmi,
- monitorowanie sytuacji par, które się rozstały z powodu przemocy domowej, w celu ochrony kobiet narażonych na molestowanie, nękanie, prowadzące często do śmierci (pkt 5.9).

EKE-S proponuje zmianę paradygmatu bezpieczeństwa, który zbyt często kojarzy się z przestępczością zorganizowaną, terroryzmem, atakami na osoby i na dobra oraz przemytem narkotyków, a prawie nigdy nie uwzględnia niebezpieczeństwa, na jakie wiele kobiet jest narażonych we własnym domu lub w miejscu pracy. Postuluje się wykorzystanie nowoczesnych technologii w celu zwiększenia ochrony przed przemocą domową np. stosując elektroniczne bransoletki uniemożliwiające kontakt z ofiarą napastnikowi przebywającemu na wolności i objętemu zakazem zbliżania się (pkt 5.12).

W przeciwdziałaniu przemocy domowej duże znaczenie może odegrać edukacja, która posiada możliwość zmiany mentalności i zachowań zarówno indywidualnych, jak i

zbiorowych. Szkoła może zwalczać stereotypowe role kobiet i mężczyzn oraz być ośrodkiem monitorowania przemocy domowej (pkt 5.15).

Kolejnym bardzo ważnym elementem w strategii przeciwdziałania przemocy domowej jest sektor zdrowia. Przemoc w kręgu rodziny powinna być uznawana za czynnik ryzyka, a nie odosobniony problem. W tym zakresie EKE-S postuluje odróżnienie potrzeb w środowiskach miejskim i wiejskim (pkt 5.17 – 5.18). Zwraca się uwagę na różny poziom szkolenia w zakresie przemocy domowej. Rozpoczynając od ogólnospołecznych kampanii uświadamiających omawianą problematykę, poprzez szkolenia dla osób mających kontakt z ofiarami i mogących przyczynić się do wykrycia problemu, aż po wyspecjalizowane warsztaty dla osób pomagających ofiarom (pkt 5.20).

2.3. Dyrektywa 2012/29/UE z dnia 25.10.2012 r.³⁹⁴

Od dnia 15.11.2012 r. obowiązują przepisy Dyrektywy Parlamentu Europejskiego i Rady 2012/29/UE z dnia 25.10.2012 r. ustanawiające normy minimalne w zakresie praw, wsparcia i ochrony ofiar przestępstw³⁹⁵, które w całości zastąpiły przepisy decyzji ramowej Rady 2001/220/WSiSW z dnia 15.03.2001 r. w sprawie pozycji ofiar w postępowaniu karnym³⁹⁶. Dyrektywa to taki rodzaj aktu prawnego, który wiąże państwa członkowskie co do rezultatów i jednocześnie pozostawia swobodę wyboru środków, które zmierzają do ich osiągnięcia³⁹⁷.

W punkcie 4 preambuły Dyrektywy 2012/29/UE określono, że jej celem jest dokonanie przeglądu i uzupełnienie zasad określonych w Decyzji Rady 2001/220/WSiSW oraz podjęcie istotnych działań służących zwiększeniu poziomu ochrony ofiar w całej Unii

³⁹⁴ Postanowienia Dyrektywy zostały wdrożone do ustawy z dnia 28.11.2014 r. o ochronie i pomocy dla pokrzywdzonego i świadka, Dz. U. 2015 poz. 21. Zob. M. Lewoc, *Ochrona dla pokrzywdzonych i świadków. Nowa regulacja prawna*, Niebieska Linia 2015, nr 1 [dostęp w Internecie: <http://www.niebieskalinia.pl/pismo/wydania/dostepne-artykuly/5439-ochrona-dla-pokrzywdzonych-i-swiatek>] 10.01.2016; Zob. E. Bieńkowska, *Nowe środki ochrony i pomocy dla pokrzywdzonych i świadków*, Prok. i Pr. 2015 z. 10, s. 5 – 25.

³⁹⁵ Dz. Urz. UE L 315 z 14.11.2012.

³⁹⁶ Dz. Urz. WE L 82 z 22.03.2001.

³⁹⁷ A. Grzelak, M. Królikowski, A. Sakowicz (red.), *Europejskie prawo karne...*, s. 160 – 162.

Europejskiej, w szczególności w ramach postępowania karnego³⁹⁸. W punkcie 65 preambuły Dyrektywy 2012/29/UE wskazano, że służy ona zmianie i rozszerzeniu przepisów Decyzji Rady 2001/220/WSiSW. Dyrektywa 2012/29/UE ustanawia normy minimalne, natomiast państwa członkowskie mogą rozszerzyć zakres praw w niej określonych, aby zapewnić wyższy poziom ochrony. Zdaniem E. Bieńkowskiej miał miejsce bardzo zróżnicowany stopień wprowadzania w życie postanowień Decyzji Rady 2001/220/WSiSW w poszczególnych państwach członkowskich. W niektórych krajach utrzymywały się stare praktyki odnoszenia się do ofiar przestępstw³⁹⁹.

W punkcie 66 preambuły Dyrektywy 2012/29/UE wskazano, że jej celem jest promowanie prawa do godności, życia, integralności fizycznej i psychicznej, wolności i bezpieczeństwa, prawa do poszanowania życia prywatnego i rodzinnego, prawa własności, zasady niedyskryminacji, zasady równości kobiet i mężczyzn, praw dzieci, osób starszych i osób niepełnosprawnych, jak również prawo do rzetelnego procesu sądowego. Natomiast punkt 18 preambuły szczegółowo reguluje kwestie przemocy w rodzinie. W przepisie tym wskazano na cztery rodzaje przemocy: fizyczną, seksualną, psychologiczną lub ekonomiczną, które mogą wywoływać różnego rodzaju skutki w postaci: urazów fizycznych lub psychicznych, cierpienia moralnych bądź emocjonalnych, strat majątkowych. Podkreślono, że przemoc w bliskich związkach, to poważny i często ukrywany problem społeczny, który może skutkować systematycznymi urazami psychicznymi i fizycznymi o poważnych konsekwencjach, gdyż sprawcą jest osoba, której ofiara powinna móc ufać. Ofiary przemocy mogą potrzebować szczególnych środków ochrony. Zwrócono także uwagę na sytuację kobiet, które są głównymi ofiarami tego rodzaju przemocy i bardzo często są uzależnione od sprawcy z powodów ekonomicznych, społecznych lub przez wzgląd na prawo pobytu.

W punkcie 19 preambuły Dyrektywy 2012/29/UE stwierdzono, że osobę należy uznać za ofiarę⁴⁰⁰ m.in. niezależnie od więzi rodzinnych łączących ją ze sprawcą. Członkowie

³⁹⁸ E. Bieńkowska, L. Mazowiecka (red. nauk.), *Dyrektywa Parlamentu Europejskiego i Rady 2012/29/UE ustanawiająca normy minimalne w zakresie praw, wsparcia i ochrony ofiar przestępstw. Komentarz*, Wolters Kluwer business, Warszawa 2014, s. 25 – 26.

³⁹⁹ *Ibidem*, s. 14 – 15.

⁴⁰⁰ Artykuł 2 ustęp 1 pkt a Dyrektywy 2012/29/UE stanowi, że na pojęcie „ofiara” składają się dwie kategorie podmiotów. Po pierwsze jest to osoba fizyczna, która doznała szkody, w tym krzywdy fizycznej, psychicznej, moralnej lub emocjonalnej lub straty majątkowej, bezpośrednio spowodowanej przestępstwem. Po drugie są to członkowie rodziny osoby, której śmierć była bezpośrednim skutkiem przestępstwa, jeżeli doznali oni szkody w skutek śmierci tej osoby. Zob. E. Bieńkowska, *Ofiary przestępstw w postępowaniu karnym - nowe standardy Unii Europejskiej*, PiP 2014 z. 4, s. 60- 61.

rodziny⁴⁰¹ ofiary mogą także zostać pokrzywdzeni wskutek przestępstwa doświadczonego przez ofiarę⁴⁰². E. Bieńkowska słusznie zauważa, że Dyrektywa 2012/29/UE, w odróżnieniu od Decyzji Rady 2001/220/WSiSW, dostrzega sytuację ofiar pośrednich przestępstwa, czyli takich którym przestępstwo nie przysporzyło wprost negatywnych skutków. Wprawdzie ograniczono im dostęp do niektórych uprawnień przysługujących ofiarom bezpośrednim przestępstwa, jednakże uczyniono to w celu zapobieżenia nadmiernemu wydłużeniu postępowania karnego⁴⁰³.

W Dyrektywie 2012/29/UE osoby narażone na akty przemocy w bliskich związkach zaliczono do grupy osób narażonych na szczególne ryzyko. Podmioty te powinny uzyskać specjalistyczne wsparcie i ochronę prawną. Należy uwzględnić szczególne potrzeby ofiar, powagę szkody doznanej na skutek przestępstwa, a także związek między ofiarami, sprawcami, dziećmi, a ich szeroko pojętym środowiskiem społecznym (pkt 38 preambuły)⁴⁰⁴. W art. 22 Dyrektywy 2012/29/UE uwzględniono, iż ofiary m.in. przemocy w bliskich związkach należy poddać indywidualnej ocenie zawierającej cechy osobowe ofiary, rodzaj lub charakter przestępstwa oraz okoliczności jego popełnienia⁴⁰⁵. W momencie kiedy dochodzi do przemocy w bliskich związkach wstępuje na ogół duża liczba przypadków wtórnej i powtórnej wiktyimizacji⁴⁰⁶, zastraszania oraz odwetu. Parlament Europejski i Rada

⁴⁰¹ Artykuł 2 ustęp 1 pkt b Dyrektywy 2012/29/UE stanowi, że „członkowie rodziny” oznaczają małżonka, osobę pozostającą z ofiarą, w sposób trwały ciągły, w bliskim pożyciu we wspólnym gospodarstwie domowym, krewnych w linii prostej, rodzeństwo oraz osoby pozostające na utrzymaniu ofiary.

⁴⁰² Na temat różnic terminologicznych pojęć „ofiara przestępstwa” i „pokrzywdzony przestępstwem” Zob. C. Kulesza, *Projekt Europejskiej Dyrektywy z dnia 18 maja 2011 r. w sprawie wsparcia i ochrony ofiar w świetle prawa polskiego*, Prok. i Pr. 2011 z. 12, s. 5 – 6.

⁴⁰³ E. Bieńkowska, L. Mazowiecka (red. nauk.), *Dyrektywa Parlamentu Europejskiego i Rady 2012/29/UE ustanawiająca normy minimalne w zakresie praw, wsparcia i ochrony ofiar przestępstw. Komentarz*, Wolters Kluwer business, Warszawa 2014, s. 58 – 59.

⁴⁰⁴ M. Ksieniewicz, *Działania Pełnomocnika w ramach akcji „16 Dni Przeciwno Przemocy Wobec Kobiet”*, [w:] L. Mazowiecka (red. nauk.), *Jak skutecznie chronić ofiary przemocy w rodzinie*, Wolters Kluwer business, Warszawa 2013, s. 48 – 50.

⁴⁰⁵ Zob. E. Bieńkowska, *Nowe środki ochrony i pomocy dla pokrzywdzonych i świadków...*, s. 12 – 13; Zob. E. Bieńkowska, *Ofiary przestępstw w postępowaniu karnym - nowe standardy Unii Europejskiej...*, s. 65.

⁴⁰⁶ W Zasadach ogólnych pkt 3 Harmonogramu działań na rzecz zwiększania praw i ochrony ofiar, zwłaszcza w postępowaniu karnym (załącznik do Rezolucji Rady z dnia 10.06.2011 r. w sprawie harmonogramu działań na rzecz zwiększania praw i ochrony ofiar, zwłaszcza w postępowaniu karnym 2011/C 187.01) określono cel: stworzenie odpowiednich procedur i struktur służących zapobieganiu wtórnej i powtórnej wiktyimizacji. Zdaniem E. Bieńkowskiej wtórna wiktyimizacja to dalsze skutki przestępstwa, których źródłem jest

zwracają uwagę, aby dokładnie ocenić i założyć, że w przypadku tej kategorii ofiar szczególne środki ochrony będą przydatne (pkt 52 i 57 preambuły).

W art. 26 ustęp 2 Dyrektywy 2012/29/UE zobowiązano państwa członkowskie do podjęcia odpowiednich działań (m.in. przez Internet) służących zwiększeniu świadomości na temat praw określonych w Dyrektywie, zmniejszenie zagrożenia wiktyimizacją oraz zminimalizowania negatywnego wpływu przestępstwa oraz ryzyka wtórnej i powtórnej wiktyimizacji, zastraszania oraz odwetu, w szczególności poprzez ukierunkowanie tych działań na grupy ryzyka, do których zaliczono m.in. ofiary przemocy w bliskich związkach.

bagatelizowanie przeżyć ofiary oraz niedostrzeżenie jej potrzeb, w tym zwłaszcza poczucia uznania i poszanowania przez przedstawicieli instytucji, z którymi styka się ona po ujawnieniu przestępstwa. Zob. E. Bieńkowska, *Pokrzywdzony w świetle najnowszych nowelizacji przepisów prawa karnego*, Prok. i Pr. 2014 z. 3, s. 17 – 18; Zob. E. Bieńkowska, *Ofiary przestępstw w postępowaniu karnym - nowe standardy Unii Europejskiej...*, s. 61. Natomiast powtórna wiktyimizacja oznacza więcej niż jedno przestępstwo doznane przez tę samą ofiarę, w krótkim odstępie czasu. Zob. A. Grzelak, M. Królikowski, A. Sakowicz (red.), *Europejskie prawo karne...*, s. 637; Zob. E. Bieńkowska, *Ofiary przestępstw w postępowaniu karnym - nowe standardy Unii Europejskiej...*, s. 61; Zob. E. Bieńkowska, *Pokrzywdzony w świetle najnowszych nowelizacji przepisów prawa karnego...*, s. 17 – 18.

Rozdział III. Ustawowe znamiona przestępstwa znęcania się typu podstawowego

§ 1. Przedmiot ochrony

Przedmiot ochrony, czy też inaczej nazywany jako przedmiot zamachu bądź bardziej ogólnie – przedmiot przestępstwa, określa dobra prawne, które podlegają ochronie prawa karnego⁴⁰⁷. Przedmiot ochrony pozwala lepiej zrozumieć znamiona przestępstwa oraz określić cel przepisu karnego⁴⁰⁸. Samo wyrażenie „dobra prawne” stanowi wartość społeczną będącą podstawą stosunków społecznych, które gwarantują prawidłowe funkcjonowanie społeczeństwa⁴⁰⁹. Dobra prawne występują nie tylko w nauce prawa karnego, ale w całym systemie prawnym. Podstawowymi funkcjami prawa karnego są ochrona i prewencja, dlatego istotne jest wyszczególnienie dóbr prawnych, które stanowią najważniejsze wartości dla społeczeństwa.

W nauce prawa karnego wyróżnia się ogólny, rodzajowy (grupowy) i indywidualny (bezpośredni, szczególny) przedmiot ochrony. Ogólny przedmiot ochrony dotyczy wszelkich stosunków społecznych chronionych przepisami prawa karnego⁴¹⁰. Zdaniem L. Gardockiego odgrywał on szczególne znaczenie w socjalistycznej nauce prawa karnego, gdyż utrzymanie ochrony całokształtu stosunków społecznych leżało w interesie klasy panującej⁴¹¹. Rodzajowy

⁴⁰⁷ A. Marek, V. Konarska – Wrzosek, *Prawo karne*, 11 wydanie zmienione i uaktualnione, Wydawnictwo C. H. Beck, Warszawa 2016, s. 110 – 111; A. Grześkowiak, K. Wiak, *Prawo karne*, 5 wydanie, Wydawnictwo C. H. Beck, Warszawa 2015, s. 101 – 102; L. Gardocki, *Prawo karne*, 19 wydanie zmienione, Wydawnictwo C. H. Beck, Warszawa 2015, s. 90 – 91; M. Mozgawa (red. nauk.), *Prawo karne materialne. Część ogólna*, 3 wydanie, Wydawnictwo Wolters Kluwer business, Warszawa 2011, s. 173 – 174; M. Bojarski (red. nauk.), *Prawo karne materialne. Część ogólna i szczególna*, 6 wydanie, Wydawnictwo Wolter Kluwer SA, Warszawa 2015, s. 87.

⁴⁰⁸ J. Kalinowski, *Przestępstwo znęcania się (art. 184 k.k.) – przedmiot ochrony*, *Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny* 1985 z. 1, s. 149.

⁴⁰⁹ Ł. Pohl, *Prawo karne. Wykład części ogólnej*, 3 wydanie, Wydawnictwo Wolters Kluwer SA, Warszawa 2015, s. 147 – 148; M. Bojarski (red. nauk.), *Prawo karne materialne. Część ogólna i szczególna...*, s. 87.

⁴¹⁰ M. Mozgawa (red. nauk.), *Prawo karne materialne. Część ogólna...*, s. 174 – 175; Ł. Pohl, *Prawo karne. Wykład części ogólnej...*, s. 148; A. Marek, V. Konarska – Wrzosek, *Prawo karne...*, s. 110; L. Gardocki, *Prawo karne...*, s. 93.

⁴¹¹ L. Gardocki, *Prawo karne...*, s. 93.

przedmiot ochrony dotyczy grupy przepisów prawno – karnych, które chronią określone dobro społeczne. Najczęściej są one usytuowane w jednym rozdziale części szczególnej kodeksu karnego, którego tytuł ujawnia rodzaj chronionego dobra prawnego. Natomiast indywidualny przedmiot ochrony odnosi się do dobra prawnego chronionego poszczególnym przepisem prawno – karnym. Ten rodzaj przedmiotu ochrony jest najbardziej sprecyzowaną postacią abstrakcyjnie pojmowanego dobra prawnego w prawie karnym⁴¹². Ponadto indywidualne przedmioty ochrony mieszczą się w ramach wspólnych lub zbliżonych przedmiotów rodzajowych⁴¹³.

Niektóre przepisy określające znamiona czynów zabronionych pod groźbą kary mają nie jeden, lecz kilka przedmiotów ochrony. W tej sytuacji wyróżniamy główny przedmiot ochrony oraz uboczny (oboczny, dodatkowy) przedmiot ochrony⁴¹⁴. Podział ten uwzględnia rolę, jaką dany przedmiot odgrywa w zachowaniu się sprawcy oraz klasyfikację rodzajową przestępstw (umieszczenie danego przestępstwa w określonym rozdziale kodeksu karnego). A. Marek prezentował stanowisko, iż podział na „główny” i „uboczny” przedmiot ochrony może sugerować ocenę wagi dobra chronionego prawem, dlatego proponował zastąpienie ich odpowiednio „bliższym” i „dalszym” przedmiotem ochrony. Autor podkreślał, że decydujące znaczenie ma cel działania sprawcy oraz środki, które służą do realizacji tegoż celu. Bliższy przedmiot ochrony jest celem działania sprawcy, a dalszy przedmiot ochrony to środki do jego realizacji⁴¹⁵.

Ustawodawca umieścił przestępstwo znęcania się w rozdziale XXVI k.k. zatytułowanym „Przestępstwa przeciwko rodzinie i opiece”. Taka systematyka rozdziału XXVI k.k. wskazuje na dwa rodzajowe dobra podlegające ochronie tj. rodzina i opieka⁴¹⁶. Przestępstwo znęcania się nie zawsze było umiejscowione w rozdziale poświęconym przestępstwom przeciwko rodzinie i opiece⁴¹⁷. Zdaniem. M. Czarkowskiej przyczyną

⁴¹² A. Grześkowiak, K. Wiak, *Prawo karne...*, s. 101 – 102; M. Mozgawa (red. nauk.), *Prawo karne materialne. Część ogólna...*, s. 175; Ł. Pohl, *Prawo karne. Wykład części ogólnej...*, s. 148 – 149; A. Marek, V. Konarska – Wrzosek, *Prawo karne...*, s. 110 – 111; L. Gardocki, *Prawo karne...*, s. 93.

⁴¹³ A. Marek, V. Konarska – Wrzosek, *Prawo karne...*, s. 111 – 112.

⁴¹⁴ Ł. Pohl, *Prawo karne. Wykład części ogólnej...*, s. 149; M. Mozgawa (red. nauk.), *Prawo karne materialne. Część ogólna...*, s. 176 – 177; A. Grześkowiak, K. Wiak, *Prawo karne...*, s. 102.

⁴¹⁵ A. Marek, V. Konarska – Wrzosek, *Prawo karne...*, s. 111 – 112.

⁴¹⁶ A. Wąsek, J. Warylewski, [w:] A. Wąsek, R. Zawłocki (red.), *Kodeks karny. Część szczególna. Komentarz. Tom I*, 4 Wydanie, Wydawnictwo C. H. Beck, Warszawa 2010, s. 1171 – 1172.

⁴¹⁷ Np. art. 246 kodeksu karnego z 1932 r. znajdował się w rozdziale dotyczącym przestępstw przeciwko życiu i zdrowiu. Natomiast w 2001 r. przedstawiono projekt zmiany kodeksu karnego z 1997 r. w którym

rozbieżności, w ustaleniu tego miejsca, jest „niejednolite podejście do kwestii trwałości rodziny oraz <<wagi>> naruszanych dóbr poszczególnych jej członków w konfrontacji z koniecznością zachowania więzi istniejących między nimi”⁴¹⁸.

W skład rozdziału XXVI k.k. wchodzi siedem artykułów. Przepis o znęcaniu się zostało umiejscowione po przestępstwie bigamii (art. 206 k.k.), a przed przestępstwami: rozpijania małoletniego (art. 208 k.k.), uporczywego uchylania się od obowiązku alimentacji (art. 209 k.k.), porzucenia małoletniego lub osoby nieporadnej (art. 210 k.k.), uprowadzenia małoletniego lub osoby nieporadnej (art. 211 k.k.), organizowania adopcji dzieci (art. 211a k.k.). A. Wąsek i J. Warylewski wskazują, że niektóre przestępstwa przeciwko rodzinie znalazły się poza rozdziałem XXVI k.k. Zdaniem Autorów dotyczy to np. przestępstwa kazirodztwa (art. 201 k.k.) i przestępstwa doprowadzenia małoletniego poniżej lat 15 do obcowania płciowego (art. 200 § 1 k.k.)⁴¹⁹.

Prawo karne chroni rodzinę w ten sposób, że zwraca uwagę na dobra prawne jej poszczególnych członków, relacje rodzinne, obowiązki powstałe na tle założonej rodziny, a także stojąc na straży monogamiczności małżeństwa. Prawno – karna ochrona zapewniona jest zarówno w aspekcie osobowym – utrzymanie więzi rodzinnych, w aspekcie funkcjonalnym – zapewnienie opieki, oraz w aspekcie materialnym – dostarczenie odpowiednich warunków bytowych⁴²⁰. M. Szwarczyk wskazuje, że „przedmiotem ochrony przepisów rozdz. XXVI k.k. są stosunki rodzinne i opiekuńcze wynikające z funkcjonowania

zaproponowano m. in. wykreślenie art. 207 i zastąpienie go art. 191a i umieszczenie go w rozdziale XXIII zatytułowanym „Przestępstwa przeciwko wolności”. Treść art. 191a miała brzmieć: „§ 1 Kto znęca się fizycznie lub psychicznie nad inną osobą podlega karze pozbawienia wolności od 6 miesięcy do lat 5. § 2 Kto znęca się fizycznie lub psychicznie nad małoletnim lub osobą nieporadną ze względu na jej stan fizyczny lub psychiczny podlega karze pozbawienia wolności od roku do lat 10. § 3 Jeżeli sprawca czynu określonego w § 1 lub 2 działa ze szczególnym okrucieństwem, podlega karze pozbawienia wolności od lat 2 do 12. § 4 Jeżeli następstwem czynu określonego w § 1 – 3 jest targnięcie się pokrzywdzonego na własne życie, sprawca podlega karze pozbawienia wolności od lat 2 do 15”. Zob. A. Wąsek, J. Warylewski, [w:] A. Wąsek, R. Zawłocki (red.), *Kodeks karny. Część szczególna. Komentarz...*, s. 1190 – 1191; Zob. M. Czarkowska, *Przedmiot ochrony przestępstwa znęcania się w kontekście przemocy wobec kobiet w rodzinie*, Prok. i Pr. 2011 z.10, s. 44 – 45.

⁴¹⁸ M. Czarkowska, *Przedmiot ochrony przestępstwa znęcania się w kontekście przemocy wobec kobiet w rodzinie...*, s. 45.

⁴¹⁹ A. Wąsek, J. Warylewski, [w:] A. Wąsek, R. Zawłocki (red.), *Kodeks karny. Część szczególna. Komentarz...*, s. 1173.

⁴²⁰ A. Komadowska, *Przestępstwa przeciwko rodzinie w kodeksie karnym z 1997 roku – uwagi de lege lata i de lege ferenda*, [w:] P. Kasprzyk, P. Wiśniewski (red.), *Prawo rodzinne w dobie przemian*, Towarzystwo Naukowe KUL, Lublin 2009, s. 268.

rodziny i stosunków pomiędzy jej członkami, jak również dobro rodziny i prawidłowość wykonywania opieki”⁴²¹. Zdaniem A. Muszyńskiej w tytule rozdz. XXVI k.k. nastąpiło „nazbyt wąskie określenie rodzajowego dobra prawnego. Szczególnie widoczne jest to w przypadku przestępstwa znęcania się (art. 207 k.k.) czy przestępstwa rozpijania małoletniego (art. 208 k.k.), kiedy to naruszenie dobra prawnego nie musi stanowić zamachu na rodzinę i opiekę”⁴²².

W literaturze podkreśla się, że przestępstwo znęcania się jest przestępstwem o co najmniej podwójnym przedmiocie ochrony. Jako główny przedmiot ochrony wskazywana jest rodzina – jej prawidłowe funkcjonowanie, oraz instytucja opieki. Natomiast pobocznymi dobrami prawnymi, zależnymi od stopnia nasilenia negatywnych zachowań sprawcy, są m.in. życie, zdrowie, wolność, godność, nietykalność cielesna, cześć⁴²³. J. Kalinowski wskazuje, że „głównym (bezpośrednim) przedmiotem ochrony (...) jest należyte traktowanie takich kategorii osób, które ze względu na swoje właściwości przedmiotowe (związki rodzinne, stosunki zależności) albo podmiotowe (małoletniość, bezradność) narażone są szczególnie na niewłaściwe zachowania przybierające postać znęcania się ze strony innych ludzi”⁴²⁴.

⁴²¹ M. Szwarczyk, [w:] T. Bojarski (red. nauk.), *Kodeks karny. Komentarz*, 7 Wydanie poprawione i uzupełnione, Warszawa 2016, s. 596.

⁴²² A. Muszyńska, [w:] J. Giezek (red. nauk.), *Kodeks karny. Część szczególna. Komentarz*, Wydawnictwo Lex, Warszawa 2014, s. 572.

⁴²³ A. Wąsek, J. Warylewski, [w:] A. Wąsek, R. Zawłocki (red.), *Kodeks karny. Część szczególna. Komentarz...*, s. 1191 – 1194; S. Hypś, [w:] M. Królikowski, R. Zawłocki (red.), *Kodeks karny. Część szczególna. Tom I. Komentarz*, Wydawnictwo C. H. Beck, Warszawa 2013, s. 741 – 742; S. Hypś, [w:] A. Grześkowiak, K. Wiak (red.), *Kodeks karny. Komentarz*, 2 wydanie, Wydawnictwo C. H. Beck, Warszawa 2014, s. 812 – 813; M. Szewczyk [w:] A. Zoll (red. nauk.), *Kodeks karny. Część szczególna. Tom II. Komentarz*, 4 Wydanie, Warszawa 2013, s. 886 – 887; M. Mozgawa, [w:] M. Mozgawa (red. nauk.), *Kodeks karny. Komentarz*, 7 Wydanie, Wydawnictwo Wolters Kluwer, Warszawa 2015, s. 571; A. Muszyńska, [w:] J. Giezek (red. nauk.), *Kodeks karny. Część szczególna. Komentarz...*, s. 577 – 578; J. Kosonoga, [w:] R. A. Stefański (red.), *Kodeks karny. Komentarz*, 2 Wydanie, Warszawa 2015, s. 1300; Z. Siwik, [w:] M. Filar (red. nauk.), *Kodeks karny. Komentarz*, 5 Wydanie, Warszawa 2016, s. 1276 – 1277; J. Lachowski, [w:] V. Konarska – Wrzosek (red. nauk.), *Kodeks karny. Komentarz. Komentarze praktyczne*, Wydawnictwo Wolters Kluwer SA, Warszawa 2016, s. 944; M. Szwarczyk, [w:] T. Bojarski (red. nauk.), *Kodeks karny. Komentarz...*, Warszawa 2016, s. 598; V. Konarska – Wrzosek, [w:] J. Warylewski (red.), *System prawa karnego. Tom 10. Przestępstwa przeciwko dobrom indywidualnym*, 2 wydanie, Wydawnictwo C. H. Beck, Instytut Nauk Prawnych PAN, Warszawa 2016, s. 981 – 982; I. Stolarczyk, *Problem jedności – wielości czynów*, Prok. i Pr. 2005 nr 1, s. 38 – 39; J. Bereznowska, E. Grzęda, *Glosa do postanowienia Sądu Najwyższego z dnia 31 marca 2015 r., I KZP 1/15*, CzPKNP 2016 z. 1, s. 172.

⁴²⁴ J. Kalinowski, *Przestępstwo znęcania się (art. 184 k.k.)...*, s. 156.

W wyroku Sądu Najwyższego z dnia 24 lipca 1974 r. wskazano, że „głównym przedmiotem chronionym przepisem art. 184 k.k. (obecnie art. 207 k.k. – A.Ś.) jest przede wszystkim rodzina, ale chroniona jest także część i nietykalność cielesna człowieka oraz jego zdrowie (tzw. uboczny przedmiot ochrony)”⁴²⁵.

Zagadnienie przedmiotu ochrony przestępstwa znęcania się (art. 207 k.k.), który w wytycznych Sądu Najwyższego określony został jako „złożony przedmiot ochrony”⁴²⁶, podzielono na dwa aspekty. Pierwszy skoncentrowany na rodzinie, jako głównym przedmiocie ochrony⁴²⁷. Natomiast drugi poświęcono ubocznemu przedmiotowi ochrony. Zarazem przyjęto założenie, że dobro główne i uboczne zajmują równorzędną pozycję, w hierarchii dóbr chronionych, w systemie obowiązującego prawa karnego. O randze dobra decyduje jego charakter, a nie to czy jest ono głównym, czy też ubocznym dobrem chronionym⁴²⁸.

1. Rodzina jako główny przedmiot ochrony

Rodzina jest jedną z podstawowych wartości społecznych, która uznana została przez Konstytucję RP. Stanowi ona dobro prawne⁴²⁹, którego ochrona jest jednym z obowiązków nałożonych na władzę państwową. Zapewnienie ochrony tej wspólnocie gwarantuje prawidłowe funkcjonowanie całego społeczeństwa⁴³⁰. Prawo karne odgrywa w tym przypadku bardzo ważną rolę, gdyż ma możliwość stosowania kary kryminalnej, w celu zapewnienia prawidłowego funkcjonowania rodziny. Wśród przedstawicieli doktryny prawa karnego istnieje spór, na temat tego, jak daleko ma sięgać ingerencja prawa karnego w

⁴²⁵ Wyrok Sądu Najwyższego – Izba Karna z 24 lipca 1974 r., I KRN 31/74, OSNPG 1974 nr 11, poz. 126.

⁴²⁶ Wytyczne Wymiaru Sprawiedliwości Sądu Najwyższego z dnia 22 grudnia 1978 r., VII KZP 23/77, OSNKW 1979, nr 1 – 2, s.7.

⁴²⁷ Drugim obok rodziny rodzajowym przedmiotem ochrony jest opieka, której szczegółową analizę wyłączono z uwagi na zakres tematyczny rozprawy. Zob. A. Ratajczak, *Przestępstwa przeciwko rodzinie, opiece i młodzieży w systemie polskiego prawa karnego*, Wydawnictwo Prawnicze, Warszawa 1980, s. 93.

⁴²⁸ Zob. S. Hypś, *Ochrona rodziny w polskim prawie karnym*, Wydawnictwo KUL, Lublin 2012, s. 85.

⁴²⁹ Ibidem, s. 20 – 23.

⁴³⁰ Zob. H. Kołakowska – Przelomiec, *Przemoc w rodzinie*, Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny 1985, z. 1, s. 139.

stosunki rodzinne⁴³¹. Z jednej strony pojawia się obawa rozbitcia rodziny. Natomiast z drugiej strony, to właśnie prawo karne posiada takie mechanizmy oddziaływania na sprawców przestępstw, w tym także skierowanych przeciwko rodzinie, jakie nie występują w innych gałęziach prawa.

Prawo karne pełni funkcję ochronną i prewencyjną, przez co wskazuje jakie wartości są cenne dla społeczeństwa⁴³². W opinii S. Hypś realizacja funkcji ochronnej zależna jest od tego, jaką wartością naczelną będzie kierował się ustawodawca – rodziną, czy też jednostką⁴³³. Ważne jest ustalenie granicy ingerencji, w ten sposób aby nie naruszyć autonomii rodziny, a jednocześnie czuwać nad jej ochroną. Ingerencja w sytuację rodziny przy pomocy środków karnych musi się odbywać ze szczególnym stopniem ostrożności. Kryminalizowane są tylko te czyny, które wyróżnia wysoki stopień społecznej szkodliwości, w tym np. znęcanie się. Prawo karne powinno być rozwiązaniem *ultima ratio* wobec rodziny⁴³⁴.

W preambule wytycznych Sądu Najwyższego z dnia 9 czerwca 1976 r. wskazano, że przepisy prawne są środkiem ostatecznym, ale niezbędnym do zabezpieczenia rodziny przed groźnymi czynami godzącymi w jej dobro zarówno ze strony samych członków rodziny, jak i ze strony innych osób⁴³⁵. W. Michalski słusznie zwraca uwagę, iż ochrona rodziny zagwarantowana przepisami prawa karnego może być ostatecznością, kiedy zawodzą inne instrumenty prawne, takie jak, np. przepisy prawa rodzinnego i opiekuńczego, ale z drugiej strony mogą mieć charakter niezbędny, w sytuacji wystąpienia groźnych czynów przestępnych, skierowanych przeciwko rodzinie⁴³⁶.

W kwestii dobra prawnego – jakim jest „rodzina”, wypowiedział się Sąd Najwyższy w postanowieniu z dnia 30 marca 2016 r., wskazując, że „brak jest bezpośredniej definicji tego pojęcia w prawie karnym czy w prawie rodzinnym. Najczęściej rozumie się pod nim związek złożony z małżonków i ich dzieci (tzw. rodzina mała), choć już samo zawarcie małżeństwa

⁴³¹ A. Ratajczak powołuje się na „zasadę czujnej ingerencji” polegającej na niewkraczaniu w sferę rodzinną, aż do momentu, w którym nastąpi poważne naruszenie prawa karnego (niemożliwe do tolerowania). Zob. A. Ratajczak, *Przestępstwa przeciwko rodzinie, opiece i młodzieży...*, s. 75.

⁴³² S. Hypś, *Ochrona rodziny w polskim prawie karnym...*, s. 32 – 33.

⁴³³ *Ibidem*, s. 17 – 20.

⁴³⁴ *Ibidem*, s. 39.

⁴³⁵ Uchwała pełnego składu Izby Karnej Sądu Najwyższego z dnia 9 czerwca 1976 r., VI KZP 13/75, OSNKW 1976, z. 7 – 8, poz. 86.

⁴³⁶ W. Michalski, *Ochrona rodziny w prawie karnym*, PiP 1977 z. 6, s. 47.

jest wystarczające dla przyjęcia powstania rodziny. Istnienie rodziny jest przy tym niezależne od tego, czy ma ona charakter pełny albo niepełny [w ostatnim zakresie może być to tzw. rodzina półsieroca czy rozbita – brak jednego z rodziców z uwagi na jego śmierć albo rozwód czy porzucenie przez małżonka]. W socjologii, a także w prawie rodzinnym wyróżnia się jednak także pojęcie rodziny w szerszym znaczeniu (nazywając ją niekiedy rodziną dużą), obejmującą nie tylko małżonków i dzieci, ale także innych krewnych czy powinowatych⁴³⁷. Zdaniem Sądu Najwyższego „nie ma najmniejszych wątpliwości, że jedną z podstawowych relacji konstytuujących pojęcie <<rodzina>> jest relacja między rodzicami i dziećmi”⁴³⁸.

Zdaniem J. Bereznowskiej i E. Grzędy „<<rodzina>> nie posiada w polskim prawie jednego, ustalonego znaczenia i nie jest wykluczona wykładnią pozwalającą uznać za członka rodziny dowolną osobę wymienioną w art. 115 § 11 k.k., tworząc w ten sposób autonomiczne rozumienie tego pojęcia na gruncie prawa karnego. Jednakże nie sposób utożsamiać członka rodziny, jakim jest osoba najbliższa, z <<rodziną>>, o której mówi tytuł rozdziału XXVI k.k.”⁴³⁹.

S. Hyps podkreśla, że „zakres pojęciowy rodziny w rozumieniu prawa karnego ulega obecnie dalszemu rozszerzeniu, np. poprzez nadanie związkom homoseksualnym statusu małżeństw, utożsamianie ich z konkubinatem lub rejestrowanych związków partnerskich”⁴⁴⁰. Autor słusznie zwraca uwagę na występujące współcześnie zjawisko atomizowania rodziny jako wspólnoty osób i obejmowanie ochroną jedynie interesów jej członków. S. Hyps podkreśla, że coraz częściej w prawie karnym pojawia się tendencja do rezygnacji z ochrony rodziny jako wspólnoty na rzecz podmiotów najsłabszych w rodzinie, tj. małoletnich i kobiet. Przekłada się to na proces atomizacji prawno – karnej ochrony rodziny, który najbardziej widoczny jest w ewolucji przepisów dotyczących ochrony dzieci. Autor postuluje, aby współczesne prawo karne było nakierowane na ochronę najmłodszych jednostek w rodzinie⁴⁴¹.

Rodzina jest taką formą więzi społecznych, która najbardziej wpływa na podmioty bierne przestępstwa. Oznacza to, że w sytuacjach, kiedy zostają naruszone dobra ofiary

⁴³⁷ Postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 30 marca 2016 r., I KZP 23/15, OSNKW 2016 nr 5, poz. 29.

⁴³⁸ Postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 30 marca 2016 r., I KZP 23/15, OSNKW 2016 nr 5, poz. 29.

⁴³⁹ J. Bereznowska, E. Grzęda, *Glosa do postanowienia Sądu Najwyższego z dnia 31 marca 2015 r., I KZP 1/15...*, s. 177 – 178.

⁴⁴⁰ S. Hyps, *Rodzina w prawie karnym wybranych państw europejskich*, Towarzystwo Naukowe KUL, Lublin 2013, s. 20 – 21.

⁴⁴¹ *Ibidem*, s. 22 – 23.

przestępstwa, takie jak np. życie, wolność, seksualność, to pośrednio cierpienia doznają też osoby jej najbliższe i bardzo często są to właśnie członkowie rodziny. W ten oto sposób po raz kolejny wyróżniona zostaje rodzina, jako specyficzna forma integracji ludzi samych ze sobą, oraz z całym społeczeństwem.

Już w pierwszym rozdziale rozprawy sygnalizowano, że na gruncie prawa karnego rodzina nie może być ani bezpośrednim przedmiotem zamachu, ani adresatem norm, czy też podmiotem przestępstwa⁴⁴². W kodeksie karnym ustawodawca posłużył się terminem rodzina tylko raz – w tytule rozdziału XXVI „Przestępstwa przeciwko rodzinie i opiece”. Takie rozwiązanie wskazuje na to, że rodzina jest dobrem chronionym rodzajowo. Podstawową funkcją tego dobra jest zgrupowanie w jednym rozdziale zakazów, które mają służyć jego ochronie⁴⁴³. W. Wróbel podkreśla, że nie można pomijać „normatywnego charakteru tytułu rozdziału, w jakim umieszczono konkretny typ czynu zabronionego i jego znaczenie w perspektywie interpretacji znamion tego typu”⁴⁴⁴.

S. Hypś uważa, że ustawodawca wyodrębniając dobro rodzajowe jakim jest rodzina, chciał zwrócić uwagę na konieczność prawnego – karnej ochrony wyeksponowanych wartości tj. istoty oraz funkcji rodziny⁴⁴⁵. Autor wskazuje, że szczegółowa treść dobra rodzajowego – rodziny, może być ustalona na podstawie analizy dóbr indywidualnych poszczególnych przestępstw z rozdziału XXVI k.k. W przypadku przestępstwa znęcania się będzie to prawidłowy rozwój rodziny wyrażony w wymogach przestrzegania podstawowych zasad współżycia międzyludzkiego, np. relacji rodzinnych wolnych od przemocy⁴⁴⁶.

Ustawodawca podkreśla funkcję, jaką pełni dobro rodzajowe przy kryterium podobieństwa przestępstw⁴⁴⁷. W tym momencie należałoby przytoczyć rozważania na temat podobieństwa przestępstw⁴⁴⁸ znęcania się (art. 207 k.k.) i niealimentacji (art. 209 k.k.), w

⁴⁴² A. Tobis, *Główne przestępstwa przeciwko rodzinie*, Wydawnictwo Naukowe UAM, Poznań 1980, s. 35.

⁴⁴³ S. Hypś, *Ochrona rodziny w polskim prawie karnym...*, s. 70 – 71; J. Kalinowski, *Przestępstwo znęcania się (art. 184 k.k.)...*, s. 152.

⁴⁴⁴ W. Wróbel, *Pojęcie „dobra prawnego” w wykładni przepisów prawa karnego*, [w:] T. Sokołowski, Ł. Pohl, R. Zawłocki (kom. red.), *Aktualne problemy prawa karnego. Księga pamiątkowa z okazji Jubileuszu 70. urodzin Profesora Andrzeja J. Szwarca*, Wydawnictwo Naukowe UAM, Poznań 2009, s. 628.

⁴⁴⁵ S. Hypś, *Ochrona rodziny w polskim prawie karnym...*, s. 77; S. Hypś, [w:] M. Królikowski, R. Zawłocki (red.), *Kodeks karny. Część szczególna. Tom I. Komentarz...*, s. 741.

⁴⁴⁶ S. Hypś, [w:] A. Grześkowiak, K. Wiak (red.), *Kodeks karny. Komentarz...*, s. 805.

⁴⁴⁷ J. Kalinowski, *Przestępstwo znęcania się (art. 184 k.k.)...*, s. 156 – 157.

⁴⁴⁸ J. Bryk stoi na stanowisku, iż przestępstwo znęcania się może być podobne do innych przestępstw z rozdziału XXVI k.k., jednakże podobieństwo to może zachodzić w związku z tożsamością rodzajową dóbr będących

kontekście przedmiotu ochrony, które szczegółowo omawia D. J. Sosnowska⁴⁴⁹. Autorka podkreśla, że w obowiązującym stanie prawnym umiejscowienie przestępstw w jednym rozdziale nie stanowi już decydującego kryterium o ich podobieństwie. Takie przestępstwa (jak np. znęcanie się i niealimentacja) mogą, ale nie muszą być do siebie podobne⁴⁵⁰. Decydującą w tym zakresie kwestią było przyjęte stanowisko przez Sąd Najwyższy, iż „z punktu widzenia kryterium w postaci tożsamości rodzajowej, pojęcia dobra chronionego prawem i przedmiotu przestępstwa atakowanego zachowaniem sprawcy, może prowadzić do wniosku, że przestępstwo uporczywego uchylania się od łożenia na utrzymanie osób uprawnionych (art. 209 k.k.) nie zawsze jest przestępstwem podobnym do przestępstwa znęcania się nad osobą najbliższą lub pozostającą w stosunku zależności od sprawcy, albo małoletnią lub nieporadną w rozumieniu art. 207 k.k.”⁴⁵¹.

przedmiotem zamachu przestępnego. Zob. J. Bryk, *Przestępstwo znęcania się. Studium prawnokarne i kryminologiczne*, Szczytno 2003, s. 46.

⁴⁴⁹ Autorka wskazuje, że na gruncie kodeksu karnego z 1969 r. zakładano podobieństwo tychże przestępstw. Takie stanowisko wyraził wprost Sąd Najwyższy w wyroku z dnia 2 grudnia 1974 r. I KRN 33/74 i w uzasadnieniu odwołał się do przedmiotu ochrony omawianych przestępstw. Sąd Najwyższy wskazał, że przestępstwo znęcania się i niealimentacji chronią rodzinę, jako podstawową komórkę społeczną, od której normalnego funkcjonowania zależy prawidłowy układ współżycia między poszczególnymi grupami ludzi. Zdaniem Sądu Najwyższego nie ulega zatem wątpliwości, że zarówno znęcanie się nad członkiem rodziny, jak i uporczywe uchylanie się od obowiązku łożenia na jego utrzymanie godzą w całość rodziny, utrudniając lub wręcz uniemożliwiając jej rozwój przez wychowanie dzieci i zapewnienie należytej opieki starym rodzicom. Takie stanowisko Sądu Najwyższego napotkało na krytykę przedstawicieli doktryny. Zob. D. J. Sosnowska, *Alimenty a prawo karne. Praktyka wymiaru sprawiedliwości*, Wydawnictwo LexisNexis, Warszawa 2012, s. 115 – 117; Zob. Wyrok Sądu Najwyższego – Izba Karna z 2 grudnia 1974 r., I KRN 33/74, OSNKW 1975 nr 3 – 4, poz. 38.

⁴⁵⁰ D. J. Sosnowska, *Alimenty a prawo karne...*, s. 117.

⁴⁵¹ Sąd Najwyższy podkreślił zmianę zakresu definicyjnego pojęcia „przestępstwa podobnego” z art. 115 § 3 k.k. z 1997 r. w porównaniu z art. 120 § 2 k.k. z 1969 r., która polegała m. in. na zawężeniu pojęcia do przestępstw „tego samego rodzaju” (k.k. z 1997 r.), a nie przestępstw „skierowanych przeciwko temu samemu lub zbliżonemu rodzajowo dobru chronionemu prawem” (k.k. z 1969 r.). W przywołanym postanowieniu Sąd Najwyższy orzekł, że „po rozpadzie konkubinatu, a zarazem opartej na tym związku rodziny, przez indywidualny przedmiot ochrony w wypadku przestępstwa uporczywego uchylania się od łożenia na utrzymanie dzieci z tego konkubinatu uznać należy obowiązek opieki (...) Natomiast poza sporem powinien pozostawać fakt, że przestępstwo (...) polegające na znęcaniu się nad wspólnie zamieszkającymi z oskarżonym członkami jego rodziny, skierowane było przeciwko rodzinie”. Zob. Postanowienie Sądu Najwyższego – Izba Karna z dnia 20 kwietnia 2001 r., V KKN 47/01, OSNKW 2001 nr 7 – 8, poz. 54.

W postanowieniu Sądu Najwyższego z dnia 30 marca 2016 r. podjęto rozważania na temat podobieństwa przestępstw w rozumieniu art. 115 § 3 k.k. Sąd Najwyższy wskazał, że „istotą rozstrzyganego problemu było to, czy uchylanie się od obowiązku alimentacyjnego na szkodę małoletnich dzieci (art. 209 § 1 k.k.) spełnia kryterium podobieństwa (w rozumieniu art. 115 § 3 k.k.) do przestępstwa znęcania się nad żoną (...) Sąd skłonny był łączyć przestępstwo z art. 209 § 1 k.k. z naruszeniem dobra prawnego, jakim jest stosunek opieki, zaś przestępstwo z art. 207 § 1 k.k. z naruszeniem relacji rodzinnych, przy przyjęciu założenia, że te dobra prawne nie są tożsame⁴⁵². W wyjaśnieniach Sąd Najwyższy podkreślił, że „kwestia podobieństwa przestępstw w rozumieniu art. 115 § 3 k.k. nie może być oceniana w perspektywie abstrakcyjnej (...), ale wyłącznie w perspektywie konkretnej⁴⁵³.

W przepisach prawa karnego rodzina nie występuje jako bezpośredni przedmiot zamachu (karane są czyny przeciwko osobom najbliższym), ani nie występuje jako podmiot przestępstwa. S. Hyps zwraca uwagę na to, że „skupienie się ustawodawcy na różnych dobrach indywidualnych nie może prowadzić do kwestionowania rodziny jako dobra chronionego, a raczej jest odzwierciedleniem jej natury i syntezą wynikających z niej wartości zasługujących na ochronę⁴⁵⁴. Zdaniem Autora wątpliwości wzbudza przede wszystkim objęcie ochroną, przez przestępstwa przeciwko rodzinie, dóbr innych osób – niezwiązanych w jakikolwiek sposób z rodziną, czyli nie należących do kategorii osób najbliższych lub małoletnich. Dodatkową ochroną zostały objęte osoby pozostające w stałym lub przemijającym stosunku zależności od sprawcy, oraz osoby nieporadne ze względu na swój stan fizyczny lub psychiczny. S. Hyps podkreśla wprawdzie, że w dwóch ostatnich kategoriach mogą znaleźć się również członkowie rodziny, np. stosunek zależności pomiędzy rodzicami a dziećmi, lub osobą nieporadną może być ciężko chory dziadek⁴⁵⁵. Jednakże ewidentnym zamiarem ustawodawcy było poszerzenie katalogu pokrzywdzonych przestępstwem o dodatkowe podmioty, które nie tworzą rodziny, aby nie tworzyć nowego

⁴⁵² Postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 30 marca 2016 r., I KZP 23/15, OSNKW 2016 nr 5, poz. 29.

⁴⁵³ W rozpatrywanym stanie faktycznym Sąd Najwyższy uznał, iż „oczywiste jest, że oba czyny przypisane oskarżonemu godzą w takie samo dobro prawne jakim jest prawidłowe funkcjonowanie rodziny, w różnych jej aspektach (opieki w stosunku do dzieci i szacunku wobec małżonka). Nie ma więc znaczenia dla oceny przynależności tych czynów do <<przestępstw tego samego rodzaju>> w rozumieniu art. 115 § 3 k.k. czy kryterium to jest spełnione także wówczas, gdy ocenione przestępstwa godzą w różne dobra prawne (...)”. Zob. Postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 30 marca 2016 r., I KZP 23/15, OSNKW 2016 nr 5, poz. 29.

⁴⁵⁴ S. Hyps, *Ochrona rodziny w polskim prawie karnym...*, s. 74.

⁴⁵⁵ *Ibidem*, s. 74 – 75.

typu przestępstwa, w innym rozdziale kodeksu karnego⁴⁵⁶. Takie rozwiązanie nie oddaje rzeczywistego stopnia społecznej szkodliwości tego czynu popełnionego wobec osób tworzących rodzinę – samoistną wartość wyrażoną w Konstytucji RP⁴⁵⁷.

Reasumując należy zgodzić się z wnioskami przedstawionymi przez S. Hypś. W tym miejscu należy zasygnalizować jedynie, że Autor odgórnie zakłada, że małoletni wchodzi w krąg rodziny. Wykorzystując argumentację użytą przy osobach pozostających w stałym lub przemijającym stosunku zależności od sprawcy oraz osobach nieporadnych ze względu na swój stan fizyczny lub psychiczny, to małoletni (np. dzieci, wnuki) również zawieraliby się w definicji osób najbliższych. Zatem gdyby ustawodawca chciał objąć ochroną małoletnich członków rodziny, to nie musiałby wyszczególniać „małoletnich” jako powszechnego przedmiotu czynności wykonawczej⁴⁵⁸. Jednakże wprowadzając tę kategorię wskazuje, że ochroną przestępstwa znęcania się obejmuje wszystkich małoletnich (np. małoletnie dziecko sąsiadów). Idąc krok dalej należałoby rozważyć ostatnią kategorię – osób najbliższych, czy zawsze tworzą rodzinę. Brak definicji legalnej „rodziny” na gruncie prawa powoduje, że odpowiedź nie będzie jednoznaczna. Natomiast ze społecznego punktu widzenia osoby najbliższe mogą nie tworzyć rodziny (np. dziadkowie i wnukowie, którzy nie utrzymują ze sobą żadnych kontaktów).

Dopiero w Kodeksie karnym z 1969 r. znalazł się odrębny rozdział dotyczący przestępstw przeciwko rodzinie. Był to rozdział XXV zatytułowany – „Przestępstwa przeciwko rodzinie, opiece i młodzieży”. Zdaniem J. Koredczuk przyczyną tego było uznanie powyższych dóbr za wysoko cenione⁴⁵⁹. Powyższe stanowisko prowadzi do kolejnego wniosku, iż wcześniej takie dobro jakim jest m.in. rodzina nie było wysoko cenione. Wprowadzenie do kodeksu karnego z 1969 r. odrębnego rozdziału poświęconego przestępstwom przeciwko rodzinie miało przede wszystkim na celu zwiększenie jej ochrony i poczucia bezpieczeństwa.

A. Tobis podkreśla, że rodzina, jako przedmiot ochrony prawno – karnej, traktowana jest raczej funkcjonalnie. Brane są pod uwagę skutki wywołane przez sprawcę poszczególnych czynów lub elementy składowe czynności wykonawczej, skierowane na

⁴⁵⁶ Z. Siwik, [w:] M. Filar (red. nauk.), *Kodeks karny. Komentarz...*, s. 1277.

⁴⁵⁷ S. Hypś, *Ochrona rodziny w polskim prawie karnym...*, s. 74 – 75.

⁴⁵⁸ Zob. A. Ratajczak, *Przestępstwa przeciwko rodzinie, opiece i młodzieży...*, s. 139.

⁴⁵⁹ J. Koredczuk, *Przestępstwa przeciwko rodzinie w ujęciu polskich dwudziestowiecznych kodyfikacji karnych*, [w:] J. Rominkiewicz, *Rodzina i jej prawa*, Kolonia Limited 2012, s. 168.

określony przedmiot zamachu⁴⁶⁰. S. Hypś, uwzględniając prawno – karną ochronę rodziny, podzielił przestępstwa przeciwko rodzinie na cztery grupy. Przestępstwo z art. 207 k.k. zaliczył do czwartej grupy, w której znalazły się zakazy karne mające zapewnić prawidłowe funkcjonowanie rodziny⁴⁶¹. Zdaniem Autora przestępstwo znęcania się stanowi poważny zamach na relacje rodzinne, wpływa negatywnie na życie rodziny oraz powoduje wysokie prawdopodobieństwo rozpadu jej struktury⁴⁶².

Sąd Najwyższy stwierdził, że „przestępstwo znęcania się godzi w podstawowe zasady współżycia w rodzinie, decydujące o jej spoistości i trwałości, stanowi rażące naruszenie obowiązków rodzinnych i istotny czynnik wpływający na rozkład małżeństwa oraz rozbitcie rodziny, a w konsekwencji na osłabienie jej funkcji wychowawczej z dalszymi szkodliwymi tego następstwami dla rozwoju fizycznego, psychicznego i moralnego oraz procesu przystosowania społecznego dzieci i młodzieży”⁴⁶³.

Ustawodawca zakreślił więc w art. 207 k.k. bardzo szeroki przedmiot ochrony, obejmując nią nie tylko członków rodziny sprawcy, lecz także inne osoby podatne na znęcanie, które nie pozostają w związku rodzinnym, ani nie należą do kręgu osób najbliższych. Wykracza to poza rodzajową systematykę rozdziału XXVI k.k. i niewątpliwie jest podyktowane względami praktycznymi. Brak spójności pomiędzy tytułem rozdziału XXVI k.k., a zakresem dóbr chronionych przez art. 207 k.k., w żadnej mierze nie uprawnia do twierdzenia, że przedmiotem ochrony z tego przepisu jest tylko rodzina – jej spoistość, trwałość oraz prawidłowe funkcjonowanie, a nadto życie, zdrowie, cześć, godność i nietykalność cielesna jej członków⁴⁶⁴.

⁴⁶⁰ A. Tobis, *Główne przestępstwa przeciwko rodzinie...*, s. 35.

⁴⁶¹ W pierwszej grupie znalazły się przestępstwa, które w znacznym stopniu naruszają strukturę rodziny (np. art. 206 k.k.). Druga grupa przestępstw skierowana jest przeciwko funkcji prokreacyjnej rodziny (np. art. 152 k.k.). Natomiast trzecią grupę stanowią czyny skierowane przeciwko opiekuńczo – wychowawczej funkcji rodziny (np. art. 209 k.k.). Zob. S. Hypś, *Ochrona rodziny w polskim prawie karnym...*, s. 93 – 94.

⁴⁶² Ibidem, s. 94 – 95.

⁴⁶³ Uchwała pełnego składu Izby Karnej Sądu Najwyższego z dnia 9 czerwca 1976 r., VI KZP 13/75, OSNKW 1976, z.7 – 8, poz. 86.

⁴⁶⁴ A. Wąsek, J. Warylewski, [w:] A. Wąsek, R. Zawłocki (red.), *Kodeks karny. Część szczególna. Komentarz...*, s. 1191 – 1193; Z. Siwik, [w:] M. Filar (red. nauk.), *Kodeks karny. Komentarz...*, s. 1276; Zob. A. Muszyńska, [w:] J. Giezek (red. nauk.), *Kodeks karny. Część szczególna. Komentarz...*, s. 577- 578; S. Hypś, [w:] M. Królikowski, R. Zawłocki (red.), *Kodeks karny. Część szczególna. Tom I. Komentarz...*, s. 741; M. Szewczyk [w:] A. Zoll (red. nauk.), *Kodeks karny. Część szczególna. Tom II. Komentarz...*, s. 886 – 887; J. Kosonoga, [w:]

Zagadnienie ochrony rodziny przy przestępstwie z art. 207 k.k. wywołuje pewnego rodzaju kontrowersje. Z jednej strony przepisy prawa karnego mają chronić rodzinę przed sprawcą przemocy, z drugiej zaś bardzo mocno akcentowane są działania na rzecz umocnienia trwałości więzi rodzinnych. Zdaniem M. Czarkowskiej indywidualne prawa ofiar przemocy domowej, w tym zwłaszcza kobiet, niejednokrotnie traktowane są jako dobra „drugiej kategorii”, które poświęca się dla zachowania „trwałości” rodziny. Autorka rozważa, które dobro prawne powinno być chronione w pierwszej kolejności – czy te, które bezwzględnie chronią ofiarę przemocy, ale mogą spowodować rozbitcie rodziny (np. odizolowanie sprawcy od rodziny), czy może te, które umożliwiają rodzinie zapewnienie trwałości, ale bezpieczeństwo ofiar nie jest w odpowiedni sposób zabezpieczone⁴⁶⁵. M. Czarkowska słusznie zauważa, że wskazanie, co jest rodzajowym i indywidualnym przedmiotem ochrony art. 207 k.k., może warunkować działania odpowiednich organów (policji, prokuratury, sądów)⁴⁶⁶.

Należy zauważyć zmiany jakie zachodzą w społeczeństwie, w tym także w kwestii postrzegania rodziny. Jeszcze w połowie XX w. Sąd Najwyższy stał na stanowisku, że rozwód jest „złem koniecznym” i konieczna jest ochrona trwałości małżeństwa i rodziny⁴⁶⁷. Współcześnie raczej odstępuje się od przyjęcia takiego sformułowania, co może być związane m.in. z coraz bardziej powszechnie występującą formą rozwiązania małżeństwa, jaką jest rozwód. Rodzina podlega ochronie, w tym także przed znęcaniem się. Jednakże należy dostrzec, że jeżeli sprawcą znęcania się jest członek rodziny, a ofiarami osoby najbliższe, to rodzina przybiera postać dysfunkcyjną. Nie jest wówczas możliwe występowanie prawidłowych więzi rodzinnych. W tym momencie należy zwrócić większą uwagę na indywidualne dobra podlegające ochronie poszczególnych członków rodziny, a nie na rodzinę jako całość i dążenie za wszelką cenę do zapewnienia jej trwałości. Utrzymanie rodziny nie może być ważniejsze od ochrony poszczególnych jej członków, tak żeby nie doprowadzić do podtrzymania przemocy występującej w rodzinie. Na takim stanowisku stoi M. Jachimowicz, który wskazuje, że przestępstwo z art. 207 k.k. ma więcej niż jeden przedmiot ochrony. Oprócz ochrony rodziny, jej prawidłowego funkcjonowania oraz instytucji opieki, ochroną

R. A. Stefański (red.), *Kodeks karny. Komentarz...*, s. 1300; D. J. Sosnowska, *Przestępstwo znęcania się*, PiP 2008 nr 3, s. 61.

⁴⁶⁵ M. Czarkowska, *Przedmiot ochrony przestępstwa znęcania się w kontekście przemocy wobec kobiet w rodzinie...*, s. 38 – 39.

⁴⁶⁶ Ibidem, s. 39.

⁴⁶⁷ Uchwała Pełnego Składu Izby Cywilnej Sądu Najwyższego z dnia 26 kwietnia 1952 r. C Prez 798/51.

objęte są też „wielorakie przedmioty uboczne (...) życie i zdrowie człowieka, wolność, cześć (godność) oraz nietykalność cielesna człowieka, mienie i należyte traktowanie osób”⁴⁶⁸. Autor wskazuje, że w przypadku tego czynu zabronionego zasadnym wydaje się odwrócenie hierarchii przedmiotów ochrony i położenie głównego nacisku na ochronę dóbr osobistych ofiar tego przestępstwa⁴⁶⁹.

2. Uboczny przedmiot ochrony

Dobra prawne podlegające ochronie na gruncie art. 207 k.k. mają swoje źródło w Konstytucji RP. Jedną z podstawowych wartości jest zasada godności człowieka. Art. 30 Konstytucji RP stanowi, że przyrodzona i niezbywalna godność człowieka jest podstawą wszelkich wolności i praw człowieka i obywatela. Godność powiązana jest z istotą ludzką i przysługuje każdemu człowiekowi. Zabronione jest jej różnicowanie. Godność przekracza granice narodzin i śmierci, gdyż przysługuje od chwili poczęcia i trwa pomimo zgonu człowieka (np. ochrona zwłok i miejsca pochówku)⁴⁷⁰.

Kolejnym dobrem prawnym chronionym w art. 207 k.k. jest wolność człowieka. Artykuł 31 Konstytucji RP gwarantuje jednostkom czynienie tego wszystkiego co nie jest zakazane przez system prawny. Ograniczenie wolności człowieka jest możliwe jedynie po spełnieniu odpowiednich przesłanek⁴⁷¹. Wśród konstytucyjnych wolności i praw osobistych podlegających ochronie na gruncie art. 207 k.k. są m.in.: życie ludzkie (art. 38 Konstytucji RP), zakaz poniżającego traktowania (art. 40 Konstytucji RP), nietykalność osobista i wolność osobista (art. 41 Konstytucji RP), ochrona życia prywatnego, rodzinnego, czci i dobrego imienia (art. 47 Konstytucji RP)⁴⁷². Natomiast wśród wolności i praw

⁴⁶⁸ M. Jachimowicz, *Przestępstwo znęcania się (art. 207 k.k.)*, Jurysta 2009 nr 3 – 4, s. 27; M. Jachimowicz, *Przestępstwo znęcania się*, Jurysta 2011 nr 2, s. 43.

⁴⁶⁹ M. Jachimowicz, *Przestępstwo znęcania się (art. 207 k.k.)...* s. 27; M. Jachimowicz, *Przestępstwo znęcania się...*, s. 43 – 44.

⁴⁷⁰ M. Grzybowski (red.), *Prawo konstytucyjne*, Wydanie drugie, Wydawnictwo Temida 2, Białystok 2009, s. 94 – 95; S. Hypś, [w:] M. Królikowski, R. Zawłocki (red.), *Kodeks karny. Część szczególna. Tom I. Komentarz...*, s. 739 – 740.

⁴⁷¹ M. Grzybowski (red.), *Prawo konstytucyjne...*, s. 95 – 96.

⁴⁷² Zob. G. Kowalski, *Założenia prawa rodzinnego w świetle Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej*, [w:] P. Kasprzyk, P. Wiśniewski (red.), *Prawo rodzinne w dobie przemian*, Towarzystwo Naukowe KUL, Lublin 2009, s. 53 – 54.

ekonomicznych, socjalnych i kulturalnych ochronie podlega przede wszystkim zdrowie ludzkie (art. 68 Konstytucji RP) oraz ochrona dziecka przed przemocą, okrucieństwem, wyzwiskiem i demoralizacją (art. 72 Konstytucji RP)⁴⁷³. Zdaniem M. Dobrowolskiego istotnym dopełnieniem zasady ochrony rodziny jest zasada dobra dziecka⁴⁷⁴.

Istota ubocznego przedmiotu ochrony przestępstwa z art. 207 k.k. wyrażona została w stanowisku V. Konarskiej – Wrzosek, iż bezpieczeństwo osobiste jednostki – jej życie, zdrowie, nienaruszalność cielesna, godność, są pośrednio chronione przed złym traktowaniem. Autorka wskazuje, że przy przestępstwie znęcania ważne jest łączne rozpatrywanie wymienionych dóbr, gdyż dopiero wówczas okazuje się, jak doniosłe cierpienia mogą zostać wywołane. Indywidualne dobra są przecież chronione na gruncie innych przepisów prawa karnego, a czasami ich natężenie jest niewielkie i wówczas mogą nie stanowić przestępstwa⁴⁷⁵.

J. Bryk zwraca uwagę na to, że określenie indywidualnego przedmiotu ochrony w odniesieniu do przestępstwa z art. 207 k.k. powoduje pewne trudności, gdyż jest on szerszy (np. życie) od wynikającego z brzmienia tytułu XXVI k.k. (np. rodzina)⁴⁷⁶. M. Czarkowska podkreśla, że prawnie – karna ochrona dóbr zdecydowanie wykracza poza obszar „rodziny i opieki”, chociażby z tego względu, że pokrzywdzonym przestępstwem z art. 207 k.k. może być każdy małoletni – nie związany ze sprawcą więzami rodzinnymi lub opieki⁴⁷⁷.

W postanowieniu Sądu Najwyższego z dnia 7 stycznia 2010 r. stwierdzono, że „brak harmonii pomiędzy tytułem rozdziału XXVI k.k., a zakresem dóbr chronionych przepisem art. 207 k.k., który zdecydowanie wykracza poza obszar pojęcia <<przestępstwa przeciwko rodzinie i opiece>>, w żadnej mierze nie uprawnia do twierdzenia, (...) że przedmiotem ochrony tego przepisu jest tylko rodzina, jej spistość, trwałość oraz prawidłowe funkcjonowanie, a nadto życie, zdrowie, cześć, godność i nietykalność cielesna jej

⁴⁷³ Zob. S. Hypś, [w:] M. Królikowski, R. Zawłocki (red.), *Kodeks karny. Część szczególna. Tom I. Komentarz...*, s. 740.

⁴⁷⁴ Autor zwraca uwagę na zjawisko demoralizacji dzieci nie tylko w rodzinie, ale i poza nią. Wpływa na to powszechna dostępność m.in. pornografii, narkotyków, przemoc i okrucieństwo w środkach masowego przekazu. Art. 72 Konstytucji RP zobowiązuje organy państwa do pomocy rodzicom w zapewnieniu ochrony dzieciom. Zob. M. Dobrowolski, *Status prawny rodziny w świetle nowej Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej*, PSJ 1999 nr 4, s. 30 – 31.

⁴⁷⁵ V. Konarska – Wrzosek, *Ochrona dziecka w polskim prawie karnym*, Toruń 1999, s. 54.

⁴⁷⁶ J. Bryk, *Przestępstwo znęcania się. Studium prawnokarne i kryminologiczne...*, s. 40.

⁴⁷⁷ M. Czarkowska, *Przedmiot ochrony przestępstwa znęcania się w kontekście przemocy wobec kobiet w rodzinie...*, s. 43.

członków⁴⁷⁸. Indywidualne dobra chronione przez art. 207 k.k. wykraczają poza dobro rodzajowe określone w tytule rozdziału XXVI k.k.⁴⁷⁹ i składają się na treść dobra rodzajowego (tj. rodziny i opieki) oraz zakres jego prawno – karnej ochrony⁴⁸⁰.

Analizując uboczny przedmiot ochrony przestępstwa z art. 207 k.k. należy zwrócić uwagę na sytuacje, kiedy występuje więcej niż jedna ofiara znęcania się⁴⁸¹. W praktyce orzeczniczej wskazuje się, że działania oskarżonego naruszającego dobra prawne kilku osób stanowią jedno przestępstwo znęcania się, gdyż bezpośrednim przedmiotem ochrony prawno – karnej jest „prawidłowość funkcjonowania, a zatem i dobro rodziny”⁴⁸². Jednakże może zdarzyć się tak, że sprawca „w ramach jednego <<historycznie>> zdarzenia naruszając dobra osobiste takie jak: zdrowie, wolność, nietykalność cielesna różnych osób, dopuścił się (z uwagi na zbiorowy – wieloczynowy charakter przestępstwa znęcania), co najmniej dwóch czynów”⁴⁸³.

Przykładem z orzecznictwa jest postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 16 grudnia 2009 r., gdzie stwierdzono, że w „realiach niniejszej sprawy wyraźnie oddziela się zachowanie oskarżonego skierowane przeciwko rodzicom i przeciwko siostrze. Gdy oskarżony rozpoczął awantury, jego siostra opuszczała pomieszczenia rodziców, zaś agresja kierowana była przeciwko rodzicom (...) W przedstawionej sytuacji element zwartości czasowo – przestrzennej nie może mieć decydującego znaczenia dla oceny, że działanie oskarżonego stanowiło jeden czyn. Istotna jest także kwestia charakteru dobra prawnego, przeciwko któremu sprawca zwracał swoje działanie. Ujęcie kilku pokrzywdzonych w

⁴⁷⁸ Postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 7 stycznia 2010 r., V KK 172/09, OSNwSK 2010 nr 1, poz. 7; Zob. Wyrok Sądu Apelacyjnego w Szczecinie z dnia 30 kwietnia 2014 r., II AKa 55/14, Lex nr 1461182.

⁴⁷⁹ S. Hypś, *Ochrona rodziny w polskim prawie karnym...*, s. 77; V. Konarska – Wrzosek, [w:] J. Warylewski (red.), *System prawa karnego...*, s. 982; A. Muszyńska, [w:] J. Giezek (red. nauk.), *Kodeks karny. Część szczególna. Komentarz...*, s. 577 – 578; Z. Siwik, [w:] M. Filar (red. nauk.), *Kodeks karny. Komentarz...*, s. 1276 – 1277.

⁴⁸⁰ Zob. A. Ratajczak, *Przestępstwa przeciwko rodzinie, opiece i młodzieży...*, s. 126 – 128; S. Hypś, *Ochrona rodziny w polskim prawie karnym...*, s. 71.

⁴⁸¹ V. Konarska – Wrzosek, [w:] J. Warylewski (red.), *System prawa karnego...*, s. 994; S. Hypś, [w:] M. Królikowski, R. Zawłocki (red.), *Kodeks karny. Część szczególna. Tom I. Komentarz...*, s. 749.

⁴⁸² Postanowienie Sądu Najwyższego – Izba Karna z dnia 31 marca 2015 r., I KZP 1/15, OSNKW 2015 nr 5, poz. 41.

⁴⁸³ Postanowienie Sądu Najwyższego – Izba Karna z dnia 16 grudnia 2009 r., IV KK 168/09, KZS 2010 nr 5, poz. 16.

jednym zarzucie popełnienia przestępstwa z art. 207 § 1 k.k. nie pozbawia ich indywidualnych praw, przysługujących każdemu z nich, do ochrony ich dóbr prawnych”⁴⁸⁴.

W glosie do powyższego postanowienia P. Pawlonka podkreśla, „iż wielokrotność powtarzających się czynności sprawcy znęcania stanowić będzie jedno przestępstwo tylko wówczas, gdy wspomniane czynności zostaną skierowane przeciwko dobrom osobistym tej samej osoby. *A contrario* w sytuacji, gdy zachowanie przestępcze w postaci znęcania zostanie skierowane przeciwko dobrom osobistym różnych osób, to w takim przypadku uzasadnione jest przyjęcie wielości przestępstw, w zależności od liczby osób pokrzywdzonych, przeciwko którym sprawca skierował swoje przestępcze zachowanie”⁴⁸⁵.

Dokonując oceny wielości przestępstw znęcania się, pomocne mogą okazać się interpretacje dotyczące czynu ciągłego⁴⁸⁶ (art. 12 k.k.), choć z wyraźnym zaznaczeniem, że samo znęcanie się nie jest czynem ciągłym. Jednakże w art. 12 k.k. wskazuje się na tożsamość pokrzywdzonego, jako warunek uznania wielości zachowań, za jeden czyn zabroniony (przedmiotem zamachu jest dobro osobiste). P. Pawlonka uznaje, iż „w przypadku przestępstwa znęcania się z art. 207 k.k. (...) podjęcie przez sprawcę kilku czynności faktycznych skierowanych przeciwko dobrom osobistym różnych osób nakazuje przyjęcie, iż sprawca popełni nie jedno, lecz wiele przestępstw zbiorowych. W takiej sytuacji tożsamość pokrzywdzonego nie jest bowiem zachowana, co do każdej czynności, która godzi w dobra ofiary przestępstwa zbiorowego”⁴⁸⁷.

W jednym z najnowszych postanowień Sądu Najwyższego z dnia 31 marca 2015 r. stwierdzono, że ze względu na „dobro chronione, jakim jest prawidłowość funkcjonowania, a zatem i dobro rodziny, należy przyjąć, że zachowania naruszające dobra prawne więcej niż jednego członka rodziny stanowią jedno przestępstwo znęcania się określone w art. 207 § 1 k.k., oczywiście w sytuacji spełnienia innych ogólnie przyjętych kryteriów tożsamości czynu. Ewentualne przypisanie sprawcy znęcania się nad poszczególnymi członkami rodziny popełnienia tylko jednego przestępstwa czy też rozgraniczenie jego zachowań na tyle

⁴⁸⁴ Postanowienie Sądu Najwyższego – Izba Karna z dnia 16 grudnia 2009 r., IV KK 168/09, KZS 2010 nr 5, poz. 16.

⁴⁸⁵ P. Pawlonka, *Glosa do postanowienia Sądu Najwyższego z dnia 16 grudnia 2009 r., IV KK 168/09*.

⁴⁸⁶ Zob. M. Małecki, *Glosa do postanowienia Sądu Najwyższego z dnia 16 grudnia 2009 r., IV KK 168/09*, Gdańskie Studia Prawnicze – Przegląd Orzecznictwa 2010 nr 3 – 4, s. 143 – 145.

⁴⁸⁷ P. Pawlonka, *Glosa do postanowienia Sądu Najwyższego z dnia 16 grudnia 2009 r., IV KK 168/09*.

przestępstw, ilu jest pokrzywdzonych, zależeć będzie zawsze od konkretnych okoliczności faktycznych i ustaleń dokonanych w indywidualnej sprawie”⁴⁸⁸.

Zdaniem I. Stolarczyk „zarzutów aktu oskarżenia powinno być tyle, ile jest rzeczywiście pokrzywdzonych osób w sprawie”⁴⁸⁹. Autorka postuluje, że inną możliwością, pozwalającą zrealizować cele zapobiegawcze i wychowawcze kary wobec skazanego „byłoby wprowadzenie nowego typu kwalifikowanego przestępstwa znęcania, polegającego na znęcaniu się przez sprawcę nad więcej niż jednym członkiem rodziny – osobą najbliższą w rozumieniu art. 115 § 11 k.k.”⁴⁹⁰.

Należy zgodzić się ze stanowiskiem i argumentacją jaką przedstawił P. Pawlonka, co do wielości przestępstw znęcania się, w kontekście różnych ofiar tego przestępstwa i ochrony ich dóbr osobistych. Dodatkowo warto zwrócić uwagę, iż znęcanie się jest przestępstwem, które może stanowić trudności w jego sklasyfikowaniu. Wpływ na to mają różne okoliczności m.in. występująca w pewnych okresach czasu wielość czynów sprawcy, różnorodność form znęcania się, przeplatanie się zachowań sprawcy z codziennymi sytuacjami. Jednakże powyższe trudności nie mogą wpływać na to, żeby dobra osobiste poszczególnych ofiar znęcania się nie były odpowiednio chronione. Poza tym sprawca znęcania się powinien ponosić odpowiedzialność karną za swoje czyny wobec każdego pokrzywdzonego. Możliwe, że świadomość surowszych konsekwencji prawnych zachowań opartych na znęcaniu się, w sytuacji kiedy jest kilku pokrzywdzonych, wpłynęłaby na poprawę zachowania sprawcy. Sprawca nie powinien odpowiadać tylko za jeden czyn, kiedy np. znęcał się nad żoną i dziećmi, w ten sposób naruszając ich dobra osobiste oraz główny przedmiot ochrony – rodzinę.

§ 2. Strona przedmiotowa

Strona przedmiotowa czynu zabronionego obejmuje znamiona, które charakteryzują zewnętrzne zachowanie zabronione. Do znamion ustawowych strony przedmiotowej zalicza się przede wszystkim czynność wykonawczą (inaczej czynność sprawcza czy też zachowanie

⁴⁸⁸ Postanowienie Sądu Najwyższego – Izba Karna z 31 marca 2015 r., I KZP 1/15, OSNKW 2015 nr 5, poz. 41.

⁴⁸⁹ I. Stolarczyk, *Problem jedności – wielości czynów...*, s. 40.

⁴⁹⁰ *Ibidem*, s. 41.

sprawcy) oraz przedmiot czynności wykonawczej⁴⁹¹. Znamiona czynności wykonawczej opisywane są przy pomocy tzw. znamienia czasownikowego (inaczej czynnościowego, wykonawczego) i określają zewnętrzne zachowanie się podmiotu czynu⁴⁹². W literaturze podkreśla się, że czynność sprawcza stanowi najistotniejsze znamię spośród znamion strony przedmiotowej⁴⁹³. Dla określenia czynności sprawczej zasadnicze znaczenie ma pojęcie czynu, który może polegać na działaniu lub zaniechaniu. Działanie jest sterowane wolą człowieka i wyraża się w aktywności ruchowej lub werbalnej. Natomiast zaniechanie to brak aktywności ruchowej i werbalnej podmiotu, na którym ciąży szczególny prawny obowiązek podjęcia działania⁴⁹⁴. W nauce prawa karnego wyróżnia się przestępstwa z zaniechania właściwe i niewłaściwe. Te pierwsze polegają na karalnym zaniechaniu, jako sam akt zachowania się podmiotu, drugie zaś – na karalnym zaniechaniu, które pozostaje w związku z pewnym skutkiem⁴⁹⁵.

Przedmiotem czynności wykonawczej jest obiekt materialny – osoba lub rzecz, na którym popełniany jest czyn zabroniony⁴⁹⁶. Niekiedy ustawowym znamieniem strony

⁴⁹¹ M. Królikowski, R. Zawłocki, *Prawo karne*, Wydawnictwo C. H. Beck, Warszawa 2015, s. 175; L. Gardocki, *Prawo karne...*, s. 69 – 70.

⁴⁹² L. Gardocki, *Prawo karne...*, s. 70; M. Królikowski, R. Zawłocki, *Prawo karne...*, s. 176 – 177; Ł. Pohl, *Prawo karne. Wykład części ogólnej...*, s. 121 – 123; M. Mozgawa (red. nauk.), *Prawo karne materialne. Część ogólna...*, s. 178 – 184; J. Warylewski, *Prawo karne. Część ogólna*, 6 wydanie, Wydawnictwo Wolters Kluwer SA, Warszawa 2015, s. 226 – 227; M. Bojarski (red. nauk.), *Prawo karne materialne. Część ogólna i szczególna...*, s. 99 – 100; A. Marek, V. Konarska – Wrzosek, *Prawo karne...*, s. 113 – 116; A. Grześkowiak, K. Wiak, *Prawo karne...*, s. 104 – 106.

⁴⁹³ M. Mozgawa (red. nauk.), *Prawo karne materialne. Część ogólna...*, s. 178.

⁴⁹⁴ A. Marek, V. Konarska – Wrzosek, *Prawo karne...*, s. 113 – 114; A. Grześkowiak, K. Wiak, *Prawo karne...*, s. 105; M. Królikowski, R. Zawłocki, *Prawo karne...*, s. 176; Ł. Pohl, *Prawo karne. Wykład części ogólnej...*, s. 121 – 122; M. Mozgawa (red. nauk.), *Prawo karne materialne. Część ogólna...*, s. 178 – 179; M. Bojarski (red. nauk.), *Prawo karne materialne. Część ogólna i szczególna...*, s. 99; L. Gardocki, *Prawo karne...*, s. 72 – 73.

⁴⁹⁵ M. Królikowski, R. Zawłocki, *Prawo karne...*, s. 176; A. Marek, V. Konarska – Wrzosek, *Prawo karne...*, s. 115; L. Gardocki, *Prawo karne...*, s. 72 – 76; M. Bojarski (red. nauk.), *Prawo karne materialne. Część ogólna i szczególna...*, s. 107.

⁴⁹⁶ L. Gardocki, *Prawo karne...*, s. 70; M. Królikowski, R. Zawłocki, *Prawo karne...*, s. 178; Ł. Pohl, *Prawo karne. Wykład części ogólnej...*, s. 123; A. Grześkowiak, K. Wiak, *Prawo karne...*, s. 109; M. Mozgawa (red. nauk.), *Prawo karne materialne. Część ogólna...*, s. 193; J. Warylewski, *Prawo karne. Część ogólna...*, s. 228 – 229.

przedmiotowej czynu zabronionego staje się pokrzywdzony, wyraźnie określony w przepisie prawnym⁴⁹⁷.

Do pozostałych znamion strony przedmiotowej przestępstwa zalicza się: skutek czynu, czas i miejsce czynu, okoliczności oraz sposób popełnienia czynu. Elementy te mają charakter fakultatywny, co oznacza, że ich wystąpienie w opisach typów przestępstw nie jest konieczne⁴⁹⁸. Biorąc pod uwagę następstwa czynu można dokonać podziału przestępstw na materialne (skutkowe) i formalne (bezskutkowe). Przestępstwa materialne charakteryzują się tym, że wywołanie przez sprawcę określonego skutku jest znamieniem ustawowym. W przypadku przestępstw formalnych wywołanie skutku nie jest wymagane, gdyż penalizowane jest samo zabronione zachowanie sprawcy⁴⁹⁹.

Na stronę przedmiotową przestępstwa z art. 207 k.k. składa się czynność wykonawcza polegająca na „znęcaniu się” sprawcy. W literaturze wskazuje się, że znamię czasownikowe „znęca się” samo w sobie zawiera ujemną ocenę opisywanej czynności⁵⁰⁰. Zachowanie sprawcy polegające na „znęcaniu się” może być popełnione zarówno poprzez działanie, jak i zaniechanie. Przestępstwo znęcania się jest co do zasady przestępstwem wieloczynowym, gdyż użycie czasownika „znęca się” zakłada jakiś szereg zachowań⁵⁰¹.

Przedmiotem czynności wykonawczej przestępstwa znęcania się jest ściśle określona kategoria osób, które stanowią zamknięty katalog. Przedmiotem czynności wykonawczej z art. 207 k.k. są: osoba najbliższa, osoba pozostająca w stałym lub przemijającym stosunku zależności od sprawcy, małoletni oraz osoba nieporadna ze względu na jej stan psychiczny lub fizyczny.

Przestępstwo znęcania się (a dokładniej art. 207 § 1 i 2 k.k.) jest przestępstwem bezskutkowym (formalnym), które staje się dokonane z chwilą znęcania się – niezależnie od

⁴⁹⁷ M. Mozgawa (red. nauk.), *Prawo karne materialne. Część ogólna...*, s. 193.

⁴⁹⁸ L. Gardocki, *Prawo karne...*, s. 69 – 70; M. Mozgawa (red. nauk.), *Prawo karne materialne. Część ogólna...*, s. 178; A. Marek, V. Konarska – Wrzosek, *Prawo karne...*, s. 113 – 114; A. Grześkowiak, K. Wiak, *Prawo karne...*, s. 106 – 109.

⁴⁹⁹ A. Grześkowiak, K. Wiak, *Prawo karne...*, s. 115 – 116; A. Marek, V. Konarska – Wrzosek, *Prawo karne...*, s. 116 – 117; M. Mozgawa (red. nauk.), *Prawo karne materialne. Część ogólna...*, s. 184 – 185; L. Gardocki, *Prawo karne...*, s. 76 – 77; Ł. Pohl, *Prawo karne. Wykład części ogólnej...*, s. 125; M. Królikowski, R. Zawłocki, *Prawo karne...*, s. 180; J. Warylewski, *Prawo karne. Część ogólna...*, s. 235; M. Bojarski (red. nauk.), *Prawo karne materialne. Część ogólna i szczególna...*, s. 101.

⁵⁰⁰ M. Bojarski (red. nauk.), *Prawo karne materialne. Część ogólna i szczególna...*, s. 99.

⁵⁰¹ L. Gardocki, *Prawo karne...*, s. 72.

skutku jakie spowodowało. Wystarczy aby poszczególne akty lub działanie jednorazowe osiągnęły stopień odpowiadający znęcaniu się⁵⁰².

1. Znamię „znęcania się” w świetle doktryny i orzecznictwa

W okresie obowiązywania kodeksu karnego z 1969 r. prezentowany był pogląd głoszący, że cechą znęcania się jest w zasadzie popełnienie go wyłącznie wobec osób słabszych fizycznie. Jako przykłady sprawców i ofiar wskazywano odpowiednio: mężów i żony, rodziców i dzieci, osoby sprawne fizycznie i zniedołężniałych starców lub osoby chore umysłowo⁵⁰³. Obecnie wiadomo, że przestępstwo znęcania się może występować także w innych relacjach, które rzadziej występowały do tej pory (np. kiedy sprawcą jest żona, a ofiarą mąż lub sprawcami są dzieci, a ofiarami rodzice lub dziadkowie). A. Ratajczak podkreśla, że w wątpliwych sytuacjach nie można stosować w sprawach o znęcanie się wykładni rozszerzającej. Do takich Autor zalicza wszelkie sytuacje krótkotrwałe, a długotrwałe tylko te, które nie są zdolne wywołać poważniejszego bólu lub cierpienia moralnego⁵⁰⁴.

Czynność sprawcza przestępstwa z art. 207 k.k. została określona jako „znęca się”, co jest pojęciem o szerokim znaczeniu, gdyż może obejmować różne sposoby zachowania się sprawcy⁵⁰⁵. Termin „znęca się” uznawany jest za normatywną cechę przestępstwa, która

⁵⁰² S. Hypś, [w:] M. Królikowski, R. Zawłocki (red.), *Kodeks karny. Część szczególna. Tom I. Komentarz...*, s. 745; A. Wąsek, J. Warylewski, [w:] A. Wąsek, R. Zawłocki (red.), *Kodeks karny. Część szczególna. Komentarz...*, s. 1200 – 1201; Z. Siwik, [w:] M. Filar (red. nauk.), *Kodeks karny. Komentarz...*, s. 1284; J. Kosonoga, [w:] R. A. Stefański (red.), *Kodeks karny. Komentarz...*, s. 1301 – 1302; M. Szewczyk [w:] A. Zoll (red. nauk.), *Kodeks karny. Część szczególna. Tom II. Komentarz...*, s. 888; M. Szwarzczyk, [w:] T. Bojarski (red. nauk.), *Kodeks karny. Komentarz...*, s. 601; A. Muszyńska, [w:] J. Giezek (red. nauk.), *Kodeks karny. Część szczególna. Komentarz...*, s. 578; L. Gardocki, *Prawo karne...*, s. 77; J. Warylewski, *Prawo karne. Część ogólna...*, s. 235; A. Ratajczak, *Przestępstwa przeciwko rodzinie, opiece i młodzieży...*, s. 139; V. Konarska – Wrzosek, [w:] J. Warylewski (red.), *System prawa karnego...*, s. 985; T. Jurek, M. Szostak, R. Drozd, *Przestępstwo znęcania się jako problem nauk penalnych*, PPA 2009 nr 81, s. 181; Uchwała pełnego składu Izby Karnej Sądu Najwyższego z dnia 9 czerwca 1976 r., VI KZP 13/75, OSNKW 1976 z.7 – 8, poz. 86.

⁵⁰³ A. Ratajczak, *Przestępstwa przeciwko rodzinie, opiece i młodzieży...*, s. 133.

⁵⁰⁴ Ibidem, s. 134.

⁵⁰⁵ S. Hypś, *Ochrona rodziny w polskim prawie karnym...*, s. 156.

interpretowana będzie zgodnie z kryteriami jego rozumienia przyjętymi w danym społeczeństwie⁵⁰⁶.

W postanowieniu z dnia 17 października 2013 r. Trybunał Konstytucyjny nie zgodził się ze stanowiskiem wyrażonym w skardze konstytucyjnej, iż „art. 207 § 1 k.k. jest źródłem niejasności zarówno dla przedstawicieli nauki prawa karnego, jak i dla organów stosujących prawo”⁵⁰⁷. Zdaniem Trybunału Konstytucyjnego „skarżący pominął nie tylko ustalenia doktryny prawa karnego materialnego, ale także dorobek orzecznicy Sądu Najwyższego, który w licznych orzeczeniach odnosił się do pojęcia <<znęcanie się>> i nadał mu jednoznaczną treść. Trybunał Konstytucyjny nie zgadza się więc ze stwierdzeniem, że art. 207 § 1 k.k. jest niedookreślony”⁵⁰⁸.

Znęcanie się może polegać zarówno na działaniu, czyli aktywnym zachowaniu sprawcy, jak i zaniechaniu⁵⁰⁹ (np. niedostarczenie pożywienia dziecku⁵¹⁰ lub osobie chorej,

⁵⁰⁶ J. Bryk, *Przemoc w rodzinie w aspekcie przestępstwa znęcania się (art. 207 k.k.)*, Przegląd Policyjny 1998 nr 3/4, s. 75.

⁵⁰⁷ Postanowienie Trybunału Konstytucyjnego z dnia 17 października 2013 r., Ts 304/12, OTK-B 2013/5/541.

⁵⁰⁸ Postanowienie Trybunału Konstytucyjnego z dnia 17 października 2013 r., Ts 304/12, OTK-B 2013/5/541.

⁵⁰⁹ M. Mozgawa, [w:] M. Mozgawa (red. nauk.), *Kodeks karny. Komentarz...*, s. 572; A. Wąsek, J. Warylewski, [w:] A. Wąsek, R. Zawłocki (red.), *Kodeks karny. Część szczególna. Komentarz...*, s. 1201; A. Marek, *Kodeks karny. Komentarz*, 5 wydanie, Wydawnictwo Wolters Kluwer business, Warszawa 2010, s. 471; M. Szwarczyk, [w:] T. Bojarski (red. nauk.), *Kodeks karny. Komentarz...*, s. 60; J. Kosonoga, [w:] R. A. Stefański (red.), *Kodeks karny. Komentarz...*, s. 1301; S. Hypś, [w:] M. Królikowski, R. Zawłocki (red.), *Kodeks karny. Część szczególna. Tom I. Komentarz...*, s. 742; M. Szewczyk [w:] A. Zoll (red. nauk.), *Kodeks karny. Część szczególna. Tom II. Komentarz...*, s. 888; A. Muszyńska, [w:] J. Giezek (red. nauk.), *Kodeks karny. Część szczególna. Komentarz...*, s. 578; Z. Siwik, [w:] M. Filar (red. nauk.), *Kodeks karny. Komentarz...*, s. 1279 – 1280; S. Hypś, [w:] A. Grześkowiak, K. Wiak (red.), *Kodeks karny. Komentarz...*, s. 814; M. Budyn- Kulik, *Rodzaje „przemocy partnerskiej” wobec kobiety w świetle polskiego kodeksu karnego*, Annales 2009/2010, nr 56/57, s. 11; Zob. Wyrok Sądu Najwyższego – Izba Karna z dnia 19 października 1961 r., V K 486/61, OSNK 1962 nr 3, poz. 42; Zob. Uchwała pełnego składu Izby Karnej Sądu Najwyższego z dnia 9 czerwca 1976 r., VI KZP 13/75, OSNKW 1976 z.7 – 8, poz. 86; Zob. Wyrok Sądu Najwyższego – Izba Karna z dnia 8 lutego 1982 r., II KR 5/82, OSNGP 1982 nr 8, poz. 114; Zob. Wyrok Sądu Apelacyjnego we Wrocławiu z dnia 8 marca 2012 r., II AKa 388/11, KZS 2012 nr 6, poz. 41; Zob. Postanowienie Trybunału Konstytucyjnego z dnia 17 października 2013 r., Ts 304/12, OTK-B 2013/5/541.

⁵¹⁰ W orzecznictwie można też znaleźć przykłady sytuacji, w których sąd nie uznał zaniedbania w opiece nad dzieckiem jako formy znęcania się, np. „oskarżona (...) źle wywiązywała się ze swoich obowiązków macierzyńskich (...) błędy w opiece nad dzieckiem polegały na zaniedbywaniu jego higieny, pozostawianiu śpiącego dziecka samego w domu bądź zabieraniu go ze sobą do baru, gdzie oskarżona spożywała alkohol lub

niewpuszczanie do domu zimą, nieogrzewanie zimnego mieszkania)⁵¹¹. Niektórzy autorzy podkreślają, że znęcanie się poprzez zaniechanie może być popełnione przez sprawcę, na którym ciąży obowiązek podejmowania w stosunku do ofiary określonych czynności⁵¹². Nie istnieją prawnie określone źródła „szczególnego obowiązku”, jednakże przyjmuje się, że musi to być obowiązek prawny, a nie wynikający z zasad moralnych czy obyczajów⁵¹³. W przypadku przestępstwa znęcania się obowiązki będą mogły pochodzić, np. z prawa rodzinnego i opiekuńczego, prawa pracy.

W doktrynie pojawiły się kontrowersje co do charakteru pojęcia „znęcania się”. W wyroku z dnia 4 czerwca 1990 r. Sąd Najwyższy uznał, że „pojęcie <<znęcanie się>> zawiera w sobie istnienie przewagi sprawcy nad osobą pokrzywdzoną, której nie może się ona przeciwstawić, lub może to uczynić w niewielkim stopniu. Nie jest zatem możliwe przyjęcie wzajemnego znęcania się nad sobą małżonków w tym samym czasie”⁵¹⁴. Powołując się na pierwsze zdanie powyższego orzeczenia, niektórzy przedstawiciele doktryny⁵¹⁵ uznali wprost, że pojęcie znęcania się zawiera w sobie istnienie przewagi sprawcy nad osobą pokrzywdzoną. Stanowiska takie było też prezentowane w późniejszych orzeczeniach sądowych⁵¹⁶.

zwlekaniu z udzieleniem mu pomocy lekarskiej”. Zob. Wyrok Sądu Apelacyjnego w Katowicach z dnia 6 lutego 2003 r., II AKa 532/02, KZS 2003 nr 8, poz. 70.

⁵¹¹ J. Kosonoga, [w:] R. A. Stefański (red.), *Kodeks karny. Komentarz...*, s. 1301; A. Wąsek, J. Warylewski, [w:] A. Wąsek, R. Zawłocki (red.), *Kodeks karny. Część szczególna. Komentarz...*, s. 1201; Z. Siwik, [w:] M. Filar (red. nauk.), *Kodeks karny. Komentarz...*, s. 1279; J. Bryk, *Przemoc w rodzinie w aspekcie przestępstwa znęcania się...*, s. 75.

⁵¹² Należą do nich m. in.: M. Szewczyk, A. Muszyńska, Z. Siwik, A. Wąsek; Zob. M. Szewczyk [w:] A. Zoll (red. nauk.), *Kodeks karny. Część szczególna. Tom II. Komentarz...*, s. 890; Zob. A. Muszyńska, [w:] J. Giezek (red. nauk.), *Kodeks karny. Część szczególna. Komentarz...*, s. 578; Zob. Z. Siwik, [w:] M. Filar (red. nauk.), *Kodeks karny. Komentarz...*, s. 1279 – 1280; Zob. A. Wąsek, J. Warylewski, [w:] A. Wąsek, R. Zawłocki (red.), *Kodeks karny. Część szczególna. Komentarz...*, s. 1201.

⁵¹³ M. Bojarski (red. nauk.), *Prawo karne materialne. Część ogólna i szczególna...*, s. 107 – 108.

⁵¹⁴ Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 4 czerwca 1990 r., V KRN 96/90, OSP 1992 nr 4, poz. 78.

⁵¹⁵ Należą do nich m.in.: Z. Siwik, M. Szewczyk, M. Szwarczyk; Zob. Z. Siwik, [w:] M. Filar (red. nauk.), *Kodeks karny. Komentarz...*, s. 1283; Zob. M. Szewczyk [w:] A. Zoll (red. nauk.), *Kodeks karny. Część szczególna. Tom II. Komentarz...*, s. 891; M. Szwarczyk, [w:] T. Bojarski (red. nauk.), *Kodeks karny. Komentarz...*, s. 600.

⁵¹⁶ Wyrok Sądu Apelacyjnego w Lublinie z dnia 13 września 2001 r., II Aka 161/01, KZS 2002 nr 12, poz. 54; Wyrok Sądu Najwyższego – Izba Karna z dnia 11 lutego 2003 r., IV KKN 312/99, KZS 2003 nr 9 poz.12; Wyrok Sądu Najwyższego – Izba Karna z dnia 12 grudnia 2006 r., IV KK 395/06, OSNwSK 2006 nr 1, poz. 2413.

Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 4 czerwca 1990 r. spotkał się w części z krytyczną glosą I. Kozłowskiej – Miś i M. Mozgawy. Autorzy przedstawili tezę, iż „wystąpienie po stronie sprawcy przewagi (psychicznej, fizycznej lub psychofizycznej) nie jest warunkiem *sine qua non*, bez którego nie może dojść do dokonania przestępstwa (...) spotyka się przecież przypadki, kiedy sprawca jest obiektywnie i subiektywnie słabszy od ofiary (zarówno w aspekcie fizycznym, jak i psychicznym), jednakże poprzez wykorzystanie szczególnego kontekstu sytuacyjnego, zyskuje możliwość znęcania się (przede wszystkim psychicznego) nad ofiarą”⁵¹⁷. Powyższe stanowisko poparła V. Konarska – Wrzosek wskazując, że „to nie w samym pojęciu znęcania się zawiera się element przewagi jednej osoby nad drugą (...) natomiast (...) zadawać pewne *quantum* cierpień może ten, kto w danym momencie uzyskuje przewagę nad drugą osobą”⁵¹⁸. Zdaniem Autorki „*ratio legis* ustanowienia specjalnego typu przestępstwa znęcania się ściganego z urzędu, żeby chronić słabszych, a nie tych którzy wzajemnie krzywdzą się w tym samym czasie”⁵¹⁹. Natomiast J. Kosonoga uważa, że pojawiają się pewne konteksty sytuacyjne, w których nie wystąpi kryterium istnienia przewagi sprawcy znęcania się np.: „uporczywe zakłócanie snu, zakręcanie dopływu ciepłej wody, niewpuszczanie do mieszkania zimą”⁵²⁰. Zdaniem Autora „nie jest do końca jasne o jaki rodzaj przewagi chodzi”⁵²¹. Poza tym J. Kosonoga uważa, że „osoba w stanie upojenia alkoholowego, która wszczyna awantury może okazać się mniej sprawna fizycznie, a z pewnością intelektualnie od ofiary znęcania się”⁵²².

Odnosząc się do powyższych rozważań warto sięgnąć do wyroku z dnia 25 marca 1998 r. Sądu Apelacyjnego w Krakowie, w którym stwierdzono, że „w pojęciu znęcania się zawarte jest odczuwanie przez sprawcę, że jego zachowania są dla ofiary dolegliwe i poniżają ją przed sprawcą. Gdy taki stan pokrzywdzonego bądź jego odczucia nie zostaną przez pokrzywdzonego wyrażone w postępowaniu, a brak jest możliwości ustalenia tego inaczej, nie da się dokonać owego ustalenia, zatem i przypisać znęcania”⁵²³.

⁵¹⁷ I. Kozłowska – Miś, M. Mozgawa, *Glosa do wyroku Sądu Najwyższego z dnia 4 czerwca 1990 r.*, V KRN 96/90.

⁵¹⁸ V. Konarska – Wrzosek, [w:] J. Warylewski (red.), *System prawa karnego...*, s. 983.

⁵¹⁹ *Ibidem*.

⁵²⁰ J. Kosonoga, [w:] R. A. Stefański (red.), *Kodeks karny. Komentarz...*, s. 1302 – 1303.

⁵²¹ *Ibidem*, s. 1303.

⁵²² *Ibidem*.

⁵²³ Wyrok Sądu Apelacyjnego w Krakowie z dnia 25 marca 1998 r., II AKa 40/98, KZS 1998 nr 4 – 5, poz. 53.

Zgadzam się ze stanowiskami powołanych powyżej Autorów. Nie w samym pojęciu „znęcania się” wyrażana jest przewaga sprawcy nad ofiarą, ale wynika ona z okoliczności faktycznych, które stwarzają taką sposobność.

Drugą kwestią poruszoną w wyroku Sądu Najwyższego z dnia 4 czerwca 1990 r. była możliwość wzajemnego znęcania się dwóch osób (np. małżonków) w tym samym czasie. Niektórzy przedstawiciele doktryny⁵²⁴ jednoznacznie opowiedzieli się za niemożliwością wystąpienia takiej sytuacji, w której dwie osoby, w tym samym czasie, wypełniają wobec siebie znamiona przestępstwa znęcania się. W literaturze bardzo często wskazywane są w tym miejscu przykłady, kiedy to rozkład pożycia małżeńskiego związany jest z naruszeniem nietykalności cielesnej, znieważaniem oraz złośliwym dokuczaniem stron⁵²⁵. Jednakże zachowania te penalizowane są na podstawie innych przepisów, niż przestępstwo z art. 207 k.k. Odmienne stanowisko prezentują M. Mozgawa i J. Lachowski. Pierwszy Autor twierdzi, iż wzajemnemu znęcaniu się „nie stoi na przeszkodzie ani kodeksowe ujęcie przestępstwa, ani jego natura rzeczy”⁵²⁶. Natomiast drugi Autor uważa, że „nie można wykluczyć możliwości zastosowania przepisu z art. 207 § 1 k.k. w przypadku wzajemnego znęcania się małżonków czy też osób tworzących tzw. związek nieformalny, który odpowiada istocie małżeństwa”⁵²⁷.

Warto w tym miejscu zwrócić krytyczną uwagę na głosę I. Kozłowskiej – Miś i M. Mozgawy do wyroku Sądu Najwyższego z dnia 4 czerwca 1990 r., w której przedstawiono tezę: „iż nietrudno wyobrazić sobie sytuację, kiedy wzajemne znęcanie się nad sobą małżonków zachodzi na przestrzeni pewnego okresu czasu i występuje w formie zdarzeń przemianych – najpierw zachowania jednego małżonka, potem zaś drugiego (np. zniewagi, naruszenia nietykalności cielesnej, niszczenie mienia itp. dolegliwości fizyczne lub moralne). [...] *In abstracto*, jak i *in concreto* możliwe jest [więc] przyjęcie konstrukcji wzajemnego

⁵²⁴ Należą do nich m.in.: V. Konarska – Wrzosek, Z. Siwik, M. Szewczyk, M. Szwarczyk, Zob. V. Konarska – Wrzosek, [w:] J. Warylewski (red.), *System prawa karnego...*, s. 983; Zob. Z. Siwik, [w:] M. Filar (red. nauk.), *Kodeks karny. Komentarz...*, s. 1283; Zob. M. Szewczyk [w:] A. Zoll (red. nauk.), *Kodeks karny. Część szczególna. Tom II. Komentarz...*, s. 891; Zob. M. Szwarczyk, [w:] T. Bojarski (red. nauk.), *Kodeks karny. Komentarz...*, s. 600.

⁵²⁵ S. Hypś, [w:] M. Królikowski, R. Zawłocki (red.), *Kodeks karny. Część szczególna. Tom I. Komentarz...*, s. 744; S. Hypś, [w:] A. Grześkowiak, K. Wiak (red.), *Kodeks karny. Komentarz...*, s. 816; Z. Siwik, [w:] M. Filar (red. nauk.), *Kodeks karny. Komentarz...*, s. 1283; M. Szwarczyk, [w:] T. Bojarski (red. nauk.), *Kodeks karny. Komentarz...*, s. 600; J. Kosonoga, [w:] R. A. Stefański (red.), *Kodeks karny. Komentarz...*, s. 1302 – 1303.

⁵²⁶ M. Mozgawa, [w:] M. Mozgawa (red. nauk.), *Kodeks karny. Komentarz...*, s. 573.

⁵²⁷ J. Lachowski, [w:] V. Konarska – Wrzosek (red. nauk.), *Kodeks karny. Komentarz. Komentarze praktyczne...*, s. 947.

znęcania się nad sobą małżonków, w tym samym czasie, tzn. na przestrzeni pewnego okresu czasu”⁵²⁸.

Sięgając do słownika synonimów dowiadujemy się, że „wzajemność” to inaczej „obopólność, dwustronność, odwzajemnienie”⁵²⁹. Zachowania jakie opisują Autorzy glosy można określić jako naprzemienne znęcanie się stron, a nie wzajemność znęcania, która wskazuje, że w tym samym czasie strony znęcają się nad sobą. Przepięstwo znęcania się wywołuje daleko idące skutki i może pozostawić wielkie zmiany w psychice ofiary. Z uwagi na specyfikę przestępstwa znęcania się, trudno jest wyobrazić sobie przechodzenie z pozycji sprawcy do ofiary i na odwrót, w tych samych relacjach społecznych⁵³⁰.

Sądy niejednokrotnie wypowiadały się w kwestii „wzajemnego znęcania się”⁵³¹. Przykładem może być wyrok Sądu Apelacyjnego w Gdańsku z dnia 23 stycznia 2013 r., w którym sąd stwierdził, że „należy rozgraniczyć zachowania, które mieścić mogą w sobie elementy czynu ściganego z oskarżenia prywatnego od zachowań, które w odpowiednim zakresie czasowym wyróżniają się pewną systematycznością i napięciem złej woli w podejmowaniu różnego rodzaju zachowań i które w sumie mogą stanowić przestępstwo znęcania. Jeżeli natomiast wzajemne zachowania na skutek rozkładu pożycia małżeńskiego polegają na wzajemnym naruszeniu nietykalności i wzajemnym znieważaniu oraz na podejmowaniu czynności, które można określić mianem złośliwego dokuczania – to brak jest podstaw do przypisywania tylko jednej stronie zamiaru znęcania się”⁵³².

W wyroku Sądu Okręgowego w Gliwicach z dnia 6 listopada 2015 r. stwierdzono, że „podstawą przyjęcia przez sąd, iż nie doszło do <<znęcania się>> przez oskarżonego nad żoną, w rozumieniu art. 207 § 1 k.k., było ustalenie, że zniewagi i naruszenia nietykalności

⁵²⁸ I. Kozłowska – Miś, M. Mozgawa, *Glosa do wyroku Sądu Najwyższego z dnia 4 czerwca 1990 r.*, V KRN 96/90.

⁵²⁹ [dostęp w Internecie: <http://synonim.net/synonim/wzajemno%C5%9B%C4%87>] 12.01.2016 r.

⁵³⁰ Choć na przestrzeni dłuższego czasu na pewno jest to możliwe, np. ojciec znęca się nad małoletnimi dziećmi, a następnie oni sami w dorosłym życiu znęcają się nad mniej sprawnym fizycznie ojcem.

⁵³¹ Zob. Wyrok Sądu Apelacyjnego w Krakowie z dnia 25 marca 1998 r., II AKa 40/98, KZS 1998 nr 4 – 5, poz. 53; Zob. Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 13 września 2005 r., WA 24/05, OSNwSK 2005, poz. 1655; Zob. Wyrok Sądu Najwyższego – Izba Karna z dnia 12 grudnia 2006 r., IV KK 395/06, OSNwSK 2006 nr 1, poz. 2413; Zob. Wyrok Sądu Apelacyjnego w Gdańsku – II Wydział Karny z dnia 27 sierpnia 2014 r., II Aka 236/14, Lex nr 1668567.

⁵³² Wyrok Sądu Apelacyjnego w Gdańsku z dnia 23 stycznia 2013 r., II AKa 468/12, Lex nr 1280025.

małżonków, miały charakter wzajemny, a nie fakt, że po konfliktach, następowały okresy zgodnego pożycia”⁵³³.

W wyroku Sądu Apelacyjnego w Katowicach z dnia 25 października 2012 r. wskazano, że „używane przez oskarżonego wyzwiska w ramach wzajemnego znieważania się stron nie mogą stanowić elementu znęcania się oskarżonego nad pokrzywdzonym”⁵³⁴. W tym samym orzeczeniu Sąd doszedł do wniosku, iż „fakt nadużywania przez oskarżonego alkoholu, organizowanie w mieszkaniu libacji alkoholowych, czy też zanieczyszczanie mieszkania nie może uchodzić za jeden z elementów przestępstwa znęcania. Zachowania te nie stanowiły aktów agresji skierowanej przeciwko pokrzywdzonemu, lecz były przejawami stylu życia oskarżonego jako osoby uzależnionej od alkoholu. Jakkolwiek może on być oceniany negatywnie, budzić dezaprobatę pokrzywdzonego i być uciążliwy dla otoczenia, to jednak nie podlega penalizacji. Prawdą jest, że zachowanie oskarżonego utrudniało pokrzywdzonemu wypoczynek, stanowiło przeszkodę w zapraszaniu do mieszkania znajomych, ale trudno byłoby to uznać za znęcanie się w rozumieniu art. 207 § 1 k.k. Nie wydaje się zresztą, aby te skutki zachowania oskarżonego były wyjątkowo uciążliwe dla pokrzywdzonego, jeżeli z własnej woli decydował się na wspólne zamieszkiwanie z nim (...) Pozostając w zgodzie z zasadami doświadczenia życiowego, trudno byłoby dowieść, że pokrzywdzony, który jest młodym, sprawnym mężczyzną, zatrudnionym na kopalni, pracującym tylko na swoje utrzymanie, nie miał możliwości wyprowadzenia się z mieszkania oskarżonego”⁵³⁵.

Powyższe rozważania prowadzą do następujących wniosków. Sprawca znęcając się nad ofiarą wykorzystuje przewagę, jaką osiąga poprzez konkretne okoliczności faktyczne. Sytuacje, w których dochodzi do wzajemnych konfliktów, należy rozpatrywać z perspektywy innych przestępstw, niż art. 207 k.k. Przy ocenie znamion przestępstwa znęcania się należy zachować szczególną ostrożność, gdyż w niektórych sytuacjach pewne zachowania mogą być przejawem znęcania się, a innym razem te same zachowania nie będą już odbierane w ten sposób. Orzecznictwo sądowe wskazuje na konkretne przykłady, kiedy uciążliwe zachowania nie mogą być kwalifikowane w oparciu o art. 207 k.k. Należy pamiętać, że na znęcanie się

⁵³³ Wyrok Sądu Okręgowego w Gliwicach z dnia 6 listopada 2015 r., VI KA 697/15, [dostęp w Internecie: <https://orzeczenia.ms.gov.pl>] 12.08.2016 r.

⁵³⁴ Wyrok Sądu Apelacyjnego w Katowicach – II Wydział Karny z dnia 25 października 2012 r., II AKa 394/12, OSA 2013 nr 6, poz. 27.

⁵³⁵ Wyrok Sądu Apelacyjnego w Katowicach – II Wydział Karny z dnia 25 października 2012 r., II AKa 394/12, OSA 2013 nr 6, poz. 27.

mogą się składać zachowania co do zasady legalne, jednakże ze względu na nacechowanie ich złośliwością oraz chęcią upokorzenia ofiary, zmieniają swe pierwotne przeznaczenie⁵³⁶.

Kolejnym aspektem znamienia znęcania się jest obiektywna ocena sytuacji, a nie subiektywne odczucia osoby pokrzywdzonej⁵³⁷. Zdaniem M. Szewczyk miarodajne w tej ocenie jest „hipotetyczne odczucie wzorcowego obywatela, czyli człowieka o właściwym stopniu socjalizacji i wrażliwego na krzywdę drugiej osoby”⁵³⁸. Ofiara doświadczająca przemocy może źle postrzegać sytuację, w której się znajduje. Z jednej strony długotrwałe znęcanie może wprowadzić ofiarę w stan otępienia i nie będzie ona potrafiła ocenić doznawanych dolegliwości, jako aktów znęcania się. Z drugiej strony osoby szczególnie wrażliwe mogą nawet najdrobniejsze zachowania wobec własnej osoby postrzegać jako znęcanie, chociaż w powszechnej opinii tak nie będzie⁵³⁹. Zdaniem V. Konarskiej – Wrzosek „za przestępstwo znęcania się uchodzić może każde, powtarzające się lub rozciągnięte w czasie, działanie lub zaniechanie polegające na umyślnym zadawaniu bólu fizycznego lub dolegliwości psychicznych, jeżeli w odczuciu powszechnym ma ono wyraz znęcania się”⁵⁴⁰.

Kontrowersje, co do obiektywności w postrzeganiu sytuacji ofiary może wywoływać wyrok Sądu Najwyższego z dnia 12 grudnia 2006 r., w którym stwierdzono, że „nie można mówić o znęcaniu się, jeżeli ustalono, że aktywność i przedsiębiorczość pokrzywdzonej oraz jej zaradność życiowa poddają w wątpliwość fakt, że stanowi ona ofiarę przestępstwa”⁵⁴¹.

⁵³⁶ Zob. S. Hypś, [w:] M. Królikowski, R. Zawłocki (red.), *Kodeks karny. Część szczególna. Tom I. Komentarz...*, s. 744; Zob. S. Hypś, [w:] A. Grześkowiak, K. Wiak (red.), *Kodeks karny. Komentarz...*, s. 815.

⁵³⁷ Z. Siwik, [w:] M. Filar (red. nauk.), *Kodeks karny. Komentarz...*, s. 1279; A. Muszyńska, [w:] J. Giezek (red. nauk.), *Kodeks karny. Część szczególna. Komentarz...*, s. 579; S. Hypś, [w:] A. Grześkowiak, K. Wiak (red.), *Kodeks karny. Komentarz...*, s. 814; S. Hypś, [w:] M. Królikowski, R. Zawłocki (red.), *Kodeks karny. Część szczególna. Tom I. Komentarz...*, s. 742 – 743; J. Lachowski, [w:] V. Konarska – Wrzosek (red. nauk.), *Kodeks karny. Komentarz. Komentarze praktyczne...*, s. 948; M. Szwarczyk, [w:] T. Bojarski (red. nauk.), *Kodeks karny. Komentarz...*, s. 599; J. Kosonoga, [w:] R. A. Stefański (red.), *Kodeks karny. Komentarz...*, s. 1302; M. Jachimowicz, *Przestępstwo znęcania się...*, s. 45; Wyrok Sądu Najwyższego – Izba Karna z dnia 11 lutego 2003 r., IV KKN 312/99, KZS 2003 nr 9, poz.12; Wyrok Sądu Apelacyjnego w Katowicach – II Wydział Karny z dnia 25 października 2012 r., II AKa 394/12, OSA 2013 nr 6, poz. 27; Wyrok Sądu Apelacyjnego w Lublinie z dnia 6 grudnia 2012 r., II AKa 277/12; Wyrok Sądu Apelacyjnego w Szczecinie z dnia 30 kwietnia 2014 r., II AKa 55/14, Lex nr 1461182.

⁵³⁸ M. Szewczyk [w:] A. Zoll (red. nauk.), *Kodeks karny. Część szczególna. Tom II. Komentarz...*, s. 889.

⁵³⁹ V. Konarska – Wrzosek, [w:] J. Warylewski (red.), *System prawa karnego...*, s. 985.

⁵⁴⁰ V. Konarska – Wrzosek, [w:] J. Warylewski (red.), *System prawa karnego...*, s.985; V. Konarska – Wrzosek, *Ochrona dziecka w polskim prawie karnym...*, s. 57.

⁵⁴¹ Wyrok Sądu Najwyższego – Izba Karna z 12 grudnia 2006 r., IV KK 395/06, OSNwSK 2006 nr 1, poz. 2413.

Dodatkowo w uzasadnieniu wyroku Sąd Najwyższy wskazał, że wzięto pod uwagę m.in. „cechy charakteryzujące pokrzywdzoną, wykluczające możliwość uznania jej za ofiarę przestępstwa znęcania”⁵⁴².

Powyższe orzeczenie dowodzi tego, że w opinii Sądu Najwyższego mogą wystąpić u ofiary cechy dyskwalifikujące ją, jako ofiarę przestępstwa znęcania się. Wśród nich znalazły się m.in. aktywność, przedsiębiorczość, życiowa zaradność, które z całą pewnością nie są pierwszorzędnymi cechami charakteryzującymi ofiary przestępstwa znęcania się, ale czy ich wyszczególnienie nie spowoduje automatycznego wyłączenia innych ofiar znęcania się, posiadających owe cechy. Należy zachować ostrożność przy ocenach sytuacji ofiary przestępstwa znęcania się. Może się zdarzyć, że prezentowany przez ofiarę obraz jej osoby – dostrzegalny przez otoczenie, nie będzie wzbudzał niepokoju i niczym nie będzie przypominał cech typowych dla ofiary (np. będzie to forma odreagowania i sprawdzenia się w roli zawodowej), jednakże w zaciszu domu będzie przeżywała koszmar omawianego przestępstwa.

Przestępstwo znęcania się zostało skonstruowane z reguły jako zachowanie wielodziałaniowe⁵⁴³. Zazwyczaj składają się na nie „zachowania złożone z jedno- lub wielorodajowych pojedynczych czynności naruszających różne dobra i systematycznie powtarzających się”⁵⁴⁴. Ustawodawca konstruując prawną jedność czynu ma na celu uniknięcie potrzeby dokonywania prawnego – karnej oceny każdego ontologicznego jego fragmentu⁵⁴⁵. V. Konarska – Wrzosek podkreśla, że istotą przestępstwa znęcania się jest co do zasady nie jeden czy, ale pewna ich sekwencja, w której „potęguje się ich siła destrukcyjnego oddziaływania”⁵⁴⁶.

⁵⁴² Wyrok Sądu Najwyższego – Izba Karna z 12 grudnia 2006 r., IV KK 395/06, OSNwSK 2006 nr 1, poz. 2413.

⁵⁴³ A. Muszyńska, [w:] J. Giezek (red. nauk.), *Kodeks karny. Część szczególna. Komentarz...*, s. 579; S. Hypś, [w:] A. Grześkowiak, K. Wiak (red.), *Kodeks karny. Komentarz...*, s. 814; S. Hypś, [w:] M. Królikowski, R. Zawłocki (red.), *Kodeks karny. Część szczególna. Tom I. Komentarz...*, s. 742; A. Wąsek, J. Warylewski, [w:] A. Wąsek, R. Zawłocki (red.), *Kodeks karny. Część szczególna. Komentarz...*, s. 1197; M. Szewczyk [w:] A. Zoll (red. nauk.), *Kodeks karny. Część szczególna. Tom II. Komentarz...*, s. 888; M. Szwarczyk, [w:] T. Bojarski (red. nauk.), *Kodeks karny. Komentarz...*, s. 599; M. Mozgawa, [w:] M. Mozgawa (red. nauk.), *Kodeks karny. Komentarz...*, s. 572; J. Kosonoga, [w:] R. A. Stefański (red.), *Kodeks karny. Komentarz...*, s. 1301.

⁵⁴⁴ Z. Siwik, [w:] M. Filar (red. nauk.), *Kodeks karny. Komentarz...*, s. 1281.

⁵⁴⁵ Postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 29 czerwca 2010 r., I KZP 7/10, [dostęp w Internecie: <http://www.sn.pl>] 12.08.2016 r.

⁵⁴⁶ V. Konarska – Wrzosek, [w:] J. Warylewski (red.), *System prawa karnego...*, s. 983.

W wyroku z dnia 2 kwietnia 2013 r. Sąd Apelacyjny w Gdańsku orzekł, że znęcanie się zakłada powtarzanie przez sprawcę w pewnych przedziałach czasu zachowań (które cechuje pewna systematyczność i towarzyszące tej cykliczności napięcie złej woli) skierowanych wobec pokrzywdzonego⁵⁴⁷. Oprócz szczególnych przypadków dopiero suma tych zachowań przesądza o wyczerpaniu znamion przestępstwa z art. 207 § 1 k.k. „Decydujące znaczenie powinna mieć ocena sposobu podjętego wobec określonej osoby (...) działania, polegającego na zadaniu pokrzywdzonemu (...) dodatkowych cierpień fizycznych lub psychicznych”⁵⁴⁸. W związku z tym przy popełnieniu przestępstwa znęcania się mogą zachodzić różnice w czasie⁵⁴⁹ pomiędzy formalną realizacją zespołu znamion, a faktycznym zakończeniem przestępnego zachowania się⁵⁵⁰.

W wyroku Sądu Najwyższego z dnia 27 lutego 2002 r. stwierdzono, że „uprawnienie sądu do modyfikacji ram czasowych okresu popełnienia przestępstwa określonego w art. 207 k.k. rozciąga się do daty wyroku sądu pierwszej instancji”⁵⁵¹. Warto w tym miejscu zwrócić uwagę, że cechą znęcania się są różne zachowania sprawcy, które mogą być przez niego „rozciągnięte” w czasie. Może to doprowadzić do sytuacji przedstawionej w powyższym

⁵⁴⁷ Poza tym Sąd Apelacyjny w Gdańsku wskazał, że „jednocześnie trzeba pamiętać o oczywistym uprawnieniu sądu meriti do modyfikacji ram czasowych okresu popełnienia przestępstwa znęcania się. Chodzi jednak zawsze o to, czy w danym okresie mamy do czynienia z taką sumą negatywnych zachowań, jak wymaga tego przepis art. 207 § 1 k.k.” Zob. Wyrok Sądu Apelacyjnego w Gdańsku- II Wydział Karny z dnia 27 sierpnia 2014 r., II Aka 236/14, Lex nr 1668567. W innym orzeczeniu Sąd Apelacyjny w Gdańsku podkreślił, że „nie zawsze będziemy mieli do czynienia, zwłaszcza w krótkich okresach czasu, z taką sumą negatywnych zachowań, jak wymaga tego art. 207 § 1 k.k.”. Zob. Wyrok Sądu Apelacyjnego w Gdańsku z dnia 23 stycznia 2013 r., II Aka 468/12, Lex nr 1280025.

⁵⁴⁸ Postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 11 grudnia 2003 r., IV KK 49/03, Lex nr 108048; Wyrok Sądu Apelacyjnego w Gdańsku – II Wydział Karny z dnia 2 kwietnia 2013 r., II Aka 399/12, Legalis nr 746521; Wyrok Sądu Apelacyjnego w Białymstoku z dnia 11 września 2014 r., II Aka 121/14, Lex nr 1602862.

⁵⁴⁹ Ważne jest dokładne określenie czasu przestępnego działania sprawcy znęcania się, aby nie dopuścić do nieuzasadnionego rozszerzenia granic czasowych czynu. W konsekwencji może to stworzyć sytuację, w której sprawca zostanie ponownie skazany za nakładający się czasookres znęcania się. Zob. Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 24 listopada 2010 r., IV KK 365/10, Biul.PK 2010/9/20.

⁵⁵⁰ W razie występowania takiej różnicy, nie moment formalnego dokonania, lecz dopiero moment faktycznego zakończenia przestępstwa decyduje m.in. o początku biegu przedawnienia, czyli o czasie popełnienia przestępstwa. Zob. Postanowienie Sądu Apelacyjnego w Katowicach z dnia 22 listopada 1994 r., II AKz 145/94 Lex Polonica nr 410417; Zob. Postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 11 grudnia 2003 r., IV KK 49/03, Lex nr 108048.

⁵⁵¹ Wyrok Sądu Najwyższego – Izba Karna z dnia 27 lutego 2002 r., II KKN 17/00, OSNKW 2002 nr 7 – 8, poz. 55.

wyroku, iż po przeprowadzeniu postępowania sądowego, wydłużeniu uległ czasookres znęcania się, niż miało to miejsce w akcie oskarżenia. Innym skutkiem rozpiętości czasowej znęcania się jest to, że organ procesowy może potraktować zachowania sprawcy oddzielnie i wskaże pokrzywdzonemu drogę ścigania z oskarżenia prywatnego⁵⁵². Niejednokrotnie sprawcy znęcania się potrafią stosować wyrafinowane formy przemocy i dlatego należy zachować szczególną ostrożność, w ocenie tych zachowań w perspektywie czasu ich popełnienia.

W doktrynie prawa karnego pojawia się kwestia jednorazowości zachowania sprawcy przestępstwa znęcania się⁵⁵³. A Ratajczak wskazuje, że w czasach obowiązywania k.k. z 1932 r. oraz k.k. z 1969 r. niektórzy autorzy prezentowali pogląd odrzucający jednorazowe działanie jako znęcanie się. Argumenty używane wówczas odnosiły się do znamienia znęcania się, w którym zawarta jest częstotliwość, czy też powtarzalność poszczególnych aktów⁵⁵⁴. Pomimo bogatego i jednoznacznego orzecznictwa sądowego, obecnie także można spotkać się z poglądami, iż przestępstwo znęcania się nie może sprowadzać się do jednorazowego działania lub zaniechania. Takie stanowisko prezentuje K. Banasik zajmująca się analizą przestępstw trwałych i deliktów trwałych. Autorka uznała, że „jednorazowe lub kilkukrotne uderzenie lub zelżenie nie stanowi dokonania przestępstwa znęcania się (...) jednorazowe działanie albo zaniechanie sprawcy nigdy nie prowadzi do przyjęcia dokonania znęcania się”⁵⁵⁵. Zdaniem K. Banasik „przestępstwa określone w art. 207 k.k. i art. 209 k.k. są ze swej natury przestępstwami wieloczynnościowymi”⁵⁵⁶. Podobnego zdania jest J.

⁵⁵² M. Płatek, *Prawnoporównawcze aspekty projektu ustawy o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie*, St. Iur. 2005 t. 44, Warszawa 2005, s. 310.

⁵⁵³ A. Wąsek, J. Warylewski, [w:] A. Wąsek, R. Zawłocki (red.), *Kodeks karny. Część szczególna. Komentarz...*, s. 1196 – 1197; Z. Siwik, [w:] M. Filar (red. nauk.), *Kodeks karny. Komentarz...*, s. 1280; M. Szewczyk [w:] A. Zoll (red. nauk.), *Kodeks karny. Część szczególna. Tom II. Komentarz...*, s. 888; M. Mozgawa, [w:] M. Mozgawa (red. nauk.), *Kodeks karny. Komentarz...*, s. 572; A. Muszyńska, [w:] J. Giezek (red. nauk.), *Kodeks karny. Część szczególna. Komentarz...*, s. 579; S. Hypś, [w:] A. Grześkowiak, K. Wiak (red.), *Kodeks karny. Komentarz...*, s. 814; S. Hypś, [w:] M. Królikowski, R. Zawłocki (red.), *Kodeks karny. Część szczególna. Tom I. Komentarz...*, s. 742; M. Szwarczyk, [w:] T. Bojarski (red. nauk.), *Kodeks karny. Komentarz...*, s. 599; J. Kosonoga, [w:] R. A. Stefański (red.), *Kodeks karny. Komentarz...*, s. 1303; V. Konarska – Wrzosek, [w:] J. Warylewski (red.), *System prawa karnego...*, s. 984; J. Bryk, *Przemoc w rodzinie w aspekcie przestępstwa znęcania się...*, s. 77.

⁵⁵⁴ Zob. A. Ratajczak, *Przestępstwa przeciwko rodzinie, opiece i młodzieży...*, s. 135 – 136.

⁵⁵⁵ K. Banasik, *Przestępstwa trwałe i delikty trwałe*, Prok. i Pr. 2013 nr 7 – 8, s. 104.

⁵⁵⁶ Ibidem.

Lachowski, który uważa, że „nie wyczerpuje znamion przestępstwa z art. 207 § 1 k.k. jednorazowe zachowanie nawet o bardzo silnym natężeniu”⁵⁵⁷. Autor zaznacza, że w orzecznictwie sądów prezentowany jest odmienny pogląd i „podkreśla się rozciągłość aktów wykonawczych w czasie, co w istocie wyklucza możliwość wyczerpania znamion z art. 207 § 1 k.k. przez jedno zachowanie”⁵⁵⁸.

Od dawna w orzecznictwie sądowym utrzymało się stanowisko, iż znęcanie się może polegać na postępowaniu jednorazowym, jednakże z wyraźnym zaznaczeniem, że musi być ono „intensywne i rozciągnięte w czasie”⁵⁵⁹. W wyroku z dnia 8 marca 2012 r. Sąd Apelacyjny we Wrocławiu stwierdził, że „zachowanie sprawcy (niewątpliwie nacechowane szczególnym okrucieństwem) było jednorazowe, a nadto nie było rozciągnięte w czasie, tak aby je uznać za element znęcania się”⁵⁶⁰. Ponadto sądy często podkreślają, że jednorazowe postępowanie sprawcy, w aspekcie znęcania się, należy do sytuacji, które zdarzają się „wyjątkowo”⁵⁶¹. Z. Siwik i J. Kosonoga jako przykłady takich sytuacji wskazują: „odcięcie dopływu prądu, gazu”⁵⁶², czy ogrzewania mieszkania”⁵⁶³.

W wyroku Sądu Najwyższego z dnia 30 sierpnia 1971 r. wskazano, że „znęcanie się jest działaniem złożonym zazwyczaj z wielu fragmentów wykonawczych działania przestępczego, ale nie wyklucza działania jednorazowego jeżeli intensywnością swą i zadawaniem cierpień realizuje stan faktyczny powszechnie rozumiany jako <<znęcanie

⁵⁵⁷ J. Lachowski, [w:] V. Konarska – Wrzosek (red. nauk.), *Kodeks karny. Komentarz. Komentarze praktyczne...*, s. 947.

⁵⁵⁸ Ibidem.

⁵⁵⁹ Uchwała pełnego składu Izby Karnej Sądu Najwyższego z dnia 9 czerwca 1976 r., VI KZP 13/75, OSNKW 1976 z. 7 – 8, poz. 86; Wyrok Sądu Najwyższego – Izba Karna z dnia 8 lutego 1982 r., II KR 5/82, OSNPG 1982 nr 8, poz. 114; Wyrok Sądu Apelacyjnego w Krakowie z dnia 16 grudnia 2014 r., II Aka 221/14, KZS 2015/6/91; Wyrok Sądu Apelacyjnego w Szczecinie z dnia 3 marca 2016 r., II Aka 1/16 [dostęp w Internecie: www.orzeczenia.ms.gov.pl] 15.08.2016 r.

⁵⁶⁰ Wyrok Sądu Apelacyjnego we Wrocławiu z dnia 8 marca 2012 r., II Aka 388/11, KZS 2012 nr 6, poz. 41.

⁵⁶¹ Uchwała pełnego składu Izby Karnej Sądu Najwyższego z dnia 9 czerwca 1976 r., VI KZP 13/75, OSNKW 1976 z. 7 – 8, poz. 86; Wyrok Sądu Najwyższego – Izba Karna z dnia 27 lutego 2002 r., II KKN 17/00, OSNKW 2002 nr 7 – 8, poz. 55; Wyrok Sądu Apelacyjnego w Krakowie z dnia 16 grudnia 2014 r., II Aka 221/14, KZS 2015/6/91.

⁵⁶² Z. Siwik, [w:] M. Filar (red. nauk.), *Kodeks karny. Komentarz...*, s. 1280.

⁵⁶³ J. Kosonoga, [w:] R. A. Stefański (red.), *Kodeks karny. Komentarz...*, s. 1303.

się>>”⁵⁶⁴. Jako przykład Sąd Najwyższy odniósł się do stanu faktycznego w którym uznał za znęcanie się „wyrwanie z głowy pęku włosów i obrzucanie wulgarnymi słowami”⁵⁶⁵.

Natomiast w wyroku z dnia 25 kwietnia 2012 r. Sąd Apelacyjny we Wrocławiu uznał, że „dotkliwe, rozciągnięte w czasie, wyjątkowo intensywne bicie i spowodowanie wielu obrażeń ciała, w tym zwłaszcza połączone z cierpieniami psychicznymi, może wypełniać znamiona art. 207 k.k. Nie wypełnia ich jednak nawet kilkakrotne użycie przemocy w okresie kilku dni w trakcie sprzeczek w stanie upojenia alkoholowego, przy wzajemnie agresywnej postawie uczestników takich zdarzeń”⁵⁶⁶.

Na przestępstwo znęcania się nie mają wpływu stosowane przez ofiary środki obronne. Niejednokrotnie pokrzywdzeni przestępstwem znęcania się wyrażają swój sprzeciw bądź próbują bronić się przed sprawcami. Takie postępowanie ofiar jest usprawiedliwione, gdyż ma na celu ochronę ich dóbr prawnych i przez to nie odbiera to zachowaniu sprawcy cech przestępstwa⁵⁶⁷.

W wyroku Sądu Najwyższego z dnia 26 kwietnia 2006 r. wskazano, że podejmowanie przez pokrzywdzonych działań obronnych nie odbiera działaniu sprawcy cech przestępstwa. Zdecydowana przewaga sprawcy nad ofiarami przestępstwa powoduje, że nawet niewielki stopień przeciwstawienia się tych osób nie podważa tezy, że całość zachowania sprawcy stanowiło działanie z zamiarem znęcania się⁵⁶⁸.

W orzecznictwie podejmowano też kwestię jednorazowości czy też wielokrotności zamachów składających się na znęcanie się w aspekcie obrony koniecznej ofiary (art. 25 § 1 k.k.). W wyroku Sądu Apelacyjnego w Katowicach z dnia 16 października 2007 r. stwierdzono, że „nie ma znaczenia to, czy do bezpośredniego i bezprawnego zamachu na chronione prawem dobro zaatakowanego doszło jednorazowo, czy też w sytuacji powtarzania się tego rodzaju zachowań. Wielokrotność zamachów (...) określonych jako wieloletnie znęcanie się (...) a także to, że w przeszłości nie spotkały się one (...) nie tylko z aktywną

⁵⁶⁴ Wyrok Sądu Najwyższego – Izba Karna z dnia 30 sierpnia 1971 r., I KR 149/71, OSNPG 1971 nr 12, poz. 228.

⁵⁶⁵ Wyrok Sądu Najwyższego – Izba Karna z dnia 30 sierpnia 1971 r., I KR 149/71, OSNPG 1971 nr 12, poz. 228.

⁵⁶⁶ Wyrok Sądu Apelacyjnego we Wrocławiu z dnia 25 kwietnia 2012 r., II AKa 405/11 Lex nr 1162855.

⁵⁶⁷ M. Szewczyk [w:] A. Zoll (red. nauk.), *Kodeks karny. Część szczególna. Tom II. Komentarz...*, s. 891; A. Wąsek, J. Warylewski, [w:] A. Wąsek, R. Zawłocki (red.), *Kodeks karny. Część szczególna. Komentarz...*, s. 1200; Z. Siwik, [w:] M. Filar (red. nauk.), *Kodeks karny. Komentarz...*, s. 1282 – 1283; T. Jurek, M. Szostak, R. Drozd, *Przestępstwo znęcania się jako problem nauk penalnych...*, s. 183.

⁵⁶⁸ Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 26 kwietnia 2006 r., WA 15/06, OSNwSK 2006, poz. 910.

obroną, ale nawet z próbą przeciwstawienia się agresji męża przez zawiadomienie Policji bądź synów, nie usprawiedliwia oceny, że krytycznego dnia, kiedy to kolejny raz została przez niego zaatakowana nie miała prawa do odparcia zamachu, przeciwstawiając się mu w sposób czynny⁵⁶⁹.

Podobnie stwierdził Sąd Apelacyjny w Szczecinie w wyroku z dnia 30 kwietnia 2014 r., iż „znęcanie się jest działaniem niezależnym od faktu, czy osoba nad którą sprawca znęca się, nie sprzeciwia mu się i nie próbuje się bronić. Środki obronne stosowane przez taką osobę są usprawiedliwione, gdyż podejmowane są w obronie przed bezpośrednim bezprawnym zamachem na jej dobro. Nie można przeto uznać, aby obrona osoby, nad którą sprawca się znęca, odbierała jego działaniu cechy przestępstwa⁵⁷⁰”.

Z uwagi na to, że znęcanie się co do zasady jest przestępstwem złożonym z jedno- lub wielorodzajowych pojedynczych czynności naruszających różne dobra prawne⁵⁷¹, to nie stanowi ono czynu ciągłego (art. 12 k.k.) ani ciągu przestępstw (art. 91 § 1 k.k.)⁵⁷². W wyroku z dnia 27 marca 2012 r. Sąd Apelacyjny w Lublinie stwierdził, że „znęcanie się (...) należy do tzw. konstrukcji prawnej jedności czynów, w świetle której wielokrotność powtarzających się zachowań przestępczych, skierowanych na to samo dobro stanowi jedno przestępstwo wieloczynowe, do którego nie może mieć zastosowania konstrukcja przestępstwa (czynu) ciągłego, która dotyczy przestępstw jednorazowych⁵⁷³”.

W wyroku Sądu Apelacyjnego w Krakowie z dnia 19 grudnia 2002 r. wskazano, że „stosowanie art. 12 k.k. jest wyłączone w odniesieniu do tych przestępstw, których

⁵⁶⁹ Wyrok Sądu Apelacyjnego w Katowicach z dnia 16 października 2007, II AKa 307/07, OSA/Kat. 2007 nr 4, poz. 4.

⁵⁷⁰ Wyrok Sądu Apelacyjnego w Szczecinie z dnia 30 kwietnia 2014 r., II AKa 55/14, Lex nr 1461182; Zob. Wyrok Sądu Apelacyjnego w Szczecinie z dnia 3 marca 2016 r., II Aka 1/16 [dostęp w Internecie: www.orzeczenia.ms.gov.pl] 15.08.2016 r.

⁵⁷¹ W postanowieniu Sądu Najwyższego wyraźnie wskazano, że „poza szczególnymi przypadkami, dopiero pewna suma tych zachowań decyduje o wyczerpaniu znamion przestępstwa z art. 207 § 1 k.k.”. Zob. Postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 11 grudnia 2003 r., IV KK 49/03, Lex nr 108048.

⁵⁷² A. Wąsek, J. Warylewski, [w:] A. Wąsek, R. Zawłocki (red.), *Kodeks karny. Część szczególna. Komentarz...*, s. 1202; Z. Siwik, [w:] M. Filar (red. nauk.), *Kodeks karny. Komentarz...*, s. 1280; S. Hypś, [w:] M. Królikowski, R. Zawłocki (red.), *Kodeks karny. Część szczególna. Tom I. Komentarz...*, s. 746 – 747; J. Kosonoga, [w:] R. A. Stefański (red.), *Kodeks karny. Komentarz...*, s. 1302; A. Marek, *Kodeks karny. Komentarz...*, s. 472.

⁵⁷³ Wyrok Sądu Apelacyjnego w Lublinie z dnia 27 marca 2012 r., II AKa 13/12, Lex nr 1210833.

czasownikowe określenie strony przedmiotowej dopuszcza wielokrotność działania sprawcy, jak to jest przy występku znęcania⁵⁷⁴.

Natomiast w wyroku Sądu Apelacyjnego w Szczecinie z dnia 10 lipca 2013 r. określono, że „przestępstwo z art. 207 k.k. należy do kategorii przestępstw wieloczynowych, a więc takich, których czas popełnienia wyznacza ostatni moment działania sprawcy”⁵⁷⁵. M. Małecki traktuje konstrukcję art. 12 k.k., jako „normatywny i nieusuwalny kontekst dla każdego przestępstwa wieloczynnościowego”⁵⁷⁶, czyli także znęcania się.

Znamiona czynności sprawczej znęcania się mogą przyjmować dwie formy: fizyczną lub psychiczną. Użycie spójnika „lub” sprawia, że do poniesienia odpowiedzialności karnej wystarczy, aby sprawca dopuścił się jednej z tych form. Relacja między tymi formami jest taka, że zawsze przy znęcaniu fizycznym występuje forma psychiczna, a przy znęcaniu psychicznym nie musi występować forma fizyczna⁵⁷⁷.

Fizyczne znęcanie się polega na długotrwałym lub powtarzającym się zadawaniu dotkliwego bólu fizycznego, który nie musi być połączony z uszkodzeniem ciała. Zachowanie sprawcy może także pośrednio zmierzać do pogorszenia stanu zdrowia ofiary oraz jej samopoczucia fizycznego⁵⁷⁸. Natomiast psychiczna forma znęcania się (która do niedawna określana była jako znęcanie się moralne) polega na zadawaniu dotkliwych cierpień, które w negatywny sposób wpływają na przeżycia psychiczne drugiego człowieka.

Katalog zachowań składających się na znamiona fizycznego i psychicznego znęcania się ma charakter otwarty⁵⁷⁹. Oznacza to, że ustawodawca nie wymienia wprost jakie zachowania klasyfikowane są jako znęcanie się, lecz zawsze będą one podlegały ocenie przez wymiar sprawiedliwości, w zależności od okoliczności faktycznych sprawy. Coraz częściej

⁵⁷⁴ Wyrok Sądu Apelacyjnego w Krakowie z dnia 19 grudnia 2002 r., II AKa 274/02 Lex Polonica nr 365175.

⁵⁷⁵ Wyrok Sądu Apelacyjnego w Szczecinie z dnia 10 lipca 2013 r., II Aka 119/13, Legalis nr 736384.

⁵⁷⁶ Zob. M. Małecki, *Glosa do postanowienia Sądu Najwyższego z dnia 16 grudnia 2009 r., IV KK 168/09*, Gdańskie Studia Prawnicze – Przegląd Orzecznictwa 2010 nr 3 – 4, s. 145.

⁵⁷⁷ S. Hypś, *Ochrona rodziny w polskim prawie karnym...*, s. 158; S. Hypś, [w:] A. Grześkowiak, K. Wiak (red.), *Kodeks karny. Komentarz...*, s. 815; S. Hypś, [w:] M. Królikowski, R. Zawłocki (red.), *Kodeks karny. Część szczególna. Tom I. Komentarz...*, s. 743; A. Wąsek, J. Warylewski, [w:] A. Wąsek, R. Zawłocki (red.), *Kodeks karny. Część szczególna. Komentarz...*, s. 1196; H. Kołakowska-Przełomiec, *Przemoc w rodzinie...*, s. 141 – 142.

⁵⁷⁸ S. Hypś, [w:] M. Królikowski, R. Zawłocki (red.), *Kodeks karny. Część szczególna. Tom I. Komentarz...*, s. 743; S. Hypś, [w:] A. Grześkowiak, K. Wiak (red.), *Kodeks karny. Komentarz...*, s. 815; J. Bryk, *Przemoc w rodzinie w aspekcie przestępstwa znęcania się...*, s. 75 – 76.

⁵⁷⁹ D. J. Sosnowska, *Przestępstwo znęcania się*, PiP 2008 nr 3, s. 63.

znęcanie się przybiera różnorodne formy dlatego wprowadzenie ogólnego katalogu stanowiłoby pewnego rodzaju ograniczenie i nie zapewniałoby prawidłowej ochrony prawno – karnej.

W literaturze wymienia się następujące zachowania, które można zakwalifikować, jako fizyczne znęcanie się. Najczęściej są to: bicie, kopanie, przypalanie papierosem lub gorącym żelazkiem, targanie za włosy, wystawianie na zimno, duszenie za gardło, morzenie głodem⁵⁸⁰. Do częstych zachowań tego typu zalicza się także: wykręcanie rąk, opluwanie, polecenie wykonywania upokarzających czynności, popchnięcia, wiązanie rąk lub nóg, rzucanie o ścianę lub podłogę, wyrzucanie z domu, zamykanie w ciemnych lub ciasnych pomieszczeniach, narażenie na nadmierne ciepło⁵⁸¹. J. Kosonoga i J. Bryk wymieniają ponadto: zmuszanie do spożywania alkoholu, potraw lub płynów o nieprzyjemnym smaku lub zapachu, zmuszanie do systematycznego powtarzania czynności (np. biegania, skakania), dłuższe pozostawienie dziecka lub osoby chorej bez opieki, pozbawienie należytych

⁵⁸⁰ Zob. M. Mozgawa, [w:] M. Mozgawa (red. nauk.), *Kodeks karny. Komentarz...*, s. 572; Zob. A. Wąsek, J. Warylewski, [w:] A. Wąsek, R. Zawłocki (red.), *Kodeks karny. Część szczególna. Komentarz...*, s. 1195 – 1196; Zob. A. Muszyńska, [w:] J. Giezek (red. nauk.), *Kodeks karny. Część szczególna. Komentarz...*, s. 578 – 579; Zob. J. Kosonoga, [w:] R. A. Stefański (red.), *Kodeks karny. Komentarz...*, s. 1301; Zob. V. Konarska – Wrzosek, [w:] J. Warylewski (red.), *System prawa karnego...*, s. 985; Zob. S. Hypś, [w:] M. Królikowski, R. Zawłocki (red.), *Kodeks karny. Część szczególna. Tom I. Komentarz...*, s. 743; Zob. J. Lachowski, [w:] V. Konarska – Wrzosek (red. nauk.), *Kodeks karny. Komentarz. Komentarze praktyczne...*, s. 946; Zob. H. Kołakowska – Przelomiec, *Przemoc w rodzinie...*, s. 142 – 143; Zob. M. Budyn – Kulik, *Rodzaje „przemocy partnerskiej” wobec kobiety w świetle polskiego kodeksu karnego...*, s. 10 – 11; Zob. J. Bryk, *Przemoc w rodzinie w aspekcie przestępstwa znęcania się...*, s. 76; Zob. D. J. Sosnowska, *Przestępstwo znęcania się...*, s. 61; Zob. M. Jachimowicz, *Przestępstwo znęcania się*, *Jurysta* 2011 nr 2, s. 45; Zob. M. Jachimowicz, *Przestępstwo znęcania się (art. 207 k.k.)*, *Jurysta* 2009 nr 3 – 4, s. 28.

⁵⁸¹ Zob. J. Kosonoga, [w:] R. A. Stefański (red.), *Kodeks karny. Komentarz...*, s. 1301; Zob. V. Konarska – Wrzosek, [w:] J. Warylewski (red.), *System prawa karnego...*, s. 985; Zob. A. Wąsek, J. Warylewski, [w:] A. Wąsek, R. Zawłocki (red.), *Kodeks karny. Część szczególna. Komentarz...*, s. 1195 – 1196; Zob. A. Muszyńska, [w:] J. Giezek (red. nauk.), *Kodeks karny. Część szczególna. Komentarz...*, s. 578 – 579; Zob. S. Hypś, [w:] M. Królikowski, R. Zawłocki (red.), *Kodeks karny. Część szczególna. Tom I. Komentarz...*, s. 743; Zob. M. Mozgawa, [w:] M. Mozgawa (red. nauk.), *Kodeks karny. Komentarz...*, s. 572; Zob. J. Lachowski, [w:] V. Konarska – Wrzosek (red. nauk.), *Kodeks karny. Komentarz. Komentarze praktyczne...*, s. 946; Zob. M. Budyn – Kulik, *Rodzaje „przemocy partnerskiej” wobec kobiety w świetle polskiego kodeksu karnego...*, s. 10 – 11; Zob. J. Bryk, *Przemoc w rodzinie w aspekcie przestępstwa znęcania się...*, s. 76; Zob. M. Jachimowicz, *Przestępstwo znęcania się*, *Jurysta* 2011 nr 2, s. 45; Zob. M. Jachimowicz, *Przestępstwo znęcania się (art. 207 k.k.)*, *Jurysta* 2009 nr 3 – 4, s. 28.

warunków higienicznych, krępowanie ciała w sposób bolesny⁵⁸². Poza tym J. Kosonoga zalicza do fizycznego znęcania się: przypalanie lokówką do włosów, nieopalenie mieszkania, niewezwanie lekarza do osoby chorej, oblewanie wodą, zmuszanie do klęczenia na grochu, zimnej posadzce, albo w innych, szczególnie przykrych warunkach⁵⁸³. V. Konarska – Wrzosek i A. Muszyńska wskazują jeszcze na: szczypanie, gryzienie i przypalanie innymi przedmiotami niż papieros czy żelazko⁵⁸⁴. M. Budyn – Kulik dodaje: oparzenia płynami, okaleczenie, zrzućenie ze schodów lub rzucanie na przedmioty⁵⁸⁵. Natomiast M. Jachimowicz uzupełnia powyższe zachowania o: wbijanie igieł pod paznokcie lub wykałaczek w głowę⁵⁸⁶.

Oprócz wyżej wyliczonych przykładów, w orzecznictwie wskazuje się także na inne zachowania, które mogą stanowić fizyczny aspekt znęcania się sprawcy nad ofiarą. Przykładowo należą do nich: szarpanie za odzież, uniemożliwienie spoczynku nocnego⁵⁸⁷, niezapewnienie należytego ubrania, budzenie bez powodu w środku nocy⁵⁸⁸, skakanie po ofierze⁵⁸⁹, ściskanie za ciało⁵⁹⁰, szturchanie kulą ortopedyczną⁵⁹¹, stosowanie kar w postaci zakazu korzystania z toalety i spożywania posiłków, nakazywanie wykonywania ćwiczeń fizycznych w postaci brzusków, pompek, przysiadów, świecy w ilości przekraczającej możliwości ofiary⁵⁹², zaklejanie ust taśmą klejącą i zamykanie w szafie⁵⁹³.

⁵⁸² J. Kosonoga, [w:] R. A. Stefański (red.), *Kodeks karny. Komentarz...*, s. 1301; J. Bryk, *Przemoc w rodzinie w aspekcie przestępstwa znęcania się...*, s. 76.

⁵⁸³ J. Kosonoga, [w:] R. A. Stefański (red.), *Kodeks karny. Komentarz...*, s. 1301.

⁵⁸⁴ V. Konarska – Wrzosek, [w:] J. Warylewski (red.), *System prawa karnego...*, s. 985; A. Muszyńska, [w:] J. Giezek (red. nauk.), *Kodeks karny. Część szczególna. Komentarz...*, s. 578 – 579.

⁵⁸⁵ M. Budyn – Kulik, *Rodzaje „przemocy partnerskiej” wobec kobiety w świetle polskiego kodeksu karnego...*, s. 10 – 11.

⁵⁸⁶ M. Jachimowicz, *Przestępstwo znęcania się*, *Jurysta* 2011 nr 2, s. 45; M. Jachimowicz, *Przestępstwo znęcania się (art. 207 k.k.)*, *Jurysta* 2009 nr 3 – 4, s. 28.

⁵⁸⁷ Wyrok Sądu Najwyższego – Izba Karna z dnia 4 marca 2008 r., III KK 441/07, OSNwSK 2008 nr 1, poz. 526; Postanowienie Sądu Najwyższego – Izba Karna z dnia 16 grudnia 2009 r., IV KK 168/09, KZS 2010 nr 5, poz. 16.

⁵⁸⁸ Wyrok Sądu Apelacyjnego w Gdańsku – II Wydział Karny z dnia 27 sierpnia 2014 r., II Aka 236/14, Lex nr 1668567.

⁵⁸⁹ Wyrok Sądu Apelacyjnego w Białymstoku z dnia 11 września 2014 r., II Aka 121/14, Lex nr 1602862.

⁵⁹⁰ Wyrok Sądu Apelacyjnego w Krakowie z dnia 16 grudnia 2014 r., II Aka 221/14, KZS 2015/6/91.

⁵⁹¹ Wyrok Sądu Apelacyjnego w Szczecinie z dnia 30 kwietnia 2014 r., II Aka 55/14, Lex nr 1461182.

⁵⁹² Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 18 marca 2015 r., III KK 432/14, KZS 2015/6/40.

⁵⁹³ Wyrok Sądu Apelacyjnego w Szczecinie z dnia 3 marca 2016 r., II Aka 1/16 [dostęp w Internecie: www.orzeczenia.ms.gov.pl] 15.08.2016 r.

W literaturze do najczęstszych form psychicznego znęcania się zalicza się: straszenie, wyszydzanie, grożenie, poniżanie, wyrzucanie z domu, zmuszenie do przebywania poza domem, urządzenie awantur, niszczenie różnych przedmiotów domowych w czasie kłótni⁵⁹⁴. Poza tym M. Mozgawa, J. Kosonoga i J. Bryk wymieniają jeszcze: upokarzanie, szykanowanie, okazywanie pogardy, powtarzanie przykrych słów, zmuszanie do oglądania przykrych scen, załatwianie potrzeb fizjologicznych w części mieszkalnej domu, tworzenie niezmiernie upokarzających dla pokrzywdzonego warunków życia, systematyczne milczenie, lżenie, znieważenie, wzbudzanie trwogi przed śmiercią, lekceważenie⁵⁹⁵. Z kolei V. Konarska – Wrzosek i A. Muszyńska za psychiczne znęcanie się uznają jeszcze: obrażanie, emocjonalne odrzucenie i odmawianie zaspokajania podstawowych potrzeb (np. jedzenia, picia, załatwiania potrzeb fizjologicznych)⁵⁹⁶. J. Lachowski nie zgadza się z poglądem, iż emocjonalne odrzucenie stanowi znamiona psychicznego znęcania. Zdaniem Autora psychicznym znęcaniem się będzie np. zabieranie emerytury osobie starszej i pozbawienie jej pewnej samodzielności⁵⁹⁷. To zachowanie należy oceniać jako przemoc ekonomiczną, która nie występuje wśród znamion przestępstwa znęcania się.

W postanowieniu Sądu Najwyższego z dnia 15 kwietnia 2010 r. określono, że „<<system nakazów i zakazów>> jak np. ograniczanie kontaktów z rówieśnikami i rodziną, ograniczenie dostępu do jedzenia, słodyczy i telewizji może mieścić się w pojęciu znęcania

⁵⁹⁴ Zob. M. Mozgawa, [w:] M. Mozgawa (red. nauk.), *Kodeks karny. Komentarz...*, s. 572; Zob. A. Wąsek, J. Warylewski, [w:] A. Wąsek, R. Zawłocki (red.), *Kodeks karny. Część szczególna. Komentarz...*, s. 1196; Zob. A. Muszyńska, [w:] J. Giezek (red. nauk.), *Kodeks karny. Część szczególna. Komentarz...*, s. 579; Zob. J. Kosonoga, [w:] R. A. Stefański (red.), *Kodeks karny. Komentarz...*, s. 1301; Zob. V. Konarska – Wrzosek, [w:] J. Warylewski (red.), *System prawa karnego...*, s. 986; Zob. J. Lachowski, [w:] V. Konarska – Wrzosek (red. nauk.), *Kodeks karny. Komentarz. Komentarze praktyczne...*, s. 946; Zob. H. Kołakowska – Przełomiec, *Przemoc w rodzinie...*, s. 142; Zob. M. Budyn – Kulik, *Rodzaje „przemocy partnerskiej” wobec kobiety w świetle polskiego kodeksu karnego...*, s. 11; Zob. J. Bryk, *Przemoc w rodzinie w aspekcie przestępstwa znęcania się...*, s. 76; Zob. D. J. Sosnowska, *Przestępstwo znęcania się...*, s. 61; Zob. M. Jachimowicz, *Przestępstwo znęcania się*, *Jurysta* 2011 nr 2, s. 45; Zob. M. Jachimowicz, *Przestępstwo znęcania się (art. 207 k.k.)*, *Jurysta* 2009 nr 3 – 4, s. 28.

⁵⁹⁵ M. Mozgawa, [w:] M. Mozgawa (red. nauk.), *Kodeks karny. Komentarz...*, s. 572; J. Kosonoga, [w:] R. A. Stefański (red.), *Kodeks karny. Komentarz...*, s. 1301; J. Bryk, *Przemoc w rodzinie w aspekcie przestępstwa znęcania się...*, s. 76.

⁵⁹⁶ V. Konarska – Wrzosek, [w:] J. Warylewski (red.), *System prawa karnego...*, s. 986; A. Muszyńska, [w:] J. Giezek (red. nauk.), *Kodeks karny. Część szczególna. Komentarz...*, s. 579.

⁵⁹⁷ J. Lachowski, [w:] V. Konarska – Wrzosek (red. nauk.), *Kodeks karny. Komentarz. Komentarze praktyczne...*, s. 946.

psychicznego”⁵⁹⁸. Innym zachowaniem sprawcy, które zostało uznane za psychiczne znęcanie się było „ograniczanie swobody swojej ofierze wyznaczając jej obowiązki domowe i ograniczając spotkania z sąsiadami i innymi osobami”⁵⁹⁹.

W stanie faktycznym przedstawionym w wyroku Sądu Okręgowego w Gliwicach z dnia 22 maja 2015 r. oskarżony awanturował się, kierował w stronę pokrzywdzonej wyzwiska, krzykami zakłócał jej spokój, używał słowa mające skłonić pokrzywdzoną do opuszczenia mieszkania. Poza tym wywoływał u ofiary dotkliwe cierpienia psychiczne oskarżając ją o zdrady małżeńskie, w tym prowadzenie agencji towarzyskiej w pomieszczeniu w którym od niemal pięćdziesięciu lat, właściwie bez pomocy oskarżonego pokrzywdzona zajmowała się ciężko chorym synem. W tym także kontakty seksualne pokrzywdzonej z pielęgniarkami, które przychodzą do mieszkania stron, by pokrzywdzoną wspomóc w sprawowanej właściwie całą dobę opiece nad synem. Zdaniem Sądu „nie ulega wątpliwości, że nie tylko subiektywne odczucia pokrzywdzonej, lecz także okoliczności sprawy oceniane obiektywnie dają pełne podstawy do przyjęcia, iż zachowanie oskarżonego objęte przypisanym mu czynem osiągnęło próg dolegliwości nakazujący potraktować je jako przestępstwo znęcania się psychicznego”⁶⁰⁰.

Należy zauważyć, iż niektóre z powyżej wymienionych form niekiedy klasyfikowane są jako znęcanie się fizyczne, a innym razem jako psychiczne (np. wyrzucanie z domu, niedostarczanie pożywienia). Konkretnie okoliczności faktyczne zadecydują o tym, na którą ze stref – fizyczną czy psychiczną, w większym stopniu oddziaływało zachowanie sprawcy⁶⁰¹.

W literaturze i orzecznictwie wskazywana jest przemoc seksualna, jako czynności wypełniające znamiona przestępstwa znęcania się⁶⁰². Zalicza się do nich takie zachowania jak: zmuszanie do pożycia cielesnego w obecności dzieci, napastowanie na ulicy lub w miejscu pracy, molestowanie seksualne, zarażenie chorobą weneryczną lub wirusem HIV, sprowadzanie prostytutek do domu i odbywanie z nimi stosunków seksualnych w obecności domowników, zmuszanie do rozbierania się lub współżycia seksualnego przy innych osobach,

⁵⁹⁸ Postanowienie Sądu Najwyższego – Izba Karna z dnia 15 kwietnia 2010 r., IV KK 36/10, Legalis OSNwSK 2010 nr 1, poz. 806.

⁵⁹⁹ Wyrok Sądu Apelacyjnego w Szczecinie z dnia 30 kwietnia 2014 r., II AKa 55/14, Lex nr 1461182.

⁶⁰⁰ Wyrok Sądu Okręgowego w Gliwicach z dnia 22 maja 2015 r., VI Ka 133/15, [dostęp w Internecie: <https://orzeczenia.ms.gov.pl>] 12.08.2016 r.

⁶⁰¹ Np. wyrzucone z domu dziecko odmroziło sobie nogi (znęcanie się fizyczne) lub w środku nocy wyrzucone z domu dziecko poczuło lęk i strach przed ciemnością (znęcanie się psychiczne).

⁶⁰² Zob. B. Kurzępa, „Inna czynność seksualna” jako znamię przestępstw, Prok. i Pr. 2005 nr 5, s. 71.

akty seksualne z użyciem przemocy⁶⁰³, zmuszanie do poddania się innej czynności seksualnej⁶⁰⁴, chwytanie za piersi, pośladki i inne części ciała⁶⁰⁵.

W tym miejscu warto raz jeszcze podkreślić spostrzeżenia przedstawione przez S. Hyps, co do charakteru zachowań mogących składać się na przestępstwo znęcania się. Autor wskazuje, że przestępstwo znęcania się może obejmować również „zachowania co do zasady legalne, które jednak z powodu nacechowania złośliwością sprawcy i chęcią upokorzenia swojej ofiary, mających doprowadzić do dodatkowych cierpień psychicznych, nabierają walorów znęcania się”⁶⁰⁶. S. Hyps jako przykłady wymienia złośliwe wyłączanie energii elektrycznej lub gazu, co uniemożliwia prawidłowe funkcjonowanie rodziny⁶⁰⁷.

Sprawcy znęcania się bardzo często stosują zmodyfikowane metody działania, które mają wpływ na psychikę swoich ofiar. Przykładem takiego zachowania jest opis stanu faktycznego z wyrok Sądu Apelacyjnego w Katowicach z dnia 22 czerwca 2006 r., w którym oskarżony strzelając z wiatrówki uśmiercił świnkę morską i kanarka. Zwierzęta te należały do jego dzieci. Oskarżony świadomie i umyślnie uśmiercił te zwierzęta i był to element psychicznego znęcania się nad członkami swojej rodziny. Jego działanie było ponadto podyktowane również chęcią sprawienia przykrości członkom rodziny, wyrazem zademonstrowania swojej siły, poczucia bezkarności i podporządkowania ich swojej woli. Zastosowana w tym przypadku przemoc skierowana została do otoczenia osób pokrzywdzonych, czyli zwierząt i miała na celu oddziaływanie na ich świadomość oraz wolę⁶⁰⁸.

⁶⁰³ Zob. J. Kosonoga, [w:] R. A. Stefański (red.), *Kodeks karny. Komentarz...*, s. 1301; Zob. A. Wąsek, J. Warylewski, [w:] A. Wąsek, R. Zawłocki (red.), *Kodeks karny. Część szczególna. Komentarz...*, s. 1196; Zob. V. Konarska – Wrzosek, [w:] J. Warylewski (red.), *System prawa karnego...*, s. 985; Zob. M. Budyn – Kulik, *Rodzaje „przemocy partnerskiej” wobec kobiety w świetle polskiego kodeksu karnego...*, s. 10 – 11; Zob. M. Jachimowicz, *Przestępstwo znęcania się*, *Jurysta* 2011 nr 2, s. 45; Zob. M. Jachimowicz, *Przestępstwo znęcania się (art. 207 k.k.)*, *Jurysta* 2009 nr 3 – 4, s. 28; Zob. Wyrok Sądu Apelacyjnego w Gdańsku – II Wydział Karny z dnia 27 sierpnia 2014 r., II Aka 236/14, Lex nr 1668567.

⁶⁰⁴ Zob. Wyrok Sądu Apelacyjnego w Katowicach z dnia 13 listopada 2008 r., II Aka 303/08, KZS 2009 nr 3, poz. 48.

⁶⁰⁵ Zob. Wyrok Sądu Najwyższego – Izba Karna z dnia 3 czerwca 2004 r., V KK 13/04, OSNwSK 2004 nr 1, poz. 1067.

⁶⁰⁶ S. Hyps, *Ochrona rodziny w polskim prawie karnym...*, s. 159; S. Hyps, [w:] A. Grześkowiak, K. Wiak (red.), *Kodeks karny. Komentarz...*, s. 815; S. Hyps, [w:] M. Królikowski, R. Zawłocki (red.), *Kodeks karny. Część szczególna. Tom I. Komentarz...*, s. 744.

⁶⁰⁷ Ibidem.

⁶⁰⁸ Wyrok Sądu Apelacyjnego w Katowicach z dnia 22 czerwca 2006 r., II Aka 199/06 Lex 196090.

V. Konarska – Wrzosek słusznie zwraca uwagę na problematykę nieuzasadnionej stopniowości pomiędzy cierpieniami fizycznymi a psychicznymi. Zdaniem Autorki niektórzy przedstawiciele doktryny przyjmują założenie, że znęcanie psychiczne musi być bardziej dotkliwe, niż forma fizyczna⁶⁰⁹. Kontrowersje wzbudziły wytyczne Sądu Najwyższego z dnia 9 czerwca 1976 r., które wskazały, że „ustawowe określenie <<znęca się>> oznacza działanie albo zaniechanie polegające na umyślnym zadawaniu bólu fizycznego lub dotkliwych cierpień moralnych, powtarzającym się albo jednorazowym, lecz intensywnym i rozciągniętym w czasie”⁶¹⁰. Zdaniem V. Konarskiej – Wrzosek powyższa definicja sugerowała, że znęcaniem się fizycznym może być każde zadawanie bólu fizycznego (powtarzające się), a znęcanie się psychiczne musi być intensywne (zwielokrotnione) – na co wskazuje wyrażenie „dotkliwe cierpienia”⁶¹¹. W opinii Autorki Sąd Najwyższy dokonał nieuprawnionej wykładni rozszerzającej znęcania się fizycznego oraz wykładni zawężającej znęcania się psychicznego. Poza tym V. Konarska – Wrzosek wskazuje, że wytyczne Sądu Najwyższego z dnia 9 czerwca 1976 r. obowiązywały do końca lat 80-tych XX w.⁶¹², co było wyrażone wprost w niektórych orzeczeniach⁶¹³. Jednakże stanowisko takie prezentowane było także w wyrokach zapadłych znacznie później, niż lata 80-te XX w.⁶¹⁴.

W szczególności warto przytoczyć tezę z wyroku Sądu Apelacyjnego w Gdańsku z dnia 2 kwietnia 2013 r., w którym stwierdzono, iż „zadawanie cierpień moralnych, psychicznych osobie pokrzywdzonej w celu jej udrženia, poniżenia lub dokuczenia albo wyrządzenia jej innej przykrości, bez względu na rodzaj pobudek nie będzie stanowiło znęcania się w rozumieniu art. 207 § 1 k.k. skoro nie miały one charakteru działań <<dotkliwych>> i <<ponad miarę>>, a więc swą intensywnością wykraczających poza

⁶⁰⁹ V. Konarska – Wrzosek, [w:] J. Warylewski (red.), *System prawa karnego...*, s. 984 – 985; V. Konarska – Wrzosek, *Ochrona dziecka w polskim prawie karnym...*, s. 55 – 56.

⁶¹⁰ Zob. Uchwała pełnego składu Izby Karnej Sądu Najwyższego z dnia 9 czerwca 1976 r., VI KZP 13/75, OSNKW 1976 z.7 – 8, poz. 86.

⁶¹¹ V. Konarska – Wrzosek, [w:] J. Warylewski (red.), *System prawa karnego...*, s. 984 – 985; V. Konarska – Wrzosek, *Ochrona dziecka w polskim prawie karnym...*, s. 55 – 56.

⁶¹² V. Konarska – Wrzosek, [w:] J. Warylewski (red.), *System prawa karnego...*, s. 984 – 985.

⁶¹³ Zob. Wyrok Sądu Najwyższego – Izba Karne z dnia 8 lutego 1982 r., II KR 5/82, OSNGP 1982 nr 8, poz. 114.

⁶¹⁴ Zob. Wyrok Sądu Apelacyjnego we Wrocławiu z dnia 8 marca 2012 r., II AKa 388/11, KZS 2012 nr 6, poz. 41; Zob. Wyrok Sądu Okręgowego w Gliwicach z dnia 22 maja 2015 r., VI Ka 133/15, [dostępny w Internecie: <https://orzeczenia.ms.gov.pl>] 12.08.2016 r.

granice zwyczajnego naruszenia nietykalności fizycznej, znieważenia, poniżenia, czy innego naruszenia czci pokrzywdzonego”⁶¹⁵.

Powyższe orzeczenie sądu jeszcze bardziej potwierdza istniejącą rozbieżność w stopniowaniu cierpień fizycznych i psychicznych – zaprezentowane wcześniej przez V. Konarską – Wrzosek. Oprócz wyszczególnienia „dotkliwości” cierpień moralnych, psychicznych⁶¹⁶, co miało miejsce już we wcześniejszych orzeczeniach sądów, wskazano, że musi mieć ono charakter „ponad miarę”. Użycie określenia „ponad miarę” może wskazywać na występowanie dopuszczalnej granicy stosowania cierpień psychicznych, która występuje przy „zwyczajnym” naruszeniu dóbr jednostki.

Należy zauważyć, że cierpienia psychiczne w porównaniu z fizycznymi mają bardziej długotrwały charakter. Fizyczne obrażenia są odczuwalne w momencie ich doświadczania lub w okresie leczenia, natomiast urazy psychiczne mogą towarzyszyć ofiarom przez długie lata lub nawet do końca ich życia. Poza tym psychiczna mentalność jednostki decyduje o jej sposobie bycia, nastawieniu do życia, dokonywanych wyborach, czyli ogólnie mówiąc o jej przyszłości, w tym także o relacji ze sprawcą, który niejednokrotnie wywodzi się z kręgu najbliższych osób. Dlatego tak ważne jest leczenie ran psychicznych, które w porównaniu z ranami fizycznymi trudno jest dostrzec, a które mogą zaważyć na losie osoby pokrzywdzonej. Jednym z następstw takich czynów jest targnięcie się ofiary znęcania się na własne życie, które penalizowane jest w art. 207 § 3 k.k. Nie oznacza to, iż znęcanie się psychiczne jest ważniejsze niż fizyczne, gdyż jak na wstępie podkreślono nie powinno się stopniować tych dwóch rodzajów cierpień. Jednakże z uwagi na to, że w orzecznictwie sądów pojawiły się stwierdzenia mówiące o tym, że cierpienia psychiczne powinny być „dotkliwe” i „ponad miarę”, a fizyczne nie muszą takie być – to wskazano na przykłady przeczące temu twierdzeniu.

⁶¹⁵ Wyrok Sądu Apelacyjnego w Gdańsku – II Wydział Karny z 2 kwietnia 2013 r., II AKa 399/12, Legalis nr 746521; Zob. Wyrok Sądu Apelacyjnego w Gdańsku – II Wydział Karny z dnia 27 sierpnia 2014 r., II Aka 236/14, Lex nr 1668567; Zob. Wyrok Sądu Apelacyjnego w Gdańsku – II Wydział Karny z dnia 4 lutego 2015 r., II Aka 425/14.

⁶¹⁶ Nieuzasadnione wydaje się być wprowadzenie podwójnego określenia – „cierpień moralnych, psychicznych”. Wprowadzenie tych dwóch przymiotników i oddzielenie ich przecinkiem może sugerować, że pomiędzy tymi pojęciami występują jakieś różnice. Zazwyczaj znęcanie się psychiczne utożsamiane jest ze znęcaniem moralnym. Związane to jest z tym, że w art. 184 k.k. z 1969 r. penalizowano znęcanie się moralne, a w art. 207 k.k. z 1997 r. penalizowane jest znęcanie się psychiczne.

2. Przedmiot czynności wykonawczej

Typ podstawowy oraz typy kwalifikowane przestępstwa znęcania się nie chronią każdego człowieka, tylko ściśle określony krąg osób⁶¹⁷. W postanowieniu Sądu Najwyższego z dnia 7 stycznia 2010 r. wskazano, że ochroną na podstawie art. 207 k.k. objęto „osoby najbliższe wobec sprawcy, osoby nieporadne (tj. osoby, które ze względu na swój stan fizyczny lub psychiczny – np. podeszły wiek, chorobę, kalectwo lub upośledzenie umysłowe – nie mogą decydować o swoim losie i zmieniać swojego położenia), małoletni (tj. osoby, które nie ukończyły 18 lat, chociażby nie należały do kręgu osób najbliższych), a także osoby pozostające wobec sprawcy w stałym lub przemijającym stosunku zależności”⁶¹⁸. Odpowiednim obowiązkiem będzie ustalenie, czy pokrzywdzony tym przestępstwem jest podmiotem zdatnym do popełnienia na nim występku znęcania się.

W tym miejscu ponownie pojawiają się rozbieżności terminologiczne co do tytułu rozdziału XXVI k.k., a treścią przepisu art. 207 k.k. J. Bereznowska i E. Grzęda słusznie zauważają, iż ustawodawca nie użył w treści art. 207 § 1 k.k. pojęcia „rodzina” – tak jak w tytule rozdziału XXVI k.k., tylko enumeratywnie wymienił krąg osób mogących zostać pokrzywdzonymi przestępstwem znęcania się⁶¹⁹.

2.1. Osoba najbliższa

Obowiązujący kodeks karny określa definicję legalną pojęcia „osoba najbliższa”. We wcześniejszych kodeksach karnych występowały bliskoznaczne terminy takie jak: „bliski” – k.k. z 1932 r. oraz „najbliższy”⁶²⁰ – k.k. z 1932 r. i k.k. z 1969 r. Definicja „osoby

⁶¹⁷ Zob. V. Konarska – Wrzosek, [w:] J. Warylewski (red.), *System prawa karnego. Tom 10. Przestępstwa przeciwko dobrom indywidualnym*, 2 wydanie, Wydawnictwo C. H. Beck Instytut Nauk Prawnych PAN, Warszawa 2016, s. 977; M. Budyn – Kulik, *Rodzaje „przemocy partnerskiej” wobec kobiety w świetle polskiego kodeksu karnego...*, s. 12.

⁶¹⁸ Postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 7 stycznia 2007 r., V KK 172/09, OSNwSK 2010 nr 1 poz. 7.

⁶¹⁹ J. Bereznowska, E. Grzęda, *Glosa do postanowienia Sądu Najwyższego z dnia 31 marca 2015 r., I KZP 1/15...*, s. 175.

⁶²⁰ W k.k. z 1997 r. oprócz pojęcia „osoba najbliższa” występuje także termin „najbliższy” (np. art. 60 § 2 pkt 3, art. 236 § 2). Pomimo ogólnej reguły interpretacyjnej zakazującej nadawania tego samego znaczenia różnym wyrażeniom zawartym w jednym akcie prawnym, przyjmuje się, że „osoba najbliższa” i „najbliższy” to

najbliższej” z k.k. z 1997 r. jest prawie taka sama jak termin „najbliższy” z k.k. z 1969 r. Różnica między zakresami tych dwóch definicji jest taka, że za „najbliższych” uważane były osoby pozostające „faktycznie” we wspólnym pożyciu. Ustawodawca zrezygnował z określenia „faktyczne” przy konstrukcji „osoby najbliższej” słusznie wskazując, iż z istoty wspólnego pożycia wynika odnośnienie się do pewnego stanu faktycznego, dlatego też nie można pozostawać we wspólnym pożyciu inaczej niż „faktycznie”⁶²¹.

Kodeks karny z 1969 r. wskazywał w art. 120 § 5 kategorii osób mieszczące się pod pojęciem „najbliższy”⁶²². Pomimo występowania powyższej definicji legalnej, na gruncie k.k. z 1969 r. karalne były zachowania polegające na fizycznym lub moralnym znęcaniu się nad „członkiem swojej rodziny” (art. 184), a nie „najbliższym”. Przyjęcie takiej konstrukcji wskazywało na różne zakresy terminologiczne pojęć „członek swojej rodziny” oraz „najbliższy”. W przeciwnym razie, kiedy definicje te byłyby tożsame, wówczas ustawodawca posługiwałby się jednym terminem. W k.k. z 1969 r. brakowało definicji pojęcia „członek swojej rodziny”. Tylko w tym przepisie prawnym ustawodawca posłużył się terminem „rodzina”. Ponadto J. Koredczuk wskazuje, że był to jedyny przepis we wszystkich polskich dwudziestowiecznych kodyfikacjach karnych, w których ustawodawca posłużył się terminem „rodzina”⁶²³.

Natomiast w wytycznych Sądu Najwyższego z dnia 9 czerwca 1976 r. wskazano, że pod pojęciem „członka rodziny” należy rozumieć przede wszystkim małżonka, rodziców i dzieci sprawcy, a ponadto osoby pozostające z nim w stosunku przysposobienia⁶²⁴. Zatem dokonując porównania powyższych pojęć – „członek rodziny” oraz „najbliższy”, należy zauważyć różnice w występujących kategoriach osób. Po pierwsze definicja „członka rodziny” jest znacznie węższa niż „najbliższy”. W każdym z tych pojęć występuje „małżonek” oraz „osoby pozostające w stosunku przysposobienia”. Przy konstrukcji „członka

synonimy. Zatem do terminu „najbliższy” należy stosować definicję z art. 115 § 11 k.k. Zob. P. Daniluk, [w:] R. A. Stefański (red.), *Kodeks karny. Komentarz*, 2 Wydanie, Warszawa 2015, s. 686.

⁶²¹ Zob. J. Majewski [w:] A. Zoll (red.), *Kodeks karny. Część ogólna. Tom I. Komentarz*, 4 Wydanie, Warszawa 2012, s. 1389.

⁶²² Najbliższy jest to małżonek, wstępny, zstępny, rodzeństwo, powinowaty w tej samej linii lub stopniu, osoba pozostająca w stosunku przysposobienia oraz jej małżonek, a także osoba pozostająca faktycznie we wspólnym pożyciu.

⁶²³ J. Koredczuk, *Przestępstwa przeciwko rodzinie w ujęciu polskich dwudziestowiecznych kodyfikacji karnych*, [w:] J. Rominkiewicz, *Rodzina i jej prawa*, Kolonia Limited 2012, s. 174.

⁶²⁴ Uchwała pełnego składu Izby Karnej Sądu Najwyższego z dnia 9 czerwca 1976 r., VI KZP 13/75, OSNKW 1976 z.7 – 8, poz. 86.

rodziny” zawężono pojęcia wstępnych i zstępnych, które występują przy pojęciu „najbliższy”, do „rodziców i dzieci sprawcy”. Ponadto w definicji „najbliższy” pojawia się rodzeństwo, powinowaty w tej samej linii lub stopniu, małżonek osoby pozostającej w stosunku przysposobienia, a także osoba pozostająca faktycznie we wspólnym pożyciu, których nie ma przy pojęciu „członka rodziny”.

Ustawodawca w k.k. z 1997 r. dokonał ujednolicenia przepisów prawnych w ten sposób, że wśród znamion przestępstwa znęcania się wprowadził kategorię „osoby najbliższej”, której definicja legalna pojawiła się w art. 115 § 11. W ten sposób zrezygnowano z niejednoznacznego pojęcia „rodziny”, które występowało przy przestępstwie znęcania się z art. 184 k.k. z 1969 r. Wprowadzenie kategorii „osoby najbliższej” do przestępstwa znęcania się może nasuwać inne wątpliwości. Dotychczas ochronie prawnej przed znęcaniem się podlegała wąska kategoria „członków rodziny”, która została znacznie poszerzona poprzez pojęcie „osoby najbliższej”. Wprawdzie wskazywano już, że samo pojęcie „rodziny” zostało usunięte ze znamion przestępstwa znęcania się, jednakże należy pamiętać o tym, że pojawia się ono w tytule rozdziału XXVI k.k. z 1997 r.

Określenie „osoba najbliższa” występuje w licznych przepisach kodeksu karnego. Zalicza się do nich przepisy zastrzegające dla sprawcy dobrodziejstwo niepodlegania karze, określające podstawę do nadzwyczajnego złagodzenia kary lub odstąpienia od wymierzenia kary, wprowadzające tzw. wnioskowy tryb ścigania, definicyjne, czy też opisujące znamiona czynu zabronionego, jak ma to miejsce m.in. w przypadku przestępstwa znęcania się⁶²⁵. Definicja legalna „osoby najbliższej” przedstawiona w kodeksie karnym jest także wykorzystywana na gruncie przepisów kodeksu postępowania karnego⁶²⁶, a także innych ustaw⁶²⁷.

⁶²⁵ J. Majewski [w:] A. Zoll (red.), *Kodeks karny. Część ogólna. Tom I. Komentarz...*, s. 1390; J. Giezek, [w:] J. Giezek (red. nauk.), *Kodeks karny. Część ogólna. Komentarz*, 2 Wydanie, Warszawa 2012, s. 702; A. Michalska – Warias, [w:] T. Bojarski (red. nauk.), *Kodeks karny. Komentarz*, 7 Wydanie poprawione i uzupełnione, Warszawa 2016, s. 304; M. Budyn – Kulik, [w:] M. Mozgawa (red. nauk.), *Kodeks karny. Komentarz*, 7 Wydanie, Wydawnictwo Wolters Kluwer, Warszawa 2015, s. 324; R. Krajewski, *Osoba najbliższa w prawie karnym*, PSD 2009 nr 3, s. 103 – 104; P. Daniluk, *Wspólne pożycie jako pojęcie karnoprawne*, Prok. i Pr. 2015 nr 6, s. 5 – 6.

⁶²⁶ P. Daniluk, [w:] R. A. Stefański (red.), *Kodeks karny. Komentarz...*, s. 686; A. Siostrzonek – Sergiel, *Partnerzy w związkach homoseksualnych a „osoby najbliższe” w prawie karnym*, PiP 2011 z. 4, s. 76 – 79; E. Kowalewska – Borys, A. Michałowska, *Karnoprocesowe uprawnienia osób pozostających w związkach partnerskich homoseksualnych*, *Miscellanea Historico – Iuridica* 2014 t. 13, z. 2, s. 227 – 239.

⁶²⁷ Zob. R. Krajewski, *Osoba najbliższa w prawie karnym...*, s. 103.

Ustanowiona w art. 115 § 11 k.k. definicja „osoby najbliższej” wykorzystuje terminy pochodzące z prawa rodzinnego⁶²⁸. Przepis ten wskazuje, że osobą najbliższą jest małżonek, wstępny, zstępny, rodzeństwo, powinowaty w tej samej linii lub stopniu, osoba pozostająca w stosunku przysposobienia oraz jej małżonek, a także osoba pozostająca we wspólnym pożyciu. W przyjętej definicji wyróżniono relacje występujące pomiędzy osobami. Opierają się one na węźle małżeństwa, więzach krwi, stosunku powinowactwa, stosunku przysposobienia lub więzach faktycznych, tj. wspólnym pożyciu⁶²⁹. Zasadniczo można zgrupować przedstawione kategorie osób w oparciu o trzy rodzaje łączących ich więzi: krwi, prawną oraz faktyczną. Węzłem krwi połączone zostaną osoby spokrewnione biologicznie, czyli wstępni, zstępni oraz rodzeństwo (chyba, że będzie to rodzeństwo przyrodnie, wówczas wystąpi więź prawna). Węzłem prawnym związani są: małżonkowie (w tym przypadku wystąpienie węzła krwi jest prawnie zakazane), powinowaci, i osoba pozostająca w stosunku przysposobienia oraz jej małżonek. Czasami może dochodzić do sytuacji, kiedy węzeł krwi i prawny będą się ze sobą przeplatały, np. zawarcie związku małżeńskiego między siostrą żony i bratem męża. Ostatni węzeł – faktyczny został ustanowiony przez ustawodawcę dla osób, które pozostają ze sobą we wspólnym pożyciu, ale nie łączą ich żadne z dwóch wcześniejszych węzłów.

Przechodząc do szczegółowej analizy kręgu osób najbliższych należy stwierdzić, że jest on dość szeroki i składa się z siedmiu kategorii. Po pierwsze jest nim małżonek, czyli osoba pozostająca w związku małżeńskim. Do zawarcia związku małżeńskiego dochodzi, kiedy mężczyzna i kobieta jednocześnie obecni złożą przed kierownikiem urzędu stanu cywilnego (konsulem lub osobą wyznaczoną do pełnienia funkcji konsula) oświadczenia, że wступują w związek małżeński. Oświadczenie woli zawarcia małżeństwa może być także wyrażone w obecności duchownego, jeżeli taką możliwość stwarza stosowny akt prawny między państwem – a kościołem lub innym związkiem wyznaniowym. Następnie kierownik urzędu stanu cywilnego sporządza akt małżeństwa. Status małżonka trwa, aż do momentu ustania małżeństwa poprzez śmierć jednego z małżonków lub uprawomocnienie się orzeczenia o unieważnieniu małżeństwa lub o rozwiązaniu go przez rozwód. Sądowe

⁶²⁸ Zob. P. Daniluk, *Wspólne pożycie jako pojęcie karnoprawne...*, s. 10 – 11.

⁶²⁹ J. Majewski [w:] A. Zoll (red.), *Kodeks karny. Część ogólna. Tom I. Komentarz...*, s. 1390; S. Hypś, [w:] A. Grześkowiak, K. Wiak (red.), *Kodeks karny. Komentarz*, Wydawnictwo C. H. Beck, 2 Wydanie, Warszawa 2014, s. 555; R. Zawłocki, [w:] M. Królikowski, R. Zawłocki (red.), *Kodeks karny. Część ogólna. Tom II. Komentarz*, 3 Wydanie, Wydawnictwo C. H. Beck, Warszawa 2015, s. 778 – 781; J. Giezek, [w:] J. Giezek (red. nauk.), *Kodeks karny. Część ogólna. Komentarz...*, s. 703.

orzeczenie separacji między małżonkami, nie znosi prawnej ochrony przed znęcaniem się, gdyż osoby te nadal posiadają status małżonków⁶³⁰.

W przypadku drugiej i trzeciej kategorii osób składających się na definicję osoby najbliższej brane jest pod uwagę pokrewieństwo naturalne. Do drugiej kategorii zaliczają się osoby spokrewnione w linii prostej, czyli takie, gdzie bezpośrednio lub pośrednio jeden pochodzi od drugiego. Ten rodzaj pokrewieństwa nie został w żaden sposób ograniczony. Ustawodawca wskazuje tutaj na kategorie wstępnych (np. rodzice, dziadkowie) oraz zstępnych (np. dzieci, wnuki)⁶³¹. R. Zawłocki podkreśla, że ustalenie ojcostwa przez sąd jest tylko stwierdzeniem istnienia pokrewieństwa. Natomiast zaprzeczenie ojcostwa lub macierzyństwa dowodzi, że pokrewieństwo nie istniało w ogóle. Rodzice, których pozbawiono władzy rodzicielskiej nadal pozostają osobami najbliższymi dla swoich dzieci⁶³².

Do trzeciej kategorii osób najbliższych zalicza się krewnych w linii bocznej ograniczonych jedynie do rodzeństwa, w tym także przyrodniego⁶³³. Zatem dalsi krewni w linii bocznej, np. wuj⁶³⁴, ciotka⁶³⁵, rodzeństwo stryjeczne⁶³⁶, dzieci rodzeństwa⁶³⁷ nie będą osobami najbliższymi w rozumieniu art. 115 § 11 k.k.

⁶³⁰ J. Majewski [w:] A. Zoll (red.), *Kodeks karny. Część ogólna. Tom I. Komentarz...*, s. 1390 – 1391; V. Konarska – Wrzosek, [w:] J. Warylewski (red.), *System prawa karnego...*, s. 977; S. Hypś, [w:] A. Grześkowiak, K. Wiak (red.), *Kodeks karny. Komentarz...*, s. 555 – 556; J. Giezek, [w:] J. Giezek (red. nauk.), *Kodeks karny. Część ogólna. Komentarz*, 2 Wydanie, Warszawa 2012, s. 703; P. Daniluk, [w:] R. A. Stefański (red.), *Kodeks karny. Komentarz...*, s. 688; O. Górniok aktualizacja J. Bojarski, [w:] M. Filar (red. nauk.), *Kodeks karny. Komentarz*, 5 Wydanie, Warszawa 2016, s. 812; R. Krajewski, *Osoba najbliższa w prawie karnym...*, s. 107.

⁶³¹ J. Majewski [w:] A. Zoll (red.), *Kodeks karny. Część ogólna. Tom I. Komentarz...*, s. 1391; V. Konarska – Wrzosek, [w:] J. Warylewski (red.), *System prawa karnego...*, s. 977; S. Hypś, [w:] A. Grześkowiak, K. Wiak (red.), *Kodeks karny. Komentarz...*, s. 556; J. Giezek, [w:] J. Giezek (red. nauk.), *Kodeks karny. Część ogólna. Komentarz*, 2 Wydanie, Warszawa 2012, s. 703 – 704; P. Daniluk, [w:] R. A. Stefański (red.), *Kodeks karny. Komentarz...*, s. 688 – 689; O. Górniok aktualizacja J. Bojarski, [w:] M. Filar (red. nauk.), *Kodeks karny. Komentarz...*, s. 812; R. Krajewski, *Osoba najbliższa w prawie karnym...*, s. 107 – 108.

⁶³² R. Zawłocki, [w:] M. Królikowski, R. Zawłocki (red.), *Kodeks karny. Część ogólna. Tom II. Komentarz...*, s. 779.

⁶³³ J. Majewski [w:] A. Zoll (red.), *Kodeks karny. Część ogólna. Tom I. Komentarz...*, s. 1391; V. Konarska – Wrzosek, [w:] J. Warylewski (red.), *System prawa karnego...*, s. 977; R. Krajewski, *Osoba najbliższa w prawie karnym...*, s. 107 – 108.

⁶³⁴ Zob. Wyrok Sądu Apelacyjnego w Krakowie z dnia 23 kwietnia 1992 r., II Akr 37/92, KZS 1992 nr 3 – 9, poz. 54.

⁶³⁵ Zob. Wyrok Sądu Apelacyjnego w Katowicach z dnia 7 listopada 2002 r., II Aka 334/02, OSA/Kat. 2003 nr 1, poz. 4.

Kolejne dwie grupy osób stanowią powinowaci. W przypadku czwartej kategorii są to powinowaci w linii prostej, czyli wstępni i zstępni małżonka. Natomiast w piątej kategorii są to powinowaci w linii bocznej, czyli rodzeństwo małżonka. Do kręgu osób najbliższych nie zalicza się współmałżonka rodzeństwa męża lub żony. Stosunek powinowactwa istnieje pomimo ustania małżeństwa poprzez rozwód bądź śmierć współmałżonka. Do ustania stosunku powinowactwa dochodzi w skutek unieważnienia małżeństwa⁶³⁸. J. Majewski słusznie zauważa, że powinowactwo jest relacją symetryczną, co oznacza, że jeżeli jedna osoba jest powinowatą drugiej, to i ta druga jest powinowatą pierwszej⁶³⁹.

Szósty krąg osób najbliższych tworzą przysposabiający i jego małżonek lub przysposabiany i jego małżonek⁶⁴⁰. Przysposobienie polega na wytworzeniu takiego rodzaju stosunku prawnego jaki istnieje pomiędzy rodzicami i dziećmi⁶⁴¹. W definicji osoby najbliższej znajdują się osoby objęte każdym przysposobieniem – zarówno niepełnym,

⁶³⁶ Zob. Postanowienie Sądu Najwyższego – Izba Karna z dnia 3 czerwca 2015 r., III KK 72/15, OSNKW 2015 nr 11, poz. 95.

⁶³⁷ Zob. Postanowienie Sądu Najwyższego – Izba Karna z dnia 4 marca 2015 r., IV KO 98/14, OSP 2016 nr 1, poz. 5.

⁶³⁸ V. Konarska – Wrzosek, [w:] J. Warylewski (red.), *System prawa karnego...*, s. 977 – 978; J. Majewski [w:] A. Zoll (red.), *Kodeks karny. Część ogólna. Tom I. Komentarz...*, s. 1391; P. Daniluk, [w:] R. A. Stefański (red.), *Kodeks karny. Komentarz...*, s. 689; S. Hypś, [w:] A. Grześkowiak, K. Wiak (red.), *Kodeks karny. Komentarz...*, s. 556 – 557; O. Górniok aktualizacja J. Bojarski, [w:] M. Filar (red. nauk.), *Kodeks karny. Komentarz...*, s. 812.

⁶³⁹ J. Majewski [w:] A. Zoll (red.), *Kodeks karny. Część ogólna. Tom I. Komentarz...*, s. 1392.

⁶⁴⁰ J. Majewski [w:] A. Zoll (red.), *Kodeks karny. Część ogólna. Tom I. Komentarz...*, s. 1392 – 1393; V. Konarska – Wrzosek, [w:] J. Warylewski (red.), *System prawa karnego...*, s. 978; S. Hypś, [w:] A. Grześkowiak, K. Wiak (red.), *Kodeks karny. Komentarz...*, s. 557; J. Giezek, [w:] J. Giezek (red. nauk.), *Kodeks karny. Część ogólna. Komentarz*, 2 Wydanie, Warszawa 2012, s. 704; A. Michalska – Warias, [w:] T. Bojarski (red. nauk.), *Kodeks karny. Komentarz*, 7 Wydanie poprawione i uzupełnione, Warszawa 2016, s. 305 – 306; O. Górniok aktualizacja J. Bojarski, [w:] M. Filar (red. nauk.), *Kodeks karny. Komentarz...*, s. 812; S. Hypś, *Ochrona rodziny w polskim prawie karnym...*, s. 80; J. Kosonoga, [w:] R. A. Stefański (red.), *Kodeks karny. Komentarz...*, s. 1303.

⁶⁴¹ Sąd Najwyższy stwierdził, że „umieszczenie małoletniego tymczasowo w rodzinie zastępczej, a następnie także na stałe z powierzeniem rodzicom zastępczym opieki nad dzieckiem, nie oznacza ukształtowania się między takim małoletnim a rodzicem zastępczym (opiekunem) stosunku najbliższości, o jakim mowa w art. 115 § 11 k.k., (...) gdyż nie tworzy się tu między nimi (...) prawny stosunek zstępny – wstępny, przysposobiony – przysposabiający ani faktyczny stosunek wynikający z pozostawania we wspólnym pożyciu” Zob. Postanowienie Sądu Najwyższego – Izba Karna z dnia 4 lutego 2010 r., V KK 296/09, OSNKW 2010 nr 6, poz. 51.

pełnym rozwiązywalnym, jak i pełnym nierozwiązywalnym⁶⁴². Skutki przysposobienia rozciągają się również na zstępnych przysposobionego⁶⁴³. Poprzez przysposobienie ustają prawa i obowiązki przysposobionego względem jego dotychczasowych krewnych tzn. przestają być oni osobami najbliższymi względem siebie⁶⁴⁴.

Ostatnią siódmą kategorią zaliczaną do kręgu osób najbliższych są osoby pozostające we wspólnym pożyciu⁶⁴⁵. Samo określenie „wspólne pożycie” nasuwa pewne wątpliwości interpretacyjne. Na początku należy zastanowić się nad tym, jakie warunki należy spełnić, aby pozostawać w świetle prawa z inną osobą we wspólnym pożyciu. Rozważania w tym zakresie podjął Sąd Najwyższy, który w wyroku z dnia 12 listopada 1975 r. uznał, że „za istotne i konieczne elementy wspólnego pożycia należy uznać wspólne pożycie psychiczne i fizyczne, wspólnotę ekonomiczną i trwałość związku. Zdaniem Sądu Najwyższego wymienione elementy wskazywać mogą, że pomiędzy dwiema osobami płci odmiennej zachodzi taki związek, który od związku małżeńskiego różni się tylko brakiem pełnej legalizacji faktycznego związku małżeńskiego”⁶⁴⁶. Powyższy wyrok wskazuje na trzy istotne kwestie. Po pierwsze „wspólne pożycie” charakteryzuje się występowaniem więzi psychicznej, fizycznej i ekonomicznej⁶⁴⁷, a także trwałością związku⁶⁴⁸. Wiąż duchowa nazywana inaczej psychiczną

⁶⁴² P. Daniluk, [w:] R. A. Stefański (red.), *Kodeks karny. Komentarz...*, s. 689.

⁶⁴³ J. Majewski [w:] A. Zoll (red.), *Kodeks karny. Część ogólna. Tom I. Komentarz...*, s. 1392 – 1393.

⁶⁴⁴ R. Zawłocki, [w:] M. Królikowski, R. Zawłocki (red.), *Kodeks karny. Część ogólna. Tom II. Komentarz...*, s. 779 – 780.

⁶⁴⁵ J. Majewski [w:] A. Zoll (red.), *Kodeks karny. Część ogólna. Tom I. Komentarz...*, s. 1394 – 1396; V. Konarska – Wrzosek, [w:] J. Warylewski (red.), *System prawa karnego...*, s. 978 – 979; S. Hypś, [w:] A. Grześkowiak, K. Wiak (red.), *Kodeks karny. Komentarz...*, s. 558 – 560; R. Zawłocki, [w:] M. Królikowski, R. Zawłocki (red.), *Kodeks karny. Część ogólna. Tom II. Komentarz...*, s. 780; J. Giezek, [w:] J. Giezek (red. nauk.), *Kodeks karny. Część ogólna. Komentarz...*, s. 704 – 706; A. Michalska – Warias, [w:] T. Bojarski (red. nauk.), *Kodeks karny. Komentarz...*, s. 306 – 309; O. Górniok aktualizacja J. Bojarski, [w:] M. Filar (red. nauk.), *Kodeks karny. Komentarz...*, s. 812 – 814; M. Budyn – Kulik, [w:] M. Mozgawa (red. nauk.), *Kodeks karny. Komentarz...*, s. 324; S. Hypś, *Ochrona rodziny w polskim prawie karnym...*, s. 80; J. Kosonoga, [w:] R. A. Stefański (red.), *Kodeks karny. Komentarz...*, s. 1303; R. Krajewski, *Osoba najbliższa w prawie karnym...*, s. 111 – 114.

⁶⁴⁶ Wyrok Sądu Najwyższego – Izba Karna z dnia 12 listopada 1975 r., V KR 203/75, OSPiKA 1976 nr 10, poz. 187.

⁶⁴⁷ P. Daniluk odwołuje się do interpretacji „wspólnego pożycia” na gruncie m.in. kodeksu rodzinnego i opiekuńczego, kodeksu cywilnego, ustawy z dnia 21 sierpnia 1997 r. o gospodarce nieruchomościami, czy też ustawy z dnia 6 listopada 2008 r. o prawach pacjenta i Rzeczniku Praw Pacjenta, w których to aktach prawnych

charakteryzuje się m.in. uczuciem miłości, lojalności, przywiązania. Wiąż fizyczna odwołuje się do seksualnego współżycia. Natomiast wiąż gospodarcza polega na prowadzeniu wspólnego gospodarstwa i wspólnym zamieszkiwaniu⁶⁴⁹. P. Daniluk wskazuje, iż występowanie trzech powyższych rodzajów wiąż, przy „wspólnym pożyciu”, jest pojęciem typologicznym. Oznacza to pewnego rodzaju stopniowalność, która uzasadnia w niektórych okolicznościach faktycznych, braki występowania określonej wiążi (np. wyjazd partnera w celach zarobkowych i wiążący się z tym brak wspólnego zamieszkiwania, jako zanik wiążi gospodarczej)⁶⁵⁰. Po drugie w wyroku Sądu Najwyższego określono, że „wspólne pożycie” dotyczy osób różnej płci. Po trzecie związek ten różni się od małżeństwa jedynie tym, że nie posiada pełnej legalizacji, czyli jest konkubinatem.

Różnorodność płci partnerów oraz konkubinaty⁶⁵¹ w aspekcie „wspólnego pożycia” powodują różnice stanowisk wśród przedstawicieli doktryny prawa karnego. Na gruncie k.k. z 1969 r. dominował pogląd utożsamiający „wspólne pożycie” z konkubinatem⁶⁵². Takie twierdzenia prezentowane były także znacznie później w orzecznictwie Sądu Najwyższego. Przykładem może być postanowienie Sądu Najwyższego – Izba Karna z dnia 7 lipca 2004 r. w którym stwierdzono wprost, że „pojęcie <<wspólne pożycie>> odnoszone jest wyłącznie do konkubinatu, a w szczególności do związku osób o różnej płci, odpowiadającego od strony faktycznej stosunkowi małżeństwa (którym w myśl art. 18 Konstytucji jest wyłącznie związek

jest ono rozumiane jako występowanie wiążi duchowej, fizycznej i gospodarczej. Zob. P. Daniluk, *Wspólne pożycie jako pojęcie karnoprawne...*, s. 12 – 17.

⁶⁴⁸ P. Daniluk stoi na stanowisku, że „trwałość” nie powinna być konstytutywnym elementem wspólnego pożycia, gdyż jest to cecha charakterystyczna dla związku małżeńskiego. W przypadku wspólnego pożycia to partnerzy decydują o zakończeniu związku. Zdaniem Autora należy położyć większy nacisk na występowanie między partnerami wiążi duchowej, fizycznej i gospodarczej, które nie występują w związkach okazjonalnych. Zob. P. Daniluk, *Wspólne pożycie jako pojęcie karnoprawne...*, s. 19 – 20.

⁶⁴⁹ P. Daniluk, *Wspólne pożycie jako pojęcie karnoprawne...*, s. 17 – 18.

⁶⁵⁰ Ibidem, s. 18.

⁶⁵¹ W wyroku z dnia 28 października 2009 r. Sąd Apelacyjny w Krakowie stwierdził, że „wspólne zamieszkiwanie przez krótkie okresy czasu oraz utrzymywanie kontaktów seksualnych nie uzasadnia jeszcze uznania tego związku za konkubinaty, który charakteryzuje się cechami identycznymi jak małżeństwo tyle, że nie jest sankcjonowany przez prawo. Chodzi zatem o związek trwały, połączony więzami uczuciowymi, fizycznymi i ekonomicznymi, to jest wspólnym planowaniem i podejmowaniem ważnych decyzji oraz wspólnym ponoszeniem kosztów egzystencji”. Zob. Wyrok Sądu Apelacyjnego w Krakowie z dnia 28 października 2009 r., II Aka 176/09, KZS 2009 nr 12, poz. 58.

⁶⁵² P. Daniluk, *Wspólne pożycie jako pojęcie karnoprawne...*, s. 7 – 10; O. Górniok aktualizacja J. Bojarski, [w:] M. Filar (red. nauk.), *Kodeks karny. Komentarz...*, s. 812 – 814.

osób różnej płci)”⁶⁵³. V. Konarska – Wrzosek zwraca uwagę, iż współcześnie „wspólne pożycie jest postrzegane szerzej” i nie można go utożsamiać wyłącznie z konkubinatem. W rzeczywistości społecznej tworzą się związki osób o różnej lub tej samej płci, które łączy wspólnota emocjonalna, fizyczna oraz gospodarcza. Poza tym Autorka wspomina, że za osobę najbliższą z racji wspólnego pożycia uważa się też tzw. wychowanka⁶⁵⁴.

„Wspólne pożycie” może powodować trudności w dokładnym ustaleniu czasu trwania takiej relacji. O ile w przypadku pozostałych kategorii osób zaliczanych do kręgu osoby najbliższej można precyzyjnie określić czas trwania relacji, bądź też moment ich powstania (np. zawarcie związku małżeńskiego, narodziny dziecka)⁶⁵⁵, o tyle może nie być to takie proste w przypadku osób pozostających we wspólnym pożyciu. Istotne jest, że osoby muszą pozostawać we wspólnym pożyciu w chwili zdarzenia, z którego przysługują jej określone prawa jako osobie najbliższej⁶⁵⁶.

W doktrynie prawa pojawiły się kontrowersje, co do płci osób tworzących związek oparty na konkubinacie. Kwestia ta była przedmiotem rozstrzygnięcia m.in. w wyroku Sądu Apelacyjnego w Białymstoku z dnia 23 lutego 2007 r., w którym stwierdzono, że „pod pojęciem konkubinatu należy rozumieć stabilną, faktyczną wspólnotę osobisto – majątkową dwojga osób. Bez znaczenia we wspomnianym aspekcie jest płeć”⁶⁵⁷. Zasygnalizowany spór jest podłożem szerszego zagadnienia, czyli interpretacji pojęcia „osób pozostających we wspólnym pożyciu” w aspekcie jednorodności płci. W tym zakresie najnowsze orzecznictwo Sądu Najwyższego przedstawia pewnego rodzaju rozstrzygnięcia.

W uchwale z dnia 25 lutego 2016 r. Sąd Najwyższy zajął się wykładnią zwrotu osoba pozostająca we „wspólnym pożyciu”⁶⁵⁸. W składzie siedmiu sędziów Sądu Najwyższego podejmowano rozstrzygnięcie dotyczące dwóch zagadnień prawnych. Po pierwsze – czy odmienność płci jest warunkiem pozostawania we wspólnym pożyciu w rozumieniu art. 115 § 11 k.k.? Po drugie – jakiego rodzaju więzi charakteryzują stan wspólnego pożycia w rozumieniu art. 115 § 11 k.k.? Na wstępie Sąd Najwyższy podkreślił, iż „wspólne pożycie”

⁶⁵³ Postanowienie Sądu Najwyższego – Izba Karna z dnia 7 lipca 2004 r., II KK 176/04, OSNwSK 2004 nr 1, poz. 1267.

⁶⁵⁴ V. Konarska – Wrzosek, [w:] J. Warylewski (red.), *System prawa karnego...*, s. 978 – 979.

⁶⁵⁵ Zob. P. Daniluk, [w:] R. A. Stefański (red.), *Kodeks karny. Komentarz...*, s. 686 – 687.

⁶⁵⁶ R. Krajewski, *Osoba najbliższa w prawie karnym...*, s. 113.

⁶⁵⁷ Wyrok Sądu Apelacyjnego w Białymstoku z dnia 23 lutego 2007 r., I Aca 590/06, OSAB 2007 nr 1, str. 10.

⁶⁵⁸ Uchwała Składu Siedmiu Sędziów Sądu Najwyższego – Izba Karna z dnia 25 lutego 2016 r., I KZP 20/15, OSNKW 2016 nr 3, poz. 19.

nie ma definicji legalnej zarówno w prawie karnym, jak i pozostałych gałęziach prawa. Poza tym jest to zwrot nieostrzy i tym różni się od pojęć go poprzedzających w definicji „osoby najbliższej” (art. 115 § 11 k.k.).

W kwestii rozważań dotyczących drugiego zagadnienia prawnego, w zasadzie potwierdzono dotychczasowe stanowiska sądów. Osoby pozostające we wspólnym pożyciu powinny łączyć więzi: duchowe (emocjonalne, uczuciowe), gospodarcze (prowadzenie wspólnego gospodarstwa) i fizyczne. Wskazane jest jednoczesne występowanie triady więzi, jednakże istnieją usprawiedliwione okolicznościami sytuacje, kiedy nie jest to możliwe, np. brak więzi fizycznej na skutek choroby, inwalidztwa itp. Natomiast w kwestii trwałości tych więzi Sąd Najwyższy wychodzi z założenia, że wystąpienie między osobami omawianych rodzajów więzi wiąże się z określonym stopniem stabilizacji tychże relacji. Innymi słowy „istotą ustalenia istnienia wspólnego pożycia musi być wykazanie, iż te więzi trwały i trwają w określonym czasie, który wykluczy ich okazjonalność lub przypadkowość”⁶⁵⁹. Powyższe ustalenia Sądu Najwyższego stanowią także podstawę rozstrzygnięć – co do pierwszego zagadnienia prawnego. Sąd Najwyższy za fakt społeczny uznał, że od wielu lat istnieją związki osób tej samej płci charakteryzujące się występowaniem omówionych wcześniej trzech rodzajów więzi. Poza tym ustawodawca mógł w tym miejscu zastosować rozwiązania przyjęte w innych ustawach, a mianowicie użycie zwrotu „pozostawania we wspólnym pożyciu małżeńskim”, które jednoznacznie wykluczyłoby związki osób tej samej płci⁶⁶⁰. R. Krajewski wskazuje, że gdyby ustawodawca chciał ograniczenia „wspólnego pożycia” wyłącznie do kobiety i mężczyzny, to w taki sposób sformułowałby art. 115 § 11 k.k., a nie posługiwał się określeniem „osoby”, które może odnosić się do relacji pomiędzy osobami tej samej płci⁶⁶¹. Sąd Najwyższy w oparciu o wykładnię językową uznał, że nie można stwierdzić, aby pozostawanie we wspólnym pożyciu w rozumieniu art. 115 § 11 k.k. było możliwe tylko w odniesieniu do osób odmiennej płci⁶⁶².

⁶⁵⁹ Uchwała Składu Siedmiu Sędziów Sądu Najwyższego – Izba Karna z dnia 25 lutego 2016 r., I KZP 20/15, OSNKW 2016 nr 3, poz. 19; Zob. J. Giezek, [w:] J. Giezek (red. nauk.), *Kodeks karny. Część ogólna. Komentarz*, 2 Wydanie, Warszawa 2012, s. 705.

⁶⁶⁰ Uchwała Składu Siedmiu Sędziów Sądu Najwyższego – Izba Karna z dnia 25 lutego 2016 r., I KZP 20/15, OSNKW 2016 nr 3, poz. 19.

⁶⁶¹ R. Krajewski, *Osoba najbliższa w prawie karnym...*, s. 112 – 113.

⁶⁶² Uchwała Składu Siedmiu Sędziów Sądu Najwyższego – Izba Karna z dnia 25 lutego 2016 r., I KZP 20/15, OSNKW 2016 nr 3, poz. 19.

W uchwale z dnia 25 lutego 2016 r. Sąd Najwyższy zajął się także określeniem „osoby najbliższej”, które stanowi znamię niektórych przestępstw, w tym art. 207 k.k. Sąd Najwyższy stwierdził, że sprawca znęcania się nie ponosiłby odpowiedzialności karnej, gdyby dopuszczał się karalnych czynów wobec osoby tej samej płci z którą łączą ją więzi emocjonalne, fizyczne i gospodarcze, a z kolei ta osoba nie miałaby ochrony. Sąd Najwyższy założył brak wystąpienia innych okoliczności warunkujących odpowiedzialność karną w tym przepisie, tj. stosunek zależności, nieporadność ze względu na stan psychiczny lub fizyczny, małoletniość⁶⁶³.

Powyższe stanowisko Sądu Najwyższego skłania do rozważenia problemu badawczego, w kontekście zasadności istnienia jakichkolwiek przedmiotów czynności wykonawczej przy przestępstwie znęcania się. W tym miejscu warto też przedstawić zdanie odrębne sędziego Sądu Najwyższego R. Malarskiego, który twierdzi, iż „odmienność płci jest warunkiem pozostawania we wspólnym pożyciu w rozumieniu art. 115 § 11 k.k.”⁶⁶⁴. Zdaniem Sędziego „jeszcze silniejszą ochronę uzyska taka osoba (*pozostająca w związku homoseksualnym ze sprawcą - A.Ś.*) w razie, gdy stanie się ofiarą dręczenia fizycznego lub psychicznego. Jedno- lub wielorodzajowe czynności naruszające różne jej dobra, np. nietykalność ciała, godność osobistą, mienie, zostaną ocenione nie w perspektywie art. 207 k.k., ale innych przepisów, np. art. 157 § 2, 190, 216, 217, 288 k.k.”⁶⁶⁵. Powyższe skłania do pogłębienia problemu badawczego, co do istoty przestępstwa znęcania się, skoro istnieją inne przepisy karne, które gwarantują „jeszcze silniejszą ochronę” i w takim razie nie warto być przedmiotem czynności wykonawczej art. 207 k.k., ponieważ ten przepis zapewnia mniejszą ochronę. W tym miejscu należy powrócić do zasadniczych założeń badawczych dotyczących przestępstwa znęcania się w aspekcie ochrony rodziny.

Ochronie przed znęcaniem się podlegają osoby najbliższe wśród których najczęściej znajdują się osoby utożsamiane z rodziną, ale także kategoria „osób pozostających we wspólnym pożyciu”, które dotychczas z rodziną nie były utożsamiane. J. Majewski zwraca uwagę na to, że definicja „osoby najbliższej” jest definicją zakresową, poprzez wyczerpujące

⁶⁶³ Uchwała Składu Siedmiu Sędziów Sądu Najwyższego – Izba Karna z dnia 25 lutego 2016 r., I KZP 20/15, OSNKW 2016 nr 3, poz. 19.

⁶⁶⁴ Zdanie odrębne Uchwała Składu Siedmiu Sędziów Sądu Najwyższego – Izba Karna z dnia 25 lutego 2016 r., I KZP 20/15, OSNKW 2016 nr 3, poz. 19.

⁶⁶⁵ Zdanie odrębne Uchwała Składu Siedmiu Sędziów Sądu Najwyższego – Izba Karna z dnia 25 lutego 2016 r., I KZP 20/15, OSNKW 2016 nr 3, poz. 19.

wyliczenie kategorii mieszczących się w niej osób⁶⁶⁶. Pierwsze sześć kategorii osób składających się na pojęcie osoby najbliższej otrzymuje jej status z mocy prawa i bez znaczenia jest stosunek emocjonalny lub uczuciowy z drugą osobą, która na podstawie art. 115 § 11 k.k. jest dla niej osobą najbliższą. Odmienna sytuacja przedstawia się w przypadku ostatniej kategorii – „osób pozostających we wspólnym pożyciu”, gdyż pomiędzy nimi musi występować więź duchowa. Zatem może to powodować sytuacje, że z rodziną będą utożsamiane np. rodzeństwo, które nie utrzymuje żadnych kontaktów, ale już takie jednoznaczne powiązanie nie będzie dotyczyło osób wspólnie zamieszkujących i prowadzących gospodarstwo domowe, które łączą też więzi uczuciowe i fizyczne.

P. Daniluk wskazuje, że we wspólnym pożyciu mogą pozostawać osoby, które mają męża lub żonę, czy też we wspólnym pożyciu mogą pozostawać więcej niż dwie osoby⁶⁶⁷, co przeczy tradycyjnemu rozumieniu pojęcia rodziny. Dodatkowo pojawia się kwestia osób tej samej płci pozostających we „wspólnym pożyciu”. Pomimo przyznania im w najnowszym orzecznictwie sądowym statusu „osoby najbliższej”, a tym samym podlegające ochronie na gruncie art. 207 k.k., to nie można ich automatycznie traktować jako rodziny.

M. Kosek podkreśla, że „czym innym jest jednak swoboda doboru partnerów życiowych i rodzaju związku, a czym innym nadawanie tym związkom statusu rodziny”⁶⁶⁸. Poza tym Autor wskazuje na „niemożliwość kwalifikowania związków osób tej samej płci jako rodziny. Związek ten, ze swej natury nie może pełnić funkcji przypisanych rodzinie, szczególnie tych określanych mianem funkcji niezbywalnych”⁶⁶⁹.

Przed przystąpieniem do dalszych rozważań na temat osób pozostających we wspólnym pożyciu, zgadzam się ze stanowiskiem jakie prezentuje J. Majewski. Autor zwraca uwagę na relacje, które łączą jednostki, a nie na przypisane odgórnie pokrewieństwo. Nie uważam, że rodzinę należy utożsamiać ze wszystkimi osobami spokrewnionymi, gdyż wśród nich na pewno znajdą się jednostki, które faktycznie nie utrzymują żadnych relacji. Uważam za istotne spostrzeżenia J. Majewskiego, iż tylko osoby pozostające we wspólnym pożyciu muszą wykazać się występowaniem więzi, aby móc dochodzić swoich uprawnień np. z art. 207 k.k. Zgadzam się także ze stanowiskami prezentowanymi przez P. Daniluka i M. Kosek.

⁶⁶⁶ J. Majewski [w:] A. Zoll (red.), *Kodeks karny. Część ogólna. Tom I. Komentarz...*, s. 1390.

⁶⁶⁷ P. Daniluk, *Wspólne pożycie jako pojęcie karnoprawne...*, s. 23.

⁶⁶⁸ M. Kosek, *Pojęcie rodziny w Kodeksie rodzinnym i opiekuńczym i negatywne skutki jej redefinicji w wybranych aktach prawnych*, [w:] M. Kosek, J. Słyk, *W trosce o rodzinę. Księga pamiątkowa ku czci profesor Wandy Stojanowskiej*, Wydawnictwo C. H. Beck, Warszawa 2008, s. 243.

⁶⁶⁹ *Ibidem*, s. 246 – 247.

Pierwszy z Autorów podaje przykład sytuacji, kiedy we wspólnym pożyciu pozostają osoby, które mają męża lub żonę. W takim przypadku zastanawiające jest czy rodzina podlegałaby ochronie, a jeżeli tak to która? Czy byłaby to „rodzina prawna” – powiązana węzłem małżeństwa, czy też „rodzina faktyczna” – osób pozostających we wspólnym pożyciu, a może każda z powyżej wymienionych? Inny przykład do którego odnosi się P. Daniluk, czyli kilka osób pozostających we wspólnym pożyciu w aspekcie utożsamiania ich z rodziną, także wyraża problematykę omawianego zagadnienia. Natomiast M. Kosek słusznie podkreśla niemożliwość uznawania związków osób tej samej płci, jako rodziny, gdyż taki związek nigdy nie wypełni funkcji, które są przypisane rodzinie.

W rozdziale I rozprawy wskazywano na badania opinii publicznej, w której coraz częściej pojawiają się odpowiedzi utożsamiające pary jedнопłciowe z „rodziną”. Oznacza to, że społeczeństwo przyjmuje szeroko pojętą definicję rodziny, jednakże nie na tyle, aby utożsamiać z nią związki osób, chociażby wskazywane powyżej przez P. Daniluka. Czy w takim przypadku określenie definicji rodziny jest wyzwaniem postawionym przed prawem karnym?

Prawo karne zapewnia ochronę przed znęcaniem się różnym kategoriom osób i łączących ich relacji, w której także pozostają osoby we wspólnym pożyciu. A. Siostrzonek – Sergiel podejmuje rozważania na temat tego, czy przyznanie partnerom w związkach homoseksualnych statusu osoby najbliższej, na gruncie instytucji prawa karnego procesowego, realizuje cel ochrony rodziny. Autorka swoje rozważania rozpoczyna od podstawowego założenia, iż związki homoseksualne oparte na „wspólnym pożyciu” i tym samym stanowiące „osoby najbliższe” w myśl art. 115 § 11 k.k. podlegają ochronie, tak jak rodzina. Powyższe założenie odnosi się do zakazu dyskryminacji ze względu na płeć, a tym samym zakazu nieuprawnionego różnicowania praw jednostki⁶⁷⁰. W argumentacji przywoływana jest sprawa, którą zajmował się Europejski Trybunał Praw Człowieka – *Kozak v. Polska*⁶⁷¹.

⁶⁷⁰ A. Siostrzonek – Sergiel, *Partnerzy w związkach homoseksualnych a „osoby najbliższe” w prawie karnym...*, s. 79.

⁶⁷¹ Skarga dotyczyła dyskryminacji skarżącego ze względu na swoją orientację homoseksualną poprzez pozbawienie go prawa do wstąpienia w stosunek najmu po śmierci swojego partnera. Europejski Trybunał Praw Człowieka stwierdził, że „ochrona rodziny w tradycyjnym sensie stanowi, co do zasady, ważki i legitymizowany powód, który może uzasadnić różnicę traktowania (...) Zachowanie równowagi pomiędzy ochroną tradycyjnej rodziny a prawami mniejszości seksualnych (...) stanowi, z natury rzeczy, trudne i delikatne zadanie, które może wymagać od Państwa pogodzenia sprzecznych opinii i interesów postrzeganych przez dane strony, jako

Zauważyć należy i rozgraniczyć dwie kwestie – czym innym jest ochrona rodziny, a czym innym ochrona osób najbliższych, do których można zaliczyć osoby homoseksualne pozostające we wspólnym pożyciu. A. Siostrzonek – Sergiel twierdzi, że „odmówienie partnerom homoseksualnym prawa do skorzystania z instytucji procesowych, które uzależnione są od statusu osoby najbliższej, nie stanowi instrumentu ochrony rodziny”⁶⁷². Ponadto Autorka uważa, że „można wręcz pokusić się o stwierdzenie, że takie rozwiązanie może być skierowane przeciwko rodzinie, wszystko jednak zależy od rozumienia pojęcia <<rodziny>>”⁶⁷³. Pomimo tego, że Autorka wskazuje, iż podjętych przez nią rozważań nie należy odczytywać jako „argumentu za instytucjonalizacją związków homoseksualnych, a jedynie za potrzebą uregulowania w prawie kwestii praktycznych”⁶⁷⁴, to jest to poniekąd niemożliwe. W ten sposób przedstawiane argumenty prowadzą do tego, że prawo karne podejmie się interpretacji pojęcia „rodziny” i zacznie utożsamiać go z osobami najbliższymi. To z kolei przyniesie daleko idące konsekwencje nie tylko dla prawa karnego, ale dla całego systemu prawa.

Słusznie zauważa S. Hypś, że tendencja prawno – karnej ochrony osób homoseksualnych, w aspekcie ich wspólnego pożycia, bardzo często występuje w systemach prawnych państw europejskich. Jednakże Autor ten podkreśla, że prawo karne w tych krajach wprowadza tego typu rozwiązania dopiero po jakiejś formie legalizacji takich związków na gruncie prawa cywilnego⁶⁷⁵.

Z jednej strony prawo karne nie powinno wyprzedzać innych gałęzi prawa, gdyż jego funkcje skupiają się na ochronie i prewencji tych dóbr, które zostały już uznane przez społeczeństwo. Pod uwagę trzeba też wziąć argumenty, które prezentowane były w rozdziale I rozprawy, iż Konstytucja RP wskazuje, że jedną z ról pełnionych przez państwo jest opieka i ochrona rodziny. Opieka sprowadza się do pewnych świadczeń na rzecz rodziny, zaś ochrona dotyczy określonych uregulowań normatywnych. Celem wskazanej ochrony powinno być

pozostające w zasadniczej opozycji. Niemniej jednak, uwzględniając wąski margines swobody Państwa w ocenie przyjęcia środków, które skutkują różnicowaniem na podstawie orientacji seksualnej (...), blankietowe wyłączenie osób pozostających w związku homoseksualnym z możliwości wstępowania w stosunek najmu nie może być uznane przez Trybunał za konieczne dla ochrony rodziny postrzeganej w sposób tradycyjny (...). Zob. Wyrok Europejskiego Trybunału Praw Człowieka z dnia 2 marca 2010 r., nr 13102/02, Kozak przeciwko Polsce.

⁶⁷² A. Siostrzonek – Sergiel, *Partnerzy w związkach homoseksualnych a „osoby najbliższe” w prawie karnym...*, s. 80.

⁶⁷³ Ibidem.

⁶⁷⁴ Ibidem, s. 83.

⁶⁷⁵ S. Hypś, *Ochrona rodziny w polskim prawie karnym...*, s. 80 – 82.

niedopuszczenie do zagrożeń rodziny w jakiegokolwiek sferze jej funkcjonowania: moralnej, społecznej, gospodarczej, obyczajowej czy religijnej. Rodzina powinna mieć stworzone optymalne warunki dla swojego funkcjonowania oraz podlegać ochronie przed zjawiskami, które mogą zagrażać wypełnianiu funkcji rodziny⁶⁷⁶. Nie jest to równoznaczne z tym, że rodzina traktowana jest lepiej, niż np. osoby żyjące w samotności. Z wyroku Trybunału Konstytucyjnego z dnia 18 maja 2005 r. dowiadujemy się, że państwo podejmuje takie działania, które „umacniają więzi między osobami tworzącymi rodzinę, a zwłaszcza więzi istniejące między rodzicami i dziećmi oraz między małżonkami”⁶⁷⁷. Z drugiej strony prawo karne ma obowiązek chronić rodzinę, więc powinno określić co faktycznie chroni. W tym miejscu można rozważyć usunięcie przedmiotu czynności wykonawczej z art. 207 k.k., albo przeniesienie tego przestępstwa z rozdz. XXVI k.k. W takim przypadku ochrona przed przemocą w rodzinie na gruncie prawa karnego nie zostałaby naruszona. Przestępstwo znęcania się jest podstawowym, ale nie jedynym instrumentem prawa karnego zwalczania zjawiska przemocy w rodzinie i podobnie jak inne instrumenty prawa karnego może znajdować się poza rozdziałem XXVI k.k.

Niepokojące jest stanowisko wyrażone w omawianej wcześniej uchwale Sądu Najwyższego z dnia 25 lutego 2016 r. Sąd Najwyższy uznał, że w omawianym aspekcie nie ma „istotnego znaczenia to, że przepisy art. 207 § 1 i 209 § 1 k.k. zawierające określenie <<osoba najbliższa>> umieszczono w rozdziale XXVI Kodeksu karnego zatytułowanym <<Przestępstwa przeciwko rodzinie i opiece>>. Przecież w najszerszym zakresie pojęcie to odnosi się do relacji rodzinnych (małżonek, rodzeństwo, itp.). Niejednokrotnie zaś niektóre typy przestępstw umieszcza się w określonym rozdziale pomimo, że przedmiotem ochrony nie jest określone dobro (np. art. 201 k.k., art. 208 k.k., art. 300 § 1 k.k.)”⁶⁷⁸. Taka argumentacja nie pomaga rozwiązać zasadniczego problemu dotyczącego przestępstwa znęcania się w aspekcie ochrony rodziny.

⁶⁷⁶ Zob. G. Kowalski, *Założenia prawa rodzinnego w świetle Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej*, [w:] P. Kasprzyk, P. Wiśniewski (red.), *Prawo rodzinne w dobie przemian*, Towarzystwo Naukowe KUL, Lublin 2009, s. 51 – 52.

⁶⁷⁷ Wyrok Trybunału Konstytucyjnego z dnia 18 maja 2005 r., K 16/04, Dz.U. 2005 nr 95, poz. 806.

⁶⁷⁸ Uchwała Składu Siedmiu Sędziów Sądu Najwyższego – Izba Karna z dnia 25 lutego 2016 r., I KZP 20/15, OSNKW 2016 nr 3, poz. 19.

Na zakończenie powyższych rozważań zgadzam się ze stanowiskiem A. Siostrzonek – Sergiel, że istotą i wyłącznym celem rodziny nie jest prokreacja i rodzicielstwo⁶⁷⁹, gdyż rodzina pełni też wiele innych funkcji. Z socjologicznego punktu widzenia nie mogę natomiast zgodzić się, ze zdaniem Autorki, że tym samym jest wychowanie dziecka w związku homoseksualnym, czym pełnienie funkcji rodzicielskich w rodzinie. W takiej argumentacji dostrzegam zagrożenie w pojmowaniu „rodziny”. Rzeczywistość społeczna została skonstruowana w ten sposób, że najlepszym środowiskiem dla wychowania kolejnego pokolenia jest właśnie rodzina. Prawidłowa socjalizacja jednostki przebiega poprzez internalizację norm płynących z roli matki (pełnionej przez kobietę) i roli ojca (pełnionej przez mężczyznę). A. Siostrzonek – Sergiel wywodzi, że skoro prawo karne daje pewne uprawnienia osobom niezwiązanym węzłem małżeńskim – którą jest osoba pozostająca we wspólnym pożyciu „to trzeba przyjąć, że na gruncie prawa karnego rodzina rozumiana jest szeroko”⁶⁸⁰. Mało tego Autorka wywodzi jeszcze, że „skoro zatem przyznajemy status osoby najbliższej partnerom związków konkubenckich, które też rodzinami w wąskim tego słowa znaczeniu nie są, to taki status może być również przyznany partnerom jednej płci”⁶⁸¹. Takie stanowisko jest przykładem tego, w jak szybki sposób można przejść od pojęcia „wspólnego pożycia” do pojęcia „rodziny”, chociaż tak naprawdę są to pewnego rodzaju typy idealne, które znajdują się na przeciwstawnych biegunach kontinuum i nie powinno się wprowadzać takiego uproszczenia.

Reasumując, kategoria osoby najbliższej i jej ochrona na gruncie art. 207 k.k. ma istotne znaczenie z punktu widzenia ochrony rodziny, jako dobra rodzajowego. To właśnie osoby najbliższe są bardzo często utożsamiane z pojęciem rodziny, którego normatywna treść nie została jeszcze dostatecznie określona⁶⁸². Pozostałe kategorie osób tj. osoby pozostające w stałym lub przemijającym stosunku zależności od sprawcy, małoletni, osoby nieporadne ze względu na stan psychiczny lub fizyczny nie są utożsamiane z rodziną. Oznacza to, że trzy

⁶⁷⁹ A. Siostrzonek – Sergiel, *Partnerzy w związkach homoseksualnych a „osoby najbliższe” w prawie karnym...*, s. 81.

⁶⁸⁰ *Ibidem*, s. 82.

⁶⁸¹ *Ibidem*.

⁶⁸² Zdaniem S. Hyps na „gruncie prawa karnego pewną pomocą w ustaleniu katalogu osób tworzących rodzinę jest odwołanie się do pojęcia osoby najbliższej (...) Można niejako domniemywać, że ustawodawca podjął w ten sposób próbę zdefiniowania tej wspólnoty osób. Argumentem za przyjęciem takiego domniemania może być także to, że treść pojęcia osoby najbliższej w znacznej mierze odpowiada regulacji tej kwestii na gruncie prawa rodzinnego”. Zob. S. Hyps, [w:] A. Grześkowiak, K. Wiak (red.), *Kodeks karny. Komentarz...*, s. 806 – 807.

powyżej wymienione kategorie osób oczywiście podlegają ochronie na gruncie art. 207 k.k., ale nie w aspekcie ochrony rodziny, czy też szerszej przemocy w rodzinie. Chyba, że kategorie te będą się przeplatać z kategorią osoby najbliższej, np. ofiarą jest małoletni syn sprawcy, czyli zstępny, albo osobą nieporadną jest przysposobiony sprawcy, ale wówczas będą one podlegały ochronie jako osoby najbliższe, i to od faktycznych relacji zależeć będzie ochrona rodziny.

2.2. Osoba pozostająca w stałym lub przemijającym stosunku zależności od sprawcy

Po osobach najbliższych, które mogą stać się ofiarą przestępstwa znęcania się, ustawodawca określił kategorię – osoba pozostająca w stałym lub przemijającym stosunku zależności od sprawcy. Wyrażenie „stosunek zależności” jest także wykorzystywane w innych przepisach k.k., dotyczących: handlu ludźmi (art. 115 § 22 k.k.), doprowadzenia innej osoby do obcowania płciowego lub do poddania się innej czynności seksualnej (art. 199 § 1 k.k.), doprowadzenie innej osoby do uprawiania prostytucji (art. 203 k.k.), naruszenie swobody głosowania (art. 250 k.k.).

W doktrynie i orzecznictwie wskazuje się, że stosunek zależności od sprawcy zachodzi wówczas, gdy pokrzywdzony „nie jest zdolny z własnej woli przeciwstawić się znęcaniu i znosi je z obawy przed pogorszeniem swoich dotychczasowych warunków życiowych (np. utratą pracy, środków utrzymania, mieszkania, rozłąką lub zerwaniem współżycia ze sprawcą)”⁶⁸³. Stosunek zależności stwarza możliwość wywierania bezpośredniego lub pośredniego wpływu na losy i położenie innej osoby⁶⁸⁴.

⁶⁸³ M. Mozgawa, [w:] M. Mozgawa (red. nauk.), *Kodeks karny. Komentarz...*, s. 572; J. Kosonoga, [w:] R. A. Stefański (red.), *Kodeks karny. Komentarz...*, s. 1304; S. Hypś, [w:] M. Królikowski, R. Zawłocki (red.), *Kodeks karny. Część szczególna. Tom I. Komentarz...*, s. 746; A. Wąsek, J. Warylewski, [w:] A. Wąsek, R. Zawłocki (red.), *Kodeks karny. Część szczególna. Komentarz...*, s. 1203; A. Marek, *Kodeks karny. Komentarz...*, s. 471; M. Szewczyk [w:] A. Zoll (red. nauk.), *Kodeks karny. Część szczególna. Tom II. Komentarz...*, s. 892; A. Muszyńska, [w:] J. Giezek (red. nauk.), *Kodeks karny. Część szczególna. Komentarz...*, s. 580; Z. Siwik, [w:] M. Filar (red. nauk.), *Kodeks karny. Komentarz...*, s. 1278; S. Hypś, [w:] A. Grześkowiak, K. Wiak (red.), *Kodeks karny. Komentarz...*, s. 818; A. Ratajczak, *Przestępstwa przeciwko rodzinie, opiece i młodzieży...*, s. 130 – 131; Uchwała pełnego składu Izby Karnej Sądu Najwyższego z dnia 9 czerwca 1976 r., VI KZP 13/75, OSNKW

A. Ratajczak utożsamia stosunek zależności z koniecznością unikania przez osobę zależną konfliktów z inną osobą w obawie, że konflikt ten może narazić ją na szkodę moralną lub materialną (np. poddawanie się przez dziecko biciu i zniewagom ojca, w obawie przed wyrzuceniem z domu)⁶⁸⁵.

S. Hypś wskazuje, że stosunek zależności może dotyczyć także osób postronnych, np. przebywających czasowo w zagrożonym domu i zależnych od jego funkcjonowania⁶⁸⁶. Przy czym omawiana zależność nie może być przypadkowa, wynikająca z samego czynu przestępczego – znęcania się⁶⁸⁷. Wymóg istnienia stosunku zależności musi powstać jeszcze przed podjęciem czynności właściwych dla znęcania się⁶⁸⁸.

Długość trwania stosunku zależności może mieć charakter stały lub przemijający⁶⁸⁹. Oznacza to, że przed znęcaniem się chronione są wszystkie osoby pozostające w stosunku zależności od sprawcy, bez względu na długość jego trwania. J. Lachowski podkreśla, że do istoty przestępstwa z art. 207 § 1 k.k. nie należy wykorzystywanie stosunku zależności, lecz jedynie pozostawanie w nim⁶⁹⁰.

W wyroku Sądu Najwyższego z dnia 29 kwietnia 1983 r. stwierdzono, że stosunek zależności powstaje pomiędzy funkcjonariuszem Policji, a osobą zatrzymaną, gdyż musi się

1976, z. 7 – 8, poz. 86; Wyrok Sądu Apelacyjnego w Katowicach z dnia 13 listopada 2008 r., II AKa 303/08, KZS 2009 nr 3, poz. 48.

⁶⁸⁴ N. Kłaczyńska, [w:] J. Giezek (red. nauk.), *Kodeks karny. Część szczególna. Komentarz*, Wydawnictwo Lex, Warszawa 2014, s. 535; M. Berent, M. Filar, [w:] M. Filar (red. nauk.), *Kodeks karny. Komentarz*, 5 Wydanie, Warszawa 2016, s. 1238; S. Hypś, [w:] A. Grześkowiak, K. Wiak (red.), *Kodeks karny. Komentarz...*, s. 777; T. Jurek, M. Szostak, R. Drozd, *Przestępstwo znęcania się jako problem nauk penalnych...*, s. 181 – 182.

⁶⁸⁵ A. Ratajczak, *Przestępstwo znęcania się pod wpływem alkoholu nad rodziną i osobami zależnymi*, Poznań 1964, s. 197; A. Ratajczak, *Przestępstwa przeciwko rodzinie, opiece i młodzieży...*, s. 130.

⁶⁸⁶ S. Hypś, *Ochrona rodziny w polskim prawie karnym...*, s. 156.

⁶⁸⁷ B. Kurzępa, „Inna czynność seksualna” jako znamię przestępstw, *Prok. i Pr.* 2005 nr 5, s. 71.

⁶⁸⁸ S. Hypś, [w:] M. Królikowski, R. Zawłocki (red.), *Kodeks karny. Część szczególna. Tom I. Komentarz...*, s. 746.

⁶⁸⁹ A. Komadowska, *Przestępstwa przeciwko rodzinie w kodeksie karnym z 1997 roku – uwagi de lege lata i de lege ferenda*, [w:] P. Kasprzyk, P. Wiśniewski (red.), *Prawo rodzinne w dobie przemian*, Towarzystwo Naukowe KUL, Lublin 2009, s. 272; V. Konarska – Wrzosek, [w:] J. Warylewski (red.), *System prawa karnego...*, s. 979.

⁶⁹⁰ J. Lachowski, [w:] V. Konarska – Wrzosek (red. nauk.), *Kodeks karny. Komentarz. Komentarze praktyczne...*, s. 945.

ona podporządkować poleceniom, aż do czasu zwolnienia⁶⁹¹. Ponadto w powyższym wyroku Sąd Najwyższy określił, że stosunek zależności istnieje zwłaszcza wówczas, gdy pokrzywdzony, z różnych przyczyn (np. obawy przed przemocą, biciem lub konsekwencjami służbowymi) zmuszony jest pozostawać wobec sprawcy w wytworzonej sytuacji. Oznacza to, że warunkiem koniecznym jest, aby los (zdrowie, życie i inne warunki osobiste) pokrzywdzonego uzależniony był od osoby, która o tym decyduje (nawet w sposób pośredni)⁶⁹².

Z wyroku Sądu Najwyższego z dnia 8 maja 1972 r. dowiadujemy się, że nie musi zachodzić „stosunek prawny zależności wynikający z samego prawa lub umowy, ale także wtedy, gdy określone okoliczności faktyczne stworzyły taką sytuację, w której widoczne są cechy zależności osoby pokrzywdzonej od sprawcy”⁶⁹³. Zatem wyróżniamy trzy źródła pochodzenia stosunku zależności: z mocy prawa (np. w razie ustanowienia opieki lub umieszczenia dziecka w rodzinie zastępczej), z umowy (np. pomiędzy pracodawcą a pracownikiem, najemcą a wynajmującym lokal), z sytuacji faktycznej, która stwarza dla sprawcy sposobność znęcania się, przy wykorzystaniu nad ofiarą przewagi, jaką daje mu łącząca ich więź materialna osobista i uczuciowa⁶⁹⁴. V. Konarska – Wrzosek wskazuje, że formalny stosunek zależności może wynikać z mocy orzeczenia sądu (np. umieszczenia w zakładzie poprawczym) lub z umowy (np. o opiekę nad osobą starszą). Natomiast faktyczny

⁶⁹¹ Wyrok Sądu Najwyższego – Izba Wojskowa z dnia 29 kwietnia 1983 r., Rw 327/83, OSNKW 1984 nr 1 – 2, poz. 14; Zob. Z. Siwik, [w:] M. Filar (red. nauk.), *Kodeks karny. Komentarz...*, s. 1278; A. Wąsek, J. Warylewski, [w:] A. Wąsek, R. Zawłocki (red.), *Kodeks karny. Część szczególna. Komentarz...*, s. 1204.

⁶⁹² Wyrok Sądu Najwyższego – Izba Wojskowa z dnia 29 kwietnia 1983 r., Rw 327/83, OSNKW 1984 nr 1-2, poz. 14.

⁶⁹³ Wyrok Sądu Najwyższego – Izba Karne z dnia 8 maja 1972 r., III KR 53/72, OSNPG 1972 nr 7, poz. 153.

⁶⁹⁴ J. Kosonoga, [w:] R. A. Stefański (red.), *Kodeks karny. Komentarz...*, s. 1304; M. Mozgawa, [w:] M. Mozgawa (red. nauk.), *Kodeks karny. Komentarz...*, s. 572; S. Hypś, [w:] M. Królikowski, R. Zawłocki (red.), *Kodeks karny. Część szczególna. Tom I. Komentarz...*, s. 746; M. Szewczyk [w:] A. Zoll (red. nauk.), *Kodeks karny. Część szczególna. Tom II. Komentarz...*, s. 892 – 893; A. Muszyńska, [w:] J. Giezek (red. nauk.), *Kodeks karny. Część szczególna. Komentarz...*, s. 580; Z. Siwik, [w:] M. Filar (red. nauk.), *Kodeks karny. Komentarz...*, s. 1277 – 1278; S. Hypś, [w:] A. Grześkowiak, K. Wiak (red.), *Kodeks karny. Komentarz...*, s. 818; M. Szwarczyk, [w:] T. Bojarski (red. nauk.), *Kodeks karny. Komentarz...*, s. 599; A. Wąsek, J. Warylewski, [w:] A. Wąsek, R. Zawłocki (red.), *Kodeks karny. Część szczególna. Komentarz...*, s. 1203 – 1204; J. Lachowski, [w:] V. Konarska – Wrzosek (red. nauk.), *Kodeks karny. Komentarz. Komentarze praktyczne...*, s. 945; V. Konarska – Wrzosek, [w:] J. Warylewski (red.), *System prawa karnego...*, s. 979; A. Ratajczak, *Przestępstwa przeciwko rodzinie, opiece i młodzieży...*, s. 131; Uchwała pełnego składu Izby Karnej Sądu Najwyższego z dnia 9 czerwca 1976 r., VI KZP 13/75, OSNKW 1976 z. 7 – 8, poz. 86.

stosunek zależności może być związany np. z uczęszczaniem do tej samej klasy, zakwaterowaniem we wspólnym pokoju na koloniach, pobytem w szpitalu⁶⁹⁵.

W postanowieniu Sądu Najwyższego – Izba Karna z dnia 23 lutego 2016 r. podkreślono, że stosunek zależności może istnieć z mocy prawa, na podstawie umowy oraz wynikać z sytuacji faktycznej „stwarzającej dla sprawcy sposobność znęcania się przy wykorzystaniu nad ofiarą przewagi, jaką daje mu łącząca ich więź materialna, osobista lub uczuciowa. Taka sytuacja może w szczególności zachodzić w związku opartym na wspólnym pożyciu, funkcjonującym na tych samych zasadach, jak formalnie założona rodzina, a także (...) fakt wspólnego zamieszkania i wykonywania władzy rodzicielskiej, nad wspólnymi dziećmi, przez rozwiedzionych małżonków”⁶⁹⁶.

W wytycznych Sądu Najwyższego z dnia 9 czerwca 1976 r. wskazano, że sytuacja faktyczna „może zachodzić w konkretnych okolicznościach między osobami należącymi do tzw. wielkiej rodziny, o której stanowią niektóre przepisy k.r.o. (...), a mianowicie między krewnymi i powinowatymi w linii prostej oraz rodzeństwem, zwłaszcza wspólnie zamieszkałymi”⁶⁹⁷.

Sąd Najwyższy wyraził stanowisko, że „zależność ma miejsce wówczas, gdy osoba pokrzywdzona nie jest w stanie samodzielnie zmienić warunków swego bytowania, w szczególności gdy zmuszona jest do pozostawania we wspólnocie mieszkaniowej, która daje sprawcy stałą sposobność znęcania się nad nią”⁶⁹⁸.

W wyroku z dnia 13 listopada 2008 r. Sąd Apelacyjny w Katowicach stwierdził, że „stosunek zależności stanowiący znamię przestępstwa z art. 207 § 1 k.k., to taki stan, w którym sytuacja jednej osoby (materialna, zdrowotna lub choćby tylko psychiczna) uzależniona jest od sprawcy (...) Stosunek ten może wynikać także z sytuacji faktycznej stwarzającej dla sprawcy sposobność znęcania się, przy wykorzystaniu przewagi sprawcy nad słabszym pokrzywdzonym. Sąd Apelacyjny uznał, że pokrzywdzony znalazł się w jednej celi z oskarżonym nie z własnej woli i nie od jego decyzji zależała zmiana jego miejsca pobytu.

⁶⁹⁵ V. Konarska – Wrzosek, [w:] J. Warylewski (red.), *System prawa karnego...*, s. 979.

⁶⁹⁶ Postanowienie Sądu Najwyższego – Izba Karna z dnia 23 lutego 2016 r., III KK 262/15, Prok. i Pr. 2016 nr 5, poz. 6; Zob. Uchwała pełnego składu Izby Karnej Sądu Najwyższego z dnia 9 czerwca 1976 r., VI KZP 13/75, OSNKW 1976 z. 7 – 8, poz. 86.

⁶⁹⁷ Uchwała pełnego składu Izby Karnej Sądu Najwyższego z dnia 9 czerwca 1976 r., VI KZP 13/75, OSNKW 1976 z. 7 – 8, poz. 86.

⁶⁹⁸ Uchwała Sądu Najwyższego – Izba Karna z dnia 4 marca 1965 r., VI KO 58/64, OSNKW 1965 nr 5, poz. 54; Zob. A. Ratajczak, *Przestępstwa przeciwko rodzinie, opiece i młodzieży...*, s. 130 – 131.

Było to tylko możliwe wówczas, gdyby złożył on służbie więziennej skargę na zachowanie się oskarżonego wobec jego osoby, to zaś, zważywszy <<swoisty>> układ między więźniami, mogłoby narazić go na szykany ze strony współosadzonych i miano <<donosiciela>>. Obawiając się tego, pokrzywdzony poddawał się agresji silniejszego od niego oskarżonego, znosząc ją z obawy przed jeszcze większym pogorszeniem swojej sytuacji⁶⁹⁹.

W wyroku Sądu Apelacyjnego w Szczecinie z dnia 30 kwietnia 2014 r. rozpatrywano sytuację w której sprawca znęcał się na trójkę domowników, tj. konkubinę, synową konkubiny oraz małoletnią wnuczką konkubiny. O ile konkubina podlegała ochronie jako osoba pozostająca we wspólnym pożyciu, czyli osoba najbliższa, a jej wnuczka jako małoletnia, to problem dotyczył mieszkającej razem z nimi synowej konkubiny. W tym stanie faktycznym Sąd doszedł do wniosku, że trójka pokrzywdzonych wraz ze sprawcą mieszkali w jednym domu i „nie mieli możliwości pozbycia się sprawcy z mieszkania, w związku z czym zaistniała sytuacja przymusowa, w której zaistniał stan zależności od oskarżonego, osiągającego dochody zapewniające utrzymanie rodzinie (...) Oskarżony wykorzystywał swoją dominującą pozycję materialną m.in. poprzez wymuszanie odbywania stosunków seksualnych na konkubinie, grożąc pozbawieniem środków do życia⁷⁰⁰”.

W postanowieniu z dnia 7 stycznia 2010 r. Sąd Najwyższy wyraził swój brak zrozumienia dla występowania stosunku zależności pomiędzy żoną i mężem⁷⁰¹ „skoro małżonkowie mają równe prawa i obowiązki w małżeństwie, są obowiązani do wspólnego pożycia, do wzajemnej pomocy i wierności oraz do współdziałania dla dobra rodziny, którą przez swój związek założyli⁷⁰²”.

W wyroku z dnia 6 czerwca 2012 r. Sąd Apelacyjny we Wrocławiu uznał jako „najzupełniej oczywisty” stosunek zależności, jaki wystąpił przy przestępstwie znęcania się. Sąd argumentował swoje stanowisko (kwestionowane przez obrońców oskarżonego), że „pokrzywdzona jest starszą, niewykształconą osobą, nie znającą języka niemieckiego. Była

⁶⁹⁹ Wyrok Sądu Apelacyjnego w Katowicach z dnia 13 listopada 2008 r., II AKa 303/08, KZS 2009 nr 3, poz. 48; Zob. Z. Siwik, [w:] M. Filar (red. nauk.), *Kodeks karny. Komentarz...*, s. 1278.

⁷⁰⁰ Wyrok Sądu Apelacyjnego w Szczecinie z dnia 30 kwietnia 2014 r., II AKa 55/14, Lex nr 1461182.

⁷⁰¹ Obrońca skazanego próbował przedstawić argumentację, iż żona będąca ofiarą męża – sprawcy przestępstwa znęcania się, nie była podmiotem zdatnym do popełnienia na niej przestępstwa znęcania się „skoro nie pozostawała w jakimkolwiek stosunku zależności od skazanego”. Sąd Najwyższy wypowiedział się jednoznacznie, że wyrok rozwodowy pomiędzy stronami zapadł po czasookresie znęcania się sprawcy nad ofiarą, czyli przysługiwała jej ochrona jako „osobie najbliższej”.

⁷⁰² Postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 7 stycznia 2010 r., V KK 172/09, OSNwSK 2010 nr 1 poz. 7.

ona w takim stopniu zdezorientowana okolicznościami, w jakich się znalazła, że do dnia dzisiejszego nie potrafi opisać miejscowości, w której przebywała. Pokrzywdzona znalazła się w warunkach, w których była całkowicie bezradna, a zarazem sterroryzowana agresją i przemocą fizyczną stosowaną wobec niej, w szczególności przez oskarżonego. Oskarżony pozbawił ją przecież pieniędzy, dokumentów oraz telefonu komórkowego. W tej sytuacji pozostawała jedynie teoretyczna ewentualność skontaktowania się z niemieckimi organami ścigania, ale krok taki wymagałby od pokrzywdzonej uwolnienia się spod pieczy oskarżonego bądź jego konkubiny, a takiej decyzji pokrzywdzona podjąć nie potrafiła, głównie ze względu na strach jaki odczuwała przed oskarżonym i przez wypowiedane przez niego groźby, którymi obejmował również rodzinę pokrzywdzonej. Ten strach był na tyle paraliżujący, że kiedy pozostawała zamknięta w łazience, podczas interwencji policyjnej w mieszkaniu, spowodowanej hałasem wywołanym przez dzieci, nie odważyła się w żaden sposób zasygnalizować swojej obecności. W tym stanie rzeczy fakt pozostawania w stosunku zależności względem oskarżonego jest absolutnie oczywisty, nie budzący najmniejszych wątpliwości, a kwestionowanie jego wystąpienia należy uznać za pozbawioną racjonalnych argumentów całkowicie dowolną polemikę obrońcy⁷⁰³.

Sąd Okręgowy w Zamościu w wyroku z dnia 13 czerwca 2013 r. nie uwzględnił apelacji prokuratora w części dotyczącej wystąpienia (zdaniem prokuratora) stosunku zależności pomiędzy oskarżonymi, a pokrzywdzoną. Sąd uznał, że strony są „dla siebie osobami obcymi. Nie łączy ich bowiem ani stosunek pokrewieństwa, ani powinowactwa. Zamieszkują w oddzielnych, samodzielnych częściach domu, prowadzą oddzielne gospodarstwa domowe, zaś pokrzywdzona nie jest i nie była w żaden sposób uzależniona od nich, ani prawnie, ani emocjonalnie, ani też finansowo (...) Nigdy nie była osobą całkowicie osamotnioną i faktycznie uzależnioną od oskarżonych, ponieważ ma cztery pełnoletnie córki, z których co najmniej trzy regularnie ją odwiedzały i służyły pomocą (...) Ta konstatacja (...) wyklucza kwalifikację z art. 207 § 1 k.k.”⁷⁰⁴.

J. Kosonoga odrzuca pogląd mówiący o tym, że stosunek zależności zachodzi pomiędzy adwokatem a klientem. Autor podkreśla, że ustanowienie pełnomocnika lub obrońcy w sprawie karnej oraz rozwiązanie tego stosunku zależne jest od woli mocodawcy. Równie dobrze strona może podejmować samodzielne działania w procesie. Przeciwnie w

⁷⁰³ Wyrok Sądu Apelacyjnego we Wrocławiu – II Wydział Karny z dnia 6 czerwca 2012 r., II AKa 120/12, [dostęp w Internecie: www.orzeczenia.ms.gov.pl] 15.08.2016 r.

⁷⁰⁴ Wyrok Sądu Okręgowego w Zamościu z dnia 13 czerwca 2013 r., II Ka 430/13, Lex nr 1718270.

relacjach klient a prokurator lub sędzia, gdyż te podmioty mają możliwości stosowania środków przymusu⁷⁰⁵.

Powyższe orzecznictwo oraz stanowiska przedstawicieli doktryny wskazują, że kategoria – osoba pozostająca w stałym lub przemijającym stosunku zależności od sprawcy, ma szeroki zakres pojęciowy. W tym przypadku występuje podobieństwo do wcześniejszej kategorii – osoby najbliższej. Stosunek zależności pomiędzy sprawcą, a ofiarą przestępstwa z art. 207 k.k. może mieć różne źródła pochodzenia. Wśród nich wymienia się formalne i faktyczne stosunki zależności.

2.3. Małoletni

Trzecim w kolejności przedmiotem czynności wykonawczej przestępstwa znęcania się jest „małoletni”⁷⁰⁶. Ustawodawca często posługuje się tym pojęciem w części ogólnej kodeksu karnego (np. art. 39 pkt 2a k.k., art. 43c k.k., art. 75 § 1a k.k., art. 101 § 4 pkt 1 i 2 k.k., art. 106a k.k., art. 115 § 22 k.k.). Natomiast w części szczególnej kodeksu karnego pojęcie „małoletni” najczęściej występuje w rozdziale XXV Przestępstwa przeciwko wolności seksualnej i obyczajności oraz rozdziale XXVI Przestępstwa przeciwko rodzinie i opiece. W rozdz. XXVI k.k., oprócz przestępstwa znęcania się, słowo „małoletni” pojawia się przy przestępstwach takich jak: rozpijanie małoletniego – art. 208 k.k., porzucenie małoletniego lub osoby nieporadnej – art. 210 k.k., uprowadzenie małoletniego lub osoby nieporadnej – art. 211 k.k.

⁷⁰⁵ J. Kosonoga, [w:] R. A. Stefański (red.), *Kodeks karny. Komentarz...*, s. 1305; Zob. A. Ratajczak, *Przestępstwo znęcania się pod wpływem alkoholu nad rodziną i osobami zależnymi...*, s. 198.

⁷⁰⁶ M. Mozgawa, [w:] M. Mozgawa (red. nauk.), *Kodeks karny. Komentarz...*, s. 572; A. Wąsek, J. Warylewski, [w:] A. Wąsek, R. Zawłocki (red.), *Kodeks karny. Część szczególna. Komentarz...*, s. 1204; S. Hypś, [w:] M. Królikowski, R. Zawłocki (red.), *Kodeks karny. Część szczególna. Tom I. Komentarz...*, s. 746; M. Szweczyk [w:] A. Zoll (red. nauk.), *Kodeks karny. Część szczególna. Tom II. Komentarz...*, s. 893; A. Muszyńska, [w:] J. Giezek (red. nauk.), *Kodeks karny. Część szczególna. Komentarz...*, s. 580; J. Kosonoga, [w:] R. A. Stefański (red.), *Kodeks karny. Komentarz...*, s. 1305; J. Lachowski, [w:] V. Konarska – Wrzosek (red. nauk.), *Kodeks karny. Komentarz. Komentarze praktyczne...*, s. 945; Z. Siwik, [w:] M. Filar (red. nauk.), *Kodeks karny. Komentarz...*, s. 1277; S. Hypś, [w:] A. Grzeškowiak, K. Wiak (red.), *Kodeks karny. Komentarz...*, s. 818; M. Szwarczyk, [w:] T. Bojarski (red. nauk.), *Kodeks karny. Komentarz...*, s. 599; V. Konarska – Wrzosek, [w:] J. Warylewski (red.), *System prawa karnego...*, s. 979 – 980.

Samo pojęcie „małoletni” zostało zaczerpnięte z prawa cywilnego, a dokładniej z art. 10 k.c. Przepis ten określa, że pełnoletnim jest ten, kto ukończył lat osiemnaście (art. 10 § 1 k.c.). Przez zawarcie małżeństwa małoletni uzyskuje pełnoletność. Nie traci jej w razie unieważnienia małżeństwa (art. 10 § 2 k.c.). Zatem przy kategorii osób małoletnich brane jest pod uwagę kryterium wieku. Podstawową zasadą jest, iż za małoletnich uważa się osoby poniżej osiemnastego roku życia. Od tej zasady istnieje wyjątek w postaci zawarcia związku małżeńskiego, przez osoby poniżej osiemnastu, a powyżej szesnastu lat, które w ten sposób mogą uzyskać pełnoletność⁷⁰⁷. Niekiedy w kodeksie karnym zakres wieku małoletniego zostaje zawężony poprzez dodanie określenia „poniżej lat 15” (np. art. 210 k.k., art. 211 k.k.).

W doktrynie prawa karnego pojawia się spór dotyczący statusu małoletniego, który ukończył szesnasty rok życia i otrzymał sądową zgodę na zawarcie związku małżeńskiego. W świetle prawa cywilnego taka osoba uzyskuje pełnoletność. Natomiast w prawie karnym pojawia się pytanie: czy taka osoba przestaje być zaliczana do małoletnich? Tego typu rozważania pojawiają się także przy przestępstwie rozpijania małoletniego (art. 208 k.k.) oraz na gruncie ustawy o wychowaniu w trzeźwości i przeciwdziałaniu alkoholizmowi⁷⁰⁸. Artykuł 15 ust. 1 pkt 2 powyższej ustawy stanowi zakaz sprzedaży i podawania napojów alkoholowych osobom do lat 18. Zakaz ten nie przestaje obowiązywać pomimo uzyskania pełnoletności poprzez zawarcie związku małżeńskiego przez osobę poniżej 18 roku życia. Przy ocenie powyższych regulacji należy wziąć pod uwagę cele poszczególnych przepisów prawnych. Artykuł 208 k.k. ma na celu ochronę prawidłowego rozwoju młodzieży, który może być zagrożony przez oddziaływanie alkoholu na młody organizm⁷⁰⁹. Osoba, która decyduje się na zawarcie związku małżeńskiego, a nie ma jeszcze ukończonych 18 lat, powinna mieć świadomość zagrożeń wynikających ze spożywania alkoholu.

Podobnie sytuacja przedstawia się na gruncie przestępstwa znęcania się. Poprzez regulacje art. 207 k.k. ustawodawca chroni przed znęcaniem się osoby, które z uwagi na swój wiek, mogą stać się ofiarą tego przestępstwa. Natomiast osoby, które nie mają jeszcze ukończonych osiemnastu lat, a otrzymały zgodę sądu na zawarcie związku małżeńskiego,

⁷⁰⁷ Artykuł 10 Kodeks rodzinny i opiekuńczy, Dz. U. 1964 nr 9, poz. 59 z zm..

⁷⁰⁸ Ustawa o wychowaniu w trzeźwości i przeciwdziałaniu alkoholizmowi z dnia 26 października 1982 r. z późn. zm., Dz. U. nr 35, poz. 230.

⁷⁰⁹ S. Hypś, [w:] A. Grześkowiak, K. Wiak (red.), *Kodeks karny. Komentarz...*, s. 821; N. Kłaczyńska, [w:] J. Giezek (red. nauk.), *Kodeks karny. Część szczególna. Komentarz...*, s. 586; Z. Siwik, [w:] M. Filar (red. nauk.), *Kodeks karny. Komentarz...*, s. 1289; Uchwała pełnego składu Izby Karnej Sądu Najwyższego z dnia 9 czerwca 1976 r., VI KZP 13/75, OSNKW 1976 z. 7 – 8, poz. 86.

powinny być traktowane jak osoby dorosłe, a nie wciąż korzystać w prawie karnym ze statusu małoletnich. Osoba pełnoletnia powinna cechować się dojrzałością emocjonalną oraz świadomością przysługujących jej praw. W związku z tym powinna rozpoznać i ewentualnie przeciwstawić się zachowaniom sprawcy opartym na znęcaniu się.

Podobne stanowisko prezentuje V. Konarska – Wrzosek, która twierdzi, że w przypadku zawarcia małżeństwa przez małoletniego i uzyskania w ten sposób pełnoletności – na gruncie prawa cywilnego – powinno skutkować utratą statusu małoletniego w prawie karnym. Autorka wskazuje, że objęcie ochroną osób małoletnich związane jest z ich niesamodzielnnością. W ten sposób ustawodawca chciał dodatkowo wzmocnić ochronę małoletnich ofiar przemocy. Natomiast małoletni, którzy zawierają związek małżeński i w ten sposób uzyskują pełnoletność przestają być zależni od innych osób (najczęściej rodziców). W przypadku znęcania się takie osoby mają dużo większą możliwość uchylenia się spod wpływu i zależności sprawcy, niż osoby niepełnoletnie. Ponadto V. Konarska – Wrzosek słusznie podkreśla, że system prawa musi być jednolity i spójny wewnętrznie, a zatem używane pojęcie powinno być w miarę możliwości, w ten sam sposób interpretowane⁷¹⁰.

Z powyższym poglądem zgadza się również S. Hypś, który wskazuje dodatkowo, że nabyta pełnoletność przez osobę poniżej 18 lat, poprzez zawarcie związku małżeńskiego, nie może być utracona w wyniku unieważnienia małżeństwa. Poza tym Autor podkreśla, że ustawodawca karny mógł sam ustanowić bezwzględną granicę 18 lat dla utraty małoletniości. Skoro jednak tego nie uczynił i odwołał się do regulacji zawartych w kodeksie cywilnym, to dla zachowania spójności systemu prawa, musi respektować przepisy tej gałęzi prawa⁷¹¹.

V. Konarska – Wrzosek zwraca uwagę na to, że art. 207 k.k. udziela ochronę małoletnim w każdej sytuacji tzn. zarówno w układzie rodzinnym – jako osobie najbliższej, jak i we wszystkich możliwych układach pozarodzinnych – bez jakichkolwiek ograniczeń. Ustawa nie wymaga istnienia specyficznej relacji pomiędzy sprawcą, a małoletnią ofiarą (jaka musi czasami wystąpić, kiedy ofiarą jest osoba dorosła). Część z czynów, które godzą w ważne dobra jednostki i które posiadają zewnętrzne cechy znęcania się, w przypadku ofiar dorosłych będzie bezkarna. Przyczyną tego jest niewyczerpywanie pozostałych cech przestępstwa znęcania się (oprócz znamienia czasownikowego)⁷¹².

⁷¹⁰ V. Konarska – Wrzosek, [w:] J. Warylewski (red.), *System prawa karnego...*, s. 980.

⁷¹¹ S. Hypś, [w:] A. Grześkowiak, K. Wiak (red.), *Kodeks karny. Komentarz...*, s. 824.

⁷¹² V. Konarska – Wrzosek, *Ochrona dziecka w polskim prawie karnym*, Toruń 1999, s. 53.

Każdy małoletni uzyskuje prawno – karną ochronę przed przestępstwem znęcania się. Nie ma znaczenia czy sprawca tego przestępstwa np. należy do rodziny małoletniego, czy też jest osobą zupełnie obcą. Przyjęta przez ustawodawcę ochrona małoletnich z art. 207 k.k., w odniesieniu do tytułu rozdziału XXVI k.k., może sugerować zbyt szeroki zakres dobra rodzajowego, jakim jest rodzina. Należy jednak pamiętać, że zawsze małoletni podlegają, czy to władzy rodzicielskiej, czy też innej formie opieki lub nadzoru. Zatem zapewniając małoletnim ochronę przed znęcaniem się, ustawodawca pośrednio gwarantuje ochronę prawidłowego funkcjonowania rodziny, z którą związany jest małoletni.

W wyroku Sądu Apelacyjnego w Szczecinie z 30 kwietnia 2014 r. miała miejsce sytuacja, w której sprawca został skazany za fizyczne znęcanie się nad małoletnią, która nie była z nim w żaden sposób spokrewniona. Dziewczynka była wnuczką konkubiny sprawcy znęcania się⁷¹³.

Po rozpoznaniu kasacji wyrokiem Sądu Najwyższego z dnia 8 stycznia 2016 r. uchylono zaskarżony wyrok w części dotyczącej m.in. kwalifikacji czynu z art. 207 § 1 k.k. z uwagi na jego znikomy stopień społecznej szkodliwości. Ofiarami psychicznego i fizycznego znęcania się sprawcy była dwójka małoletnich dzieci konkubiny. Znęcanie się wobec dzieci polegało m.in. na: wyzywaniu, ubliżaniu słowami wulgarnymi potocznie uważanymi za obelżywe, poniżaniu, ograniczaniu lub zakazywaniu korzystania z poszczególnych sprzętów lub pomieszczeń, zakazach swobodnego poruszania się po domu i jego otoczeniu, wyłączaniu ogrzewania i oświetlenia w pokoju, bicia smyczą oraz kopania i uderzania drzwiami⁷¹⁴.

W wyroku Sądu Apelacyjnego w Gdańsku z dnia 27 sierpnia 2014 r. sprawca był oskarżony o psychiczne i fizyczne znęcanie się nad trzema małoletnimi córkami. Jego zachowanie polegało na ciągłym wszczynaniu awantur, głodzeniu, zamykaniu w pokoju, niezapewnieniu należytego ubrania, wyzywaniu obelżywymi słowami, biciu po głowie i całym ciele, budzeniu bez powodu w środku nocy i straszaniu oddaniem do domu dziecka⁷¹⁵.

O. Sitarz wskazuje na potrzebę rozgraniczenia dwóch kwestii: po pierwsze znęcania się nad osobą dorosłą, oraz po drugie znęcania się nad dzieckiem. Osobowość dziecka nie jest jeszcze w pełni ukształtowana – tak jak u osoby dorosłej. Doświadczenie przemocy wpływa

⁷¹³ Wyrok Sądu Apelacyjnego w Szczecinie z dnia 30 kwietnia 2014 r., II AKa 55/14, Lex nr 1461182.

⁷¹⁴ Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 8 stycznia 2016 r., II KK 159/15, [dostęp w Internecie: <http://www.sn.pl>] 10.09.2016 r.

⁷¹⁵ Wyrok Sądu Apelacyjnego w Gdańsku – II Wydział Karny z dnia 27 sierpnia 2014 r., II Aka 236/14, Lex nr 1668567.

na rozwój psychiczny i fizyczny dziecka, co z kolei rzutuje na całe jego dorosłe życie⁷¹⁶. Autorka podkreśla słabszą pozycję dziecka, niż żony, które są ofiarami przestępstwa znęcania się. Dziecko nie pójdzie samo do prokuratury czy na policję, a ojciec – sprawca przemocy – czuje się bardziej bezkarny niż mąż, który znęca się nad żoną. Krzywda wyrządzona biciem jest o wiele bardziej dotkliwa dla dziecka, niż dla osoby dorosłej⁷¹⁷. Z tak wyrażonym poglądem Autorki nie mogę się w pełni zgodzić. O ile pozycja dziecka jest niższa, niż osoby dorosłej, pod względem chociażby świadomości przysługujących praw i obowiązków (choć w ostatnich latach i tak znacznie wzrosła – o czym świadczą nagłaśniane w mediach przypadki interwencji dzieci, które wzywały organy ścigania w sytuacjach zagrożenia), o tyle krzywda wyrządzona dziecku, bądź dorosłej ofierze zależna będzie od jej intensywności. Możliwe jest wystąpienie przypadków, w których sprawca będzie zadawał większe cierpienia dorosłej ofierze, niż dziecku, przez co spowoduje u niej większe obrażenia.

Małoletni jako osoba pokrzywdzona przestępstwem znęcania się jest zagadnieniem kontrowersyjnym ze względu na istniejące w społeczeństwie przyzwolenie do karcenia dzieci⁷¹⁸. Dla niektórych zatarta jest granica między dozwolonymi i niedozwolonymi metodami wychowawczymi. W polskim ustawodawstwie istniało przyzwolenie do karcenia dzieci, które miało służyć postępowi w nauce. Takie prawo przysługiwało zarówno rodzicom jak i nauczycielom. Karcenie oznaczało wyrządzenie dolegliwości, w celu wskazania naganności zachowania, przez co miało się ono zmienić na pozytywne. Osoba karcąca miała wykazywać posłuszeństwo⁷¹⁹.

Wychowawcze karcenie małoletnich zalicza się do pozaustawowych kontratypów, czyli precyzowanych przez doktrynę i orzecznictwo okoliczności wyłączających bezprawność

⁷¹⁶ O. Sitarz, *Ochrona praw dziecka w polskim prawie karnym na tle postanowień Konwencji o prawach dziecka*, Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, Katowice 2004, s. 128.

⁷¹⁷ *Ibidem*, s. 135.

⁷¹⁸ Np. w wyroku Sądu Najwyższego z dnia 8 stycznia 2016 r. sprawca był oskarżony m.in. z art. 207 § 1 k.k. za to, że stosował wobec małoletnich kary polegające na klęczeniu na kolanach z rękoma uniesionymi do góry. Zob. Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 8 stycznia 2016 r., II KK 159/15, [dostęp w Internecie: <http://www.sn.pl>] 10.09.2016 r. W wyroku Sądu Najwyższego z dnia 27 lutego 2002 r. znęcanie się sprawcy polegało m.in. na poleceniach wielokrotnego wykonywania tych samych czynności porządkowych. Zob. Wyrok Sądu Najwyższego – Izba Karna z dnia 27 lutego 2002 r., II KKN 17/00, OSNKW 2002 nr 7 – 8, poz. 55.

⁷¹⁹ O. Sitarz, *Ochrona praw dziecka w polskim prawie karnym na tle postanowień Konwencji o prawach dziecka...*, s. 136 – 137.

czynu⁷²⁰. W literaturze wymienia się kilka warunków, które muszą wystąpić, aby móc skorzystać z tego rodzaju kontratypu. Po pierwsze karcenie przysługuje wyłącznie rodzicom (posiadającym władzę rodzicielską) i powinno dotyczyć jedynie osoby małoletniej. Po drugie zachowania karcące muszą być podejmowane w celu wychowawczym. Po trzecie należy używać proporcjonalnych środków do wagi przewinienia. Po czwarte karcenie powinno być miarkowane w swojej intensywności. Po piąte karcenie musi być reakcją na określone zachowanie się osoby małoletniej, co oznacza zakaz podejmowania karcenia w tak zwanych celach profilaktycznych. Po szóste karcenie powinno odpowiadać zwyczajowo przyjętym sposobom⁷²¹.

Od dawna zagadnienie karcenia dzieci jest przedmiotem zainteresowania na arenie międzynarodowej⁷²². W rozdziale II wskazywano na dokumenty, takie jak: Konwencja o Prawach Dziecka z dnia 20 listopada 1989 r., Rekomendacja Komitetu Ministrów R (85) 4 czy Rekomendacja Komitetu Ministrów R (90) 2, w których wyrażono dezaprobatę dla stosowania kar wobec dzieci.

W Polsce w ostatnich latach kontratyp karcenia małoletnich uległ zawężeniu⁷²³. Stało się to za sprawą art. 2 ustawy z dnia 10 czerwca 2010 r. – o zmianie ustawy o

⁷²⁰ F. Ciepły, *Partnerstwo w rodzinie a prawo karny kontratyp karcenia małoletnich*, [w:] J. Truskołaska (red.), *Partnerstwo w rodzinie*, Wydawnictwo KUL, Lublin 2009, s. 257; M. Morawska, *Zakaz stosowania kar cielesnych a pozaustawowy kontratyp karcenia wychowawczego*, Prok. i Pr. 2012 nr 10, s. 30.

⁷²¹ J. Lachowski, [w:] L. K. Paprzycki (red.), *System prawa karnego. Tom 4. Nauka o przestępstwie. Nauka o przestępstwie. Wyłączenie i ograniczenie odpowiedzialności karnej*, Wydawnictwo C. H. Beck, Instytut Nauk Prawnych PAN, Warszawa 2013, s. 453 – 454; A. Wąsek, J. Warylewski, [w:] A. Wąsek, R. Zawłocki (red.), *Kodeks karny. Część szczególna. Komentarz...*, s. 1199 – 1200; V. Konarska – Wrzosek, [w:] J. Warylewski (red.), *System prawa karnego...*, s. 987 – 988; A. Marek, V. Konarska – Wrzosek, *Prawo karne...*, s. 180 – 181; M. Mozgawa (red. nauk.), *Prawo karne materialne. Część ogólna...*, s. 259; J. Warylewski, *Prawo karne. Część ogólna...*, s. 294; J. Lachowski, A. Marek, *Prawo karne. Zarys problematyki*, 3 wydanie, Wydawnictwo Wolters Kluwer SA, Warszawa 2016, s. 116 – 117; R. Krajewski, *Karcenie jako okoliczność uchylająca bezprawność*, Prok. i Pr. 2006 nr 7 – 8, s. 174; I. Stachura, *Karcenie wychowawcze i ryzyko sportowe. Próba analizy statusu normatywnego wybranych kontratypów pozaustawowych*, CzPKNP 2007 nr 2, s. 132; M. Morawska, *Zakaz stosowania kar cielesnych a pozaustawowy kontratyp karcenia wychowawczego...*, s. 31 – 33; F. Ciepły, *Partnerstwo w rodzinie a prawo karny kontratyp karcenia małoletnich...*, s. 260 – 261.

⁷²² Zob. M. Morawska, *Zakaz stosowania kar cielesnych a pozaustawowy kontratyp karcenia wychowawczego...*, s. 35 – 36.

⁷²³ R. Krajewski, *Kontratyp karcenia małoletnich po wprowadzeniu prawnego zakazu stosowania wobec nich kar cielesnych*, Palestra 2012 nr 1 – 2, s. 50.

przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie oraz niektórych innych ustaw⁷²⁴, który dodał do k.r.o. art. 96¹ w brzmieniu: Osobom wykonującym władzę rodzicielską oraz sprawującym opiekę lub pieczę nad małoletnimi zakazuje się stosowania kar cielesnych⁷²⁵. Natomiast A. Sakowicz przypomina i odwołuje się do art. 40 Konstytucji RP, w którym od dawna występuje zakaz stosowania kar cielesnych⁷²⁶.

Wprawdzie zakaz karcenia cielesnego małoletnich pojawił się w k.r.o., a nie w ustawie karnej, to jednak z uwagi na subsydiarny charakter prawa karnego, ma to istotne znaczenie dla stosowania pozaustawowego kontratypu karcenia⁷²⁷. Uchwalenie art. 96¹ k.r.o. sprawiło, że karcenie cielesne przez rodziców straciło status kontratypu⁷²⁸. Wciąż dopuszczalne są inne formy karcenia małoletnich w aspekcie kontratypu, np. nagany słowne, karcące gesty i spojrzenia⁷²⁹, zmuszanie do określonego postępowania, czasowe pozbawienie wolności poprzez zamknięcie w jakimś pomieszczeniu⁷³⁰. F. Cieply uważa, że nie można całkowicie odrzucić kontratypu karcenia małoletnich, gdyż bezprawne byłoby np. ukaranie dziecka zakazem oglądania telewizji (art. 191 k.k.), niewypuszczanie małoletniego z domu po określonej godzinie (art. 189 k.k.), sprawdzanie treści poczty elektronicznej dziecka (art. 267 k.k.)⁷³¹.

Przy stosowaniu przez rodziców dozwolonego karcenia małoletniego istotne znaczenie będzie odgrywał wiek. R. Krajewski traktuje karcenie dziecka w bardzo wczesnym okresie jego życia (np. dziecko kilkumiesięczne) jako znęcanie się nad nim⁷³². W tym czasie żadne

⁷²⁴ Dz. U. 2010 nr 125, poz. 842.

⁷²⁵ W pierwotnym brzmieniu na końcu tego przepisu znalazło się dodatkowo sformułowanie: „zadawania cierpienie psychicznych i innych form poniżania dziecka”. W pracach legislacyjnych Senatu zostało ono wykreślone, a jako argument wskazano, iż to określenie „znajduje już odzwierciedlenie w innych obowiązujących regulacjach i jest ich zbędnym powtórzeniem”. Zob. Uzasadnienie Druk nr 3095 z dnia 31.05.2010 r. [dostęp w Internecie: <http://orka.sejm.gov.pl/proc6.nsf/opisy/1698.htm>] 30.04.2016 r.

⁷²⁶ A. Sakowicz, *Opinia prawna dotycząca niektórych przepisów projektu ustawy o zmianie ustawy o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie oraz niektórych innych ustaw (druk sejmowy 1698)*, Warszawa 27.01.2010 r., s. 8.

⁷²⁷ R. Krajewski, *Kontratyp karcenia małoletnich po wprowadzeniu prawnego zakazu stosowania wobec nich kar cielesnych...*, s. 55.

⁷²⁸ V. Konarska – Wrzosek, [w:] J. Warylewski (red.), *System prawa karnego...*, s. 987.

⁷²⁹ I. Stachura, *Karcenie wychowawcze i ryzyko sportowe. Próba analizy statusu normatywnego wybranych kontratypów pozaustawowych...*, s. 126.

⁷³⁰ V. Konarska – Wrzosek, [w:] J. Warylewski (red.), *System prawa karnego...*, s. 988.

⁷³¹ F. Cieply, *Partnerstwo w rodzinie a prawo karny kontratyp karcenia małoletnich...*, s. 262.

⁷³² R. Krajewski, *Karcenie jako okoliczność uchylająca bezprawność...*, s. 172.

dziecko nie jest w stanie zrozumieć celu wychowawczego zastosowanej przez rodziców kary. J. Lachowski uważa, że karcenie jest możliwe dopiero wówczas, „gdy dziecko jest w stanie komunikować się z otoczeniem, zrozumieć zasadność karcenia, a taka sytuacja zachodzi najwcześniej po upływie 2. roku życia”⁷³³. Autor jednocześnie nie zgadza się z poglądem, jakoby zawsze w takim wypadku dochodziło do popełnienia przestępstwa znęcania, gdyż ma ono charakter wieloczynowy, a karcenie takie być nie musi⁷³⁴.

M. Morawska stawia na kampanię społeczną – mającą na celu uświadomienie społeczne, co do założeń płynących z karcenia dzieci⁷³⁵. Podobnie M. Mozgawa wskazuje, że lepszym rozwiązaniem są działania edukacyjne, niż wprowadzanie zakazu stosowania kar cielesnych wobec dzieci. Autor negatywnie ocenia wprowadzenie do systemu prawnego art. 96¹ k.r.o.⁷³⁶.

W wyroku z dnia 27 sierpnia 2014 r. Sąd Apelacyjny w Gdańsku w uzasadnieniu stwierdził, że sąd niższej instancji w ogóle nie wyjaśnił na czym polegało znęcanie się oskarżonego wobec dwóch małoletnich córek, skoro one same to negowały. Zdaniem Sądu Apelacyjnego incydentalne zachowania oskarżonego wobec wspomnianych pokrzywdzonych trudno kwalifikować jako znęcanie się, skoro mogły to być czynności podejmowane w celach wychowawczych. Sąd niższej instancji nie wyjaśnił, czy w tym przypadku oskarżony nie działał w granicach określonych celami wychowawczymi, to jest bez zamiaru znęcania się nad którąkolwiek z córek⁷³⁷.

W wyroku Sądu Apelacyjnego w Gdańsku z dnia 4 lutego 2015 r. rozstrzygano m.in. kwestię karcenia fizycznego rodziców będące przejawem znęcania się nad dzieckiem. Warto w tym miejscu przytoczyć dokładną treść fragmentu uzasadnienia wyroku, która prezentuje stanowisko Sądu Apelacyjnego. Zdaniem Sądu „skarżący w swoich wywodach zupełnie bezzasadnie utożsamia – niewątpliwie naganny – fakt bicia dziecka w ramach karcenia fizycznego ze znamieniem <<znęcania się>>. Wprost podaje, że pokrzywdzona była przez rodziców bita, a zatem popełnili oni przestępstwo z art. 207 § 1 k.k. Pomiedzy tymi pojęciami stawia całkowicie znak równości, co w znaczeniu prawnym nie może się ostać. Nie negując

⁷³³ J. Lachowski, [w:] L. K. Paprzycki (red.), *System prawa karnego. Tom 4. Nauka o przestępstwie...*, s. 453.

⁷³⁴ Ibidem.

⁷³⁵ M. Morawska, *Zakaz stosowania kar cielesnych a pozaustawowy kontratyp karcenia wychowawczego...*, s. 43.

⁷³⁶ M. Mozgawa (red. nauk.), *Prawo karne materialne. Część ogólna...*, s. 260.

⁷³⁷ Wyrok Sądu Apelacyjnego w Gdańsku – II Wydział Karny z dnia 27 sierpnia 2014 r., II Aka 236/14, Lex nr 1668567.

oczywiście negatywnej oceny moralnej tego typu zachowań oskarżonych oraz faktu, że także w okresie wskazanym w treści zarzutów zachowania takie mogły się pojawić, trzeba jednak wyraźnie stwierdzić – przywołując opisane wyżej rozumienie znamion występku z art. 207 § 1 k.k.⁷³⁸ – że zebrane dowody nie pozwalają na dalej idące ustalenia, a tym bardziej na odniesienie tych zachowań do poczucia bólu i krzywdy pokrzywdzonej, skoro ona sama w tych zeznaniach tego nie eksponuje. Również zeznania innych świadków nie wskazują, aby swoim zachowaniem pokrzywdzona dawała sygnały tego, że jest ofiarą omawianego przestępstwa. W środowisku szkolnym, jak i rodzinnym (...) zachowywała się bez zarzutu, nie artykułowała żadnych skarg, była wesoła a nawet tuliła się do rodziców. Okoliczności te co oczywiste – same w sobie nie wykluczają teoretycznie występowania przemocowych zachowań ze strony oskarżonych (...) Same ogólne stwierdzenia, że oskarżona była córkę, zaś oskarżony bił ją pasem, bez jakichkolwiek dalszych szczegółów, nie mogą prowadzić do tworzenia domniemań faktycznych niekorzystnych dla oskarżonych i mających na celu przypisanie im popełnienia występku z art. 207 § 1 k.k.”⁷³⁹.

Na temat karcenia małoletniego w aspekcie przestępstwa znęcania się wypowiedział się Sąd Najwyższy w wyroku z dnia 18 marca 2015 r. W rozpatrywanym stanie faktycznym sprawcą psychicznego i fizycznego znęcania się była macocha, a ofiarą małoletni pasierb. Z powodu nie odrabiania lekcji przez małoletniego jego macocha stosowała kary w postaci zakazu korzystania z toalety i spożywania posiłków, nakazywała dziecku wykonywanie ćwiczeń fizycznych w postaci brzusków, pompek, przysiadów, świecy w ilości przekraczającej jego możliwości. Wyrokiem Sądu Rejonowego kobieta uznana została za winną popełnienia przestępstwa określonego w art. 207 § 1 k.k. Powyższe orzeczenie zaskarżył obrońca zarzucając „błąd w ustaleniach faktycznych przyjętych za podstawę wyroku i mających wpływ na jego treść, polegający na błędnym przyjęciu, iż zachowanie oskarżonych (*także ojca małoletniego – A.Ś.*) w stosunku do małoletniego miało charakter

⁷³⁸ Wskazano m.in., że zadawanie cierpień moralnych, psychicznych osobie pokrzywdzonej w celu jej udęczenia, poniżenia lub dokuczenia albo wyrządzenia jej innej przykrości, bez względu na rodzaj pobudek nie będzie stanowiło „znęcania się” w rozumieniu art. 207 § 1 k.k. skoro nie mają charakteru działań „dotkliwych” i „ponad miarę”, a więc swa intensywnością wykraczających poza granice zwyczajnego naruszenia nietykalności fizycznej, znieważenia, poniżenia, czy innego naruszenia czci pokrzywdzonego. Zob. Wyrok Sądu Apelacyjnego w Gdańsku – II Wydział Karny z 2 kwietnia 2013 r., II AKa 399/12, Legalis nr 746521.

⁷³⁹ Wyrok Sądu Apelacyjnego w Gdańsku – II Wydział Karny z dnia 4 lutego 2015 r., II AKa 425/14, Legalis nr 1393151.

inny niż wychowawczy i wykraczało poza zakres dozwolonego karcenia”⁷⁴⁰. Sąd Najwyższy stwierdził, że macocha dopuściła się „nadmiernego, szkodliwego dla zdrowia fizycznego i psychicznego, karcenia dziecka, stosowanego w celach wychowawczych”⁷⁴¹.

Przywołane powyżej wyroki sądów, wydane kilka lat od uchwalenia i wejścia w życie art. 96¹ k.r.o., wskazują, że w praktyce karcenie fizyczne małoletnich nie jest utożsamiane ze znęcaniem się. Wciąż brane są pod uwagę „cele wychowawcze” karcenia, którymi uzasadniane są zachowania sprawców. Sytuacja osób pokrzywdzonych karceniem fizycznym, stanowiącym znamię znęcania się, może być zagrożona, gdyż to na nich będzie spoczywał ciężar udowodnienia swoich cierpień.

2.4. Osoba nieporadna ze względu na jej stan psychiczny lub fizyczny

Czwartą i zarazem ostatnią kategorią podmiotów, na których może zostać popełnione przestępstwo znęcania się, jest osoba nieporadna ze względu na jej stan psychiczny lub fizyczny. Za osoby nieporadne uważa się te osoby, które ze względu na swój wiek, chorobę, kalectwo lub upośledzenie umysłowe nie mogą decydować o swoim losie i zmieniać swojego położenia⁷⁴². Zdaniem J. Bryka wobec osób nieporadnych zachodzą przesłanki do ubezwłasnowolnienia całkowitego, czyli nie są one w stanie kierować swoim postępowaniem wskutek choroby psychicznej, niedorozwoju umysłowego lub innego rodzaju zaburzeń

⁷⁴⁰ Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 18 marca 2015 r., III KK 432/14, KZS 2015/6/40.

⁷⁴¹ Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 18 marca 2015 r., III KK 432/14, KZS 2015/6/40.

⁷⁴² S. Hypś, [w:] A. Grześkowiak, K. Wiak (red.), *Kodeks karny. Komentarz...*, s. 818; S. Hypś, [w:] M. Królikowski, R. Zawłocki (red.), *Kodeks karny. Część szczególna. Tom I. Komentarz...*, s. 746; M. Szewczyk [w:] A. Zoll (red. nauk.), *Kodeks karny. Część szczególna. Tom II. Komentarz...*, s. 893; M. Mozgawa, [w:] M. Mozgawa (red. nauk.), *Kodeks karny. Komentarz...*, s. 572; A. Wąsek, J. Warylewski, [w:] A. Wąsek, R. Zawłocki (red.), *Kodeks karny. Część szczególna. Komentarz...*, s. 1204; J. Lachowski, [w:] V. Konarska – Wrzosek (red. nauk.), *Kodeks karny. Komentarz. Komentarze praktyczne...*, s. 945; M. Szwarczyk, [w:] T. Bojarski (red. nauk.), *Kodeks karny. Komentarz...*, s. 599; J. Kosonoga, [w:] R. A. Stefański (red.), *Kodeks karny. Komentarz...*, s. 1305; A. Muszyńska, [w:] J. Giezek (red. nauk.), *Kodeks karny. Część szczególna. Komentarz...*, s. 580; Z. Siwik, [w:] M. Filar (red. nauk.), *Kodeks karny. Komentarz...*, s. 1279; V. Konarska – Wrzosek, [w:] J. Warylewski (red.), *System prawa karnego...*, s. 980; J. Bryk, *Przestępstwo znęcania się...*, s. 58; D. J. Sosnowska, *Przestępstwo znęcania się...*, s. 65; Uchwała pełnego składu Izby Karnej Sądu Najwyższego z dnia 9 czerwca 1976 r., VI KZP 13/75, OSNKW 1976, z. 7 – 8, poz. 86.

psychicznych, w szczególności pijaństwa lub narkomanii⁷⁴³. Autor wskazuje, że fizyczna nieporadność sprowadza się do niemożności zaspokojenia podstawowych potrzeb życiowych, wywołanych np. paraliżem, kalectwem czy też brakiem dolnych i górnych kończyn⁷⁴⁴.

J. Kosonaga podkreśla, że ustawodawca nie wprowadził żadnych wytycznych co do długości trwania nieporadności – jak ma to miejsce w przypadku stosunku zależności. Zatem nieporadność danej osoby może być także chwilowa. Autor wymienia przykładowe sytuacje wystąpienia nieporadności takie, jak: matka karmiąca dziecko, kobieta rodząca, epileptyk w czasie ataku choroby, cukrzyk w razie nagłego spadku poziomu glukozy we krwi, czy też osoba odurzona alkoholem lub środkami narkotycznymi⁷⁴⁵.

Każda osoba nieporadna z uwagi na jej stan psychiczny lub fizyczny podlega ochronie przed znęcaniem się. Nie musi ona występować w żadnych układach personalnych, czy też rodzinnych⁷⁴⁶. Oznacza to, że ta kategoria podmiotów, podobnie jak małoletni, wykracza znacznie poza dobro rodzajowe chronione w tytule rozdziału XXVI k.k. – rodzina. Sprawca przestępstwa znęcania się nad osobą nieporadną ze względu na jej stan psychiczny lub fizyczny, może np. pochodzić z jej rodziny lub być osobą zupełnie obcą.

W wyroku z dnia 19 października 1961 r. Sąd Najwyższy uznał, że sprawca dopuścił się znęcania poprzez zaniechanie obowiązków, dotyczących warunków bytowych osoby nieporadnej. W toku przeprowadzonego postępowania sądowego ustalono, że osoba nieporadna była „tak brudna, że cała była pokryta błotem i nawozem, co doprowadziło do częściowej maceracji skóry. Na głowie zamiast włosów miała brudny, zawoszony, zbity w jedną masę kołtun. Odzież jej była niedostateczna, brudna i zawoszona, a bielizny w ogóle nie posiadała. Pasąc krowy w polu w chłodne dni, wówczas gdy wszyscy ubrani byli w palta, pokrzywdzona była tylko przyodziana w spódniczkę, fartuch i podarty sweterek. Sypiała na ławce, bez pościeli w komórce, przykryta jedynie fufają (...) pokrzywdzona sypiała nieraz w stodole na sianie, w piwnicy lub stajni”⁷⁴⁷.

Sąd Okręgowy w Zamościu w wyroku z dnia 13 czerwca 2013 r. nie uznał pokrzywdzonej za osobę nieporadną argumentując, iż „jakkolwiek, obecnie jest osobą dziewięćdziesięcioletnią, to przecież zarzut dotyczy okresu od 2003 r., a wtedy miała lat

⁷⁴³ J. Bryk, *Przestępstwo znęcania się...*, s. 58.

⁷⁴⁴ Ibidem.

⁷⁴⁵ J. Kosonaga, [w:] R. A. Stefański (red.), *Kodeks karny. Komentarz...*, s. 1305.

⁷⁴⁶ V. Konarska – Wrzosek, [w:] J. Warylewski (red.), *System prawa karnego...*, s. 980.

⁷⁴⁷ Wyrok Sądu Najwyższego – Izba Karna z dnia 19 października 1961 r., V K 486/61, OSNK 1962 nr 3, poz. 42.

osiemdziesiąt i była całkowicie sprawna i samodzielna. Mało tego (...) pokrzywdzona nawet teraz jest jeszcze sprawna intelektualnie i ruchowo (...) samodzielnie porusza się po posesji, a nawet chodzi do kościoła”⁷⁴⁸.

Powyższe orzeczenie dowodzi tego, że nie zawsze sam wiek danej osoby będzie decydował o tym, czy można ją uznać za osobę nieporadną. Znaczenie mają indywidualne właściwości fizyczne i psychiczne danej osoby, aby uznać ją za przedmiot czynności wykonawczej przestępstwa znęcania się.

§ 3. Podmiot

Podmiotem przestępstwa, czyli jego sprawcą może być osoba fizyczna – człowiek. We współczesnej nauce prawa karnego, coraz częściej pojawiają się dyskusje i konkretne rozwiązania prawne dotyczące odpowiedzialności karnej tzw. podmiotów kolektywnych. W Polsce *quasi – karna*⁷⁴⁹ odpowiedzialność pomiotów zbiorowych przewiduje ustawa o odpowiedzialności podmiotów zbiorowych za czyny zabronione pod groźbą kary⁷⁵⁰.

⁷⁴⁸ Wyrok Sądu Okręgowego w Zamościu z dnia 13 czerwca 2013 r., II Ka 430/13, Lex nr 1718270.

⁷⁴⁹ Początkowy tytuł ustawy brzmiał: „odpowiedzialność karna podmiotów zbiorowych”, który ostatecznie zmieniono na „odpowiedzialność podmiotów zbiorowych za czyny zabronione pod groźbą kary”. Ta pozornie nieistotna zmiana osłabiła karnoprawny charakter odpowiedzialności podmiotów zbiorowych. Pozostawienie pierwotnego tytułu obligowałoby bezpośrednim stosowaniem części ogólnej kodeksu karnego (z uwagi na art. 116 k.k.). Poza tym ustawodawca przyjął model wtórny odpowiedzialności podmiotów zbiorowych za czyny zabronione pod groźbą kary. Oznacza to, że pociągnięcie do odpowiedzialności podmiotu zbiorowego jest możliwe po uprzednim prawomocnym wyroku (lub równoważnym orzeczeniu) skazującym osobę fizyczną (określoną w art. 3 ustawy, za przestępstwo z art. 16 ustawy). Na podstawie art. 16 ust 1 pkt 9a ustawy o odpowiedzialności podmiotów zbiorowych za czyny zabronione pod groźbą kary, podmiot zbiorowy może ponieść odpowiedzialność tylko za jedno przestępstwo z rozdziału XXVI k.k., którym jest organizowanie nielegalnej adopcji (art. 211a k.k.). Zob. M. Filar (red.), *Komentarz do ustawy o odpowiedzialności podmiotów zbiorowych za czyny zabronione pod groźbą kary*, Wydawnictwo TNOIK Toruń, Toruń 2006, s. 26, 41; Zob. D. Habrat, *Materialnoprawne aspekty odpowiedzialności podmiotów zbiorowych za czyny zabronione pod groźbą kary*, Toruń 2008, s. 147 – 148; Zob. M. Mozgawa (red. nauk.), *Prawo karne materialne. Część ogólna...*, s. 202 – 205; Zob. M. Bojarski (red. nauk.), *Prawo karne materialne. Część ogólna i szczególna...*, s. 94 – 95; Zob. M. Królikowski, R. Zawłocki, *Prawo karne...*, s. 172 – 173, Zob. A. Marek, V. Konarska – Wrzosek, *Prawo karne...*, s. 102 – 104; Ł. Pohl, *Prawo karne. Wykład części ogólnej...*, s. 119 – 120.

⁷⁵⁰ Ustawa z dnia 28 października 2002 r. o odpowiedzialności podmiotów zbiorowych za czyny zabronione pod groźbą kary, Dz. U. 2002, nr 197, poz. 1661 z późniejszymi zmianami.

Sprawcą przestępstwa jest człowiek, który do poniesienia odpowiedzialności karnej musi spełnić określone warunki. Po pierwsze wiek osiągnięty w czasie czynu przez sprawcę decyduje czy popełniony czyn jest przestępstwem, czy nim nie jest. Na podstawie art. 10 § 1 k.k. odpowiedzialność karną może ponieść osoba fizyczna, która w chwili popełnienia czynu ukończyła 17 lat. W przypadku szczególnie niebezpiecznych przestępstw⁷⁵¹ granica wieku zostaje obniżona do 15 lat. Wówczas nieletni może odpowiadać na zasadach określonych w kodeksie karnym, jeżeli okoliczności sprawy oraz stopień rozwoju sprawcy, jego właściwości i warunki osobiste za tym przemawiają, a w szczególności, jeżeli poprzednio stosowane środki wychowawcze lub poprawcze okazały się bezskuteczne (art. 10 § 2 k.k.). Z powyższego wynika, że nieletni po ukończeniu 15 lat nie poniesie odpowiedzialności karnej za przestępstwo znęcania się. Występują także sytuacje, w których sąd będzie mógł zastosować środki przewidziane dla nieletnich, pomimo, że sprawca ukończył 17 lat w czasie popełnienia czynu (art. 10 § 4 k.k.)⁷⁵².

Drugim warunkiem do poniesienia przez sprawcę odpowiedzialności karnej jest jego stan psychiczny, który w czasie czynu musi umożliwiać mu rozpoznanie znaczenia własnego zachowania i pokierowanie nim (art. 31 k.k.)⁷⁵³.

W nauce prawa karnego z uwagi na podmiot dokonuje się podziału przestępstw na powszechne i indywidualne. Przestępstwo powszechne występuje wówczas, gdy jego znamiona może zrealizować każda osoba – zdolna do ponoszenia odpowiedzialności

⁷⁵¹ Katalog przestępstw został określony w art. 10 § 2 k.k. Należą do nich następujące przestępstwa z części szczególnej kodeksu karnego: zamach na życie prezydenta (art. 134), zabójstwo w typie podstawowym i dwóch typach kwalifikowanych (art. 148 § 1, 2 lub 3), ciężki uszczerbek na zdrowiu w typie podstawowym i typie kwalifikowanym (art. 156 § 1 lub 3), umyślne spowodowanie niebezpiecznych zdarzeń w typie podstawowym i typie kwalifikowanym (art. 163 § 1 lub 3), piractwo (art. 166), umyślne spowodowanie katastrofy w typie podstawowym i typie kwalifikowanym (art. 173 § 1 lub 3), zgwałcenie w typach kwalifikowanych (art. 197 § 3 lub 4), czynna napaść w typie kwalifikowanym (art. 223 § 2), wzięcie zakładnika w typie podstawowym i typie kwalifikowanym (art. 252 § 1 lub 2), rozbój (art. 280).

⁷⁵² Zob. A. J. Szwarc, [w:] R. Dębski (red.), *System prawa karnego. Tom 3. Nauka o przestępstwie. Zasady odpowiedzialności*, Wydawnictwo C. H. Beck, Instytut Nauk Prawnych PAN, Warszawa 2013, s. 134 – 141; Zob. Ł. Pohl, *Prawo karne. Wykład części ogólnej...*, s. 110 – 118; Zob. M. Mozgawa (red. nauk.), *Prawo karne materialne. Część ogólna...*, s. 196 – 202; Zob. A. Marek, V. Konarska – Wrzosek, *Prawo karne...*, s. 104 – 105.

⁷⁵³ Zob. A. J. Szwarc, [w:] R. Dębski (red.), *System prawa karnego. Tom 3. Nauka o przestępstwie...*, s. 141 – 143; Zob. A. Marek, V. Konarska – Wrzosek, *Prawo karne...*, s. 102; Zob. Ł. Pohl, *Prawo karne. Wykład części ogólnej...*, s. 118.

karnej⁷⁵⁴. Znamieniem określającym podmiot przestępstwa powszechnego jest zaimek osobowy „kto”. Należy mieć na uwadze całokształt wszystkich znamion strony przedmiotowej danego typu czynu zabronionego, które ostatecznie decydują o powszechnym lub indywidualnym rodzaju przestępstwa⁷⁵⁵.

W przypadku przestępstw indywidualnych, znamię podmiotu określone jest przy użyciu pewnej dodatkowej cechy, która wyróżnia ją z kręgu innych osób (np. „matka”, „żołnierz”)⁷⁵⁶. Podmiot indywidualny może być także oznaczony w ten sposób, że w przepisie prawnym występuje zaimek „kto”, jednakże dalsze określenia indywidualizują ten podmiot⁷⁵⁷. W kodeksie karnym przestępstwa indywidualne należą do zdecydowanej mniejszości⁷⁵⁸.

Przestępstwa indywidualne dzielą się na przestępstwa właściwe i niewłaściwe. Przestępstwa indywidualne właściwe to takie, gdzie szczególna cecha podmiotu jest warunkiem przestępczości czynu, czy inaczej decyduje o byciu podmiotu. Natomiast przestępstwa indywidualne niewłaściwe charakteryzują się tym, że szczególna cecha podmiotu przestaje decydować o byciu przestępstwa, lecz o stworzeniu jego typu kwalifikowanego lub uprzywilejowanego⁷⁵⁹.

Ustawodawca przy konstrukcji przestępstwa znęcania się posłużył się zaimkiem osobowym „kto”. Przy ocenie rodzaju przestępstwa z uwagi na jego podmiot decydować będą

⁷⁵⁴ L. Gardocki, *Prawo karne...*, s. 68 – 69; A. Marek, V. Konarska – Wrzosek, *Prawo karne...*, s. 105 – 106; A. Grześkowiak, K. Wiak, *Prawo karne...*, s. 116; M. Królikowski, R. Zawłocki, *Prawo karne...*, s. 173 – 175; J. Warylewski, *Prawo karne. Część ogólna...*, s. 233; M. Bojarski (red. nauk.), *Prawo karne materialne. Część ogólna i szczególna...*, s. 97 – 98.

⁷⁵⁵ A. Marek, V. Konarska – Wrzosek, *Prawo karne...*, s. 105 – 106; M. Królikowski, R. Zawłocki, *Prawo karne...*, s. 173 – 175; M. Bojarski (red. nauk.), *Prawo karne materialne. Część ogólna i szczególna...*, s. 97 – 98; A. J. Szwarc, [w:] R. Dębski (red.), *System prawa karnego. Tom 3. Nauka o przestępstwie...*, s. 151.

⁷⁵⁶ L. Gardocki, *Prawo karne...*, s. 69; A. Marek, V. Konarska – Wrzosek, *Prawo karne...*, s. 105 – 106; M. Królikowski, R. Zawłocki, *Prawo karne...*, s. 173 – 175; J. Warylewski, *Prawo karne. Część ogólna...*, s. 233 – 234; M. Bojarski (red. nauk.), *Prawo karne materialne. Część ogólna i szczególna...*, s. 97 – 98.

⁷⁵⁷ A. Marek, V. Konarska – Wrzosek, *Prawo karne...*, s. 106; A. J. Szwarc, [w:] R. Dębski (red.), *System prawa karnego. Tom 3. Nauka o przestępstwie...*, s. 151 – 152.

⁷⁵⁸ M. Królikowski, R. Zawłocki, *Prawo karne...*, s. 173 – 175.

⁷⁵⁹ A. J. Szwarc, [w:] R. Dębski (red.), *System prawa karnego. Tom 3. Nauka o przestępstwie...*, 152 – 154; A. Grześkowiak, K. Wiak, *Prawo karne...*, s. 116; L. Gardocki, *Prawo karne...*, s. 69; A. Marek, V. Konarska – Wrzosek, *Prawo karne...*, s. 107; M. Królikowski, R. Zawłocki, *Prawo karne...*, s. 174 – 175; J. Warylewski, *Prawo karne. Część ogólna...*, s. 234 – 235; M. Bojarski (red. nauk.), *Prawo karne materialne. Część ogólna i szczególna...*, s. 98.

pozostałe znamiona, a dokładniej przedmiot czynności wykonawczej. Przepięstwo znęcania się może być przępiestwem powszechnym lub indywidualnym.

Przepięstwo znęcania się ma charakter powszechny wtedy, gdy przedmiotem czynności wykonawczej jest małoletni lub osoba nieporadna ze względu na jej stan psychiczny lub fizyczny. Wówczas podmiotem przępiestwa może być każdy człowiek⁷⁶⁰. Jak wskazuje w tym przypadku V. Konarska – Wrzosek „sprawca nie musi być szczegłolny. Nie musi go łączyć jakakolwiek więź z ofiarą ani stosunek zależności”⁷⁶¹.

Przepięstwo znęcania się jest przępiestwem indywidualnym, gdy przedmiotem czynności wykonawczej jest osoba najbliższa lub osoba pozostająca w stałym lub przemijającym stosunku zależności od sprawcy⁷⁶². Wtedy sprawcą przępiestwa znęcania się może być osoba najbliższa lub osoba pozostająca w relacji zależności⁷⁶³. Pozostawanie sprawcy w kręgu osób najbliższych oraz w stosunku zależności są warunkami przępiestności znęcania się i nie mają wpływu na kwalifikowane typy tego przępiestwa. Z uwagi na powyższe przesłanki jest to przępiestwo indywidualne właściwe.

⁷⁶⁰ A. Muszyńska, [w:] J. Giezek (red. nauk.), *Kodeks karny. Część szczegłolna. Komentarz...*, s. 578; S. Hyps, [w:] A. Grześkowiak, K. Wiak (red.), *Kodeks karny. Komentarz...*, s. 818; S. Hyps, [w:] M. Królikowski, R. Zawłocki (red.), *Kodeks karny. Część szczegłolna. Tom I. Komentarz...*, s. 742; M. Szewczyk [w:] A. Zoll (red. nauk.), *Kodeks karny. Część szczegłolna. Tom II. Komentarz...*, s. 888; A. Wąsek, J. Warylewski, [w:] A. Wąsek, R. Zawłocki (red.), *Kodeks karny. Część szczegłolna. Komentarz...*, s. 1204 – 1205; A. Marek, *Kodeks karny. Komentarz...*, s. 471; J. Lachowski, [w:] V. Konarska – Wrzosek (red. nauk.), *Kodeks karny. Komentarz. Komentarze praktyczne...*, s. 944; M. Mozgawa, [w:] M. Mozgawa (red. nauk.), *Kodeks karny. Komentarz...*, s. 573; M. Szwarzczyk, [w:] T. Bojarski (red. nauk.), *Kodeks karny. Komentarz...*, s. 602; J. Kosonoga, [w:] R. A. Stefański (red.), *Kodeks karny. Komentarz...*, s. 1305; Z. Siwik, [w:] M. Filar (red. nauk.), *Kodeks karny. Komentarz...*, s. 1277; J. Bryk, *Przepięstwo znęcania...*, s. 84.

⁷⁶¹ V. Konarska – Wrzosek, [w:] J. Warylewski (red.), *System prawa karnego...*, s. 982.

⁷⁶² A. Muszyńska, [w:] J. Giezek (red. nauk.), *Kodeks karny. Część szczegłolna. Komentarz...*, s. 578; S. Hyps, [w:] A. Grześkowiak, K. Wiak (red.), *Kodeks karny. Komentarz...*, s. 818; S. Hyps, [w:] M. Królikowski, R. Zawłocki (red.), *Kodeks karny. Część szczegłolna. Tom I. Komentarz...*, s. 742; M. Szewczyk [w:] A. Zoll (red. nauk.), *Kodeks karny. Część szczegłolna. Tom II. Komentarz...*, s. 887; A. Wąsek, J. Warylewski, [w:] A. Wąsek, R. Zawłocki (red.), *Kodeks karny. Część szczegłolna. Komentarz...*, s. 1204 – 1205; A. Marek, *Kodeks karny. Komentarz...*, s. 471; M. Mozgawa, [w:] M. Mozgawa (red. nauk.), *Kodeks karny. Komentarz...*, s. 573; M. Szwarzczyk, [w:] T. Bojarski (red. nauk.), *Kodeks karny. Komentarz...*, s. 602; J. Kosonoga, [w:] R. A. Stefański (red.), *Kodeks karny. Komentarz...*, s. 1305; Z. Siwik, [w:] M. Filar (red. nauk.), *Kodeks karny. Komentarz...*, s. 1277; J. Bryk, *Przepięstwo znęcania...*, s. 84.

⁷⁶³ V. Konarska – Wrzosek, [w:] J. Warylewski (red.), *System prawa karnego...*, s. 982; J. Lachowski, [w:] V. Konarska – Wrzosek (red. nauk.), *Kodeks karny. Komentarz. Komentarze praktyczne...*, s. 944.

§ 4. Strona podmiotowa

Strona podmiotowa przestępstwa obejmuje stosunek psychiczny sprawcy do jego karalnego uzewnętrznionego zachowania⁷⁶⁴. Współczesne prawo karne oparte jest na zasadzie *nullum crimen sine culpa*. Wina stanowi podmiotową (subiektywną) podstawę odpowiedzialności karnej⁷⁶⁵. Na podstawie art. 9 k.k. czyn zabroniony może być popełniony umyślnie lub nieumyślnie. Treścią umyślności jest zamiar popełnienia czynu zabronionego, który może występować w dwóch formach – zamiaru bezpośredniego i zamiaru ewentualnego. Zamiar bezpośredni przejawia się w chęci popełnienia czynu zabronionego, będącego aktem woli sprawcy, którego istnienie uwarunkowane jest świadomością. Szczególną postacią zamiaru bezpośredniego jest typ kierunkowy, który odnosi się do nastawienia psychicznego sprawcy (motywacji). Natomiast zamiar ewentualny polega na tym, że sprawca wprawdzie nie chce popełnić czynu zabronionego, ale przewiduje realną możliwość jego popełnienia i na nią się godzi⁷⁶⁶.

Drugim obok umyślności sposobem popełnienia czynu zabronionego jest nieumyślność, na którą składają się dwie tradycyjne formy – lekkomyślność i niedbalstwo. Oprócz tego w prawie karnym pojawia się konstrukcja tzw. winy kombinowanej, która polega na połączeniu umyślności z nieumyślnością. Wówczas znamiona przestępstwa typu podstawowego objęte są winą umyślną, a następstwa czynu, od których zależy wyższa karalność – winą nieumyślną⁷⁶⁷.

⁷⁶⁴ L. Gardocki, *Prawo karne...*, s. 81; M. Królikowski, R. Zawłocki, *Prawo karne...*, s. 183; A. Grześkowiak, K. Wiak, *Prawo karne...*, s. 109; M. Mozgawa (red. nauk.), *Prawo karne materialne. Część ogólna...*, s. 205 – 206; M. Bojarski (red. nauk.), *Prawo karne materialne. Część ogólna i szczególna...*, s. 114.

⁷⁶⁵ A. Marek, V. Konarska – Wrzosek, *Prawo karne...*, s. 127.

⁷⁶⁶ A. Marek, V. Konarska – Wrzosek, *Prawo karne...*, s. 136 – 140; A. Grześkowiak, K. Wiak, *Prawo karne...*, s. 109 – 111; L. Gardocki, *Prawo karne...*, s. 82 – 86; M. Królikowski, R. Zawłocki, *Prawo karne...*, s. 186 – 191; Ł. Pohl, *Prawo karne. Wykład części ogólnej...*, s. 134 – 140; M. Mozgawa (red. nauk.), *Prawo karne materialne. Część ogólna...*, s. 206 – 210; M. Bojarski (red. nauk.), *Prawo karne materialne. Część ogólna i szczególna...*, s. 116 – 122; J. Lachowski, A. Marek, *Prawo karne. Zarys problematyki...*, s. 89 – 92.

⁷⁶⁷ A. Marek, V. Konarska – Wrzosek, *Prawo karne...*, s. 140 – 143; A. Grześkowiak, K. Wiak, *Prawo karne...*, s. 111 – 113; L. Gardocki, *Prawo karne...*, s. 86 – 90; M. Królikowski, R. Zawłocki, *Prawo karne...*, s. 195 – 199; Ł. Pohl, *Prawo karne. Wykład części ogólnej...*, s. 140 – 146; M. Mozgawa (red. nauk.), *Prawo karne materialne. Część ogólna...*, s. 214 – 217; M. Bojarski (red. nauk.), *Prawo karne materialne. Część ogólna i szczególna...*, s. 122 – 134.

Przestępstwo znęcania się (art. 207 § 1 i § 2 k.k.) ma wyłącznie charakter umyślny, gdyż ustawodawca nie wprowadził wobec niego klauzuli nieumyślności⁷⁶⁸ (art. 8 k.k.). W doktrynie prawa karnego wyrażone zostało zgodne stanowisko, iż przestępstwu znęcania się towarzyszy zamiar bezpośredni. Różnice w poglądach komentatorów polegają na tym, że część opowiada się jedynie za zamiarem bezpośrednim (wśród nich niektórzy zawężają go do typu kierunkowego), a inni dopuszczają także zamiar ewentualny⁷⁶⁹. Zarówno jedni, jak i drudzy przedstawiciele nauki znajdują argumenty na poparcie swoich stanowisk w orzeczeniach sądów. Jednakże zasadnicze kwestie, w omawianej materii, rozstrzyga najnowsze orzecznictwo Sądu Najwyższego.

Przed podjęciem rozważań na temat zamiarów popełnienia przestępstwa z art. 207 k.k., warto zwrócić uwagę na wyrok Sądu Najwyższego z dnia 4 marca 2008 r., w którym zajmowano się kwestią długości trwania zamiaru znęcania się sprawcy. Na etapie postępowania przed sądem rejonowym i sądem okręgowym oskarżony został skazany za znęcanie się w okresie od listopada 1989 r. do września 2006 r. Przy czym z postępowania dowodowego wynikało, że w okresie od października 1992 r. do września 1994 r., czyli przez prawie 2 lata, zachowanie skazanego było nienaganne. Powyższe ustalenie stało się przedmiotem rozważań na temat tego, czy przerwa w przestępczym zachowaniu skazanego spowodowała zakończenie okresu znęcania się (we wrześniu 1992 r.), czy też trwał on nadal w tym zamiarze (przez kolejne dwa lata). Sąd pierwszej instancji uznał, że „skoro zaprzestanie znęcania się zostało podyktowane ściśle określoną sytuacją (ciężką

⁷⁶⁸ Zob. M. Mozgawa (red. nauk.), *Prawo karne materialne. Część ogólna...*, s. 205.

⁷⁶⁹ A. Wąsek, J. Warylewski, [w:] A. Wąsek, R. Zawłocki (red.), *Kodeks karny. Część szczególna. Komentarz. Tom I...*, s. 1205 – 1206; J. Lachowski, [w:] V. Konarska – Wrzosek (red. nauk.), *Kodeks karny. Komentarz. Komentarze praktyczne...*, s. 948 – 949; A. Muszyńska, [w:] J. Giezek (red. nauk.), *Kodeks karny. Część szczególna. Komentarz...*, s. 581 – 582; S. Hypś, [w:] A. Grześkowiak, K. Wiak (red.), *Kodeks karny. Komentarz...*, s. 818 – 819; S. Hypś, [w:] M. Królikowski, R. Zawłocki (red.), *Kodeks karny. Część szczególna. Tom I. Komentarz...*, s. 748; M. Szewczyk [w:] A. Zoll (red. nauk.), *Kodeks karny. Część szczególna. Tom II. Komentarz...*, s. 894; M. Szwarczyk, [w:] T. Bojarski (red. nauk.), *Kodeks karny. Komentarz...*, s. 602; J. Kosonoga, [w:] R. A. Stefański (red.), *Kodeks karny. Komentarz...*, s. 1305 – 1306; Z. Siwik, [w:] M. Filar (red. nauk.), *Kodeks karny. Komentarz...*, s. 1284; V. Konarska – Wrzosek, [w:] J. Warylewski (red.), *System prawa karnego...*, s. 989; M. Budyn – Kulik, *Przemoc w rodzinie – analiza wiktymologiczna oraz prawnokarne środki przeciwdziałania*, Instytut Wymiaru Sprawiedliwości, Warszawa 2009, s. 20; D. J. Sosnowska, *Przestępstwo znęcania się...*, s. 66; M. Jachimowicz, *Przestępstwo znęcania się (art. 207 k.k.)*, *Jurysta* 2009 nr 3 – 4, s. 28; W. Michalski, *Ochrona rodziny w prawie karnym*, *PiP* 1977 z. 6, s. 49; A. Ratajczak, *Przestępstwa przeciwko rodzinie, opiece i młodzieży...*, s. 140 – 144; J. Bryk, *Przestępstwo znęcania...*, s. 85.

pokrzywdzonej i narodzinami dziecka – A.Ś.), która (...) w odniesieniu do całości okresu przestępnego zachowania (*prawie 17 lat – A.Ś.*), nie była okresem długim, to całości postępowania oskarżonego towarzyszył (...) jeden zamiar zadawania cierpień fizycznych i moralnych członkom jego rodziny, albowiem wynikało to z modelu, jaki stworzył już na początku trwania małżeństwa i go konsekwentnie realizował⁷⁷⁰. Sąd Najwyższy nie zgodził się z ustaleniami dotyczącymi zamiaru oskarżonego. Jego zdaniem „nie sposób zasadnie twierdzić, że przez tak długi czas (*od października 1992 r. do września 1994 r. – A.Ś.*) oskarżony trwał w swoim zamiarze, skrzętnie go skrywając, znęcał się nad członkami rodziny, bo przecież w tym czasie prowadził po prostu normalne życie rodzinne. W jaki inny sposób można było zakończyć przez oskarżonego wypełnianie znamion przestępstwa określonego w art. 207 § 1 k.k. jak tylko przez zaprzestanie wyrządzania członkom jego rodziny różnego rodzaju krzywd i prowadzenie, społecznie akceptowanego życia rodzinnego”⁷⁷¹.

1. Zamiar bezpośredni

Zamiar bezpośredni wiąże się z chęcią popełnienia czynu, która może pojawić się u człowieka wówczas, gdy uprzednio wyobrazi on sobie możliwość jego popełnienia. Na zamiar bezpośredni składa się aspekt intelektualny i aspekt wolicjonalny. Aspekt intelektualny wyraża możliwość zrealizowania swoim zachowaniem znamion przedmiotowych czynu zabronionego pod groźbą kary. Natomiast aspekt wolicjonalny to chęć popełnienia czynu zabronionego⁷⁷².

⁷⁷⁰ Wyrok Sądu Najwyższego – Izba Karna z dnia 4 marca 2008 r., III KK 441/07, OSNwSK 2008 nr 1, poz. 526.

⁷⁷¹ Wyrok Sądu Najwyższego – Izba Karna z dnia 4 marca 2008 r., III KK 441/07, OSNwSK 2008 nr 1, poz. 526.

⁷⁷² J. Lachowski, [w:] R. Dębski (red.), *System prawa karnego. Tom 3. Nauka o przestępstwie. Zasady odpowiedzialności*, Wydawnictwo C. H. Beck, Instytut Nauk Prawnych PAN, Warszawa 2013, s. 535 – 536; Ł. Pohl, *Prawo karne. Wykład części ogólnej...*, s. 135 – 136; A. Grześkowiak, K. Wiak, *Prawo karne...*, s. 109 – 110; M. Królikowski, R. Zawłocki, *Prawo karne...*, s. 188 – 189; M. Bojarski (red. nauk.), *Prawo karne materialne. Część ogólna i szczególna...*, s. 118; M. Budyn – Kulik, *Umyślność w prawie karnym i psychologii. Teoria i praktyka sądowa*, Wydawnictwo Wolters Kluwer SA, Warszawa 2015, s. 35 – 38.

Zwolennicy poglądu dopuszczającego popełnienie przestępstwa znęcania się jedynie z zamiarem bezpośrednim wskazują na ściśle określony motyw, cel, lub też złośliwość towarzyszącą sprawcy. M. Szwarczyk podziela pogląd, że „przestępstwo znęcania się może być popełnione umyślnie i to wyłącznie z zamiarem bezpośrednim. Przesądza o tym znamię intencjonalne <<znęca się>>, charakteryzujące szczególne nastawienie sprawcy”⁷⁷³. T. Jurek, M. Szostak i R. Drozd wskazują na popełnienie przestępstwa znęcania się „jedynie w zamiarze bezpośrednim. Oznacza to, że celem sprawcy ma być właśnie takie zachowanie”⁷⁷⁴.

W wytycznych Sądu Najwyższego z dnia 9 czerwca 1976 r. określono, że „cechą podmiotową znęcania się jest umyślność, która w zasadzie występuje w postaci zamiaru bezpośredniego, wyrażającego się w chęci wyrządzenia krzywdy fizycznej lub moralnej, dokuczenia, poniżenia itp. obojętnie z jakich pobudek”⁷⁷⁵.

Sądy w wydawanych orzeczeniach niejednokrotnie wskazywały wprost, że „przestępstwo znęcania się może być popełnione umyślnie i to wyłącznie z zamiarem bezpośrednim. Przesądza o tym znamię intencjonalne <<znęca się>> charakteryzujące szczególne nastawienie sprawcy do popełnionego czynu”⁷⁷⁶.

W wyroku Sądu Apelacyjnego we Wrocławiu z dnia 25 czerwca 2014 r. stwierdzono, że „przestępstwo określone w art. 207 § 1 k.k. może być popełnione wyłącznie w zamiarze bezpośrednim. Znamię czasownikowe <<znęca się>> przesądza o ograniczeniu strony podmiotowej umyślności w postaci zamiaru bezpośredniego. Mieści się w nim bowiem chęć

⁷⁷³ M. Szwarczyk, [w:] T. Bojarski (red. nauk.), *Kodeks karny. Komentarz...*, s. 602.

⁷⁷⁴ T. Jurek, M. Szostak, R. Drozd, *Przestępstwo znęcania się jako problem nauk penalnych...*, s. 184.

⁷⁷⁵ Uchwała pełnego składu Izby Karnej Sądu Najwyższego z dnia 9 czerwca 1976 r., VI KZP 13/75, OSNKW 1976 z.7 – 8, poz. 86.

⁷⁷⁶ Wyrok Sądu Najwyższego – Izba Karna z dnia 21 października 1999 r., V KKN 580/97, KZS 2000 nr 3, poz. 14; Wyrok Sądu Najwyższego – Izba Karna z dnia 11 lutego 2003 r., IV KKN 312/99, OSNwSK 2003 nr , poz. 294; Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 13 września 2005 r., WA 24/05, OSNwSK 2005, poz. 1655; Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 26 kwietnia 2006 r., WA 15/06, OSNwSK 2006, poz. 910; Wyrok Sądu Apelacyjnego w Lublinie – II Wydział Karny z dnia 20 marca 2012 r., II Aka 32/12, KZS 2012 nr 4, poz. 30; Wyrok Sądu Apelacyjnego w Katowicach – II Wydział Karny z dnia 25 października 2012 r., II AKa 394/12, OSA 2013 nr 6, poz. 27; Wyrok Sądu Apelacyjnego w Lublinie z dnia 6 grudnia 2012 r., II AKa 277/12, Lex nr 1246775; Wyrok Sądu Okręgowego w Gliwicach z dnia 6 listopada 2015 r., VI KA 697/15, [dostęp w Internecie: <https://orzeczenia.ms.gov.pl>] 12.08.2016 r.

zadania cierpienia ofierze i dla jego realizacji samo godzenie się sprawcy na taki jego efekt nie wystarczy”⁷⁷⁷.

W wyroku z dnia 11 lutego 2003 r. Sąd Najwyższy – Izba Karna nie uznał, że oskarżony działał z zamiarem bezpośrednim i przez to nie wyczerpał znamion art. 207 k.k., co skutkowało uniewinnieniem go od popełnienia zarzucanego mu czynu⁷⁷⁸. W uzasadnieniu rozstrzygnięcia Sąd Najwyższy wskazał, że „nie sposób przyjąć, że oskarżony udając się do pomieszczeń zajmowanych przez żonę działał w zamiarze bezpośrednim znęcania się nad nią przez wywoływanie awantur. Nie można pominąć i tego, że żądania partycypowania małżonki w kosztach utrzymania ich wspólnego domu ponoszone przez oskarżonego były zasadne. W czasie wybuchających awantur oboje małżonkowie używali słów wulgarnych, a oskarżony na pewno nie miał przewagi nad żoną, bez jego zgody przeniesiono go do sutereny, to on nie miał prawa przyjmowania gości w domu bez zgody żony, wreszcie co wynika z opinii psychiatrycznej, to on poniósł szkody na zdrowiu psychicznym i to on bał się udać do żony ze słusznymi roszczeniami finansowymi bez uprzedniego dodania sobie odwagi przez spożycie alkoholu”⁷⁷⁹.

Niekiedy prezentowany jest skrajny pogląd mówiący o tym, że nie wystarczy sam zamiar bezpośredni, ale dodatkowo musi to być typ kierunkowy. Zamiar kierunkowy polega na popełnieniu czynu zabronionego w określonym celu⁷⁸⁰. L. Falandysz prezentował pogląd,

⁷⁷⁷ Wyrok Sądu Apelacyjnego we Wrocławiu – II Wydział Karny z dnia 25 czerwca 2014 r., II AKa 160/14 [dostęp w Internecie: www.orzeczenia.ms.gov.pl] 15.06.2016 r.

⁷⁷⁸ Zdaniem Sądu pierwszej instancji zachowanie oskarżonego polegało na tym, że „po spożyciu alkoholu udawał się do pomieszczeń zajmowanych przez swoją żonę z żądaniem pokrywania przez nią części rachunków za telefon, energię, czy węgiel zużywany w kotłowni. Na tle tych żądań oskarżonego dochodziło do nieporozumień między nimi i wybuchów awantur, w czasie których zarówno oskarżony, jak i jego małżonka wyzywali się słowami wulgarnymi (...) podczas nieobecności oskarżonego w domu, jego żona wraz z dziećmi przeniosła łóżko i rzeczy oskarżonego z sypialni do pokoju w suterenie i od tego czasu oskarżony tam zamieszkuje. Z ustalonego stanu faktycznego wynika również, że oskarżonego jego małżonka odsunęła także od wychowania dzieci, (ukrywając przed nim adres stacji, gdzie dzieci mieszkają w mieście w czasie nauki w szkole) oraz nie wyrażała zgody by oskarżonego odwiedzały w domu jakiekolwiek osoby (wywołała awanturę podejrzewając, iż oskarżonego odwiedziła kobieta, która była siostrą oskarżonego), pozostawiając oskarżonemu ze spraw rodziny jedynie ponoszenie kosztów utrzymania domu”. Zob. Wyrok Sądu Najwyższego – Izba Karna z dnia 11 lutego 2003 r., IV KKN 312/99, OSNwSK 2003 nr 1, poz. 294.

⁷⁷⁹ Wyrok Sądu Najwyższego – Izba Karna z dnia 11 lutego 2003 r., IV KKN 312/99, OSNwSK 2003 nr 1, poz. 294.

⁷⁸⁰ Ł. Pohl, *Prawo karne. Wykład części ogólnej...*, s. 136; M. Królikowski, R. Zawłocki, *Prawo karne...*, s. 189; A. Marek, V. Konarska – Wrzosek, *Prawo karne...*, s. 137; M. Mozgawa (red. nauk.), *Prawo karne materialne*.

iż znęcanie się może być podjęte tylko z zamiarem bezpośrednim i należy do przestępstw kierunkowych, gdyż do istoty znęcania się „należy chęć szczególnego dokuczenia (złośliwość) lub okrucieństwa”⁷⁸¹.

Pomimo tego, że powyższe stanowisko jest odosobnione w literaturze przedmiotu, ze względu na zawężony zakres penalizacji przestępstwa znęcania się, znalazło ono swoje potwierdzenie w postanowieniu Sądu Najwyższego z dnia 6 maja 2014 r. W orzeczeniu tym stwierdzono, że „nie jest wykluczone popełnienie w tym samym czasie przez sprawcę przestępstwa znęcania się (...) oraz popełnienie na szkodę tej samej osoby innego przestępstwa znamiennego użyciem przemocy. Będzie tak w szczególności w przypadku, gdy zostanie ustalone, że stosując przemoc sprawca dążył do osiągnięcia innego celu niż wyrządzenie wspomnianej osobie krzywdy fizycznej. Rzecz jasna, zawsze decydować będą niepowtarzalne okoliczności konkretnej sprawy. Powyższe twierdzenie wiąże się z uznaniem, iż przestępstwo znęcania może być popełnione tylko z zamiarem bezpośrednim, który to pogląd jest prezentowany w nowszym orzecznictwie Sądu Najwyższego (...), orzecznictwie sądów apelacyjnych (...), oraz przez większość przedstawicieli doktryny. Wskazuje się też, że omawiane przestępstwo należy do przestępstw kierunkowych, bowiem sprawca działa w celu udrženia osoby pokrzywdzonej, poniżenia jej lub dokuczenia albo wyrządzenia innej przykrości (...) W takim razie wypada przyjąć, że na przestępstwo znęcania będą składały się tylko te poszczególne czynności wykonawcze sprawcy, które intencjonalnie nakierowane są na zadanie osobie pokrzywdzonej cierpień fizycznych lub psychicznych”⁷⁸².

Należy zgodzić się z opinią V. Konarskiej – Wrzosek, iż łączenie znamienia znęcania się z zamiarem bezpośrednim (zwykłym czy też kierunkowym) znacznie zawęży zakres ochrony przed złym traktowaniem, udzielonej przepisem art. 207 k.k. Autorka podkreśla, że ochrona z tego przepisu i tak jest ograniczona, poprzez penalizację tylko drastycznych form znęcania się i dodatkowa wykładnia zawężająca strony podmiotowej jest niewskazana. Przede wszystkim należy mieć na uwadze dobro osób małoletnich, które mogą być źle traktowane w rodzinie, poddawane bardzo surowym karom lub włączane do awantur rodzinnych – rozgrywanych między dorosłymi osobami⁷⁸³.

Część ogólna..., s. 212; V. Konarska – Wrzosek, [w:] J. Warylewski (red.), *System prawa karnego...*, s. 986; D. J. Sosnowska, *Przestępstwo znęcania się...*, s. 66 – 67.

⁷⁸¹ L. Falandysz, [w:] L. Lernell, A. Krukowski, *Prawo karne. Część szczególna. Wybrane zagadnienia*, Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa 1969, s. 77.

⁷⁸² Postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 6 maja 2014 r., III KK 462/13, Lex nr 1466583.

⁷⁸³ V. Konarska – Wrzosek, [w:] J. Warylewski (red.), *System prawa karnego...*, s. 986 – 987.

W wyroku Sądu Apelacyjnego w Katowicach z dnia 6 lutego 2003 r. zachowaniu oskarżonej nie można było przypisać zamiaru bezpośredniego. Zdaniem Sądu „oskarżona (...) źle wywiązywała się ze swoich obowiązków macierzyńskich. Niemniej brak jest jakichkolwiek dowodów wskazujących, iż motywem jej działania było zadawanie dziecku cierpienie fizycznych i psychicznych i stąd trudno zgodzić się z apelacją prokuratora, że samo wadliwe opiekowanie się dzieckiem implikuje przyjęcie znęcania się nad nim, pojmowanym przecież jako celowe jego dręczenie, w szczególności, gdy owe błędy w opiece nad dzieckiem polegały na zaniedbywaniu jego higieny, pozostawianiu śpiącego dziecka samego w domu bądź zabieraniu go ze sobą do baru, gdzie oskarżona spożywała alkohol lub zwlekanie z udzieleniem mu pomocy lekarskiej”⁷⁸⁴.

2. Zamiar ewentualny

Zamiar ewentualny jest szczególną postacią karalnej umyślności, opierający się nie na chęci sprawcy czynu, ale na godzeniu się na jego popełnienie⁷⁸⁵. W literaturze przedmiotu podkreśla się, że ten rodzaj zamiaru nigdy nie występuje samodzielnie, tylko odnosi się do pewnego celowego zachowania sprawcy. Stan rzeczy, do którego bezpośrednio zmierza sprawca, może być przez prawo dozwolony lub zabroniony⁷⁸⁶.

Wśród przedstawicieli doktryny prezentowany jest pogląd, iż strona podmiotowa przestępstwa znęcania się może polegać na obu postaciach zamiaru⁷⁸⁷. V. Konarska –

⁷⁸⁴ Wyrok Sądu Apelacyjnego w Katowicach z dnia 6 lutego 2003 r., II AKa 532/02, KZS 2003, nr 8, poz. 70.

⁷⁸⁵ J. Lachowski, [w:] R. Dębski (red.), *System prawa karnego...*, s. 556 – 558; A. Marek, V. Konarska – Wrzosek, *Prawo karne...*, s. 138; A. Grześkowiak, K. Wiak, *Prawo karne...*, s. 110; L. Gardocki, *Prawo karne...*, s. 83; M. Królikowski, R. Zawłocki, *Prawo karne...*, s. 189; M. Mozgawa (red. nauk.), *Prawo karne materialne. Część ogólna...*, s. 207; M. Bojarski (red. nauk.), *Prawo karne materialne. Część ogólna i szczególna...*, s. 120; Ł. Pohl, *Prawo karne. Wykład części ogólnej...*, s. 139; M. Budyn – Kulik, *Umyślność w prawie karnym i psychologii. Teoria i praktyka sądowa...*, s. 38 – 39.

⁷⁸⁶ J. Lachowski, [w:] R. Dębski (red.), *System prawa karnego...*, s. 558; M. Bojarski (red. nauk.), *Prawo karne materialne. Część ogólna i szczególna...*, s. 120.

⁷⁸⁷ Należą do nich m.in.: V. Konarska – Wrzosek, A. Wąsek, J. Warylewski, M. Mozgawa, A. Ratajczak, J. Lachowski, J. Kosonoga, S. Hypś, M. Budyn – Kulik, J. Bryk; Zob. V. Konarska – Wrzosek, [w:] J. Warylewski (red.), *System prawa karnego...*, s. 989; Zob. A. Wąsek, J. Warylewski, [w:] A. Wąsek, R. Zawłocki (red.), *Kodeks karny. Część szczególna. Komentarz. Tom I...*, s. 1205 – 1206; Zob. M. Mozgawa, [w:] M. Mozgawa (red. nauk.), *Kodeks karny. Komentarz...*, s. 573; Zob. A. Ratajczak, *Przestępstwa przeciwko rodzinie, opiece i*

Wrzosek opowiada się za wykładnią dopuszczającą możliwość znęcania się w obu formach umyślności, co ma bardzo doniosłe znaczenie praktyczne dla zakresu prawnokarnej ochrony przed aktami znęcania się. Zdaniem Autorki to właśnie niektóre z karcących zachowań będzie wyczerpywało znamiona znęcania się nie tyle z zamiarem bezpośrednim, co właśnie z zamiarem ewentualnym. Poza tym V. Konarska – Wrzosek wskazuje, że do znęcania się z zamiarem ewentualnym może dochodzić wobec świadków tego przestępstwa. Sprawca, który nie przejmie się obecnością dzieci, innych osób najbliższych, zależnych lub nieporadnych i znęca się np. nad żoną – w ten sposób godzi się na psychiczne cierpienia współuczestników tych wydarzeń, a zatem działa wobec nich z zamiarem ewentualnym⁷⁸⁸.

W orzecznictwie sądów zdecydowanie częściej prezentowano stanowisko, iż strona podmiotowa znęcania się sprowadza się do zamiaru bezpośredniego. Do niedawna jedynie wytyczne Sądu Najwyższego z dnia 9 czerwca 1976 r. stanowiły, że „nie można jednak wyłączyć popełnienia niekiedy przestępstwa określonego w art. 184 k.k. (obecnie art. 207 k.k. – A.Ś.) z zamiarem ewentualnym. W takim wypadku niezbędne jest ustalenie na podstawie konkretnych okoliczności, że sprawca dążąc bezpośrednio do innego celu, jednocześnie godził się na wyrządzenie pokrzywdzonemu dotkliwych przykrości i cierpień (np. przy nadmiernym, szkodliwym dla zdrowia fizycznego i psychicznego, karceniu dzieci stosowanym w celach wychowawczych)”⁷⁸⁹.

W najnowszym orzecznictwie Sądu Najwyższego wyrażono jednoznaczne stanowisko w kwestii zamiaru przy przestępstwie znęcania się. W wyroku z dnia 18 marca 2015 r. Sąd Najwyższy uznał, że „kategoryczny pogląd co do znamion strony podmiotowej przestępstwa znęcania ograniczający ją jedynie do *dolus directus* należy uznać co najmniej za wątpliwy”⁷⁹⁰. Ze względu na pewnego rodzaju wyjątkowość rozstrzygnięcia Sądu Najwyższego warto przytoczyć niektóre okoliczności faktyczne sprawy. W kasacji wniesionej przez Prokuratora Okręgowego (popartej przez prokurator Prokuratury Generalnej) zarzucono wyrokowi sądu

młodzieży..., s. 140 – 144; Zob. J. Lachowski, [w:] V. Konarska – Wrzosek (red. nauk.), *Kodeks karny. Komentarz. Komentarze praktyczne...*, s. 948 – 949; Zob. J. Kosonoga, [w:] R. A. Stefański (red.), *Kodeks karny. Komentarz...*, s. 1305 – 1306; Zob. S. Hypś, [w:] A. Grześkowiak, K. Wiak (red.), *Kodeks karny. Komentarz...*, s. 818 – 819; Zob. S. Hypś, [w:] M. Królikowski, R. Zawłocki (red.), *Kodeks karny. Część szczególna. Tom I. Komentarz...*, s. 748; Zob. M. Budyn – Kulik, *Przemoc w rodzinie – analiza wiktymologiczna oraz prawnokarne środki przeciwdziałania...*, s. 20; Zob. J. Bryk, *Przestępstwo znęcania...*, s. 85.

⁷⁸⁸ V. Konarska – Wrzosek, [w:] J. Warylewski (red.), *System prawa karnego...*, s. 989.

⁷⁸⁹ Uchwała pełnego składu Izby Karnej Sądu Najwyższego z dnia 9 czerwca 1976 r., VI KZP 13/75, OSNKW 1976 z.7 – 8, poz. 86.

⁷⁹⁰ Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 18 marca 2015 r., III KK 432/14, KZS 2015/6/40.

drugiej instancji m.in. wyprowadzenie całkowicie fałszywych wniosków odnośnie zamiaru w jakim działała oskarżona⁷⁹¹ „poprzez przyjęcie, że nie można jej przypisać działania w zamiarze bezpośrednim popełnienia przestępstwa z art. 207 k.k., a jedynie w zamiarze ewentualnym, co nie pozwala na uznanie tej oskarżonej winną przestępstwa znęcania (...) niewyczerpaniu przez oskarżoną znamion przestępstwa z art. 207 § 1 k.k. z uwagi na brak zamiaru bezpośredniego, przy jednoczesnym przypisaniu jej zamiaru ewentualnego”⁷⁹². Sąd Najwyższy uznał za nadinterpretację twierdzenie, iż pojęcie znęcania się jest tak dalece zabarwione pod względem podmiotowym, że wykluczony jest tutaj zamiar ewentualny. Poza tym Sąd Najwyższy wskazuje na trafność stwierdzenia, iż „termin znęcać się nie podkreśla ani szczególnego celu, do którego powinien zmierzać sprawca, ani szczególnych pobudek lub motywów, którymi powinien się kierować. O znęcaniu się – z etymologicznego punktu widzenia – można bowiem mówić nie tylko, gdy sprawca znęca się ze złośliwości lub sadyzmu, albo gdy jego wyłącznym celem jest pokrzywdzenie osoby zależnej, ale także wtedy, gdy sprawca, bijąc na przykład swoją ofiarę, kieruje się zwykłym gniewem, podnieceniem, poczuciem własnej siły, strachem przed atakiem ze strony ofiary, źle pojętymi względami wychowawczymi, bądź gdy jego zachowanie stanowi reakcję na niewłaściwe postępowanie pokrzywdzonego. Sąd Najwyższy w składzie orzekającym w niniejszej sprawie dostrzega szereg – wskazanych wyżej racji – przemawiających właśnie za tym ostatnim poglądem”⁷⁹³.

Uzasadnienie przytoczone w powyższym wyroku Sądu Najwyższego jest potwierdzeniem stanowiska, które A. Ratajczak przedstawił już w 1980 r.⁷⁹⁴. Ponadto Autor wskazuje na inny przykład znęcania się z zamiarem ewentualnym, kiedy „sprawca będąc

⁷⁹¹ Znęcanie się oskarżonej nad pasierbem polegało na „zmuszaniu go do późnej nocy do odrabiania lekcji i to nawet przez kolejne dni i noce, także w okresie weekendowym, czy też stosowanie – w przypadku niesubordynacji chłopca wynikającej m.in. z niezrozumienia rozwiązywanych ćwiczeń – środków <<dopingujących>> w postaci wyczerpujących ćwiczeń fizycznych, często w wymiarze przekraczającym możliwości 9-letniego dziecka. Nie można w tym kontekście pominąć i tych dyspozycji świadka (*pokrzywdzonego* – A.Ś.), z których wynika, że to oskarżona wymyśliła związaną z ćwiczeniami (brzuszki, pompki, przysiady, świece) liczbę 100, zabraniała chłopcu spożywania posiłków i korzystania z toalety, co skutkowało załatwianiem przez niego potrzeb fizjologicznych w spodnie, a wreszcie w sytuacjach bicia małoletniego przez ojca, wkładała dziecku do ust szmatę, żeby nie krzyczał i przytrzymywała ją”. Zob. Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 18 marca 2015 r., III KK 432/14, KZS 2015/6/40.

⁷⁹² Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 18 marca 2015 r., III KK 432/14, KZS 2015/6/40.

⁷⁹³ Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 18 marca 2015 r., III KK 432/14, KZS 2015/6/40.

⁷⁹⁴ Zob. A. Ratajczak, *Przestępstwa przeciwko rodzinie, opiece i młodzieży...*, s. 140 – 144.

zobowiązany do podawania w nocy choremu wody, nie spełnia tego obowiązku, gdyż nie chce mu się wstać, mimo, że zdaje sobie sprawę, iż niepodanie wody choremu, którego pali pragnienie, a który samodzielnie nie może się poruszać, jest znęcaniem się nad nim, bo sprawia mu poważne cierpienie, a więc – sprawca na ten skutek się godzi”⁷⁹⁵.

W wyroku Sądu Okręgowego w Gliwicach z dnia 22 maja 2015 r. podkreślono, że „ocena, czy określone zachowania składają się na przestępstwo znęcania dokonywana być musi przy uwzględnieniu indywidualnego kontekstu zdarzeń w których do zachowań osoby oskarżonej dochodzi, a który to kontekst objęty pozostaje przynajmniej zamiarem ewentualnym oskarżonego”⁷⁹⁶.

Podsumowując powyższe rozważania należy dojść do wniosku, że przestępstwo fizycznego i psychicznego znęcania się może być popełnione zarówno z zamiarem bezpośrednim, jak i z zamiarem ewentualnym. Zamiar bezpośredni sprawcy wiąże się z chęcią popełnienia czynu zabronionego. Natomiast zamiar ewentualny występuje wtedy, gdy sprawca dąży bezpośrednio do innego celu i jednocześnie godzi się na wyrządzenie pokrzywdzonemu dotkliwych przykrości i cierpień. Z fizycznym znęcaniem się z zamiarem ewentualnym będziemy mieli do czynienia np. w sytuacjach, kiedy sprawca karci swoją ofiarę (np. dziecko), ale jest przekonany, że osiąga tym cel wychowawczy, choć mógł przewidzieć, że jest to forma znęcania się. Natomiast psychiczne znęcanie się z zamiarem ewentualnym występuje znacznie częściej i dotyczy wszelkich negatywnych oddziaływań wobec osób trzecich, które są świadkami znęcania się. W tym miejscu należy przypomnieć o regulacjach zawartych w Konwencji Stambulskiej z dnia 06.04.2011 r., która wspiera m.in. dzieci będące świadkami przemocy.

⁷⁹⁵ Ibidem, s. 144.

⁷⁹⁶ Zdaniem Sądu Okręgowego „w realiach niniejszej sprawy zachowania oskarżonego być może nie pozostawały szczególnie drastyczne, lecz bez wątpienia w warunkach w których oskarżony tych zachowań się dopuszczał swoją dotkliwością przekraczały one próg dolegliwości stanowiący minimum właściwe dla przestępstwa znęcania”. Zob. Wyrok Sądu Okręgowego w Gliwicach z dnia 22 maja 2015 r., VI Ka 133/15, [dostępny w Internecie: <https://orzeczenia.ms.gov.pl>] 12.08.2016 r.

Rozdział IV. Ustawowe znamiona przestępstwa znęcania się typu kwalifikowanego

§ 1. Znamię „szczególnego okrucieństwa”

Podstawowa typizacja przestępstw dotyczy podziału na typy podstawowe oraz typy zmodyfikowane, czyli uprzywilejowane lub kwalifikowane. Typ podstawowy wyraża zasadniczą postać przestępstwa. Natomiast w typach kwalifikowanych pojawiają się szczególne okoliczności czynu, sposób działania sprawcy albo następstwa czynu, które wpływają na wyższą karygodność. Sankcja karna za typ kwalifikowany jest wyższa niż za typ podstawowy⁷⁹⁷. W przypadku, kiedy mamy do czynienia z przestępstwem umyślnym, to i typ kwalifikowany musi być objęty umyślnością. Odmienna sytuacja może wystąpić w przypadku przestępstwa kwalifikowanego przez następstwo. Wówczas dopuszczalna jest szczególna forma strony podmiotowej tzw. wina kombinowana (mieszana)⁷⁹⁸.

Ustawodawca określił pierwszy w kolejności typ kwalifikowany w art. 207 § 2 k.k., wykorzystując znamię „szczególnego okrucieństwa”. W nauce prawa karnego powyższe znamię określa się jako wartościujące⁷⁹⁹, gdyż odwołuje się do „aksjologii podzielanej powszechnie przez społeczeństwo”⁸⁰⁰.

Występowanie „szczególnego okrucieństwa” w typie kwalifikowanym przestępstwa znęcania się jest stosunkowo nowym rozwiązaniem ustawodawcy. Na początku należy dostrzec, iż na gruncie art. 184 k.k. z 1969 r. penalizującego przestępstwo znęcania się

⁷⁹⁷ A. Marek, V. Konarska – Wrzosek, *Prawo karne*, 11 wydanie zmienione i uaktualnione, Wydawnictwo C. H. Beck, Warszawa 2016, s. 120 – 122; A. Grześkowiak, K. Wiak, *Prawo karne*, 5 wydanie, Wydawnictwo C. H. Beck, Warszawa 2015, s. 119; M. Bojarski (red. nauk.), *Prawo karne materialne. Część ogólna i szczególna*, 6 wydanie, Wydawnictwo Wolter Kluwer SA, Warszawa 2015, s. 134 – 136; M. Królikowski, R. Zawłocki, *Prawo karne*, Wydawnictwo C. H. Beck, Warszawa 2015, s. 170 – 171; J. Lachowski, A. Marek, *Prawo karne. Zarys problematyki*, 3 wydanie, Wydawnictwo Wolters Kluwer SA, Warszawa 2016, s. 85.

⁷⁹⁸ A. Marek, V. Konarska – Wrzosek, *Prawo karne...*, s. 120 – 121.

⁷⁹⁹ Zob. R. Dębski, [w:] R. Dębski (red.), *System prawa karnego. Tom 3. Nauka o przestępstwie. Zasady odpowiedzialności*, Wydawnictwo C. H. Beck, Instytut Nauk Prawnych PAN, Warszawa 2013, s. 394 – 398.

⁸⁰⁰ J. Warylewski, *Prawo karne. Część ogólna*, 6 wydanie, Wydawnictwo Wolters Kluwer SA, Warszawa 2015, s. 230.

(obecnie jest to art. 207 k.k.) przewidywano jedynie dwa typy przestępstw. Pierwszy typ podstawowy określony w art. 184 § 1 k.k. i drugi typ – kwalifikowany (art. 184 § 2 k.k.) którego następstwem było targnięcie się pokrzywdzonego na własne życie. Zmiana, wprowadzająca do przestępstwa znęcania się znamię „szczególnego okrucieństwa”, ustanowiona została w 1995 r.,⁸⁰¹ czyli jeszcze przed wejściem w życie obecnie obowiązującego kodeksu karnego.

Ustawodawca posługuje się znamieniem „szczególnego okrucieństwa” nie tylko przy przestępstwie z art. 207 § 2 k.k., ale także przy innych przestępstwach, tj.: zabójstwo ze szczególnym okrucieństwem (art. 148 § 2 pkt 1 k.k.), zgwałcenie ze szczególnym okrucieństwem (art. 197 § 4 k.k.), znęcanie się ze szczególnym okrucieństwem nad osobą pozbawioną wolności (art. 247 § 2 i 3 k.k.) oraz znęcanie się fizyczne lub psychiczne ze szczególnym okrucieństwem przez żołnierza nad podwładnym (art. 352 § 2 k.k.).

„Szczególne okrucieństwo” jest znamieniem, które ustawodawca konsekwentnie włącza w zakres zmodyfikowanych, a dokładniej kwalifikowanych typów przestępstw⁸⁰². Biorąc pod uwagę wykładnię językową, a dokładniej dyrektywę tożsamości znaczeniowej należy jednakowo interpretować zwroty o identycznym brzmieniu, które występują w tym samym akcie prawnym⁸⁰³. W wymienionych typach kwalifikowanych przestępstw, popełnianych ze „szczególnym okrucieństwem”, należy zwrócić uwagę, na różnice w charakterze tych czynów oraz przedmiotach ochrony⁸⁰⁴. Każdorazowo znamię „szczególnego okrucieństwa” należy rozpatrywać w odniesieniu do konkretnego stanu faktycznego.

W tym miejscu trzeba też zwrócić uwagę na podmiot przestępstwa znęcania się ze szczególnym okrucieństwem, a dokładniej na osoby nieletnie. W art. 10 § 2 k.k. ustawodawca stworzył zamknięty katalog przestępstw, za które może odpowiadać nieletni po ukończeniu

⁸⁰¹ Artykuł 1 pkt 28 ustawy z dnia 12 lipca 1995 r. o zmianie Kodeksu karnego, Kodeksu karnego wykonawczego oraz o podwyższeniu dolnych i górnych granic grzywnien i nawiązek w prawie karnym, wprowadził zmianę w art. 184 § 2 k.k. z 1969 r. i przepis ten otrzymał brzmienie: „Jeżeli następstwem czynu jest targnięcie się pokrzywdzonego na własne życie albo sprawca działa ze szczególnym okrucieństwem, podlega karze pozbawienia wolności od roku do lat 10”. Dz. U. 1995 nr 95, poz. 475.

⁸⁰² A. M. Kania, *Znamię „szczególnego okrucieństwa” w orzecznictwie sądowym*, Nowa Kodyfikacja Prawa Karnego, Tom XXV, Wrocław 2009, s. 33 – 34.

⁸⁰³ Zob. A. Jamróz (red.), *Wstęp do prawoznawstwa*, Wydawnictwo Temida 2, Białystok 2007, s. 126 – 129; Zob. T. Chauvin, T. Stawecki, P. Winczorek, *Wstęp do prawoznawstwa*, 6 wydanie poprawione i uzupełnione, Wydawnictwo c. H. Beck, Warszawa 2011, s. 235 – 237.

⁸⁰⁴ J. Bryk, *Przestępstwo znęcania się. Studium prawnokarne i kryminologiczne*, Szczytno 2003, s. 80; D. J. Sosnowska, *Przestępstwo znęcania się*, PiP 2008 nr 3, s. 69.

15 lat. W katalogu tym znajdują się typy kwalifikowane wszystkich przestępstw powszechnych ze znamieniem „szczególnego okrucieństwa”, oprócz znęcania się. Powyższe twierdzenie wyprowadzono, przy następujących założeniach. Po pierwsze przestępstwa z art. 247 § 3 k.k. i art. 352 § 2 k.k. są przestępstwami indywidualnymi, których podmiotem mogą być odpowiednio w pierwszym przypadku funkcjonariusz publiczny, a w drugim przypadku żołnierz (wyłączona podmiotowość nieletnich). Po drugie przestępstwo z art. 247 § 2 k.k. ma charakter powszechny i teoretycznie nieletni mógłby być jego sprawcą (np. nieletni w trakcie odwiedzin znęcający się ze szczególnym okrucieństwem nad ojcem pozbawionym wolności), jednakże prawdopodobieństwo wystąpienia takiej sytuacji jest znikome. Po trzecie z uwagi na bardzo szeroki przedmiot ochrony oraz przedmiot czynności wykonawczej przestępstwa znęcania się z art. 207 k.k., nie wykluczone jest, że podmiotem przestępstwa mogą być nieletni, a wśród nich osoby, które po ukończeniu 15 roku życia, dopuszczają się znęcania się ze szczególnym okrucieństwem. Po czwarte wprawdzie wymiar przewidywanej kary pozbawienia wolności z art. 148 § 2 pkt 1 k.k.⁸⁰⁵ oraz art. 197 § 4 k.k.⁸⁰⁶, jest większy niż z art. 207 § 2 k.k. (kara pozbawienia wolności od roku do lat 10), to na podstawie art. 10 § 2 k.k. nieletni (po ukończeniu 15 lat) może odpowiadać na zasadach określonych w kodeksie karnym, za czyny określone w art. 156 § 1 k.k., art. 163 § 1 k.k. i art. 173 § 1 k.k. – za które przewidziana jest sankcja karna, w postaci kary pozbawienia wolności od roku do lat 10. W związku z powyższym w celu wzmożonej ochrony rodziny oraz pozostałych dóbr prawnych chronionych przez art. 207 k.k. należałoby rozważyć poszerzenie katalogu przestępstw z art. 10 § 2 k.k., o przestępstwo znęcania się ze szczególnym okrucieństwem.

W art. 10 § 2 k.k. wymienione jest również przestępstwo z art. 252 § 2 k.k. Polega ono na wzięciu lub przetrzymaniu zakładnika połączone ze szczególnym udręczeniem. Określenie „szczególne udręczenie” występuje także jako znamię innych przestępstw stypizowanych w kodeksie karnym (art. 118a § 2 pkt 2 k.k., art. 189 k.k.). W literaturze przedmiotu podkreśla się różnice pomiędzy pojęciami „szczególne udręczenie” i „szczególne okrucieństwo”. To drugie, zawiera większe natężenie karygodnych zachowań w stosunku do pokrzywdzonego, w porównaniu do pierwszego. J. Lachowski podkreśla, że sformułowanie znamienia szczególnego okrucieństwa przy przestępstwie znęcania się było zamierzone, gdyż już samo znęcanie się w typie podstawowym może być szczególnym udręczeniem. Zatem byłoby

⁸⁰⁵ Kara pozbawienia wolności na czas nie krótszy od lat 12, kara 25 lat pobawienia wolności, albo kara dożywotniego pozbawienia wolności.

⁸⁰⁶ Kara pozbawienia wolności na czas nie krótszy od lat 5.

trudne traktowanie szczególnego udręczenia, jako okoliczność kwalifikującą przy przestępstwie znęcania się⁸⁰⁷.

W nauce prawa karnego, co znajduje też potwierdzenie w orzecznictwie sądowym, wskazuje się na następujące kierunki interpretacyjne „szczególnego okrucieństwa” (występujące w typie kwalifikowanym przestępstwa zgwałcenia). Po pierwsze wyraża się ono w znacznej dolegliwości fizycznej lub następstwach czynu w psychice ofiary. Po drugie zastosowanie przez sprawcę środków, których intensywność jest nadmierna i nie pozostaje w proporcji do stawianego przez ofiarę oporu. Po trzecie działania mają na celu nie tylko doprowadzenie do zbliżenia płciowego, ale ponadto zmierzające do poniżenia ofiary i zadania jej bólu. Po czwarte sposoby i rodzaje działania sprawcy są powszechnie uznane za nieludzkie, drastyczne i wyjątkowo brutalne. Dodatkowym kryterium jest osoba pokrzywdzona, a dokładniej jej szczególne właściwości takie jak: małoletniość, wiek starczy, nieporadność życiowa, zaawansowana ciąża czy choroba⁸⁰⁸. Należy mieć na uwadze, iż właściwości pokrzywdzonego nie mogą być traktowane jako kryterium samoistne – przesądzające o wyczerpaniu znamienia „szczególnego okrucieństwa”⁸⁰⁹.

Ostatnie z powyżej wymienionych kryteriów znalazło również odniesienie w kontekście znęcania się ze szczególnym okrucieństwem. W wyroku Sądu Apelacyjnego w Katowicach z dnia 23 grudnia 2009 r. stwierdzono, że „sam fakt, że ofiarą znęcania było małe bezbronne dziecko, nie jest wystarczający do uznania, że przestępstwo to połączone było ze stosowaniem szczególnego okrucieństwa w rozumieniu art. 207 § 2 k.k. Wszystko zależy od ustaleń faktycznych. Nie działa tu więc żaden automatyzm, swego rodzaju domniemanie. Gdyby było inaczej, ustawodawca odmiennie sformułowałby ustawowe znamiona tego

⁸⁰⁷ J. Lachowski, [w:] V. Konarska – Wrzosek (red. nauk.), *Kodeks karny. Komentarz. Komentarze praktyczne*, Wydawnictwo Wolters Kluwer SA, Warszawa 2016, s. 948.

⁸⁰⁸ J. Warylewski, [w:] J. Warylewski (red.), *System prawa karnego, Tom 10, Przestępstwa przeciwko dobrom indywidualnym*, 2 wydanie, Wydawnictwo C. H. Beck, Instytut Nauk Prawnych PAN, Warszawa 2016, s. 722; J. Warylewski, [w:] A. Wąsek, R. Zawłocki (red.), *Kodeks karny. Część szczególna. Komentarz. Tom I*, 4 Wydanie, Wydawnictwo C. H. Beck, Warszawa 2010, s. 971 – 972; N. Kłaczyńska, [w:] J. Giezek (red. nauk.), *Kodeks karny. Część szczególna. Komentarz*, Wydawnictwo Lex, Warszawa 2014, s. 524 – 525; Wyrok Sądu Apelacyjnego w Gdańsku z dnia 25 stycznia 2001 r., II Aka 382/00, KZS 2001 nr 12, poz. 37; Wyrok Sądu Apelacyjnego w Krakowie z dnia 16 stycznia 2008 r., II AKa 238/07, KZS 2008 nr 3, poz. 32;

⁸⁰⁹ J. Kosonoga, [w:] R. A. Stefański (red.), *Kodeks karny. Komentarz*, 2 Wydanie, Warszawa 2015, s. 1307; P. J. Jastrzębski, *Przestępstwa ze szczególnym okrucieństwem*, Wydawnictwo Zrzeszenia Prawników Polskich, Warszawa 2009, s. 62 – 63.

przestępstwa. Tak więc w każdej konkretnej sprawie należy analizować rodzaj i sposób działania sprawcy znęcania się⁸¹⁰.

Przy analizie znamienia znęcania się w typie podstawowym art. 207 § 1 k.k. wskazywano, że co do zasady charakteryzuje się ono długim czasookresem. Jednakże okoliczność ta nie może być kwalifikowana, jako jedyna przesłanka uzasadniająca znamię „szczególnego okrucieństwa”.

Brak definicji legalnej „szczególnego okrucieństwa” sprawia, że przy ustalaniu jego znaczenia należy odwoływać się do doktryny i orzecznictwa⁸¹¹. Same wyrazy „szczególne” oraz „okrucieństwo” wskazują, że pojęcie to jest podwójnie niedookreślone⁸¹² i „szalenie ocenne”⁸¹³. Ponadto w jednym z wyroków stwierdzono, że jest to określenie „pojemne i złożone”⁸¹⁴.

W wyroku z dnia 11 lipca 2012 r. Sąd Apelacyjny w Krakowie wypowiedział się, że „pojęcie <<szczególnego okrucieństwa>> ma charakter ocenny. Winno być odnoszone do zachowania wyjątkowo drastycznego i odrażającego, przy czym znamieniem kwalifikującym jest nie samo <<okrucieństwo>> (zwykle okrucieństwo), lecz okrucieństwo <<szczególne>>, które jest określeniem stopniowalnym tego znamienia”⁸¹⁵.

W wyroku z dnia 10 lipca 2013 r. Sąd Apelacyjny we Wrocławiu stwierdził, że „w treści art. 148 § 2 pkt 1 k.k. chodzi o szczególne okrucieństwo. Jest to znamię ocenne, a jego ocena musi być dokonana zawsze w realiach konkretnie badanego zachowania. Okrucieństwo to skłonność do znęcania się, pastwienie się nad kimś, bezlitosność. O szczególnym okrucieństwie decyduje ocena sposobu podjętego wobec pokrzywdzonego działania polegającego na zadawaniu ofierze cierpień wykraczających ponad miarę wynikającą z

⁸¹⁰ Wyrok Sądu Apelacyjnego w Katowicach z dnia 23 grudnia 2009 r., II KA 369/09, KZS 2010/3/57.

⁸¹¹ Wyrok Sądu Apelacyjnego w Gdańsku z dnia 25 stycznia 2001 r., II AKa 382/00, KZS 2001 nr 12, poz. 37; Wyrok Sądu Apelacyjnego w Gdańsku – II Wydział Karny z dnia 15 października 2015 r., II AKa 319/15, Legalis nr 1406671.

⁸¹² N. Kłaczyńska, [w:] J. Giezek (red. nauk.), *Kodeks karny. Część szczególna. Komentarz...*, s. 524.

⁸¹³ Wyrok Sądu Apelacyjnego w Lublinie z dnia 12 czerwca 2001 r., II Aka 102/01, Legalis nr 54919.

⁸¹⁴ Wyrok Sądu Apelacyjnego w Katowicach z dnia 10 listopada 2005 r., II AKa 298/05, KZS 2006 nr 7 – 8, poz. 124; Postanowienie Sądu Najwyższego – Izba Karna z dnia 31 maja 2007 r., III KK 31/07, OSNKW 2007 nr 7 – 8, poz. 59.

⁸¹⁵ Zob. S. Hypś, [w:] M. Królikowski, R. Zawłocki (red.), *Kodeks karny. Część szczególna. Tom I. Komentarz*, Wydawnictwo C. H. Beck, Warszawa 2013, s. 747; Zob. S. Hypś, [w:] A. Grześkowiak, K. Wiak (red.), *Kodeks karny. Komentarz*, 2 wydanie, Wydawnictwo C. H. Beck, Warszawa 2014, s. 817; Wyrok Sądu Apelacyjnego w Krakowie z dnia 11 lipca 2012 r., II AKa 99/12, KZS 2012/7-8/52.

samego faktu pozbawienia życia. Szczególne okrucieństwo przejawia się między innymi w torturowaniu ofiary, jej maltretowaniu, udręczeniu jej ponad granice niezbędne dla osiągnięcia celu sprawcy, a nie na działaniach po temu niezbędnych, należących do istoty przestępstwa sprawcy”⁸¹⁶.

W postanowieniu Sądu Najwyższego z dnia 31 maja 2007 r. podkreślono, że „w orzecznictwie sądów powszechnych wypracowana została swoista zasada proporcjonalności, pozwalająca rozgraniczyć przedmiotowo te zachowania, które zmierzają <<prostą drogą>> (co nie znaczy, że pozbawiona elementów drastycznych, makabrycznych) do pozbawienia człowieka życia, od zawierających pewne cechy dodatkowe, zbędne z punktu widzenia wskazanego podstawowego celu działania, a które w związku z tym należy określić zbiorczym pojęciem <<szczęólnego okrucieństwa>>”⁸¹⁷.

Szczególne okrucieństwo w zachowaniu sprawcy wiąże się nie ze skutkami czynu, ale z rodzajem i sposobem działania⁸¹⁸. Polega ono na wyjątkowym natężeniu dolegliwości zadawanych ofierze, które mają charakter brutalny⁸¹⁹, bezlitosny i nieludzki. Nie jest możliwe

⁸¹⁶ Wyrok Sądu Apelacyjnego we Wrocławiu - II Wydział Karny z dnia 10 lipca 2013 r., II AKa 199/13, Legalis nr 740518.

⁸¹⁷ Postanowienie Sądu Najwyższego – Izba Karna z dnia 31 maja 2007 r., III KK 31/07, OSNKW 2007 nr 7 – 8, poz. 59.

⁸¹⁸ M. Berent, M. Filar, [w:] M. Filar (red. nauk.), *Kodeks karny. Komentarz*, 5 Wydanie, Warszawa 2016, s. 1220; M. Szewczyk [w:] A. Zoll (red. nauk.), *Kodeks karny. Część szczególna. Tom II. Komentarz*, 4 Wydanie, Warszawa 2013, s. 893; M. Mozgawa, [w:] M. Mozgawa (red. nauk.), *Kodeks karny. Komentarz*, 7 Wydanie, Wydawnictwo Wolters Kluwer, Warszawa 2015, s. 573; A. Muszyńska, [w:] J. Giezek (red. nauk.), *Kodeks karny. Część szczególna. Komentarz*, Wydawnictwo Lex, Warszawa 2014, s. 581; J. Warylewski, [w:] J. Warylewski (red.), *System prawa karnego...*, s. 720; J. Warylewski, [w:] A. Wąsek, R. Zawłocki (red.), *Kodeks karny. Część szczególna. Komentarz...*, s. 970; S. Hypś, [w:] M. Królikowski, R. Zawłocki (red.), *Kodeks karny. Część szczególna. Tom I. Komentarz...*, s. 747; J. Kosonoga, [w:] R. A. Stefański (red.), *Kodeks karny. Komentarz...*, s. 1307; S. Hypś, [w:] A. Grześkowiak, K. Wiak (red.), *Kodeks karny. Komentarz...*, s. 817; O. Sitarz, *Ochrona praw dziecka w polskim prawie karnym na tle postanowień Konwencji o prawach dziecka*, Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, Katowice 2004, s. 133 – 134; R. Kokot, *Zabójstwo ciężkie (kwalifikowane) w nowym kodeksie karnym*, Prok. i Pr. 1997 nr 11, s. 19 – 21; P. J. Jastrzębski, *Przestępstwa ze szczególnym okrucieństwem...*, s. 62; J. Bryk, *Przestępstwo znęcania się...*, s. 80; Wyrok Sądu Najwyższego – Izba Karna z dnia 17 grudnia 1970 r., IV KR 199/70, OSNKW 1971 nr 5, poz. 70; Wyrok Sądu Apelacyjnego w Lublinie z dnia 21 sierpnia 1997 r., II Aka 106/97, OSA 1998 nr 7, poz. 36; Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 13 kwietnia 2000 r., WA 5/00 (niepubl.), M. Królikowski, M. Ostrowski (red.), *Prawo karne – część szczególna. Orzecznictwo*, Wydawnictwo C. H. Beck, Warszawa 2012, s. 361 – 362.

⁸¹⁹ Sąd Apelacyjny w Rzeszowie uznał, że oskarżony jest człowiekiem zdemoralizowanym. „Przejawem tej demoralizacji był brutalny sposób popełnionego przestępstwa, osiągający poziom szczególnego okrucieństwa”.

wyznaczenie konkretnej granicy mówiącej o tym, jakie zachowanie jest „zwykłym” znęcaniem się, a jakie ze „szczególnym okrucieństwem”⁸²⁰.

V. Konarska – Wrzosek wskazuje, że ze szczególnym okrucieństwem mamy do czynienia kiedy sprawca podejmuje bardzo drastyczne działania wobec ofiary, które to przysparzają jej wielu cierpień. Zachowanie sprawcy można wówczas ocenić jako wyjątkowo brutalne, perfidne, wymyślne, bezwzględne, które znacznie przekracza zwykłe dolegliwości fizyczne i psychiczne ofiary. Przy ocenie zachowania sprawcy brane są pod uwagę osobnicze cechy ofiary takie jak, np. wiek, stan zdrowia, brzemienność, kalectwo. Mogą one odgrywać istotne znaczenie przy ocenie zachowania sprawcy, np. czym innym będzie bicie ciężarnej ofiary, a osoby niebędącej w ciąży⁸²¹.

P. J. Jastrzębski określa, że „szczególne okrucieństwo to zespół okoliczności, który z uwagi na ponadprzeciętne nasilenie elementów składających się na – ogólnie – okrucieństwo, czyni je: szczególnym, szczególnie wyróżniającym się na tle innych, podobnych stanów faktycznych, zdarzeń, spraw, w których owo okrucieństwo jest obecne”⁸²².

Przy ocenie znęcania się ze szczególnym okrucieństwem, podobnie jak przy znamieniu znęcania się opisywanym w typie podstawowym, ważna jest obiektywna ocena sytuacji, a nie subiektywne odczucia pokrzywdzonego⁸²³. Może się nawet zdarzyć tak, że ofiara nie będzie w stanie odczuć fizycznie lub psychicznie zachowań sprawcy (np. z powodu nieprzytomności⁸²⁴ lub upojenia alkoholowego), jednakże obiektywnie rzecz biorąc będą one

Zob. Wyrok Sądu Apelacyjnego w Rzeszowie z dnia 7 listopada 2002 r., II AKa 101/02, KZS 2004 nr 5, poz. 34.

⁸²⁰ J. Warylewski, [w:] J. Warylewski (red.), *System prawa karnego...*, s. 719; J. Warylewski, [w:] A. Wąsek, R. Zawłocki (red.), *Kodeks karny. Część szczególna. Komentarz...*, s. 969; Z. Siwik, [w:] M. Filar (red. nauk.), *Kodeks karny. Komentarz*, 5 Wydanie, Warszawa 2016, s. 1287 – 1288.

⁸²¹ V. Konarska – Wrzosek, [w:] J. Warylewski (red.), *System prawa karnego. Tom 10. Przestępstwa przeciwko dobrom indywidualnym*, 2 wydanie, Wydawnictwo C. H. Beck, Instytut Nauk Prawnych PAN, Warszawa 2016, s. 990.

⁸²² P. J. Jastrzębski, *Przestępstwa ze szczególnym okrucieństwem...*, s. 56.

⁸²³ V. Konarska – Wrzosek, [w:] J. Warylewski (red.), *System prawa karnego...*, s. 990; S. Hypś, [w:] M. Królikowski, R. Zawłocki (red.), *Kodeks karny. Część szczególna. Tom I. Komentarz...*, s. 747.

⁸²⁴ W wyroku Sądu Najwyższego stwierdzono, że oskarżony działał ze szczególnym okrucieństwem. „O stopniu wykazanej przez oskarżonego bezwzględności i bardzo nasilonego szczególnego okrucieństwa, świadczy trwające kilkanaście godzin fizyczne i psychiczne znęcanie się przez niego nad liczącą zaledwie 17 lat pokrzywdzoną. W tym też czasie zmuszał ją do picia alkoholu i wyjątkowo brutalnie bił po twarzy i do tego stopnia, że wybił jej jeden ząb a drugi uszkodził. Na każdy odruch obronny reagował niezwłocznie biciem doprowadzając pokrzywdzoną do kompletnej utraty sił, a nawet utraty przytomności i stwierdzonego przez Sąd

miały miejsce. Należy pamiętać, że „szczególne okrucieństwo” odnosi się do postępowania sprawcy, a nie faktycznych doznań ofiary będących korelatem „szczęólnego okrucieństwa”⁸²⁵.

W wyroku Sądu Najwyższego z dnia 13 kwietnia 2000 r. wyrażono stanowisko, iż o działaniu sprawcy ze szczególnym okrucieństwem przy przestępstwie zgwałcenia i znęcania się, decyduje jego zamiar uzewnętrzniany rodzajem i sposobem działania. Sąd Najwyższy wskazał, że dotychczasową bogatą judykaturę dotyczącą działania ze szczególnym okrucieństwem, można w pełni odnieść do pojęcia zgwałcenia ze szczególnym okrucieństwem oraz znamię znęcania się połączonego ze stosowaniem szczególnego okrucieństwa. Sąd Najwyższy w uzasadnieniu wyroku wymienia przykładowe zachowania sprawców, uznane za działania ze szczególnym okrucieństwem. Należą do nich: „stosowanie przemocy znacznie intensywniejsze od stawianego oporu, zadawanie dodatkowych, dotkliwych cierpień ofierze, podejmowanie działań zmierzających nie tylko do naruszenia sfery wolności seksualnej osoby pokrzywdzonej, ale również innych dóbr osobistych ofiary, posługiwanie się przez sprawcę narzędziem niebezpiecznym dla życia i zdrowia, wyjątkowo okrutny, brutalny lub odrażający sposób działania, długotrwałe, intensywne znęcanie się lub powodowanie uszkodzeń ciała pokrzywdzonej”⁸²⁶.

W wyroku z dnia 27 sierpnia 2014 r. Sąd Apelacyjny w Gdańsku zajmował się sprawą, w której oskarżony był uznany za winnego popełnienia ze szczególnym okrucieństwem dwóch przestępstw wobec pokrzywdzonej żony. Były to przestępstwa znęcania się (art. 207 § 2 k.k.) i zgwałcenia (art. 197 § 4 k.k.). W kwestii znęcania się sąd niższej instancji uznał oskarżonego winnego tego, że we wskazanym okresie czasu „łącząc to ze stosowaniem szczególnego okrucieństwa znęcał się psychicznie i fizycznie nad swoją żoną w ten sposób, że wszczynał awantury, podczas których wyzywał ją przy użyciu słów wulgarnych i obelżywych, poniżał, groził zabójstwem oraz wyrzuceniem z mieszkania, zamykał w mieszkaniu uniemożliwiając jego opuszczenie, gwałcił, szarpał, popychał, bił

rozstroju nerwowego”. Zob. Wyrok Sądu Najwyższego – Izba Karna z dnia 18 stycznia 1979 r., II KR 301/78, OSNPG 1979 nr 7, poz. 91.

⁸²⁵ Zob. Postanowienie Sądu Najwyższego – Izba Karna z dnia 31 maja 2007 r., III KK 31/07, OSNKW 2007 nr 7 – 8, poz. 59.

⁸²⁶ Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 13 kwietnia 2000 r., WA 5/00 (niepubl.), M. Królikowski, M. Ostrowski (red.), *Prawo karne – część szczególna. Orzecznictwo...*, s. 361 – 362.

rękami i kopał nogami po ciele, uderzał częścią pufy po nogach”⁸²⁷. Sąd Apelacyjny zarzucił sądowi niższej instancji m.in. „objęcie całego okresu znęcania się wyniesionym przed nawias sformułowaniem, że oskarżony znęcał się <<łącząc to ze stosowaniem szczególnego okrucieństwa>>”. W przedstawionym stanie faktycznym Sąd Apelacyjny uznał, że „szczególne okrucieństwo” może być rozważane tylko i wyłącznie w odniesieniu do zdarzeń przestępstwa z art. 197 § 4 k.k.⁸²⁸.

W wyroku Sądu Najwyższego z dnia 14 marca 1972 r. stwierdzono, że „definicjom teoretycznym <<szczególne okrucieństwa>> oderwanym od stanów faktycznych albo stanowiącym próbę ich uogólnienia nie można nadawać waloru uniwersalnego, lecz tylko przykładowy, co nie przekreśla ich wartości i przydatności w tym właśnie charakterze”⁸²⁹.

Bogate orzecznictwo sądowe wskazuje na różne przykłady zachowań, które w ocenie sądów wypełniły wszystkie znamiona znęcania się ze szczególnym okrucieństwem. Zawsze będą się one odnosiły do konkretnych sytuacji faktycznych. Poniżej przedstawiono przykłady zachowań sprawców skazanych z art. 207 § 2 k.k.

Sąd Najwyższy w postanowieniu z dnia 25 czerwca 2004 r. oddalił kasację od wyroku, w którym sprawca został uznany za winnego znęcania się fizycznego i psychicznego połączonego ze stosowaniem szczególnego okrucieństwa. Zachowanie sprawcy wobec pokrzywdzonej żony polegało na tym, że wywoływał awantury domowe, znieważał ją wulgarnymi i obraźliwymi słowami, uderzał rękoma i kopał, szarpał i przytrzymywał ją oraz pozbawił ją wolności, groził zabójstwem w celu zmuszenia jej do powrotu do niego i wspólnego mieszkania, obnażył ją i pozostawił związaną w lesie, zamknął w bagażniku samochodowym i pomawiał o prostytuowanie⁸³⁰.

W wyroku z dnia 6 czerwca 2012 r. Sąd Apelacyjny we Wrocławiu uznał, że znęcanie się oskarżonego miało charakter szczególnego okrucieństwa, gdyż polegało na „biciu pokrzywdzonej, kopaniu jej po całym ciele, uderzaniu prętem krzesła po ciele, przebijaniu uszu, nosa i języka przy użyciu śrubokręta, wykręcaniu rąk, skakaniu dolnymi kończynami po

⁸²⁷ Wyrok Sądu Apelacyjnego w Gdańsku – II Wydział Karny z dnia 27 sierpnia 2014 r., II Aka 236/14, Lex nr 1668567.

⁸²⁸ Wyrok Sądu Apelacyjnego w Gdańsku – II Wydział Karny z dnia 27 sierpnia 2014 r., II Aka 236/14, Lex nr 1668567.

⁸²⁹ Wyrok Składu Siedmiu Sędziów Sądu Najwyższego – Izba Karna z dnia 14 marca 1972 r., V KRN 33/72, OSNKW 1972 nr 9, poz. 136.

⁸³⁰ Postanowienie Sądu Najwyższego – Izba Karna z dnia 25 czerwca 2004 r., V KK 68/04, OSNwSK 2004 nr 1, poz. 1190.

dłoniach i rękach, przypalaniu ciała żelazkiem, próby wciśnięcia klucza od samochodu do gałki ocznej pokrzywdzonej, właniu kleju do prawej małżowiny usznej pokrzywdzonej, a także ostrzyżeniu głowy pokrzywdzonej, w wyniku czego pokrzywdzona doznała licznych wielomiejscowych podbiegnięć krwawych i otarć naskórka, złamania kości nosowej, krwiaków okularowych, rany tłuczonej okolicy ciemieniowej, rany małżowiny usznej prawej, obustronnych licznych złamań żeber, złamania trzonu lewej kości udowej, złamania obojczyka prawego i złamania obu łopatek, odmy opłucnowej lewostronnej, rany języka, które to obrażenia powodowały naruszenie czynności narządów ciała i rozstrój zdrowia pokrzywdzonej trwający dłużej niż 7 dni. Opis ten niewątpliwie przeczy możliwości uznania czynu oskarżonego za przestępstwo znęcania się w typie podstawowym (...)”⁸³¹.

W wyroku Sądu Apelacyjnego w Warszawie z dnia 22 października 2013 r. sprawca został skazany za znęcanie się ze szczególnym okrucieństwem nad małoletnią córką (dwumiesięczne dziecko). Zachowanie sprawcy polegało na szarpaniu oraz biciu pokrzywdzonej⁸³².

W wyroku z dnia 20 października 2014 r. Sąd Apelacyjny w Warszawie utrzymał w mocy wyrok skazujący sprawcę za fizyczne i psychiczne znęcanie się, połączone ze stosowaniem szczególnego okrucieństwa, nad pozostającą z nim w przemijającym stosunku zależności pokrzywdzoną (okres znęcania się obejmował również czas, w którym pokrzywdzona była w ciąży). Sprawca będąc pod wpływem alkoholu wielokrotnie bił pokrzywdzoną po całym ciele, kopał, ciągnął za włosy, szarpał, popychał, dusił do utraty przytomności, wykręcał ręce, uderzał głową o meble, ściany, podłogę, wyganiał, wypychał, wyrzucał czy wyciągał z domu, niezależnie od pory, temperatury, tego czy i w co była ubrana, wymuszał współżycie, wyzywał oraz znieważał słowami powszechnie uważanymi za obelżywe, złamał żebra i polewał wrzątkiem przez co doprowadził do poparzenia ok 55% powierzchni ciała⁸³³.

⁸³¹ Sprawca został skazany z art. 207 § 2 k.k. w związku z art. 189 § 1 k.k., art. 276 k.k., art. 157 § 1 k.k. Zob. Wyrok Sądu Apelacyjnego we Wrocławiu – II Wydział Karny z dnia 6 czerwca 2012 r., II AKa 120/12, Legalis nr 742302.

⁸³² Przestępstwo z art. 207 § 2 k.k. pozostało w zbiegu z art. 157 § 1 k.k., w zbiegu z art. 156 § 1 pkt 2 k.k. i art. 156 § 3 k.k. Zob. Wyrok Sądu Apelacyjnego w Warszawie – II Wydział Karny z dnia 22 października 2013 r., II AKa 304/13, Legalis nr 1049086.

⁸³³ Zachowanie sprawcy zakwalifikowano z art. 207 § 2 k.k. w zw. z art. 207 § 1 k.k. w zb. Z art. 157 § 1 k.k. Zob. Wyrok Sądu Apelacyjnego w Warszawie – II Wydział Karny z dnia 20 października 2014 r., II AKa 224/14, Legalis nr 1164632.

W orzecznictwie sądowym dochodzi do zmian kwalifikacji prawnych przestępstw z art. 207 § 2 k.k. na art. 207 § 1 k.k. Poniżej przedstawiono przykładowe wyroki, w których sprawcy byli początkowo oskarżeni lub skazani z art. 207 § 2 k.k., a następnie orzeczono, że znęcanie się nie miało charakteru „szczególnego okrucieństwa”, lecz było znęcaniem się w typie podstawowym.

W wyroku z dnia 17 września 2013 r. Sąd Apelacyjny w Łodzi utrzymał w mocy zaskarżony wyrok Sądu Okręgowego w Piotrkowie Trybunalskim, w którym skazano oboje rodziców za znęcanie się (art. 207 § 1 k.k.) nad dzieckiem w wieku niemowlęcym. Sprawcy byli oskarżeni m.in. o znęcanie się ze szczególnym okrucieństwem. Natomiast wyrokiem Sądu Okręgowego zostali uznani za winnych fizycznego i psychicznego znęcania się nad córką, które polegało na tym, że wynosili dziecko i zamykali w łazience, układali dziecko na brzuchu, przewiązywali jej usta ze smoczkami i pieluchą, przykrywali głowę kocem i w takim położeniu – które narażało niemowlę na bezpośrednie niebezpieczeństwo utraty życia – pozostawiali je bez opieki w kołysce. Ponadto ojciec przyciskał dziecku kark do poduszki i uderzał otwartą dłoń w pośladki. W apelacji prokuratora wskazywano, że zachowania oskarżonych wypełniają zachowania przestępstwa z art. 207 § 2 k.k. Zdaniem prokuratora oskarżony działał ze złośliwością, nerwowością, agresją, będąc osobnikiem o nieprawidłowych cechach osobowości, ukształtowanej nieprawidłowo jako dysocjalnej, skoncentrowanej na własnych potrzebach, wyładowującym swoją frustrację na dziecku. Natomiast oskarżona realizowała formy przestępnego działania w celu zapewnienia sobie i oskarżonemu wygody, spokoju i chęci odpoczynku, będąc skoncentrowaną jedynie na własnych potrzebach. Zdaniem prokuratora znęcanie się oskarżonych „powodowało u dziecka ponad miarowy ból i cierpienie”⁸³⁴. Zdaniem Sądu Apelacyjnego „istotnie działanie oskarżonych nie osiągnęło progu kwalifikowanego znęcania (...) Nie zostało zrealizowane znamię <<szczególności – wyjątkowości>> (...) Przyjęcie w tym stanie rzeczy kwalifikacji z art. 207 § 1 k.k. (...) było ze wszech miar właściwe. Uwzględniło rozmiar zadanych dziecku cierpienie (...)”⁸³⁵.

W wyroku z dnia 8 marca 2012 r. Sąd Apelacyjny we Wrocławiu zmienił zaskarżony wyrok sądu niższej instancji w ten sposób, że z opisu przestępstwa przypisanego oskarżonemu wyeliminował ustalenie, iż jego znęcanie nad konkubinę miało cechy

⁸³⁴ Wyrok Sądu Apelacyjnego w Łodzi – II Wydział Karny z dnia 17 września 2013 r., II AKa 150/13, Legalis nr 740744.

⁸³⁵ Wyrok Sądu Apelacyjnego w Łodzi – II Wydział Karny z dnia 17 września 2013 r., II AKa 150/13, Legalis nr 740744.

szczególne okrucieństwa⁸³⁶. Sąd niższej instancji uznał oskarżonego za winnego popełnienia czynu polegającego na znęcaniu się fizycznym i psychicznym nad swoją konkubina ze szczególnym okrucieństwem, w ten sposób, że znajdując się pod wpływem alkoholu wszczywał awantury domowe, podczas których bił ją po całym ciele, zwłaszcza po głowie, plecach, klatce piersiowej, szarpał ją za włosy, znieważał ją wulgarnymi słowami, groził jej zabójstwem. Ponadto pewnego dnia oskarżony grożąc pokrzywdzonej pozbawieniem życia i spaleniem, oblał jej głowę, ramiona, plecy oraz ręce spirytusem, po czym podpalił jej ciało zapalką, powodując zapalenie się powierzchni jej ciała i odzieży, w wyniku czego pokrzywdzona doznała rozległych oparzeń i spowodowało to trwałe, istotne zeszpecenie jej ciała. W uzasadnieniu wyroku Sądu Apelacyjnego wskazano, że zachowanie oskarżonego (oblanie pokrzywdzonej spirytusem i podpalenie) było „swoistego rodzaju ekscysem”⁸³⁷. Sąd Apelacyjny przyznał, iż „zachowanie to (niewątpliwie nacechowane szczególnym okrucieństwem) było zatem jednorazowe, a nadto nie było rozciągnięte w czasie, aby (...) można by je uznać za element <<znęcania się>>”⁸³⁸.

Fizyczne lub psychiczne znęcanie się stypizowane w art. 207 § 1 k.k. różni się od fizycznego lub psychicznego znęcania się ze szczególnym okrucieństwem z art. 207 § 2 k.k. przede wszystkim w natężeniu dolegliwości zadawanych pokrzywdzonemu⁸³⁹. W wyroku z dnia 6 czerwca 2012 r. Sąd Apelacyjny we Wrocławiu uznał, że znamię szczególnego okrucieństwa „wyraża się właśnie w zadawaniu pokrzywdzonemu szczególnie poważnych cierpień, przekraczających swoją intensywnością określone w art. 207 § 1 k.k. pojęcie znęcania się, i poprzez m.in. stosowanie przemocy znacznie intensywniejszej od stawianego oporu, długotrwałe intensywne znęcanie się lub powodowanie uszkodzeń ciała, czy posługiwanie się przez sprawcę narzędziem niebezpiecznym dla życia i zdrowia. O uznaniu zaś działania sprawcy za kwalifikowaną, ze względu na <<szczególne okrucieństwo>>, postać przestępstwa określonego w art. 207 § 2 k.k., decyduje właśnie jego zamiar uzewnętrzniany rodzajem i sposobem działania”⁸⁴⁰.

W postanowieniu z dnia 4 lutego 2010 r. Sąd Najwyższy rozpoznawał kasację skazanej zarówno za znęcanie się ze szczególnym okrucieństwem oraz za znęcanie się w typie

⁸³⁶ W związku z tym przestępstwo zakwalifikowano z art. 156 § 1 pkt 2 k.k. w zw. z art. 207 § 1 k.k.

⁸³⁷ Wyrok Sądu Apelacyjnego we Wrocławiu z dnia 8 marca 2012 r., II AKa 388/11, KZS 2012 nr 6, poz. 41.

⁸³⁸ Wyrok Sądu Apelacyjnego we Wrocławiu z dnia 8 marca 2012 r., II AKa 388/11, KZS 2012 nr 6, poz. 41.

⁸³⁹ J. Kosonoga, [w:] R. A. Stefański (red.), *Kodeks karny. Komentarz...*, s. 1307.

⁸⁴⁰ Wyrok Sądu Apelacyjnego we Wrocławiu – II Wydział Karny z dnia 6 czerwca 2012 r., II AKa 120/12, Legalis nr 742302.

podstawowym. W przedstawionych poniżej zachowaniach polegających na znęcaniu się można dostrzec różnice, które z nich zdaniem sądu są kwalifikowane z art. 207 § 2 k.k., a które z art. 207 § 1 k.k. Sprawcami znęcania się byli małżonkowie (działali wspólnie i w porozumieniu), a pokrzywdzonymi trójka małoletnich dzieci (dwóch chłopców i dziewczynka), która pozostawała w stosunku zależności od sprawców, wynikającym z umieszczenia w tymczasowej rodzinie zastępczej. Zachowanie oskarżonej wobec chłopców polegało na fizycznym i psychicznym znęcaniu się, natomiast wobec dziewczynki było to fizyczne i psychiczne znęcanie się ze szczególnym okrucieństwem. Znęcanie się wobec chłopców polegało na biciu skórzanym pasem po pośladkach i udach, zastraszaniu, wyzywaniu, zmuszaniu do uderzenia siostry pod groźbą kary fizycznej oraz do obciążania siebie wobec osób trzecich za spowodowanie u siostry obrażeń ciała. Dodatkowo wobec jednego z chłopców oskarżona nakazywała klęczenie przez długi czas na ostrej krawędzi drewnianego kloca z głową i rękami uniesionymi ku górze oraz napierała na klęczącego w celu wywołania dodatkowych cierpień, kilkakrotnie kąpała pokrzywdzonego w lodowatej wodzie, oraz biła drewnianą łyżką. Natomiast wobec pokrzywdzonej dziewczynki oskarżona również stosowała metody polegające na: wyzywaniu, klęczeniu na ostrej krawędzi drewnianego kloca z głową i rękami uniesionymi ku górze, kąpielach w lodowatej wodzie oraz biciu zarówno skórzanym pasem po całym ciele, jak i biciu rękoma po głowie i twarzy. Poza tym zachowania oskarżonej wobec dziewczynki polegały na: uniemożliwieniu zaspokajania pragnienia i głodu, nakazywanie spożywania kanapek posypanych dużą ilością soli i pieprzu, a następnie uniemożliwianie zaspakajania pragnienia po ich spożyciu, nakazywanie spania na podłodze, podnoszenia do góry, a następnie rzucanie nią o ścianę oraz na podłogę, pozostawianie w brudnej, zanieczyszczonej wydzielinami odzieży oraz ubieranie w taką odzież, włożenie kału do ust dziewczynki, nieudzielenie jej pomocy oraz niezapewnienie pomocy medycznej mimo ran na ciele, posypywanie miejsc intymnych oraz otwartych ran podbrzusza solą w celu zadawania dodatkowych cierpień, wyganianie z pomieszczeń, szarpanie za włosy prowadzące do wrywania tychże włosów, szczypanie po całym ciele, w tym w okolicach intymnych⁸⁴¹.

Powyższe orzeczenie wskazuje na konkretny stan faktycznym, w którym zachowania sprawcy znęcania się zostały zakwalifikowane jako typ podstawowy oraz typ kwalifikowany (art. 207 § 2 k.k.). Znęcanie się ze szczególnym okrucieństwem przysparzało pokrzywdzonej

⁸⁴¹ Postanowienie Sądu Najwyższego – Izba Karna z dnia 4 lutego 2010 r., V KK 296/09, OSNKW 2010 nr 6, poz. 51.

dotkliwe cierpienia wykraczające ponad znęcanie się z art. 207 § 1 k.k. Żadne z powyższych zachowań nie mogły mieścić się w granicach wychowawczego karcenia małoletnich.

Natomiast w postanowieniu Sądu Najwyższego z dnia 2 lutego 2007 r. sprawca również został skazany z art. 207 § 1 k.k., jednakże było to psychiczne znęcanie się nad córką (bez fizycznego), oraz z art. 207 § 2 k.k. za fizyczne i psychiczne znęcanie się ze szczególnym okrucieństwem nad żoną. Zachowanie sprawcy wobec córki polegało na wywoływaniu awantur z byle powodu, wyzwiskach, groźbach pobiciem i pozbawieniem życia, stosowaniem i egzekwowaniem absurdalnych zasad i nakazów zachowania w domu, wymuszając bezwzględne posłuszeństwo. Powyżej opisane zachowania sprawca stosował także wobec żony, a ponadto bił ją, szarpał, popychał, zabierał jej wszystkie pieniądze, a następnie wydzieliał na szczególne prośby oraz wielokrotnie używając przemocy i gróźb bezprawnych zmuszał żonę do obcowania płciowego, przy czym lżył ją i szydził z niej⁸⁴².

M. Szwarczyk uważa, że przy kwalifikowanym typie znęcania się ze szczególnym okrucieństwem wymagane będzie działanie z zamiarem bezpośrednim⁸⁴³. M. Mozgawa pomimo, że dopuszcza dwie postacie zamiaru w przypadku znęcania się w typie podstawowym, to uważa, że typ kwalifikowany znęcania się połączony ze stosowaniem szczególnego okrucieństwa, może być popełniony jedynie z zamiarem bezpośrednim⁸⁴⁴. Podobne stanowisko prezentuje J. Kosonoga, który pisze, że „działanie ze szczególnym okrucieństwem po stronie podmiotowej determinuje zamiar bezpośredni”⁸⁴⁵. Odmienne od powyższych stanowisko prezentował A. Marek twierdząc, że „odpowiedzialność za omawiany typ kwalifikowany wymaga umyślności sprawcy, przy czym o ile samo znęcanie się jest intencjonalne (zamiar bezpośredni), o tyle jego podmiotowe warunki wypełnia także godzenie się przez sprawcę z realną możliwością, iż jego zachowanie może mieć charakter szczególnego okrucieństwa (zamiar ewentualny)”⁸⁴⁶. Obecnie takie stanowisko prezentuje Z. Siwik⁸⁴⁷. Natomiast V. Konarska – Wrzosek wyraża wprost pogląd, że znęcać się ze

⁸⁴² Sprawca został skazany za popełnienie przestępstw z art. 207 § 1 k.k., art. 207 § 2 k.k. i art. 197 § 1 k.k. Zob. Postanowienie Sądu Najwyższego – Izba Karna z dnia 2 lutego 2007 r., IV KK 473/06, OSNwSK 2007 nr 1, poz. 351.

⁸⁴³ M. Szwarczyk, [w:] T. Bojarski (red. nauk.), *Kodeks karny. Komentarz*, 7 Wydanie poprawione i uzupełnione, Warszawa 2016, s. 602.

⁸⁴⁴ M. Mozgawa, [w:] M. Mozgawa (red. nauk.), *Kodeks karny. Komentarz...*, s. 573.

⁸⁴⁵ J. Kosonoga, [w:] R. A. Stefański (red.), *Kodeks karny. Komentarz...*, s. 1307.

⁸⁴⁶ A. Marek, *Kodeks karny. Komentarz*, 5 wydanie, Wydawnictwo Wolters Kluwer business, Warszawa 2010, s. 472.

⁸⁴⁷ Z. Siwik, [w:] M. Filar (red. nauk.), *Kodeks karny. Komentarz...*, s. 1288.

szczególnym okrucieństwem można zarówno w zamiarze bezpośrednim, jak i w zamiarze ewentualnym⁸⁴⁸. W identyczny sposób A. Wąsek i J. Warylewski, którzy wskazują, że strona podmiotowa art. 207 § 2 k.k., jest taka sama jak w typie podstawowym (art. 207 § 1 k.k.)⁸⁴⁹.

Biorąc pod uwagę powyższe uwagi należy stwierdzić, że skazanie za przestępstwo znęcania się ze szczególnym okrucieństwem wymaga wykazania, że nie tylko znamię czasownikowe „znęca się”, ale także i znamię „szczególnego okrucieństwa” objęte było zamiarem bezpośrednim lub ewentualnym sprawcy. Znamię czasownikowe „znęca się” nie determinuje samo przez się zamiaru towarzyszącego „szczególnemu okrucieństwu”. W postanowieniu Sądu Najwyższego z dnia 31 maja 2007 r. wskazano na cztery ewentualności występujące przy zamiarze zabójstwa i zamiarze szczególnego okrucieństwa:

- zamiar bezpośredni zabicia i zamiar bezpośredni szczególnego okrucieństwa,
- zamiar ewentualny zabicia i zamiar ewentualny szczególnego okrucieństwa,
- zamiar bezpośredni zabicia i zamiar ewentualny szczególnego okrucieństwa,
- zamiar ewentualny zabicia i zamiar bezpośredni szczególnego okrucieństwa⁸⁵⁰.

W dalszej kolejności należy podjąć rozważania, czy wymienione powyżej postacie zamiarów (bezpośredni i ewentualny) mogą wystąpić w przypadku znęcania się ze szczególnym okrucieństwem. Na początku należy zauważyć, iż w orzecznictwie sądowym podkreśla się, że szczególne okrucieństwo jako typ kwalifikowany przestępstwa zabójstwa polega m.in. na „szczególnie drastycznym i brutalnym sposobie działania, zadawaniu ofierze dodatkowych niepotrzebnych cierpień, torturowanie, męczenie i maltretowanie”⁸⁵¹, które nawet gdyby nie wystąpiły, to doprowadziłyby do śmierci. Ponadto szczególne okrucieństwo w odniesieniu czy to do przestępstwa zabójstwa, czy też do przestępstwa zgwałcenia,

⁸⁴⁸ V. Konarska – Wrzosek, [w:] J. Warylewski (red.), *System prawa karnego...*, s. 990.

⁸⁴⁹ A. Wąsek, J. Warylewski, [w:] A. Wąsek, R. Zawłocki (red.), *Kodeks karny. Część szczególna. Komentarz. Tom I*, 4 Wydanie, Wydawnictwo C. H. Beck, Warszawa 2010, s. 1206 – 1207.

⁸⁵⁰ Postanowienie Sądu Najwyższego – Izba Karna z dnia 31 maja 2007 r., III KK 31/07, OSNKW 2007 nr 7 – 8, poz. 59.

⁸⁵¹ Wyrok Sądu Apelacyjnego w Katowicach z dnia 19 kwietnia 2001 r., II AKa 80/01, Legalis nr 53815; Wyrok Sądu Apelacyjnego w Katowicach z dnia 11 lipca 2002 r., II AKa 215/02, KZS 2003 nr 4, poz. 57; Wyrok Sądu Apelacyjnego w Katowicach z dnia 10 listopada 2005 r., II Aka 298/05, KZS 2006 nr 7 – 8, poz. 124; Postanowienie Sądu Najwyższego – Izba Karna z dnia 31 maja 2007 r., III KK 31/07, OSNKW 2007 nr 7 – 8, poz. 59.

utożsamiane jest ze „sprawianiem bólu, cierpienia, pastwienia”⁸⁵², a czasami nawet wprost opisywanymi „skłonnościami do znęcania się”⁸⁵³. W tym miejscu należy wyciągnąć generalne spostrzeżenia, iż w przypadku przestępstwa zabójstwa lub przestępstwa zgwałcenia szczególne okrucieństwo odnosi się do dodatkowego udręczenia ofiary, gdyż sprawca swoim zachowaniem zmierza ostatecznie do osiągnięcia innych celów (odpowiednio śmierci lub gwałtu). Natomiast istotą przestępstwa znęcania się są m.in.: dręczenie, sprawianie bólu, cierpienia ofierze – są to elementy znamienia czasownikowego „znęca się”, dlatego sprawca musi przejawiać wyjątkowe – dodatkowe zachowania, które wypełnią znamię „szczególnego okrucieństwa”.

Nie jest możliwe, aby sprawca działając z zamiarem bezpośrednim znęcania się – godził się (zamiar ewentualny) na zadawanie szczególnego okrucieństwa. Nie jest również możliwe, aby sprawca działając z zamiarem ewentualnym znęcania się (np. w przypadku karcenia małoletnich stosowanego w celach wychowawczych) godził się (zamiar ewentualny) na zadawanie szczególnego okrucieństwa. Prowadzi to do generalnego wniosku, iż nie jest możliwe popełnienie przestępstwa znęcania się ze szczególnym okrucieństwem z zamiarem ewentualnym. Przesądza o tym charakter znamienia czasownikowego „znęca się” oraz istota „szczególnego okrucieństwa”, która wskazuje nie tylko na okrutne znęcanie się, ale na jeszcze bardziej stopniowalnym poziomie tj. szczególnie okrutne znęcanie się.

Ze społecznego punktu widzenia ludzkie cierpienie nie powinno podlegać ocenie przez inne jednostki. Organy stanowiące prawo regulują rozróżnienie ludzkich zachowań, co jest związane m.in. z funkcją sprawiedliwościową. Art. 207 § 1 k.k. jest przestępstwem formalnym dokonany z chwilą, kiedy poszczególne akty lub działanie jednorazowe sprawcy osiąga pewien stopień, stan, czy inaczej poziom. Chcąc odróżnić znęcanie się od znęcania się ze szczególnym okrucieństwem trzeba przyjąć pewien społecznie akceptowalny poziom zachowań sprawcy, który mieści się w zakresie znęcania się. Dopiero przekroczenie tego „poziomu” – czyli dopuszczenie się wyjątkowych sposobów działania, może zadecydować o wypełnieniu znamienia „szczególnego okrucieństwa”. Każdorazowo organy stosujące prawo,

⁸⁵² B. Michalski, [w:] A. Wąsek, R. Zawłocki (red.), *Kodeks karny. Część szczególna. Komentarz. Tom I*, 4 Wydanie, Wydawnictwo C. H. Beck, Warszawa 2010, s. 194 – 199; Wyrok Sądu Apelacyjnego w Krakowie z dnia 12 września 2002 r., II AKa 220/02, Legalis nr 57463; Postanowienie Sądu Najwyższego – Izba Karna z dnia 31 maja 2007 r., III KK 31/07, OSNKW 2007 nr 7 – 8, poz. 59.

⁸⁵³ J. Warylewski, [w:] J. Warylewski (red.), *System prawa karnego...*, s. 718; J. Warylewski, [w:] A. Wąsek, R. Zawłocki (red.), *Kodeks karny. Część szczególna. Komentarz...*, s. 968; Postanowienie Sądu Najwyższego – Izba Karna z dnia 31 maja 2007 r., III KK 31/07, OSNKW 2007 nr 7 – 8, poz. 59.

w zależności od konkretnych okoliczności faktycznych, decydują o wypełnieniu znamienia „szczególnego okrucieństwa”, dlatego wszelkie próby stworzenia uniwersalnej definicji tego pojęcia są niecelowe.

§ 2. Znamie „targnięcia się pokrzywdzonego na własne życie”

Ustawodawca określił drugi w kolejności typ kwalifikowany w art. 207 § 3 k.k. wykorzystując znamie „targnięcia się pokrzywdzonego na własne życie”. W nauce prawa karnego powyższe znamie określa się jako znamie skutku, gdyż wskazuje ono na następstwo, do którego musi doprowadzić zachowanie sprawcy, aby można było mówić o dokonaniu⁸⁵⁴. Następstwo „targnięcia się pokrzywdzonego na własne życie” jest jedynym skutkiem występującym w typie kwalifikowanym przestępstwa znęcania się⁸⁵⁵. Art. 207 § 3 k.k., w odróżnieniu od typu podstawowego, jest przestępstwem skutkowym (materialnym)⁸⁵⁶.

Targnięcie się pokrzywdzonego na własne życie (art. 207 § 3 k.k.) może być następstwem typu podstawowego znęcania się (art. 207 § 1 k.k.) lub typu kwalifikowanego połączonego ze stosowaniem szczególnego okrucieństwa (art. 207 § 2 k.k.). W wyroku z dnia 9 kwietnia 2015 r. Sąd Apelacyjny w Katowicach orzekł, że „konieczne jest wyraźne sprecyzowanie, z których opisanych tam zachowań łączony jest skutek w postaci targnięcia się pokrzywdzonego na własne życie. Dla zachowania pełnej jasności i zgodności pomiędzy opisem czynu, a jego kwalifikacją prawną należy więc wskazać, z którego z ww. paragrafów dane skazanie dotyczy (art. 207 § 1 lub 2 k.k.). Dokonana w ten sposób kwalifikacja prawna czynu będzie odpowiadać dokładnie opisowi czynu przypisanego sprawcy”⁸⁵⁷.

⁸⁵⁴ J. Warylewski, *Prawo karne...*, s. 230.

⁸⁵⁵ L. Gardocki, *Prawo karne*, 19 wydanie zmienione, Wydawnictwo C. H. Beck, Warszawa 2015, s. 77.

⁸⁵⁶ A. Marek, V. Konarska – Wrzosek, *Prawo karne...*, s. 116 – 118;

⁸⁵⁷ Wyrokiem sądu okręgowego sprawca został uznany za winnego tego, że „w okresie od stycznia 2013 r. do 7 lipca 2014 r. (...) znęcał się psychicznie i fizycznie nad swoją matką (...) w ten sposób, że wszczynał awantury, przeważnie pod wpływem alkoholu, zakłócał spoczynek nocny, wyzywał słowami powszechnie uważanymi za obelżywe, poniżał, groził pozbawieniem życia, a także bił ją rękami i nogami po głowie, ramionach, brzuchu, czego następstwem było targnięcie się pokrzywdzonej (...) w dniu 7 lipca 2014 r. na własne życie (...) co stanowi występki z art. 207 § 3 k.k. i art. 157 § 2 k.k. w zw. z art. 11 § 2 k.k. i za ten czyn na podstawie art. 207 § 3 k.k. w zw. z art. 11 § 2 k.k. wymierzył mu karę 2 lat pozbawienia wolności”. Sąd Apelacyjny w Katowicach zmienił zaskarżony wyrok sądu okręgowego, wskazując na błędną kwalifikację przyjętą przez ten sąd, iż czyn

W rozdziale III wskazywano na klasyfikację przedmiotu ochrony, w tym m.in. podział na rodzajowy i indywidualny przedmiot ochrony. Powyższe rozróżnienie ma istotne znaczenie dla konstrukcji art. 207 § 3 k.k., gdyż indywidualnym przedmiotem ochrony tego przepisu prawnego, jest życie człowieka⁸⁵⁸. Życie ludzkie to dobro najwyższej cenie w systemie wartości, a podstawy jego ochrony uregulowane zostały w art. 38 Konstytucji RP.

Znamię „targnięcie się na własne życie”, oprócz art. 207 § 3 k.k., występuje też w konstrukcji innych przestępstw kodeksu karnego – są to: namowa lub przez udzielenie pomocy doprowadzenie człowieka do targnięcia się na własne życie (art. 151 k.k.), targnięcie się pokrzywdzonego na własne życie, jako następstwo uporczywego nękania lub podszywania się pod inną osobę (art. 190a § 3 k.k.) oraz znęcanie się fizyczne lub psychiczne przez żołnierza nad podwładnym lub znęcanie się fizyczne lub psychiczne ze szczególnym okrucieństwem żołnierza nad podwładnym, jeżeli następstwem tych czynów jest targnięcie się pokrzywdzonego na własne życie (art. 352 § 3 k.k.). Art. 190a § 3 k.k. jest przestępstwem powszechnym, którego konstrukcja jest analogiczna do przypadku z art. 207 § 3 k.k.⁸⁵⁹

sprawcy wyczerpywał znamiona przestępstwa z art. 207 § 3 k.k. Zdaniem Sądu Apelacyjnego w Katowicach prawidłowa kwalifikacja powinna wskazywać, że zachowanie oskarżonego stanowiło występki z art. 207 § 1 i 3 k.k., a więc tak jak zaproponował to oskarżyciel w akcie oskarżenia. Zob. Wyrok Sądu Apelacyjnego w Katowicach z dnia 9 kwietnia 2015 r., II AKa 77/15, Biul.SAKa 2015/2/10-11.

⁸⁵⁸ A. Wąsek, J. Warylewski, [w:] A. Wąsek, R. Zawłocki (red.), *Kodeks karny. Część szczególna. Komentarz...*, s. 1207; S. Hypś, [w:] M. Królikowski, R. Zawłocki (red.), *Kodeks karny. Część szczególna. Tom I. Komentarz...*, s. 741; S. Hypś, [w:] A. Grześkowiak, K. Wiak (red.), *Kodeks karny. Komentarz...*, s. 813; M. Szewczyk [w:] A. Zoll (red. nauk.), *Kodeks karny. Część szczególna. Tom II. Komentarz...*, s. 887; A. Muszyńska, [w:] J. Giezek (red. nauk.), *Kodeks karny. Część szczególna. Komentarz...*, s. 578; J. Kosonoga, [w:] R. A. Stefański (red.), *Kodeks karny. Komentarz...*, s. 1307; V. Konarska – Wrzosek, [w:] J. Warylewski (red.), *System prawa karnego...*, s. 990 – 991; Z. Siwik, [w:] M. Filar (red. nauk.), *Kodeks karny. Komentarz...*, s. 1288; D. J. Sosnowska, *Przestępstwo znęcania się...*, s. 61; J. Bryk, *Przestępstwo znęcania się...*, s. 40.

⁸⁵⁹ M. Mozgawa, [w:] J. Warylewski (red.), *System prawa karnego, Tom 10, Przestępstwa przeciwko dobrom indywidualnym*, 2 wydanie, Wydawnictwo C. H. Beck, Instytut Nauk Prawnych PAN, Warszawa 2016, s. 472; M. Mozgawa, [w:] M. Mozgawa (red. nauk.), *Kodeks karny. Komentarz...*, s. 510; A. Michalska – Warias, [w:] T. Bojarski (red. nauk.), *Kodeks karny. Komentarz*, 7 Wydanie poprawione i uzupełnione, Warszawa 2016, s. 535; M. Budyn – Kulik, *Kodeks karny. Komentarz do zmian wprowadzonych ustawą z dnia 25 lutego 2011 r. o zmianie ustawy – Kodeks karny, art. 190a*, Lex/El. 2011, teza 74.

W prawie karnym mamy do czynienia z konstrukcją tzw. winy kombinowanej, inaczej mieszanej⁸⁶⁰. W zasadzie typy podstawowe czynów zabronionych mogą być typami albo umyślnymi albo nieumyślnymi. Artykuł 9 § 3 k.k. stanowi, że sprawca ponosi surowszą odpowiedzialność, którą ustawa uzależnia od określonego następstwa czynu zabronionego, jeżeli następstwo to przewidywał albo mógł przewidzieć. Powyższy przepis prawny stanowi o następstwie czynu zabronionego objętego winą nieumyślną, w postaci lekkomyślności lub niedbalstwa. Z winą kombinowaną (mieszaną) będziemy mieli do czynienia przy konstrukcji umyślnego czynu zabronionego i nieumyślnego następstwa (typ umyślny – nieumyślny)⁸⁶¹.

Na podstawie art. 9 § 2 k.k. lekkomyślność polega na tym, że sprawca możliwość popełnienia czynu przewiduje, lecz przypuszcza, że go uniknie. Przy lekkomyślności czyniony jest sprawcy zarzut, iż uświadamiając sobie nieostrożny charakter swego zachowania, nie zmienił go, lecz liczył na uniknięcie popełnienia czynu zabronionego. Natomiast niedbalstwo ma miejsce wówczas, gdy sprawca możliwości popełnienia czynu zabronionego nie przewiduje, chociaż może ją przewidzieć. Sprawcy stawiany jest zarzut nie wykorzystania swoich możliwości intelektualnych, przez co doprowadził do wypełnienia znamion przestępstwa nieumyślnego⁸⁶².

Konstrukcja winy kombinowanej dotyczy kwalifikowanych typów przestępstw, w których znamieniem kwalifikującym jest następstwo czynu⁸⁶³. Zatem nie dotyczy ona przestępstw kwalifikowanych przez inne znamię niż następstwo, czyli np. znamienia wartościującego z art. 207 § 2 k.k. – „szczególnego okrucieństwa”⁸⁶⁴. Wina kombinowana

⁸⁶⁰ Ł. Pohl nazywa ją złożoną (mieszaną lub kombinowaną) stroną podmiotową czynu zabronionego pod groźbą kary. Zob. Ł. Pohl, *Prawo karne. Wykład części ogólnej*, 3 wydanie, Wydawnictwo Wolters Kluwer SA, Warszawa 2015, s. 145.

⁸⁶¹ L. Gardocki, *Prawo karne...*, s. 89 – 90; M. Mozgawa (red. nauk.), *Prawo karne materialne. Część ogólna*, 3 wydanie, Wydawnictwo Wolters Kluwer business, Warszawa 2011, s. 216 – 217; A. Marek, V. Konarska – Wrzosek, *Prawo karne...*, s. 142 – 143; M. Królikowski, R. Zawłocki, *Prawo karne...*, s. 199; Ł. Pohl, *Prawo karne...*, s. 145 – 146; M. Bojarski (red. nauk.), *Prawo karne materialne. Część ogólna i szczególna...*, s. 133 – 134.

⁸⁶² Zob. L. Gardocki, *Prawo karne...*, s. 87 – 88; Zob. M. Królikowski, R. Zawłocki, *Prawo karne...*, s. 195 – 199; Zob. Ł. Pohl, *Prawo karne...*, s. 140 – 145; Zob. M. Mozgawa (red. nauk.), *Prawo karne materialne. Część ogólna...*, s. 214 – 216; Zob. M. Bojarski (red. nauk.), *Prawo karne materialne. Część ogólna i szczególna...*, s. 122 – 133.

⁸⁶³ A. Marek, V. Konarska – Wrzosek, *Prawo karne...*, s. 143.

⁸⁶⁴ Zob. L. Gardocki, *Prawo karne...*, s. 90.

występuje w art. 207 § 3 k.k., jeżeli następstwem czynu określonego w § 1 lub 2 jest targnięcie się pokrzywdzonego na własne życie.

W wyroku z dnia 3 czerwca 2004 r. Sąd Najwyższy stwierdził, że w wypadku kwalifikowanego znęcania się, o którym mowa w art. 207 § 3 k.k., „oprócz ustalenia związku przyczynowego między aktami znęcania się a targnięciem się ofiary na swoje życie niezbędne jest ponadto ustalenie, że sprawca tego przestępstwa następstwa swojego czynu co najmniej mógł przewidzieć. Przestępstwo opisane w art. 207 § 3 k.k. jest bowiem tzw. przestępstwem umyślnym – nieumyślnym, co oznacza, że sprawca umyślnego znęcania się określonego w § 1 poniesie surowszą odpowiedzialność z § 3 tegoż przepisu tylko wtedy, jeśli skutek swego czynu w postaci co najmniej usiłowania samobójstwa ofiary przewidywał albo mógł przewidzieć (...) Oceniając kwestię możliwości i powinności przewidywania przez skazanego następstw swojego czynu, należy mieć na uwadze, iż decydować o tej ocenie będą takie okoliczności, jak właściwości osobiste skazanego, środowisko w jakim dokonał przestępstwa, częstotliwość i intensywność znęcania się nad ofiarą, jej reakcję na to znęcanie, a także stan psychiczny, w jakim się wówczas znajdowała”⁸⁶⁵.

W wytycznych Sądu Najwyższego z dnia 9 czerwca 1976 r. wskazano, że „w przepisie art. 184 § 2 k.k. z 1969 r. (*obecnie art. 207 § 3 k.k. – A.Ś.*) wprowadzony został nowy typ przestępstwa znęcania się, kwalifikowany przez następstwo tego czynu. Jest nim targnięcie się pokrzywdzonego na własne życie, przy czym do realizacji tego dodatkowego ustawowego znamienia wystarcza już sama próba samobójstwa. Warunkami odpowiedzialności sprawcy za przestępstwo określone w art. 184 § 2 k.k. z 1969 r. (*obecnie art. 207 § 3 k.k. – A.Ś.*) są: a) od strony przedmiotowej – ustalenie związku przyczynowego między znęcaniem się a zamachem samobójczym ofiary, b) od strony podmiotowej – objęcie tego kwalifikującego

⁸⁶⁵ Sprawca został uznany za winnego tego, że „w okresie od 1997 r. do końca 2001 r. (...) znęcał się psychicznie i fizycznie nad swoją córką (...) w ten sposób, iż używał w stosunku do niej słów wulgarnych i obraźliwych, popychał ją i szarpał, chwycił za piersi, pośladki i inne części ciała, wykręcał ręce, bił ją po całym ciele ręką, szmatą bądź laczkiem, ugryzł ją w palec, zamykał ją w pokoju na klucz, wyganiał ją na korytarz, wypominał jej, iż jest na jego utrzymaniu i żałował jej jedzenia, groził jej pobiciem i zabiciem oraz wyrzuceniem z domu, w następstwie czego (*pokrzywdzona – A.Ś.*) usiłowała targnąć się na swoje życie poprzez powieszenie się”. Zob. Wyrok Sądu Najwyższego – Izba Karna z dnia 3 czerwca 2004 r., V KK 13/04, OSNwSK 2004 nr 1, poz. 1067; Zob. A. Lebedowicz, *Samobójstwo w ujęciu wielopłaszczyznowym*, Wojskowy Przegląd Prawniczy 2013 nr 3, s. 82.

następstwa winą nieumyślną co najmniej⁸⁶⁶ w postaci, że sprawca powinien być i mógł je przewidzieć (art. 8 k.k. z 1969 r.)⁸⁶⁷.

Powyższe wytyczne oraz literatura przedmiotu wskazuje, że dla zaistnienia przestępstwa z art. 207 § 3 k.k. bez znaczenia jest wynik zamachu samobójczego (czy było to udane samobójstwo, czy też nie)⁸⁶⁸. Zdaniem V. Konarskiej – Wrzosek znęcanie się nie musi być jedynym powodem, dla którego ofiara chce popełnić samobójstwo. Powinno ono odegrać decydującą rolę w całym splocie niekorzystnych wydarzeń, które prowadzą do podjęcia przez ofiarę takiej, a nie innej decyzji⁸⁶⁹.

W postanowieniu z dnia 19 listopada 2014 r. Sąd Najwyższy rozpatrywał kasację od wyroku sądu odwoławczego, któremu zarzucono m.in. „rażące naruszenie prawa procesowego (...) tj. pominięciu przez sąd odwoławczy okoliczności, iż sąd pierwszej instancji wyszedł poza granice aktu oskarżenia, uznając skazanego winnym doprowadzenia pokrzywdzonej, poprzez znęcanie, do nieudanej próby samobójczej, polegającej na zażyciu przez nią dużej ilości środków antydepresyjnych, w przypadku, gdy przedmiotem aktu oskarżenia, w części dotyczącej nieudanej próby samobójczej było zupełnie inne zdarzenie historyczne, polegające na targnięciu się na własne życie poprzez powieszenie się (...) Zdaniem skarżącego, wyeliminowanie z opisu czynu przypisanego skazanemu jednej próby samobójczej, jako niespełniającej przesłanek takiego zachowania, a wskazanie innego zachowania, jako je wypełniającego, doprowadziło do przekroczenia granic aktu

⁸⁶⁶ A. Marek i V. Konarska – Wrzosek wskazują na niefortunność użycia sformułowania „co najmniej” w art. 8 k.k. z 1969 r., które mogło sugerować, że w odniesieniu do następstw brana jest także pod uwagę wina umyślna. Powyższą wątpliwość usunięto w aktualnym kodeksie karnym. Zob. A. Marek, V. Konarska – Wrzosek, *Prawo karne...*, s. 142.

⁸⁶⁷ Uchwała pełnego składu Izby Karnej Sądu Najwyższego z dnia 9 czerwca 1976 r., VI KZP 13/75, OSNKW 1976 z. 7 – 8, poz. 86.

⁸⁶⁸ M. Szewczyk [w:] A. Zoll (red. nauk.), *Kodeks karny. Część szczególna. Tom II. Komentarz...*, s. 892; M. Szwarczyk, [w:] T. Bojarski (red. nauk.), *Kodeks karny. Komentarz...*, s. 601; A. Wąsek, J. Warylewski, [w:] A. Wąsek, R. Zawłocki (red.), *Kodeks karny. Część szczególna. Komentarz...*, s. 1207; M. Mozgawa, [w:] M. Mozgawa (red. nauk.), *Kodeks karny. Komentarz...*, s. 574; A. Marek, *Kodeks karny. Komentarz...*, s. 473; A. Muszyńska, [w:] J. Giezek (red. nauk.), *Kodeks karny. Część szczególna. Komentarz...*, s. 580; J. Kosonoga, [w:] R. A. Stefański (red.), *Kodeks karny. Komentarz...*, s. 1307; Z. Siwik, [w:] M. Filar (red. nauk.), *Kodeks karny. Komentarz...*, s. 1288; D. J. Sosnowska, *Przestępstwo znęcania się...*, s. 69 – 70; J. Bryk, *Przestępstwo znęcania się...*, s. 82; M. Jachimowicz, *Przestępstwo znęcania się (art. 207 k.k.)*, Jurysta 2009 nr 3 – 4, s. 30.

⁸⁶⁹ V. Konarska – Wrzosek, [w:] J. Warylewski (red.), *System prawa karnego...*, s. 991 – 992.

oskarżenia”⁸⁷⁰. Zdaniem Sądu Najwyższego powyższe stanowisko skarżącego było bezpodstawne. „Przyjęta w wyroku próba samobójcza pokrzywdzonej była elementem całego, szerszego zdarzenia, mieszczącego się w granicach zarzutu aktu oskarżenia, co jasno wynika ze wskazania tej próby w jego uzasadnieniu”⁸⁷¹.

Związek przyczynowy jest powiązaniem zjawisk zakładającym, iż jedno wynika z drugiego, a bez zaistnienia pierwszego z nich (warunek), drugie by nie nastąpiło (skutek)⁸⁷². Związek przyczynowy zachodzi między zachowaniem się sprawcy, a skutkiem tego zachowania się⁸⁷³. W nauce prawa karnego wyróżnia się kilka teorii związku przyczynowego, które wskazują na różne kryteria oceny i sposobu ich stosowania⁸⁷⁴.

W przypadku art. 207 § 3 k.k. ważne jest ustalenie związku przyczynowego między znęcaniem się sprawcy, a targnięciem się ofiary na własne życie. W wyroku z dnia 9 października 2007 r. Sąd Najwyższy stwierdził, że „przy uwzględnieniu nauki o obiektywnym przypisaniu, która znalazła już akceptację judykatury (...), trzeba powiedzieć, że *in concreto* prawidłowo zakwalifikowano zachowanie (*sprawcy – A.Ś.*) z art. 207 § 3 k.k., skoro ustalono ponad wszelką wątpliwość, że czynnikiem decydującym o podjęciu przez pokrzywdzoną (...) decyzji o targnięciu się na własne życie (przystąpiła wszak do realizacji zamiaru samobójczego) było znęcanie się nad nią skazanego, który skutek w postaci

⁸⁷⁰ Sprawca został oskarżony, o to że „w okresie od października 2011 r. do listopada 2012 r. (...) znęcał się fizycznie i psychicznie nad swoją konkubinę (...) w ten sposób, że wszczynał awantury domowe, podczas których znieważał ją słowami wulgarnymi i powszechnie uznanymi za obelżywe, ośmieszał, kontrolował, ograniczał kontakty z rodziną, izolował, zastraszał, groził pozbawieniem życia, krytykował, poniżał, podczas awantur bił pięściami po całym ciele, zwłaszcza głowie, popychał, szarpał, dusił, w następstwie czego w listopadzie 2011 r. (*pokrzywdzona – A.Ś.*) usiłowała targnąć się na własne życie poprzez powieszenie się”. Poza tym w uzasadnieniu aktu oskarżenia wskazano, że pokrzywdzona w związku z zachowaniem oskarżonego podjęła trzy próby samobójcze (dwie poprzez powieszenie się i jedną po zażyciu leków). Sąd pierwszej instancji skazał sprawcę za powyżej opisane znęcanie się, a jako następstwo czynu przyjął targnięcie się pokrzywdzonej na własne życie (w maju 2012 r.) poprzez zażycie znacznej ilości leków antydepresyjnych (art. 207 § 3 k.k. w zw. z art. 207 § 1 k.k.). Zob. Postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 19 listopada 2014 r., V KK 155/14, Legalis nr 1157801.

⁸⁷¹ Postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 19 listopada 2014 r., V KK 155/14, Legalis nr 1157801.

⁸⁷² A. Marek, V. Konarska – Wrzosek, *Prawo karne...*, s. 122.

⁸⁷³ L. Gardocki, *Prawo karne...*, s. 77.

⁸⁷⁴ Zob. M. Bojarski (red. nauk.), *Prawo karne materialne. Część ogólna i szczególna...*, s. 102 – 106; Zob. A. Marek, V. Konarska – Wrzosek, *Prawo karne...*, s. 123 – 126; Zob. L. Gardocki, *Prawo karne...*, s. 77 – 80.

usiłowania zadania sobie śmierci przez córkę co najmniej mógł przewidzieć (art. 9 § 3 k.k.)⁸⁷⁵.

W orzecznictwie pojawiła się również kwestia świadomości pokrzywdzonego, co do targnięcia się na własne życie, jako następstwo znęcania się. W postanowieniu z dnia 5 marca 2014 r. Sąd Najwyższy przyjął stanowisko, że dla zaistnienia przesłanki „targnięcia się pokrzywdzonego na własne życie” wystarczające jest wystąpienie zamiaru ewentualnego. Wówczas pokrzywdzony ma świadomość, że podjęte przez niego działanie lub zaniechanie może skutkować śmiercią – a probuje skutek, a więc godzi się z góry na swoją śmierć. Sąd Najwyższy podkreślił, że zgody pokrzywdzonego na swoją śmierć nie wolno domniemywać ani domyślać się, jednakże należy wykazać, że stanowiła ona jeden z elementów procesów zachodzących w psychice ofiary. Ponadto Sąd Najwyższy wskazał, że zamiar może przybrać postać: nagłą (o jej podjęciu decyduje przyływ emocji) lub przemyślaną (poprzedzoną rozważaniami za i przeciw). W podsumowaniu swych rozważań Sąd Najwyższy stwierdził, że „decyzja samobójcza pokrzywdzonego, której wyrazem jest targnięcie się na własne życie jako następstwo znęcania się (art. 207 § 3 KK), oznacza co najmniej świadomość możliwości odebrania sobie życia wskutek określonego zachowania się i godzenie się na własną śmierć”⁸⁷⁶. A zatem zakładanie, że jedynie pragnienie lub chęć własnej śmierci wypełnia znamiona kwalifikowane w art. 207 § 3 k.k. byłoby zbyt daleko idące i nie zapewniało dostatecznej ochrony prawnej⁸⁷⁷. W aprobującej glosie do omawianego postanowienia D. Krakowiak wskazuje, że „przez targnięcie się na własne życie należy rozumieć intencjonalne działanie ofiary, będące porwaniem się na swoją egzystencję”⁸⁷⁸.

Natomiast M. Budyn – Kulik przedstawiła częściowo krytyczną glosę do powyższego postanowienia Sądu Najwyższego. Autorka zwróciła uwagę na błędne, pierwotne założenie Sądu Najwyższego, który w swoich ocenach powołuje się na podstawę prawną z art. 9 k.k. Nawet sam Sąd wskazuje, że powyższy przepis prawny „odnosi się do znamion strony

⁸⁷⁵ Postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 9 października 2007 r., IV KK 274/07, Biul. PK 2008/1/38. Zob. M. Królikowski, M. Ostrowski (red.), *Prawo karne – część szczególna. Orzecznictwo...*, s. 355.

⁸⁷⁶ W toku procesu ustalono, że pokrzywdzona wyskakując z jadącego samochodu, przewidywała możliwość własnej śmierci i na to się godziła. Zob. Postanowienie Sądu Najwyższego – Izba Karna z dnia 5 marca 2014 r., IV KK 316/13, OSNKW 2014 nr 11, poz. 82.

⁸⁷⁷ Postanowienie Sądu Najwyższego – Izba Karna z dnia 5 marca 2014 r., IV KK 316/13, OSNKW 2014 nr 11, poz. 82.

⁸⁷⁸ D. Krakowiak, *Glosa do postanowienie Sądu Najwyższego – Izba Karna z dnia 5 marca 2014 r., IV KK 316/13*.

podmiotowej sprawców czynów zabronionych, a nie do przebiegów psychicznych pokrzywdzonych, niemniej wolno przyjąć, że regulacja przyjęta w tym przepisie może, a nawet powinna być pomocna przy określaniu świadomości ofiary, gdy ustalenie w tym zakresie rzutuje na odpowiedzialność karną oskarżonego⁸⁷⁹. Autorka glosy podkreśla, że zamiar odnosi się do popełnienia przez sprawcę czynu zabronionego i wszelkie próby zastosowania tej terminologii prawniczej do procesów faktycznie zachodzących w psychice człowieka „są sztuczne i mają charakter wtórny”⁸⁸⁰. W psychice człowieka nie ma czegoś takiego, jak zamiar ewentualny czy bezpośredni, a występują w niej pewne okoliczności, na podstawie których da się „złożyć” te postaci zamiaru. Z tych względów Autorka glosy stoi na stanowisku, że „pojęciem <<zamiaru>> nie należy się posługiwać przy opisywaniu stanu psychicznego innej osoby niż sprawca”⁸⁸¹. W celu opisanie intencjonalności zachowania pokrzywdzonego Autorka postuluje posługiwanie się pojęciami z języka potocznego, takimi jak: zamysł lub zamierzenie. Targnięcie się pokrzywdzonego na własne życie (art. 207 § 3 k.k.) musi być zachowaniem intencjonalnym i świadomym oraz pozostawać w związku przyczynowym ze znęcaniem się sprawcy. Nie może być to zachowanie przypadkowe. W razie możliwości należy ustalić przebieg procesów decyzyjnych pokrzywdzonego. M. Budyn – Kulik podkreśla, że świadomość targnięcia się pokrzywdzonego na własne życie, nie determinuje jeszcze jego sfery decyzyjnej. Zachowanie pokrzywdzonego może być próbą np. zwrócenia uwagi otoczenia na problem, który go dotyczy lub uświadomienia sprawcy, jak dolegliwe jest jego znęcanie się. M. Budyn – Kulik przyznaje rację stanowisku Sądu Najwyższego, iż decyzja pokrzywdzonego może zostać podjęta nagle lub po namyśle. Jednocześnie Autorka wyraża dezaprobatę dla zbyt restrykcyjnego podejścia Sądu Najwyższego, iż „zgody pokrzywdzonego na swoją śmierć nie można domniemywać czy domyślać się, należy wykazać, że stanowiła ona jeden z elementów procesów zachodzących w psychice ofiary”⁸⁸². W przypadku targnięcia się pokrzywdzonego na własne życie skutkującego śmiercią, odtworzenie w sposób pewny jego zgody jest niemal niemożliwe. Przeciwnie Autorka postuluje wprowadzenie domniemania, że owo targnięcie się na własne

⁸⁷⁹ Postanowienie Sądu Najwyższego – Izba Karna z dnia 5 marca 2014 r., IV KK 316/13, OSNKW 2014 nr 11, poz. 82.

⁸⁸⁰ M. Budyn – Kulik, *Glosa do postanowienia Sądu Najwyższego z dnia 5 marca 2014 r., IV KK 316/13, OSNKW 2014 nr 11, poz. 82*, *Studia Iuridica Lublinensia* 2015, nr 24, s. 169.

⁸⁸¹ Ibidem.

⁸⁸² Postanowienie Sądu Najwyższego – Izba Karna z dnia 5 marca 2014 r., IV KK 316/13, OSNKW 2014 nr 11, poz. 82.

życie pokrzywdzonego (intencjonalność zachowania) pozostało w związku ze znęcaniem się sprawcy⁸⁸³.

Zgadzam się z poglądami M. Budyn – Kulik dotyczącymi postanowienia Sądu Najwyższego z dnia 5 marca 2014 r. (IV KK 316/13). Stanowisko Sądu Najwyższego dotyczące sytuacji pokrzywdzonego wywodzi się z art. 9 k.k., co zdaniem Sądu powinno być „pomocne”, jednakże okazuje się kłopotliwe. Język prawny jest rodzajem sztucznego języka, który nie powinien wykraczać poza obszar jego przeznaczenia i próbować przeniknąć do innych nauk, gdzie nie znajduje zastosowania (np. psychologii). Podobnie zresztą jak terminologie przyjęte w innych naukach nie do końca sprawdzają się w systemie prawnym bądź nawet mogą wywoływać niejasności w tym systemie (np. odmienna definicja określonego pojęcia w ustawie, a zakres tej definicji przyjęty w innej dyscyplinie naukowej). Obawą przed złą interpretacją stanowiska przedstawionego przez Sąd Najwyższy może być praktyczne zastosowanie jego zaleceń, a tym samym próba ustalenia świadomości pokrzywdzonego, w oparciu o przyjęte rozumienie umyślności w prawie karnym. M. Budyn – Kulik podaje proste przykłady sytuacji, kiedy ofiara znęcania się dopuszcza się targnięcia na własne życie, ale robi to z nadzieją, że zostanie uratowana. Należy pamiętać o złożoności sytuacji pokrzywdzonych przestępstwem znęcania się, która może przenikać na różne aspekty ich życia. Dokonując kwalifikacji z art. 207 § 3 k.k. należy skupić się na następstwie czynu z art. 207 § 1 lub 2 k.k. pozostającym w związku przyczynowym z zachowaniem sprawcy.

W literaturze pojawiła się też kwestia odpowiedzialności sprawcy znęcania się (art. 207 § 1 lub 2 k.k.) za umyślne (zamiar bezpośredni lub ewentualny) doprowadzenie pokrzywdzonego do targnięcia się na własne życie. A. Wąsek i J. Warylewski wskazują, że „można bronić poglądu, że przestępstwo z art. 207 § 3 k.k. może być popełnione zarówno umyślnie – nieumyślnie (art. 9 § 3 k.k.), jak też umyślnie – umyślnie (art. 9 § 1 k.k.)”⁸⁸⁴. Wydaje się, że nie ma żadnych przeszkód, aby sprawca znęcania się, który umyślnie doprowadza inną osobę do targnięcia się na własne życie odpowiadał za umyślne zabójstwo (art. 148 § 1 k.k. lub § 2 pkt 3 k.k.). W zależności od usiłowania lub dokonania samobójstwa kwalifikacją prawną zachowania sprawcy będzie odpowiednio: za usiłowanie – art. 13 § 1 w

⁸⁸³ M. Budyn – Kulik, *Glosa do postanowienia Sądu Najwyższego z dnia 5 marca 2014 r., IV KK 316/13...*, s. 170 – 173.

⁸⁸⁴ A. Wąsek, J. Warylewski, [w:] A. Wąsek, R. Zawłocki (red.), *Kodeks karny. Część szczególna. Komentarz...*, s. 1210.

zw. z art. 148 (§ 1 lub 2 pkt 3) w zb. z art. 207 (§ 1 lub 2) w zw. z art. 11 § 2 k.k., lub za dokonanie – art. 148 (§ 1 lub 2 pkt 3) w zb. z art. 207 (§ 1 lub 2) w zw. z art. 11 § 2 k.k.⁸⁸⁵.

Ostatnia kwestia dotycząca kwalifikowanego typu przestępstwa znęcania się z art. 207 § 3 k.k. odnosi się do wcześniejszych rozważań na temat nieletnich sprawców znęcania się ze szczególnym okrucieństwem. Na początku rozdziału IV wysunięto postulat poszerzenia katalogu przestępstw z art. 10 § 2 k.k. o przestępstwo znęcania się ze szczególnym okrucieństwem, jednakże jest to także czyn, którego następstwem może być targnięcie się pokrzywdzonego na własne życie, czyli znamię z art. 207 § 3 k.k. Z art. 10 § 2 k.k. wyłączona została odpowiedzialność nieletnich za działania nieumyślne takich przestępstw jak np. art. 156 § 2 k.k., art. 163 § 2 k.k., art. 173 § 2 i 4 k.k., pomimo odpowiedzialności karnej nieletnich po ukończeniu 15 lat, za określone w tych artykułach typy podstawowe przestępstw. Zatem przyjęta przez ustawodawcę konstrukcja umyślno – nieumyślnego przestępstwa z art. 207 § 3 k.k. powoduje, że nie można włączyć do katalogu przestępstw z art. 10 § 2 k.k. odpowiedzialności karnej zarówno z art. 207 § 2 k.k. i art. 207 § 3 k.k.

Uwzględnienie przez ustawodawcę w art. 207 k.k. dwóch typów kwalifikowanych należy ocenić pozytywnie, gdyż w ten sposób wprowadzono dodatkową ochronę prawno – karną zarówno dla jednostki, jak i rodziny. Takie rozwiązanie umożliwiło wydzielenie spośród wszystkich czynów polegających na znęcaniu się – tych, które przybierają wyjątkowo drastyczne i nieludzkie formy (art. 207 § 2 k.k.) oraz tych, które niosą najpoważniejsze konsekwencje dla jednostki, w postaci ochrony jej życia (art. 207 § 3 k.k.).

⁸⁸⁵ Zob. A. Wąsek, J. Warylewski, [w:] A. Wąsek, R. Zawłocki (red.), *Kodeks karny. Część szczególna. Komentarz...*, s. 1210; Zob. M. Mozgawa, [w:] J. Warylewski (red.), *System prawa karnego, Tom 10, Przestępstwa przeciwko dobrom indywidualnym...*, s. 471 – 472.

Rozdział V. Formy stadialne i zjawiskowe przestępstwa znęcania się

§ 1. Formy stadialne

Formy stadialne popełnienia przestępstwa dotyczą etapów jego realizacji. W nauce prawa karnego występują trzy formy stadialne, są to: przygotowanie, usiłowanie i dokonanie⁸⁸⁶.

Na podstawie art. 16 § 1 k.k. przygotowanie zachodzi tylko wtedy, gdy sprawca w celu popełnienia czynu zabronionego podejmuje czynności mające stworzyć warunki do przedsięwzięcia czynu zmierzającego bezpośrednio do jego dokonania, w szczególności w tymże celu wchodzi w porozumienie z inną osobą, uzyskuje lub przysposabia środki, zbiera informacje lub sporządza plan działania. Artykuł 16 § 2 k.k. stanowi, że przygotowanie jest karalne tylko wtedy, gdy ustawa tak stanowi. Sprawca nie ponosi odpowiedzialności karnej za przygotowanie do przestępstwa znęcania się⁸⁸⁷.

Najbardziej zaawansowaną formą stadialną poprzedzającą dokonanie jest usiłowanie. Artykuł 13 § 1 k.k. stanowi, że odpowiada za usiłowanie, kto w zamiarze popełnienia czynu zabronionego swoim zachowaniem bezpośrednio zmierza do jego dokonania, które jednak nie następuje. Elementami składowymi usiłowania są zamiar, zachowanie się sprawcy, bezpośredniość, oraz brak dokonania⁸⁸⁸.

⁸⁸⁶ Zob. A. Marek, V. Konarska – Wrzosek, *Prawo karne*, 11 wydanie zmienione i uaktualnione, Wydawnictwo C. H. Beck, Warszawa 2016, s. 189 – 198; Zob. A. Grześkowiak, K. Wiak, *Prawo karne*, 5 wydanie, Wydawnictwo C. H. Beck, Warszawa 2015, s. 151 – 158; Zob. L. Gardocki, *Prawo karne*, 19 wydanie zmienione, Wydawnictwo C. H. Beck, Warszawa 2015, s. 108 – 116; Zob. M. Królikowski, R. Zawłocki, *Prawo karne*, Wydawnictwo C. H. Beck, Warszawa 2015, s. 216 – 223; Zob. Ł. Pohl, *Prawo karne. Wykład części ogólnej*, 3 wydanie, Wydawnictwo Wolters Kluwer SA, Warszawa 2015, s. 182 – 196; Zob. J. Warylewski, *Prawo karne. Część ogólna*, 6 wydanie, Wydawnictwo Wolters Kluwer SA, Warszawa 2015, s. 353 – 363.

⁸⁸⁷ S. Hypś, [w:] M. Królikowski, R. Zawłocki (red.), *Kodeks karny. Część szczególna. Tom I. Komentarz*, Wydawnictwo C. H. Beck, Warszawa 2013, s. 749.

⁸⁸⁸ Zob. A. Marek, V. Konarska – Wrzosek, *Prawo karne...*, s. 191 – 196; Zob. L. Gardocki, *Prawo karne...*, s. 111 – 115; Zob. M. Królikowski, R. Zawłocki, *Prawo karne...*, s. 218 – 222; Zob. Ł. Pohl, *Prawo karne...*, s. 187 – 195; Zob. J. Warylewski, *Prawo karne...*, s. 355 – 362.

A. Ratajczak wypowiedział się na temat usiłowania przestępstwa znęcania się, iż mamy z nim do czynienia wówczas, „gdy spełniony zostanie co najmniej pierwszy akt wykonawczy np. pierwsze uderzenie”⁸⁸⁹. Oprócz tego konieczne jest ujawnienie zamiaru sprawcy, co jest niezmiernie trudne jedynie po pierwszym akcie wykonawczym. Autor podkreśla, że w zasadzie każda czynność wykonawcza, poprzedzająca bezpośrednio dokonanie przestępstwa znęcania się, wyczerpuje jednocześnie wszystkie ustawowe znamiona innych przestępstw. Z uwagi na pierwszeństwo kwalifikacji prawnej czynu jako przestępstwa dokonanego, a nie usiłowania, do wyjątków należy przypisywanie odpowiedzialności za usiłowanie znęcania się⁸⁹⁰.

Institucja usiłowania nie ma zastosowania w przypadku przestępstw nieumyślnych, czy też winy kombinowanej⁸⁹¹. Zatem nie jest możliwe usiłowanie popełnienia przestępstwa z art. 207 § 3 k.k.

Z powyższych spostrzeżeń wynika, że dopiero intensywność zachowań polegających na znęcaniu się, wpływa na poniesienie przez sprawcę odpowiedzialności z art. 207 k.k. W momencie usiłowania znęcania się sprawca z większym prawdopodobieństwem poniesie odpowiedzialność za inne przestępstwo niż z art. 207 k.k. Wówczas rodzina przestanie być chroniona. Natomiast w sytuacji dokonania przestępstwa znęcania się ochronie może podlegać rodzina.

Dokonanie przestępstwa oznacza zrealizowanie wszystkich jego znamion ustawowych⁸⁹². W przypadku przestępstwa znęcania się będzie to realizacja wszystkich znamion ustawowych z art. 207 § 1 lub 2 k.k. Natomiast w przypadku typu kwalifikowanego z art. 207 § 3 k.k. z dokonaniem będziemy mieli do czynienia, w razie spowodowania skutku, w postaci targnięcia się pokrzywdzonego na własne życie.

⁸⁸⁹ A. Ratajczak, *Przestępstwa przeciwko rodzinie, opiece i młodzieży w systemie polskiego prawa karnego*, Wydawnictwo Prawnicze, Warszawa 1980, s. 145; Zob. A. Wąsek, J. Warylewski, [w:] A. Wąsek, R. Zawłocki (red.), *Kodeks karny. Część szczególna. Komentarz. Tom I*, 4 Wydanie, Wydawnictwo C. H. Beck, Warszawa 2010, s. 1210 – 1211; Zob. S. Hypś, [w:] M. Królikowski, R. Zawłocki (red.), *Kodeks karny. Część szczególna. Tom I. Komentarz...*, s. 748 – 749.

⁸⁹⁰ Ibidem.

⁸⁹¹ L. Gardocki, *Prawo karne...*, s. 112; Ł. Pohl, *Prawo karne...*, s. 189.

⁸⁹² Zob. A. Marek, V. Konarska – Wrzosek, *Prawo karne...*, s. 190; Zob. M. Królikowski, R. Zawłocki, *Prawo karne...*, s. 223; Zob. Ł. Pohl, *Prawo karne...*, s. 195 – 196; Zob. J. Warylewski, *Prawo karne...*, s. 355.

§ 2. Formy zjawiskowe

Formy zjawiskowe popełnienia przestępstwa zostały określone w art. 18 k.k. Powyższy przepis prawny, w § 1 wskazuje na cztery formy sprawstwa. Po pierwsze indywidualne sprawstwo wykonawcze, które polega na tym, że jedna osoba własnym zachowaniem wypełnia wszystkie znamiona czynu zabronionego. Po drugie współsprawstwo, kiedy dwie lub więcej osób działają w porozumieniu, którego treścią jest wspólne popełnienie czynu zabronionego. Odmianą współsprawstwa jest tzw. współsprawstwo sukcesywne, które dotyczy osoby włączającej się do porozumienia w trakcie realizacji przestępstwa. Po trzecie sprawstwo kierownicze, które zachodzi wówczas, gdy osoba kierująca realizacją czynu zabronionego przez inną osobę lub osoby ma rzeczywistą możliwość faktycznego panowania nad przebiegiem przestępstwa. Od decyzji osoby kierującej zależy rozpoczęcie, prowadzenie, zmiana lub przerwanie czynu zabronionego. Po czwarte sprawstwo polecające, kiedy osoba wykorzystuje uzależnienie innej osoby lub osób od siebie i wydaje polecenie popełnienia czynu zabronionego (nie kieruje realizacją tego polecenia)⁸⁹³.

Na podstawie art. 18 § 2 i 3 k.k. można wyróżnić dwie kolejne formy zjawiskowe popełnienia przestępstwa w postaci podżegania i pomocnictwa. Podżeganie polega na nakłanianiu innej osoby do popełnienia czynu zabronionego. Natomiast pomocnictwo to ułatwianie innej osobie popełnienie czynu zabronionego, w szczególności dostarczając narzędzie, środek przewozu, udzielając rady lub informacji.

W art. 21 k.k. uregulowano odpowiedzialność współdziałającego (współsprawcy, sprawcy kierowniczego, sprawcy polecającego, podżegacza i pomocnika) w przestępstwie indywidualnym, od wiedzy o istnieniu cechy indywidualnej sprawcy. W przypadku przestępstw indywidualnych właściwych brak wiedzy o właściwości indywidualnej sprawcy wyłącza odpowiedzialność współdziałającego⁸⁹⁴. W przypadku przestępstwa znęcania się taka

⁸⁹³ Zob. A. Marek, V. Konarska – Wrzosek, *Prawo karne...*, s. 205 – 210; Zob. A. Grześkowiak, K. Wiak, *Prawo karne...*, s. 159 – 163; Zob. L. Gardocki, *Prawo karne...*, s. 96 – 100; Zob. M. Królikowski, R. Zawłocki, *Prawo karne...*, s. 224 – 234; Zob. Ł. Pohl, *Prawo karne...*, s. 152 – 169; Zob. J. Warylewski, *Prawo karne...*, s. 363 – 369.

⁸⁹⁴ Zob. A. Marek, V. Konarska – Wrzosek, *Prawo karne...*, s. 200 – 205; Zob. L. Gardocki, *Prawo karne...*, s. 97; Ł. Pohl, *Prawo karne...*, s. 176 – 178; Zob. M. Królikowski, R. Zawłocki, *Prawo karne...*, s. 240 – 242; Zob. Ł. Pohl, *Prawo karne...*, s. 195 – 196; Zob. J. Warylewski, *Prawo karne...*, s. 371 – 374.

sytuacja wystąpi wtedy, gdy sprawcą będzie osoba najbliższa dla pokrzywdzonego lub osoba pozostająca w stosunku zależności z pokrzywdzonym⁸⁹⁵.

Przestępstwo znęcania się może wystąpić we wszystkich przewidzianych formach zjawiskowych popełnienia przestępstwa. S. Hypś wskazuje, że w szczególności możliwe jest popełnienie znęcania się we współsprawstwie (np. w przypadku znęcania się obojga rodziców nad dzieckiem) oraz sprawstwie kierowniczym lub polecającym (np. w sytuacji bezpośredniego kierowania lub polecenia określonych czynności przez rodzica dziecku, aby znęcało się nad rodzeństwem). Autor nie zauważa też przeciwwskazań do przyjęcia odpowiedzialności karnej za podżeganie lub pomocnictwo⁸⁹⁶. A. Wąsek i J. Warylewski wskazują na możliwość wystąpienia współsprawstwa kierowniczego⁸⁹⁷.

W orzecznictwie można znaleźć przykłady zjawiskowych form popełnienia przestępstwa znęcania się. Z postanowienia Sądu Najwyższego z dnia 4 lutego 2010 r. wynika, że małżonkowie działając wspólnie i w porozumieniu zostali skazani za znęcanie się psychiczne i fizyczne nad dwójką małoletnich chłopców oraz znęcanie się psychiczne i fizyczne ze szczególnym okrucieństwem nad małoletnią dziewczynką. Małoletnie dzieci pozostawały w stosunku zależności od małżeństwa, którzy stanowili dla nich rodzinę zastępczą⁸⁹⁸.

Wyrokiem Sądu Apelacyjnego w Gdańsku z dnia 4 lutego 2015 r. małżonkowie pełniący funkcję zawodowej rodziny zastępczej, działając wspólnie i w porozumieniu, znęcali się psychicznie i fizycznie nad pięciorgiem powierzonych im w opiece małoletnich dzieci⁸⁹⁹.

Na podstawie art. 18 § 3 k.k. za pomocnictwo odpowiada także ten, kto wbrew prawnemu, szczególnemu obowiązkowi niedopuszczenia do popełnienia czynu zabronionego swoim zaniechaniem ułatwia innej osobie jego popełnienie. Prawny, szczególnie obowiązek

⁸⁹⁵ A. Wąsek, J. Warylewski, [w:] A. Wąsek, R. Zawłocki (red.), *Kodeks karny. Część szczególna. Komentarz...*, s. 1211; S. Hypś, [w:] M. Królikowski, R. Zawłocki (red.), *Kodeks karny. Część szczególna. Tom I. Komentarz...*, s. 749.

⁸⁹⁶ S. Hypś, [w:] M. Królikowski, R. Zawłocki (red.), *Kodeks karny. Część szczególna. Tom I. Komentarz...*, s. 749.

⁸⁹⁷ A. Wąsek, J. Warylewski, [w:] A. Wąsek, R. Zawłocki (red.), *Kodeks karny. Część szczególna. Komentarz...*, s. 1211.

⁸⁹⁸ Zachowania sprawców zostały opisane w rozdziale IV § 1. Zob. Postanowienie Sądu Najwyższego – Izba Karna z dnia 4 lutego 2010 r., V KK 296/09, OSNKW 2010 nr 6, poz. 51.

⁸⁹⁹ Wyrok Sądu Apelacyjnego w Gdańsku – II Wydział Karny z dnia 4 lutego 2015 r., II AKa 425/14, Legalis nr 1393151.

niedopuszczenia do popełnienia czynu zabronionego może wynikać np. z art. 95 k.r.o.⁹⁰⁰ czy też art. 96¹ k.r.o.⁹⁰¹. W postanowieniu z dnia 17 listopada 2005 r. Sąd Najwyższy zdecydowanie uważa, że obowiązek ochrony dziecka przed zamachem na jego życie, mieści się w tym, co stanowi, na gruncie art. 95 k.r.o., pieczę rodziców nad dzieckiem⁹⁰².

W postanowieniu z dnia 25 listopada 2011 r. Sąd Najwyższy przedstawił tezę, iż „powstrzymanie się przez rodzica, gwaranta pieczy nad dzieckiem, od pożądaných działań niedopuszczających do popełnienia czynu zabronionego na jego szkodę (art. 95 § 1 k.r.o.) jest bezprawiem odpowiadającym stronie przedmiotowej pomocnictwa do realizacji przestępstwa przez bezpośredniego sprawcę (art. 18 § 3 k.k.). Strona podmiotowa przejawia się natomiast co najmniej w godzeniu się gwaranta na to, że zaniechanie działania koniecznego w określonej sytuacji stanowi obiektywnie ułatwienie popełnienia czynu zabronionego przez sprawcę”⁹⁰³. Teza Sądu Najwyższego odnosiła się bezpośrednio do „pomocnictwa przez zaniechanie do popełnienia zabójstwa przez konkubenta”⁹⁰⁴.

W powyższym postanowieniu podejmowano też kwestię pomocnictwa przez zaniechanie przy przestępstwie znęcania się ze szczególnym okrucieństwem. Warto w tym miejscu przytoczyć najważniejsze okoliczności rozstrzyganej sprawy. Na etapie postępowania prowadzonego przez sąd okręgowy – matka pokrzywdzonego została uznana winną tego, że udzieliła pomocy konkubentowi w pozbawieniu życia jej syna, w ten sposób, że jako matka, mając prawny i szczególny obowiązek niedopuszczenia do popełnienia czynu na szkodę dziecka, nie przeciwdziałała temu, czym godziła się na śmierć dziecka, tj. popełnienie zbrodni z art. 18 § 3 k.k. w zw. z art. 148 § 1 k.k. Apelację na niekorzyść oskarżonej matki wniósł prokurator, który podniósł zarzuty obrazy przepisów prawa materialnego, tj. art. 18 § 3 k.k. w

⁹⁰⁰ Sąd Najwyższy zdecydowanie nie zgadza się z twierdzeniem, że obowiązek pieczy nad małoletnim, spoczywający na rodzicach z mocy art. 95 § 1 i 3 k.r.o., nie stanowi „prawnego szczególnego obowiązku niedopuszczenia do popełnienia czynu zabronionego” o jakim mowa w art. 18 § 3 k.k. W rozpatrywanej sprawie obrońca twierdził, że art. 95 § 1 i 3 k.r.o. „stanowi jedynie dyrektywę ustawową oceny prawidłowości realizacji obowiązków rodzicielskich”, a więc funkcjonuje tylko w sferze prawa rodzinnego. Zob. Postanowienie Sądu Najwyższego – Izba Karna z dnia 17 listopada 2005 r., II KK 218/05, OSNKW 2006 nr 2, poz. 17.

⁹⁰¹ Uwagi dotyczące zakazu stosowania kar cielesnych zamieszczono w rozdziale III § 2 pkt 2.3 Małoletni.

⁹⁰² Postanowienie Sądu Najwyższego – Izba Karna z dnia 17 listopada 2005 r., II KK 218/05, OSNKW 2006 nr 2, poz. 17.

⁹⁰³ Postanowienie Sądu Najwyższego – Izba Karna z dnia 25 listopada 2011 r., V KK 378/10, OSNKW 2012 nr 3, poz. 25.

⁹⁰⁴ Postanowienie Sądu Najwyższego – Izba Karna z dnia 25 listopada 2011 r., V KK 378/10, OSNKW 2012 nr 3, poz. 25.

zw. z art. 207 § 2 k.k. – poprzez ich niezastosowanie. Zdaniem prokuratora ujawnione okoliczności sprawy pozwalały na przyjęcie, że co najmniej w okresie dwóch dni poprzedzających pozbawienie życia małoletniego chłopca, kiedy to nasiliły się działania sprawcy (konkubenta matki) wobec małoletniego, noszące m.in. znamiona znęcania się ze szczególnym okrucieństwem, oskarżona, jako matka małoletniego, wbrew prawnemu szczególnemu obowiązkowi, poprzez zaniechanie, pomogła nie tylko w pozbawieniu życia chłopca, ale także we wcześniejszym znęcaniu się ze szczególnym okrucieństwem nad małoletnim. Prokurator wnosił o zmianę wyroku przez „dodanie w opisie czynu przypisanego oskarżonej wyrażenia, że <<udzieliła pomocy (*konkubentowi – A.Ś.*) w znęcaniu się ze szczególnym okrucieństwem i pozbawieniu życia jej syna (...)>>, a także zmianę kwalifikacji prawnej czynu, przez przyjęcie, że działaniem swym wyczerpała znamiona czynu z art. 18 § 3 k.k. w zw. z art. 148 § 1 k.k. i art. 18 § 3 k.k. w zw. z art. 207 § 2 k.k. w zw. z art. 11 § 2 k.k.”⁹⁰⁵. Sąd Apelacyjny utrzymał zaskarżony wyrok wobec oskarżonej.

J. Kulesza w glosie do postanowienia Sądu Najwyższego z dnia 25 listopada 2011 r. stwierdza, że w zakresie obowiązku rodzica – gwaranta, „zagadkowo” jawi się niepostawienie oskarżonej zarzutu pomocnictwa przez zaniechanie do znęcania się ze szczególnym okrucieństwem. Autor podkreśla, że konkubent – sprawca śmierci dziecka, poniósł także odpowiedzialność karną za znęcanie się ze szczególnym okrucieństwem nad małoletnim. Zostało to także wskazane przez Sąd Najwyższy, który stwierdził, że konkubent „od wielu miesięcy bił dziecko w obecności oskarżonej (...) oskarżona nie była więc postawiona w sytuacji zaskoczenia zachowaniem konkubenta”. J. Kulesza uważa, że oskarżona „powinna zatem ponieść odpowiedzialność również za pomocnictwo przez zaniechanie do znęcania się ze szczególnym okrucieństwem”. Autor podkreśla, że „jeśli mamy do czynienia z osobą szczególnie zobowiązaną przez prawo do niedopuszczenia do popełnienia czynu zabronionego, sama jej obecność na miejscu zdarzenia, brak reakcji na popełniane przestępstwo, któremu przecież powinna zapobiec, stanowi pomocnictwo – pomocnictwo przez zaniechanie”.

Zgadzam się z powyższym stanowiskiem Autora glosy, iż pomocnictwo przez zaniechanie może dotyczyć przestępstwa znęcania się, w sytuacji kiedy na osobie ciąży prawny, szczególny obowiązek niedopuszczenia do popełnienia czynu zabronionego. Należy

⁹⁰⁵ Poza tym prokurator żądał wymierzenia oskarżonej kary 25 lat pozbawienia wolności. Wyrokiem sądu okręgowego oskarżonej wymierzono karę 15 lat pozbawienia wolności. Zob. Postanowienie Sądu Najwyższego – Izba Karna z dnia 25 listopada 2011 r., V KK 378/10, OSNKW 2012 nr 3, poz. 25.

zwrócić uwagę, iż przestępstwo znęcania się w najszerszym zakresie dotyczy relacji osób najbliższych. W sytuacji, kiedy dochodzi do znęcania się nad osobami najbliższymi, które np. tworzą rodzinę, to może zdarzyć się tak, że ofiar tego przestępstwa będzie więcej, niż jedna. Ofiarami znęcania się mogą być np. współmałżonek oraz dzieci. Wówczas prawny, szczególnie obowiązek rodzica dotyczący sprawowania pieczy nad dziećmi, który sam jest ofiarą z art. 207 k.k., będzie trudny do realizacji. Wynika to m.in. z negatywnych następstw dla sfery psychicznej pokrzywdzonego przestępstwem znęcania się. Dochodzenie pomocnictwa przez zaniechanie rodzica, który sam jest ofiarą znęcania się, wydaje się znacznie utrudnione.

Rozdział VI. Zbieg przepisów ustawy i zbieg przestępstw

§ 1. Zbieg przepisów ustawy

W literaturze przedmiotu wskazuje się, że termin „zbieg przepisów ustawy” jest wyrażeniem doktrynalnym, od dawna używanym w polskim piśmiennictwie karnistycznym oraz orzecznictwie sądów karnych. Ze zbiegiem przepisów ustawy mamy do czynienia, kiedy sprawca swoim jednym i tym samym zachowaniem wypełnia znamiona więcej niż jednego typu czynu zabronionego pod groźbą kary. J. Majewski podkreśla, że w najszerszym rozumieniu tego terminu znajdują się „wszelkie wypadki, w których dane zachowanie się odpowiada opisom zachowań zawartym w co najmniej dwóch przepisach typizujących, co aktualizuje potrzebę przeprowadzenia procedury interpretacyjnej związanej ze stosowaniem reguł wyłączenia wielości ocen w prawie karnym – bez względu na to, jaki jest końcowy efekt owej procedury, tj. czy ostatecznie dochodzi do <<redukcji wielości ocen>> do jednego tylko ze zbiegających się przepisów typizujących (i wyłączenia stosowania pozostałych), czy też nie”⁹⁰⁶.

Wśród zbiegu przepisów ustawy wyróżnia się rzeczywisty zbieg przepisów ustawy, pozorny oraz pomijalny zbieg przepisów ustawy⁹⁰⁷.

A. Marek i V. Konarska – Wrzosek wskazują, że „rzeczywisty zbieg przepisów ma miejsce wówczas, gdy jeden czyn wypełnia znamiona określone w dwóch lub więcej przepisach ustawy karnej, a nie zachodzi zjawisko wypierania lub pochłaniania jednego przepisu przez drugi, tzn. przepisy pozostają wobec siebie w stosunku krzyżowania się, nie zaś podrzędności/nadrzędności lub zawierania się”⁹⁰⁸. Na podstawie art. 11 § 2 i 3 k.k. jeżeli

⁹⁰⁶ Zob. J. Majewski, [w:] R. Dębski (red.), *System prawa karnego. Tom 3. Nauka o przestępstwie. Zasady odpowiedzialności*, Wydawnictwo C. H. Beck, Instytut Nauk Prawnych PAN, Warszawa 2013, s. 1022 – 1025.

⁹⁰⁷ Zob. J. Warylewski, *Prawo karne. Część ogólna*, 6 wydanie, Wydawnictwo Wolters Kluwer SA, Warszawa 2015, s. 375 – 381; Zob. A. Marek, V. Konarska – Wrzosek, *Prawo karne*, 11 wydanie zmienione i uaktualnione, Wydawnictwo C. H. Beck, Warszawa 2016, s. 225 – 232; Zob. Ł. Pohl, *Prawo karne. Wykład części ogólnej*, 3 wydanie, Wydawnictwo Wolters Kluwer SA, Warszawa 2015, s. 196 – 213; Zob. A. Grześkowiak, K. Wiak, *Prawo karne*, 5 wydanie, Wydawnictwo C. H. Beck, Warszawa 2015, s. 177 – 178; Zob. L. Gardocki, *Prawo karne*, 19 wydanie zmienione, Wydawnictwo C. H. Beck, Warszawa 2015, s. 160 – 161; Zob. M. Królikowski, R. Zawłocki, *Prawo karne*, Wydawnictwo C. H. Beck, Warszawa 2015, s. 211 – 212.

⁹⁰⁸ A. Marek, V. Konarska – Wrzosek, *Prawo karne...*, s. 229.

czyn wyczerpuje znamiona określone w dwóch albo więcej przepisach ustawy karnej, sąd skazuje za jedno przestępstwo na podstawie wszystkich zbiegających się przepisów. Karę wymierza się na podstawie przepisu przewidującego najsurowszą karę, co nie stoi na przeszkodzie orzeczeniu innych środków przewidzianych w ustawie na podstawie wszystkich zbiegających się przepisów. Powyższy zbieg przepisów ustawy określa się często kumulatywnym zbiegiem przepisów ustawy, a kwalifikację prawną ujawniającą ten zbieg – kwalifikacją kumulatywną⁹⁰⁹.

Pozorny oraz pomijalny zbieg przepisów ustawy występuje wtedy, gdy ten sam czyn wyczerpuje znamiona dwóch lub więcej przepisów, ale faktu zbiegu przepisów nie uwzględnia się w kwalifikacji prawnej na podstawie przyjętych reguł wyłączania wielości ocen (zasada specjalności, pochłaniania i subsydiarności). Pozorny zbieg przepisów ustawy ma miejsce przy typach zmodyfikowanych w zestawieniu z typem podstawowym przestępstwa, gdyż zawsze czyn wypełnia znamiona przestępstwa typu podstawowego oraz dodatkowo znamiona kwalifikujące lub uprzywilejowujące. Natomiast w przypadku zbiegu pomijalnego realizowane zostają znamiona określone, w co najmniej w dwóch przepisach, jednakże w drodze redukcji sprowadza się do jednego przepisu⁹¹⁰.

Zasada specjalności wyraża się w regule *lex specialis derogat legi generali* i ma najczęściej zastosowanie w przypadku typów zmodyfikowanych, które jako przepisy szczególne eliminują stosowanie typów podstawowych, stanowiących wobec nich przepisy ogólne. Zasada pochłaniania dotyczy reguły *lex consumens derogat legi consumptae*, czyli przepis pochłaniający uchyla zastosowanie przepisu pochłoniętego i może być stosowana, kiedy przepisy pozostają wobec siebie w takim stosunku, że jeden z nich zawiera w sobie okoliczności objęte znamionami drugiego przepisu. Zasada subsydiarności to reguła *lex primaria derogat legi subsidiariae* oznaczająca, że przepis zasadniczy wyłącza zastosowanie przepisu pomocniczego⁹¹¹.

⁹⁰⁹ Zob. Ł. Pohl, *Prawo karne...*, s. 198; Zob. A. Grześkowiak, K. Wiak, *Prawo karne...*, s. 180 – 182.

⁹¹⁰ Zob. J. Majewski, [w:] R. Dębski (red.), *System prawa karnego...*, s. 1027 – 1028; Zob. A. Marek, V. Konarska – Wrzosek, *Prawo karne...*, s. 226 – 229; Zob. A. Grześkowiak, K. Wiak, *Prawo karne...*, s. 178; Zob. M. Bojarski (red. nauk.), *Prawo karne materialne. Część ogólna i szczególna*, 6 wydanie, Wydawnictwo Wolter Kluwer SA, Warszawa 2015, s. 261 – 265; Zob. J. Warylewski, *Prawo karne...*, s. 375 – 377; Zob. Ł. Pohl, *Prawo karne...*, s. 198 – 203; Zob. L. Gardocki, *Prawo karne...*, s. 161.

⁹¹¹ Zob. J. Majewski, [w:] R. Dębski (red.), *System prawa karnego...*, s. 1032 – 1033; Zob. A. Marek, V. Konarska – Wrzosek, *Prawo karne...*, s. 226 – 229; Zob. A. Grześkowiak, K. Wiak, *Prawo karne...*, s. 178 – 180; Zob. J. Warylewski, *Prawo karne...*, s. 376 – 377; Zob. Ł. Pohl, *Prawo karne...*, s. 198 – 199; Zob. L. Gardocki, *Prawo karne...*, s. 161 – 163; Zob. M. Królikowski, R. Zawłocki, *Prawo karne...*, s. 212 – 213.

Zagadnienie zbiegu przepisów ustawy przestępstwa znęcania się z innymi przepisami karnymi było przedmiotem rozstrzygnięcia przez Sąd Najwyższy w wyroku z dnia 25 marca 1975 r. W orzeczeniu tym Sąd Najwyższy stwierdził, że może mieć miejsce pozorny lub kumulatywny zbieg przepisów ustawy. Pozorny zbieg przepisów ustawy występuje, gdy „poszczególne fragmenty działalności polegającej na znęcaniu się wyczerpują znamiona przestępstw zagrożonych karą łagodniejszą albo taką samą, jak przewidziana w art. 184 § 1 k.k. (obecnie art. 207 § 1 k.k. – A.Ś.), to wtedy skazanie następuje za przestępstwo znęcania się”⁹¹². Natomiast kumulatywny zbieg przepisów ustawy zachodzi wówczas, gdy „przynajmniej jeden z fragmentów wykonawczych działania polegającego na znęcaniu się przybrał formę przestępstwa zagrożonego karą surowszą, niż określona za przestępstwo znęcania się”⁹¹³. M. Cieślak i J. Waszczyński zakwestionowali powyższe rozstrzygnięcie Sądu Najwyższego jakoby przyjęcie wysokości zagrożenia stanowiło dyrektywę interpretacyjną, która decydować ma o tym, czy zbieg przepisów – jako pozorny – ma być pominięty, czy też – jako rzeczywisty – ma być uwzględniony. Autorzy podkreślają wprawdzie, że w praktyce ułatwi to stosowanie art. 10 k.k. (obecnie art. 11 k.k. – A.Ś.), jednakże ani kryteria pozorności zbiegu, ani zbiegu rzeczywistego nie odwołują się do wysokości zagrożenia⁹¹⁴.

W wytycznych Sądu Najwyższego z dnia 9 czerwca 1976 r. stwierdzono, że „spowodowanie przez znęcanie się skutku wykraczającego poza ramy pojęcia znęcania się i wyczerpującego znamiona innego przestępstwa uzasadnia kumulatywną kwalifikację prawną takiego czynu”⁹¹⁵. A. Ratajczak wskazuje, że dużo prostsza do zastosowania konstrukcji kumulatywnego zbiegu przepisów ustawy jest sytuacja, kiedy znęcanie się będzie jednorazowym zachowaniem się sprawcy⁹¹⁶.

W literaturze najczęściej wskazuje się, że przestępstwo znęcania się może pozostawać w kumulatywny zbiegu z następującymi przepisami: zabójstwo (art. 148 k.k.), przerywanie ciąży bez zgody kobiety ciężarnej (art. 153 k.k.), nieumyślne spowodowania śmierci (art. 155

⁹¹² Wyrok Sądu Najwyższego – Izba Karna z dnia 25 marca 1975 r., IV KR 16/75, *Palestra* 1977 nr 7, poz. 48.

⁹¹³ Wyrok Sądu Najwyższego – Izba Karna z dnia 25 marca 1975 r., IV KR 16/75, *Palestra* 1977 nr 7, poz. 48.

⁹¹⁴ M. Cieślak, J. Waszczyński, *Przegląd orzecznictwa Sądu Najwyższego z zakresu prawa karnego materialnego za rok 1975. Część ogólna*, *Palestra* 1977 nr 7, s. 49.

⁹¹⁵ Uchwała pełnego składu Izby Karnej Sądu Najwyższego z dnia 9 czerwca 1976 r., VI KZP 13/75, OSNKW 1976 z. 7 – 8, poz. 86.

⁹¹⁶ A. Ratajczak, *Przestępstwa przeciwko rodzinie, opiece i młodzieży w systemie polskiego prawa karnego*, Wyd. Prawnicze, Warszawa 1980, s. 139.

k.k.), ciężki uszczerbek na zdrowiu (art. 156 k.k.), lekkie lub średnie naruszenie czynności narządu ciała lub rozstroju zdrowia (art. 157 k.k.), uszkodzenie ciała dziecka poczętego (art. 157a § 1 k.k.), narażenie człowieka na zarażenie (art. 161 § 1 i 2 k.k.). Do rzeczywistego zbiegu przepisów dochodzi także wtedy, gdy sprawca bezprawnie pozbawia ofiarę wolności (art. 189 k.k.)⁹¹⁷. Przy czym nie jest to krótkotrwałe pozbawienie wolności tylko pozbawienie wolności przedłużające się. Jeżeli przedłużające pozbawienie wolności nie jest formą znęcania się, lecz motywowane jest innymi względami (np. uniemożliwienie doniesienia o popełnieniu przestępstwa) to więź między czynami rozrywa się i zachodzi realny zbieg przestępstw. Kumulatywny zbieg przepisów może zachodzić przy przestępstwie znęcania się i rozboju (art. 280 k.k.) oraz znęcania się i gwałtu (art. 197 k.k.). Poza tym należy uwzględnić przestępstwa penalizujące czyny zabronione ze sfery seksualnej, w szczególności skierowane przeciwko małoletnim (np. art. 200 k.k.), kazirodztwo (art. 201 k.k.)⁹¹⁸. B. Kurzępa nie

⁹¹⁷ Np. okoliczności faktyczne przywołane w rozdziale IV rozprawy dotyczące wyroku Sądu Apelacyjnego we Wrocławiu z dnia 6 czerwca 2012 r. Zob. Wyrok Sądu Apelacyjnego we Wrocławiu – II Wydział Karny z dnia 6 czerwca 2012 r., II AKa 120/12, Legalis nr 742302.

⁹¹⁸ Zob. A. Wąsek, J. Warylewski, [w:] A. Wąsek, R. Zawłocki (red.), *Kodeks karny. Część szczególna. Komentarz. Tom I*, 4 Wydanie, Wydawnictwo C. H. Beck, Warszawa 2010, s. 1211 – 1216; Zob. V. Konarska – Wrzosek, [w:] J. Warylewski (red.), *System prawa karnego. Tom 10. Przestępstwa przeciwko dobrom indywidualnym*, 2 wydanie, Wydawnictwo C. H. Beck, Instytut Nauk Prawnych PAN, Warszawa 2016, s. 992 – 994; Zob. J. Kosonoga, [w:] R. A. Stefański (red.), *Kodeks karny. Komentarz*, 2 Wydanie, Warszawa 2015, s. 1308 – 1309; Zob. A. Marek, *Kodeks karny. Komentarz*, 5 wydanie, Wydawnictwo Wolters Kluwer business, Warszawa 2010, s. 472; Zob. S. Hypś, [w:] M. Królikowski, R. Zawłocki (red.), *Kodeks karny. Część szczególna. Tom I. Komentarz*, Wydawnictwo C. H. Beck, Warszawa 2013, s. 749 – 750; Zob. M. Szweczyk [w:] A. Zoll (red. nauk.), *Kodeks karny. Część szczególna. Tom II. Komentarz*, 4 Wydanie, Warszawa 2013, s. 895 – 896; Zob. M. Szwarczyk, [w:] T. Bojarski (red. nauk.), *Kodeks karny. Komentarz*, 7 Wydanie poprawione i uzupełnione, Warszawa 2016, s. 603; Zob. M. Mozgawa, [w:] M. Mozgawa (red. nauk.), *Kodeks karny. Komentarz*, 7 Wydanie, Wydawnictwo Wolters Kluwer, Warszawa 2015, s. 574 – 575; Zob. A. Muszyńska, [w:] J. Giezek (red. nauk.), *Kodeks karny. Część szczególna. Komentarz*, Wydawnictwo Lex, Warszawa 2014, s. 582 – 584; Zob. S. Hypś, [w:] A. Grześkowiak, K. Wiak (red.), *Kodeks karny. Komentarz*, 2 wydanie, Wydawnictwo C. H. Beck, Warszawa 2014, s. 819 – 820; Zob. J. Lachowski, [w:] V. Konarska – Wrzosek (red. nauk.), *Kodeks karny. Komentarz. Komentarze praktyczne*, Wydawnictwo Wolters Kluwer SA, Warszawa 2016, s. 947; Zob. M. Budyn – Kulik, *Rodzaje „przemocy partnerskiej” wobec kobiety w świetle polskiego kodeksu karnego*, *Annales* 2009/2010 nr 56/57, s. 14 – 15; Zob. A. Kowalczyk, *Stosowanie instytucji warunkowego umorzenia postępowania karnego wobec sprawców przemocy domowej*, *Prokurator* 2008 z. 2 – 3, s. 141; Zob. J. Bryk, *Przestępstwo znęcania się. Studium prawnokarne i kryminologiczne*, *Szczytno* 2003, s. 64 – 66; Zob. M. Jachimowicz, *Przestępstwo znęcania się (art. 207 k.k.)*, *Jurysta* 2009 nr 3 – 4, s. 30; Zob. M. Jachimowicz, *Przestępstwo znęcania się*, *Jurysta* 2011 nr 2, s. 46 – 47.

wyklucza, że w niektórych przypadkach molestowanie przybiera formę znęcania się⁹¹⁹. Kumulatywna kwalifikacja prawna czynu wystąpi także wtedy, gdy sprawca znęcania się zniszczy lub uszkodzi cudze rzeczy (art. 288 § 1 k.k. lub art. 294 k.k.)⁹²⁰.

W rozdziale IV wskazywano na przykłady orzeczeń sądowych, w których skazania dotyczyły zarówno znęcania się ze szczególnym okrucieństwem, jak i znęcania się w typie podstawowym. Dodatkowo zachowania sprawców wyczerpywały znamiona przestępstw z art. 157 § 1 i 2 k.k.⁹²¹ oraz art. 197 § 1 k.k.⁹²². W orzeczeniach zastosowano kumulatywną kwalifikację prawną przestępstwa znęcania się (art. 207 § 1 i 2 k.k.) z powyżej wymienionymi przepisami.

W wyroku z dnia 10 lutego 1994 r. Sąd Apelacyjny w Krakowie uznał za „trafne przypisanie sprawcy przestępstwa rozboju, także popełnienia przestępstwa znęcania się nad pokrzywdzonym, ponieważ oprócz żądania rzeczy popartego biciem, oskarżony znieważał pokrzywdzonego, groził mu wrzuceniem pod pociąg, powieszeniem, przypaleniem papierosem, użyciem noża, który go okaleczy, dusił paskiem itd. Wprawdzie było to działanie jednorazowe, lecz dość długo trwające, złożone z wielu czynności wykonawczych, wykraczających przedmiotowo, poza granice niezbędne do ograbienia, a więc pozostające w zbiegu realnym z rozbojem”⁹²³.

Przestępstwo znęcania się może pozostawać w zbiegu kumulatywnym z art. 157 § 2 k.k. Stwierdził tak m.in. Sąd Apelacyjny w Łodzi w wyroku z dnia 7 maja 2013 r., w którym oskarżony znieważał matkę obelżywymi słowami, groził jej pozbawieniem życia i spaleniem, szarpał, dopuszczał się rękoczynów powodując u niej obrażenia ciała (...) Powyższe zachowania znamionują występki określony w art. 207 § 1 k.k. w zbiegu kumulatywnym z art. 157 § 2 k.k.”⁹²⁴. Ponadto w tym samym wyroku Sąd Apelacyjny rozstrzygał kwestię kumulatywnego zbiegu przepisów w przypadku czynów jakich oskarżony dopuścił się wobec swojej konkubiny i stwierdził, iż „istotnym jest bowiem, czy działaniom oskarżonego

⁹¹⁹ Zob. B. Kurzępa, „Inna czynność seksualna” jako znamię przestępstw, Prok. i Pr. 2005 nr 5, s. 71.

⁹²⁰ A. Wąsek, J. Warylewski, [w:] A. Wąsek, R. Zawłocki (red.), *Kodeks karny. Część szczególna. Komentarz...*, s. 1214; V. Konarska – Wrzosek, [w:] J. Warylewski (red.), *System prawa karnego...*, s. 992.

⁹²¹ Zob. Postanowienie Sądu Najwyższego – Izba Karna z dnia 4 lutego 2010 r., V KK 296/09, OSNKW 2010 nr 6, poz. 51.

⁹²² Zob. Postanowienie Sądu Najwyższego – Izba Karna z dnia 2 lutego 2007 r., IV KK 473/06, OSNwSK 2007 nr 1, poz. 351.

⁹²³ Wyrok Sądu Apelacyjnego w Krakowie z dnia 10 lutego 1994 r., II AKr 266/93, KZS 1994 nr 3, poz. 17.

⁹²⁴ Wyrok Sądu Apelacyjnego w Łodzi – II Wydział Karny z dnia 7 maja 2013 r., II AKa 38/13, Legalis nr 1024643.

towarzyszył zamiar pozbawienia życia oraz czy zachowanie polegające na zadaniu pokrzywdzonej ciosu nożem może być potraktowane jako element przestępstwa określonego w art. 207 § 1 k.k. w zbiegu kumulatywnym z art. 157 § 2 k.k.”⁹²⁵.

Warto bliżej przyjrzeć się okolicznościom faktycznym przedstawionym w wyroku Sądu Apelacyjnego w Katowicach z dnia 2 października 2008 r., w którym sprawca został oskarżony o: znęcanie się fizyczne i psychiczne w okresie od 1999 r. do lipca 2005 r. nad pokrzywdzoną, zabójstwo pokrzywdzonej połączone ze szczególnym okrucieństwem w dniu 6 lipca 2005 r. oraz doprowadzenie pokrzywdzonej do poddania się innej czynności seksualnej w dniu 6 lipca 2005 r. W pierwszym orzeczeniu sądu okręgowego sprawca został uznany za winnego i w konsekwencji wyczerpał znamiona przestępstwa z art. 148 § 2 pkt 1 k.k. w zw. z art. 197 § 2 k.k. przy zastosowaniu art. 11 § 2 k.k. Ponadto sąd uznał oskarżonego winnym popełnienia przestępstwa z art. 207 § 1 k.k. Sąd Apelacyjny w Katowicach uchylił wyrok sądu okręgowego w całości (również w niezaskarżonej części, a więc w zakresie czynu z art. 207 § 1 k.k.) i w uzasadnieniu swojego orzeczenia wskazał, aby sąd „ponownie rozpoznający sprawę rozważył to, czy stosowanie w dniu 6 lipca 2005 r. przez oskarżonego przemocy wobec pokrzywdzonej nie było jeszcze kolejnym aktem znęcania się nad nią, tym razem zakończonym jej zgonem, a w efekcie, czy znęcanie się nad pokrzywdzoną w rozumieniu art. 207 § 1 k.k. i jej zabójstwo, nie stanowiło jednego czynu o kumulatywnej kwalifikacji prawnej”⁹²⁶. W wyniku ponownego rozpoznania sprawy sąd okręgowy uznał oskarżonego za winnego przestępstwa z art. 148 § 1 k.k. i art. 207 § 1 k.k. w zw. z art. 11 § 2 k.k. (uniewinnił oskarżonego od popełnienia występku z art. 197 § 2 k.k.). Sąd Apelacyjny w Katowicach utrzymał w mocy powyższy wyrok i wskazał w uzasadnieniu, że „w wypadku, gdy sprawca najpierw znęcał się fizycznie i psychicznie nad ofiarą, a ostatnią jego fazą była zbrodnia zabójstwa osoby, nad którą wcześniej się pastwił, zasadne jest przyjęcie w tej konkretnej sprawie kumulatywnej kwalifikacji prawnej z art. 207 § 1 k.k. i art. 148 § 1 k.k. w zw. z art. 11 § 2 k.k., albowiem pierwotne przestępstwo wywołało dalej idący skutek w postaci śmierci ofiary, który zdecydowanie wykroczył poza ramy samego znęcania. Co prawda wspomniane przestępstwa różnią się przede wszystkim zasadniczym przedmiotem ochrony i okresem popełnienia, to jednak do ich znamion należy stosowanie przemocy. To zaś powoduje, że jeżeli skutkiem przemocy zastosowanej przez sprawcę znęcania się jest

⁹²⁵ Wyrok Sądu Apelacyjnego w Łodzi – II Wydział Karny z dnia 7 maja 2013 r., II AKa 38/13, Legalis nr 1024643.

⁹²⁶ Wyrok Sądu Apelacyjnego w Katowicach z dnia 2 października 2008 r., II AKa 281/08, KZS 2009 nr 1, poz. 87.

śmierć człowieka, to uzasadnione jest zastosowanie kumulatywnego zbiegu tych przepisów, o ile sprawca był świadomy możliwości spowodowania takiego skutku i na to się godził, a tak było w powyższej sprawie (...)”⁹²⁷.

W wyroku z dnia 13 listopada 2008 r. Sąd Apelacyjny w Katowicach stwierdził, „że zmuszanie pokrzywdzonego do poddania się innej czynności seksualnej, poza wyczerpaniem znamion przestępstwa z art. 197 § 3 k.k., jako upokarzające pokrzywdzonego i na ten efekt ukierunkowane, jest jednym z modalnych zachowań znęcania się nad pokrzywdzonym”⁹²⁸.

Innym przykładem kumulatywnego zbiegu przepisów ustawy jest przytaczany wcześniej wyrok Sądu Apelacyjnego w Katowicach z dnia 22 czerwca 2006 r., w którym oskarżony strzelając z wiatrówki uśmiercił świnkę morską i kanarka, które to zwierzęta należały do jego dzieci. Oskarżony świadomie i umyślnie uśmiercił zwierzęta i był to element psychicznego znęcania się nad członkami swojej rodziny. Czynny oskarżonego były z jednej strony elementami znamion przestępstwa znęcania się określonego w art. 207 k.k. i jednocześnie wypełniły znamiona przestępstwa określonego w art. 35 ust. 1 ustawy z dnia 21 sierpnia 1997 r. o ochronie zwierząt⁹²⁹, więc Sąd przyjął konstrukcję kumulatywnego zbiegu przepisów ustawy w oparciu o treść art. 11 § 2 k.k.⁹³⁰.

Pozorny zbieg przepisów ustawy przy przestępstwie znęcania się zachodzi w wypadkach typów kwalifikowanych (art. 207 § 2 lub 3 k.k.), które jako przepisy szczególne eliminują stosowanie przepisu dotyczącego typu podstawowego (art. 207 § 1 k.k.)⁹³¹.

Przestępstwo z art. 207 k.k. może pozostawać w pozornym zbiegu z innymi przestępstwami, w których znamieniem czynności wykonawczej jest „znęcanie się”, tj. znęcanie się fizyczne lub psychiczne przez funkcjonariusza publicznego w celu uzyskania określonych zeznań, wyjaśnień, informacji lub oświadczenia (art. 246 k.k.), znęcanie się fizyczne lub psychiczne nad osobą prawnie pozbawioną wolności (art. 247 k.k.) oraz znęcanie się fizyczne lub psychiczne żołnierza nad podwładnym (art. 352 k.k.). W literaturze przedmiotu słusznie wskazuje, że należy stosować ogólną regułę kolizyjną *lex specialis derogat legi generali*. W tej sytuacji przepisy szczególne, tj. art. 246 k.k., art. 247 k.k. i art.

⁹²⁷ Wyrok Sądu Apelacyjnego w Katowicach z dnia 2 października 2008 r., II AKa 281/08, KZS 2009 nr 1, poz. 87.

⁹²⁸ Wyrok Sądu Apelacyjnego w Katowicach z dnia 13 listopada 2008 r., II AKa 303/08, Biul. KZS 2009 nr 3 poz. 48.

⁹²⁹ Dz. U. 1997 nr 111, poz. 724.

⁹³⁰ Wyrok Sądu Apelacyjnego w Katowicach z dnia 22 czerwca 2006 r., II AKa 199/06, Lex 196090.

⁹³¹ Zob. A. Marek, V. Konarska – Wrzosek, *Prawo karne...*, s. 226 – 227.

352 k.k. wyłączają stosowanie przepisu ogólnego – art. 207 k.k. Po dokładnym porównaniu struktury powyższych przepisów należy zaznaczyć, że tylko art. 207 k.k. i art. 352 k.k. mają zbliżoną konstrukcję. Przejawia się ona w tym, że w art. 207 § 1 k.k. i art. 352 § 1 k.k. określono typ podstawowy przestępstwa, a w kolejnych paragrafach (odpowiednio 2 i 3) typy kwalifikowane (znamię „szczególnego okrucieństwa” i „targnięcia się pokrzywdzonego na własne życie”). Natomiast art. 246 k.k. i art. 247 k.k. nie mają już takiej konstrukcji przepisu. W art. 247 k.k. nie ma typu kwalifikowanego w postaci „targnięcia się pokrzywdzonego na własne życie”, dlatego może dojść do zbiegu tego przepisu z art. 207 k.k. w sytuacji, kiedy np. wystąpi stosunek zależności między sprawcą, a ofiarą – prawnie pozbawioną wolności, która w skutek znęcania targnie się na swoje życie. Natomiast w przypadku art. 246 k.k. nie występują żadne typy kwalifikowane. Sąd ma możliwość dostosowanie wymiaru kary do szczególnych okoliczności sprawy⁹³².

Pomijalny zbieg przepisów ustawy wystąpi wówczas, gdy przestępstwo znęcania się pochłonie czynu karane w innych przepisach prawnych. W literaturze najczęściej wskazuje się, że znęcanie się pozostaje w pomijalnym zbiegu z zachowaniami kwalifikującymi się jako: groźby karalne (art. 190 k.k.), zmuszanie do określonego zachowania (art. 191 k.k.), zniewaga (art. 216 k.k.), naruszenie nietykalności cielesnej (art. 217 k.k.)⁹³³.

⁹³² A. Wąsek, J. Warylewski, [w:] A. Wąsek, R. Zawłocki (red.), *Kodeks karny. Część szczególna. Komentarz...*, s. 1213; J. Kosonoga, [w:] R. A. Stefański (red.), *Kodeks karny. Komentarz...*, s. 1309; M. Mozgawa, [w:] M. Mozgawa (red. nauk.), *Kodeks karny. Komentarz...*, s. 574 – 575; S. Hypś, [w:] M. Królikowski, R. Zawłocki (red.), *Kodeks karny. Część szczególna. Tom I. Komentarz...*, s. 749; A. Muszyńska, [w:] J. Giezek (red. nauk.), *Kodeks karny. Część szczególna. Komentarz...*, s. 584; Z. Siwik, [w:] M. Filar (red. nauk.), *Kodeks karny. Komentarz*, 5 Wydanie, Warszawa 2016, s. 1287; M. Jachimowicz, *Przestępstwo znęcania się (art. 207 k.k.)...*, s. 30.

⁹³³ Zob. A. Wąsek, J. Warylewski, [w:] A. Wąsek, R. Zawłocki (red.), *Kodeks karny. Część szczególna. Komentarz...*, s. 1213 – 1214; Zob. V. Konarska – Wrzosek, [w:] J. Warylewski (red.), *System prawa karnego...*, s. 992; Zob. J. Kosonoga, [w:] R. A. Stefański (red.), *Kodeks karny. Komentarz...*, s. 1308; Zob. A. Marek, *Kodeks karny. Komentarz...*, s. 472; Zob. S. Hypś, [w:] M. Królikowski, R. Zawłocki (red.), *Kodeks karny. Część szczególna. Tom I. Komentarz...*, s. 749 – 750; Zob. M. Mozgawa, [w:] M. Mozgawa (red. nauk.), *Kodeks karny. Komentarz...*, s. 574 – 575; Zob. A. Muszyńska, [w:] J. Giezek (red. nauk.), *Kodeks karny. Część szczególna. Komentarz...*, s. 582 – 583; Zob. S. Hypś, [w:] A. Grześkowiak, K. Wiak (red.), *Kodeks karny. Komentarz...*, s. 819 – 820; Zob. J. Lachowski, [w:] V. Konarska – Wrzosek (red. nauk.), *Kodeks karny. Komentarz...*, s. 946 – 947; Zob. M. Budyn – Kulik, *Rodzaje „przemocy partnerskiej” wobec...*, s. 13; Zob. A. Kowalczyk, *Stosowanie instytucji warunkowego umorzenia postępowania karnego wobec sprawców przemocy domowej...*, s. 141; Zob. J. Bryk, *Przestępstwo znęcania się...*, s. 64; Zob. M. Jachimowicz, *Przestępstwo*

Z. Siwik uważa, że prawidłowe rozwiązanie kwestii zbiegu art. 207 z innymi przepisami kodeksu karnego zależy także od tego jaką postać przybierze znęcanie się – fizyczną, czy psychiczną. Zdaniem Autora fizyczne znęcanie się pozostaje w zbiegu pomijalnym z art. 217 k.k., czy w kumulatywnej kwalifikacji prawnej z art. 156 § 3 k.k. Natomiast psychiczne znęcanie się pozostaje w pomijalnym zbiegu przepisów z art. 190 k.k., art. 191 k.k., art. 216 k.k., art. 288 k.k.⁹³⁴. Z. Siwik na poparcie swoich rozważań odwołuje się do sankcji karnych przewidzianych za poszczególne przestępstwa, na których temat wypowiedział się Sąd Najwyższy w wyroku z dnia 25 marca 1975 r.⁹³⁵ Należałoby w tym miejscu uwzględnić uwagi poczynione, do powyższego orzeczenia Sądu Najwyższego, przez M. Cieślaka i J. Waszyńskiego⁹³⁶. W rozdziale III rozprawy przyjęto założenie, że relacja pomiędzy fizycznym a psychicznym znęcaniem się jest taka, że zawsze przy znęcaniu się fizycznym występuje także forma psychiczna, a przy znęcaniu się psychicznym nie musi występować forma fizyczna. Zatem uwagi poczynione przez Z. Siwik wydają się za bardzo uogólniające, gdyż to konkretne okoliczności faktyczne będą decydować o tym, z jakim zbiegiem przepisów możemy mieć do czynienia przy przestępstwie znęcania się, a nie jego forma (fizyczna bądź psychiczna).

M. Mozgawa wskazuje na problematyczną relację między przepisami art. 207 k.k. a art. 190a § 1 k.k. Zdaniem Autora to konkretne okoliczności stanu faktycznego decydują o możliwości wystąpienia zbiegu pomijalnego (przy zastosowaniu zasady konsumpcji, gdzie przepisem pochłaniającym będzie art. 207 k.k.) bądź kumulatywnej kwalifikacji. M. Mozgawa podkreśla, że zbieg przepisów art. 190a § 1 i art. 207 k.k. możliwy jest do zaistnienia, gdy przedmiotem czynności wykonawczej jest osoba wymieniona w art. 207 § 1 k.k.⁹³⁷. Natomiast M. Budyn – Kulik wychodzi z założenia, że skoro przyjmuje się, że art. 190 k.k. pozostaje w zbiegu pomijalnym niewłaściwym z art. 207 § 1 k.k., co oznacza, że „typowo wzbudzenie obawy przed spełnieniem groźby mieści się w znamionach przestępstwa znęcania

znęcania się (art. 207 k.k.)..., s. 30; Zob. M. Jachimowicz, *Przestępstwo znęcania się*, Jurysta 2011 nr 2, s. 46 – 47; Zob. Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 30 kwietnia 1971 r., Rw 438/71, OSNKW 1971 nr 7 – 8, poz. 121.

⁹³⁴ Z. Siwik, [w:] M. Filar (red. nauk.), *Kodeks karny. Komentarz...*, s. 1284 – 1287.

⁹³⁵ Wyrok Sądu Najwyższego – Izba Karno z dnia 25 marca 1975 r., IV KR 16/75, Palestra 1977 nr 7, poz. 48.

⁹³⁶ Zob. M. Cieślak, J. Waszczyński, *Przegląd orzecznictwa Sądu Najwyższego...*, s. 49.

⁹³⁷ M. Mozgawa, [w:] J. Warylewski (red.), *System prawa karnego, Tom 10, Przestępstwa przeciwko dobrom indywidualnym*, 2 wydanie, Wydawnictwo C. H. Beck, Instytut Nauk Prawnych PAN, Warszawa 2016, s. 475; M. Mozgawa, [w:] M. Mozgawa (red. nauk.), *Kodeks karny...*, s. 511.

się⁹³⁸, to podobnie jest w sytuacji zbiegu art. 190a § 1 k.k. i art. 207 § 1 k.k. W tym przypadku Autorka nie ma wątpliwości, co do zaistnienia w znamionach czynu zabronionego z art. 207 § 1 k.k. – „wzbudzenia poczucia zagrożenia”, a problemem jest ustalenie czy występuje wówczas „istotne naruszenie prywatności”⁹³⁹. Starając się znaleźć rozwiązanie powyższego problemu M. Budyn – Kulik stosuje rozróżnienie sytuacji przedmiotów czynności wykonawczej z art. 207 § 1 k.k. Po pierwsze w odniesieniu do „małoletniego, osoby nieporadnej lub pozostającej w stosunku zależności od sprawcy, zwłaszcza gdy są to osoby niezamieszkujące wspólnie ze sprawcą, a czyn sprawcy spowoduje istotne naruszenie prywatności, między przepisami art. 207 § 1 k.k. i art. 190a § 1 k.k. zachodzić będzie rzeczywisty zbieg. W pozostałych przypadkach należy przyjąć, że zbieg ten jest pomijalny na zasadzie konsumpcji”⁹⁴⁰. Po drugie w odniesieniu do osoby najbliższej. Zdaniem Autorki jest to sytuacja o wiele bardziej skomplikowana, gdyż „trudno wyobrazić sobie, nawet w przypadku przyjęcia wąskiego rozumienia <<prywatności>>, aby w warunkach bliskich relacji (także relacji czysto fizyczno – przestrzennych – wspólnego zamieszkiwania), znęcanie się nad członkiem rodziny nie stanowiło naruszenia prywatności, i to naruszenia istotnego”⁹⁴¹. M. Budyn – Kulik w tym zakresie dopuszcza przyjęcie, że przepis art. 207 § 1 k.k. stanowi *lex specialis* dla przepisu art. 190a § 1 k.k.

Ze względu na zakres tematyczny rozprawy, warto w tym miejscu jedynie zasygnalizować, że przestępstwo uporczywego nękania⁹⁴² dotyka bardzo często osób

⁹³⁸ M. Budyn – Kulik, *Kodeks karny. Komentarz do zmian wprowadzonych ustawą z dnia 25 lutego 2011 r. o zmianie ustawy – Kodeks karny, art. 190a*, Lex/El. 2011, teza 80.

⁹³⁹ Artykuł 190a § 1 k.k. stanowi, że kto przez uporczywe nękanie innej osoby lub osoby jej najbliższej wzbudza u niej uzasadnione okolicznościami poczucie zagrożenia lub istotnie narusza jej prywatność, podlega karze pozbawienia wolności do lat 3.

⁹⁴⁰ M. Budyn – Kulik, *Kodeks karny. Komentarz ...*, teza 80.

⁹⁴¹ Ibidem.

⁹⁴² W literaturze podkreśla się bliskość pojęć „nękania” i „znęcania”. Nękanie dotyczy najczęściej zachowań, które z punktu widzenia obiektywnego obserwatora, może prowadzić do udręczenia, zastraszania, zdominowania, upokorzenia, wywoływania doznań negatywnych. Zob. M. Królikowski, A. Sakowicz, [w:] M. Królikowski, R. Zawłocki (red.), *Kodeks karny. Część szczególna. Tom I. Komentarz*, Wydawnictwo C. H. Beck, Warszawa 2013, s. 541; Zob. A. Michalska – Warias, [w:] T. Bojarski (red. nauk.), *Kodeks karny. Komentarz*, 7 Wydanie poprawione i uzupełnione, Warszawa 2016, s. 532 – 533; Zob. S. Hypś, [w:] A. Grześkowiak, K. Wiak (red.), *Kodeks karny. Komentarz*, 2 wydanie, Wydawnictwo C. H. Beck, Warszawa 2014, s. 739; Zob. M. Mozgawa, [w:] M. Mozgawa (red. nauk.), *Kodeks karny. Komentarz...*, s. 507. Zdaniem M. Budyn – Kulik „elementem rozróżniającym te dwa pojęcia jest relacja sprawcy do pokrzywdzonego. W pojęciu znęcania się jest wpisana zależność między pokrzywdzonym a sprawcą, wynikająca z relacji rodzinnych, wieku lub okoliczności

najbliższych, rodziny, partnerów. W ten sposób wpisuje się w „nurt szeroko rozumianej przemocy domowej”⁹⁴³. M. Mozgawa powołuje się na przeprowadzone badania empiryczne, które wskazują, że „najczęstszą przyczyną nękania jest niemożność pogodzenia się przez jedną ze stron związku (małżeństwa, konkubinatu) z rozstaniem się z dotychczasowym partnerem”⁹⁴⁴.

§ 2. Zbieg przestępstw

Ze zbiegiem przestępstw mamy do czynienia wówczas, kiedy ten sam sprawca dopuszcza się dwóch lub więcej zachowań (czynów), mogących stanowić samoistną podstawę prawno – karnego wartościowania. Podobnie jak w przypadku zbiegów przepisów ustawy, wyróżnia się podział na realny, pozorny czy też pomijalny zbieg przestępstw. Realny zbieg przestępstw zachodzi wtedy, gdy sprawca popełnił dwa lub więcej przestępstw (czynów) stanowiących odrębne przestępstwa i nie można dokonać jakiegokolwiek redukcji, tzn. żadnego z popełnionych czynów nie da się pominąć (wylimitować) przy pociąganiu sprawcy do odpowiedzialności karnej. Natomiast przy pozornym oraz pomijalnym zbiegu przestępstw pomimo wielości czynów (zachowań) nie dochodzi do popełnienia więcej niż jednego przestępstwa. Pozwala na to całościowa, karnoprawna ocena zachowania sprawcy przy zastosowaniu tzw. reguł wyłączenia wielości ocen. Wśród pozornego zbiegu przestępstw wymienia się: czyny współukarane, czyn ciągły, przestępstwo wieloczynowe, przestępstwo złożone, przestępstwo wieloodmianowe, przestępstwo trwałe⁹⁴⁵.

faktycznych. W przypadku nękania nie ma takiej zależności”. Zob. M. Budyn – Kulik, *Kodeks karny. Komentarz...*, teza 20.

⁹⁴³ M. Budyn – Kulik, *Kodeks karny. Komentarz ...*, teza 10.

⁹⁴⁴ M. Mozgawa, [w:] M. Mozgawa (red. nauk.), *Kodeks karny. Komentarz...*, s. 511.

⁹⁴⁵ Zob. P. Kardas, [w:] L. K. Paprzycki (red.), *System prawa karnego. Tom 4. Nauka o przestępstwie. Nauka o przestępstwie. Wyłączenie i ograniczenie odpowiedzialności karnej*, Wydawnictwo C. H. Beck, Instytut Nauk Prawnych PAN, Warszawa 2013, s. 863 – 878; Zob. J. Warylewski, *Prawo karne...*, s. 380 – 386; Zob. A. Marek, V. Konarska – Wrzosek, *Prawo karne...*, s. 218 – 225; Zob. Ł. Pohl, *Prawo karne...*, s. 214 – 225; Zob. A. Grześkowiak, K. Wiak, *Prawo karne...*, s. 169 – 175; Zob. L. Gardocki, *Prawo karne...*, s. 154 – 160; Zob. M. Bojarski (red. nauk.), *Prawo karne materialne. Część ogólna i szczególna...*, s. 265 – 270; Zob. M. Królikowski, R. Zawłocki, *Prawo karne*, Wydawnictwo C. H. Beck, Warszawa 2015, s. 214 – 215.

Przestępstwo znęcania się może pozostawać w zbiegu z innymi przestępstwami, w sytuacjach, kiedy zdarzenia te będą zupełnie oderwane w czasie i nie będą wynikały z zamiaru znęcania się nad pokrzywdzonym. W wytycznych Sądu Najwyższego z dnia 9 czerwca 1976 r. wskazano, że „nie ma podstaw do traktowania jako jeden z elementów znęcania się – a w konsekwencji do przyjęcia realnego zbiegu przepisów ustawy – takiego działania sprawcy powodującego określony skutek (np. uszkodzenie ciała lub pozbawienie życia), które stanowi zdarzenie oderwane w czasie i dające się wyraźnie oddzielić od czynności podjętych z zamiarem znęcania się”⁹⁴⁶.

W rozdziale III rozprawy przy rozważaniach na temat strony podmiotowej przestępstwa znęcania się wskazywano na okoliczności wyroku Sądu Najwyższego z dnia 4 marca 2008 r., w którym zajmowano się kwestią długości trwania zamiaru sprawcy znęcania się. Sąd Najwyższy stwierdził, że sprawca znęcania się zaprzestał nagannego zachowania na okres dwóch lat. Powyższe orzeczenie ma istotne znaczenie w odniesieniu do zbiegu przestępstw znęcania się. Sąd Najwyższy, w podsumowaniu uzasadnienia wyroku, stwierdził, że sprawca swoim zachowaniem wyczerpał znamiona dwóch przestępstw znęcania się, które rozdzielone zostały dwuletnią przerwą, w trakcie której sprawca prowadził „po prostu normalne życie rodzinne”⁹⁴⁷.

W rozdziale IV rozprawy przywołano okoliczności faktyczne z wyroku Sądu Apelacyjnego w Łodzi z dnia 17 września 2013 r., w którym sprawcy (rodzice) zostali uznani za winnych fizycznego i psychicznego znęcania się nad dzieckiem w wieku niemowlęcym (art. 207 § 1 k.k. pozostał w kumulatywnym zbiegu z art. 160 § 2 k.k.). Ponadto ojciec dziecka został skazany za odrębny czyn wyczerpujący dyspozycję art. 148 § 1 k.k.⁹⁴⁸

W rozdziale III rozprawy wskazywano, że przestępstwo znęcania się charakteryzuje wieloczynowy charakter, co nie wyłącza jednorazowości intensywnej i rozciągniętej w czasie. W sytuacji, kiedy sprawca swoim zachowaniem dokona czynności, wypełniającej znamiona przestępstwa nieumyślnego, to należy wyeliminować określony fragment wykonawczy i ten czyn będzie stanowił odrębne przestępstwo. W wyroku Sądu Najwyższego z dnia 26 kwietnia 2006 r. stwierdzono, że „przestępstwo znęcania się jest z reguły zachowaniem

⁹⁴⁶ Uchwała pełnego składu Izby Karnej Sądu Najwyższego z dnia 9 czerwca 1976 r., VI KZP 13/75, OSNKW 1976 z.7 – 8, poz. 86.

⁹⁴⁷ Wyrok Sądu Najwyższego – Izba Karnej z dnia 4 marca 2008 r., III KK 441/07, OSNwSK 2008 nr 1, poz. 526.

⁹⁴⁸ Wyrok Sądu Apelacyjnego w Łodzi – II Wydział Karny z dnia 17 września 2013 r., II AKa 150/13, Legalis nr 740744.

wielodziałaniowym, złożonym zazwyczaj z wielu elementów wykonawczych naruszających różne dobra, wszystkie te pojedyncze czynności wykonawcze znęcania się muszą być popełnione umyślnie. Z opisu przypisanego oskarżonemu, który zakwalifikowany został jako przestępstwo z art. 207 § 1 k.k., należało w tej sytuacji wyeliminować ten fragment wykonawczy, który polegał na nieumyślnym spowodowaniu przez oskarżonego złamania ręki pokrzywdzonej (...), które to obrażenie naruszyło czynności ciała pokrzywdzonej na okres powyżej 7 dni. Tym wyodrębnionym fragmentem zachowania się, oskarżony (...) dopuścił się odrębnego czynu wyczerpującego znamiona przestępstwa określonego w art. 157 § 3 k.k. w zw. z art. 157 § 1 k.k.”⁹⁴⁹.

W wyroku Sądu Najwyższego z dnia 9 marca 2004 r. stwierdzono, że „przy konstrukcji tego rodzaju czynów (*art. 207 § 1 k.k. w zb. z art. 157 § 1 k.k. w zb. z art. 157 § 2 k.k. - A.Ś*) może zaistnieć tego rodzaju sytuacja, że – przykładowo, przy zaakceptowaniu przez sąd kwalifikacji prawnej z art. 207 § 1 k.k. proponowanej przez prokuratora, następuje wyeliminowanie poszczególnych fragmentów z opisu czynu. Innymi słowy mówiąc, nie zachodzi potrzeba rozstrzygnięcia wyrokowego w tym zakresie, co oczywiście nie zwalnia sądu z obowiązku szczegółowego odniesienia się do tej kwestii w uzasadnieniu. W sprawie niniejszej sytuacja była odmienna, bowiem sąd I instancji nie podzielił poglądu prokuratora, iż mamy do czynienia z jednym przestępstwem określonym w art. 207 § 1 k.k. (w zb. z art. 157 § 1 k.k. i w zb. z art. 157 § 2 k.k.), a z odrębnymi przestępstwami (...) Pozostałe czyny, opisane szczegółowo w akcie oskarżenia tworzą taką samą sytuację prawną jak te trzy, które przypisano w wyroku oskarżonemu (...) Sąd meriti, po szczegółowej analizie każdego z tych czynów, prawidłowej ocenie wszystkich ujawnionych na rozprawie głównej dowodów, w tym także całkowicie lub w części sprzecznych ze sobą, musi wynik swoich rozważań i wynikłych stąd konstatacji przełożyć na rozstrzygnięcie zawarte w wyroku, a dotyczące każdego z czynów, o ile ponowna analiza materiału dowodowego nie skłoni sądu do przyjęcia rozwiązania prawnego zaproponowanego w akcie oskarżenia”⁹⁵⁰.

Warto zwrócić uwagę na jedno z najnowszych postanowień Sądu Najwyższego z dnia 6 maja 2014 r., w którym rozważano kwestię popełnienia przez sprawcę znęcania się w tym samym czasie innego przestępstwa z użyciem przemocy tj. zmuszenie do określonego zachowania, wobec tożsamego pokrzywdzonego. W tym konkretnym stanie faktycznym sprawca znęcał się nad swoją ofiarą przez ponad 2 lata i stosował formy polegające na

⁹⁴⁹ Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 26 kwietnia 2006 r., WA 15/06, OSNwSK 2006, poz. 910.

⁹⁵⁰ Wyrok Sądu Najwyższego – Izba Wojskowa z dnia 9 marca 2004 r., WA 3/04, Legalis nr 100522.

wielokrotnym wyzywaniu pokrzywdzonej słowami uznawanymi za obelżywe, złośliwym niepokojeniu, szturchaniu, popychaniu i biciu po ciele. W czasookresie znęcania się sprawca dopuścił się czynu z użyciem przemocy – silne uderzenie pokrzywdzonej pięścią w głowę, polegającego na zmuszeniu jej do podpisania deklaracji podatkowej. Sąd Najwyższy podtrzymał stanowisko wyrażone przez niższe instancje, że pomimo popełnienia czynu z art. 191 § 1 k.k. w okresie, kiedy sprawca znęcał się nad pokrzywdzoną, to nie oznacza to, że stanowił on jedno z zachowań składających się na przestępstwo znęcania się. Wskazano na konieczność uwzględnienia odmienności zamiarów, którymi kierował się oskarżony. „Dopuszczając się czynu z art. 191 § 1 k.k., chciał on przy użyciu przemocy zmusić pokrzywdzoną do określonego działania – podpisania deklaracji podatkowej, natomiast w przypadku czynu z art. 207 § 1 k.k. użyta przez sprawcę przemoc ukierunkowana była na zadanie pokrzywdzonej bólu fizycznego i dolegliwych cierpień moralnych. Skoro zachowania oskarżonego objęte były dwoma zamiarami, to nie mogą one zostać uznane za ten sam czyn czy też za zachowania składające się na ten sam czyn”⁹⁵¹.

Powyższe orzeczenie jest o tyle istotne, iż wprowadza nowe spojrzenie na kwestię zbiegu przestępstw znęcania się i zmuszania do określonego zachowania. Pojawia się tu pewnego rodzaju innowacyjność w postrzeganiu zachowań opartych na przemocy. Sprowadza się ona do tego, że wśród wielości zachowań polegających na znęcaniu istnieje możliwość wyodrębnienia szczególnego czynu, który stanowi zniamię innego przestępstwa. Do tej pory prezentowany był w większości pogląd, że przestępstwa znęcania się i zmuszania do określonego zachowania mogą pozostawać w zbiegu pomijalnym⁹⁵², a nie w zbiegu realnym przestępstw.

⁹⁵¹ Postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 6 maja 2014 r., III KK 462/13, Lex nr 1466583.

⁹⁵² A. Wąsek, J. Warylewski, [w:] A. Wąsek, R. Zawłocki (red.), *Kodeks karny. Część szczególna. Komentarz...*, s. 1214; V. Konarska – Wrzosek, [w:] J. Warylewski (red.), *System prawa karnego...*, s. 992; J. Kosonoga, [w:] R. A. Stefański (red.), *Kodeks karny. Komentarz...*, s. 1308; A. Marek, *Kodeks karny. Komentarz...*, s. 472; M. Mozgawa, [w:] M. Mozgawa (red. nauk.), *Kodeks karny. Komentarz...*, s. 574; A. Muszyńska, [w:] J. Giezek (red. nauk.), *Kodeks karny. Część szczególna. Komentarz...*, s. 583; M. Budyn – Kulik, *Rodzaje „przemocy partnerskiej” wobec...*, s. 15; A. Kowalczyk, *Stosowanie instytucji warunkowego umorzenia postępowania karnego wobec sprawców przemocy domowej...*, s. 141.

Rozdział VII. Konsekwencje prawno – karne przestępstwa znęcania się

§ 1. Ustawowe zagrożenie

W art. 184 k.k. z 1969 r. ustawodawca przewidywał za przestępstwo znęcania się dwa ustawowe zagrożenia karą pozbawienia wolności. Za typ podstawowy tego przestępstwa groziła kara pozbawienia wolności od 6 miesięcy do 5 lat. Natomiast za typ kwalifikowany – kara pozbawienia wolności od 1 roku do 10 lat, przy czym typem kwalifikowanym z art. 184 § 2 k.k. z 1969 r. było do 1995 r. „targnięcie się pokrzywdzonego na własne życie”. Dopiero w 1995 r. art. 184 § 2 k.k. z 1969 r. uzupełniono o dodatkowe znamię w postaci „szczególnego okrucieństwa”. Na gruncie obecnie obowiązującego kodeksu karnego ustawodawca zmodyfikował wymiar kary pozbawienia wolności w ten sposób, że obniżył jej dolną granicę w przypadku typu podstawowego i zaostrzył odpowiedzialność karną za typ kwalifikowany w postaci „targnięcia się pokrzywdzonego na własne życie”. Ze względu na wysokość ustawowego zagrożenia przestępstwo znęcania się jest występkiem (art. 7 k.k.).

Ustawodawca przy przestępstwie znęcania się uzależnił wysokość zagrożenia karnego od typów czynów zabronionych. Typ podstawowy przestępstwa określony w art. 207 § 1 k.k. zagrożony jest karą pozbawienia wolności od 3 miesięcy do lat 5. Typ kwalifikowany określony w art. 207 § 2 k.k. zagrożony jest karą pozbawienia wolności od roku do lat 10. Natomiast typ kwalifikowany określony w art. 207 § 3 k.k. zagrożony jest karą pozbawienia wolności od 2 do 12 lat⁹⁵³.

⁹⁵³ A. Wąsek, J. Warylewski, [w:] A. Wąsek, R. Zawłocki (red.), *Kodeks karny. Część szczególna. Komentarz. Tom I*, 4 Wydanie, Wydawnictwo C. H. Beck, Warszawa 2010, s. 1219; S. Hypś, [w:] M. Królikowski, R. Zawłocki (red.), *Kodeks karny. Część szczególna. Tom I. Komentarz*, Wydawnictwo C. H. Beck, Warszawa 2013, s. 750; S. Hypś, [w:] A. Grześkowiak, K. Wiak (red.), *Kodeks karny. Komentarz*, 2 wydanie, Wydawnictwo C. H. Beck, Warszawa 2014, s. 820; M. Szewczyk [w:] A. Zoll (red. nauk.), *Kodeks karny. Część szczególna. Tom II. Komentarz*, 4 Wydanie, Warszawa 2013, s. 894; M. Szwarczyk, [w:] T. Bojarski (red. nauk.), *Kodeks karny. Komentarz*, 7 Wydanie poprawione i uzupełnione, Warszawa 2016, s. 603; A. Muszyńska, [w:] J. Giezek (red. nauk.), *Kodeks karny. Część szczególna. Komentarz*, Wydawnictwo Lex, Warszawa 2014, s. 582; J. Kosonoga, [w:] R. A. Stefański (red.), *Kodeks karny. Komentarz*, 2 Wydanie, Warszawa 2015, s. 1309; Z. Siwik, [w:] M. Filar (red. nauk.), *Kodeks karny. Komentarz*, 5 Wydanie, Warszawa 2016, s. 1289.

W uchwale Sądu Najwyższego z dnia 9 czerwca 1976 r.,⁹⁵⁴ określono wytyczne, którymi powinno kierować się w sprawach o przestępstwa przeciwko rodzinie. Sąd Najwyższy wskazał, że jeżeli sprawcą przestępstwa jest członek rodziny (obecnie byłaby to osoba najbliższa), to „szczególnego znaczenia nabierają ogólne zasady sądowego wymiaru kary, które powinny mieć na względzie zarówno zapobieganie powtarzaniu się tych przestępstw, jak i unikanie doprowadzenia do rozbicia rodziny, gdy istnieją szanse jej utrzymania”⁹⁵⁵. W ten sposób podkreślono dwie podstawowe funkcje prawa karnego. Pierwsza to funkcja prewencyjna – mająca powstrzymać przed popełnianiem przestępstw, a druga to funkcja ochronna, która w tym przypadku otacza troską rodzinę. Poza tym Sąd Najwyższy wskazał na dodatkowy cel kary kryminalnej jakim jest „wdrożenie sprawcy do rzetelnego wypełniania swoich obowiązków wobec rodziny i kształtowanie poczucia odpowiedzialności za jej prawidłowe funkcjonowanie. Sądy stosując te zasady i indywidualizując je w konkretnych sprawach, powinny wymierzać przede wszystkim kary o charakterze wolnościowym, aby – jeżeli istnieje szansa utrzymania rodziny – nie doprowadzać do jej całkowitego rozbicia”⁹⁵⁶.

Jednym z założeń reformy prawa karnego jest dążenie do zmniejszenia rozmiarów prizonizacji poprzez zastąpienie sankcji o charakterze izolacyjnym reakcją wolnościową – o podobnym charakterze dolegliwości⁹⁵⁷. W uzasadnieniu do nowelizacji k.k. z dnia 20 lutego 2015 r. określono strategię polityczno – kryminalne, w tym także dotyczące wymiaru kary w kontekście aktualnej oraz postulowanej reakcji prawno – karnej. Przed 1 lipca 2015 r. w przypadku przestępstw zagrożonych karą pozbawienia wolności od 3 miesięcy do lat 5, czyli także z art. 207 § 1 k.k., dominowała kara pozbawienia wolności z warunkowym zawieszeniem jej wykonania. Natomiast postulowana zmiana, która obowiązuje od 1 lipca 2015 r., dotyczy orzekania kary grzywny lub kary ograniczenia wolności do lat 2 lub wyjątkowo kary pozbawienia wolności z warunkowym zawieszeniem jej wykonania albo bezwzględna kara pozbawienia wolności. W przypadku przestępstw zagrożonych karą pozbawienia wolności od 1 roku do lat 10, w tym także z art. 207 § 2 k.k., również

⁹⁵⁴ Uchwała pełnego składu Izby Karnej Sądu Najwyższego z dnia 9 czerwca 1976 r., VI KZP 13/75, OSNKW 1976, z.7 – 8, poz. 86.

⁹⁵⁵ Ibidem.

⁹⁵⁶ Ibidem.

⁹⁵⁷ M. Małecki, *Rozdział 9. Ustawowe zagrożenie karą i sądowy wymiar kary*, [w:] W. Wróbel (red.), *Nowelizacja prawa karnego 2015. Komentarz*, Wydawnictwo Krakowski Instytut Prawa Karnego, Kraków 2015, s. 283.

dominowała kara pozbawienia wolności z warunkowym zawieszeniem jej wykonania. Od 1 lipca 2015 r. oczekiwana reakcja prawo – karna to kara grzywny lub kara ograniczenia wolności, kara mieszana (przy czym kara pozbawienia wolności z warunkowym zawieszeniem wykonania⁹⁵⁸ lub bezwzględna) lub bezwzględna kara pozbawienia wolności, w przypadku nadzwyczajnego obostrzenia do lat 15. Natomiast w przypadku przestępstw zagrożonych karą od 2 do 12 lat, w tym z art. 207 § 3 k.k., także dominująca była kara pozbawienia wolności z warunkowym jej zawieszeniem.

§ 2. Modyfikacje ustawowego zagrożenia

Nowelizacja k.k. z 20 lutego 2015 r. wprowadziła istotne zmiany, które dotyczą m.in. możliwości orzekania kar alternatywnych wobec kary pozbawienia wolności. W tym zakresie regulacje art. 37a k.k. i 37b k.k. odgrywają zasadnicze znaczenie. Z uwagi na wymiar i rodzaj sankcji za przestępstwo znęcania się, sąd może rozważyć celowość orzeczenia zamiast kary pozbawienia wolności kar alternatywnych⁹⁵⁹. W art. 37a k.k. określono, że jeżeli ustawa przewiduje zagrożenie karą pozbawienia wolności nieprzekraczającą 8 lat, można zamiast tej kary orzec grzywnę albo karę ograniczenia wolności, o której mowa w art. 34 § 1a pkt 1 lub 4⁹⁶⁰. Zatem powyższy przepis przekształca sankcje jednorodne, określone w przepisach typizujących – w sankcje alternatywne oraz stanowi dyrektywę sądowego wymiaru kary⁹⁶¹.

Artykuł 37a k.k. może mieć zastosowanie w przypadku przestępstwa znęcania się typu podstawowego (art. 207 § 1 k.k.), gdyż górna granica wymiaru kary za to przestępstwo wynosi 5 lat. W ten sposób spełniona zostaje przesłanka z art. 37a k.k. stanowiąca o

⁹⁵⁸ Nowelizacja k.k. z dnia 11 marca 2016 r. wyłączyła stosowanie instytucji warunkowego zawieszenia wykonania kary pozbawienia wolności w przypadku kary mieszanej (art. 37b k.k.).

⁹⁵⁹ E. Hryniewicz – Lach, [w:] M. Królikowski, R. Zawłocki (red.), *Kodeks karny. Część ogólna. Tom II. Komentarz*, 3 Wydanie, Wydawnictwo C. H. Beck, Warszawa 2015, s. 43; Z. Siwik, [w:] M. Filar (red. nauk.), *Kodeks karny. Komentarz...*, s. 1289.

⁹⁶⁰ Sformułowanie „o której mowa w art. 34 § 1a pkt 1 lub 4” dodane przez art. 1 pkt 3 ustawy z dnia 11 marca 2016 r. (Dz. U. 2016 poz. 428) zmieniającą niniejszą ustawę z dniem 15 kwietnia 2016 r.

⁹⁶¹ Zob. B. Szczygieł, [w:] M. Melezini (red.), *System prawa karnego. Tom 6. Kary i inne środki reakcji prawnokarnej*, 2 wydanie, Wydawnictwo C. H. Beck, Instytut Nauk Prawnych PAN, Warszawa 2016, s. 279; M. Małecki, *Rozdział 9. Ustawowe zagrożenie karą i sądowy wymiar kary*, [w:] W. Wróbel (red.), *Nowelizacja prawa karnego 2015. Komentarz...*, s. 286.

nieprzekraczalnej wysokości kary pozbawienia wolności w wymiarze 8 lat. Natomiast wymiar kary pozbawienia wolności za typy kwalifikowane przestępstwa znęcania się wynosi odpowiednio 10 lat – art. 207 § 2 k.k., i 12 lat – art. 207 § 3 k.k. Oznacza to, że za typy kwalifikowane przestępstwa znęcania się nie można orzec alternatywnej kary grzywny lub kary ograniczenia wolności na podstawie art. 37a k.k.

W przypadku orzeczenia kary grzywny zastosowanie znajdzie przepis art. 33 k.k. Nowelizacja k.k. z dnia 20 lutego 2015 r. uchyliła m.in. art. 58 § 2 k.k., który zakazywał orzekania grzywny, jeżeli dochody sprawcy, jego stosunki majątkowe lub możliwości zarobkowe uzasadniają przekonanie, że sprawca grzywny nie uiszczy i nie będzie jej można ściągnąć w drodze egzekucji. Uchylenie tego przepisu potwierdza dyrektywę pierwszeństwa kar wolnościowych (art. 58 § 1 k.k.) i stanowi dla sądu ułatwienie dla orzekania grzywny zamiast kary pozbawienia wolności z warunkowym jej zawieszeniem⁹⁶².

W przypadku sprawców przestępstwa znęcania się orzeczenie grzywny może nie spełnić celów kary, gdyż jej uiszczenie może pochodzić z budżetu rodziny. Dolegliwości finansowe wobec sprawcy przestępstwa znęcania się mogą powodować przyczynę do dalszych konfliktów w relacjach z ofiarą. Należy brać pod uwagę, że wprawdzie art. 207 k.k. stanowi o fizycznym lub psychicznym znęcaniu się, jednakże może także wystąpić przemoc ekonomiczna. Ważniejsze wobec sprawcy przestępstwa znęcania się wydają się być te instrumenty prawa karnego, które ograniczą jego wolność oraz spowodują, że podejmie on pracę nad zmianą dotychczasowych zachowań.

Przy orzeczeniu przez sąd kary ograniczenia wolności zastosowanie znajdą regulacje z art. 34 i art. 35 k.k. Warto zwrócić uwagę na najnowsze zmiany dotyczące kary ograniczenia wolności wprowadzone przez nowelizację k.k. z 20 lutego 2015 r. i nowelizację k.k. z dnia 11 marca 2016 r. Po pierwsze nowelizacja k.k. z dnia 20 lutego 2015 r. zmieniła wymiar kary ograniczenia wolności. Na podstawie art. 34 § 1 k.k. jeżeli ustawa nie stanowi inaczej, kara ograniczenia wolności trwa najkrócej miesiąc, najdłużej 2 lata (wymierza się ją w miesiącach i latach). Po drugie nowelizacja k.k. z 20 lutego 2015 r. w art. 34 § 1a k.k. określiła cztery postacie kary ograniczenia wolności, z czego dwa zostały uchylone przez nowelizację k.k. z dnia 11 marca 2016 r.⁹⁶³ W chwili obecnej kara ograniczenia wolności może polegać na

⁹⁶² M. Małecki, *Rozdział 9. Ustawowe zagrożenie karą i sądowy wymiar kary*, [w:] W. Wróbel (red.), *Nowelizacja prawa karnego 2015. Komentarz...*, s. 308.

⁹⁶³ Nowelizacja k.k. z dnia 11 marca 2016 r. uchyliła dwa obowiązki z art. 34 § 1a pkt 2 i 3 k.k. (wprowadzone nowelizacją k.k. z dnia 20 lutego 2015 r.), tj. obowiązku pozostawania w miejscu stałego pobytu lub w innym wyznaczonym miejscu, z zastosowaniem systemu dozoru elektronicznego oraz obowiązku o którym mowa w art.

obowiązku wykonywania nieodpłatnej, kontrolowanej pracy na cele społeczne⁹⁶⁴ lub na potrąceniu od 10% do 25% wynagrodzenia za pracę w stosunku miesięcznym na cel społeczny wskazany przez sąd (art. 34 § 1a pkt 1 i 4 k.k.). Zatem istota kary ograniczenia wolności sprowadza się do obowiązku wykonywania pracy, a niezdolność do wykonywania pracy stanowi przeszkodę w orzeczeniu tejże kary. Powyższy obowiązek i potrącenie orzeka się łącznie lub osobno (art. 34 § 1b k.k.⁹⁶⁵). W czasie odbywania kary ograniczenia wolności skazany nie może bez zgody sądu zmieniać miejsca stałego pobytu oraz ma obowiązek udzielania wyjaśnień dotyczących przebiegu odbywania kary (art. 34 § 2 pkt 1 i 3 k.k.). W literaturze wskazuje się, że są to dodatkowe i nie stanowiące istoty kary ograniczenia wolności – ale jednocześnie obligatoryjne – elementy, w każdej formie wykonywania kary ograniczenia wolności⁹⁶⁶. Nowelizacja k.k. z dnia 11 marca 2016 r. zmieniła treść art. 34 § 3 k.k. w ten sposób, że wymierzając karę ograniczenia wolności, sąd może orzec świadczenie

w art. 72 § 1 pkt 4 – 7a. Wyeliminowanie systemu dozoru elektronicznego jako formy kary ograniczenia wolności było spowodowane chęcią przywrócenia tego systemu jako formy kary pozbawienia wolności. Reforma wprowadzona nowelizacją k.k. z dnia 20 lutego 2015 r. spowodowała, że przeniesiono uprawnienia do sięgania po system dozorów elektronicznych z sądów penitencjarnych na sądy orzekające w sprawie. W praktyce okazało się to wysoce nieefektywne i mogło doprowadzić do zmarginalizowania instytucji systemu dozoru elektronicznego w sferze polityki karnej. Zob. Uzasadnienie ustawy z dnia 11 marca 2016 r. o zmianie ustawy – Kodeks karny oraz ustawy – Kodeks karny wykonawczy (druk nr 218) str. 2 [dostęp w Internecie: <http://www.sejm.gov.pl/sejm8.nsf/druk.xsp?nr=218>]. W uzasadnieniu do nowelizacji k.k. z dnia 11 marca 2016 r. wskazano, że eliminacja obowiązków, o których mowa w art. 72 § 1 pkt 4 – 7a, jako samodzielnej treści kary ograniczenia wolności, była spowodowana niewspółmiernością do stopnia społecznej szkodliwości popełnionego przez sprawcę czynu. Wobec zamierzeń ustawodawcy obowiązki te mogą stanowić jedynie element akcesoryjny kary ograniczenia wolności. Zob. Uzasadnienie projektu ustawy z dnia 11 marca 2016 r. o zmianie ustawy – Kodeks postępowania karnego oraz niektórych innych ustaw (druk nr 207) str. 17 [dostęp w Internecie: <http://www.sejm.gov.pl/sejm8.nsf/druk.xsp?nr=207>] 17.09.2016 r.

⁹⁶⁴ Artykuł 58 § 2a k.k. Kary ograniczenia wolności w postaci obowiązku, o którym mowa w art. 34 § 1a pkt 1, nie orzeka się, jeżeli stan zdrowia oskarżonego lub jego właściwości i warunki osobiste uzasadniają przekonanie, że oskarżony nie wykona tego obowiązku.

⁹⁶⁵ Artykuł 34 § 1b k.k. stanowi, że „obowiązki i potrącenie, o których mowa w § 1a, orzeka się łącznie lub osobno”. Przepis ten odnosi się bezpośrednio do nowelizacji k.k. z dnia 20 lutego 2015 r., w której w art. 34 § 1a pkt 1, 2 i 3 k.k. wprowadzono trzy obowiązki. Jednakże nowelizacja k.k. z dnia 11 marca 2016 r. uchyliła dwa z nich (art. 34 § 1a pkt 2 i 3 k.k.) i pozostawiła jeden obowiązek określony w art. 34 § 1a pkt 1 k.k. Dlatego ustawodawca kierując się prawidłowymi zasadami techniki prawodawczej powinien dostosować treść przepisu art. 34 § 1b k.k. w ten sposób, aby zamienić słowo „obowiązki” na „obowiązek”.

⁹⁶⁶ T. Sroka, *Rozdział 4. Kara ograniczenia wolności*, [w:] W. Wróbel (red.), *Nowelizacja prawa karnego 2015. Komentarz*, Wydawnictwo Krakowski Instytut Prawa Karnego, Kraków 2015, s. 86.

pieniężne wymienione w art. 39 pkt 7 lub obowiązki, o których mowa w art. 72 § 1 pkt 2 – 7a⁹⁶⁷. Zatem po nowelizacji k.k. z dnia 11 marca 2016 r. na podstawie art. 34 § 3 sąd może orzec świadczenie pieniężne (art. 39 pkt 7 k.k.) lub dziewięć obowiązków z art. 72 § 1 k.k. (od pkt 2 do pkt 7a). Do orzekania świadczenia pieniężnego wymienionego w art. 39 pkt 7 oraz obowiązków, o których mowa w art. 72 § 1 pkt 2 – 7a, przepis art. 74 stosuje się odpowiednio (art. 35 § 4 k.k.). W tym miejscu należy jedynie zasygnalizować, iż w celu efektywnego odbywania kary ograniczenia wolności ustawodawca zrezygnował w tym przypadku z instytucji warunkowego zawieszenia jej wykonania na okres próby⁹⁶⁸.

Przyjęta poprzez nowelizację k.k. z dnia 20 lutego 2015 r. oraz nowelizację z dnia 11 marca 2016 r. konstrukcja kary ograniczenia wolności powoduje, że jest ona najbardziej elastyczną ze wszystkich znanych kar w kodeksie karnym i możliwą do konkretyzowania *a casu ad casum*⁹⁶⁹. T. Sroka uważa, że przyjęty przez ustawodawcę nowy model kary ograniczenia wolności, wyraźnie łączy treść tejże kary z jej nazwą. Ten rodzaj kary ogranicza skazanemu różnego rodzaju wolności, tj. wolność wyboru pracy, miejsca pobytu, sposobu dysponowania wynagrodzeniem ze stosunku pracy, a także prawa do autodeterminacji swoich zachowań. T. Sroka opowiada się za koncepcją jedności kary ograniczenia wolności – mimo możliwości wykonywania jej w kilku różnych formach, wszystkie formy łącznie składają się na jedną i niepodzielną sankcję. Zdaniem Autora „kara ograniczenia wolności powinna być raczej postrzegana jako alternatywa zarówno dla grzywny, kary pozbawienia wolności z warunkowym zawieszeniem jej wykonania, jak i krótkoterminowej kary pozbawienia wolności”⁹⁷⁰.

⁹⁶⁷ Według nowelizacji z dnia 20 lutego 2015 r. były to „obowiązki, o których mowa w art. 72 § 1 pkt 2 i 3”.

⁹⁶⁸ Uzasadnienie projektu ustawy z dnia 20 lutego 2015 r. o zmianie ustawy – Kodeks karny oraz niektórych innych ustaw (druk nr 2393) str. 15 – 16 [dostęp w Internecie: <http://www.sejm.gov.pl/Sejm7.nsf/druk.xsp?nr=2393>] 17.09.2016 r.

⁹⁶⁹ A. Sakowicz, *Opinia prawna na temat projektu ustawy z dnia 20 lutego 2015 r. o zmianie ustawy – Kodeks karny oraz niektórych innych ustaw (druk sejmowy nr 2393)*, str. 3 – 4 [dostęp w Internecie: <http://orka.sejm.gov.pl/rexdomk7.nsf/Opdodr?OpenPage&nr=2393>] 17.09.2016 r.; Uzasadnienie projektu ustawy z dnia 20 lutego 2015 r. o zmianie ustawy – Kodeks karny oraz niektórych innych ustaw (druk nr 2393) str. 10 [dostęp w Internecie: <http://www.sejm.gov.pl/Sejm7.nsf/druk.xsp?nr=2393>] 17.09.2016 r.; T. Sroka, *Rozdział 4. Kara ograniczenia wolności*, [w:] W. Wróbel (red.), *Nowelizacja prawa karnego 2015. Komentarz...*, s. 87.

⁹⁷⁰ T. Sroka, *Rozdział 4. Kara ograniczenia wolności*, [w:] W. Wróbel (red.), *Nowelizacja prawa karnego 2015. Komentarz...*, s. 85 – 87, 144.

Słusznie wskazuje V. Konarska – Wrzosek, iż w przypadków sprawców przestępstwa znęcania się – co do zasady – bardziej odpowiednia będzie kara zamienna ograniczenia wolności, niż kara grzywny. Autorka podkreśla, że w przypadku zamiennej kary ograniczenia wolności można na skazanego „nałożyć prawie cały zestaw obowiązków wymienionych w art. 72 k.k. dyscyplinujących sprawcę i chroniących go przed ponownym wejściem w konflikt z prawem, a także zapewniających bezpieczeństwo i spokój ofierze”⁹⁷¹.

Nowy model kary ograniczenia wolności sprawia, że przykładowo skazany za przestępstwo znęcania się, który jest osobą zatrudnioną będzie miał potrącone 20% wynagrodzenia za pracę oraz po godzinach będzie miał obowiązek wykonywania nieodpłatnej, kontrolowanej pracy na cele społeczne, dodatkowo nie będzie mógł zmieniać miejsca stałego pobytu i będzie musiał uczestniczyć w oddziaływaniach korekcyjno – edukacyjnych, a ponadto poddany zostanie terapii uzależnień (po wyrażeniu zgody). Powyższa przykładowa konstrukcja kary ograniczenia wolności pokazuje jak bardzo wolność skazanego może zostać ograniczona. Zastanawiające jest w jaki sposób ograniczenie wolności skazanego za przestępstwo znęcania się, do którego doszło w rodzinie, wpłynie na relacje w niej występujące? Czy skazany za przestępstwo znęcania się będzie w stanie udźwignąć ciężar wszelkich rygorów kary ograniczenia wolności? Należy pamiętać, że na podstawie art. 65 § 1 k.k.w. niewykonanie któregośkolwiek z obowiązków lub potrącenia wynagrodzenia będzie stanowić podstawę do zarządzenia wykonania zastępczej kary pozbawienia wolności. Bez wątpienia nowy model kary ograniczenia wolności niesie bardziej doniosłe sankcje wobec skazanego, niż kara pozbawienia wolności z warunkowym zawieszeniem jej wykonania na okres próby.

Należy zwrócić uwagę na przepis art. 58 § 1 k.k., który stanowi dyrektywę sądowego wymiaru kary, która nakazuje orzekać karę pozbawienia wolności tylko wtedy, gdy inna kara lub środek karny nie może spełnić celów kary. Powyższa norma znajduje zastosowanie, we wszystkich przypadkach, w których „ustawa przewiduje możliwość wyboru kary, a przestępstwo zagrożone jest karą pozbawienia wolności nieprzekraczającą 5 lat”. W literaturze przedmiotu wskazuje się, że sformułowanie „ustawa przewiduje możliwość wyboru kary” – z językowego punktu widzenia – zdaje się nie dotyczyć wyłącznie ustawowego zagrożenia karą, ale także innych przepisów dających możliwość wyboru

⁹⁷¹ V. Konarska – Wrzosek, [w:] J. Warylewski (red.), *System prawa karnego. Tom 10. Przestępstwa przeciwko dobrom indywidualnym*, 2 wydanie, Wydawnictwo C. H. Beck, Instytut Nauk Prawnych PAN, Warszawa 2016, s. 995.

rodzaju kary, czyli np. sankcji alternatywnych z art. 37a k.k. Poza tym przestępstwo nie może być zagrożone karą pozbawienia wolności przekraczającą 5 lat⁹⁷². A. Sakowicz postuluje umieszczenie treści przepisu art. 37a k.k. w rozdziale VI kodeksu karnego (Zasady wymiaru kary i środków karnych), gdyż przepis ten zastąpił rozwiązanie przyjmowane wcześniej w art. 58 § 3 k.k.⁹⁷³.

Nowelizacja k.k. z dnia 20 lutego 2015 r. zmieniła treść art. 58 § 1 k.k. m.in. poprzez usunięcie sformułowania „bez warunkowego zawieszenia jej wykonania” wobec kary pozbawienia wolności. W aktualnym brzmieniu art. 58 § 1 k.k. jednoznacznie wydaje się orzekanie sankcji nieizolacyjnych przed bezwzględną karą pozbawienia wolności oraz karą pozbawienia wolności z warunkowym zawieszeniem jej wykonania. Oznacza to, iż w pierwszej kolejności należy rozstrzygnąć czy cele kary zostaną spełnione przez grzywnę lub karę ograniczenia wolności, a jeżeli nie, to należy to uzasadnić i dopiero wymierzyć karę pozbawienia wolności⁹⁷⁴.

Na podstawie dwóch powyższych akapitów należy dojść do wniosku, iż art. 58 § 1 k.k. może mieć zastosowanie do sprawcy przestępstwa znęcania się z art. 207 § 1 k.k. Po pierwsze z uwagi na możliwość wyboru rodzaju kary, jaką generuje art. 37a k.k. w związku z art. 207 § 1 k.k. Po drugie ustawowe zagrożenie karą pozbawienia wolności z art. 207 § 1 k.k. wynosi 5 lat, czyli nie przekracza tej granicy (w przeciwieństwie do typów kwalifikowanych z art. 207 § 2 i 3 k.k.). W pierwszej kolejności sąd zostanie zobligowany do rozstrzygnięcia czy cele kary wobec sprawcy przestępstwa znęcania się nie zostaną spełnione przez grzywnę lub karę ograniczenia wolności lub środek karny – jeżeli nie – to będzie musiał to uzasadnić i wymierzyć karę pozbawienia wolności, decydując następnie o zasadności jej warunkowego zawieszenia.

W art. 37b k.k. przewidziano instytucję tzw. „kary mieszanej”, jako kombinowanej represji karnoprawnej polegającej na połączeniu krótkoterminowej kary pozbawienia

⁹⁷² M. Małecki, *Rozdział 9. Ustawowe zagrożenie karą i sądowy wymiar kary*, [w:] W. Wróbel (red.), *Nowelizacja prawa karnego 2015. Komentarz...*, s. 304 – 306.

⁹⁷³ A. Sakowicz, *Opinia prawna na temat projektu ustawy z dnia 20 lutego 2015 r. o zmianie ustawy – Kodeks karny oraz niektórych innych ustaw (druk sejmowy nr 2393)*, str. 9, A. Sakowicz, *Opinia prawna na temat relacji między projektowanym art. 37a kodeksu karnego a obowiązującym przepisem art. 58 k.k.*, s. 1 – 6 [dostęp w Internecie: <http://orka.sejm.gov.pl/rexdomk7.nsf/Opdodr?OpenPage&nr=2393>] 17.09.2016 r.

⁹⁷⁴ M. Małecki, *Rozdział 9. Ustawowe zagrożenie karą i sądowy wymiar kary*, [w:] W. Wróbel (red.), *Nowelizacja prawa karnego 2015. Komentarz...*, s. 306 – 307.

wolności z karą ograniczenia wolności do lat 2⁹⁷⁵. Słuszne uwagi poczynił M. Małecki na temat „całkowitej nieadekwatności” terminu „kara mieszana”, gdyż w art. 37b k.k. nie mamy do czynienia z jedną karą, tylko występują jednocześnie dwie kary – pozbawienia wolności i ograniczenia wolności. Ponadto nie dochodzi do wymieszania powyższych kar, lecz do jednoczesnego ich zastosowania wobec jednego sprawcy, z uwzględnieniem zasad wymiaru i sposobu wykonywania każdej z tych kar z osobna⁹⁷⁶.

Artykuł 37b k.k. stanowi, że w sprawie o występki zagrożony karą pozbawienia wolności niezależnie od dolnej granicy ustawowego zagrożenia przewidzianego w ustawie za dany czyn, sąd może orzec jednocześnie karę pozbawienia wolności w wymiarze nieprzekraczającym 3 miesięcy, a jeżeli górna granica ustawowego zagrożenia wynosi przynajmniej 10 lat – 6 miesięcy, oraz karę ograniczenia wolności do lat 2. Przepisów art. 69 – 75 nie stosuje się. W pierwszej kolejności wykonuje się wówczas karę pozbawienia wolności, chyba że ustawa stanowi inaczej.

Zmiany zaprezentowane w powyższym przepisie prawnym spowodowane były nadmierną praktyką stosowania kary pozbawienia wolności wraz z warunkowym zawieszeniem jej wykonania. W ocenie ustawodawcy powodowało to sytuacje, w których skazany nie odczuwał dolegliwości związanych z sankcją karną za popełnione przestępstwo. Niekiedy instytucja warunkowego zawieszenia wykonania kary pozbawienia wolności była stosowana kilkakrotnie wobec tego samego sprawcy. To wszystko sprawiało, że w odbiorze społecznym, w tym również wśród samych skazanych, kara pozbawienia wolności z warunkowym zawieszeniem jej wykonania była postrzegana jako fikcyjna dolegliwość, stąd cel probacyjny nie był przez nią realnie realizowany⁹⁷⁷.

Zdaniem ustawodawcy „istota reakcji karnej w postaci tzw. kary mieszanej sprowadza się do krótkoterminowego pobytu w zakładzie karnym, a następnie dłuższej okresowo kary ograniczenia wolności. Tym samym pobyt w zakładzie karnym ma pełnić funkcję

⁹⁷⁵ Uzasadnienie projektu ustawy z dnia 20 lutego 2015 r. o zmianie ustawy – Kodeks karny oraz niektórych innych ustaw (druk nr 2393) str. 11 – 12 [dostęp w Internecie: <http://www.sejm.gov.pl/Sejm7.nsf/druk.xsp?nr=2393>] 17.09.2016 r.

⁹⁷⁶ M. Małecki, *Sekwencja krótkoterminowej kary pozbawienia wolności i kary ograniczenia wolności (art. 37b k.k.) – zagadnienia podstawowe*, Palestra 2015 nr 7 – 8, s. 39 – 43; M. Małecki, *Rozdział 9. Ustawowe zagrożenie karą i sądowy wymiar kary*, [w:] W. Wróbel (red.), *Nowelizacja prawa karnego 2015. Komentarz...*, s. 296 – 298.

⁹⁷⁷ Uzasadnienie projektu ustawy z dnia 20 lutego 2015 r. o zmianie ustawy – Kodeks karny oraz niektórych innych ustaw (druk nr 2393) str. 5 [dostęp w Internecie: <http://www.sejm.gov.pl/Sejm7.nsf/druk.xsp?nr=2393>] 17.09.2016 r.

odstraszającą, stanowiąc pewien rodzaj realnego ostrzeżenia skazanego⁹⁷⁸. Poza tym w uzasadnieniu projektu stwierdzono, że w wielu sytuacjach wymierzenie krótkoterminowej kary izolacyjnej spełnia cele prewencji szczególnej. Dodatkowo kara ograniczenia wolności mogłaby wzmocnić oddziaływania penalne wobec skazanego oraz wpłynąć na poprawę jego zachowania, a jednocześnie pozbawiona byłaby stygmatyzującego skutku, jaki powoduje długotrwały pobyt w zakładzie karnym⁹⁷⁹.

Słusznie wskazuje A. Sakowicz, że położenie nacisku na kary wolnościowe, nie powinno wywoływać ocen, że projekt liberalizuje, czy też łagodzi odpowiedzialność karną. Zdaniem Autora „projektowane zmiany, które zmierzają do ograniczenia orzekania kary pozbawienia wolności zasługują na aprobatę⁹⁸⁰. B. Szczygieł podkreśla, że „badania kryminologiczne podważyły przekonanie co do wartości resocjalizacyjnej pozbawienia wolności⁹⁸¹”.

W początkowym brzmieniu art. 37b k.k. wprowadzonym ustawą z dnia 20 lutego 2015 r. o zmianie ustawy – Kodeks karny oraz niektórych innych ustaw, przewidywano możliwość warunkowego zawieszenia wykonania krótkoterminowej kary pozbawienia wolności. Z czasem dostrzeżono, iż skuteczność kary mieszanej jest znacznie obniżona, jeżeli krótkoterminowa kara pozbawienia wolności może podlegać warunkowemu zawieszeniu jej wykonania⁹⁸². Dlatego ustawodawca zdecydował się na wyłączenie stosowania przepisów art. 69 – 75 w przypadku art. 37b k.k.⁹⁸³. Jednocześnie należy mieć na uwadze treść art. 17a k.k.w., który w § 1 stanowi, że w razie orzeczenia wobec skazanego kary pozbawienia

⁹⁷⁸ Uzasadnienie projektu ustawy z dnia 11 marca 2016 r. o zmianie ustawy – Kodeks postępowania karnego oraz niektórych innych ustaw (druk nr 207) str. 17 [dostęp w Internecie: <http://www.sejm.gov.pl/sejm8.nsf/druk.xsp?nr=207>] 17.09.2016 r.

⁹⁷⁹ Uzasadnienie projektu ustawy z dnia 20 lutego 2015 r. o zmianie ustawy – Kodeks karny oraz niektórych innych ustaw (druk nr 2393) str. 12 [dostęp w Internecie: <http://www.sejm.gov.pl/Sejm7.nsf/druk.xsp?nr=2393>] 17.09.2016 r.

⁹⁸⁰ A. Sakowicz, *Opinia prawna na temat projektu ustawy z dnia 20 lutego 2015 r. o zmianie ustawy – Kodeks karny oraz niektórych innych ustaw (druk sejmowy nr 2393)*, str. 3 – 4 [dostęp w Internecie: <http://orka.sejm.gov.pl/rexdomk7.nsf/Opdodr?OpenPage&nr=2393>] 17.09.2016 r.

⁹⁸¹ B. Szczygieł, [w:] M. Melezini (red.), *System prawa karnego. Tom 6. Kary i inne środki reakcji prawnokarnej, ...*, s. 275.

⁹⁸² Uzasadnienie projektu ustawy z dnia 11 marca 2016 r. o zmianie ustawy – Kodeks postępowania karnego oraz niektórych innych ustaw (druk nr 207) str. 17 [dostęp w Internecie: <http://www.sejm.gov.pl/sejm8.nsf/druk.xsp?nr=207>] 17.09.2016 r.

⁹⁸³ Artykuł 7 pkt 3 nowelizacji k.k. z dnia 11 marca 2016 r.

wolności oraz kary ograniczenia wolności na podstawie art. 37b lub art. 87 § 2 k.k., karę ograniczenia wolności kieruje się do wykonania w pierwszej kolejności tylko wówczas, gdy zachodzą przeszkody prawne do niezwłocznego wykonania kary pozbawienia wolności⁹⁸⁴. Natomiast art. 17a § 2 k.k. stanowi, że w wypadku ustania przeszkód, o których mowa w § 1, sąd – niezależnie od tego, czy kara ograniczenia wolności została już w całości wykonana – zawiesza postępowanie wykonawcze dotyczące kary ograniczenia wolności i niezwłocznie kieruje do wykonania karę pozbawienia wolności.

W art. 37b k.k. ustawodawca posłużył się zwrotem „w sprawie..., sąd może orzec”, który wskazuje na odniesienie do konkretnej sprawy na etapie sądowego wymiaru kary⁹⁸⁵. Odmienne natomiast w art. 37a k.k. zostało użyte bezosobowe określenie „można orzec”, które daje możliwość *in abstracto* – niezależnie od realiów konkretnej sprawy, wyboru sankcji alternatywnej⁹⁸⁶.

Na podstawie art. 37b k.k. w przypadku sprawcy przestępstwa znęcania się typu podstawowego, biorąc pod uwagę górną granicę ustawowego zagrożenia, sąd może orzec jednocześnie bezwzględną karę pozbawienia wolności od 1 miesiąca do 3 miesięcy oraz karę ograniczenia wolności w wymiarze od 1 miesiąca do 2 lat. Natomiast wobec sprawcy przestępstwa znęcania się typów kwalifikowanych, także z uwagi na górną granicę ustawowego zagrożenia za każdy z tych typów, sąd może orzec jednocześnie karę pozbawienia wolności od 1 miesiąca do 6 miesięcy oraz karę ograniczenia wolności w wymiarze od 1 miesiąca do 2 lat.

Pomimo wprowadzonych przez nowelizację k.k. z dnia 20 lutego 2015 r. i nowelizację k.k. z dnia 11 marca 2016 r. zmian w zakresie orzekania kar alternatywnych oraz tzw. kary

⁹⁸⁴ B. Szczygieł zwraca uwagę na problem znacznej liczby skazanych oczekujących na wykonanie kary pozbawienia wolności. Z danych Centralnego Zarządu Służby Więziennej wynika, że na dzień 31.10.2016 r. w jednostkach penitencjarnych nie stały się 39 633 osoby pomimo upływu terminu [dostęp w Internecie: http://sw.gov.pl/Data/Files/001056rwis/pazdziernik_2016.pdf] 20.11.2016 r. Zdaniem Autorki może pojawić się problem z przyjęciem tych skazanych do zakładu, dlatego wyjątek od zasady wykonywania w pierwszej kolejności kary pozbawienia wolności, a następnie kary ograniczenia wolności przerodzi się w regułę. Zob. B. Szczygieł, [w:] M. Melezini (red.), *System prawa karnego. Tom 6. Kary i inne środki reakcji prawnokarnej*, ..., s. 286.

⁹⁸⁵ M. Małecki, *Sekwencja krótkoterminowej kary pozbawienia wolności i kary ograniczenia wolności (art. 37b k.k.) – zagadnienia podstawowe...*, s. 37; M. Małecki, *Rozdział 9. Ustawowe zagrożenie karą i sądowy wymiar kary*, [w:] W. Wróbel (red.), *Nowelizacja prawa karnego 2015. Komentarz...*, s. 294.

⁹⁸⁶ M. Małecki, *Rozdział 9. Ustawowe zagrożenie karą i sądowy wymiar kary*, [w:] W. Wróbel (red.), *Nowelizacja prawa karnego 2015. Komentarz...*, s. 287.

mieszanej, to praktyka orzecznicza pokaże czy osiągnięte zostaną założenia polityki kryminalnej towarzyszące powyższym nowelizacjom. Wprowadzone zmiany regulują uprawnienie do orzekania kar nieizolacyjnych, a nie stanowią obowiązku ich orzekania.

§ 3. Środki karne i kompensacyjne

W art. 39 k.k. znajduje się katalog środków karnych, które mogą znaleźć zastosowanie wobec sprawców przestępstw⁹⁸⁷. W literaturze wskazuje się, że obok orzeczenia kary, za wszystkie odmiany przestępstwa znęcania się z art. 207 k.k., sąd powinien rozważyć celowość zastosowania środków karnych⁹⁸⁸.

Wobec sprawcy przestępstwa znęcania się, którego przedmiotem czynności wykonawczej jest osoba pozostająca w stałym lub przemijającym stosunku zależności albo osoba nieporadna ze względu na jej stan psychiczny lub fizyczny, sąd może rozważyć orzeczenie środka karnego w postaci zakazu zajmowania określonego stanowiska, wykonywania określonego zawodu lub prowadzenia określonej działalności gospodarczej (art. 39 pkt 2 k.k.). Sąd może orzec ten środek karny, jeżeli sprawca nadużył przy popełnieniu przestępstwa stanowiska lub wykonywanego zawodu albo okazał, że dalsze zajmowanie stanowiska zagraża istotnym dobrom chronionym prawem⁹⁸⁹. W przypadku znęcania się sprawca może wykorzystać stosunek zależności lub nieporadność innej osoby. W pierwszym przypadku przykładową sytuacją może być znęcanie się pracodawcy nad pracownikiem, a w drugim znęcanie się pielęgniarki nad osobą zależną.

Odmienne sytuacja przedstawia się w przypadku sprawców prowadzących działalność związaną z wychowaniem, leczeniem, edukacją małoletnich lub opieką nad nimi. Sąd ma możliwość orzeczenia zakazu związanego z prowadzeniem powyższej działalności, jednakże sytuacja taka dotyczy skazanych na karę pozbawienia wolności za przestępstwo

⁹⁸⁷ Na temat genezy i rysu historycznego środków karnych (kar dodatkowych) oraz katalogu środków karnych w kodeksie karnym z 1997 r. Zob. M. Melezini, [w:] M. Melezini (red.), *System prawa karnego. Tom 6. Kary i inne środki reakcji prawnokarnej*, 2 wydanie, Wydawnictwo C. H. Beck, Instytut Nauk Prawnych PAN, Warszawa 2016, s. 473 – 486.

⁹⁸⁸ Z. Siwik, [w:] M. Filar (red. nauk.), *Kodeks karny. Komentarz...*, s. 1289.

⁹⁸⁹ Zob. B. J. Stefańska, *Zakaz zajmowania określonego stanowiska lub wykonywania określonego zawodu*, [w:] R. A. Stefański (red. nauk.), *Środki karne po nowelizacji w 2015 r.*, Wydawnictwo Wolters Kluwer SA, Warszawa 2015, s. 93 – 96.

przeciwko wolności seksualnej lub obyczajności na szkodę małoletniego oraz w razie skazania na karę pozbawienia wolności za umyślne przestępstwo przeciwko życiu lub zdrowiu na szkodę małoletniego⁹⁹⁰. Zatem wyłączono orzekanie tego środka karnego wobec sprawców przestępstw przeciwko rodzinie, w tym za przestępstwo znęcania się.

Niektóre ze środków karnych, wymienionych w art. 39 k.k., są ściśle powiązane z ochroną przed przemocą, w tym zwłaszcza przemocą stosowaną wobec osób najbliższych⁹⁹¹. Przede wszystkim zalicza się do nich:

- zakaz przebywania w określonych środowiskach lub miejscach, kontaktowania się z określonymi osobami, zbliżania się do określonych osób oraz opuszczania określonego miejsca pobytu bez zgody sądu (art. 39 pkt 2b k.k.)⁹⁹²,

⁹⁹⁰ Zob. J. Kośla, *Zakaz prowadzenia działalności związanej z wychowaniem, leczeniem, edukacją małoletnich lub opieką nad nimi*, [w:] R. A. Stefański (red. nauk.), *Środki karne po nowelizacji w 2015 r.*, Wydawnictwo Wolters Kluwer SA, Warszawa 2015, s. 125 – 128.

⁹⁹¹ A. Muszyńska, [w:] J. Giezek (red. nauk.), *Kodeks karny. Część szczególna. Komentarz...*, s. 582.

⁹⁹² Artykuł 1 pkt 1 ustawy z dnia 27 lipca 2005 r. o zmianie ustawy – Kodeks karny, ustawy – Kodeks postępowania karnego i ustawy – Kodeks karny wykonawczy (Dz. U. 2005 nr 163 poz. 1363) wprowadził do kodeksu karnego środek karny – „obowiązek powstrzymania się od przebywania w określonych środowiskach lub miejscach, zakaz kontaktowania się z określonymi osobami lub zakaz opuszczania określonego miejsca pobytu bez zgody sądu”. Początkowo był to instrument chroniący przed sprawcami przestępstw na tle seksualnym. Następnie art. 5 pkt 1 ppkt a ustawy z dnia 10 czerwca 2010 r. o zmianie ustawy o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie oraz niektórych innych ustaw (Dz.U. 2010 nr 125 poz. 842) zmienił treść powyższego środka, poprzez dodanie sformułowania „zakaz zbliżania się do określonych osób”. Zob. M. Melezini, *Środki karne jako instrument polityki kryminalnej*, Wydawnictwo Temida 2, Białystok 2013, s. 117 – 118; Zob. M. Melezini, [w:] M. Melezini (red.), *System prawa karnego. Tom 6. Kary i inne środki reakcji prawnokarnej...*, s. 481; Zob. A. Sakowicz, [w:] M. Melezini (red.), *System prawa karnego. Tom 6. Kary i inne środki reakcji prawnokarnej*, 2 wydanie, Wydawnictwo C. H. Beck, Instytut Nauk Prawnych PAN, Warszawa 2016, s. 624 – 626; Zob. E. Zielińska, *Opinia prawna dotycząca Sprawozdania Komisji Polityki Społecznej i Rodziny (druk nr 2776) o rządowym projekcie zmiany ustawy o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie oraz niektórych innych ustaw (druk nr 1698) oraz o poselskim projekcie ustawy o zmianie ustawy o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie oraz o zmianie niektórych innych ustaw (druk nr 1789)*, s. 9 – 11; Zob. A. Sakowicz, *Opinia prawna w sprawozdaniu Podkomisji nadzwyczajnej do rozpatrzenia rządowego projektu ustawy o zmianie ustawy o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie oraz niektórych innych ustaw (druk nr 1698) oraz poselskiego projektu ustawy o zmianie ustawy o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie oraz o zmianie niektórych innych ustaw (druk nr 1789)*, s. 8; Zob. J. Kośla, *Zakaz przebywania w określonych środowiskach lub miejscach, kontaktowania się z określonymi osobami, zbliżania się do określonych osób lub opuszczania określonego miejsca pobytu bez zgody sądu*, [w:] R. A. Stefański (red. nauk.), *Środki karne po nowelizacji w 2015 r.*, Wydawnictwo Wolters Kluwer SA, Warszawa 2015, s. 145 – 146.

- nakaz okresowego opuszczenia lokalu zajmowanego wspólnie z pokrzywdzonym (art. 39 pkt 2e k.k.)⁹⁹³.

W literaturze przedmiotu pojawiają się rozbieżności na temat charakteru środka karnego z art. 39 pkt 2b k.k., a dokładniej czy jest to jeden, czy też może cztery oddzielne środki karne. Za słuszne wydają się argumenty tych Autorów, którzy odwołują się do wykładni systemowej oraz tożsamości trybów i przesłanek orzekania tego środka⁹⁹⁴.

Nowelizacja k.k. z dnia 20 lutego 2015 r. zmieniła treść środka karnego opisanego w art. 39 pkt 2b k.k. w ten sposób, że „obowiązek powstrzymania się od” przebywania w określonych środowiskach lub miejscach, zastąpiono „zakazem” przebywania w określonych środowiskach lub miejscach. W ten sposób wzmocniono istotę tego środka karnego, gdyż wcześniej skazany faktycznie mógł znaleźć wytłumaczenie dlaczego pojawił się w określonych środowiskach i miejscach, za co mógł nie ponieść negatywnych konsekwencji prawnych. W aktualnym brzmieniu tego środka karnego skazany nie ma żadnego uzasadnienia, gdy pojawi się w określonych środowiskach lub miejscach. Ponadto wprowadzona zmiana przepisu ujednoliciła jego treść w odniesieniu do pozostałych zakazów określonych w art. 39 pkt 2b k.k.⁹⁹⁵. M. Melezini i A. Sakowicz zwracają uwagę na funkcję ochronną i prewencji indywidualnej środka karnego z art. 39 pkt 2b k.k.⁹⁹⁶ Zakaz

⁹⁹³ Artykuł 5 pkt 1 ppkt b ustawy z dnia 10 czerwca 2010 r. o zmianie ustawy o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie oraz niektórych innych ustaw (Dz.U. 2010 nr 125 poz. 842) dodał do kodeksu karnego środek karny w postaci „nakazu opuszczenia lokalu zajmowanego wspólnie z pokrzywdzonym”.

⁹⁹⁴ Zob. A. Sakowicz, [w:] M. Melezini (red.), *System prawa karnego. Tom 6. Kary i inne środki reakcji prawnokarnej...*, s. 628 – 629; Zob. R. A. Stefański, *Środek karny w postaci obowiązku powstrzymania się od przebywania w określonych środowiskach lub miejscach, zakazu kontaktowania się z określonymi osobami lub zakazu opuszczania określonego miejsca pobytu bez zgody sądu*, PSD 2006 nr 6, s. 67; Zob. J. Kośla, *Zakaz przebywania w określonych środowiskach lub miejscach, kontaktowania się z określonymi osobami, zbliżania się do określonych osób lub opuszczania określonego miejsca pobytu bez zgody sądu*, [w:] R. A. Stefański (red. nauk.), *Środki karne po nowelizacji w 2015 r...*, s. 147.

⁹⁹⁵ J. Kośla, *Zakaz przebywania w określonych środowiskach lub miejscach, kontaktowania się z określonymi osobami, zbliżania się do określonych osób lub opuszczania określonego miejsca pobytu bez zgody sądu*, [w:] R. A. Stefański (red. nauk.), *Środki karne po nowelizacji w 2015 r...*, s. 146; J. Raglewski, *Rozdział 5. Środki karne*, [w:] W. Wróbel (red.), *Nowelizacja prawa karnego 2015. Komentarz*, Wydawnictwo Krakowski Instytut Prawa Karnego, Kraków 2015, s. 158.

⁹⁹⁶ M. Melezini, A. Sakowicz, *Środek karny w postaci obowiązku powstrzymania się od przebywania w określonych środowiskach lub miejscach, zakazu kontaktowania się z określonymi osobami lub zakazu opuszczania określonego miejsca pobytu bez zgody sądu (art. 39 pkt 2b k.k.)*, CzPKNP 2008, z. 2, s. 199 – 200.

przebywania w określonych środowiskach lub miejscach, kontaktowania się z określonymi osobami, zbliżania się do określonych osób lub opuszczania określonego miejsca pobytu bez zgody sądu orzekany jest w latach – od 1 roku do 15 lat (art. 43 § 1 k.k.) bądź też dożywotnio (art. 41a § 3 k.k.).

Nowelizacja k.k. z dnia 20 lutego 2015 r. zmieniła środek karny z art. 39 pkt 2e k.k. w ten sposób, że dodała określenie „okresowego”, przez co wskazuje się, iż jego istota polega na konieczności opuszczenia lokalu na oznaczony przez sąd okres czasu⁹⁹⁷. Celem orzekania powyższego środka jest przeciwdziałanie sytuacjom, w których osoby pokrzywdzone przemocą zmuszone zostają do opuszczenia domu i poszukiwania bezpiecznego schronienia, przy czym sprawca w nim pozostaje⁹⁹⁸. Nakaz okresowego opuszczenia lokalu zajmowanego wspólnie z pokrzywdzonym orzeka się w latach – od 1 roku do 10 lat (art. 43 § 1 k.k.). Jego wykonanie regulują art. 181a i art. 183a k.k.w.

W art. 41a § 1 k.k. określono jakich przestępstw może dotyczyć orzeczenie środków karnych wymienionych w art. 39 pkt 2b i 2e k.k. Przed 1 lipca 2015 r. dotyczyło to m.in. ⁹⁹⁹ skazania za „umyślne przestępstwo z użyciem przemocy, w tym przemocy przeciwko osobie najbliższej”¹⁰⁰⁰. Natomiast nowelizacja k.k. z dnia 20 lutego 2015 r. zmieniła powyższe

⁹⁹⁷ J. Raglewski, *Rozdział 5. Środki karne*, [w:] W. Wróbel (red.), *Nowelizacja prawa karnego 2015. Komentarz...*, s. 158; A. Sakowicz, [w:] M. Melezini (red.), *System prawa karnego. Tom 6. Kary i inne środki reakcji prawnokarnej...*, s. 655.

⁹⁹⁸ R. A. Stefański, *Nakaz okresowego opuszczenia lokalu zajmowanego wspólnie z pokrzywdzonym*, [w:] R. A. Stefański (red. nauk.), *Środki karne po nowelizacji w 2015 r.*, Wydawnictwo Wolters Kluwer SA, Warszawa 2015, s. 194; R. A. Stefański, *Środek karny nakazu opuszczenia lokalu zajmowanego wspólnie z pokrzywdzonym*, *Prok. i Pr.* 2011 nr 2, s. 8 – 9.

⁹⁹⁹ Artykuł 1 pkt 1 ustawy z dnia 25 lutego 2011 r. o zmianie ustawy – Kodeks karny (Dz.U. 2011 nr 72, poz. 381) wprowadził możliwość orzekania środków karnych takich jak: obowiązek powstrzymania się od przebywania w określonych środowiskach lub miejscach, zakaz kontaktowania się z określonymi osobami, zakaz zbliżania się do określonych osób, zakaz opuszczania określonego miejsca pobytu bez zgody sądu lub nakaz opuszczenia lokalu zajmowanego wspólnie z pokrzywdzonym – za inne przestępstwo przeciwko wolności. Przyczyną powyższej zmiany było wprowadzenie do kodeksu karnego nowego typu przestępstwa tzw. uporczywego nękania (art. 190a k.k.).

¹⁰⁰⁰ Dodane przez art. 15 pkt 1 ustawy z dnia 29 lipca 2005 r. o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie (Dz.U. 2005 nr 180, poz. 1493). Zob. M. Melezini, A. Sakowicz, *Środek karny w postaci obowiązku powstrzymania się od przebywania w określonych środowiskach lub miejscach, zakazu kontaktowania się z określonymi osobami lub zakazu opuszczania określonego miejsca pobytu bez zgody sądu (art. 39 pkt 2b k.k.)*, *CzPKNP* 2008, z. 2, s. 199 – 200; Zob. A. Sakowicz, [w:] M. Melezini (red.), *System prawa karnego. Tom 6. Kary i inne środki reakcji prawnokarnej...*, s. 625 – 626.

sformułowanie poprzez dodanie określenia „zwłaszcza” poprzedzającego „przemoc wobec osoby najbliższej”. W ten sposób ustawodawca podkreślił istotę powyższych środków karnych w stosunku do ochrony osób najbliższych przed przemocą, czyli pośrednio ochronie podlega także rodzina. Z powyższego wynika, że sąd może orzec wobec skazanego za przestępstwo znęcania środki karne, które mają zapewnić bezpieczeństwo osobom pokrzywdzonym. Ustawodawca dodatkowo wyszczególnił kategorię osób najbliższych, jednakże ochronie podlegają wszystkie kategorie podmiotów, na których może być popełnione przestępstwo znęcania się.

Ponadto zakaz lub nakaz (z art. 39 pkt 2b i 2e k.k.) może być połączony z obowiązkiem zgłaszania się do Policji lub innego wyznaczonego organu w określonych odstępach czasu¹⁰⁰¹, a zakaz zbliżania się do określonych osób – również kontrolowany w systemie dozoru elektronicznego. Orzekając zakaz zbliżania się do określonych osób, sąd wskazuje odległość od osób chronionych, którą skazany obowiązany jest zachować (art. 41 § 4 k.k.).

W. Zalewski powołuje się na badania, które wskazują, że „pokrzywdzeni przemocą odczuwają spokój związany z przekonaniem, że sprawca jest śledzony przez system monitoringu elektronicznego i że będą informowani o tym, że sprawca zbliża się do sfery bezpieczeństwa, czyli przede wszystkim do miejsca zamieszkania oraz miejsca pracy ofiary”¹⁰⁰². Odizolowanie sprawcy ma dać czas ofierze na przemyślenie związku, w którym miała miejsce przemoc, usamodzielnienie się oraz zaplanowania swojej przyszłości. Badania pokazują, że zdarzają się sytuacje, w których sami pokrzywdzeni łamią warunki dozoru elektronicznego i kontaktują się ze sprawcą¹⁰⁰³.

Nowelizacja k.k. z dnia 20 lutego 2015 r. wprowadziła do art. 41a k.k. § 3a, w którym wskazano, że w razie orzeczenia nakazu okresowego opuszczenia lokalu zajmowanego wspólnie z pokrzywdzonym za przestępstwa określone w rozdziałach XXV i XXVI sąd orzeka na ten sam okres zakaz zbliżania się do pokrzywdzonego. Powyższy przepis prawny wzmacnia ochronę osób pokrzywdzonych przestępstwem znęcania się przed sprawcami, wobec których orzeczono nakaz okresowego opuszczenia lokalu. Powyższa regulacja przeciwdziała sytuacjom, kiedy sprawca wyprowadza się z lokalu zajmowanego wspólnie z

¹⁰⁰¹ Artykuł 43 § 1a k.k. Obowiązek zgłaszania się do Policji lub innego wyznaczonego organu w określonych odstępach czasu orzeka się w miesiącach, najkrócej na 3 miesiące, najdłużej na 12 miesięcy.

¹⁰⁰² W. Zalewski, [w:] M. Królikowski, R. Zawłocki (red.), *Kodeks karny. Część ogólna. Tom II. Komentarz*, 3 Wydanie, Wydawnictwo C. H. Beck, Warszawa 2015, s. 73.

¹⁰⁰³ *Ibidem*, s. 73 – 74.

pokrzywdzonym, ale zbliża się do osoby pokrzywdzonej, przez co może wzbudzać w niej poczucie zagrożenia. Praktyczne zastosowanie powyższego środka karnego powinno gwarantować osobie pokrzywdzonej poczucie bezpieczeństwa zarówno w zajmowanym lokalu, ale także w stosunku do sprawcy. Orzekając nakaz okresowego opuszczenia lokalu zajmowanego wspólnie z pokrzywdzonym, sąd określa termin jego wykonania (art. 41a § 5 k.k.).

Ponadto nakaz okresowego opuszczenia lokalu zajmowanego wspólnie z pokrzywdzonym przestępstwem polegający na użyciu przemocy oraz zakazu kontaktowania się z pokrzywdzonym może być stosowany już w toku postępowania przygotowawczego tytułem środka zapobiegawczego (art. 275 i 275a k.p.k.)¹⁰⁰⁴.

W uchwale Sądu Najwyższego z dnia 23 października 2002 r. podejmowano kwestię przestępstw podobnych z art. 115 § 3 k.k. Sąd Najwyższy stwierdził, że „przestępstwa z zastosowaniem przemocy lub groźby jej użycia nie wymaga, aby porównywane przestępstwa były przestępstwami, do których ustawowych znamion należy stosowanie przemocy lub groźby jej użycia. Należy zatem przyjmować podobieństwo przestępstw także wtedy, gdy zastosowana przemoc lub groźba jej użycia pozostają poza zakresem znamion popełnionych przestępstw, ale faktycznie zostały one zrealizowane w warunkach wystąpienia takiego sposobu działania, który powinien być objęty opisem przypisanego sprawcy czynu”¹⁰⁰⁵. Sąd Najwyższy stwierdził, że nie jest wymagane, aby wymieniony w art. 115 § 3 k.k. sposób działania, polegający na zastosowaniu przemocy lub groźby jej użycia, należał do znamion porównywanych czynów. Sąd Najwyższy podkreślił, że jeśli „ustawodawca w treści art. 115 § 3 k.k. posługuje się przy porównywaniu przestępstw dla ustalenia ich podobieństwa kryterium sposobu działania z zastosowaniem przemocy lub groźby jej użycia, to nie odwołuje się do znamion tych przestępstw w tej postaci, ale do sposobu realizacji określonych przestępstw, a więc do ustaleń faktycznych określających konkretny sposób działania sprawcy”¹⁰⁰⁶. Poza tym Sąd Najwyższy wyjaśnił, że kryterium „użycia przemocy lub groźby jej użycia” odwołuje się nie do znamion przestępstw, a do ich charakteru poprzez posłużenie się tym właśnie sposobem działania przy realizacji znamion popełnionego przestępstwa.

¹⁰⁰⁴ A. Muszyńska, [w:] J. Giezek (red. nauk.), *Kodeks karny. Część szczególna. Komentarz...*, s. 582; V. Konarska – Wrzosek, [w:] J. Warylewski (red.), *System prawa karnego...*, s. 996 – 997.

¹⁰⁰⁵ Uchwała Sądu Najwyższego – Izba Karna z dnia 23 października 2002 r., I KZP 33/02, OSNKW 2002 nr 11 – 12, poz. 93.

¹⁰⁰⁶ Uchwała Sądu Najwyższego – Izba Karna z dnia 23 października 2002 r., I KZP 33/02, OSNKW 2002 nr 11 – 12, poz. 93.

Zdaniem Sądu Najwyższego okoliczność posłużenia się użyciem przemocy lub groźbą jej użycia powinna znaleźć swoje odzwierciedlenie w opisie przypisanego sprawcy czynu.

Rozstrzygnięcia przyjęte w powyższej uchwale odnoszą się do przestępstwa znęcania się, które w swych znamionach nie posługuje się pojęciem „przemocy”. Na temat definicji „przemocy” w prawie karnym prowadzono rozważania w rozdziale I rozprawy. Natomiast w rozdziale III wskazywano, iż znamię czasownikowe „znęca się” może być popełnione zarówno poprzez działanie, jak i zaniechanie, z zamiarem bezpośrednim bądź ewentualnym. Biorąc pod uwagę wszystkie powyżej wymienione okoliczności należy dojść do wniosku, że pomimo niewymienienia przez ustawodawcę w art. 207 k.k. znamienia „przemocy”, przestępstwo znęcania się może zostać popełnione z jej użyciem. W tej sytuacji zachowanie sprawcy musi polegać na działaniu, a wyłączona zostaje forma zaniechania.

Wobec skazanych za przestępstwo znęcania się, oprócz środków karnych, sąd może orzec środki kompensacyjne, które po nowelizacji k.k. z dnia 20 lutego 2015 r. umieszczono w rozdziale Va k.k. W szczególności będzie to obowiązek naprawienia szkody (art. 46 k.k.) lub orzeczenie nawiazki (art. 47 k.k.). Na podstawie art. 46 § 1 k.k. sąd może orzec, a na wniosek pokrzywdzonego lub innej osoby uprawnionej orzeka obowiązek naprawienia (w całości lub części) wyrządzonej przestępstwem szkody lub zadośćuczynienia za doznaną krzywdę (przepisów prawa cywilnego o możliwości zasądzenia renty nie stosuje się). Jeżeli powyższe jest znacznie utrudnione sąd może orzec zamiast tego obowiązku nawiazkę w wysokości do 200 000 złotych na rzecz pokrzywdzonego, a w razie jego śmierci w wyniku popełnionego przez skazanego przestępstwa nawiazkę na rzecz osoby najbliższej, której sytuacja życiowa w skutek śmierci pokrzywdzonego uległa znacznemu pogorszeniu. W razie, gdy ustalono więcej niż jedną taką osobę, nawiazki orzeka się na rzecz każdej z nich. W przypadku sprawców przestępstwa znęcania się taka sytuacja może mieć miejsce, kiedy np. sprawcą jest mąż, a ofiarą żona, która wskutek znęcania się popełniła samobójstwo i pozostawiła dzieci, które następnie dochodzą zadośćuczynienia lub nawiazki od ojca.

W tym miejscu należy zwrócić uwagę na art. 43c k.k., w którym sąd, uznając za celowe orzeczenie pozbawienia lub ograniczenia praw rodzicielskich lub opiekuńczych w razie popełnienia przestępstwa na szkodę małoletniego lub we współdziałaniu z nim, zawiadamia o tym właściwy sąd rodzinny. Ustawodawca powyższy przepis prawny umiejscowił w rozdziale V k.k. zatytułowanym „Środki karne”, chociaż nie wymienia go w katalogu tychże środków (art. 39 k.k.). Słusznie wskazuje V. Konarska – Wrzosek, że sąd karny nie posiada kompetencji do samodzielnej ingerencji w instytucję władzy rodzicielskiej,

co powierzono sądowi rodzinnemu¹⁰⁰⁷. Autorka wyraża potrzebę orzekania pozbawienia praw rodzicielskich lub opiekuńczych w charakterze środka karnego lub zabezpieczającego w związku z popełnieniem czynu karalnego, który dyskwalifikuje określonego sprawcę jako odpowiedzialnego rodzica lub opiekuna. W uzasadnieniu swojego stanowiska V. Konarska – Wrzosek powołuje się na dobro osób małoletnich i innych wymagających pieczy oraz autentyczną intencję ich ochrony¹⁰⁰⁸. Art. 43c k.k. może być stosowany wobec sprawców przestępstwa znęcania się wobec pokrzywdzonych – małoletnich¹⁰⁰⁹.

§ 4. Środki probacyjne

Środki związane z poddaniem sprawcy próbie, czyli warunkowe umorzenie postępowania karnego, warunkowe zawieszenie wykonania kary oraz warunkowe przedterminowe zwolnienie stanowią instytucje prawa karnego, które odgrywają duże znaczenie w polityce kryminalnej¹⁰¹⁰. Nowelizacja kodeksu karnego zapoczątkowana w 2015 r. zakłada zmniejszenie ilości osób pozbawionych wolności, przy jednoczesnym zachowaniu właściwego poziomu represji związanej z popełnieniem przestępstwa. A. Zoll wskazuje, że „wysoki współczynnik prizonizacji nie jest usprawiedliwiony stanem przestępczości w Polsce, a wynika w dużym stopniu z nietrafnie stosowanego warunkowego zawieszenia wykonania kary pozbawienia wolności”¹⁰¹¹. Celem reformy było znaczne ograniczenie stosowania powyższej instytucji, co powinno wpłynąć na ograniczenie liczby osób pozbawionych wolności i tym samym polepszenie oddziaływań resocjalizacyjnych wobec osadzonych w zakładach karnych¹⁰¹².

¹⁰⁰⁷ V. Konarska – Wrzosek, [w:] M. Melezini (red.), *System prawa karnego. Tom 6. Kary i inne środki reakcji prawnokarnej*, 2 wydanie, Wydawnictwo C. H. Beck, Instytut Nauk Prawnych PAN, Warszawa 2016, s. 764.

¹⁰⁰⁸ Ibidem, s. 770.

¹⁰⁰⁹ M. Szwarczyk, [w:] T. Bojarski (red. nauk.), *Kodeks karny. Komentarz...*, s. 603.

¹⁰¹⁰ Na temat genezy i rozwoju probacji. Zob. A. Marek, [w:] M. Melezini (red.), *System prawa karnego. Tom 6. Kary i inne środki reakcji prawnokarnej*, 2 wydanie, Wydawnictwo C. H. Beck, Instytut Nauk Prawnych PAN, Warszawa 2016, s. 987 – 992.

¹⁰¹¹ A. Zoll, *Rozdział 12. Środki związane z poddaniem sprawcy próbie i zamiana kary*, [w:] W. Wróbel (red.), *Nowelizacja prawa karnego 2015. Komentarz*, Wydawnictwo Krakowski Instytut Prawa Karnego, Kraków 2015, s. 429.

¹⁰¹² Ibidem, s. 429 – 430.

Na podstawie art. 66 § 1 k.k. sąd może warunkowo umorzyć postępowanie karne po zaistnieniu następujących przesłanek: wina i społeczna szkodliwość czynu nie są znaczne, okoliczności jego popełnienia nie budzą wątpliwości, postawa sprawcy niekaranego za przestępstwo umyślne, jego właściwości i warunki osobiste oraz dotychczasowy sposób życia uzasadniają przypuszczenie, że pomimo umorzenia postępowania będzie przestrzegał porządku prawnego, w szczególności nie popełni przestępstwa¹⁰¹³. W art. 66 § 2 k.k. wskazano, iż warunkowego umorzenia nie stosuje się do sprawcy przestępstwa zagrożonego karą przekraczającą 5 lat pozbawienia wolności¹⁰¹⁴. Nowelizacja k.k. z dnia 20 lutego 2015 r. wydłużyła okres próby, na jaki następuje warunkowe umorzenie, i wynosi on od 1 roku do 3 lat (wcześniej od 1 roku do 2 lat). W tym okresie sąd może oddać sprawcę pod dozór kuratora lub osoby godnej zaufania, stowarzyszenia, instytucji albo organizacji społecznej, do której działalności należy troska o wychowanie, zapobieganie demoralizacji lub pomoc skazanym (art. 67 § 2 k.k.). Umarzając warunkowo postępowanie karne sąd obligatoryjnie nakłada na sprawcę obowiązek naprawienia szkody w całości lub części, a w miarę możliwości również obowiązek zadośćuczynienia za doznaną krzywdę, albo zamiast tych obowiązków orzeka nawiązkę. Poza tym sąd ma możliwość nałożenia na sprawcę obowiązków wymienionych w art. 72 § 1 pkt 1 – 3, 5 – 6b, 7a lub 7b, a ponadto orzec świadczenie pieniężne wymienione w art. 39 pkt 7 lub zakaz prowadzenia pojazdów, wymienionych w art. 39 pkt 3, do lat 2 (odpowiednie stosowanie art. 72 § 1a i 1 b k.k., art. 74 k.k.). Art. 68 k.k. określa warunki podjęcia postępowania warunkowo umorzonego.

Zróznicowane ustawowe zagrożenie karą pozbawienia wolności przestępstwa znęcania się przesądza o tym, że warunkowe umorzenie postępowania karnego może dotyczyć art. 207 § 1 k.k., a instytucji tej nie można zastosować wobec sprawcy przestępstwa z art. 207 § 2 i 3 k.k. W tym miejscu warto zwrócić uwagę na art. 66 § 2 i 3 k.k. przed zmianą przepisów z dniem 1 lipca 2015 r.¹⁰¹⁵. Wówczas, aby zastosować warunkowe umorzenie

¹⁰¹³ Zob. B. Kunicka – Michalska, [w:] M. Melezini (red.), *System prawa karnego. Tom 6. Kary i inne środki reakcji prawnokarnej*, 2 wydanie, Wydawnictwo C. H. Beck, Instytut Nauk Prawnych PAN, Warszawa 2016, s. 1045 – 1063.

¹⁰¹⁴ Zmiany wprowadzone przez art. 12 pkt 2 ustawy z dnia 27 września 2013 r. o zmianie ustawy – Kodeks postępowania karnego oraz niektórych innych ustaw (Dz.U. 2013 poz. 1247), które weszły w życie z dniem 1 lipca 2015 r.

¹⁰¹⁵ Przed zmianą wprowadzoną art. 12 pkt 2 ustawy z dnia 27 września 2013 r. o zmianie ustawy – Kodeks postępowania karnego oraz niektórych innych ustaw (Dz.U. 2013 poz. 1247), które weszły w życie z dniem 1 lipca 2015 r., art. 66 § 2 k.k. stanowił, że warunkowego umorzenia nie stosuje się do sprawcy przestępstwa zagrożonego karą przekraczającą 3 lata pozbawienia wolności. Natomiast art. 66 § 3 k.k. w wypadku, gdy

postępowania karnego dotyczącego sprawcy przestępstwa znęcania się typu podstawowego konieczne było spełnienie przesłanki z art. 66 § 3 k.k., w którym musiało dojść do pojednania się pokrzywdzonego ze sprawcą. Nie wydaje się wystarczające pojednanie pokrzywdzonego ze sprawcą, który się znęcał, gdyż ważniejsza jest zmiana sposobu zachowania i nauczenie się poprawnych zachowań w relacjach z innymi osobami. Aktualne brzmienie art. 66 § 2 k.k. eliminuje dotychczasowe, często fikcyjne przesłanki m.in. pojednania się pokrzywdzonego ze sprawcą i wprowadza jedyne kryterium zastosowania instytucji warunkowego umorzenia postępowania w postaci górnej granicy ustawowego zagrożenia, co w przypadku art. 207 § 1 k.k. należy uznać za w pełni słuszne. Z punktu widzenia ochrony osób pokrzywdzonych przestępstwem znęcania się mogą zaistnieć przesłanki podjęcia postępowania warunkowo umorzonego takie jak: sprawca ponownie popełnił przestępstwo umyślne (np. znęcanie się) za które został prawomocnie skazany (sąd ma obowiązek podjąć postępowanie karne), sprawca rażąco narusza porządek prawny, w szczególności popełni inne przestępstwo niż określone w art. 68 § 1 k.k., sprawca uchyla się od dozoru, wykonania nałożonego obowiązku lub orzeczonego środka karnego, środka kompensacyjnego lub przepadku albo nie wykonuje zawartej z pokrzywdzonym ugody (sąd może podjąć postępowanie karne).

V. Konarska – Wrzosek wskazuje, że warunkowe umorzenie postępowania jest korzystnym rozwiązaniem dla sprawcy znęcania się, który dzięki temu nie będzie miał piętna skazania, co na ogół powoduje trwale zerwanie kontaktów rodzinnych. Zdaniem Autorki warunkowość umorzenia „skłania sprawcę do zgodnego z prawem zachowania i do realizacji nałożonych przez sąd obowiązków probacyjnych o charakterze dyscyplinującym oraz chroniącym ofiary znęcania się przed ponownym pokrzywdzeniem”¹⁰¹⁶.

Oprócz instytucji warunkowego umorzenia postępowania sąd może w przypadku sprawcy znęcania się zastosować inny środek probacyjny w postaci warunkowego zawieszenia wykonania orzeczonej kary pozbawienia wolności. Przeprowadzona reforma

pokrzywdzony pojednał się ze sprawcą, sprawca naprawił szkodę lub pokrzywdzony i sprawca uzgodnili sposób naprawienia szkody, warunkowe umorzenie może być zastosowane do sprawcy przestępstwa zagrożonego karą nie przekraczającą 5 lat pozbawienia wolności. Wydłużenie granicy możliwości stosowania warunkowego umorzenia postępowania karnego z 3 na 5 lat (art. 66 § 2 k.k.) nie oznacza zmiany w kryteriach oceny stopnia społecznej szkodliwości konkretnego czynu. Zob. A. Zoll, *Rozdział 12. Środki związane z poddaniem sprawcy próbie i zamiana kary*, [w:] W. Wróbel (red.), *Nowelizacja prawa karnego 2015. Komentarz...*, s. 431; B. Kunicka – Michalska, [w:] M. Melezini (red.), *System prawa karnego. Tom 6. Kary i inne środki reakcji prawnokarnej...*, s. 997 – 998.

¹⁰¹⁶ V. Konarska – Wrzosek, [w:] J. Warylewski (red.), *System prawa karnego...*, s. 995.

prawa karnego polega na odejściu od orzekania przez sądy kary pozbawienia wolności, w tym w szczególności z warunkowym zawieszeniem jej wykonania, na rzecz kar nieizolacyjnych¹⁰¹⁷. W związku z powyższym nowelizacja k.k. z dnia 20 lutego 2015 r. zmniejszyła wymiar kary pozbawienia wolności, której wykonanie można warunkowo zawiesić, z nieprzekraczającej dwóch lat do jednego roku. Dodatkowo sprawca w czasie popełnienia przestępstwa nie może być skazany na karę pozbawienia wolności i jest to wystarczające dla osiągnięcia wobec niego celów kary, a w szczególności zapobieżenia powrotowi do przestępstwa (art. 69 § 1 k.k.). Wprowadzenie nowelizacją k.k. z dnia 20 lutego 2015 r. przesłanki mówiącej o tym, że „sprawca w czasie popełnienia przestępstwa nie był skazany na karę pozbawienia wolności” ma na celu wyeliminowanie sytuacji, w których wobec tego samego skazanego instytucja warunkowego zawieszenia wykonania kary stosowana jest kilkakrotnie, przez co nie spełnia swojego przeznaczenia¹⁰¹⁸. Zawieszając wykonanie kary, sąd bierze pod uwagę przede wszystkim postawę sprawcy, jego właściwości i warunki osobiste, dotychczasowy sposób życia oraz zachowanie się po popełnieniu przestępstwa (art. 69 § 2 k.k.). Natomiast art. 70 k.k. określa długość okresu próby na jaki może zostać zawieszona wykonanie kary. Na podstawie art. 70 § 1 k.k. okres próby wynosi od roku do 3 lat i biegnie od uprawomocnienia się wyroku. Artykuł 70 § 2 k.k. stanowi, że w wypadku zawieszenia wykonania kary wobec sprawcy młodocianego oraz sprawcy, który popełnił przestępstwo z użyciem przemocy na szkodę osoby wspólnie zamieszkującej, okres próby wynosi od 2 do 5 lat.

Wobec sprawcy przestępstwa znęcania się istnieje możliwość zastosowania instytucji warunkowego zawieszenia wykonania kary pozbawienia wolności. W sytuacji, kiedy pokrzywdzony przestępstwem znęcania się będzie zamieszkiwał ze sprawcą to okres próby wyniesie od 2 do 5 lat. W pozostałych przypadkach wyniesie on od 1 roku do 3 lat. Nowelizacja k.k. z dnia 20 lutego 2015 r. wprowadziła do art. 70 § 2 k.k. nową przesłankę, która decyduje o długości okresu próby, w postaci „popełnienia przestępstwa z użyciem przemocy na szkodę osoby wspólnie zamieszkującej”. Kategoria „osoby wspólnie

¹⁰¹⁷ A. Zoll, *Rozdział 12. Środki związane z poddaniem sprawcy próbie i zamiana kary*, [w:] W. Wróbel (red.), *Nowelizacja prawa karnego 2015. Komentarz...*, s. 436; J. Skupiński, [w:] M. Melezini (red.), *System prawa karnego. Tom 6. Kary i inne środki reakcji prawnokarnej*, 2 wydanie, Wydawnictwo C. H. Beck, Instytut Nauk Prawnych PAN, Warszawa 2016, s. 1124 – 1126.

¹⁰¹⁸ Uzasadnienie projektu ustawy z dnia 20 lutego 2015 r. o zmianie ustawy – Kodeks karny oraz niektórych innych ustaw (druk nr 2393) str. 15 [dostęp w Internecie: <http://www.sejm.gov.pl/Sejm7.nsf/druk.xsp?nr=2393>] 17.09.2016 r.

zamieszkującej” różni się od „osoby najbliższej” z art. 115 § 11 k.k., czy też niezdefiniowanego na gruncie prawa karnego pojęcia „rodziny”. Z jednej strony dłuższy okres próby przy warunkowym zawieszeniu wykonania kary może być stosowany wobec „osoby wspólnie zamieszkującej” (np. żona, dziecko) ze sprawcą, która utożsamiana jest z rodziną i poprzez to wzmocniona zostanie jej ochrona. Z drugiej strony „osobą wspólnie zamieszkującą” nie będzie np. dziecko sprawcy znęcania się, które wyjechało studiować do innego miasta i wyprowadziło się od rodziców. W tym drugim przypadku sprawca podlegałby krótszemu okresowi próby od 1 roku do 3 lat.

Artykuł 72 § 1 k.k. stanowi, że obligatoryjne orzeczenie przez sąd przynajmniej jednego z obowiązków jest wymagane przy zawieszeniu wykonania kary. Natomiast fakultatywna możliwość orzeczenia obowiązku/-ów probacyjnego/-ych pojawia się w sytuacjach, kiedy sąd orzeka środek karny.

Należy zauważyć, że obowiązki probacyjne mogą być orzeczone przy wymierzeniu kary ograniczenia wolności (art. 34 § 3 k.k.) lub przy warunkowym umorzeniu postępowania (art. 67 § 3 k.k.). W pierwszym przypadku katalog obowiązków zostaje zmniejszony i dotyczy dokładnie środków wymienionych w art. 72 § 1 pkt 2 – 7a k.k. W drugim przypadku katalog również zostaje zmniejszony, jednakże wtedy dotyczy art. 72 § 1 pkt 1 – 3, 5 – 6b, 7a lub 7b k.k.

W sytuacji, kiedy skazany uchyla się od wykonywania nałożonych obowiązków, zarówno przy zawieszeniu wykonania kary (art. 75 § 2 k.k.), jak i karze ograniczenia wolności (art. 65 § 1 k.k.w.), sąd może zarządzić wykonanie kary, czy w przypadku kary ograniczenia wolności – zastępczej kary pozbawienia wolności. Poza tym w wypadku kary pozbawienia wolności z warunkowym zawieszeniem jej wykonania, jeżeli sprawca uchyla się od wykonania nałożonych obowiązków (z wyjątkiem art. 72 § 1 pkt 7b k.k. lub art. 72 § 2 k.k.), sąd może zamiast zarządzenia wykonania kary pozbawienia wolności zamienić ją na karę ograniczenia wolności albo grzywnę. Natomiast w przypadku uchylania się od obowiązków nałożonych przy orzekaniu kary ograniczenia wolności, sąd nie ma możliwości zarządzenia wykonania innej kary, niż zastępcza kara pozbawienia wolności (art. 65 § 1 k.k.w.). W literaturze wskazuje się, że nowy model kary ograniczenia wolności stwarza większe dolegliwości dla sprawcy, niż kara pozbawienia wolności z warunkowym zawieszeniem jej wykonania¹⁰¹⁹.

¹⁰¹⁹ Zob. T. Sroka, *Rozdział 4. Kara ograniczenia wolności*, [w:] W. Wróbel (red.), *Nowelizacja prawa karnego 2015. Komentarz...*, s. 89 – 91.

Katalog obowiązków probacyjnych znajduje się w art. 72 § 1 pkt 1 – 8 k.k. Należą do nich:

- informowanie sądu lub kuratora o przebiegu okresu próby (art. 72 § 1 pkt 1 k.k.),
- przeproszenie pokrzywdzonego (art. 72 § 1 pkt 2 k.k.),
- wykonywanie ciężącego na nim obowiązku łożenia na utrzymanie innej osoby (art. 72 § 1 pkt 3 k.k.),
- wykonywanie pracy zarobkowej, zobowiązanie do nauki lub przygotowania się do zawodu (art. 72 § 1 pkt 4 k.k.),
- powstrzymanie się od nadużywania alkoholu lub używania innych środków odurzających (art. 72 § 1 pkt 5 k.k.),
- poddanie się terapii uzależnień (art. 72 § 1 pkt 6 k.k.),
- poddanie się terapii, w szczególności psychoterapii lub psychoedukacji (art. 72 § 1 pkt 6a k.k.),
- uczestnictwo w oddziaływaniach korekcyjno – edukacyjnych (art. 72 § 1 pkt 6b k.k.),
- powstrzymanie się od przebywania w określonych środowiskach lub miejscach (art. 72 § 1 pkt 7 k.k.),
- powstrzymanie się od kontaktowania się z pokrzywdzonym lub innymi osobami w określony sposób lub zbliżania się do pokrzywdzonego lub innych osób (art. 72 § 1 pkt 7a k.k.),
- opuszczenie lokalu zajmowanego wspólnie z pokrzywdzonym (art. 72 § 1 pkt 7b k.k.),
- innego stosownego postępowania w okresie próby, które może zapobiec popełnieniu ponownie przestępstwa (art. 72 § 1 pkt 8 k.k.).

Nowelizacja k.k. z dnia 20 lutego 2015 r. określiła, że orzeka się przynajmniej jeden z powyższych obowiązków (art. 72 § 1 k.k.). Większość z powyżej wymienionych obowiązków ma istotne znaczenie probacyjne wobec sprawcy przestępstwa znęcania się. W szczególności należy zwrócić uwagę na obowiązki, które mogą pozytywnie oddziaływać na całą rodzinę sprawcy, wśród których często znajdują się osoby pokrzywdzone przestępstwem z art. 207 k.k.

Dwa pierwsze obowiązki to informowanie sądu lub kuratora o przebiegu okresu próby oraz przeproszenie pokrzywdzonego, które nie powinny odgrywać większego znaczenia dla prawidłowego funkcjonowania rodziny.

Trzeci wskazany obowiązek to łożenie na utrzymanie innej osoby, który powinien uświadomić sprawcy przestępstwa o ciężącym na nim obowiązku wobec bliskich osób i na konieczności jego realizacji.

Czwartym obowiązkiem jest powstrzymanie się od nadużywania alkoholu lub używania innych środków odurzających¹⁰²⁰. Obowiązek ten wydaje się mieć ogromne znaczenie w przypadku sprawców przestępstwa znęcania się. Z uwagi na brak ogólnopolskich danych statystycznych na temat sprawców przestępstwa znęcania się pod wpływem alkoholu, można jedynie posiłkować się danymi przedstawionymi w rozdziale I na temat sprawców przemocy w rodzinie, którzy w większości dopuszczali się przemocy będąc pod wpływem alkoholu. Jednakże ważne jest to, co podkreśla się w literaturze, iż nałożenie tego obowiązku nie jest obligatoryjne w przypadku popełnienia przestępstwa pod wpływem alkoholu lub środków odurzających. Ponadto tego obowiązku nie powinno się nakładać na osoby uzależnione, które powinny poddać się leczeniu odwykowemu¹⁰²¹.

Kolejne obowiązki to poddanie się terapii uzależnień oraz poddanie się terapii, w szczególności psychoterapii lub psychoedukacji. Do nałożenia tych dwóch obowiązków potrzebna jest zgoda skazanego (art. 74 § 1 k.k.).

Następny obowiązek to uczestnictwo w oddziaływaniach korekcyjno – edukacyjnych¹⁰²². S. Spurek zwraca uwagę na pozytywną zmianę w zakresie obowiązku uczestnictwa sprawcy w zajęciach korekcyjno – edukacyjnych, bez konieczności uzyskania

¹⁰²⁰ Zob. R. A. Stefański, *Środki probacyjne mające na celu przeciwdziałanie przemocy w rodzinie*, Probacja 2011 nr 1, s. 7 – 8.

¹⁰²¹ J. Lachowski, [w:] M. Królikowski, R. Zawłocki (red.), *Kodeks karny. Część ogólna. Tom II. Komentarz*, 3 Wydanie, Wydawnictwo C. H. Beck, Warszawa 2015, s. 389.

¹⁰²² Paragraf 4 Rozporządzenia Ministra Pracy i Polityki Społecznej w sprawie standardu podstawowych usług świadczonych przez Specjalistyczne Ośrodki Wsparcia dla Ofiar Przemocy w Rodzinie, kwalifikacji osób zatrudnionych w tych Ośrodkach, szczegółowych kierunków prowadzenia oddziaływań korekcyjno – edukacyjnych wobec osób stosujących przemoc w rodzinie oraz kwalifikacji osób prowadzących oddziaływanie korekcyjno – edukacyjne z dnia 22 lutego 2011 r. (Dz.U. nr 50, poz. 259) stanowi, że Oddziaływanie korekcyjno – edukacyjne wobec osób stosujących przemoc w rodzinie prowadzone są w celu:

- 1) powstrzymania osoby stosującej przemoc w rodzinie przed dalszym stosowaniem przemocy;
- 2) rozwijania umiejętności samokontroli i współzycia w rodzinie;
- 3) kształtowania umiejętności w zakresie wychowywania dzieci bez używania przemocy w rodzinie;
- 4) uznania przez osobę stosującą przemoc w rodzinie swojej odpowiedzialności za stosowanie przemocy;
- 5) zdobycia i poszerzenia wiedzy na temat mechanizmów powstawania przemocy w rodzinie;
- 6) zdobycia umiejętności komunikowania się i rozwiązywania konfliktów w rodzinie bez stosowania przemocy;
- 7) uzyskania informacji o możliwościach podejmowania działań terapeutycznych.

jego zgody. Autorka podkreśla, że uczestnictwo w takich zajęciach powinno być obowiązkowe, gdyż nie ma charakteru terapii czy leczenia, ale ma na celu naukę zmiany postaw¹⁰²³. Powyższe stanowisko należy w pełni zaakceptować i wyrazić poparcie dla częstszego stosowania tego obowiązku w praktyce.

Przedostatni obowiązek to powstrzymanie się od kontaktowania z pokrzywdzonym lub innymi osobami w określony sposób lub zbliżania się do pokrzywdzonego lub innych osób. Sąd nakładając powyższy obowiązek musi wskazać nie tylko osobę, z którą skazany nie może kontaktować się, ale także sposób kontaktu (osobisty, telefoniczny, smsowy itp.)¹⁰²⁴. Orzekając zakaz zbliżania się do pokrzywdzonego lub innych osób, sąd wskazuje minimalną odległość od osób chronionych, którą skazany obowiązany jest zachować (art. 72 § 1a k.k.). Jest to jeden z elementów charakterystycznych dla tego obowiązku, który jest zależny od woli skazanego. Drugi element to aktywność skazanego. W doktrynie wskazuje się, że nie dojdzie do naruszenia tego obowiązku w przypadku, gdy zbliżenie się oskarżonego do danej osoby będzie konsekwencją przemieszczenia się tej osoby¹⁰²⁵.

Ostatnim obowiązkiem jest opuszczenie lokalu zajmowanego wspólnie z pokrzywdzonym. Orzekając ten obowiązek sąd określa sposób kontaktu skazanego z pokrzywdzonym (art. 72 § 1b k.k.). Należy w tym miejscu zauważyć, iż nowelizacja k.k. z dnia 20 lutego 2015 r. ograniczyła możliwość stosowania warunkowego zawieszenia kary wyłącznie do kary pozbawienia wolności, a wcześniej była to także grzywna i kara ograniczenia wolności. Wprawdzie w przypadku sprawców przestępstwa znęcania się najczęściej sądy orzekają karę pozbawienia wolności z warunkowym zawieszeniem jej wykonania i mogłoby się wydawać, że stosowanie przez sąd obowiązku probacyjnego (art. 72 § 1 k.k.) w postaci opuszczenia lokalu zajmowanego wspólnie z pokrzywdzonym nie jest zagrożone. Jednakże z uwagi na zmianę polityki kryminalnej, a dokładniej poprzez art. 37a k.k. umożliwiającą orzekanie kar nieizolacyjnych oraz art. 34 § 3 k.k., który nie przewiduje możliwości orzeczenia przez sąd obowiązku z art. 72 § 7b k.k. – to jego stosowanie może być zagrożone.

¹⁰²³ S. Spurek, *Izolacja sprawcy od ofiary. Instrumenty przeciwdziałania przemocy w rodzinie*, Wolters Kluwer Polska SA, Warszawa 2013, s. 260.

¹⁰²⁴ J. Lachowski, [w:] M. Królikowski, R. Zawłocki (red.), *Kodeks karny. Część ogólna. Tom II. Komentarz*, 3 Wydanie, Wydawnictwo C. H. Beck, Warszawa 2015, s. 391; Zob. R. A. Stefański, *Środki probacyjne mające na celu przeciwdziałanie przemocy w rodzinie*, *Probacja* 2011 nr 1, s. 12 – 13.

¹⁰²⁵ S. Spurek, *Izolacja sprawcy od ofiary. Instrumenty przeciwdziałania przemocy w rodzinie...*, s. 261.

Na podstawie art. 73 k.k. sąd zawieszając wykonanie kary oddaje skazanego pod dozór kuratora lub osoby godnej zaufania, stowarzyszenia, instytucji albo organizacji społecznej, do której działalności należy troska o wychowanie, zapobieganie demoralizacji lub pomoc skazanym. Powyższa sytuacja dotyczy m.in. sprawcy, który popełnił przestępstwo z użyciem przemocy na szkodę osoby wspólnie zamieszkującej. Szczególnie ważne, ze względu na dobro i ochronę rodziny sprawcy znęcania się, wydaje się być oddanie sprawcy pod dozór kuratora. W tym miejscu należy zwrócić uwagę na przepisy rozdziału XI k.k.w. zatytułowanego „Prawa i obowiązki kuratora sądowego, wykonywanie dozoru, warunkowego umorzenia postępowania i warunkowego zawieszenia wykonania kary. Artykuł 169b § 3 pkt 6 k.k.w. kwalifikuje do grup podwyższonego ryzyka skazanych w związku ze stosowaniem przemocy w rodzinie, którzy pozostają z osobą pokrzywdzoną we wspólnym gospodarstwie domowym w okresie próby, z wyłączeniem osób wobec których zastosowano warunkowe umorzenie postępowania. Natomiast § 16 Rozporządzenia Ministra Sprawiedliwości w sprawie sposobu i trybu wykonywania czynności przez kuratorów sądowych w sprawach karnych wykonawczych z dnia 13 czerwca 2016 r.¹⁰²⁶ określa obowiązki kuratora zawodowego sprawującego dozór wobec sprawcy przemocy w rodzinie. Należą do nich m.in. nawiązywanie i utrzymywanie stałych kontaktów z osobami pokrzywdzonymi w wyniku przemocy w rodzinie, w sytuacji, gdy w okresie dozoru pozostają one we wspólnym gospodarstwie domowym ze skazanym (§ 16 ust. 1 pkt 1). Innym przykładem aktywności kuratora zawodowego jest możliwość złożenia do sądu wniosku o ustanowienie, rozszerzenie lub zmianę obowiązku: wykonywania na skazanym obowiązku łożenia na utrzymanie innej osoby, powstrzymania się od nadużywania alkoholu lub używania innych środków odurzających, poddania się terapii uzależnień, poddania się terapii, uczestnictwa w oddziaływaniach korekcyjno – edukacyjnych, powstrzymania się od przebywania w określonych środowiskach lub miejscach, powstrzymania się od kontaktowania się z pokrzywdzonym lub innymi osobami w określony sposób lub opuszczenia lokalu zajmowanego wspólnie z pokrzywdzonym (§ 16 ust. 1 pkt 3).

Ostatnim środkiem probacyjnym jest warunkowe przedterminowe zwolnienie, które może zostać zastosowane wobec skazanego na karę pozbawienia wolności, gdy jego postawa, właściwości i warunki osobiste, okoliczności popełnienia przestępstwa oraz zachowanie po jego popełnieniu i w czasie odbywania kary uzasadniają przekonanie, że skazany po zwolnieniu będzie stosował się do orzeczonego środka karnego lub zabezpieczającego i

¹⁰²⁶ Dz. U. 2016 poz. 969.

przestrzegał porządku prawnego, w szczególności nie popełni ponownie przestępstwa (art. 77 § 1 k.k.).

§ 5. Środki zabezpieczające

Ustawodawca w rozdziale X kodeksu karnego ustanowił przepisy prawne dotyczące środków zabezpieczających. Stanowią one instytucję prawa karnego stosowaną wobec sprawców czynów zabronionych, która ma służyć zabezpieczeniu porządku prawnego¹⁰²⁷. Nowelizacja k.k. z dnia 20 lutego 2015 r. zmieniła gruntownie regulacje kodeksową dotyczącą środków zabezpieczających. Zwiększono liczbę środków zabezpieczających, z czego większość ma charakter nieizolacyjny. Określono zasady orzekania środków zabezpieczających oraz wskazano krąg sprawców wobec których mogą być one orzekane¹⁰²⁸.

Artykuł 93b § 1 k.k. stanowi o możliwości orzeczenia przez sąd środka zabezpieczającego, gdy jest to konieczne, aby zapobiec ponownemu popełnieniu przez sprawcę czynu zabronionego, a inne środki prawne określone w tym kodeksie lub orzeczone na podstawie innych ustaw nie są wystarczające. W art. 93a § 1 pkt 1 – 4 k.k. wymieniono zamknięty katalog środków zabezpieczających, do których zalicza się: elektroniczną kontrolę miejsca pobytu¹⁰²⁹, terapię, terapię uzależnień oraz pobyt w zakładzie psychiatrycznym. Na podstawie art. 93a § 2 k.k. do powyższego katalogu zaliczają się także nakazy i zakazy określone w art. 39 pkt 2 – 3 k.k., które można orzec tytułem środka zabezpieczającego (jeżeli ustawa tak stanowi). Na podstawie art. 99 § 1 k.k. sąd może orzec tytułem środka zabezpieczającego, wobec sprawcy, który dopuścił się czynu zabronionego w stanie niepoczytalności określonej w art. 31 § 1 k.k., następujące nakazy i zakazy:

¹⁰²⁷ Uzasadnienie projektu ustawy z dnia 20 lutego 2015 r. o zmianie ustawy – Kodeks karny oraz niektórych innych ustaw (druk nr 2393) str. 31 [dostęp w Internecie: <http://www.sejm.gov.pl/Sejm7.nsf/druk.xsp?nr=2393>] 17.09.2016 r.

¹⁰²⁸ A. Marek, V. Konarska – Wrzosek, *Prawo karne...*, s. 389 – 390; I. Zduński, *Środki zabezpieczające w projekcie nowelizacji kodeksu karnego*, Prok. i Pr. 2015 nr 3, s. 51 – 55.

¹⁰²⁹ Zob. P. Zakrzewski, *Rozdział 14. Środki Zabezpieczające* [w:] W. Wróbel (red.), *Nowelizacja prawa karnego 2015. Komentarz*, Wydawnictwo Krakowski Instytut Prawa Karnego, Kraków 2015, s. 700 – 702; Zob. Rozdział VIIa System dozoru elektronicznego oraz rozdział XIII Środki zabezpieczające – Kodeks karny wykonawczy Dz. U. nr 90, poz. 557.

- zakaz zajmowania określonego stanowiska, wykonywania określonego zawodu lub prowadzenia określonej działalności gospodarczej,
- zakaz prowadzenia działalności związanej z wychowaniem, leczeniem, edukacją małoletnich lub z opieką nad nimi,
- zakaz przebywania w określonych środowiskach lub miejscach, kontaktowania się z określonymi osobami, zbliżania się do określonych osób lub opuszczania określonego miejsca pobytu bez zgody sądu,
- zakaz wstępu na imprezę masową,
- zakaz wstępu do ośrodków gier i uczestnictwa w grach hazardowych,
- nakaz okresowego opuszczenia lokalu zajmowanego wspólnie z pokrzywdzonym,
- zakaz prowadzenia pojazdów.

Zakazy wymienione w powyższym katalogu orzeka się bez określenia czasu ich obowiązywania. Sąd uchyla zakazy, gdy ustały przyczyny ich orzeczenia (art. 99 § 2 k.k.). Przed wejściem w życie przepisów nowelizacji k.k. z dnia 20 lutego 2015 r. nie można było orzec tytułem środka zabezpieczającego nakazu okresowego opuszczenia lokalu zajmowanego wspólnie z pokrzywdzonym, gdyż wówczas przepisy stanowiły „obowiązek lub zakazy”¹⁰³⁰, a nie jak jest teraz „nakaz lub zakazy”¹⁰³¹.

Wobec tego samego sprawcy można orzec więcej niż jeden środek zabezpieczający (art. 93b § 4 k.k.). Nie określa się z góry czasu stosowania środka zabezpieczającego (art. 93d § 1 k.k.). Wprowadza się możliwość orzeczenia środków zabezpieczających nie w wyroku skazującym sprawcę przestępstwa, a w okresie ostatnich 6 miesięcy odbywania przez niego bezwzględnej kary pozbawienia wolności. Dotyczy to następujących środków zabezpieczających: elektronicznej kontroli miejsca pobytu, terapii i terapii uzależnień (art. 93d § 4 k.k.). Powyżej wymienione środki mogą być ponownie stosowane w ciągu 3 lat od ich uchylenia, jeżeli zachowanie sprawcy wskazuje, że zachodzi taka potrzeba (art. 93d § 6 k.k.).

Środki zabezpieczające nie mogą być stosowane wobec każdego sprawcy, lecz tylko takiego, który spełnia kryteria podmiotowe określone w art. 93c k.k. Pierwsze w kolejności

¹⁰³⁰ Artykuł 99 k.k. w brzmieniu ustalonym przez ustawę z dnia 27 lipca 2005 r. Dz. U. 2005 nr 163, poz. 1363 – obowiązujący do 1 lipca 2015 r.

¹⁰³¹ Artykuł 99 k.k. w brzmieniu ustalonym przez ustawę z dnia 20 lutego 2015 r. Dz. U. 2015 poz. 396 – obowiązujący od 1 lipca 2015 r.

odnoszą się do sprawców w stanie niepoczytalności (art. 93c pkt 1 k.k.) oraz stanie ograniczonej niepoczytalności (art. 93c pkt 2 k.k.). Następnie w razie skazania za przestępstwa wymienione w art. 93c pkt 3 k.k., które były popełnione w związku z zaburzeniem preferencji seksualnych. Przedostatnia kategoria sprawców dotyczy skazanych na karę pozbawienia wolności bez warunkowego jej zawieszenia za umyślne przestępstwo określone w rozdziale XIX, XXIII, XXV lub XXVI, popełnione w związku z zaburzeniem osobowości o takim charakterze lub nasileniu, że zachodzi co najmniej wysokie prawdopodobieństwo popełnienia czynu zabronionego z użyciem przemocy lub groźbą jej użycia (art. 93c pkt 4 k.k.). Ostatnia kategoria sprawców dotyczy skazania za przestępstwo popełnione w związku z uzależnieniem od alkoholu, środka odurzającego lub innego podobnie działającego środka (art. 93c pkt 5 k.k.)¹⁰³².

Umieszczenie przestępstwa znęcania się w rozdziale XXVI k.k., rodzaj sankcji oraz umyślny charakter wskazują, że sprawca może być zaliczany do grupy podmiotów określonej w art. 93c pkt 4 k.k. W uzasadnieniu do projektu ustawy wskazuje się, że w tej grupie znaleźli się sprawcy, którzy wykazują zaburzenia osobowości. Niektóre z tych zaburzeń wiążą się z „brakiem empatii i wyrzutów sumienia, czy też skłonnością do niekontrolowanych wybuchów agresji, stanowią czynnik kryminogeny i od lat są wiązane ze skłonnościami do zachowań przestępczych, powodują bowiem reakcje drastycznie odbiegające od norm przyjętych w danej kulturze, zwłaszcza w zakresie relacji międzyludzkich”¹⁰³³.

Sprawcy przestępstwa znęcania się mogą także wystąpić w grupie podmiotów określonych w art. 93c pkt 5 k.k. Dostępne dane statystyczne nie zawierają informacji na temat sprawców przestępstwa znęcania się, którzy zostali skazani w związku z uzależnieniem od alkoholu, środka odurzającego lub innego podobnie działającego środka. W rozdziale I rozprawy (tabela 1) prezentowano problem dotyczący sprawców przemocy w rodzinie, którzy dopuścili się przemocy będąc pod wpływem alkoholu. W 2015 r. prawie 65% sprawców przemocy w rodzinie dopuściło się przemocy będąc pod wpływem alkoholu. Biorąc pod uwagę dwa założenia, tj. przestępstwo znęcania się jest podstawowym instrumentem zwalczania przemocy w rodzinie oraz zachowanie sprawcy „pod wpływem alkoholu” nie jest równoznaczne z „uzależnieniem od alkoholu”, można wyciągnąć wniosek, iż przestępstwo

¹⁰³² A. Barczak – Oplustil, *Charakter środków zabezpieczających w nowelizacji kodeksu karnego z 20 lutego 2015 r. Wprowadzenie do dyskusji*, Palestra 2015, nr 7 – 8, s. 115.

¹⁰³³ Uzasadnienie projektu ustawy z dnia 20 lutego 2015 r. o zmianie ustawy – Kodeks karny oraz niektórych innych ustaw (druk nr 2393) str. 34 – 35 [dostęp w Internecie: <http://www.sejm.gov.pl/Sejm7.nsf/druk.xsp?nr=2393>] 17.09.2016 r.

znęcania się może dotyczyć sprawców działających pod wpływem alkoholu, wśród których znajdują się osoby uzależnione od alkoholu. Zatem zmienione przepisy prawne dotyczące środków zabezpieczających zwiększają ochronę osób pokrzywdzonych przestępstwem znęcania się oraz podejmują działania w zakresie poprawy zachowania sprawców tego przestępstwa, w szczególności skazanych w związku z uzależnieniem od alkoholu oraz skazanych na karę pozbawienia wolności bez warunkowego jej zawieszenia. Brak danych statystycznych na temat skazanych za przestępstwo znęcania się w związku z uzależnieniem od środka odurzającego¹⁰³⁴ lub innego podobnie działającego środka uniemożliwia przedstawienie pełnej skali zjawiska, jednakże ustawodawca zwraca uwagę na powyższy problem społeczny oraz dynamikę jego rozwoju, przez co pośrednio dodatkową ochronę przed przemocą zyskuje także rodzina.

Należy podkreślić, iż zmiany przepisów prawnych dotyczące środków zabezpieczających znacznie rozszerzyły katalog sprawców skazanych za przestępstwo popełnione w związku z uzależnieniem od alkoholu¹⁰³⁵. W poprzedzającym obecny stan prawny regulacjach sąd mógł orzec umieszczenie sprawcy w zamkniętym zakładzie leczenia odwykowego w momencie skazania sprawcy na karę pozbawienia wolności bez warunkowego zawieszenia jej wykonania. Poza tym uzależnienie nie mogło być związane z „innym podobnie działającym środkiem”, a jedynie uzależnieniem od alkoholu lub środka odurzającego. Przeciwdziałanie zachowaniom sprawców uzależnionych od „innych podobnie działających środków” jak środek odurzający, jest dostrzeżeniem przez ustawodawcę

¹⁰³⁴ Artykuł 4 pkt 26 ustawy z dnia 29 lipca 2005 r. o przeciwdziałaniu narkomanii (Dz. U. 2016 poz. 224) stanowi, że środek odurzający to każda substancja pochodzenia naturalnego lub syntetycznego działająca na ośrodkowy układ nerwowy, określona w wykazie środków odurzających stanowiący załącznik nr 1 do ustawy. Natomiast art. 4 pkt 29 u.p.n. stanowi, że uzależnienie od środków odurzających lub substancji psychotropowych to zespół zjawisk psychicznych lub somatycznych wynikających z działania środków odurzających lub substancji psychotropowych na organizm ludzki, charakteryzujący się zmianą zachowania lub innymi reakcjami psychofizycznymi i koniecznością używania stale lub okresowo tych środków lub substancji w celu doznania ich wpływu na psychikę lub dla uniknięcia następstw wywołanych ich brakiem.

¹⁰³⁵ Artykuł 24 ustawy z dnia 26 października 1982 r. o wychowaniu w trzeźwości i przeciwdziałaniu alkoholizmowi (Dz. U. 2016 poz. 487) stanowi, że osoby, które w związku z nadużywaniem alkoholu powodują rozkład życia rodzinnego, demoralizację małoletnich, uchylają się od pracy albo systematycznie zakłócają spokój lub porządek publiczny, kieruje się na badanie przez biegłego w celu wydania opinii w przedmiocie uzależnienia od alkoholu i wskazania rodzaju zakładu leczniczego. Artykuł 26 ust. 1 powyższej ustawy stanowi, że osoby o których mowa w art. 24, jeżeli uzależnione są od alkoholu, zobowiązać można do poddania się leczeniu w stacjonarnym lub niestacjonarnym zakładzie leczenia odwykowego.

problematyki uzależnień od substancji niewiadomego pochodzenia, które są coraz powszechniejsze wśród społeczeństwa.

Na podstawie art. 93f § 2 k.k. sprawca, wobec którego orzeczono terapię uzależnień, ma obowiązek stawiennictwa we wskazanej przez sąd placówce leczenia odwykowego w terminach wyznaczonych przez lekarza i poddania się leczeniu uzależnienia od alkoholu, środka odurzającego lub innego podobnie działającego środka. Terapia uzależnień realizuje procedurę postępowania zarówno w oddziale zamkniętym, jak i poza nim¹⁰³⁶. P. Zakrzewski zwraca uwagę, iż użycie przez ustawodawcę sformułowania „obowiązek stawiennictwa” wyraża charakter powtarzalny tego zachowania, przez co poddanie się terapii bądź terapii uzależnień nie musi odbywać się w trybie stacjonarnym. Jednakże sprawca może dobrowolnie wyrazić zgodę na wykonywanie wobec niego środka zabezpieczającego (terapii lub terapii uzależnień) w trybie stacjonarnym, np. w celu szybszego osiągnięcia pozytywnych wyników terapeutycznych. W takiej sytuacji może nastąpić skrócenie okresu wykonywania środka zabezpieczającego¹⁰³⁷.

Artykuł 93b § 3 k.k. określa, że środek zabezpieczający i sposób jego wykonania powinien być odpowiedni do stopnia społecznej szkodliwości czynu zabronionego, który sprawca może popełnić, oraz prawdopodobieństwa jego popełnienia, a także uwzględniać potrzeby i postępy w terapii lub terapii uzależnień. Sąd może zmienić orzeczony wobec sprawcy środek zabezpieczający lub sposób jego wykonywania, jeżeli poprzednio orzeczony środek stał się nieodpowiedni lub jego wykonywanie nie jest możliwe.

P. Zakrzewski podkreśla, że rolą środków zabezpieczających nie jest uczynienie sprawcy dolegliwością, lecz zabezpieczenie społeczeństwa przed zagrożeniem powodowanym przez sprawcę. Autor wskazuje, że wolnościowe środki zabezpieczające (art. 93a § 1 pkt 1 – 3 k.k.) powinny być orzekane tylko wobec osób, które są w stanie zrozumieć ich istotę i będą je realnie wykonywać. Brak przymusowego wykonania środków zabezpieczających o charakterze wolnościowym sprawia, że sprawca może ponieść różne konsekwencje swojego postępowania, np. zarządzenie wykonania warunkowo zawieszony kary pozbawienia wolności, czy stwierdzenie realizacji znamion z art. 244b k.k.¹⁰³⁸. Za słuszne należy uznać

¹⁰³⁶ Uzasadnienie projektu ustawy z dnia 20 lutego 2015 r. o zmianie ustawy – Kodeks karny oraz niektórych innych ustaw (druk nr 2393) str. 33 [dostęp w Internecie: <http://www.sejm.gov.pl/Sejm7.nsf/druk.xsp?nr=2393>] 17.09.2016 r.

¹⁰³⁷ Zob. P. Zakrzewski, *Rozdział 14. Środki Zabezpieczające* [w:] W. Wróbel (red.), *Nowelizacja prawa karnego 2015. Komentarz*, Wydawnictwo Krakowski Instytut Prawa Karnego, Kraków 2015, s. 705.

¹⁰³⁸ *Ibidem*, s. 707 – 709.

sposrożeń przedstawione przez P. Zakrzewskiego. Instytucja środków zabezpieczających o charakterze wolnościowym jest pewnego rodzaju szansą, dla określonej kategorii sprawców, naprawienia swojego zachowania m.in. poprzez eliminację negatywnych przyczyn. W odniesieniu do sprawców przestępstwa znęcania się, którzy dopuścili się tego przestępstwa w związku z uzależnieniem od alkoholu, środka odurzającego lub innego podobnie działającego środka, zrozumienie istoty oraz podjęcie leczenia uzależnienia, może wywołać pozytywne efekty w postaci zaprzestania przestępczego zachowania, a tym samym wpłynąć na poprawę relacji rodzinnych.

Na zakończenie należy także podkreślić, że przy orzekaniu kary pozbawienia wolności z warunkowym zawieszeniem jej wykonania nie można nałożyć na sprawcę jednocześnie obowiązków probacyjnych z art. 72 § 1 pkt 6 i 6a k.k. oraz środków zabezpieczających z art. 93a § 1 pkt 2 i 3 k.k.¹⁰³⁹, gdyż nie mogą być one jednocześnie wykonywane¹⁰⁴⁰. W momencie podjęcia decyzji o warunkowym zawieszeniu wykonania kary pozbawienia wolności, sąd powinien rozważyć czy orzec wobec sprawcy terapię bądź terapię uzależnień jako obowiązki probacyjne z art. 72 § 1 pkt 6 i 6a k.k. – wówczas potrzebna jest na to zgoda skazanego (art. 74 § 1 k.k.), czy może orzec powyższe formy tytułem środków zabezpieczających z art. 93a § 1 pkt 2 i 3 k.k. – wtedy zgoda sprawcy nie jest wymagana. W sytuacji zaprzestania terapii lub terapii uzależnień zastosowanie obowiązków probacyjnych daje sądowi możliwość szybszej reakcji, w postaci zarządzenia warunkowo zawieszony kary (art. 75 § 2 k.k.). Obowiązki probacyjne mogą być wykonywane tylko w okresie próby, czyli co do zasady maksymalnie przez 3 lata (art. 70 § 1 k.k.). W przypadku sprawców, którzy popełnili przestępstwo z użyciem przemocy na szkodę osoby wspólnie zamieszkującej, okres próby wynosi od 2 do 5 lat (art. 70 § 2 k.k.). Powyższa okoliczność może dotyczyć w większości sprawców przestępstwa znęcania się, wobec czterech kategorii przedmiotów czynności wykonawczej,

¹⁰³⁹ Na podstawie art. 71 ust. 1 ustawy z dnia 29 lipca 2005 r. o przeciwdziałaniu narkomanii (Dz. U. 2016 poz. 224) w razie skazania osoby uzależnionej za przestępstwo pozostające w związku z używaniem środka odurzającego lub substancji psychotropowej na karę pozbawienia wolności, której wykonanie warunkowo zawieszono, sąd zobowiązuje skazanego do poddania się leczeniu lub rehabilitacji w podmiocie leczniczym w rozumieniu przepisów o działalności leczniczej i oddaje go pod dozór wyznaczonej osoby, instytucji lub stowarzyszenia. Art. 74 u.p.n. stanowi, że w zakresie uregulowanym niniejszym rozdziale nie stosuje się środków zabezpieczających określonych w art. 93a § 1 pkt 1 – 3 k.k. w odniesieniu do sprawców, o których mowa w art. 93c pkt 5 k.k. (zmiany wprowadzone ustawą z dnia 11 marca 2016 r. o zmianie ustawy – Kodeks postępowania karnego oraz niektórych innych ustaw, Dz. U. 2016 poz. 437).

¹⁰⁴⁰ Zob. P. Zakrzewski, *Rozdział 14. Środki Zabezpieczające* [w:] W. Wróbel (red.), *Nowelizacja prawa karnego 2015. Komentarz...*, s. 716 – 717.

spośród których znajdują się osoby wspólnie zamieszkujące. Natomiast w przypadku orzeczenia terapii lub terapii uzależnień, jako środka zabezpieczającego, aby móc zarządzić sprawcy karę do wykonania, należy go uprzednio prawomocnie skazać za przestępstwo z art. 244b § 1 k.k. Natomiast powyższe środki zabezpieczające można orzec po upływie 3 lat¹⁰⁴¹. P. Zakrzewski wskazuje, że rozstrzygająca w tym zakresie powinna być prognoza kryminologiczna, w tym także wskazania biegłych sądowych co do okresu, w jakim zachodzi potrzeba oddziaływania na sprawcę przy pomocy terapii bądź terapii uzależnień. Autor podkreśla, że jeżeli „prognoza kryminologiczna wskazuje, że zachodzi potrzeba oddziaływania terapeutycznego na sprawcę przez okres przekraczający możliwy do zastosowania okres próby, to sąd powinien zastosować środki zabezpieczające z art. 93a § 1 pkt 2 i 3 k.k.”¹⁰⁴². Natomiast w przypadku sprawców przestępstwa znęcania się należy mieć na uwadze wydłużenie okresu próby do 5 lat. Jeżeli sprawca przestępstwa z art. 207 k.k. wyraża zgodę na poddanie się terapii lub terapii uzależnień to sąd powinien w pierwszej kolejności rozważyć zastosowanie obowiązku probacyjnego, gdyż szybsze zarządzenie wykonania kary może dodatkowo wpłynąć na ochronę m.in. osób najbliższych, a pośrednio także rodziny.

¹⁰⁴¹ P. Zakrzewski, *Rozdział 14. Środki Zabezpieczające* [w:] W. Wróbel (red.), *Nowelizacja prawa karnego 2015. Komentarz...*, s. 719.

¹⁰⁴² *Ibidem*.

Rozdział VIII. Przepęstwo znęcania się w świetle danych statystycznych

§ 1. Przepęstwo znęcania się stwierdzone w zakończonych postępowaniach przygotowawczych w latach 2003 - 2014

Przepęstwo znęcania się, podobnie do innych przepęstw, zмага się z problemem „ciemnej liczby spraw”¹⁰⁴³. Bardzo często do znęcania się dochodzi pomiędzy osobami bliskimi, które z różnych powodów nie chcą ujawniać tego faktu przed organami ścigania. Jedną z przyczyn może być obawa ofiar, że ewentualna odpowiedzialność karna sprawcy spowoduje pogorszenie ich wzajemnych relacji. Ujawnione przepęstwa znęcania się wskazują, że wielodziałaniowy charakter tego przepęstwa potrafi utrzymywać się przez długi okres czasu. Przy przepęstwie znęcania się nie występuje problem wykrywalności sprawców, gdyż prawie zawsze wskaźnik utrzymuje się na poziomie 100%.

W rozdziale VIII rozprawy przedstawiono statystyczny obraz przepęstwa znęcania się. W tym celu wykorzystano informacje zamieszczone w Rocznikach Statystycznych Rzeczypospolitej Polskiej wydawanych przez Główny Urząd Statystyczny na temat: stwierdzonych przepęstw w zakończonych postępowaniach przygotowawczych, skazanych osobach dorosłych, oraz nieletnich sprawców. Poza tym wykorzystano dane statystyczne zamieszczone w Raportach o stanie bezpieczeństwa w Polsce oraz w statystykach prowadzonych przez Komendę Główną Policji na temat wszczętych postępowania przygotowawczych oraz o osobach podejrzanych. Sięgnięto też do danych ujętych w statystykach prowadzonych przez Ministerstwo Sprawiedliwości dotyczących prawomocnego orzecznictwa sądów powszechnych w zakresie przepęstwa znęcania się, w tym o rodzajach i wymiarze kar orzeczonych wobec osób prawomocnie skazanych. Na zakończenie przedstawiono dane liczbowe o osobach pokrzywdzonych przepęstwem z art. 207 § 1 k.k., z uwzględnieniem kryterium płci.

Przed rozpoczęciem analizy statystycznego obrazu przepęstwa znęcania się, jaki ukształtował się w latach 2003 – 2014, warto sięgnąć do wcześniejszych informacji, jakie pojawiły się na temat tego przepęstwa. B. Gruszczyńska wskazuje, iż w latach 70-tych XX

¹⁰⁴³ A. Tobis, *Główne przepęstwa przeciwko rodzinie*, Wydawnictwo naukowe UAM, Poznań 1980, s. 9.

w. trend nasilenia przestępstw znęcania się wykazał tendencję spadkową. Później w latach 80-tych wystąpiły duże wahania, a w latach 90-tych – wzrost. Natomiast na początku XXI w. liczba stwierdzonych przestępstw znęcania się utrzymywała się niemal na stałym poziomie z lekką tendencją spadkową¹⁰⁴⁴.

W okresie od 2003 r. do 2014 r. ogólna liczba stwierdzonych przestępstw zmniejszyła się z 1 446 643 do 919 078¹⁰⁴⁵ tj. o ok. 36%. Tendencja spadkowa utrzymywała się od 2003 r. do 2008 r. W kolejnych trzech latach (2009 r., 2010 r., 2011 r.) ogólna liczba stwierdzonych przestępstw nieznacznie wzrosła do poziomu 1 159 554 w 2011 r. Natomiast w następnych trzech latach (2012 r., 2013 r., 2014 r.) ich liczba ponownie spadła. W badanym okresie czasu najniższa liczba wszystkich stwierdzonych przestępstw wystąpiła w 2014 r. i osiągnęła poziom poniżej 1 mln.

Kierunki zmian, które wystąpiły w ogólnej liczbie stwierdzonych przestępstw nie zostały w identyczny sposób powtórzone w kategorii stwierdzonych przestępstw przeciwko rodzinie i opiece. Wprawdzie wystąpił ogólny spadek tej liczby przestępstw z 46 262 w 2003 r. do 34 827 w 2014 r., jednakże w poszczególnych latach częściej występowały naprzemienne wzrosty i spadki liczby stwierdzonych przestępstw przeciwko rodzinie i opiece. W 2014 r. pomimo tego, że ogólna liczba stwierdzonych przestępstw spadła o ponad 150 tyś. (15%), w porównaniu z 2013 r., to spadek stwierdzonych przestępstw przeciwko rodzinie i opiece nie był już tak duży – 1 671 (4,6%). W okresie od 2003 r. do 2013 r. procentowy udział liczby stwierdzonych przestępstw przeciwko rodzinie i opiece w ogólnej liczbie stwierdzonych przestępstw utrzymywał się w przedziale od 2,5% do 3,5%. Natomiast w 2014 r. stwierdzone przestępstwa przeciwko rodzinie i opiece stanowiły 4% wśród ogółu stwierdzonych przestępstw. Zatem z powyższych danych statystycznych można wnioskować, że mamy do czynienia ze spadkiem przestępczości, który najbardziej obniżył się w 2014 r., oraz, że w znacznej mierze dotyczy to przestępstw spoza rozdziału XXVI k.k.

¹⁰⁴⁴ B. Gruszczyńska, *Przemoc wobec kobiet w Polsce. Aspekty prawno kryminologiczne*, Wydawnictwo Wolters Kluwer Polska, Warszawa 2007, s. 149 – 150.

¹⁰⁴⁵ W 2014 r. została zmieniona metodologia liczenia danych, które przestały obejmować czyny karalne popełnione przez nieletnich. Wskazaną wartość 919 078 stwierdzonych przestępstw w 2014 r. obliczono poprzez zsumowanie podanej ogólnej liczby stwierdzonych przestępstw – 881 401 oraz stwierdzonych popełnionych czynów przez nieletnich dokonane w postępowaniu sądowym – 37 677. Zob. *Rocznik Statystyczny Rzeczypospolitej Polskiej 2015*, s. 148 [dostęp w Internecie: <http://stat.gov.pl/obszary-tematyczne/roczniki-statystyczne/>] 12.09.2016 r.

Tabela 3. Przestępstwo znęcania się (art. 207 k.k.) stwierdzone w zakończonych postępowaniach przygotowawczych na tle stwierdzonych przestępstw przeciwko rodzinie i opiece oraz przestępstw stwierdzonych ogółem w latach 2003 – 2014

Rok	Przestępstwa ogółem	Przestępstwa przeciwko rodzinie i opiece			Przestępstwo znęcania się			
	l.b.	l.b.	Udział w przestępstwach ogółem [%]	Wskaźnik dynamiki	l.b.	Udział w przestępstwach ogółem [%]	Udział w przestępstwach przeciwko rodzinie i opiece [%]	Wskaźnik dynamiki
2003	1 466 643	46 262	3,2	100	23 388	1,6	50,5	100
2004	1 461 217	40 322	2,8	87,2	22 610	1,5	56	96,7
2005	1 379 962	34 636	2,5	74,9	22 652	1,6	65,4	96,9
2006	1 287 918	35 501	2,8	76,7	24 543	1,9	69,1	104,9
2007	1 152 993	35 475	3,1	76,7	22 800	2	64,3	97,5
2008	1 082 057	32 954	3	71,2	21 167	2	64,2	90,5
2009	1 129 577	39 766	3,5	86	20 505	1,8	51,6	87,7
2010	1 138 523	38 540	3,4	83,3	18 759	1,6	48,7	80,2
2011	1 159 554	37 998	3,3	82,1	18 832	1,6	49,6	80,5
2012	1 119 803	32 379	2,9	70	17 785	1,6	54,9	76
2013	1 077 817	36 498	3,4	78,9	17 830 ¹⁰⁴⁶	1,7	48,9	76,2
2014 ¹⁰⁴⁷	881 401	34 827	4,0	75,3	17 711	2	50,9	75,7

Źródła: Dane w liczbach bezwzględnych zaczerpnięto z Roczników Statystycznych RP z lat 2001, 2002, 2003, 2004, 2005, 2006, 2007, 2008, 2009, 2010, 2011, 2012, 2013, 2014, 2015. Obliczenia własne.

¹⁰⁴⁶ W statystykach Policyjnych podana jest liczba 17 513 przestępstw z art. 207 k.k. stwierdzonych w 2013 r. (Dostęp w Internecie: <<http://statystyka.policja.pl/st/kodeks-karny/przestepstwa-przeciwko-7/63507,Znecanie-sie-art-207.html>>). Różnica w danych zawartych w Roczniku Statystycznym RP 2014, a danymi statystycznymi prowadzonymi przez Policję, związana jest z nowym systemem generowania danych statystycznych przez Policję, która od 2013 r. umieszcza informacje wyłącznie o własnych postępowaniach przygotowawczych (bez postępowań prowadzonych przez Prokuraturę).

¹⁰⁴⁷ W 2014 r. została zmieniona metodologia liczenia danych, które przestały obejmować czyny karalne popełnione przez nieletnich. Dane statystyczne za 2014 r. przedstawiono w oparciu o dostępne informacje na temat ogólnej liczby stwierdzonych przestępstw, z wyłączeniem czynów karalnych popełnionych przez nieletnich.

Od 2003 r. liczba stwierdzonych przestępstw znęcania się zmniejszyła się z 23 388 do 17 711 w 2014 r., czyli o 5 677 przestępstw, tj. o prawie 1/4. Ta tendencja pokrywa się z tendencją spadkową ogólnej liczby stwierdzonych przestępstw w latach 2003 – 2014. W badanym okresie czasu liczba stwierdzonych przestępstw znęcania się osiągnęła najwyższą wartość w 2006 r. – 24 543. W kolejnych latach zmniejszała się liczba stwierdzonych przestępstw znęcania się (nieznaczny wzrost w 2011 r. i w 2013 r.). Procentowy udział przestępstw znęcania się w kategorii przestępstw przeciwko rodzinie utrzymywał się na poziomie ok. 50%. Jedynie w okresie od 2005 r. do 2008 r. znajdował się w przedziale od 64,2% do 69,1%. W 2006 r., aż siedem na dziesięć stwierdzonych przestępstw przeciwko rodzinie i opiece stanowiło przestępstwo znęcania się.

W 2014 r. wskaźniki dynamiki stwierdzonych przestępstw przeciwko rodzinie i opiece oraz stwierdzonych przestępstw znęcania się zmniejszyły się o ok. 1/4, w porównaniu do 2003 r.

W świetle wyżej przytoczonych danych statystycznych nasuwa się wniosek, że w ostatnich latach liczba stwierdzonych przestępstw znęcania się wykazuje tendencję malejącą. Niepokojący jest jednak fakt, że procentowy spadek liczby stwierdzonych przestępstw znęcania się nie jest tak duży, jak procentowy spadek wszystkich stwierdzonych przestępstw. Pomimo opisywanych spadków od wielu lat przestępstwo znęcania się wraz z przestępstwem niealimentacji mają największy udział wśród wszystkich stwierdzonych przestępstw przeciwko rodzinie i opiece¹⁰⁴⁸.

W Rocznikach Statystycznych Rzeczypospolitej Polskiej z lat 2001 – 2015 uwzględniono także kategorię stwierdzonych przestępstw znęcania się popełnionych w miastach. Dane liczbowe w tym zakresie przedstawia tabela 4.

W latach 2003 – 2014 największa liczba stwierdzonych przestępstw przeciwko rodzinie i opiece popełnionych w miastach wystąpiła w 2003 r. – 32 318, a najmniejsza w 2012 r. – 20 477. W okresie od 2005 do 2007 liczba ta zmniejszyła się o ponad 1/4, a w 2008 r. prawie o 2/3 w porównaniu do 2003 r. Następnie w 2009 r. liczba stwierdzonych przestępstw przeciwko rodzinie i opiece w miastach wzrosła i wskaźnik dynamiki osiągnął poziom 80,8. W kolejnych trzech latach (2010 r., 2011 r., 2012 r.) powróciła tendencja malejąca, aż do 2013 r., kiedy to została odwrócona. W 2013 r. stwierdzono prawie o 30% mniej przestępstw przeciwko rodzinie i opiece popełnionych w miastach, niż w 2003 r.

¹⁰⁴⁸ Zob. D. J. Sosnowska, *Alimenty a prawo karne. Praktyka wymiaru sprawiedliwości*, Wydawnictwo Lexis Nexis, Warszawa 2012, s. 224.

Tabela 4. Przestępstwo znęcania się (art. 207 k.k.) w miastach stwierdzone w zakończonych postępowaniach przygotowawczych na tle stwierdzonych przestępstw znęcania się ogółem, stwierdzonych przestępstw przeciwko rodzinie i opiece w miastach oraz stwierdzonych przestępstw przeciwko rodzinie i opiece ogółem w latach 2003 – 2014

Rok	Przestępstwa przeciwko rodzinie i opiece	Przestępstwa przeciwko rodzinie i opiece w miastach			Przestępstwo znęcania się	Przestępstwo znęcania się w miastach			
	l.b.	l.b.	Udział w przestępstwach przeciwko rodzinie i opiece [%]	Wskaźnik dynamiki	l.b.	l.b.	Udział w przestępstwach przeciwko rodzinie i opiece w miastach [%]	Udział w przestępstwie znęcania się [%]	Wskaźnik dynamiki
2003	46 262	32 318	69,9	100	23 388	14 991	46,4	64,1	100
2004	40 322	27 793	68,9	86	22 610	14 258	51,3	63,1	95,1
2005	34 636	23 731	68,5	73,4	22 652	14 488	61,1	64	96,6
2006	35 501	24 077	67,8	74,5	24 543	15 655	65	63,8	104,4
2007	35 475	24 056	67,8	74,4	22 800	14 336	59,6	62,9	95,6
2008	32 954	22 212	67,4	68,7	21 167	13 217	59,5	62,4	88,2
2009	39 766	26 128	65,7	80,8	20 505	12 863	49,2	62,7	85,8
2010	38 540	25 093	65,1	77,6	18 759	11 390	45,4	60,7	76
2011	37 998	24 711	65	76,5	18 832	11 397	46,1	60,5	76
2012	32 379	20 477	63,2	63,4	17 785	10 562	51,6	59,4	70,5
2013	36 498	23 163	63,5	71,7	17 830	10 517	45,4	59,1	70,2
2014¹⁰⁴⁹	34 827	21 240	61	65,7	17 711	9 783	46,1	55,2	65,3

Źródła: Dane w liczbach bezwzględnych zaczerpnięto z Roczników Statystycznych RP z lat 2001, 2002, 2003, 2004, 2005, 2006, 2007, 2008, 2009, 2010, 2011, 2012, 2013, 2014, 2015. Obliczenia własne.

¹⁰⁴⁹ W 2014 r. została zmieniona metodologia liczenia danych, które przestały obejmować czyny karalne popełnione przez nieletnich. Dane statystyczne za 2014 r. przedstawiono w oparciu o dostępne informacje na temat ogólnej liczby stwierdzonych przestępstw, z wyłączeniem czynów karalnych popełnionych przez nieletnich.

Od 2003 r. występuje spadek udziału stwierdzonych przestępstw przeciwko rodzinie i opiece w miastach w ogólnej liczbie stwierdzonych tego rodzaju przestępstw z 69,9% do 61% w 2014 r. Oznacza to, że w ogólnej liczbie stwierdzonych przestępstw przeciwko rodzinie i opiece coraz więcej stwierdza się przestępstw tego rodzaju popełnionych na wsi.

W 2014 r. wskaźnik dynamiki stwierdzonych przestępstw znęcania się w miastach zmniejszył się o 1/3 w porównaniu do 2003 r. W 2014 r. podobne wskaźniki dynamiki wystąpiły w przypadkach stwierdzonych przestępstw przeciwko rodzinie i opiece w miastach i stwierdzonych przestępstwach znęcania się w miastach – odpowiednio 65,7 i 65,3. Jednakże przyglądając się owym wskaźnikom dynamiki w poszczególnych latach należy zauważyć, że nie zawsze występowały te same tendencje wzrostu lub spadku, np. w latach 2004 – 2006 wskaźnik dynamiki stwierdzonych przestępstw znęcania się w miastach wzrósł z poziomu 95,1 do 104,4, a wskaźnik dynamiki stwierdzonych przestępstw przeciwko rodzinie i opiece w miastach spadł z 86 do 74,5. Powyższe dane wskazują na to, że w 2006 r. – w porównaniu do 2003 r. pomimo tego, że ogólna liczba stwierdzonych przestępstw przeciwko rodzinie i opiece w miastach zmniejszyła się o ponad 1/4, to stwierdzona liczba przestępstw znęcania się wzrosła o prawie 5%. Oznacza to, że w 2006 r. wśród stwierdzonych przestępstw przeciwko rodzinie i opiece w miastach było 65% stwierdzonych przestępstw znęcania się w miastach. Poza tym od 2006 r. spada liczba stwierdzonych przestępstw znęcania się w miastach wśród ogółu stwierdzonych przestępstw znęcania się. W 2006 r. było to 63,8%, a w 2014 r. 55,2%, czyli nastąpił 9% spadek. Tendencja ta wskazuje na to, że taki czynnik jak miejsce zamieszkania – miasto czy wieś, odgrywa coraz mniejszą rolę wśród stwierdzonych przestępstw znęcania się.

Podsumowując powyższe analizy związane ze stwierdzonymi przestępstwami znęcania się w miastach na tle stwierdzonych przestępstw przeciwko rodzinie i opiece w miastach należy stwierdzić, iż:

1. W okresie od 2003 r. do 2014 r. zmniejszyła się liczba stwierdzonych przestępstw znęcania się w miastach i jest to zgodne z tendencją malejącą występującą wśród wszystkich stwierdzonych przestępstw znęcania się.
2. Jeszcze w 2003 r. liczba stwierdzonych przestępstw znęcania się w miastach była bliska 15 tyś., zaś w 2014 r. spadła poniżej 10 tyś. (9 783).
3. W 2013 r. na dziesięć stwierdzonych przestępstw znęcania się sześć miało miejsce w mieście, a cztery na wsi. Oznacza to, że miejsce zamieszkania, będące zmienną niezależną, odgrywa niewielkie znaczenie wśród stwierdzonych przestępstw znęcania się.

§ 2. Podejrzani o przestępstwo znęcania się w latach 2003 - 2014

Statystyczny obraz wszczętych postępowań przygotowawczych i osób podejrzanych o popełnienie przestępstwa znęcania się przedstawia tabela 5.

Tabela 5. Podejrzani o przestępstwo znęcania się (art. 207 k.k.) na tle liczby wszczętych postępowań przygotowawczych w latach 2003 – 2014

Rok	Wszczęte postępowania przygotowawcze	Podejrzani	
	l.b.	l.b.	%
2003	38 378	22 041	57,4
2004	37 507	21 283	56,7
2005	37 457	21 353	57
2006	39 723	23 091	58,1
2007	34 979	21 541	61,6
2008	34 206	20 032	58,6
2009	33 267	19 181	57,7
2010	30 534	17 588	57,6
2011	29 958	16 621	55,5
2012	29 193	15 610	53,5
2013	29 881 ¹⁰⁵⁰	15 613	52,3
2014	31 276	14 674	47

Źródła: Dane w liczbach bezwzględnych zaczerpnięto z Raportów o stanie bezpieczeństwa w Polsce za lata 2011, 2012, 2013, 2014 oraz danych statystycznych Komendy Głównej Policji, Dostęp w Internecie: <http://statystyka.policja.pl/st/kodeks-karny/przestepstwa-przeciwko-7/63507,Znecanie-sie-art-207.html>. Obliczenia własne.

W okresie od 2003 r. do 2014 r. zmniejszyła się liczba wszczętych postępowań przygotowawczych w sprawach o znęcanie się z 38 378 do 31 276, czyli o 7 102

¹⁰⁵⁰ W Raporcie o stanie bezpieczeństwa w Polsce w 2014 r. pojawiła się informacja, iż w 2013 r. wszczęto 33 882 postępowań przygotowawczych w sprawach o przestępstwo znęcania się. Z uwagi na to, że Raport o stanie bezpieczeństwa w Polsce w 2013 r. podaje liczbę 29 881 przyjęto jak w tabeli 5.

postępowania. Oznacza to, że w badanym okresie czasu liczba wszczętych postępowań przygotowawczych w sprawach z art. 207 k.k. zmniejszyła się prawie o 1/5. W 2011 r. analizowana liczba postępowań spadła poniżej poziomu 30 tysięcy, jednakże wzrosła powyżej tego poziomu w 2014 r. Występująca w całym okresie tendencja spadkowa została zatrzymana w 2006 r., kiedy wszczęto 39 723 postępowań przygotowawczych w sprawach o znęcanie się i była to największa liczba postępowań w badanym okresie czasu. Od 2013 r. liczba wszczętych postępowań przygotowawczych w sprawach z art. 207 k.k. nieznacznie różnie w porównaniu do lat poprzednich..

Podobna tendencja malejąca wystąpiła w grupie osób podejrzanych o przestępstwo znęcania się, których liczba spadła z 22 041 w 2003 r. do 14 674 w 2014 r. Oznacza to, że w 2014 r. podejrzanych o przestępstwo znęcania się było mniej o 7 367, niż w 2003 r. Zatem liczba podejrzanych o przestępstwo z art. 207 k.k. w 2014 r. zmniejszyła się o 30% w porównaniu do 2003 r. Występująca tendencja malejąca w grupie osób podejrzanych o znęcanie się została przełamana w 2006 r., podobnie jak w przypadku wszczętych postępowań przygotowawczych w sprawach o znęcanie się. Od 2009 r. liczba osób podejrzanych o znęcanie się nie przekroczyła 20 tysięcy, a w 2014 r. spadła poniżej 15 tysięcy.

Podsumowując rozważania po analizie powyższych danych statystycznych, należy stwierdzić, iż:

1. W ostatnich latach zmniejsza się liczba wszczętych postępowań przygotowawczych oraz podejrzanych w sprawach o przestępstwo znęcania się.
2. Wśród ogółu wszczętych postępowań przygotowawczych w sprawach o znęcanie się – ok. 60% przestępstw zostaje stwierdzonych przez Policję i Prokuraturę w zakończonych postępowaniach.

§ 3. Skazani za przestępstwo znęcania się w latach 2003 - 2014

W uzasadnieniu projektu ustawy z dnia 20 lutego 2015 r. o zmianie ustawy – Kodeks karny oraz niektórych innych ustaw¹⁰⁵¹ przedstawiono informację, iż 75% wszystkich skazań odnosi się do 12 typów przestępstw z kodeksu karnego, wśród nich znajduje się art. 207 § 1,

¹⁰⁵¹ Dz. U. 2015 poz. 396.

oraz przestępstw przewidzianych w ustawie z dnia 29 lipca 2005 r. o przeciwdziałaniu narkomanii¹⁰⁵². W tabeli 6 przedstawiono dane statystyczne na temat skazanych za przestępstwo znęcania się w świetle skazań za przestępstwa przeciwko rodzinie i opiece oraz skazań za przestępstwa ogółem (lata 2003 – 2014).

Tabela 6. Skazani za przestępstwo znęcania się na tle skazań za przestępstwa przeciwko rodzinie i opiece oraz skazań za przestępstwa ogółem w latach 2003 – 2014

Rok	Przestępstwa ogółem	Przestępstwa przeciwko rodzinie i opiece			Przestępstwo znęcania się			
	l.b.	l.b.	Udział w przestępstwach ogółem [%]	Wskaźnik dynamiki	l.b.	Udział w przestępstwach ogółem [%]	Udział w przestępstwach przeciwko rodzinie i opiece [%]	Wskaźnik dynamiki
2003	415 933	31 896	7,7	100	13 952	3,6	43,7	100
2004	513 410	35 546	6,9	111,4	17 158	3,3	48,3	123
2005	504 281	27 496	5,5	86,2	16 233	3,2	59	116,3
2006	462 937	24 511	5,3	76,8	16 318	3,5	66,6	117
2007	426 377	24 642	5,8	77,3	15 404	3,6	62,5	110,4
2008	420 729	25 371	6	79,5	15 127	3,6	59,6	108,4
2009	415 272	26 462	6,4	83	14 116	3,4	53,3	101,2
2010	432 891	31 626	7,3	99,2	13 571	3,1	42,9	97,3
2011	423 464	29 491	7	92,5	13 214	3,1	44,8	94,7
2012	408 107	24 740	6	77,6	12 388	3	50	88,8
2013	353 208	25 667	7,3	80,5	11 679	3,3	45,5	83,7
2014	295 353	24 488	8,3	76,8	11 442	3,9	46,7	83,7

Źródła: Dane w liczbach bezwzględnych zaczerpnięto z Roczników Statystycznych Rzeczypospolitej Polskiej z lat 2001, 2002, 2003, 2004, 2005, 2006, 2007, 2008, 2009, 2010, 2011, 2012, 2013, 2014, 2015. Dane w liczbach bezwzględnych za 2013 r. i 2014 r. zaczerpnięto z Informatora Statystycznego Wymiaru Sprawiedliwości- Skazania prawomocne- dorośli- wg rodzajów przestępstw i wymiaru kary w latach 2008 - 2014 [dostęp w Internecie: <http://isws.ms.gov.pl/pl/baza-statystyczna/opracowania-wieloletnie/>] 13.09.2016 r.. Obliczenia własne.

¹⁰⁵² Uzasadnienie projektu ustawy o zmianie ustawy – Kodeks karny oraz niektórych innych ustaw (druk nr 2393) str. 1 – 2 [dostęp w Internecie: <http://www.sejm.gov.pl/Sejm7.nsf/druk.xsp?nr=2393>] 17.09.2016 r.

W latach 2003 – 2012 liczba skazanych prawomocnie przez sądy powszechne za przestępstwa ścigane z oskarżenia publicznego utrzymywała się w przedziale od 408 tysięcy do 463 tysięcy. Jedynie w 2004 r. i 2005 r. nastąpił wzrost liczby wszystkich skazań, do wartości przekraczających niewiele ponad 500 tysięcy rocznie. W 2013 r. liczba skazanych spadła prawie o 55 tysięcy, w porównaniu z rokiem poprzednim. Natomiast w 2014 r. zanotowano jeszcze większy spadek liczby skazanych – prawie o 58 tysięcy, w porównaniu do 2013 r. Wracając do 2004 r. w którym liczba wszystkich skazanych, w badanym okresie czasu, osiągnęła najwyższą wartość – 513 410, można także zaobserwować największe liczby skazanych zarówno w kategorii przestępstw przeciwko rodzinie i opiece, jak i za samo przestępstwo znęcania się. W 2004 r. wystąpiły największe wskaźniki dynamiki skazanych za przestępstwa przeciwko rodzinie i opiece oraz przestępstwo znęcania się, które wyniosły odpowiednio 111,4 i 123.

W latach 2003 – 2014 liczba dorosłych skazanych prawomocnie przez sądy powszechne za przestępstwa przeciwko rodzinie i opiece kształtowała się na poziomie od 24 488 tysięcy do 35 546 tysięcy. Jedynie w ciągu trzech lat (2003 r., 2004 r. i 2010 r.) poziom ten przekroczył 30 tysięcy. W 2014 r. odnotowano, w badanym okresie czasu, najmniejszą liczbę skazanych za przestępstwa przeciwko rodzinie i opiece – 24 488 tysięcy, która zmniejszyła się prawie o 1/4, w porównaniu do 2003 r. Średni procentowy udział skazanych za przestępstwa przeciwko rodzinie i opiece wśród ogółu skazanych za wszystkie przestępstwa wynosił 6,63%. Od 2003 r. do 2006 r. miał miejsce spadek procentowego udziału skazanych za przestępstwa przeciwko rodzinie i opiece wśród ogółu skazanych za wszystkie przestępstwa z poziomu 7,7% do 5,3%. W następnych czterech latach (2007 r., 2008 r., 2009 r., 2010 r.) wystąpił wzrost udziału do 7,3% w 2010 r. W kolejnych dwóch latach (2011 r. i 2012 r.) odnotowano ponowny spadek do 6% w 2012 r. Natomiast w 2013 r. nastąpił wzrost udziału do 7,3%, a w 2014 r. do 8,3%. Powyższe wyniki oznaczają, że średnio na stu skazanych za wszystkie przestępstwa było siedmiu skazanych za przestępstwa przeciwko rodzinie i opiece. Warto podkreślić są wyniki liczbowe z ostatnich lat, które wskazują, że pomimo wyraźnego spadku liczby skazanych za wszystkie przestępstwa, rośnie liczba skazanych za przestępstwa przeciwko rodzinie i opiece.

W 2004 r. wystąpiła największa liczba skazanych za przestępstwo znęcania się i wyniosła 17 158. Do 2014 r. liczba ta obniżyła się o 5 716 skazań, co oznacza spadek o 1/3 w porównaniu do 2004 r. W latach 2004 – 2009 wskaźnik dynamiki skazanych za przestępstwo znęcania się przekroczył 100 (w porównaniu do 2003 r.). Dopiero po 2010 r. wskaźnik ten spadł poniżej 100. W 2014 r. liczba skazanych za przestępstwo znęcania się zmniejszyła się o

ok. 16% w porównaniu do 2003 r. W badanym okresie czasu procentowy udział skazanych za przestępstwo znęcania się wśród skazanych za przestępstwa ogółem utrzymywał się w przedziale od 3% do 3,9%. W latach 2005 – 2008 skazani za przestępstwo znęcania się stanowili ok. 60% skazanych za przestępstwa przeciwko rodzinie i opiece. W 2003 r., 2004 r., 2010 r., 2011 r., 2013 r. i 2014 r. procentowy udział skazanych za przestępstwo znęcania się wśród skazanych za przestępstwa przeciwko rodzinie i opiece wynosił średnio 45%. Natomiast w latach 2009 i 2012 połowę skazanych za przestępstwa przeciwko rodzinie i opiece stanowili skazani za przestępstwo znęcania się.

Na zakończenie analizy danych statystycznych w zakresie skazanych za przestępstwo znęcania się należy pozytywnie ocenić malejącą od 2004 r. liczbę skazań za przestępstwo znęcania się, która pokrywa się z tendencją spadkową wśród skazanych za przestępstwa ogółem (wyjątek stanowi 2010 r., w którym liczba skazanych za przestępstwa ogółem wzrosła, w porównaniu z rokiem wcześniejszym). Może natomiast niepokoić, występująca w latach 2006 – 2010 rosnąca liczba skazanych za przestępstwa przeciwko rodzinie i opiece (pomimo spadku liczby skazanych za przestępstwa ogółem, w tym za przestępstwo znęcania się). Poza tym dane liczbowe za lata 2012 – 2014 wskazują na duży spadek liczby skazanych za przestępstwa ogółem, a także spadek liczby skazanych za przestępstwo znęcania się i wzrost liczby skazanych za przestępstwa przeciwko rodzinie i opiece. Oznacza to, że występuje coraz więcej skazań za inne przestępstwa przeciwko rodzinie i opiece, niż za przestępstwo znęcania się.

Dokonując analizy skazanych za przestępstwo znęcania się na tle skazanych za przestępstwa przeciwko rodzinie i opiece, można wyróżnić zdecydowanie dominującą kategorię mężczyzn (tabela 7).

W okresie od 2003 r. do 2014 r. zmniejszyła się liczba mężczyzn skazanych za przestępstwa przeciwko rodzinie i opiece z 30 980 do 23 719, czyli o ponad 7 tysięcy. W badanym okresie czasu jedynie w 2004 r. wskaźnik dynamiki skazanych mężczyzn za przestępstwa przeciwko rodzinie i opiece przekroczył 100, a w 2010 r. był bliski 100 (99,3). Poza tym przez dłuższy okres czasu analizowany wskaźnik utrzymywał się w przedziale od 76,6 do 92,6 co oznacza, że liczba skazanych mężczyzn za przestępstwa przeciwko rodzinie i opiece spadła średnio o 1/5. Udział procentowy skazanych mężczyzn za przestępstwa przeciwko rodzinie i opiece, w grupie wszystkich skazanych za przestępstwa przeciwko rodzinie i opiece, pozostaje na stosunkowo stałym poziomie – 97%.

W latach 2004 – 2009 wskaźnik dynamiki skazanych mężczyzn za przestępstwo znęcania się przekroczył 100, a dokładniej utrzymywał się w przedziale od 100,9 do 122,9. W ciągu trzech

kolejnych lat (2010 r., 2011 r. i 2012 r.) analizowany wskaźnik uległ zmniejszeniu do 88,4. Ostatecznie w 2014 r. liczba skazanych mężczyzn za przestępstwo znęcania się zmniejszyła się prawie o 19%, w porównaniu do 2003 r. W 2006 r. wśród skazanych mężczyzn za przestępstwa przeciwko rodzinie i opiece skazani mężczyźni za przestępstwo znęcania się stanowili 2/3. W badanym okresie czasu był to największy udział skazanych mężczyzn za przestępstwo znęcania się na tle skazanych mężczyzn za przestępstwa przeciwko rodzinie i opiece. Natomiast najmniejszy procentowy udział wystąpił w 2010 r. na poziomie 42,8%. Od 2004 r. zmniejszyła się liczba skazanych mężczyzn za przestępstwo znęcania się. Udział procentowy skazanych mężczyzn za przestępstwo znęcania się, w grupie wszystkich skazanych za przestępstwo znęcania się, pozostaje na stosunkowo stałym poziomie 97%.

Tabela 7. Mężczyźni skazani za przestępstwo znęcania się w latach 2003 – 2014

Rok	Przestępstwa przeciwko rodzinie i opiece	Przestępstwa przeciwko rodzinie i opiece (mężczyźni)			Przestępstwo znęcania się	Przestępstwo znęcania się (mężczyźni)			
	l.b.	l.b.	Udział w przestępstwach przeciwko rodzinie i opiece [%]	Wskaźnik dynamiki	l.b.	l.b.	Udział w przestępstwach przeciwko rodzinie i opiece-mężczyźni [%]	Udział w przestępstwie znęcania się [%]	Wskaźnik dynamiki
2003	31 896	30 980	97,1	100	13 952	13 618	44	97,6	100
2004	35 546	34 502	97,1	111,4	17 158	16 735	48,5	97,5	122,9
2005	27 496	26 684	97	86,1	16 233	15 840	59,4	97,6	116,3
2006	24 511	23 789	97,1	76,8	16 318	15 906	66,9	97,5	116,8
2007	24 642	23 907	97	77,2	15 404	14 999	62,7	97,4	110,1
2008	25 371	24 593	96,9	79,4	15 127	14 690	59,7	97,1	107,9
2009	26 462	25 731	97,2	83,1	14 116	13 743	53,4	97,4	100,9
2010	31 626	30 778	97,3	99,3	13 571	13 173	42,8	97,1	96,7
2011	29 491	28 686	97,9	92,6	13 214	12 859	44,8	97,3	94,4
2012	24 740	24 078	97,3	77,7	12 388	12 033	50	97,1	88,4

Rok	Przestępstwa przeciwko rodzinie i opiece	Przestępstwa przeciwko rodzinie i opiece (mężczyźni)			Przestępstwo znęcania się	Przestępstwo znęcania się (mężczyźni)			
	l.b.	l.b.	Udział w przestępstwach przeciwko rodzinie i opiece [%]	Wskaźnik dynamiki	l.b.	l.b.	Udział w przestępstwach przeciwko rodzinie i opiece-mężczyźni [%]	Udział w przestępstwie znęcania się [%]	Wskaźnik dynamiki
2013 ¹⁰⁵³	25 667	-	-	-	11 679	-	-	-	-
2014	24 488	23 719	96,9	76,6	11 442	11 045	46,6	96,5	81,1

Źródła: Dane w liczbach bezwzględnych zaczerpnięto z Roczników Statystycznych RP z lat 2001, 2002, 2003, 2004, 2005, 2006, 2007, 2008, 2009, 2010, 2011, 2012, 2013, 2014, 2015. Obliczenia własne.

Na zakończenie analizy danych statystycznych zawartych w tabelach 6 i 7 warto podkreślić najważniejsze wnioski:

1. Niepokojąco wyglądają liczby bezwzględne z 2004 r., które w porównaniu z 2003 r. świadczą o wzroście liczby skazanych za przestępstwa ogółem, w tym także za przestępstwa przeciwko rodzinie i opiece oraz za przestępstwo znęcania się. Liczba skazanych za przestępstwo znęcania się, podobnie jak liczba skazanych za przestępstwa ogółem, wzrosła o ok. 23%, natomiast liczba skazanych za przestępstwa przeciwko rodzinie i opiece wzrosła o ok. 11%. Identyczna tendencja wystąpiła w grupie mężczyzn skazanych za przestępstwo znęcania się (wzrost o 23%) i w grupie mężczyzn skazanych za przestępstwa przeciwko rodzinie i opiece (wzrost o 11%).
2. Pozytywnie należy ocenić występujący od 2004 r. spadek liczby skazanych za przestępstwo znęcania się, w tym także w kategorii skazanych mężczyzn (wyjątek stanowi 2006 r., kiedy analizowane wartości nieznacznie wzrosły). Jeszcze bardziej zadowalający jest fakt, że w 2010 r. liczba skazanych za przestępstwo znęcania się (w tym także mężczyzn) obniżyła się poniżej poziomu z 2003 r. W 2014 r. liczba skazanych za przestępstwo znęcania się jest najniższa od dziesięciu lat.

¹⁰⁵³ W Roczniku Statystycznym RP 2014 nie uwzględniono danych za 2013 r. o mężczyznach skazanych za przestępstwo znęcania się oraz mężczyznach skazanych za przestępstwa przeciwko rodzinie i opiece. Dane z Informatora Statystycznego Wymiaru Sprawiedliwości- Skazania prawomocne- dorośli- wg rodzajów przestępstw i wymiaru kary w latach 2008- 2014 nie wyróżniają kategorii mężczyzn [dostęp w Internecie: <http://isws.ms.gov.pl/pl/baza-statystyczna/opracowania-wieloletnie/>] 13.09.2016 r.

W dalszej części rozprawy przedstawiono rozkład struktury skazań za przestępstwo znęcania się, w latach 2003 – 2014, w podziale na typ podstawowy przestępstwa (art. 207 § 1 k.k.) oraz typy kwalifikowane (art. 207 § 2 k.k. i art. 207 § 3 k.k.).

Dane liczbowe zebrane w tabeli 8 wskazują, że wśród wszystkich skazań za przestępstwo znęcania się zdecydowanie dominują skazania za typ podstawowy tego przestępstwa. W latach 2003 – 2014 skazani z art. 207 § 1 k.k. stanowili od 98,9% do 99,5% wszystkich skazanych za przestępstwo znęcania się. Natomiast na pozostały 0,5% - 1,1% skazanych składały się łącznie dwa typy kwalifikowane. Z art. 207 § 2 k.k. penalizującego przestępstwo znęcania się połączone ze stosowaniem szczególnego okrucieństwa – skazano od 0,2% do 0,5%, a z art. 207 § 3 k.k. skutkującego następstwem czynu określonego w § 1 lub § 2 w postaci targnięcia się pokrzywdzonego na własne życie – skazano od 0,3% do 0,7%. Najmniej skazanych z art. 207 § 2 k.k. było w 2011 r. – 18, a najwięcej w 2005 r. – 72. Natomiast z art. 207 § 3 k.k. najmniej skazanych było w 2014 r. – 36, a najwięcej w 2004 r. – 124. Bardzo niepokojącym zjawiskiem jest stosunkowo duża liczba skazanych z art. 207 § 3 k.k., za który grozi najsurowsza odpowiedzialność karna za przestępstwo znęcania się. W tym przypadku mamy do czynienia z większą liczbą skazanych z art. 207 § 3 k.k., niż z art. 207 § 2 k.k., który zagrożony jest łagodniejszą sankcją.

Tabela 8. Skazani za przestępstwo znęcania się w podziale na typ podstawowy i typy kwalifikowane przestępstwa w latach 2003 – 2014

Rok	Przestępstwo znęcania się						
	Ogółem	Art. 207 § 1 k.k.		Art. 207 § 2 k.k.		Art. 207 § 3 k.k.	
	l.b.	l.b.	%	l.b.	%	l.b.	%
2003	13 952	13 834	99,2	48	0,3	70	0,5
2004	17 158	16 972	98,9	62	0,4	124	0,7
2005	16 233	16 074	99	72	0,5	87	0,5
2006	16 318	16 171	99,1	42	0,3	105	0,6
2007	15 404	15 280	99,2	53	0,3	71	0,5
2008	15 127	15 011	99,2	31	0,2	85	0,6
2009	14 116	14 025	99,4	36	0,2	55	0,4
2010	13 571	13 485	99,4	29	0,2	57	0,4

Rok	Przestępstwo znęcania się						
	Ogółem	Art. 207 § 1 k.k.		Art. 207 § 2 k.k.		Art. 207 § 3 k.k.	
	l.b.	l.b.	%	l.b.	%	l.b.	%
2011	13 214	13 153	99,5	18	0,2	43	0,3
2012	12 388	12 318	99,5	29	0,2	41	0,3
2013	11 679	11 601	99,3	22	0,2	56	0,5
2014	11 442	11 382	99,5	24	0,2	36	0,3

Źródła: Dane w liczbach bezwzględnych zaczerpnięto z Informatora Statystycznego Wymiaru Sprawiedliwości- Skazania prawomocne- dorośli- w latach 2001- 2012 oraz Skazania prawomocne- dorośli- wg rodzajów przestępstw i wymiaru kary w latach 2008 – 2014 [dostęp w Internecie: <http://isws.ms.gov.pl/pl/baza-statystyczna/opracowania-wieloletnie/>] 15.09.2016 r.. Obliczenia własne.

§ 4. Nieletni sprawcy przestępstwa znęcania się w latach 2003 - 2014

Dane zawarte w Rocznikach Statystycznych Rzeczypospolitej Polskiej zawierają też informacje dotyczące nieletnich sprawców przestępstwa znęcania się (tabela 9).

Pierwsze spostrzeżenie, jakie nasuwa się w świetle danych statystycznych zamieszczonych w tabeli 9, to zasadniczy wzrost liczby nieletnich sprawców przestępstw przeciwko rodzinie i opiece, w tym także sprawców przestępstwa znęcania się. Opisywane dotychczas tendencje malejące, które występowały od 2004 r. wśród skazanych za przestępstwa ogółem, skazanych za przestępstwa przeciwko rodzinie i opiece oraz skazanych za przestępstwo znęcania się, nie mają żadnego przełożenia na liczbę nieletnich sprawców przestępstw przeciwko rodzinie i opiece, w tym także przestępstwa znęcania się. W 2007 r. w porównaniu do 2003 r. liczba nieletnich sprawców przestępstw przeciwko rodzinie i opiece wzrosła ponad czterokrotnie. W latach 2008 – 2013 liczba ta wzrosła prawie trzy i pół krotnie, w 2004 r. i 2006 r. – dwukrotnie, a w 2014 r. – trzykrotnie. Zwiększył się także procentowy udział nieletnich skazanych za przestępstwa przeciwko rodzinie i opiece w grupie wszystkich nieletnich sprawców z 0,4% w 2003 r. do 2% w 2014 r.

Tabela 9. Nieletni sprawcy przestępstwa znęcania się w latach 2003 – 2014

ROK	Przestępstwa ogółem	Przestępstwa przeciwko rodzinie i opiece			Przestępstwo znęcania się			
	l.b.	l.b.	Udział w przestępstwach ogółem [%]	Wskaźnik dynamiki	l.b.	Udział w przestępstwach ogółem [%]	Udział w przestępstwach przeciwko rodzinie i opiece [%]	Wskaźnik dynamiki
2003	25 521	104	0,4	100	87	0,3	83,7	100
2004	28 342	214	0,7	205,8	189	0,6	88,3	217,2
2005	26 288	184	0,7	176,9	154	0,6	83,7	177
2006	27 419	212	0,8	203,8	176	0,6	83	202,3
2007	27 790	462	1,7	444,2	420	1,5	90,9	482,8
2008	26 957	364	1,4	350	344	1,3	94,5	395,4
2009	24 953	366	1,5	351,9	355	1,4	97	408
2010	22 758	311	1,4	299	293	1,3	94,2	336,8
2011	22 807	351	1,5	337,5	323	1,4	92	371,3
2012	20 980	376	1,8	361,5	361	1,7	96	414,9
2013	19 166	356	1,9	342,3	337	1,8	94,7	387,4
2014	16 412	322	2	309,6	317	1,9	98,4	364,4

Źródła: Dane w liczbach bezwzględnych zaczerpnięto z Roczników Statystycznych RP z lat 2001, 2002, 2003, 2004, 2005, 2006, 2007, 2008, 2009, 2010, 2011, 2012, 2013, 2014, 2015. Obliczenia własne.

Jeszcze mocniejsza tendencja wzrostowa wystąpiła wśród nieletnich sprawców przestępstwa znęcania się. Biorąc za punkt odniesienia początkowy wskaźnik dynamiki z 2003 r., należy w pierwszej kolejności zauważyć prawie pięciokrotny wzrost liczby nieletnich skazanych za przestępstwo znęcania się, jaki nastąpił w 2007 r. Poza tym w 2008 r., 2009 r., oraz w 2012 r. liczba nieletnich sprawców przestępstwa znęcania się wzrosła średnio czterokrotnie, w 2010 r., 2011 r., 2013 r. i 2014 r. – średnio trzy i pół krotnie, a w latach 2004 – 2006 średnio dwukrotnie. W okresie od 2003 r. do 2014 r. wzrósł procentowy udział nieletnich sprawców przestępstwa znęcania się wśród wszystkich nieletnich sprawców z 0,3% do 1,9%. Ponadto wzrósł także procentowy udział nieletnich sprawców przestępstwa znęcania

się w grupie nieletnich sprawców przestępstw przeciwko rodzinie i opiece z 83,7 % w 2003 r. do 98,4% w 2014 r.

Chcąc dokładniej przyjrzeć się problematyce nieletnich sprawców przestępstwa znęcania się sięgnięto do danych statystycznych z uwzględnieniem kryterium płci (tabela 10).

Biorąc pod uwagę kwestię dynamiki skazań nieletnich za przestępstwa przeciwko rodzinie i opiece, w tym także za przestępstwo znęcania się, należy zauważyć tendencję wzrostową zarówno w grupie chłopców, jak i dziewcząt. W okresie od 2004 r. do 2006 r. liczba nieletnich chłopców sprawców przestępstw przeciwko rodzinie i opiece zwiększyła się dwukrotnie. W tym samym czasie w grupie nieletnich dziewcząt również nastąpił wzrost, jednakże miał on bardziej stopniowy charakter. W 2007 r. w grupie chłopców wystąpił wzrost skokowy, w którym liczba nieletnich sprawców przewyższyła prawie pięciokrotnie ich liczbę z 2003 r. W kolejnych latach (2008 – 2014) było ponad trzy razy więcej nieletnich chłopców sprawców przestępstw przeciwko rodzinie i opiece, niż w 2003 r. Natomiast w grupie dziewcząt w latach 2007 – 2008 liczba nieletnich sprawców przewyższała trzykrotnie wartość z 2003 r. W 2009 r. było ich cztero krotnie więcej i zarazem osiągnięto najwyższą wartość, w badanym okresie czasu. W 2010 r. wskaźnik dynamiki w grupie dziewcząt obniżył się, ale w kolejnych dwóch latach ponownie wzrósł do prawie 400 w 2012 r.

Niepokojący jest fakt, że opisana tendencja wzrostowa dynamiki nieletnich chłopców i dziewcząt – sprawców przestępstw przeciwko rodzinie i opiece powtórzyła się w przypadku dynamiki przestępstwa znęcania się, uzyskując jeszcze wyższe wartości. W 2007 r. nieletnich chłopców sprawców przestępstwa znęcania się było ponad pięciokrotnie więcej niż w 2003 r. W 2008 r. i 2012 r. było ich ponad czterokrotnie więcej, a w okresie od 2009 r. do 2011 r. i w 2013 r. oraz w 2014 r. prawie czterokrotnie więcej niż w 2003 r. Natomiast w 2009 r. wskaźnik dynamiki w grupie dziewcząt osiągnął najwyższą wartość 450. Również w latach 2012 – 2014 było ponad czterokrotnie więcej nieletnich dziewcząt sprawców przestępstwa znęcania się, w porównaniu do 2003 r.

Tabela 10. Nieletni sprawcy przestępstwa znęcania się w latach 2003 – 2014 według kryterium płci (CH – chłopcy, DZ – dziewczęta)

Rok	Przestępstwa przeciwko rodzinie i opiece							Przestępstwo znęcania się								
	l.b.			%		Wskaźniki dynamiki		l.b.			Udział w przestępstwach przeciwko rodzinie i opiece [%]		%		Wskaźniki dynamiki	
	Ogółem	CH	DZ	CH	DZ	CH	DZ	Ogółem	CH	DZ	CH	DZ	CH	DZ	CH	DZ
2003	104	84	20	80,8	19,2	100	100	87	69	18	66,3	17,3	79,3	20,7	100	100
2004	214	190	24	88,8	11,2	226,2	120	189	169	20	79	9,3	89,4	10,6	244,9	111,1
2005	184	157	27	85,3	14,7	186,9	135	154	132	22	71,7	12	85,7	14,3	191,3	122,2
2006	212	179	33	84,4	15,6	213,1	165	176	154	22	72,6	10,4	87,5	12,5	223,2	122,2
2007	462	403	59	87,2	12,8	479,8	295	420	374	46	81	10	89	11	542	255,6
2008	364	295	69	81	19	351,2	345	344	280	64	76,9	17,6	81,4	18,6	405,8	355,6
2009	366	282	84	77	23	335,7	420	355	274	81	74,9	22,1	77,2	22,8	397,1	450
2010	311	256	55	82,3	17,7	304,8	275	293	243	50	78,1	16,1	82,9	17,1	352,2	277,8
2011	351	283	68	80,6	19,4	336,9	340	323	263	60	74,9	17,1	81,4	18,6	381,2	333,3
2012	376	297	79	79	21	353,6	395	361	284	77	75,5	20,5	78,7	21,3	411,6	427,8
2013	356	281	75	78,9	21,1	334,5	375	337	271	66	76,1	18,5	80,4	19,6	392,8	366,6
2014	322	246	76	76,4	23,6	292,9	380	317	243	74	75,5	23	76,7	23,3	352,2	411,1

Źródła: Dane w liczbach bezwzględnych zaczerpnięto z Roczników Statystycznych RP z lat 2001, 2002, 2003, 2004, 2005, 2006, 2007, 2008, 2009, 2010, 2011, 2012, 2013, 2014, 2015. Obliczenia własne.

Analizując procentowy udział chłopców i dziewcząt w przestępstwach przeciwko rodzinie i opiece oraz w przestępstwie znęcania się, należy stwierdzić, co następuje. W 2012 r., podobnie jak w 2003 r., na dziesięciu nieletnich sprawców było ośmiu chłopców i dwie dziewczęta. Wartości te spadły znacząco jedynie w 2004 r. i w 2007 r., kiedy to średnio na dziesięciu nieletnich sprawców było dziewięciu chłopców i jedna dziewczyna.

Kolejny aspekt analizy nieletnich sprawców przestępstwa znęcania się uwzględnia nie tylko kryterium płci, ale także podział na typ podstawowy – art. 207 § 1 k.k. i typy kwalifikowane – art. 207 § 2 i art. 207 § 3 k.k. (tabela 11). Po pierwsze podobnie jak w grupie dorosłych skazanych – wśród nieletnich sprawców zdecydowanie dominuje popełnianie przestępstwa z art. 207 § 1 k.k. Po drugie bardzo niepokoi rosnąca liczba nieletnich sprawców (zarówno chłopców jak i dziewcząt) przestępstwa z art. 207 § 3 k.k. W badanym okresie czasu było to łącznie 51 chłopców i 13 dziewcząt. Natomiast wśród nieletnich sprawców przestępstwa z art. 207 § 2 k.k. było łącznie 8 chłopców i 4 dziewczęta.

Przechodząc na zakończenie do podsumowania zagadnienia nieletnich sprawców przestępstwa znęcania się, można sformułować następujące spostrzeżenia:

1. Pojawiają się alarmujące dane liczbowe na temat rosnącej liczby nieletnich sprawców przestępstwa znęcania się.
2. Zdecydowana większość nieletnich sprawców przestępstwa znęcania się to chłopcy, podobnie jak w grupie dorosłych skazanych przeważają mężczyźni, jednakże dynamika nieletnich sprawców wzrasta zarówno w grupie chłopców, jak i w grupie dziewcząt.
3. Coraz częściej nieletni sprawcy dopuszczają się czynu, którego następstwem jest targnięcie się pokrzywdzonego na własne życie. Może to wskazywać na rosnącą wśród młodzieży agresję, która znacząco wpływa na otoczenie.

Tabela 11. Nieletni sprawcy przestępstwa znęcania się według kryterium płci w podziale na typ podstawowy i typy kwalifikowane przestępstwa w latach 2003 – 2014 (CH – chłopcy, DZ – dziewczęta)

Rok	Przestępstwo znęcania się												
	Ogółem	Art. 207 § 1 k.k.				Art. 207 § 2 k.k.				Art. 207 § 3 k.k.			
		l.b.		%		l.b.		%		l.b.		%	
	l.b.	CH	DZ	CH	DZ	CH	DZ	CH	DZ	CH	DZ	CH	DZ
2003	87	67	17	77	19,5	2	1	2,3	1,2	0	0	0	0
2004	189	164	20	86,8	10,6	0	0	0	0	5	0	2,6	0
2005	154	127	22	82,5	14,3	0	0	0	0	5	0	3,2	0
2006	176	152	22	86,4	12,5	2	0	1,1	0	0	0	0	0
2007	420	370	46	88,1	11	2	0	0,45	0	2	0	0,45	0
2008	344	268	63	77,9	18,3	0	0	0	0	12	1	3,5	0,3
2009	355	270	77	76,1	21,7	0	0	0	0	4	4	1,1	1,1
2010	293	235	48	80,2	16,4	1	0	0,3	0	7	2	2,4	0,7
2011	323	260	59	80,5	18,3	0	0	0	0	3	1	0,9	0,3
2012	361	277	73	76,7	20,2	0	1	0	0,3	7	3	1,9	0,9
2013	337	269	65	79,8	19,3	0	1	0	0,3	2	0	0,6	0
2014	317	238	71	75,1	22,4	1	1	0,3	0,3	4	2	1,2	0,6

Źródło: Dane w liczbach bezwzględnych zaczerpnięto z Informatora Statystycznego Wymiaru Sprawiedliwości- Nieletni- prawomocne orzeczenia w latach 2003- 2014 [dostęp w Internecie: <http://isws.ms.gov.pl/pl/baza-statystyczna/opracowania-wieloletnie/>] 17.09.2016 r. Obliczenia własne.

§ 5. Kary i środki karne orzeczone wobec prawomocnie skazanych za przestępstwo znęcania się w latach 2006 – 2014

Tabela 12 przedstawia dane statystyczne na temat kar i środków karnych orzeczonych wobec prawomocnie skazanych za przestępstwo znęcania się w latach 2006 – 2014.

Przed przystąpieniem do analizy poszczególnych kar i środków karnych należy zwrócić uwagę, iż generalnie struktura wszystkich kar i środków karnych, w analizowanym okresie czasu, uległa niewielkim przeobrażeniom. Najczęściej orzekaną karą wobec prawomocnie skazanych za przestępstwo znęcania się jest kara pozbawienia wolności. Udział procentowy tej kary na tle wszystkich orzekanych kar i środków karnych mieści się w przedziale od 93,4% do 94,9%. Drugą pod względem częstotliwości orzekaną karą jest kara ograniczenia wolności. Od 2006 r. do 2010 r. wzrosła częstość orzekania tej kary z 4,4% do 5,1%. W kolejnych trzech latach (2011 r., 2012 r., 2013 r.) wystąpiła tendencja spadkowa w przypadku orzekania kary ograniczenia wolności, a w 2014 r. niewielki wzrost do 4,5%. Średnio na dziesięć orzeczonych kar ograniczenia wolności dziewięć orzekanych jest bez zawieszenia. Najrzadziej orzekaną karą jest kara grzywny samoistnej, której udział mieści się w przedziale od 1,1% do 1,5%. Średnio 85% kar grzywny samoistnej orzekanych jest bez zawieszenia. Od 2006 r. spada procentowy udział orzekanych samoistnie środków karnych wobec prawomocnie skazanych za przestępstwo znęcania się z poziomu 0,2% do 0% w 2014 r. W 2006 r. orzeczono 22 środki karne, natomiast od 2013 r. nie orzeczono żadnego środka karnego.

W latach 2006 – 2014 instytucja warunkowego zawieszenia wykonania kary ograniczenia wolności była stosowana w przypadku 7,2% - 9,8% wszystkich kar tego rodzaju. W tym samym okresie czasu instytucja warunkowego zawieszenia wykonania kary grzywny była stosowana w przypadku 11,2% - 19,7% wszystkich kar tego rodzaju. Nowelizacja k.k. z dnia 20 lutego 2015 r. zniósła możliwość stosowania instytucji warunkowego zawieszenia wykonania kary ograniczenia wolności oraz grzywny wskazując na nieefektywność tejże instytucji oraz rzadkość jej stosowania w praktyce. Należy pozytywnie ocenić zmianę przepisów prawnych w aspekcie warunkowego zawieszenia wykonania kary ograniczenia wolności oraz grzywny wobec sprawców przestępstwa znęcania się, gdyż praktyka orzecznicza pokazuje, że instytucja ta wykorzystywana jest stosunkowo rzadko, wobec dwóch powyższych rodzajów kar.

Tabela 12. Kary i środki karne orzeczone wobec prawomocnie skazanych za przestępstwo znęcania się w latach 2006 – 2014

Kary i środki karne	2006				2007				2008				2009			
	Art. 207 k.k.			%	Art. 207 k.k.			%	Art. 207 k.k.			%	Art. 207 k.k.			%
	§ 1	§ 2	§ 3		§ 1	§ 2	§ 3		§ 1	§ 2	§ 3		§ 1	§ 2	§ 3	
Ogółem	16 171	42	105	100	15 280	53	71	100	15 011	31	85	100	14 025	36	55	100
Pozbawienie wolności, w tym:	15 228	42	104	94,2	14 433	52	71	94,5	14 050	31	85	93,6	13 184	36	54	94
- bezwzględne	1 662	22	24	11,1	1 585	31	18	11,2	1 541	20	22	11,2	1 697	25	23	13,1
- z zawieszeniem, w tym:	13 566	20	80	88,9	12 848	21	53	88,8	12 509	11	63	88,8	11 487	11	31	86,9
➤ z dozorem	8 688	15	65	64,2	8 656	13	44	67,4	8 399	9	49	67,2	7 871	10	24	68,6
➤ bez dozoru	4 878	5	15	35,8	4 192	8	9	32,6	4 110	2	14	32,8	3 616	1	7	31,4
Ograniczenie wolności, w tym:	722	0	0	4,4	650	0	0	4,2	721	0	0	4,8	632	0	0	4,5
- bez zawieszenia	651	0	0	90,2	596	0	0	91,7	667	0	0	92,5	581	0	0	91,9
- z zawieszeniem	71	0	0	9,8	54	0	0	8,3	54	0	0	7,5	51	0	0	8,1
Grzywna samoistna, w tym:	199	0	1	1,2	175	1	0	1,1	220	0	0	1,5	197	0	1	1,4
- bez zawieszenia	163	0	0	82	151	1	0	86,4	190	0	0	86,4	159	0	0	80,3
- z zawieszeniem	36	0	0	18	24	0	0	13,3	30	0	0	13,6	38	0	1	19,7
Środki karne	22	0	0	0,2	22	0	0	0,2	20	0	0	0,1	12	0	0	0,1

Kary i środki karne	2010				2011				2012				2013				2014			
	Art. 207 k.k.			%	Art. 207 k.k.			%	Art. 207 k.k.			%	Art. 207 k.k.			%	Art. 207 k.k.			%
	§ 1	§ 2	§ 3		§ 1	§ 2	§ 3		§ 1	§ 2	§ 3		§ 1	§ 2	§ 3		§ 1	§ 2	§ 3	
Ogółem	13 485	29	57	100	13 153	18	43	100	12 318	29	41	100	11 601	22	56	100	11 382	24	36	100
Pozbawienie wolności, w tym:	12 594	29	57	93,4	12 407	18	42	94,4	11 660	29	41	94,7	11 005	21	56	94,9	10 737	24	36	94,3
- bezwzględne	1536	19	24	12,5	1559	14	14	12,7	1489	18	15	13	1419	15	15	13,1	1405	16	10	13,3
- z zawieszeniem, w tym:	11 058	10	33	87,5	10 848	4	28	87,3	10 171	11	26	87	9586	6	41	86,9	9332	8	26	86,7
➤ z dozorem	7483	7	27	67,7	7546	2	23	69,6	7261	10	23	71,5	6629	6	30	69,2	6843	6	24	73,4
➤ bez dozoru	3575	3	6	32,3	3302	2	5	30,4	2910	1	3	28,5	2957	0	11	30,8	2489	2	2	26,6
Ograniczenie wolności, w tym:	698	0	0	5,1	584	0	1	4,4	521	0	0	4,2	463	1	0	4	510	0	0	4,5
- bez zawieszenia	637	0	0	91,3	533	0	1	91,3	472	0	0	90,6	427	1	0	92,2	473	0	0	92,8
- z zawieszeniem	61	0	0	8,7	51	0	0	8,7	49	0	0	9,4	36	0	0	7,8	37	0	0	7,2
Grzywna samoistna, w tym:	192	0	0	1,4	161	0	0	1,2	134	0	0	1,1	133	0	0	1,1	135	0	0	1,2
- bez zawieszenia	165	0	0	85,9	135	0	0	83,9	119	0	0	88,8	109	0	0	82	114	0	0	84,4
- z zawieszeniem	27	0	0	14,1	26	0	0	16,1	15	0	0	11,2	24	0	0	18	21	0	0	15,6
Środki karne	1	0	0	0	1	0	0	0	3	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0

Źródła: Dane w liczbach bezwzględnych zaczerpnięto z Informatora Statystycznego Wymiaru Sprawiedliwości- Prawomocnie skazani dorośli wg rodzajów przestępstw i wymiaru kary – czyn główny w latach 2006- 2010, Skazania prawomocne- dorośli- w latach 2002- 2014 oraz Skazania prawomocne- dorośli- wg rodzajów przestępstw i wymiaru kary w latach 2008 – 2014 [dostęp w Internecie: <http://isws.ms.gov.pl/pl/baza-statystyczna/opracowania-wieloletnie/>] 17.09.2016 r. Obliczenia własne

Zwracając uwagę na kary i środki karne orzekane wobec prawomocnie skazanych za przestępstwo znęcania się z uwzględnieniem podziału na typ podstawowy (art. 207 § 1 k.k.) oraz typy kwalifikowane (art. 207 § 2 k.k. i art. 207 § 3 k.k.) można dostrzec, że jedynie za typ podstawowy orzekane są kary i środki karne inne niż kara pozbawienia wolności.

Najczęściej za typ podstawowy przestępstwa znęcania się orzekana jest kara pozbawienia wolności, w tym zdecydowanie dominuje kara z warunkowym zawieszeniem jej wykonania. Kolejna pod względem częstotliwości orzekania kara (z art. 207 § 1 k.k.) to kara ograniczenia wolności. Średnio 90% tego typu kar orzekanych było bez zawieszenia. Najrzadziej orzekaną karą była grzywna samoistna, która w większości przypadków także nie była zawieszona.

W okresie od 2006 r. do 2014 r. za typy kwalifikowane przestępstwa znęcania się orzeczono dwie kary ograniczenia wolności, trzy kary grzywny samoistnej oraz nie orzeczono żadnego środka karnego samoistnie. Pozostałe kary za analizowane typy kwalifikowane, to kary pozbawienia wolności. W tym z art. 207 § 2 k.k. przeważały kary bezwzględnego pozbawienia wolności nad karami pozbawienia wolności z warunkowym zawieszeniem. Natomiast z art. 207 § 3 k.k. wystąpiła odwrotna tendencja – przeważały kary pozbawienia wolności z warunkowym zawieszeniem nad karami bezwzględnego pozbawienia wolności.

Wracając do najczęściej orzekanej kary pozbawienia wolności, która zdecydowanie dominuje wśród wszystkich kar za przestępstwo znęcania się, warto spojrzeć na częstotliwość jej orzekania od początku lat 90-tych (tabela 13).

W 1990 r. liczba orzeczonych kar pozbawienia wolności nie osiągnęła nawet 9 tysięcy. Następnie w okresie od 1991 r. do 1998 r. ich liczba wzrosła do 13 522, a w kolejnych trzech latach (1999 r., 2000 r., 2001 r.) spadła do 12 175. W okresie od 2002 r. do 2004 r. powróciła tendencja wzrostowa, a dodatkowo w 2004 r. wystąpiła największa liczba orzeczonych kar pozbawienia wolności – 15 453. Od 2006 r. spadła liczba orzeczonych kar pozbawienia wolności z poziomu ponad 15 tysięcy do niewiele poniżej 11 tysięcy – w 2014 r. Spadek liczby orzeczonych kar pozbawienia wolności o ponad cztery i pół tysiąca (od 2004 r. do 2014 r.), czyli o ok. 30%, związany jest z malejącą w tym okresie liczbą skazanych za przestępstwo znęcania się.

W okresie od 1990 r. do 2014 r. wśród wszystkich orzeczonych kar pozbawienia wolności zdecydowanie przeważają kary z warunkowym zawieszeniem. W latach 1994 – 2005 udział kary pozbawienia wolności z warunkowym zawieszeniem przekraczał 90% wszystkich orzeczonych kar pozbawienia wolności, a dokładniej mieścił się w przedziale od 90% do 94,7%. Od 2006 r. częstotliwość orzekania kary pozbawienia wolności z

warunkowym zawieszeniem utrzymuje się w granicach od 86% do 89%. Podobny poziom – nieprzekraczający 90%, wśród orzeczonych kar pozbawienia wolności z warunkowym zawieszeniem, wystąpił na początku lat 90-tych, a dokładniej w okresie od 1990 r. do 1993 r.

Od 2006 r. coraz częściej wraz z karą pozbawienia wolności z warunkowym zawieszeniem orzekany jest dozór. W 2006 r. dotyczyło to 64,2% kar, a w 2014 r. – 73,4%. Oznacza to, że w 2014 r. prawie w 3/4 orzeczonych kar pozbawienia wolności z warunkowym zawieszeniem – orzeczono także dozór.

Tabela 13. Kara pozbawienia wolności orzeczona wobec prawomocnie skazanych za przestępstwo znęcania się z art. 207 § 1 k.k. w latach 1990 – 2014

Rok	Pobawienie wolności				
	Ogółem	Bezwzględne		Z zawieszeniem	
		l.b.	%	l.b.	%
1990	8 846	980	11,1	7 866	88,9
1991	10 767	1 275	11,8	9 492	88,2
1992	10 232	1 179	11,5	9 053	88,5
1993	10 287	1 133	11	9 154	89
1994	10 477	1 024	9,8	9 453	90,2
1995	11 103	1 105	10	9 998	90
1996	12 981	984	7,6	11 997	92,4
1997	12 298	814	6,6	11 484	93,4
1998	13 522	723	5,3	12 799	94,7
1999	12 457	792	6,4	11 665	93,6
2000	12 288	903	7,3	11 385	92,7
2001	12 175	1 114	9,1	11 061	90,9
2002	12 387	1 050	8,5	11 337	91,5
2003	12703	1 082	8,5	11 621	91,5
2004	15 453	1 501	9,7	13 952	90,3
2005	14 979	1 338	8,9	13 641	91,1
2006	15 228	1 662	11,1	13 566	88,9
2007	14 433	1 585	11,2	12 848	88,8
2008	14 050	1 541	11,2	12 509	88,8
2009	13 184	1 697	13,1	11 487	86,9
2010	12 594	1 536	12,5	11 058	87,5
2011	12 407	1 559	12,7	10 848	87,3
2012	11 660	1 489	13	10 171	87

Rok	Pobawienie wolności				
	Ogółem	Bezwzględne		Z zawieszeniem	
		l.b.	%	l.b.	%
2013	11 005	1 419	13,1	9 586	86,9
2014	10 737	1 405	13,3	9 332	86,7

Źródło: Dane w liczbach bezwzględnych za lata 1990 – 2005 pochodzą z Atlasu przestępczości w Polsce 5, s.134. Dane w liczbach bezwzględnych za lata 2006 – 2014 zaczerpnięto z Informatora Statystycznego Wymiaru Sprawiedliwości- Prawomocnie skazani dorośli wg rodzajów przestępstw i wymiaru kary – czyn główny w latach 2006 – 2010, Skazania prawomocne- dorośli- w latach 2001 – 2012 oraz Skazania prawomocne- dorośli- wg rodzajów przestępstw i wymiaru kary w latach 2008 – 2014 [dostęp w Internecie: <http://isws.ms.gov.pl/baza-statystyczna/opracowania-wieloletnie/>] 17.09.2016 r. Obliczenia własne.

Procentowy udział kar bezwzględnego pozbawienia wolności zmniejszył się z poziomu prawie 12% w 1991 r. do niewiele ponad 5% w 1998 r. W latach 2000 – 2005 udział takich skazań oscylował w granicach od 7% do 10%¹⁰⁵⁴. Natomiast od 2006 r. wzrósł z 11% do ponad 13% w 2014 r. Powyższe informacje wskazują na to, że w ostatnich latach powróciła tendencja z początku lat 90-tych, kiedy to kara bezwzględnego pozbawienia wolności za przestępstwo znęcania się dotyczyła ok. 12% wszystkich kar pozbawienia wolności. Poza tym od 2006 r. w poszczególnych latach występują coraz mniejsze różnice wśród procentowego udziału orzeczonych kar bezwzględnego pozbawienia wolności oraz kar pozbawienia wolności z warunkowym zawieszeniem jej wykonania, niż miało to miejsce w okresie od 1991 r. do 1998 r.

Powyżej zaprezentowane wnioski dotyczące kary pozbawienia wolności za przestępstwo znęcania się potwierdzają ogólne spostrzeżenia przedstawione w uzasadnieniu nowelizacji k.k. z dnia 20 lutego 2015 r. Dokonując nowelizacji powoływano się na argumenty, iż w orzecznictwie sądów karnych nadużywana jest kara pozbawienia wolności z warunkowym zawieszeniem jej wykonania – stanowi ona bowiem ponad 60% konkluzji procesowych. Kolejnym problemem jest kilkukrotne orzekanie tego rodzaju kary z warunkowym jej zawieszeniem wobec tych samych sprawców. Ponadto niemal połowa osadzonych w zakładach karnych przebywa tam ze względu na zarządzenie wykonania kary pozbawienia wolności, która była wcześniej zawieszona. Wciąż na odbycie kary pozbawienia wolności, z różnych powodów, oczekuje ok 70 000 osób¹⁰⁵⁵. W tym miejscu należy zwrócić

¹⁰⁵⁴ A. Siemaszko, B. Gruszczyńska, M. Marczewski, *Atlas przestępczości w Polsce 5*, Instytut Wymiaru Sprawiedliwości, Warszawa 2015, s. 134.

¹⁰⁵⁵ Uzasadnienie projektu ustawy o zmianie ustawy – Kodeks karny oraz niektórych innych ustaw (druk nr 2393) str. 2 [dostęp w Internecie: <http://www.sejm.gov.pl/Sejm7.nsf/druk.xsp?nr=2393>] 17.09.2016 r.

uwagę na niewydolność kary pozbawienia wolności wraz z instytucją warunkowego zawieszenia jej wykonania, która jest nadużywana przez sądy wobec sprawców przestępstwa znęcania się. Prawo karne powinno chronić ofiary przestępstw, a w przypadku znęcania się szczególne znaczenie powinny odgrywać te środki, które niosą faktyczną pomoc. W stosunku do sprawców przestępstwa z art. 207 k.k. prawo karne powinno stosować instrumenty, które nauczą ich poprawnego zachowania, co może wpłynąć na poprawę ich relacji rodzinnych.

Przechodząc do analizy danych statystycznych dotyczących struktury orzeczonych kar pozbawienia wolności zamieszczonych w tabeli 14, należy zwrócić uwagę, że zmniejsza się intensywność orzekanych kar pozbawienia wolności, która jest widoczna przede wszystkim w większym udziale skazań na najkrótsze wymiary tej kary (do 1 roku), a także w mniejszym udziale skazań na kary pozbawienia wolności orzekane w wymiarach dłuższych (powyżej 1 roku).

W okresie od 2006 r. do 2013 r. najczęściej orzekano karę pozbawienia wolności w wymiarze 1 roku. Od 2006 r. do 2008 r. średnio 1/3 kar pozbawienia wolności orzeczono w wymiarze 1 roku. W kolejnych latach udział kar pozbawienia wolności w tym wymiarze zmniejszył się do ok. 30%. Druga pod względem częstości orzekania kara pozbawienia wolności znajdowała się w przedziale od 7 do 11 miesięcy. W 2006 r. w tym wymiarze orzeczono 22,7% kar pozbawienia wolności i różnica pomiędzy najczęstszą orzekaną karą pozbawienia wolności w wymiarze 1 roku, wynosiła prawie 12%. Natomiast w 2014 r. częstość orzekania kary pozbawienia wolności w przedziale od 7 do 11 miesięcy wzrosła do niewiele ponad 30% i był to najczęściej orzekany wymiar kary pozbawienia wolności (w 2014 r. karę pozbawienia wolności w wymiarze 1 roku orzeczono w 29,1% sprawach). Zwrócić należy uwagę na łagodniejszy wymiar kary pozbawienia wolności przejawiający się w zmniejszeniu udziału orzekanych kar w wymiarze 1 roku i zwiększeniu udziału orzekanych kar w wymiarze od 7 do 11 miesięcy. Podobna zależność wystąpiła przy karze pozbawienia wolności w wymiarze 6 miesięcy w zestawieniu z wymiarem tej kary w przedziale od 1 roku do 2 lat. W 2006 r. orzeczono niewiele ponad 10% kar pozbawienia wolności w wymiarze 6 miesięcy i niewiele ponad 20% w wymiarze powyżej 1 roku, a poniżej 2 lat. Do 2014 r. udział kary pozbawienia wolności w pierwszym omawianym wymiarze wzrósł do 15,2%, natomiast w drugim zmniejszył się do 14,2%. Podsumowując zmniejszył się udział orzekanych kar pozbawienia wolności w większym wymiarze (powyżej 1 roku do 2 lat), a zwiększył się udział orzekanych kar pozbawienia wolności w krótszym wymiarze (6 miesięcy).

Tabela 14. Struktura kar pozbawienia wolności orzeczonych za przestępstwo znechania się w latach 2006 – 2014

Wymiar kary pozbawienia wolności	2006				2007				2008				2009			
	Art. 207 k.k.			%	Art. 207 k.k.			%	Art. 207 k.k.			%	Art. 207 k.k.			%
	§ 1	§ 2	§ 3		§ 1	§ 2	§ 3		§ 1	§ 2	§ 3		§ 1	§ 2	§ 3	
Ogółem	15 228	42	104	100	14 433	52	71	100	14 050	31	85	100	13 184	36	54	100
powyżej 1 m-ca do 2 m-cy	11	-	-	0,1	10	-	-	0,1	8	-	-	0,1	10	-	-	0,1
3 m-ce	157	-	-	1	156	-	-	1,1	167	-	-	1,2	170	-	-	1,3
powyżej 4 m-cy do 5 m-cy	373	-	-	2,4	385	b.d.	-	2,7	454	-	1	3,2	510	1	-	3,8
6 m-cy	1 630	-	b.d.	10,6	1 657	b.d.	-	11,4	1 889	1	-	13,3	1 901	1	-	14,3
powyżej 7 m-cy do 11 m-cy	3 497	b.d.	-	22,7	3 440	4	b.d.	23,7	3 610	-	2	25,5	3 457	-	-	26
1 rok	5 318	9	-	34,6	4 936	4	b.d.	33,9	4 641	4	3	32,8	4 161	1	-	31,4
powyżej 1 roku do 2 lat	3 189	b.d.	b.d.	20,7	2 872	7	b.d.	19,8	2 439	4	1	17,3	2 225	8	1	16,8
2 lata	969	15	85	7	909	15	57	6,7	779	10	69	6,1	677	9	38	5,6
powyżej 2 lat do 3 lat	38	b.d.	5	0,3	30	b.d.	b.d.	0,2	31	1	1	0,2	38	5	8	0,4
3 lata	27	7	b.d.	0,2	24	5	-	0,2	20	3	2	0,2	22	1	3	0,2
powyżej 3 lat do 5 lat	11	b.d.	b.d.	0	9	7	b.d.	0,1	11	5	4	0,1	9	7	3	0,1
powyżej 5 lat do 8 lat	b.d.	-	b.d.	0	b.d.	b.d.	-	0	1	2	1	0	3	1	1	0
powyżej 8 lat do 10 lat	-	-	-	0	b.d.	b.d.	b.d.	0	-	1	-	0	1	2	-	0
powyżej 10 lat do 15 lat	b.d.	-	-	0	-	-	-	0	-	-	1	0	-	-	-	0

Wymiar kary pozbawienia wolności	2010				2011				2012				2013				2014			
	Art. 207 k.k.			%	Art. 207 k.k.			%	Art. 207 k.k.			%	Art. 207 k.k.			%	Art. 207 k.k.			%
	§ 1	§ 2	§ 3		§ 1	§ 2	§ 3		§ 1	§ 2	§ 3		§ 1	§ 2	§ 3		§ 1	§ 2	§ 3	
	§ 1	§ 2	§ 3	§ 1	§ 2	§ 3	§ 1	§ 2	§ 3	§ 1	§ 2	§ 3	§ 1	§ 2	§ 3	§ 1	§ 2	§ 3		
Ogółem	12 594	29	57	100	12 407	18	42	100	11 660	29	41	100	11 005	21	56	100	10 737	24	36	100
powyżej 1 m-ca do 2 m-cy	10	-	-	0,1	8	-	1	0,1	11	-	-	0,1	6	1	-	0	12	-	-	0,1
3 m-ce	198	-	-	1,6	210	-	-	1,7	173	-	-	1,5	177	-	1	1,6	156	-	-	1,4
powyżej 4 m-cy do 5 m-cy	529	-	-	4,2	527	-	-	4,2	496	-	-	4,2	495	1	-	4,5	486	-	1	4,5
6 m-cy	1 882	-	2	14,9	1 895	-	2	15,2	1 806	1	-	15,4	1 684	1	-	15,2	1 639	1	-	15,2
powyżej 7 m-cy do 11 m-cy	3 384	1	-	26,7	3 428	-	-	27,5	3 267	2	-	27,9	3 218	1	1	29,1	3 299	2	-	30,6
1 rok	3 852	4	1	30,4	3 717	3	-	29,8	3 491	4	2	29,8	3 258	3	1	29,4	3 140	1	1	29,1
powyżej 1 roku do 2 lat	2 046	9	1	16,2	1 967	2	-	15,8	1 815	5	2	15,5	1 670	4	2	15,1	1 531	3	2	14,2
2 lata	641	5	41	5,4	592	7	31	5,1	537	6	30	4,9	445	3	41	4,4	428	4	27	4,2
powyżej 2 lat do 3 lat	24	4	6	0,3	36	2	4	0,3	31	1	3	0,3	25	-	4	0,3	17	4	1	0,2
3 lata	18	1	4	0,2	15	2	1	0,1	18	2	1	0,2	17	2	4	0,2	15	2	1	0,1
powyżej 3 lat do 5 lat	10	4	1	0,1	11	1	3	0,1	11	6	3	0,2	9	5	2	0,1	12	6	2	0,2
powyżej 5 lat do 8 lat	0	1	1	0	1	1	-	0	2	2	-	0	1	-	-	0	2	1	-	0
powyżej 8 lat do 10 lat	-	-	-	0	-	-	-	0	1	-	-	0	-	-	-	0	-	-	1	0
powyżej 10 lat do 15 lat	-	-	-	0	-	-	-	0	1	-	-	0	-	-	-	0	-	-	-	0

Źródła: Dane w liczbach bezwzględnych zaczerpnięto z Informatora Statystycznego Wymiaru Sprawiedliwości- Prawomocnie skazani dorośli wg rodzajów przestępstw i wymiaru kary – czyn główny w latach 2006- 2010, Skazania prawomocne- dorośli- w latach 2001- 2012 oraz Skazania prawomocne- dorośli- wg rodzajów przestępstw i wymiaru kary- czyn główny w I. 2008- 2013 [dostęp w Internecie: <http://isws.ms.gov.pl/pl/baza-statystyczna/opracowania-wieloletnie/>]. Obliczenia własne

Od 2006 r. udział procentowy kary pozbawienia wolności w wymiarze 2 lat zmniejszył się z poziomu 7% do 4,2% w 2014 r. W okresie od 2006 r. do 2014 r. kary pozbawienia wolności orzekane w wymiarach dłuższych tj. powyżej 2 do 3 lat, 3 lata, powyżej 3 do 5 lat łącznie utrzymywały się w przedziale od 0,4% do 0,7% wszystkich orzekanych kar pozbawienia wolności. Natomiast kary pozbawienia wolności w najdłuższych wymiarach tj. powyżej 5 do 8 lat, powyżej 8 do 10 lat, powyżej 10 do 15 lat były orzekane w pojedynczych przypadkach.

Z danych zawartych w tabeli 14 wynika, że za typ podstawowy przestępstwa znęcania się (art. 207 § 1 k.k.) najczęściej orzekano karę pozbawienia wolności w wymiarze 1 roku (z wyjątkiem 2014 r. w którym najczęściej orzekano karę od 7 do 11 miesięcy). W dalszej kolejności za ten typ przestępstwa orzekano kary pozbawienia wolności w wymiarach od 7 do 11 miesięcy oraz od 1 roku do 2 lat. Łącznie za typ podstawowy przestępstwa znęcania się (art. 207 § 1 k.k.) w trzech powyższych wymiarach orzeczono średnio 3/4 kar pozbawienia wolności.

W przypadku typu kwalifikowanego przestępstwa znęcania się połączonego ze stosowaniem szczególnego okrucieństwa (art. 207 § 2 k.k.) trudno dostrzec jakąkolwiek tendencję w zakresie wymiaru kary pozbawienia wolności. Za ten typ przestępstwa orzekano zarówno karę pozbawienia wolności w najniższym wymiarze – od 1 do 2 miesięcy (2013 r.), jak i w jednym z najwyższych wymiarów – od 8 do 10 lat (2008 r. i 2009 r.).

Zdecydowanie najczęściej za typ kwalifikowany przestępstwa znęcania się z art. 207 § 3 k.k. orzekano karę pozbawienia wolności w wymiarze 2 lat. Do 2008 r. średnio na dziesięć orzeczonych kar pozbawienia wolności z art. 207 § 3 k.k. było osiem w wymiarze 2 lat, zaś po 2008 r. wartość ta spadła do siedmiu kar.

Na przestrzeni analizowanego okresu czasu należy pozytywnie ocenić zmniejszenie intensywności orzekanych kar pozbawienia wolności. W 2006 r. na dziesięć orzeczonych kar pozbawienia wolności siedem było w wymiarze do 1 roku, a trzy w wymiarze powyżej 1 roku. W latach 2008 – 2009 zwiększył się do 3/4 udział orzekanych kar w wymiarze do 1 roku, zaś zmniejszył do 1/4 udział orzekanych kar w wymiarze powyżej 1 roku. Natomiast w 2014 r. na dziesięć orzeczonych kar pozbawienia wolności osiem była w wymiarze do 1 roku, a dwie w wymiarze powyżej 1 roku.

Jednym z założeń nowelizacji k.k. z dnia 20 lutego 2015 r. było zwiększenie częstotliwości orzekania kar nieizolacyjnych w miejsce krótkoterminowych kar pozbawienia

wolności, także tych z warunkowym zawieszeniem ich wykonania¹⁰⁵⁶. Skrócenie wymiaru kary pozbawienia wolności z nieprzekraczającej dwóch lat do jednego roku (art. 69 §1 k.k.) nie powinno odegrać większego znaczenia w przypadku przestępstwa znęcania się i możliwości zastosowania instytucji warunkowego zawieszenia wykonania kary. Praktyka orzecznicza sądów w latach 2006 – 2014 pokazuje, że w większości sprawcy przestępstwa znęcania się skazywani są na krótkoterminową karę pozbawienia wolności (1 rok i poniżej) do których w zdecydowanej większości stosuje się warunkowe zawieszenie kary. Aktualne brzmienie art. 69 § 1 k.k. pozostawia sądom możliwość stosowania omawianej instytucji do sprawców przestępstwa znęcania się wobec których orzeczono karę pozbawienia wolności nieprzekraczającą roku. Praktyka orzecznicza pokaże czy sądy wobec sprawców przestępstwa znęcania się pozostaną przy dotychczasowym sposobie orzekania kary pozbawienia wolności wraz z warunkowym zawieszeniem jej wykonania czy też zostanie ona zastąpiona poprzez kary nieizolacyjne.

Podsumowując dotychczasowe rozważania w zakresie kar i środków karnych orzekanych wobec prawomocnie skazanych za przestępstwo znęcania się, należy wyciągnąć następujące wnioski:

1. Zdecydowanie najczęściej orzekaną karą za przestępstwo znęcania się jest kara pozbawienia wolności.
2. W ostatnich latach pomimo nieznacznego wzrostu liczby orzekanych kar bezwzględnego pozbawienia wolności za przestępstwo znęcania się i tak zdecydowanie dominuje kara pozbawienia wolności z warunkowym zawieszeniem jej wykonania, która jest wręcz nadużywana w praktyce orzeczniczej.
3. Zmniejsza się intensywność orzekanych kar pozbawienia wolności, która przejawia się w jednoczesnym zwiększeniu się udziału skazań na najkrótsze wymiary kary pozbawienia wolności i zmniejszeniu się udziału skazań na dłuższe wymiary kary pozbawienia wolności.
4. Poza karą pozbawienia wolności orzekane są kara ograniczenia wolności i kara grzywny samoistnej, które prawie zawsze wymierzane są za typ podstawowy przestępstwa znęcania się (art. 207 § 1 k.k.).
5. Z roku na rok maleje liczba samoistnie orzekanych środków karnych za przestępstwo znęcania się.

¹⁰⁵⁶ T. Sroka, *Rozdział 4. Kara ograniczenia wolności*, [w:] W. Wróbel (red.), *Nowelizacja prawa karnego 2015. Komentarz*, Wydawnictwo Krakowski Instytut Prawa Karnego, Kraków 2015, s. 87.

§ 6. Osoby pokrzywdzone przestępstwem znęcania się w latach 2005 - 2015

Analizę danych statystycznych na temat osób pokrzywdzonych przestępstwem znęcania się typu podstawowego (art. 207 § 1 k.k.) zawartych w tabeli 15, należy podzielić na dwa okresy. Pierwszy od 2005 r. do 2010 r., kiedy nie prowadzono ewidencji danych dotyczących mężczyzn pokrzywdzonych przestępstwem z art. 207 § 1 k.k. (dostępne dane na temat pokrzywdzonych kobiet i małoletnich), i drugi od 2011 r. do 2015 r., kiedy rozpoczęto prowadzenie ewidencji z uwzględnieniem trzech kategorii pokrzywdzonych tj. kobiet, mężczyzn i małoletnich.

W 2006 r. ogólna liczba osób pokrzywdzonych przestępstwem znęcania się z art. 207 § 1 k.k. przekraczała 19,5 tysiąca. W kolejnych latach, aż do 2010 r. liczba ta ulegała stopniowemu zmniejszeniu. W 2010 r. wynosiła ponad 14 tysięcy, co oznaczało spadek liczby ofiar prawie o 1/4 w porównaniu do 2005 r. Podobna tendencja wystąpiła w grupie kobiet ofiar. W 2005 r. ich liczba przekraczała 15 tysięcy, natomiast do 2010 r. spadła do 11,8 tysięcy. W latach 2007 – 2010 pomimo spadku liczby kobiet – ofiar analizowanego przestępstwa, wzrósł ich udział procentowy w ogólnej liczbie ofiar. W 2010 r. na dziesięć ofiar przestępstwa znęcania się z art. 207 § 1 k.k. było osiem dorosłych kobiet. Obserwowane zależności jakie wystąpiły w grupie kobiet powiązane są z tym, co miało miejsce w grupie pokrzywdzonych małoletnich. Od 2005 r. do 2010 r. spadła prawie o 1/3 liczba małoletnich ofiar. W tym okresie czasu ich udział procentowy w ogólnej liczbie osób pokrzywdzonych zmniejszył się o 2,5%.

Tabela 15. Osoby pokrzywdzone przestępstwem znęcania się z art. 207 § 1 k.k. w latach 2005 – 2015

Rok	Ogółem	Osoby pokrzywdzone przestępstwem znęcania się z art. 207 § 1 k.k.								
		Kobiety			Mężczyźni			Małoletni		
		l.b.	%	Wskaźnik dynamiki	l.b.	%	Wskaźnik dynamiki	l.b.	%	Wskaźnik dynamiki
2005	19 524	15 097	77,3	100	b.d.	b.d.	b.d.	4 427	22,7	100
2006	19 548	15 174	77,6	100,5	b.d.	b.d.	b.d.	4 374	22,4	98,8
2007	18 475	14 123	76,4	93,5	b.d.	b.d.	b.d.	4 352	23,6	98,3
2008	16 473	12 702	77,1	84,1	b.d.	b.d.	b.d.	3 771	22,9	85,2
2009	16 123	12 597	78,1	83,4	b.d.	b.d.	b.d.	3 526	21,9	79,6

2010	14 831	11 828	79,8	78,3	b.d.	b.d.	b.d.	3 003	20,2	67,8
2011	20 936	14 517	69,3	96,2	2 012	9,6	100	4 407	21,1	99,5
2012	20 812	14 127	67,9	93,6	2 810	13,5	139,7	3 875	18,7	87,5
2013	19 833	13 220	66,7	87,6	2 753	13,9	136,8	3 860	19,4	87,2
2014	22 470	15 119	67,3	100,1	3 218	14,3	159,9	4 133	18,4	93,4
2015	22 586	14 950	66,2	99	3 300	14,6	164	4 336	19,2	97,9

Źródła: Dane w liczbach bezwzględnych zaczerpnięto ze Sprawozdań z realizacji działań wynikających z Krajowego Programu Przeciwdziałania Przemocy w Rodzinie w latach 2010, 2011, 2012, 2013, 2014, 2015 [dostęp w Internecie: <http://ms.gov.pl/pl/dzialalnosc/przeciwdzialanie-przemocy-w-rodzinie/ogolne/dzialania-organow-scigania-ochrony-praworzadnosci-i-wymiaru-sprawiedliwosci/>] 17.09.2016 r. oraz Przemoc w rodzinie, skazania nieprawomocne i prawomocne art. 207 k.k. 2005- I p. 2010 [dostęp w Internecie: <http://bip.ms.gov.pl/pl/dzialalnosc/statystyki/statystyki-2010/>] 17.09.2016 r. Obliczenia własne

W 2011 r. nastąpił znaczny wzrost ogólnej liczby osób pokrzywdzonych, który wyniósł 41% w porównaniu z rokiem poprzednim. Na wstępie zwrócono uwagę, że od tego roku rozpoczęto prowadzenie ewidencji mężczyzn – ofiar analizowanego przestępstwa. Jednakże samo uwzględnienie liczby pokrzywdzonych mężczyzn, która w 2011 r. wynosiła 2 012, nie mogło spowodować tak znacznego zwiększenia ogólnej liczby pokrzywdzonych, która, co warto podkreślić, wzrosła o 6 105 osób. Dokonując porównania dostępnych danych liczbowych z 2010 r. i 2011 r. można zauważyć bardzo duży wzrost liczby małoletnich ofiar, o 46,8% i o połowę mniejszy wzrost liczby ofiar w grupie kobiet. W 2011 r. liczba małoletnich ofiar omawianego przestępstwa przekroczyła poziom 4,4 tysiąca i wskaźnik dynamiki przybliżył się do poziomu jaki osiągnięto w 2005 r. W latach 2012 – 2013, w porównaniu do 2011 r., nastąpił wzrost liczby pokrzywdzonych mężczyzn, natomiast spadła liczba ofiar w grupie kobiet i małoletnich. Natomiast w 2015 r. zwiększyła się ogólna liczba osób pokrzywdzonych przestępstwem znęcania się – wzrost o 2 753 ofiar w porównaniu do 2013 r., oraz zwiększyła się liczba ofiar w każdej grupie, tj. kobiet, mężczyzn i małoletnich, w porównaniu do 2013 r.

Dokonując zestawienia danych z tabeli 8 na temat skazanych za przestępstwo znęcania się typu podstawowego (art. 207 § 1 k.k.), z danymi z tabeli 15 na temat osób pokrzywdzonych przestępstwem znęcania się typu podstawowego (art. 207 § 1 k.k.), należy zauważyć, że liczba ofiar w poszczególnych latach jest znacznie większa od liczby skazanych za przestępstwo znęcania się z art. 207 § 1 k.k. W latach 2005 – 2010 liczba osób pokrzywdzonych przestępstwem znęcania się typu podstawowego (art. 207 § 1 k.k.) jest większa o 10% - 20% od liczby skazanych za ten typ przestępstwa. Natomiast w latach 2011

– 2014 nastąpił znaczny wzrost liczby osób pokrzywdzonych, gdyż było ich więcej o 60% - 70% względem liczby skazanych. Powyższe informacje dowodzą tego, że coraz częściej ofiarami jednego sprawcy przestępstwa znęcania stają się kilka osób (np. żona i dzieci).

Podsumowując dotychczasowe analizy na temat osób pokrzywdzonych przestępstwem znęcania się z art. 207 § 1 k.k. należy stwierdzić, że:

1. W ostatnich latach nastąpił spadek liczby kobiet w ogólnej liczbie osób pokrzywdzonych, co nie zmienia faktu, iż kobiety najczęściej padają ofiarą tego przestępstwa.
2. Drugą pod względem liczebności grupę ofiar stanowią małoletni. Od 2005 r. do 2010 r. zmniejszyła się liczba pokrzywdzonych małoletnich, podobnie jak w przypadku grupy kobiet. W 2011 r. nastąpił wzrost liczby pokrzywdzonych małoletnich do poziomu 4 407, a w kolejnych dwóch latach (2012 r., 2013 r.) ponownie powróciła tendencja spadkowa, która odwróciła się w latach 2014 – 2015.
3. Stosunkowo nowym zjawiskiem jest dostrzeżenie sytuacji pokrzywdzonych mężczyzn, których zaczęto uwzględniać w statystykach Ministerstwa Sprawiedliwości od 2011 r. Wówczas ich liczba wyniosła 2 012 i wzrosła do 3 300 w 2015 r. Należy zauważyć, że procentowy udział pokrzywdzonych mężczyzn, w grupie wszystkich ofiar przestępstwa znęcania się, wzrósł od 2011 r. z poziomu 9,6% do 14,6% w 2015 r. Zmalały natomiast procentowe udziały pokrzywdzonych kobiet z 69,3% w 2011 r. do 66,2% w 2015 r. oraz małoletnich z 21,1% w 2011 r. do 19,2% w 2015 r.
4. Od 2011 r. znacznie wzrosła liczba ofiar pokrzywdzonych przestępstwem znęcania się typu podstawowego (art. 207 § 1 k.k.) w porównaniu z liczbą skazanych za ten typ przestępstwa, co oznacza, że coraz częściej ofiarami jednego sprawcy przestępstwa znęcania stają się kilka osób.

Na zakończenie niniejszego rozdziału dotyczącego statystycznego obrazu przestępstwa znęcania się należy dokonać przedstawienia najważniejszych wniosków, jakie się w nim pojawiły:

1. Od 2006 r. występuje tendencja malejąca w zakresie liczby stwierdzonych przestępstw znęcania się. Maleje także udział tego przestępstwa wśród wszystkich przestępstw przeciwko rodzinie i opiece. Jeszcze w 2006 r. na dziesięć stwierdzonych przestępstw przeciwko rodzinie i opiece siedem stanowiło przestępstwo znęcania się, a już w 2014 r. na dziesięć stwierdzonych przestępstw przeciwko rodzinie i opiece połowę stanowiło przestępstwo znęcania się.

2. Niepokojąco wyglądają dane statystyczne na temat stwierdzonych przestępstw znęcania się w ostatnich latach. W 2014 r. odnotowano znaczący spadek liczby wszystkich stwierdzonych przestępstw, w porównaniu do 2013 r. Powyższa tendencja nie została powtórzona wśród stwierdzonych przestępstw znęcania się.
3. Częściej stwierdza się popełnienie przestępstwa znęcania się w mieście, niż na wsi. W 2003 r. 64,1% stwierdzonych przestępstw znęcania się miała miejsce w mieście, a w 2014 r. udział ten obniżył się do 55,2%. Oznacza to, że zmniejsza się różnica w stwierdzonych przestępstwach znęcania się, biorąc pod uwagę zmienną niezależną w postaci miejsca jego popełnienia.
4. Wśród ogółu wszczętych postępowań przygotowawczych w sprawach o znęcanie się – ok. 60% przestępstw zostało stwierdzonych przez Policję i Prokuraturę w zakończonych postępowaniach. Od 2006 r. zmniejszyła się liczba podejrzanych o przestępstwo znęcania się.
5. Od 2004 r. do 2014 r. zmniejszyła się o 1/3 liczba skazanych za przestępstwo znęcania się. W latach 2006 – 2010 oraz w 2013 r. wzrosła liczba skazanych za przestępstwa przeciwko rodzinie i opiece, pomimo malejącej liczby skazanych za przestępstwa ogółem oraz malejącej liczby skazanych za przestępstwo znęcania się.
6. Mężczyźni stanowią średnio 97% skazanych za przestępstwo znęcania się. Od 2004 r. do 2014 r. zmniejszyła się liczba skazanych mężczyzn za przestępstwo znęcania się (wyjątek stanowił 2006 r. w którym wystąpił niewielki wzrost).
7. Prawie 99% skazań za przestępstwo znęcania się dotyczy typu podstawowego z art. 207 § 1 k.k. Na pozostały 1% skazań składają się łącznie dwa typy kwalifikowane z art. 207 § 2 i z art. 207 § 3 k.k.
8. Występuje bardzo niepokojące zjawisko rosnącej liczby nieletnich sprawców przestępstwa znęcania się. Zdecydowaną większość nieletnich sprawców tego przestępstwa stanowią chłopcy, jednakże wskaźniki dynamiki rosną zarówno w grupie chłopców, jak i dziewcząt. W ostatnich latach nieletni sprawcy coraz częściej dopuszczają się czynu z art. 207 § 3 k.k.
9. Kara pozbawienia wolności jest najczęściej orzekaną karą (średnia – 94%) wobec prawomocnie skazanych za przestępstwo znęcania się. Na pozostałe kary składają się kara ograniczenia wolności i kara grzywny samoistnej, które prawie zawsze orzekane są za typ podstawowy przestępstwa znęcania się (art. 207 § 1 k.k.). Każdego roku zmniejsza się liczba orzekanych samoistnie środków karnych za przestępstwo znęcania się.

10. Wśród kar pozbawienia wolności orzekanych za przestępstwo znęcania się zdecydowanie dominują kary z warunkowym zawieszeniem ich wykonania. W ostatnich latach stanowią one średnio od 86% do 88% wszystkich orzeczonych kar pozbawienia wolności. Poza tym zmniejsza się intensywność orzekanych kar pozbawienia wolności.
11. Kobiety są najczęstszymi ofiarami przestępstwa znęcania się. Drugą pod względem liczebności grupę pokrzywdzonych stanowią małoletni. Od 2011 r. udostępniane są dane na temat mężczyzn – ofiar przestępstwa znęcania się. W 2015 r. ich liczba wzrosła o 64% w porównaniu do 2011 r.

Rozdział IX. Przepięstwo zięcacia się w űwielte wynikiów badań aktowych

§ 1. Metoda badań

W grudniu 2014 r. autor rozprawy przeprowadził badania aktowe 180 spraw¹⁰⁵⁷ z art. 207 k.k., w których prawomocne orzeczenia kończące postępowanie w sprawie zapadły w latach 2006 – 2014 w Sądzie Rejonowym w Łomży. Według udostępnionych informacji sądowych przebadane sprawy stanowiły ok. 82% wszystkich tego typu spraw, we wskazanym okresie czasu¹⁰⁵⁸.

Głównym zamierzeniem badawczym niniejszej pracy było ukazanie przestęstwa zięcacia się w praktyce orzecznicej wymiaru sprawiedliwości. W celu osiągnięcia postawionego celu badawczego jako hipotezę główną przyjęto tezę, że przestęstwo zięcacia się w praktyce przybiera formę zarówno zięcacia się fizycznego, jak i psychicznego, a obie formy zięcacia się zazwyczaj występują łącznie, oraz, że sprawcą przestęstwa zięcacia się jest najczęściej mąż i ojciec dzieci. W uzupełnieniu hipotezy głównej przyjęto założenie, że przestęstwo zięcacia się charakteryzuje się wielokrotnością powtarzających się czynów w dłuższym okresie czasu, oraz, że reakcja sądów wobec sprawców przestęstwa zięcacia się jest stosunkowo łagodna. Dążąc do weryfikacji powyższej hipotezy postawiono następujące pytania badawcze:

1. Czy istnieją cechy wyróżniające sprawców przestęstwa zięcacia się?
2. Czy i jaką rolę w kształtowaniu obrazu przestęstwa zięcacia się odgrywają stereotypy?
3. Jak liczna jest grupa osób pokrzywdzonych przestęstwem zięcacia się?
4. Jakie są relacje społeczne między sprawcą a ofiarą przestęstwa zięcacia się?
5. Jakie są najczęstsze formy psychicznego i fizycznego zięcacia się?

¹⁰⁵⁷ Akta z poszczęólnych lat objęły następującą ilość spraw (rok/ilość spraw): 2006/22, 2007/19, 2008/24, 2009/35, 2010/33, 2011/12, 2012/15, 2013/16, 2014/4.

¹⁰⁵⁸ W tym przebadano 90% spraw, w których prawomocne orzeczenia kończące postępowanie w sprawie zapadły w latach 2006 – 2009 oraz 73% spraw, w których prawomocne orzeczenia kończące postępowanie w sprawie zapadły w latach 2010 – 2014. Wśród najczęstszych przyczyn niedostępności akt sądowych w archiwum, było ich przekazanie do innych wydziałów lub sądów.

6. Czy przy przestępstwie znęcania się występują też inne formy przemocy takie jak: przemoc seksualna, przemoc ekonomiczna czy zaniedbanie?
7. Czy wiek sprawcy może mieć wpływ na stosowane formy przemocy fizycznej i psychicznej?
8. Jaka jest średnia długość czasookresu znęcania się?
9. Czy miejsce zamieszkania ma wpływ na popełnianie przestępstwa znęcania się?
10. Jak kształtuje się praktyka orzecznicza sądów w zakresie przestępstwa znęcania się?

Badania aktowe przeprowadzono przy pomocy narzędzia badawczego w postaci zestandaryzowanego kwestionariusza ankiety. Kwestionariusz składał się z 24 pytań podzielonych na cztery bloki tematyczne. Pierwszy związany był ze sprawcą przestępstwa. Pytania dotyczyły posiadanych przez sprawcę cech, takich jak: płeć, wiek, wykształcenie, wykonywana praca, dochód miesięczny, miejsce zamieszkania, wcześniejsza karalność, ilość osób na utrzymaniu, ilość dzieci (w tym także na utrzymaniu), nałogi, informacje o władzy rodzicielskiej. Drugi blok tematyczny dotyczył osób pokrzywdzonych przestępstwem. Pytania w tej części dotyczyły ilości ofiar oraz ich płci, a także relacji społecznych między sprawcą a pokrzywdzonym/-i. Trzecia część odnosiła się do charakterystyki popełnionego przestępstwa. Znalazły się w niej pytania o czyny karalne popełnione przez sprawcę, długość okresu trwania przestępstwa, stosowania środków zapobiegawczych oraz informacje na temat procedury „Niebieskie Karty”, mediacji, a także wspólnego zamieszkiwania sprawcy i ofiary przestępstwa. Czwarty i zarazem ostatni blok tematyczny związany był z orzecznictwem sądowym. Pytania dotyczyły rozstrzygnięcia sądowego tj. rodzaju i wysokości orzeczonej kary, ewentualnie okresu próby, a także charakterystyki obowiązków okresu próby, oraz następstw po wydaniu wyroku.

§ 2. Charakterystyka sprawców

W przeprowadzonych badaniach aktowych 181 sprawców oskarżonych zostało o popełnienie przestępstwa z art. 207 § 1 k.k., 2 sprawców o popełnienie przestępstwa z art. 207

§ 3 k.k., a żaden nie został oskarżony o popełnienie przestępstwa z art. 207 § 2 k.k.¹⁰⁵⁹. W badaniu poddano analizie cechy osobowościowe 177 sprawców. Liczba ta jest mniejsza od liczby sprawców oskarżonych o popełnienie przestępstwa z art. 207 § 1 i 3 k.k. (183), ponieważ w latach 2006 – 2014 sytuacja kiedy wobec jednego sprawcy zostało zakończone postępowanie sądowe w dwóch sprawach z art. 207 k.k. wystąpiła 4-krotnie¹⁰⁶⁰, a sytuacja kiedy wobec jednego sprawcy zostało zakończone postępowanie sądowe w trzech sprawach z art. 207 k.k. wystąpiła 1 raz¹⁰⁶¹.

W badanych sprawach przepis art. 207 § 1 k.k. pozostawał niekiedy w kumulatywnym zbiegu z innymi przestępstwami. Najczęściej był to art. 157 § 2 k.k. (19 spraw), następnie art. 157 § 1 k.k. (12 spraw), a najrzadziej art. 217 § 1 k.k. (2 sprawy). W niektórych sprawach oprócz art. 207 § 1 k.k. sprawca został oskarżony o inne przestępstwo tj. art. 190 k.k. (4 sprawy), art. 209 § 1 k.k. (3 sprawy), art. 278 § 1 k.k. (3 sprawy), art. 178a § 1 k.k. (2 sprawy), art. 178a § 2 k.k. (1 sprawa), art. 193 k.k. (1 sprawa), art. 280 § 1 k.k. (1 sprawa), art. 288 § 1 k.k. (1 sprawa). Natomiast w 4 sprawach sprawca został skazany w związku z art. 64 § 1 k.k.

Przechodząc do cech społeczno – demograficznych badanej grupy sprawców przestępstwa znęcania się uwzględniono następujące kryteria. W badaniu wśród 177 sprawców było 169 mężczyzn (95,5%) i 8 kobiet (4,5%). Rozkład sprawców przestępstwa znęcania się pod względem płci odpowiada ogólnej strukturze skazanych za przestępstwo znęcania się, przedstawionej w tabeli 7 (rozdział VIII), w której mężczyźni stanowią średnio 97% sprawców analizowanego przestępstwa. Statystyczny sprawca przestępstwa posiada dwoje lub troje dzieci (średnia – 2,51), w tym co najmniej jedno dziecko pozostaje na jego utrzymaniu (średnia – 1,42).

Strukturę wieku 176¹⁰⁶² sprawców przestępstwa znęcania się przedstawiono w tabeli 16.

¹⁰⁵⁹ Wskazana liczba 183 sprawców oskarżonych o popełnienie przestępstwa z art. 207 § 1 i 3 k.k., jest większa niż liczba przebadanych spraw (180), ponieważ w 3 sprawach o popełnienie przestępstwa oskarżono 2 sprawców (VII K 525/08, VII K 568/09, II K 928/13).

¹⁰⁶⁰ 1) VII K 365/08 i VII K 877/08, 2) VII K 3/09 i VII K 525/09, 3) VII K 63/09 i VII K 425/09, 4) II K 158/12 i II K 11/13.

¹⁰⁶¹ 1) VII K 57/08, VII K 185/09 i II K 319/10.

¹⁰⁶² W sprawie VII K 602/07 złożono subsydiarny akt oskarżenia, w którym nie zawarto informacji o wieku sprawcy oraz wykształceniu, dlatego analizie poddano 176, a nie 177 sprawców.

Tabela 16. Struktura wieku sprawców przestępstwa znęcania się

Przedział wiekowy	Sprawcy		% skumulowany
	l.b.	%	
17- 20 lat	3	1,70	1,70
21- 24 lat	3	1,70	3,40
25- 29 lat	7	3,98	7,38
30- 34 lat	12	6,82	14,2
35- 39 lat	24	13,64	27,84
40- 44 lat	26	14,77	42,61
45- 49 lat	39	22,16	64,77
50- 54 lat	29	16,48	81,25
55- 59 lat	19	10,80	92,05
60- 64 lat	10	5,68	97,73
65- 69 lat	2	1,14	98,87
70+	2	1,14	100
Razem	176	100	-

Wyniki przeprowadzonego badania wskazują, że sprawcą przestępstwa znęcania się może być osoba w każdym wieku. Najmłodszym skazanym, wobec którego wydano prawomocne orzeczenie sądowe, był mężczyzna w wieku 18 lat (II K 1205/10), zaś najstarszym mężczyzna w wieku 87 lat (VII K 769/07). Modalna przedziału wiekowego sprawców wynosiła 45 – 49 lat (22%). Do tego przedziału wiekowego występowała tendencja rosnąca w poszczególnych grupach wiekowych. Sprawcy przestępstwa znęcania się pomiędzy 17 a 49 rokiem życia stanowili prawie 2/3 wszystkich sprawców. Powyżej 50 lat liczba sprawców systematycznie malała i stanowiła niewiele ponad 1/3 ogółu badanych osób. Spadek ten może wiązać się z naturalnymi czynnikami takimi jak obniżenie aktywności fizycznej, która niejednokrotnie jest wykorzystywana przy popełnieniu przestępstwa znęcania się.

W tabeli 17 przedstawiono kwestię miejsca zamieszkania sprawców przestępstwa znęcania się.

Tabela 17. Miejsce zamieszkania sprawców przestępstwa znęcania się

Miejsce zamieszkania	Sprawcy	
	l.b.	%
Miasto 100- 50 tys. mieszkańców	85	48,02
Miasto poniżej 50 tys. mieszkańców	18	10,17
Wieś	74	41,81
Razem	177	100

Pod względem miejsca zamieszkania pojawiły się dwie grupy o podobnej liczebności. Pierwsza i zarazem najliczniejsza to grupa sprawców zamieszkałych w dużym mieście liczącym od 50 do 100 tys. mieszkańców. Natomiast drugą stanowią osoby zamieszkałe na wsi. Polaryzacja tego typu odpowiedzi może pozytywnie wpłynąć na wyniki badań i zapobiec ich zniekształceniu, jakie mogłoby powstać w wyniku większej reprezentacji tylko jednej z grup. Przedstawiony rozkład próby badawczej zbliżony jest do ogólnopolskiej struktury sprawców przestępstwa znęcania się określonej w tabeli 4 (rozdział VIII). W ostatnich latach procentowy udział sprawców przestępstwa znęcania się w miastach utrzymuje się na poziomie ok. 60%. Natomiast w analizowanej próbie badawczej łącznie 58,19% sprawców zamieszkiwało w miastach.

Kolejna analizowana cecha społeczno – demograficzna sprawców przestępstwa znęcania się to wykształcenie (tabela 18).

Tabela 18. Wykształcenie sprawców przestępstwa znęcania się

Wykształcenie	Sprawcy		% skumulowany
	l.b.	%	
Podstawowe	69	39,20	39,20
Zawodowe	80	45,45	84,65
Średnie	22	12,50	97,15
Wyższe	4	2,27	99,42
Bez żadnego	1	0,57	100
Razem	176	100	-

Najliczniejszą grupę sprawców przestępstwa znęcania się stanowią osoby z wykształceniem zawodowym (45,45%). Drugą pod względem liczebności grupę stanowią sprawcy z wykształceniem podstawowym. Średnio na dziesięciu sprawców przestępstwa znęcania się czterech miało wykształcenie podstawowe. W analizowanej grupie badawczej zdecydowanie przeważają sprawcy z niskim wykształceniem – ok. 85% (podstawowe i zawodowe). Natomiast w mniejszości pozostają sprawcy z wykształceniem średnim (12,5%) oraz wyższym (2,27%). Tylko jeden sprawca przestępstwa znęcania się nie posiadał żadnego wykształcenia.

W tabeli 19 zamieszczono informacje na temat wykonywanej przez sprawcę przestępstwa znęcania się pracy zawodowej. Natomiast w przypadku osób, które nie pracują zbadano ich status zawodowy (tabela 20).

Tabela 19. Sprawcy przestępstwa znęcania się wykonujący pracę zawodową

Rodzaj wykonywanej pracy zawodowej	Sprawcy	
	l.b.	%
Praca dorywcza	51	43,59
Pracownik fizyczny	26	22,22
Rolnik	34	29,06
Pracownik umysłowy	1	0,85
Inna	5	4,27
Razem	117	100

Tabela 20. Sprawcy przestępstwa znęcania się nie wykonujący pracy zawodowej

Status zawodowy	Sprawcy	
	l.b.	%
Bezrobotny	33	55
Emeryt	12	20
Rencista	12	20
Osoba ucząca się	1	1,67
Brak informacji	2	3,33
Razem	60	100

W analizowanej grupie badawczej 2/3 sprawców wykonywało pracę zawodową. Wśród nich najliczniejszą grupę stanowiły osoby pracujące dorywczo (43,59%). Następną pod względem liczebności grupą zawodową byli rolnicy. Średnio na dziesięciu sprawców przestępstwa znęcania się, którzy wykonują pracę zawodową było trzech rolników. Kolejna grupa to pracownicy fizyczni, którzy stanowili 22,22% osób pracujących. W grupie badawczej był tylko jeden sprawca będący pracownikiem umysłowym. Wśród osób nieaktywnych zawodowo, którzy stanowili 1/3 wszystkich sprawców przestępstwa znęcania się, ponad połowa (55%) to osoby bezrobotne. Następnie w grupie osób, które nie pracowały zawodowo 2/5 stanowili emeryci i renciści. W grupie był też jeden sprawca posiadający status ucznia.

W tabeli 21 przedstawiono dane dotyczące wysokości miesięcznych dochodów sprawców przestępstwa znęcania się.

Tabela 21. Wysokość miesięcznych dochodów sprawców przestępstwa znęcania się

Miesięczny dochód (zł)	Sprawcy			% skumulowany
	l.b.	%	% ważnych	
do 500	35	19,77	25,18	25,18
501- 1 000	60	33,90	43,17	68,35
1 001- 1500	26	14,69	18,71	87,06
1501- 2 000	13	7,34	9,35	96,41
2 001- 2 500	1	0,56	0,72	97,13
powyżej 2 501	4	2,26	2,88	100
Brak dochodu lub brak odpowiedzi	38	21,47	Brak	Brak
Razem	177	100	100	-

Wyniki przeprowadzonego badania wskazują, że najwięcej sprawców przestępstwa znęcania się osiąga miesięczny dochód w granicach od 501 do 1 000 zł. Biorąc pod uwagę procent ważnych odpowiedzi (po wyłączeniu z analizy ponad 1/5 osób, które zadeklarowały brak dochodu lub nie określono jego wysokości) stanowią oni grupę ponad 43% badanych. Ponad 1/5 ankietowanych osiąga jeszcze niższy miesięczny dochód – do 500 zł. Łącząc powyższe dwie grupy i obliczając procent skumulowanych odpowiedzi okazuje się, że prawie 70% ankietowanych, czyli na dziesięciu sprawców przestępstwa znęcania się – siedmiu osiąga miesięczny dochód poniżej 1 000 zł. Wśród osób, u których określono wysokość miesięcznego dochodu, niecałą 1/5 stanowiły osoby z dochodem od 1 001 do 1 500 zł. Natomiast niecały 10% ankietowanych osiągało miesięczny dochód powyżej 1 501 zł do 2 000 zł. W badanej grupie tylko pięciu sprawców przestępstwa znęcania się osiągnęło miesięczny dochód powyżej 2 001 zł, w tym jedna osoba w granicach do 2 500 zł, a cztery powyżej 2 501 zł.

Kolejna cecha sprawców przestępstwa znęcania się dotyczyła ich wcześniejszej karalności (tabela 22).

Tabela 22. Wcześniejsza karalność sprawców przestępstwa znęcania się

Czy sprawca był wcześniej karany?	Sprawcy	
	l.b.	%
TAK	66	36,46
NIE	115	63,54
Razem	181	100

Z przeprowadzonej analizy akt sądowych wynika, że większość sprawców była karana po raz pierwszy (63,54%). Pozostałe osoby były już wcześniej skazane prawomocnymi

wyrokami (36,46%). Bardziej szczegółowe informacje na temat karalności sprawców wskazują, że średnio prawie każdy sprawca był wcześniej karany dwukrotnie (średnia – 1,83). Za przestępstwo znęcania się było wcześniej skazanych 29 sprawców, a za pozostałe przestępstwa przeciwko rodzinie i opiece – 5 sprawców. Najwięcej sprawców było wcześniej skazanych z art. 178a k.k. (40 sprawców).

W tabeli 23 przedstawiono informacje o uzależnieniach sprawców przestępstwa znęcania się.

Tabela 23. Uzależnienie od alkoholu, narkotyków lub innych środków odurzających sprawców przestępstwa znęcania się

Uzależnienie od alkoholu, narkotyków lub innych środków odurzających	Sprawcy	
	l.b.	%
TAK	144	81,36
Alkohol	142	80,23
Narkotyki	1	0,56
Inne środki odurzające	1	0,56
NIE	8	4,52
Brak danych	25	14,12
Razem	177	100

Powyższe dane wskazują na to, że wśród sprawców przestępstwa znęcania się występuje bardzo duży problem uzależnienia od alkoholu. Na dziesięciu sprawców tego przestępstwa problem alkoholowy dotyczy aż ośmiu z nich. Poza tym brak jest informacji na temat uzależniania w grupie 14,12% badanych. Wśród nich mogły także pojawić się osoby uzależnione od alkoholu. U dwóch sprawców przestępstwa znęcania się stwierdzono uzależnienie od narkotyków i innych środków odurzających. Tylko 4,52% sprawców nie jest uzależniona od wszystkich wyżej wymienionych substancji.

W oparciu o wyniki przeprowadzonego badania statystyczny portret sprawcy przestępstwa znęcania się, wobec którego zakończyło się postępowanie sądowe, przedstawia się w następujący sposób. Sprawcą przestępstwa jest zazwyczaj mężczyzna, oskarżony o popełnienie czynu z art. 207 § 1 k.k., który nie był wcześniej karany. Statystycznie ma on poniżej 50 lat i posiada niskie wykształcenie (zawodowe lub podstawowe), oraz prawie z takim samym prawdopodobieństwem może zamieszkiwać w dużym mieście (50 – 100 tys. mieszkańców), jak i na wsi. Zazwyczaj jest to osoba pracująca – w sposób dorywczy, ze średnim miesięcznym dochodem ok. 790 zł. Sytuacja rodzinna takiej osoby kształtuje się w

ten sposób, że posiada ona dwójkę lub trójkę dzieci oraz jedną lub dwie osoby na utrzymaniu. Statystyczny sprawca znęcania się nadużywa lub jest uzależniony od alkoholu.

§ 3. Ofiary przestępstwa znęcania się

W przeprowadzonym badaniu odnotowano 408 ofiar przestępstwa znęcania się. Wśród nich najwięcej, bo aż 246 to kobiety. Stanowiły one 60,3% wszystkich ofiar tego przestępstwa, co oznacza, że na dziesięciu pokrzywdzonych było sześć kobiet. Drugą pod względem liczebności grupę stanowili małoletni – 109 osób (26,7%). Natomiast najmniej liczną grupą byli mężczyźni – 53 (13%). Powyższe udziały trzech grup pokrzywdzonych w całej grupie badawczej ofiar są bliskie udziałom opisanym w tabeli 15 (rozdział VIII) odnoszącym się do ogólnej statystyki na temat osób pokrzywdzonych przestępstwem znęcania się z art. 207 § 1 k.k.

W tabeli 24 przedstawiono dane liczbowe o osobach pokrzywdzonych, ilości spraw oraz informacje o przemocu psychicznej, która znacząco wyróżniała się na tle innych form przemocy.

Tabela 24. Osoby pokrzywdzone przestępstwem znęcania się

Osoby pokrzywdzone	Sprawy		Łączna liczba osób pokrzywdzonych	Pokrzywdzeni wyłącznie przemocą psychiczną
	l.b.	%		
1	86	46,99	86	24
2	27	14,75	54	29
3	37	20,22	111	24
4	19	10,38	76	12
5	5	2,73	25	2
6	7	3,83	42	0
7	2	1,1	14	0
Razem	183	100	408	91

Spoglądając na wyniki procentowe zamieszczone w tabeli 24 przyciąga uwagę najwyższy wynik – 46,99% spraw, w których jedna osoba była pokrzywdzona przestępstwem znęcania się. Wynik ten zdecydowanie dominuje nad pozostałymi, jednakże kiedy dokonamy zsumowania pozostałych wartości okazuje się, że w ponad połowie spraw (53,01%) o przestępstwo znęcania się było dwóch i więcej pokrzywdzonych. Dane te wydają się być

zaskakujące, ale są potwierdzeniem wniosków jakie pojawiły się po analizie danych statystycznych na temat osób pokrzywdzonych przestępstwem znęcania się z art. 207 § 1 k.k. zamieszczonych w tabeli 15 (rozdział VIII). Przyglądając się sprawom, w których było więcej niż jeden pokrzywdzony, należy zauważyć, że średnio w co piątej z nich były trzy osoby pokrzywdzone. W dalszej kolejności w prawie 15% spraw były dwie osoby pokrzywdzone, a w co dziesiątej liczba ofiar znęcania się wzrosła do czterech osób. W siedmiu sprawach było sześć osób pokrzywdzonych, w pięciu sprawach pojawiło się pięć ofiar, a najwięcej ofiar – siedem wystąpiło w dwóch sprawach. Łącznie dało to liczbę 408 ofiar w 183 sprawach. Oznacza to, że pokrzywdzonych przestępstwem znęcania się jest ponad dwa razy więcej niż sprawców tego przestępstwa. Przeprowadzone badania aktowe wykazały, że co piąta ofiara (91 osób) doświadczyła przemocy wyłącznie w formie psychicznej. Najwięcej tego typu ofiar (29 osób) było w tych sprawach, gdzie występowały dwie osoby pokrzywdzone.

Kolejny aspekt, któremu warto poświęcić uwagę, to rodzaje relacji społecznych występujących pomiędzy sprawcą a ofiarą przestępstwa znęcania się (tabela 25).

Tabela 25. Relacja pomiędzy sprawcą a pokrzywdzonym przestępstwem znęcania się

Sprawca	Pokrzywdzony	Relacja pomiędzy sprawcą a pokrzywdzonym		% spraw ¹⁰⁶³
		l.b.	%	
Mąż	Żona	135	33,1	75
Żona	Mąż	2	0,5	1,11
Konkubin	Konkubina	5	1,2	2,78

¹⁰⁶³ Przedstawiono dane procentowe wyłącznie tych relacji, które występowały pojedynczo w jednej sprawie. Takie rozwiązanie miało na celu uniknięcie błędu w postaci powielenia niektórych danych np. relacja pomiędzy sprawcą mężem, a pokrzywdzoną żoną mogła w jednej badanej sprawie wystąpić tylko raz, dlatego dzieląc częstość występowania tej relacji – 135 przez liczbę wszystkich spraw, w których określono wzajemne relacje stron – 180, możemy powiedzieć, że 75% spraw dotyczyło przestępstwa znęcania się w których sprawcą był mąż, a pokrzywdzoną była żona. Natomiast nie można tego samego uczynić z relacjami, które w jednej sprawie mogły wystąpić kilkakrotnie np. pomiędzy sprawcą ojcem, a pokrzywdzoną córką/córkami. Kierując się podanym przykładem i dzieląc częstość tej relacji – 90 przez liczbę wszystkich spraw, w których określono wzajemne relacje stron – 180 okazałoby się, że relacja w której sprawcą jest ojciec a pokrzywdzoną córką wystąpiła w 50% spraw – podkreślając jeszcze raz, że nie jest to prawdziwa informacja. Dopiero po dokładnym przeliczeniu spraw, w których powtórzyły się relacje pomiędzy sprawcą ojcem, a pokrzywdzoną córką/córkami (w sprawie II K 197/13 było najwięcej, bo aż 4 pokrzywdzone córki) okazało się, że takich spraw było dokładnie 60. Zatem sprawy w których wystąpiła relacja pomiędzy sprawcą ojcem a pokrzywdzoną córką w odniesieniu do wszystkich spraw (180) stanowiły 33%.

Sprawca	Pokrzywdzony	Relacja pomiędzy sprawcą a pokrzywdzonym		% spraw ¹⁰⁶³
		l.b.	%	
Ojciec	Syn	83	20,3	-
Syn	Ojciec	10	2,5	5,56
Ojciec	Córka	90	22,1	-
Matka	Syn	3	0,7	-
Syn	Matka	28	6,9	15,56
Matka	Córka	3	0,7	-
Wnuczek	Babcia	3	0,7	-
Brat	Siostra	12	3	-
Brat	Brat	3	0,7	-
Zięć	Teściowa	4	1	2,22
Szwagierka	Bratowa	3	0,7	-
Inne		24	5,9	-
Razem		408	100	-

Przechodząc do analizy danych dotyczących relacji społecznych pomiędzy sprawcą i ofiarą przestępstwa znęcania się można zauważyć, że najczęstszą, bo co trzecią ofiarą tego przestępstwa jest żona, a sprawcą mąż. Sytuacja, w której mąż jest sprawcą, a żona ofiarą wystąpiła w 3/4 badanych sprawach. Dalsza analiza powyższych wyników wykazała, że 80% tych relacji dotyczy par pozostających w związku małżeńskim, a 20% miała miejsce pomiędzy byłymi małżonkami. Odwrotna relacja, w której mąż był ofiarą, a żona sprawcą przestępstwa znęcania się wystąpiła w dwóch przypadkach.

Kolejne najczęściej występujące relacje społeczne dotyczyły przemocy rodziców wobec dzieci, a dokładniej sprawców w postaci ojców oraz ofiar – dzieci. W przeprowadzonych badaniach wystąpiło łącznie 90 córek pokrzywdzonych przez ojców oraz 83 synów pokrzywdzonych przez ojców. Powyższe liczby oznaczają, że statystycznie wśród pięciu ofiar przestępstwa znęcania się znajduje się jedna córka i jeden syn, a sprawcą wobec nich jest ojciec. Pogłębiona analiza opisywanych sytuacji wykazała, że w co trzeciej sprawie występuje sprawca ojciec i pokrzywdzona córka, a w trzech na dziesięć spraw ojciec jest sprawcą, a syn pokrzywdzonym. Tylko trzech synów i trzy córki zostało pokrzywdzonych przez matki przestępstwem znęcania się.

W przeprowadzonych badaniach ujawniono też odwrotne sytuacje, w których przemoc stosowały dzieci wobec rodziców. W takich relacjach pojawiło się 28 ofiar – matek (6,9%) wobec których przemoc stosowali synowie. Sprawy te stanowiły ok. 15% wszystkich przebadanych akt. Synowie zastosowali także przemoc wobec 10 pokrzywdzonych ojców (2,5%), co stanowiło ok. 5% wszystkich spraw.

W przebadanych aktach odnotowano także przypadki przemocy rodzeństwa, w której najczęstszym sprawcą był brat, a pokrzywdzoną/-ym siostra (12) lub brat (3). Łącznie pokrzywdzone rodzeństwo stanowiło ok. 4% wszystkich ofiar przestępstwa znęcania się.

W oparciu o wyniki przeprowadzonego badania statystyczny obraz osoby pokrzywdzonej przestępstwem znęcania się przedstawia się w następujący sposób. W ponad połowie spraw mamy do czynienia z sytuacją, w której występuje jednocześnie więcej niż jedna ofiara znęcania się. Z uwagi na przedmiot czynności wykonawczej prawie wszyscy pokrzywdzeni podlegali ochronie jako osoby najbliższe (art. 115 § 11 k.k.) dla sprawcy. Zdecydowana większość pokrzywdzonych to kobiety, które najczęściej doświadczają przemocy ze strony męża. Jeżeli ofiarą nie jest żona to pojawia się duże prawdopodobieństwo, że będzie nią córka, a wówczas sprawcą będzie jej ojciec. Natomiast jeżeli osoba pokrzywdzona będzie płci męskiej to najprawdopodobniej będzie to syn, a sprawcą ojciec. Nierzadkim zjawiskiem jest także przemoc synów wobec rodziców. Tutaj także ofiarami częściej stają się matki, niż ojcowie.

§ 4. Formy przemocy

Przystępując do charakterystyki przestępstwa znęcania się w pierwszej kolejności opisano rodzaje przemocy stosowanej przez sprawców tego przestępstwa. W dalszej kolejności została przedstawiona analiza jednozmiennowa¹⁰⁶⁴ form przemocy zarówno fizycznej, jak i psychicznej. Otrzymane wyniki wykorzystano w następnym etapie badawczym, polegającym na przeprowadzeniu analizy dwuzmiennowej¹⁰⁶⁵, w której zestawiono dwie cechy: wiek sprawcy oraz formy stosowanej przemocy fizycznej i psychicznej. W dalszej części scharakteryzowano długość okresu znęcania się. Na zakończenie przedstawiono analizę dwóch zmiennych: długości okresu znęcania się oraz miejsca zamieszkania sprawców tego przestępstwa.

W tabeli 26 umieszczono dane o rodzajach przemocy stosowanej przez sprawców przestępstwa znęcania się. Wśród nich wyróżniono nie tylko formy psychicznego i fizycznego znęcania się, ale także przemoc seksualną, ekonomiczną i zaniedbanie.

¹⁰⁶⁴ E. Babbie, *Badania społeczne w praktyce*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2005, s. 439 – 445.

¹⁰⁶⁵ Ibidem, s. 449 – 454.

Tabela 26. Rodzaje przemocy stosowanej przez sprawców przestępstwa znęcania się

Rodzaje przemocy	l.b.	%
Fizyczna	159	86,89
Psychiczna	183	100
Seksualna	15	8,2
Ekonomiczna	13	7,1
Zaniedbanie	5	2,73

We wszystkich przebadanych sprawach sądowych miało miejsce psychiczne znęcanie się sprawców nad pokrzywdzonymi. Natomiast znęcanie się w aspekcie fizycznym wystąpiło w 86,89% spraw. Różnica pomiędzy tymi danymi oznacza, że w 24 sprawach (13,11%) sprawca został skazany wyłącznie za psychiczne znęcanie się. W przebadanych sprawach, oprócz psychicznego i fizycznego znęcania się, które zostało stypizowane w art. 207 k.k., wystąpiły także inne rodzaje przemocy. W 15 sprawach (8,2%) sprawcy zostali ukarani za stosowanie przemocy seksualnej, która była określana w następujący sposób, np. II K 158/12 „zmuszał do odbycia stosunku płciowego”, II K 263/12 „obnażał się”, II K 197/13 „przykładał nóż do klatki piersiowej i groził popełnieniem przestępstwa na tle seksualnym”, II K 799/13 „znęcał się zmuszając do obcowania płciowego, poddania się innej czynności seksualnej albo wykonania takiej czynności”. W 13 sprawach (7,1%) sprawcy zostali ukarani za stosowanie także przemocy ekonomicznej polegającej na np. VII K 324/09 „przymuszaniu do ciężkiej pracy fizycznej”, VII K 360/09 „wymuszaniu pieniędzy”. Natomiast w 5 sprawach (2,73%) zachowanie sprawców polegało na zaniedbywaniu np. II K 490/06 „pozostawiała dzieci bez opieki i pożywienia w nieogrzewanym mieszkaniu”, II K 197/13 „nie interesował się edukacją i wychowaniem dzieci”, II K 928/13 „zamykanie w ciasnym pomieszczeniu, nie wyprowadzanie z mieszkania, izolowanie od kontaktów z rodziną i innymi ludźmi, zaniedbywali żywnościowo, emocjonalnie i społecznie, co powodowało liczne opóźnienia rozwoju fizycznego”.

W dwóch poniższych tabelach przedstawiono częstotliwość występowania różnych form przemocy – fizycznej (tabela 27) i psychicznej (tabela 28).

Tabela 27. Formy przemocy fizycznej stosowanej przez sprawców przestępstwa znęcania się

Formy przemocy fizycznej	l.b.	%¹⁰⁶⁶
Bicie	89	55,97
Kopanie	22	13,84
Popychanie	86	54,09
Szarpanie	83	52,2
Duszenie	18	11,32
Przypalanie	1	0,63
Targanie za włosy	21	13,21
Wykręcanie rąk	6	3,77
Opluwanie	8	5,03
Wyrzucanie z domu	70	44,03
Naruszenie prawidłowej funkcji narządów ciała poniżej 7 dni	27	16,98
Naruszenie prawidłowej funkcji narządów ciała powyżej 7 dni	8	5,03
Razem	439	-

Łącznie we wszystkich sprawach, w których wystąpiło znęcanie się w formie fizycznej (159) odnotowano, aż 439 form tej przemocy. Oznacza to, że średnio w jednej sprawie za fizyczne znęcanie się wystąpiły prawie trzy jej formy (2,76). Najczęstsze czyny fizycznego znęcania się polegały na biciu (55,97%), popychaniu (54,09%) i szarpaniu (52,2%). Zatem powyższe formy znęcania się miały miejsce w ponad połowie spraw z odnotowaną przemocą fizyczną. Kolejnym dość często występującym zachowaniem sprawców było wyrzucanie pokrzywdzonych z domu (44,03%). W dalszej kolejności sprawcy zostali oskarżeni o naruszenie prawidłowej funkcji narządów ciała poniżej 7 dni (16,98%), kopanie (13,84%), targanie za włosy (13,21%) i duszenie (11,32%). Do najrzadziej stosowanych form przemocy fizycznej zalicza się opluwanie (5,03%), naruszenie prawidłowej funkcji narządów ciała powyżej 7 dni (5,03%), wykręcanie rąk (3,77%) i przypalanie (0,63%).

¹⁰⁶⁶ Przedstawione dane procentowe nie sumują się do 100% ponieważ poszczególne formy przemocy fizycznej zostały podzielone przez 159, czyli liczbę wszystkich spraw, w których sprawca został ukarany za znęcanie się fizyczne. Dzięki temu możliwe jest określenie częstotliwości występowania określonych form przemocy fizycznej w całym badaniu.

Tabela 28. Formy przemocy psychicznej stosowanej przez sprawców przestępstwa znęcania się

Formy przemocy psychicznej	l.b.	%¹⁰⁶⁷
Wszczynanie awantur	141	77,05
Agresja werbalna	36	19,67
Wyzwiska	141	77,05
Groźenie	134	73,22
Wyszydzanie	1	0,55
Ośmieszanie	3	1,64
Poniżanie	14	7,65
Straszenie	12	6,56
Ciągłe niepokojenie	5	2,73
Niszczenie przedmiotów gospodarstwa domowego	25	13,66
Uniemożliwienie korzystania z przedmiotów gospodarstwa domowego	3	1,64
Razem	515	-

Wśród wszystkich przebadanych spraw (183) wystąpiło 515 form psychicznego znęcania się. Wynik ten oznacza, że średnio prawie trzy (2,81) formy przemocy psychicznej (podobnie jak w przypadku przemocy fizycznej) wystąpiły w każdej sprawie. Najczęściej zachowania sprawców polegały na wszczynaniu awantur (77,05%), wyzwiskach (77,05%) i groźeniu (73,22%). Każda z tych form przemocy wystąpiła w 3/4 przebadanych sprawach. Pozostałe formy psychicznego znęcania się występowały znacznie rzadziej. Średnio w co piątej sprawie miała miejsce agresja werbalna (19,67%). Niszczenie przedmiotów gospodarstwa domowego wystąpiło w 13,66% sprawach. W dalszej kolejności pokrzywdzeni doświadczyli poniżania (7,65%) i straszenia (6,56%). Natomiast najrzadziej sprawcy ponosili odpowiedzialność karną za zachowania takie jak: ciągłe niepokojenie (2,73%), ośmieszanie (1,64%), uniemożliwienie korzystania z przedmiotów gospodarstwa domowego (1,64%), wyszydzanie (0,55%).

W dwóch poniższych tabelach przedstawiono rozkład odpowiedzi z uwzględnieniem zmiennej niezależnej – wieku sprawcy przestępstwa znęcania się oraz zmiennej zależnej – formy przemocy fizycznej (tabela 29) oraz formy przemocy psychicznej (tabela 30).

¹⁰⁶⁷ Przedstawione dane procentowe nie sumują się do 100% ponieważ poszczególne formy przemocy psychicznej zostały podzielone przez 183, czyli liczbę wszystkich spraw, w których sprawca został ukarany za znęcanie się psychiczne. Dzięki temu możliwe jest określenie częstotliwości występowania określonych form przemocy psychicznej w całym badaniu.

Tabela 29. Wpływ wieku sprawcy przestępstwa znęcania się na formy stosowanej przemocy fizycznej

Formy przemocy fizycznej	Wiek sprawcy przestępstwa znęcania się												SUMA
	17-20 lat	21-24 lat	25-29 lat	30-34 lat	35-39 lat	40-44 lat	45-49 lat	50-54 lat	55-59 lat	60-64 lat	65-69 lat	70+	
Bicie	-	2	3	8	13	11	15	17	5	7	2	-	83
Kopanie	-	1	1	1	6	3	5	2	1	-	1	-	21
Popychanie	-	1	2	4	16	7	18	13	10	5	1	1	78
Szarpanie	-	2	1	8	16	10	16	10	8	6	1	1	79
Duszenie	-	-	-	2	3	2	3	-	2	2	1	-	15
Przypalanie	-	-	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-	1
Targanie za włosy	1	-	-	3	6	1	4	2	2	1	-	-	20
Wykręcanie rąk	-	-	-	1	1	1	2	1	-	-	-	-	6
Opluwanie	-	-	-	-	1	-	4	1	-	2	-	-	8
Wyrzucanie z domu	1	2	2	5	8	11	16	10	3	5	2	-	65
NPFNCPN 7*	-	2	-	2	5	7	5	5	1	1	-	-	28
NPFNCPW 7**	-	-	-	-	2	1	-	-	1	-	1	-	5
SUMA	2	10	9	34	78	54	88	61	33	29	9	2	409

*-naruszenie prawidłowej funkcji narządów ciała poniżej 7 dni

** - naruszenie prawidłowej funkcji narządów ciała powyżej 7 dni

Analiza danych zamieszczonych w tabeli 28 wskazuje na to, że wiek sprawcy przestępstwa znęcania się nie ma większego wpływu na stosowaną formę przemocy fizycznej. Rozkład przedstawionych odpowiedzi wydaje się być równomierny, co oznacza, że poszczególne formy przemocy fizycznej popełniane są przez sprawców przestępstwa znęcania się będących w różnym wieku. Pogłębiona analiza wskazywałaby na wzięcie pod uwagę dodatkowych okoliczności, a mianowicie danych opisanych w tabeli 16 na temat liczebności sprawców w poszczególnych kategoriach wiekowych. Biorąc pod uwagę powyższe uwagi i przyglądając się najczęściej występującym formom przemocy fizycznej (bicie, popychanie i szarpanie) można wyciągnąć następujący wniosek, iż formy te są najczęściej popełniane przez sprawców w wieku 35 – 39 lat. Pogłębiona analiza wskazuje, że 2/3 sprawców w wieku 35 – 39 lat dopuściło się zachowania polegającego na popychaniu i szarpaniu oraz ponad połowa z nich (54%) było ofiarą przestępstwa. Drugi wniosek nasuwający się po dokładniejszej analizie liczebności poszczególnych kategorii wiekowych jest taki, że młodszy sprawcy przestępstwa znęcania się – w wieku od 21 do 39 lat stosują więcej form przemocy fizycznej (średnia 3), niż starsi sprawcy przestępstwa znęcania się – w wieku powyżej 40 lat (średnia 2).

Tabela 30. Wpływ wieku sprawcy przestępstwa znęcania się na formy stosowanej przemocy psychicznej

Formy przemocy psychicznej	Wiek sprawcy przestępstwa znęcania się												SUMA
	17-20 lat	21-24 lat	25-29 lat	30-34 lat	35-39 lat	40-44 lat	45-49 lat	50-54 lat	55-59 lat	60-64 lat	65-69 lat	70+	
Wszczynanie awantur	1	3	6	10	20	16	28	23	14	9	2	2	134
Agresja werbalna	1	2	-	4	6	1	5	11	4	2	-	1	37
Wyzwiska	2	1	5	9	19	20	33	20	11	8	1	2	131
Groźenie	3	3	7	8	19	16	30	18	12	9	1	2	128
Wysztydzenie	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	-	-	1
Ośmieszanie	-	-	-	-	-	-	2	-	-	1	-	-	3
Poniżanie	-	-	-	-	1	2	4	1	3	1	-	1	13
Straszenie	-	-	-	-	2	3	1	5	-	1	-	-	12
Ciągłe niepokojenie	-	-	2	-	-	-	2	-	1	-	-	-	5
Niszczenie przedmiotów	-	-	-	-	5	4	6	4	4	1	-	-	24
Uniemożliwienie korzystania z przedmiotów	1	-	-	-	-	-	1	1	-	-	-	-	3
SUMA	8	9	20	31	72	62	112	83	49	33	4	8	491

Pierwszy wniosek nasuwający się po analizie danych zamieszczonych w tabeli 30 jest taki, że najczęściej występujące formy przemocy psychicznej (wszczynanie awantur, wyzwiska i groźenie) są popełniane przez sprawców przestępstwa znęcania się w każdym wieku. Zwracając uwagę na wnioski, jakie pojawiły się po analizie danych z tabeli 29, należy spostrzec, że ponownie sprawcy w kategorii wiekowej 35 – 39 lat dopuścili się największej liczby form przemocy psychicznej polegających właśnie na wszczynaniu awantur, wyzwiskach i groźeniu (z uwzględnieniem liczebności grup w poszczególnych kategoriach wiekowych – tabela 16). Kolejnym niepokojącym zjawiskiem jest to, że wszyscy sprawcy w wieku od 17 do 29 lat grozili swoim ofiarom.

Przechodząc do dalszej charakterystyki przestępstwa znęcania się należy poświęcić uwagę kwestii długości czasu trwania zachowań sprawców (tabela 31).

Tabela 31. Długość czasu znęcania się sprawcy nad pokrzywdzonym/-i

Długość czasu znęcania się	l.b.	%
do 1 roku	63	34,61
od 1 roku do 2 lat	23	12,64
od 2 lat do 3 lat	26	14,29

Długość czasu znęcania się	l.b.	%
od 3 lat do 4 lat	18	9,89
od 4 lat do 5 lat	13	7,14
powyżej 5 lat	39	21,43
Razem	182	100

W przeprowadzonych badaniach aktowych długość okresu znęcania się była określana przez sąd w dniach, miesiącach i latach. Najkrótszy okres znęcania się, za który sprawca został ukarany prawomocnym wyrokiem trwał 26 dni (sprawa II K 919/13), zaś najdłuższy 15 lat (sprawa VII K 636/08). Najczęściej sprawcy zostają skazani za znęcanie się, które trwało poniżej 1 roku. Taka sytuacja dotyczy średnio co trzeciej sprawy. Zastanawiająca wydaje się być polaryzacja odpowiedzi zamieszczonych w tabeli 31, gdyż druga pod względem częstotliwości długość czasu trwania znęcania się, to okres powyżej 5 lat. Pogłębiając analizę w tym zakresie (danych tych nie zamieszczono w tabeli 31) okazuje się, że w prawie 10% spraw czas trwania znęcania się mieścił się w przedziale od 6 do 10 lat. W 13 sprawach znęcanie się utrzymywało się przez ponad 10 lat, a w niecałych 5% spraw długość okresu wynosiła od 5 do 6 lat. Poza tym było dwa razy więcej spraw, w których znęcanie się trwało od 2 do 3 lat, niż spraw, w których występowało ono od 4 do 5 lat. Na zakończenie powyższych analiz warto wskazać, że po zsumowaniu wszystkich długości czasu znęcania się średnia wartość wyniosła 3 lata 3 miesiące i 25 dni.

Tabela 32 przedstawia rozkład odpowiedzi z uwzględnieniem zmiennej niezależnej – miejsce zamieszkania sprawcy przestępstwa znęcania się oraz zmiennej zależnej – długość czasu znęcania się.

Tabela 32. Wpływ miejsca zamieszkania sprawcy przestępstwa znęcania się na długość czasu znęcania się

Długość czasu znęcania się	Miejsce zamieszkania sprawcy przestępstwa znęcania się					
	MIASTO 100- 50 tys.		WIEŚ		SUMA	
	l.b.	%	l.b.	%	%	%
do 1 roku	30	36,6	22	29,3	53,7	37,3
od 1 roku do 2 lat	14	17,1	6	8		
od 2 lat do 3 lat	11	13,3	12	16	30,4	30,7
od 3 lat do 4 lat	8	9,8	5	6,7		
od 4 lat do 5 lat	6	7,3	6	8		
powyżej 5 lat	13	15,9	24	32	15,9	32
SUMA	82	100	75	100	-	

Analizując powyższe wyniki można zauważyć występowanie zależności pomiędzy miejscem zamieszkania sprawców, a najkrótszym (poniżej 2 lat) i najdłuższym (powyżej 5 lat) czasem znęcania się, za jaki zostali skazani. Ponad połowa sprawców (53,7%) mieszkających w miastach (od 50 do 100 tys. mieszkańców) została skazana za znęcanie się, które trwało poniżej dwóch lat. Natomiast w grupie sprawców mieszkających na wsi za znęcanie się w powyższym okresie zostało skazanych 37,3%. Prawie co trzeci sprawca mieszkający na wsi został skazany za znęcanie się trwające powyżej 5 lat, kiedy to taki czas znęcania się dotyczył 15,9% skazanych mieszkających w miastach. Powyższe wyniki mogą wskazywać, że przestępstwo znęcania się jest szybciej ujawniane przed organami ścigania, jeżeli dochodzi do jego popełnienia w mieście, niż na wsi.

§ 5. Sądowy wymiar kary

Badaniu poddano również rozstrzygnięcia zapadłe w przedmiotowych sprawach oraz następstwa jakie zaistniały po wydaniu wyroku. Skazano 150 sprawców przestępstwa znęcania się, co stanowiło 82% ogółu badanych sprawców. W stosunku do 24 sprawców warunkowo umorzono postępowanie, w tym wobec 13 bez nałożenia obowiązków, a wobec 11 z nałożeniem obowiązków. W 6 przypadkach umorzono postępowanie, a najczęstszą przyczyną był zgon sprawcy. Poza tym sąd uniewinnił 3 oskarżonych.

W badanych sprawach najczęstszym rodzajem orzeczonej kary była kara pozbawienia wolności – 147 spraw (98%), w tym bezwzględna – 7 spraw (4,8%) i z warunkowym zawieszeniem jej wykonania – 140 spraw (95,2%). W sprawach, w których warunkowo zawieszono wykonanie kary pozbawienia wolności, sąd zastosował dozór kuratora w 102 przypadkach (72,86%). Poza tym wobec 3 sprawców sąd orzekł karę grzywny samoistnej (przy czym jedną z nich, po bezskutecznej egzekucji, zamieniono na karę pozbawienia wolności)¹⁰⁶⁸.

W tabeli 33 przedstawiono wymiar kary pozbawienia wolności.

¹⁰⁶⁸ II K 826/10- kara grzywny- 70 stawek dziennych, po 10 zł jedna stawka, II K 924/10- kara grzywny- 100 stawek dziennych po 10 zł jedna stawka, II K 1012/10- kara grzywny- 50 stawek dziennych, po 20 zł jedna stawka, skazany nie uiszczył grzywny, a egzekucja okazała się bezskuteczna, wówczas karę grzywny zamieniono na 25 dni pozbawienia wolności.

Tabela 33. Struktura kar pozbawienia wolności orzeczonych wobec sprawców przestępstwa znęcania się

Wymiar kary pozbawienia wolności	l.b.	%
3 m-ce	2	1,36
4 m-ce	2	1,36
5 m-cy	7	4,76
6 m-cy	47	31,97
7 m-cy	7	4,76
8 m-cy	35	23,81
9 m-cy	1	0,68
10 m-cy	5	3,4
1 rok	23	15,65
1 rok i 6 m-cy	10	6,81
2 lata	8	5,44
Razem	147	100

W przeprowadzonych badaniach aktowych najczęściej orzekano karę pozbawienia wolności w wymiarze 6 miesięcy (31,97%). Prawie co czwartą karą pozbawienia wolności była kara w wymiarze 8 miesięcy. Łącznie powyższe dwa wymiary kary były orzeczone w ponad połowie analizowanych sprawach. Na karę 1 roku pozbawienia wolności skazano 15,65% sprawców. Pozostałe wymiary kary pozbawienia wolności orzekane były w kilku (najwyżej 10) sprawach. W wyrokach skazujących na karę bezwzględnego pozbawienia wolności sąd zastosował wymiary kary od 8 miesięcy do 2 lat¹⁰⁶⁹. W praktyce orzeczniczej przeanalizowanych spraw zdecydowanie przeważa mała intensywność orzekanych kar pozbawienia wolności. Przejawia się ona w dużym udziale skazań na najkrótsze wymiary kary pozbawienia wolności (poniżej 1 roku) i małym udziale skazań na dłuższe wymiary kary pozbawienia wolności (powyżej 1 roku). W badaniu 87,75% sprawców zostało skazanych na karę pozbawienia wolności poniżej 1 roku, a jedynie 12,25% na karę powyżej 1 roku. Wyniki te zbliżone są do wniosków, jakie pojawiły się po analizie danych statystycznych z ostatnich lat zamieszczonych w tabeli 14 (rozdział VIII), na temat struktury kar pozbawienia wolności.

Kolejnym aspektem charakterystyki kary pozbawienia wolności jest wpływ długości czasu znęcania się sprawcy na wymiar orzeczonej kary pozbawienia wolności (tabela 34).

¹⁰⁶⁹ II K 42/06- kara 10 m-cy pozbawienia wolności, II K 335/06- kara 2 lat pozbawienia wolności, II K 403/07- kara 2 lat pozbawienia wolności, VII K 611/07- kara 2 lat pozbawienia wolności, VII K 425/09- kara 1 rok i 6 m-cy pozbawienia wolności, II K 11/13- kara 8 m-cy pozbawienia wolności, II K 742/12- kara 1 roku pozbawienia wolności.

Tabela 34. Wpływ długości czasu znęcania się na wymiar orzeczonej kary pozbawienia wolności

Wymiar orzeczonej kary pozbawienia wolności	Długość czasu znęcania się						SUMA
	do 1 roku	od 1 roku do 2 lat	od 2 lat do 3 lat	od 3 lat do 4 lat	od 4 lat do 5 lat	powyżej 5 lat	
3 m-ce	-	-	1	-	1	-	2
4 m-ce	1	-	-	-	-	1	2
5 m-cy	4	1	2	-	-	-	7
6 m-cy	12	9	8	5	2	11	47
7 m-cy	3	1	-	1	1	1	7
8 m-cy	10	6	2	4	5	8	35
9 m-cy	-	-	-	1	-	-	1
10 m-cy	2	1	1	1	-	-	5
1 rok	9	2	5	2	1	3	22
1 rok i 6 m-cy	4	-	1	-	-	5	10
2 lata	4	-	2	-	-	1	7
SUMA	49	20	22	14	10	30	145

Po analizie danych zamieszczonej w tabeli 34 można dostrzec, że długość okresu trwania znęcania się nie wpływa znacząco na wymiar orzeczonej kary. Spoglądając na karę pozbawienia wolności w najczęściej orzekanym wymiarze – 6 miesięcy można zauważyć, że był na nią skazywany co czwarty sprawca za znęcanie się trwające do 1 roku oraz prawie co czwarty sprawca za znęcanie się powyżej 5 lat. Powyższy wniosek wynika także z obserwacji kar pozbawienia wolności w dłuższych wymiarach (powyżej 1 roku), na którą najczęściej skazywani byli sprawcy, którzy dopuszczali się znęcania trwającego krócej niż 1 rok (43,6%). Zatem inne okoliczności popełnienia czynu będą w większości decydowały o wymiarze kary pozbawienia wolności, niż długość czasu znęcania się.

W tabeli 35 zamieszczono informacje na temat obowiązków okresu próby, jakie zastosował sąd wobec sprawców przestępstwa znęcania się.

Tabela 35. Obowiązki okresu próby z art. 72 § 1 k.k. zastosowane wobec sprawców przestępstwa znęcania się

Obowiązki okresu próby z art. 72 § 1 k.k.	l.b.	%
wykonanie ciężącego obowiązku łżenia na utrzymanie innej osoby	1	0,71
powstrzymanie się od nadużywania alkoholu lub innych środków odurzających	102	72,34
poddanie się leczeniu, w szczególności odwykowemu lub rehabilitacyjnemu, albo	2	1,42

Obowiązki okresu próby z art. 72 § 1 k.k.	l.b.	%
oddziaływaniom terapeutycznym		
uczestnictwa w oddziaływaniach korekcyjno- edukacyjnych	20	14,18
powstrzymanie się od przebywania w określonych środowiskach lub miejscach	2	1,42
powstrzymanie się od kontaktowania się z pokrzywdzonym lub innymi osobami w określony sposób lub zbliżania się do pokrzywdzonego lub innych osób	2	1,42
opuszczenie lokalu zajmowanego wspólnie z pokrzywdzonym	11	7,8
innego stosownego postępowania w okresie próby, jeżeli może to zapobiec popełnieniu ponownie przestępstwa	1	0,71
Razem	141	

Na 151 spraw, w których możliwe było nałożenie obowiązków okresu próby¹⁰⁷⁰, sąd nałożył w sumie 141 obowiązków (średnia 0,93). Jednakże w co czwartej sprawie (26,43%), w której warunkowo zawieszono wykonanie kary pozbawienia wolności, sąd nie zastosował żadnego obowiązku okresu próby. Najczęściej nakładanym obowiązkiem (72,34%) było powstrzymanie się od nadużywania alkoholu lub innych środków odurzających. Informacja ta potwierdza występowanie opisywanego wcześniej problemu z alkoholem wśród sprawców przestępstwa znęcania się (tabela 23). Pozostałe obowiązki były stosowane przez sąd rzadko. Wobec 20 sprawców (14,18%) sąd nakazał uczestnictwo w oddziaływaniach korekcyjno – edukacyjnych. Zastanawiająca jest częstotliwość orzekania dwóch powyżej opisanych obowiązków. Skoro sąd zobowiązuje tak liczną grupę sprawców do powstrzymania się od nadużywania alkoholu, to dlaczego nie kieruje ich na zajęcia, w czasie których mogą nauczyć się zachowań prawidłowego funkcjonowania w społeczeństwie. Poza tym na 11 sprawców (7,8%) sąd nałożył obowiązek opuszczenia lokalu zajmowanego wspólnie z pokrzywdzonym. Pozostałe obowiązki były już tylko orzekane w pojedynczych przypadkach.

W tabeli 36 przedstawiono długość okresu próby z wyróżnieniem czy miała ona miejsce przy instytucji warunkowego zawieszenia wykonania kary pozbawienia wolności, czy też warunkowego umorzenia postępowania karnego.

¹⁰⁷⁰ Były to sprawy, w których warunkowo zawieszono wykonanie kary pozbawienia wolności (140 spraw) oraz sprawy warunkowo umorzone z nałożeniem obowiązków (11 spraw).

Tabela 36. Długość okresu próby przy warunkowym zawieszeniu wykonania kary pozbawienia wolności oraz warunkowym umorzeniu postępowania karnego

Długość okresu próby	Warunkowe zawieszenie wykonania kary pozbawienia wolności		Warunkowe umorzenie postępowania karnego	
	l.b.	%	l.b.	%
1 rok	-	-	6	3,8%
2 lata	36	22,8%	18	11,4%
3 lata	69	43,7%	-	-
4 lata	12	7,6%	-	-
5 lat	17	10,7%	-	-
SUMA	134	84,8%	24	15,2%

W przeprowadzonym badaniu sąd najczęściej orzekał okres próby w wymiarze 3 lat (43,7%). Średnio co piąta kara pozbawienia wolności orzekana była z warunkowym jej zawieszeniem na 2 lata, a co dziesiąta na 5 lat. W przypadku 7,6% spraw sąd zastosował okres próby 4 lat. Poza tym sąd warunkowo umarzał postępowanie na okres od 1 roku do 2 lat.

Z pogłębionej analizy danych dotyczących następstw upływu okresu próby wynikało, że w co czwartej sprawie sąd zarządził wykonanie zawieszony kary (26,61%). W przypadku 34,86% spraw pojawiła się informacja, że okres próby minął dla sprawcy pomyślnie, a w 16,51% okres próby jeszcze trwał. W co dziesiątej sprawie sąd postanowił nie zarządzać wykonania zawieszony kary.

Na zakończenie niniejszego rozdziału dotyczącego przestępstwa znęcania się w praktyce wymiaru sprawiedliwości, w świetle wyników badań aktowych należy przedstawić najważniejsze wnioski:

1. Statystycznym sprawcą przestępstwa znęcania się jest mężczyzna, który nie był wcześniej karany, zazwyczaj z niższym wykształceniem (podstawowe lub zawodowe), poniżej 50 roku życia, posiadający problem z alkoholem, na którego sąd najczęściej nakłada obowiązek powstrzymania się od nadużywania alkoholu. Sprawca zazwyczaj wykonuje prace dorywcze i osiąga z tego tytułu niewielki dochód. Z takim samym prawdopodobieństwem sprawca może zamieszkiwać w większym mieście (50 – 100 tys. mieszkańców) jak i na wsi. Jednakże za znęcanie się trwające powyżej 5 lat zostaje skazany co trzeci sprawca mieszkający na wsi, a co szósty mieszkający w większym mieście (50 – 100 tys. mieszkańców).

2. W każdej sprawie wystąpiło psychiczne znęcanie się sprawcy nad pokrzywdzonym/-mi. Średnio sprawca stosował trzy formy psychicznego znęcania się i najczęściej było to wszczynanie awantur, wyzwiska i grożenie. Stosowane były także średnio trzy formy fizycznego znęcania się, do których najczęściej należały bicie, popychanie i szarpanie. W co trzeciej sprawie sprawca znęcał się nad ofiarą/-mi do 1 roku czasu, a w co piątej sprawie okres ten wydłużał się ponad 5 lat.
3. Statystycznie w każdej sprawie wystąpiły co najmniej dwie ofiary przestępstwa znęcania się i w większości były to kobiety. Najczęściej przemoc dotyczyła relacji małżeńskich, w których żona była ofiarą tego przestępstwa ze strony męża. Występuje też bardzo duża skala zjawiska przemocy w relacjach rodziców wobec dzieci, a także zauważalny jest problem przemocy dzieci wobec rodziców.
4. Większość sprawców przestępstwa znęcania się zostaje skazanych na kary pozbawienia wolności, wśród których zdecydowanie dominuje warunkowe zawieszenie jej wykonania. Większość kar zostaje orzeczona w wymiarze 6 lub 8 miesięcy pozbawienia wolności. Średnio w co czwartej sprawie, w której orzeczono karę pozbawienia wolności z warunkowym zawieszeniem jej wykonania, nastąpiło zarządzenie wykonania kary pozbawienia wolności.

Zakończenie

Rodzina dostarcza jednostce podstawowy kapitał, który jest następnie wykorzystywany i rozwijany przez całe życie. „Szczęście rodzinne” jest najważniejszą wartością w badaniach opinii publicznej. Coraz szerzej rozumiane jest pojęcie „rodziny”, a także dostrzegana jest większa liberalizacja poglądów polskiego społeczeństwa, w tym zakresie. Pomimo rosnących wskaźników rozwodów oraz samotnego rodzicielstwa, rodzina nie przestaje zajmować najwyższego miejsca w systemach aksjonormatywnych jednostek.

W systemie prawa „rodzina” uważana jest za ważną wartość, dlatego jej ochrona znalazła się w Konstytucji RP. Nie występuje uniwersalna definicja „rodziny” w polskim prawie. Niektóre ustawy wprowadzają interpretację tego terminu wyłącznie na potrzebę realizacji własnych zadań. W takich przypadkach „rodzina” najczęściej definiowana jest w oparciu o „członków rodziny” oraz wskazaniu katalogu osób wchodzących w jej skład. Podobnie sytuacja wygląda w przypadku „przemocy”, gdyż nie istnieje definicja legalna tego pojęcia. W prawie karnym „przemoc” może przykładowo stanowić znamię czynu zabronionego albo warunek przyjęcia powrotu sprawcy do przestępstwa.

Przemoc w rodzinie niszczy fundamenty rodziny oraz sprawia, że przestaje ona spełniać funkcje, do których została powołana. W społeczeństwie nadal spotykane są stereotypy na temat przemocy w rodzinie np. mówiący o tym, że nie należy wtrącać się w życie rodziny. Niepokoją wyniki badań, które wskazują na większe prawdopodobieństwo doświadczenia przemocy we własnym domu, niż ze strony obcych ludzi. Występowanie przemocy w rodzinie charakteryzuje skomplikowany układ relacji wewnątrzrodzinnych i zewnętrznych okoliczności. Nie jest możliwe wskazanie pojedynczego czynnika wyjaśniającego omawiane zjawisko. Poza tym wyniki badań wskazują, że występowaniu przemocy w rodzinie często towarzyszy: nadużywanie alkoholu i innych środków, problemy materialno – zawodowe, problemy w relacjach z najbliższymi oraz bycie ofiarą przemocy w rodzinie. Wyniki badań opinii polskiego społeczeństwa dostarczają niejednoznacznych informacji na temat przemocy w rodzinie. Z jednej strony zdecydowana większość badanych wyraża poparcie dla reakcji na przemoc w rodzinie, a z drugiej strony w tej samej grupie znajdują się wytłumaczenia, dlaczego na przemoc w rodzinie nie należy reagować (np. brak wiadomości na temat tego, po czyjej stronie leży racja) – co wskazuje na niezrozumienie istoty problematyki przemocy w rodzinie.

Przemoc w rodzinie występuje w różnych relacjach społecznych i przyjmuje odmienne formy. Bycie świadkiem tego rodzaju przemocy zwiększa prawdopodobieństwo jej wystąpienia w przyszłości – zarówno w relacjach partnerskich, jak i wobec własnego potomstwa. Dane demograficzne ludności Polski informują o tym, iż polskie społeczeństwo starzeje się. Natomiast przemoc w rodzinie coraz częściej dotyka ludzi starszych. Należy wziąć pod uwagę sytuację różnych grup podmiotów (np. kobiet, dzieci, osób starszych), które mogą być szczególnie narażone na przemoc, w tym przemoc w rodzinie.

Dane statystyczne na temat przemocy domowej ukazują jedynie rozmiary ujawnionej przemocy, której rzeczywista skala może być zdecydowanie większa. W 2015 r. liczba sprawców przemocy domowej w świetle danych wynikających z procedury „Niebieskie Karty” (działania podjęte przez Policję) wynosiła 76 034, w tym mężczyźni stanowili 92,7%, a kobiety stanowiły 6,9%. W ostatnich latach ogólna liczba ujawnionych sprawców przemocy domowej zmniejszyła się. Natomiast jeżeli chodzi o ofiary, to jej najliczniejszą grupę stanowią kobiety. Udział procentowy mężczyzn w ogólnej liczbie ofiar przemocy domowej podwoił się z poziomu 5,5% w 2003 r. do 11% w 2015 r. W ostatnich latach zmniejszył się procentowy udział małoletnich ofiar w ogólnej liczbie ofiar przemocy domowej.

Na arenie międzynarodowej podejmowane są różnego rodzaju inicjatywy mające na celu przeciwdziałanie przemocy w rodzinie. Dokumenty Organizacji Narodów Zjednoczonych zapoczątkowały zmiany tradycyjnych wzorców zachowań oraz walkę ze stereotypowymi rolami społecznymi, które to działania kontynuowane są po dzień dzisiejszy. Wskazuje się, iż przemoc w rodzinie wywołuje skutki w różnych obszarach życia jednostek, np. społeczne, ekonomiczne, medyczne. Przyjmuje się założenie, że przemoc wobec kobiet w rodzinie jest szeroko rozpowszechniona i niezależna od stopnia zamożności, pozycji społecznej, czy przynależności kulturowej.

Rada Europy przygotowała rekomendacje i rezolucje, w których wyraża potrzebę zmiany świadomości na temat przemocy w rodzinie. Podnosi się, że przemoc w rodzinie jest najpowszechniejszą formą przemocy wobec kobiet i nie należy traktować jej jako sprawy prywatnej. Ofiarom proponowane są różne formy wsparcia (np. psychologiczne, prawne, materialne). Wskazuje się na psychiczne aspekty przemocy wobec dzieci, które są świadkami przemocy w rodzinie. Holistyczne podejście do przemocy wobec kobiet i przemocy domowej prezentuje Konwencja Stambulska z dnia 6.04.2011 r. Wbrew powszechnym doniesieniom gwarantuje ona ochronę przed przemocą w rodzinie nie tylko kobietom, ale także mężczyznom i dzieciom. Konwencja wprowadza wyjaśnienia terminów przemocy fizycznej, psychicznej i seksualnej, jednakże pomija formę przemocy ekonomicznej, choć sama używa

tego terminu, np. w definicji „przemocy domowej”. Poruszona zostaje również kwestia alternatywnych metod rozwiązywania sporów, poprzez wprowadzenie zakazu obowiązkowego ich stosowania. W Polsce do najpowszechniejszych metod tego rodzaju zalicza się mediację. Nie ma ona charakteru obowiązkowego, gdyż jedną z podstawowych zasad mediacji jest dobrowolność udziału stron. Do przeciwwskazań stosowania tej instytucji zalicza się m.in. sprawy, w których ma lub miała miejsce przemoc, bądź też występuje znaczna nierównowaga sił między stronami. Poza tym trudno jest zrozumieć przyczyny i istotę przemocy w rodzinie, gdyż ma ona złożony charakter i wskazanie pojedynczego czynnika nie jest możliwe. Z powyższych względów uważam, że w przypadku przemocy w rodzinie, a tym bardziej w sytuacji zaistnienia przestępstwa znęcania się, mediacja powinna być wyłączona. Zagwarantowałoby to ochronę pokrzywdzonym przed ewentualną wtórną wiktymizacją oraz uwzględniło ich specyficzną sytuację (możliwość znajdowania się w różnych fazach emocjonalnych).

W dokumentach wypracowanych na szczeblu Unii Europejskiej zwraca się uwagę, że przemoc jest jednym z podstawowych problemów zdrowia publicznego na świecie. Poza tym przemoc w rodzinie wywołuje wysokie koszty społeczne i ekonomiczne. Zaleca się przeniesienie problemu przemocy mężczyzn wobec kobiet ze sfery prywatnej do sfery publicznej. Podnoszona jest kwestia „uwłasnowolnienia kobiet”. Duże znaczenie powinna odgrywać edukacja. Szkoła ma możliwości zwalczania, uczenia oraz monitorowania przemocy w rodzinie.

Przechodząc następnie do kwestii przemocy w rodzinie na gruncie polskiego prawa, należy podkreślić, że prawo karne jest ważnym instrumentem przeciwdziałania i zwalczania pewnych form przemocy, w tym także przybierających postać znęcania się. W postanowieniu Sądu Najwyższego z dnia 31 marca 2015 r. stwierdzono, że „określone w art. 207 k.k. przestępstwo znęcania się stanowi także, na gruncie kodeksu karnego, podstawowy instrument zwalczania zjawiska przemocy w rodzinie”¹⁰⁷¹.

Umiejscowienie przestępstwa znęcania się w rozdziale XXVI k.k. powoduje, że posiada ono złożony przedmiot ochrony, na który składają się: główny przedmiot ochrony – „rodzina i opieka” oraz uboczny przedmiot ochrony – najczęściej utożsamiany jako „życie, zdrowie, cześć, godność, wolność, nietykalność cielesna”. Jednocześnie przyjęto założenie, że dobro główne i uboczne zajmują równorzędną pozycję w hierarchii dóbr chronionych. Prawo

¹⁰⁷¹ Postanowienie Sądu Najwyższego – Izba Karna z dnia 31 marca 2015 r., I KZP 1/15, OSNKW 2015 nr 5, poz. 41.

karne powinno zapewnić jednakową ochronę rodzinie i jednostce. Nie można dopuszczać do sytuacji, w której naruszone zostaną indywidualne dobra jednostki, z uwagi na dążenie za wszelką cenę do utrzymania „trwałości” rodziny. Indywidualny przedmiot ochrony przestępstwa znęcania się w odniesieniu do rodzajowego dobra prawnego wskazuje, iż ustawodawca poprzez ochronę poszczególnych dóbr jednostek, chce zapewnić ochronę rodzinie. Należy wziąć pod uwagę, że rodzina powinna stanowić wartość samą w sobie. Samo zgrupowanie pojedynczych jednostek nie utworzy z nich rodziny. Do tego potrzebne jest wystąpienie dodatkowych czynników takich jak: relacje społeczne, więzi, poczucie tożsamości, wspólne wartości. Prawo karne powinno zapewnić ochronę rodziny, jako całości, przed przemocą. W tym celu należy wzmocnić ochronę i prawa ofiar przemocy w rodzinie, nawet jeżeli będzie to skutkowało odizolowaniem sprawcy od „rodziny”.

Niepokojąco wygląda praktyka orzecznicza, która wskazuje, że działania oskarżonego naruszającego dobra prawne kilku osób stanowią jedno przestępstwo znęcania się. Argumentem za przyjęciem powyższego stanowiska jest odniesienie do bezpośredniego przedmiotu ochrony prawnego – karnej, czyli prawidłowości funkcjonowania, a zatem i „dobra rodziny”. Sprawca przestępstwa powinien ponosić odpowiedzialność karną za znęcanie się wobec każdego pokrzywdzonego. Należy także uwzględnić świadków omawianego przestępstwa, np. małoletnich i rozważyć ich sytuację w kontekście psychicznego znęcania się, co stanowi postulat *de lege ferenda*.

Co do zasady zachowanie polegające na znęcaniu się (działanie lub zaniechanie) ma charakter wielodziałaniowy, ale może mieć postać jednorazową – intensywną i rozciągniętą w czasie. Powoduje to skomplikowany i niejednoznaczny charakter przestępstwa z art. 207 k.k. Powszechnie wskazuje się na konieczność występowania przewagi sprawcy nad pokrzywdzonym, ale nie tkwi ona w samym pojęciu „znęcania”, lecz wynika z konkretnych okoliczności faktycznych, które stwarzają taką sposobność. Trudności w przechodzeniu z pozycji sprawcy do ofiary i na odwrót sprawiają, że niemożliwe jest wzajemne znęcanie się tych samych osób, w jednym okresie czasu. Ważną rolę odgrywa obiektywna ocena sytuacji pokrzywdzonego, z punktu widzenia „odczucia wzorcowego obywatela”. Trzeba mieć na uwadze to, że jeżeli do znęcania się dochodzi między osobami, które łączyły/-ą bliskie relacje, to sprawca może stosować takie formy, które w szczególności będą ranić ofiarę, a z obiektywnego punktu widzenia mogą nie być groźne. Zróznicowanie form zachowania sprawcy znęcania się wpływa na to, że nie jest zasadne tworzenie ich zamkniętego katalogu. Znęcanie się może przybierać formę psychiczną lub fizyczną. Relacja między tymi formami jest taka, że zawsze przy znęcaniu się fizycznym występuje forma psychiczna, a przy

znęcaniu psychicznym, nie musi występować forma fizyczna. Niepokoi orzecznictwo sądów, w którym prezentowana jest stopniowość przy ocenie psychicznego znęcania się w postaci „dotkliwości” bądź określenia „ponad miarę”. Różnorodność form znęcania się po raz kolejny wskazuje na skomplikowany charakter przestępstwa z art. 207 k.k., który może przyjmować zróżnicowaną postać.

W rozprawie postawiono hipotezę badawczą, iż na gruncie prawa karnego przestępstwo znęcania się jest podstawowym instrumentem zwalczania zjawiska przemocy w rodzinie. W tym momencie należy stwierdzić, że zarówno przemoc w rodzinie, jak i przestępstwo znęcania się nawiązują odpowiednio do fizycznej lub psychicznej przemocy – w przypadku przemocy w rodzinie, oraz do fizycznego lub psychicznego znęcania się – w przypadku art. 207 k.k. Międzynarodowe dokumenty poszerzają przemoc w rodzinie o aspekt seksualny i ekonomiczny. Powinien to być postulat *de lege ferenda* skierowany do polskiego ustawodawcy odnośnie znamion przestępstwa znęcania się.

Pierwszą w kolejności kategorią przedmiotu czynności wykonawczej i zarazem najczęściej utożsamianą z rodziną jest „osoba najbliższa”. Na definicję „osoby najbliższej” składa się siedem kategorii podmiotów, z czego sześć pierwszych posiada jednoznaczną interpretację, a ostatnia siódma odnosi się do „wspólnego pożycia”, co stanowi zwrot nieostry. W odniesieniu do sześciu pierwszych kategorii podmiotów składających się na pojęcie „osoby najbliższej” ważne jest zwrócenie uwagi na faktyczne relacje społeczne, które łączą jednostki, a nie na automatyczne utożsamianie ich z „rodziną”. Natomiast, jeżeli chodzi o kategorię „wspólnego pożycia” to, najnowsze orzecznictwo Sądu Najwyższego nadaje związkom osób tej samej płci status „osoby najbliższej”. „Wspólne pożycie” również nie powinno być automatycznie utożsamiane z „rodziną”, gdyż łatwo wskazać na wykluczające się przykłady relacji społecznych, np. kiedy we wspólnym pożyciu pozostają osoby, które mają męża lub żonę, albo w takim pożyciu pozostaje kilka osób. Związki osób jednopłciowych, które w świetle prawa karnego mogą pozostawać we „wspólnym pożyciu”, również nie powinny być utożsamiane z „rodziną”. Tradycyjna koncepcja rodziny oparta jest na związku kobiety i mężczyzny oraz pełnionych przez nich rolach społecznych, związanych z odmiennością płci. Prawidłowa socjalizacja jednostki przebiega przez internalizację norm płynących z roli matki (pełnionej przez kobietę) i roli ojca (pełnionej przez mężczyznę). Powinno dążyć się do stworzenia środowiska jednostce, które zapewnia internalizację powyższych norm społecznych. Z uwagi na powyższe stoję na stanowisku, iż nie każde przestępstwo znęcania się, którego ofiarą jest osoba najbliższa, zostaje skierowane przeciwko rodzinie.

Kolejne kategorie przedmiotu czynności wykonawczej, które nie są utożsamiane z rodziną, to: osoba pozostająca w stałym lub przemijającym stosunku zależności od sprawcy (wymienia się formalne i faktyczne stosunki zależności), małoletni (osoba poniżej osiemnastego roku życia) oraz osoba nieporadna ze względu na jej stan psychiczny lub fizyczny (decydują indywidualne właściwości danej osoby). W odniesieniu do małoletnich ważnym aspektem jest zagadnienie kontratypu ich karcenia. Art. 96¹ k.r.o. wprowadził zakaz stosowania kar cielesnych. Wciąż karcenie fizyczne małoletnich nie jest utożsamiane ze znęcaniem się.

Podsumowując rozważania w zakresie przedmiotu czynności wykonawczej przestępstwa znęcania się należy stwierdzić, że katalog podmiotów podlegających ochronie jest dość szeroki. Kryteria wystąpienia poszczególnych kategorii podmiotów mogą mieć charakter jednoznaczny (np. wiek, formalny stosunek zależności, więź krwi lub prawna) bądź ocenny (np. więź faktyczna przy wspólnym pożyciu, indywidualne właściwości osoby nieporadnej, faktyczny stosunek zależności). Określenie przedmiotu czynności wykonawczej w art. 207 k.k. nie ma istotnego znaczenia w kontekście ochrony rodziny. Kategoria „osoby najbliższej” jest najczęściej utożsamiana z „rodziną”. Najnowsze orzecznictwo Sądu Najwyższego wskazuje na szerokie ujęcie „wspólnego pożycia”, do których zaliczono związki osób jednopłciowych, co przeczy tradycyjnemu pojęciu „rodziny”. Z uwagi na powyższe można rozważyć usunięcie przedmiotu czynności wykonawczej z art. 207 k.k., co stanowi postulat *de lege ferenda*. Nie wydaje się, aby mogło to spowodować zmniejszenie ochrony rodziny, a jedynie rozszerzyłoby ochronę na wszystkie ofiary znęcania się, a nie tylko spełniające kryteria z art. 207 k.k.

Sprawca przestępstwa znęcania się musi mieć ukończone 17 lat, w chwili popełnienia czynu, oraz jego stan psychiczny w czasie czynu musi umożliwiać mu rozpoznanie znaczenia własnego zachowania i pokierowanie nim. Podmiot przestępstwa znęcania się ma charakter powszechny, gdy przedmiotem czynności wykonawczej jest małoletni lub osoba nieporadna ze względu na jej stan psychiczny lub fizyczny. Natomiast w stosunku do osób najbliższych lub osób pozostających w stałym lub przemijającym stosunku zależności od sprawcy ma charakter indywidualny właściwy.

Spoglądając na stronę podmiotową przestępstwa znęcania się ma ono charakter umyślny i może być popełnione zarówno z zamiarem bezpośrednim, jak i ewentualnym. Przyjęcie jedynie pierwszego zamiaru zawęży zakres ochrony przed znęcaniem się. Sąd Najwyższy uznał za nadinterpretację twierdzenie, iż pojęcie znęcania się jest tak dalece zabarwione pod względem podmiotowym, że wykluczony jest tutaj zamiar ewentualny.

Fizyczne znęcanie się z zamiarem ewentualnym występuje np. wtedy, gdy sprawca karci swoją ofiarę z przekonaniem, że osiąga cel wychowawczy, choć mógł przewidzieć, że jest to forma znęcania się. Psychiczne znęcanie się z zamiarem ewentualnym występuje znacznie częściej i dotyczy wszelkich negatywnych oddziaływań wobec osób trzecich, które są świadkami tego rodzaju przemocy. Uważam, że należy zwrócić uwagę na problematykę świadków przestępstwa znęcania się i zapewnić im odpowiednią ochronę na gruncie prawa karnego.

Typy kwalifikowane przestępstwa znęcania się dodają dwa znamiona. Pierwsze z nich to określone w art. 207 § 2 k.k. „szczególne okrucieństwo”, które jest także wykorzystywane przy typizacji innych przestępstw. Konstrukcja tego znamienia wskazuje na podwójną nieokreśloność. Rozstrzygając o „szczególnym okrucieństwie” zachowania sprawcy każdorazowo należy odnosić się do konkretnych okoliczności faktycznych, dlatego próby stworzenia uniwersalnej definicji tego pojęcia są niecelowe. Nie jest możliwe popełnienie przestępstwa znęcania się ze szczególnym okrucieństwem z zamiarem ewentualnym. Drugie znamię kwalifikujące znęcanie się to „targnięcie się pokrzywdzonego na własne życie”. W art. 207 § 3 k.k. ustawodawca przyjął konstrukcję tzw. winy kombinowanej. Niejednokrotnie złożoność sytuacji pokrzywdzonego przestępstwem znęcania się wpływa na podjęcie przez niego decyzji o targnięciu się na własne życie. Pozytywnie oceniam wprowadzenie przez ustawodawcę typów kwalifikowanych przestępstwa znęcania się, gdyż powodują one zwiększenie ochrony pokrzywdzonych, którzy doświadczyli szczególnie okrutnych zachowań ze strony sprawcy lub sytuacja zmusiła ich do podjęcia decyzji o targnięciu się na własne życie.

Usiłowanie przestępstwa znęcania się następuje po pierwszym akcie wykonawczym. W tej sytuacji ujawnienie zamiaru sprawcy jest niezmiernie trudne. Zazwyczaj poniesie on odpowiedzialność za inne przestępstwa niż z art. 207 k.k. Dokonanie przestępstwa znęcania się powoduje, że ochroną może zostać objęta rodzina. Przestępstwo znęcania się może wystąpić we wszystkich formach zjawiskowych popełnienia przestępstwa. W orzecznictwie podnoszono kwestię pomocnictwa przez zaniechanie do znęcania się, w sytuacji kiedy na osobie ciąży prawny, szczególny obowiązek niedopuszczenia do popełnienia czynu zabronionego.

Możliwe jest wystąpienie sytuacji, w której sprawca przestępstwa znęcania się popełnia w tym samym czasie inne przestępstwo z użyciem przemocy (art. 191 § 1 k.k.). Zatem wśród wielości zachowań polegających na znęcaniu istnieje możliwość wyodrębnienia szczególnego czynu, który stanowi znamię innego przestępstwa. Do tej pory przestępstwo

znęcania się i przestępstwo zmuszania do określonego zachowania były utożsamiane ze zbiegiem pomijalnym, a nie zbiegiem realnym przestępstw.

Nowelizacje prawa karnego przeprowadzone w 2015 i 2016 r. miały na celu zmianę polityki prawno – karnej polegającej na zmniejszeniu zakresu orzekania przez sądy kary pozbawienia wolności, w tym zwłaszcza z warunkowym zawieszeniem jej wykonania. Dążąc do osiągnięcia powyższego założenia, ustawodawca zwraca się w stronę sankcji nieizolacyjnych. Możliwe jest także orzeczenie tzw. kary mieszanej polegającej na połączeniu krótkoterminowej kary pozbawienia wolności z karą ograniczenia wolności. Wachlarz instrumentów prawa karnego wobec sprawców przestępstw, w tym także przestępstwa znęcania się, jest naprawdę bardzo szeroki. Rozpoczynając od dolegliwości finansowych, w postaci grzywny czy też kary ograniczenia wolności, poprzez nieodpłatną pracę, szereg obowiązków, w tym także skupiających się na pracy sprawcy nad samym sobą, aż po różnego rodzaju ograniczenia wolności. Do tej pory wobec skazanych za przestępstwo znęcania się zdecydowanie dominowało orzekanie kary pozbawienia wolności z warunkowym zawieszeniem jej wykonania. W praktyce okazywało się, że powyższa instytucja, nie przynosi zamierzonych efektów, przez co zarządzano wykonanie zawieszony kary. Często sprawcy przestępstwa z art. 207 k.k. nie potrafili zmienić swoich postaw, w których znajdowały się zachowania polegające na znęcaniu. Upływ czasu pokaże czy zmieni się stanowisko sądów orzekających w sprawach dotyczących przestępstwa znęcania się. Oczywiście aktualny stan prawny stwarza możliwość orzeczenia wobec sprawcy przestępstwa znęcania się kary pozbawienia wolności z warunkowym zawieszeniem jej wykonania. Jednakże obecnie sąd stosując tę instytucję musi orzec przynajmniej jeden obowiązek z art. 72 § 1 k.k. Miejmy nadzieję, że w tej sytuacji nie będzie on dotyczył wyłącznie przeproszenia pokrzywdzonego (art. 72 § 1 pkt 2 k.k.).

Nie wydaje się, aby wobec sprawców przestępstwa z art. 207 k.k., zwłaszcza w typie podstawowym, istniała konieczność orzekania kary pozbawienia wolności. Nowy model kary ograniczenia wolności niesie za sobą bardziej doniosłe sankcje wobec skazanego, niż kara pozbawienia wolności z warunkowym zawieszeniem jej wykonania. Ograniczenie wolności skazanego stwarza możliwość kontynuowania pracy oraz nauczania się prawidłowych zachowań w relacjach z otoczeniem, w tym także w środowisku rodzinnym. Aktualnie prawo karne posiada instrumenty prawne, które są w stanie chronić społeczeństwo przed przemocą, w tym także przed zachowaniami polegającymi na znęcaniu się. Niektóre z dostępnych środków karnych mają szczególne znaczenie w przypadku przemocy skierowanej wobec osoby najbliższej. Zwłaszcza należy do nich zaliczyć: zakaz przebywania w określonych

środowiskach lub miejscach, kontaktowania się z określonymi osobami, zbliżania się do określonych osób oraz opuszczania określonego miejsca pobytu bez zgody sądu, a także nakaz okresowego opuszczenia lokalu zajmowanego wspólnie z pokrzywdzonym. Duże znaczenie odgrywają także środki probacyjne, w tym obowiązki przewidziane w art. 72 § 1 k.k. W szczególności należy zwrócić uwagę na te z nich, które zastosowane wobec skazanego, mogą pozytywnie oddziaływać na pokrzywdzonych przestępstwem znęcania się, tj.: powstrzymanie się od nadużywania alkoholu lub używania innych środków odurzających, poddanie się terapii uzależnień, poddanie się terapii, w szczególności psychoterapii lub psychoedukacji, uczestnictwo w oddziaływaniach korekcyjno – edukacyjnych, powstrzymanie się od przebywania w określonych środowiskach lub miejscach, powstrzymanie się od kontaktowania z pokrzywdzonym lub innymi osobami w określony sposób lub zbliżania się do pokrzywdzonego lub innych osób, opuszczenie lokalu zajmowanego wspólnie z pokrzywdzonym. Przy zastosowaniu powyższych środków należy wziąć pod uwagę specyficzną relację między sprawcą a ofiarą przestępstwa znęcania się. Może zdarzyć się tak, że pokrzywdzony nie będzie chciał rozstania ze sprawcą, lecz oczekuje poprawy jego zachowania względem rodziny.

Natomiast za kwalifikowane typy przestępstwa znęcania się bardziej właściwe wydaje się orzeczenie kary pozbawienia wolności, która umożliwi odizolowanie sprawcy od ofiary. W razie skazania na karę pozbawienia wolności bez warunkowego zawieszenia jej wykonania zastosowanie mogą znaleźć środki zabezpieczające. Poza tym ten rodzaj środków może być stosowany wobec skazanych za przestępstwo znęcania się w związku z uzależnieniem od alkoholu, środka odurzającego lub innego podobnie działającego środka. Zawsze ostateczna ocena orzeczonych sankcji będzie zależna od indywidualnych okoliczności konkretnej sprawy.

Od 2006 r. występuje tendencja malejąca w zakresie liczby stwierdzonych przestępstw znęcania się, jednakże spadek nie jest tak duży, jak liczby wszystkich stwierdzonych przestępstw. W latach 2004 – 2014 spadła liczba skazanych (głównie mężczyźni – 97%) za przestępstwo znęcania się. Prawie zawsze skazanie dotyczy typu podstawowego przestępstwa znęcania się. Niepokoi rosnąca liczba nieletnich sprawców tego przestępstwa. Wśród prawomocnie skazanych za przestępstwo znęcania się zdecydowanie przeważa kara pozbawienia wolności (ok. 94%). Natomiast w dalszej kolejności są orzekane kara ograniczenia wolności (ok. 5%) oraz kara grzywny (ok. 1%). Dotychczasowa praktyka orzecznicza pokazuje, że wśród kar pozbawienia wolności zdecydowanie przeważa instytucja warunkowego zawieszenia jej wykonania (ok. 88%). Należy też odnotować, że z każdym

rokiem zmniejsza się intensywność orzekanych kar pozbawienia wolności. Najczęstszymi ofiarami znęcania się są kobiety i małoletni. Ujawnione dane wskazują, że w ostatnim czasie rośnie liczba mężczyzn pokrzywdzonych przestępstwem znęcania się.

Dokonując zestawienia danych statystycznych za lata 2011 – 2015 na temat liczby ofiar przemocy domowej (działania podjęte przez Policję) oraz osób pokrzywdzonych przestępstwem znęcania się – art. 207 § 1 k.k. (od 2011 r. rozpoczęto prowadzenie ewidencji mężczyzn pokrzywdzonych z art. 207 § 1 k.k.) należy stwierdzić, że prawie 4,5 krotnie więcej jest ofiar przemocy domowej, niż pokrzywdzonych przestępstwem znęcania się w typie podstawowym. Procentowe udziały w grupie kobiet, mężczyzn i małoletnich zarówno wśród ofiar przemocy domowej, jak i osób pokrzywdzonych przestępstwem pozostają do siebie zbliżone. Średnio 69% ofiar stanowią kobiety, 18% małoletni, a 13% mężczyźni.

Badania aktowe potwierdziły statystyczny obraz przestępstwa znęcania się, co do kategorii sprawców, ofiar, czy też sankcji. Najczęściej do znęcania się dochodziło w relacjach małżeńskich. Statystycznie w każdej badanej sprawie występują co najmniej dwie ofiary i w większości były to kobiety. W każdej sprawie miało miejsce znęcanie się w formie psychicznej. Bardzo często znęcanie się dotyka relacji rodzice – dzieci, ale także obserwowana jest przemoc dzieci wobec rodziców.

Na zakończenie zwrócę jeszcze raz uwagę na rodzinę we współczesnym rozumieniu. Rodzinę, którą tworzą ludzie, a dokładniej relacje występujące między nimi. Relacje są ciągle kreowane przez jednostki. W pewnych okresach czasu mogą być wzmacniane, w innych zaś osłabiane. Przemoc zdecydowanie je osłabia, a nawet może prowadzić do ich zniszczenia. Jednym z zadań prawa karnego jest ochrona rodziny, jako abstrakcyjnego dobra prawnego. Możliwe, że sprawca przestępstwa znęcania się nie popełnia czynu na „rodzinie”, z uwagi na to, że osoby te żyją już obok siebie, a nie ze sobą.

Bibliografia

- Babbie E.**, Badania społeczne w praktyce, Warszawa 2005 r.
- Balcerek M.**, Prawa dziecka, Warszawa 1986 r.
- Banasik K.**, Przepięstwa trwałe i delikty trwałe, Prokuratura i Prawo 2013, nr 7 – 8.
- Banasiuk J.**, Czy Polska powinna ratyfikować Konwencję Rady Europy o zapobieganiu i przeciwdziałaniu przemocy wobec kobiet i przemocy domowej?, Warszawa 2014 r.
- Baranowska M.**, Przemoc w rodzinie, [w:] Wiciak I., Baranowska M., Wybrane patologie społeczne. Uwarunkowania, przejawy, profilaktyka, Szczytno 2009 r.
- Barczak – Oplustil A.**, Charakter środków zabezpieczających w nowelizacji kodeksu karnego z 20 lutego 2015 r. Wprowadzenie do dyskusji, Paestra 2015, nr 7 – 8.
- Bereznowska J., Grzęda E.**, Glosa do postanowienia Sądu Najwyższego z dnia 31 marca 2015 r., I KZP 1/15, Czasopismo Prawa Karnego i Nauk Penalnych 2016, z. 1.
- Bieńkowska E.**, Przemoc w rodzinie, Jurysta 1996, nr 4.
- Bieńkowska E.**, Europejski Trybunał Sprawiedliwości o mediacji w sprawach przemocy w rodzinie, Prokuratura i Prawo 2012, nr 4.
- Bieńkowska E.**, Pokrzywdzony w świetle najnowszych nowelizacji przepisów prawa karnego, Prokuratura i Prawo 2014, nr 3.
- Bieńkowska E.**, Ofiary przestępstw w postępowaniu karnym- nowe standardy Unii Europejskiej, Państwo i Prawo 2014, z. 4
- Bieńkowska E., Mazowiecka L.**, Dyrektywa Parlamentu Europejskiego i Rady 2012/29/UE ustanawiająca normy minimalne w zakresie praw, wsparcia i ochrony ofiar przestępstw. Komentarz, Warszawa 2014.
- Bieńkowska E., Mazowiecka L.**, Ofiara przestępstwa w dokumentach międzynarodowych, Warszawa 2009.
- Bieńkowska E., Mazowiecka L.**, Prawa ofiar przestępstw, Warszawa 2009 r.
- Bieńkowska E., Mazowiecka L.**, Uprawnienia pokrzywdzonego przestępstwem, Warszawa 2011 r.
- Bieńkowska E.**, Nowe środki ochrony i pomocy dla pokrzywdzonych i świadków, Prokuratura i Prawo 2015, z. 10.
- Bigoszewski T.**, Przemoc jako znamię strony przedmiotowej, Czasopismo Prawa Karnego i Nauk Penalnych 1997, z. 2.
- Błachut J., Gaberle A., Krajewski K.**, Kryminologia, Gdańsk 2004 r.

- Bodnar A.**, Przemoc domowa w świetle wyroków Europejskiego Trybunału Praw Człowieka, [w:] Mazowiecka L (red. nauk.), Jak skutecznie chronić ofiary przemocy w rodzinie, Warszawa 2013 r.
- Bojarski M., Giezek. J, Sienkiewicz Z.**, Prawo karne materialne. Część ogólna i szczególna, 6 wydanie, Warszawa 2015 r.
- Bojarski T. (red. nauk.)**, Kodeks karny. Komentarz, 7 Wydanie poprawione i uzupełnione, Warszawa 2016 r.
- Browne K., Herbert M.**, Zapobieganie przemocy w rodzinie, Warszawa 1999 r.
- Bryk J.**, Przepięstwo znęcania się. Studium prawno karne i kryminologiczne. Szczytno 2003r.
- Bryk J.**, Przemoc w rodzinie w aspekcie przestępaństwa znęcania się, Przegląd Policyjny 1998, nr 3/4.
- Bryk J.**, Kształtowanie się odpowiedzialności karnej za przestępaństwo znęcania się (art. 207 k.k.), Przegląd Policyjny 2000, nr 3/4.
- Budyn – Kulik M.**, Rodzaje przemocy partnerskiej wobec kobiety w świetle polskiego kodeksu karnego, Annales 2009/2010 nr 56/57.
- Budyn – Kulik M.**, Przemoc w rodzinie – analiza wiktymologiczna oraz prawnokarne środki przeciwdziałania, Warszawa 2009 r.
- Budyn – Kulik M.**, Umyślność w prawie karnym i psychologii. Teoria i praktyka sądowa, Warszawa 2015 r.
- Budyn – Kulik M.**, Kodeks karny. Komentarz do zmian wprowadzonych ustawą z dnia 25 lutego 2011 r. o zmianie ustawy – Kodeks karny, art. 190a, Lex/El. 2011
- Budyn – Kulik M.**, Glosa do postanowienia Sądu Najwyższego z dnia 5 marca 2014 r., IV KK 316/13, OSNKW 2014 nr 11, poz. 82, Studia Iuridica Lublinensia 2015, nr 24.
- Bułat K., Czarniak P., Gorzelak A., Grabowski K., Grzyb M., Iwański M., Jakubek P., Jodłowski J., Małek M., Młodawska- Mąsior S., Papierz A., Stożek M.**, Kryminologia repetytorium, Warszawa 2013 r.
- Cabalski M.**, Przemoc stosowana przez kobiety. Studium kryminologiczne, Kraków 2014 r.
- Chaciński J.**, Eksmisja z lokalu mieszkalnego z powodu znęcania się nad rodziną, [w:] Czarnek P., Dobrowolski M. (red.), Rodzina jako podmiot prawa, Zamość 2012 r.
- Chauvin T., Stawecki T., Winczorek P.**, Wstęp do prawoznawstwa, 6 wydanie poprawione i uzupełnione, Warszawa 2011 r.
- Chmaj M.**, Opinia prawna w przedmiocie zgodności z konstytucją Konwencji Rady Europy o zapobieganiu i zwalczaniu przemocy wobec kobiet i przemocy domowej sporządzonej w Stambule 11 maja 2011 r.

- Cichla J.**, Formy pomocy ofiarom przemocy w rodzinie w kontekście teorii i doświadczeń praktycznych, [w:] Ilnicka R. M., Cichla J., Wybrane aspekty przemocy. Diagnoza i profilaktyka, Toruń 2009 r.
- Cieply F.**, Partnerstwo w rodzinie a prawno karny kontratyp karcenia małoletnich, [w:] Truskolaska J. (red.), Partnerstwo w rodzinie, Lublin 2009 r.
- Cieślak M., Waszczyński J.**, Przegląd orzecznictwa Sądu Najwyższego z zakresu prawa karnego materialnego za rok 1975. Część ogólna, Palestra 1997, nr 7.
- Czarkowska M.**, Przedmiot ochrony przestępstwa znęcania się w kontekście przemocy wobec kobiet w rodzinie, Prokuratura i Prawo 2011, nr 10.
- Czarkowska M.**, Przeciwdziałanie przemocy wobec kobiet w rodzinie w praktyce organów ścigania, wymiaru sprawiedliwości i innych instytucji, Warszawa 2014 r.
- Czarny P.**, Opinia prawna w sprawie zgodności z Konstytucją RP Konwencji Rady Europy w sprawie zapobiegania i zwalczania przemocy wobec kobiet i przemocy domowej.
- Daniluk P.**, Wspólne pożycie jako pojęcie karnoprawne, Prokuratura i Prawo 2015, nr 6.
- Daszkiewicz K.**, Przestępstwa popełniane przemocą w świetle przepisów Kodeksu karnego z 6 czerwca 1997 r., Palestra 2000, z. 2 – 3.
- Daszkiewicz K.**, Glosa do postanowienia Sądu Najwyższego z 16 marca 1999 r., I KZP 32/98, OSP 2000, z. 3.
- Dębski R. (red.)**, System prawa karnego. Tom 3. Nauka o przestępstwie. Zasady odpowiedzialności, Warszawa 2012 r.
- Dobrowolski M.**, Status prawny rodziny w świetle Konstytucji RP, Przegląd Sejmowy 1999, nr 4.
- Dobrowolski M.**, Rodzina jako wartość konstytucyjna w orzecznictwie TK (1996 – 2007), [w:] Czarnek P., Dobrowolski M. (red.), Rodzina jako podmiot prawa, Zamość 2012 r.
- Dudka K.**, Środki zapobiegawcze stosowane wobec sprawców przemocy w rodzinie, Wojskowy Przegląd Prawniczy 2006, nr 2.
- Filar M. (red. nauk.)**, Kodeks karny. Komentarz, 5 wydanie, Warszawa 2016 r.
- Filar M. (red.)**, Komentarz do ustawy o odpowiedzialności podmiotów zbiorowych za czyny zabronione pod groźbą kary, Toruń 2006 r.
- Gamian – Wilk M.**, Przemoc i mobbing w szkole, w domu, w miejscu pracy, Warszawa 2012 r.
- Gardocki L.**, Prawo karne, 19 wydanie zmienione, Warszawa 2015 r.
- Giddens A.**, Socjologia, Warszawa 2012 r.
- Giezek J. (red. nauk.)**, Kodeks karny. Część szczególna. Komentarz, Warszawa 2014 r.

- Giezek J. (red. nauk.),** Kodeks karny. Część ogólna. Komentarz, 2 Wydanie, Warszawa 2012 r.
- Gordon M.,** Spostrzeganie rodziny przez młodych mężczyzn, sprawców czynów zabronionych, [w:] Kozaczuk F., Zachowania przestępcze. Przyczyny i zapobieganie, Rzeszów 2010.
- Gójska A.,** Mediacje w sprawach rodzinnych, Ministerstwo Sprawiedliwości. Mediacje w polskim systemie prawa, Warszawa 2011 r.
- Grabowska – Moroz B., Śledzińska – Simon A.,** Opinia Helsińskiej Fundacji Praw Człowieka w sprawie projektu ustawy o ratyfikacji Konwencji Rady Europy o zapobieganiu i zwalczaniu przemocy wobec kobiet i przemocy domowej sporządzonej w Stambule 11 maja 2011 r.
- Gruszczyńska B.,** Przemoc wobec kobiet w Polsce. Aspekty prawno kryminologiczne, Warszawa 2007 r.
- Gruszczyńska B.,** Zjawisko przemocy w rodzinie w świetle statystyk kryminalnych i badań wiktymizacyjnych, [w:] Mazowiecka L. (red. nauk.), Jak skutecznie chronić ofiary przemocy w rodzinie, Warszawa 2013 r.
- Grzelak A., Królikowski M., Sakowicz A.,** Europejskie prawo karne, Warszawa 2012 r.
- Grześkowiak A., Wiak K.,** Prawo karne, 5 wydanie, Warszawa 2015 r.
- Grześkowiak A., Wiak K. (red.),** Kodeks karny. Komentarz, 2 wydanie, Warszawa 2014 r.
- Grzybek A.,** Prawa kobiet w dokumentach ONZ, Warszawa 1998 r.
- Grzybowski M.,** Prawo konstytucyjne, Wydanie drugie, Białystok 2009 r.
- Guziejewska A.,** Pojęcie rodziny w świetle ustawy o pomocy społecznej i ustawy o świadczeniach rodzinnych, Przegląd Prawa Publicznego 2011, nr 4.
- Guziejewska A.,** Publicznoprawne definicje rodziny, Przegląd Prawa Publicznego 2011, nr 1.
- Habrat D.,** Materialnoprawne aspekty odpowiedzialności podmiotów zbiorowych za czyny zabronione pod groźbą kary, Toruń 2008 r.
- Hanausek T.,** Przemoc jako forma działania przestępczego, Kraków 1966 r.
- Herzberger S. D.,** Przemoc domowa. Perspektywa psychologii społecznej, Warszawa 2002 r.
- Holyst B.,** Kryminologia, Warszawa 2009 r.
- Holyst B.,** Przemoc w życiu codziennym, Warszawa 1997 r.
- Hypś S.,** Ochrona rodziny w polskim prawie karnym, Lublin 2012 r.
- Hypś S.,** Status rodziny w polskim prawie karnym, [w:] Czarnek P., Dobrowolski M. (red.), Rodzina jako podmiot prawa, Zamość 2012 r.

- Hypś S.**, Rodzina w prawie karnym wybranych państw europejskich, Lublin 2013 r.
- Ignaczewski J. (red.)**, Komentarz do spraw rodzinnych, Warszawa 2014 r.
- Jabłoński M.**, Opinia na temat zgodności z Konstytucją RP Konwencji Rady Europy o zapobieganiu i zwalczaniu przemocy wobec kobiet i przemocy domowej sporządzonej w Stambule dnia 11 maja 2011 r.
- Jachimowicz M.**, Przepięstwo znęcania się, Jurysta 2011, nr 2.
- Jachimowicz M.**, Przepięstwo znęcania się (art. 207 k.k.), Jurysta 2009, nr 3/4.
- Jamróż A. (red.)**, Wstęp do prawoznawstwa, Białystok 2007 r.
- Jaros P. J.**, Prawa Dziecka. Dokumenty Rady Europy, Warszawa 2013 r.
- Jaros E.**, Ochrona dzieci przed krzywdzeniem. Perspektywa globalna i lokalna, Katowice 2008 r.
- Jaros E., Nowak A.**, Dzieci ofiary przemocy w rodzinie. Raport Rzecznika Praw Dziecka. Funkcjonowanie znolizowanej ustawy o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie, Warszawa 2012 r.
- Jastrzębski P. J.**, Przepięstwa ze szczególnym okrucieństwem, Warszawa 2009 r.
- Jasudowicz T.**, Prawa rodziny- prawa w rodzinie w świetle standardów międzynarodowych. Materiały Krajowej Konferencji Naukowej Toruń 22 – 23.X.1998 r., Toruń 1999.
- Jurek P.**, Rodzina w podstawowych źródłach prawa prywatnego w Polsce, [w:] Rominkiewicz J., Rodzina i jej prawa, Wrocław 2012.
- Jurek T., Szostak M., Drozd R.**, Przepięstwo znęcania się jako problem nauk penalnych, Przegląd Prawa i Administracji 2009, nr 81.
- Kalinowski J.**, Przepięstwo znęcania się (art. 184 k.k.) – przedmiot ochrony, Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny 1985, z. 1.
- Kania A. M.**, Znamie „szczególnego okrucieństwa” w orzecznictwie sądowym, Nowa Kodyfikacja Prawa Karnego, Tom XXV, Wrocław 2009 r.
- Kasprzyk P., Wiśniewski P.**, Prawo rodzinne w dobie przemian, Lublin 2009 r.
- Kieltyka A., Ważny A.**, Ustawa o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie. Komentarz, Warszawa 2012 r.
- Klaus W.**, Przemoc wobec migrantek przymusowych w Polsce – charakterystyka zjawiska, [w:] Klaus W., Bezpieczny dom? Przemoc fizyczna i symboliczna wobec uchodźczyń i uchodźców, Warszawa 2014 r.
- Klaus W.**, Ochrona i wsparcie dla migrantek doświadczających przemocy ze strony osób bliskich w Polsce, [w:] Klaus W., Bezpieczny dom? Przemoc fizyczna i symboliczna wobec uchodźczyń i uchodźców, Warszawa 2014 r.

- Kłębicka H.**, Konwencja Rady Europy w sprawie zapobiegania i zwalczania przemocy wobec kobiet i przemocy domowej jako nowy instrument w polityce prewencyjnej, *Niebieska Linia* 2001, nr 6.
- Kobes P.**, *Prawnokarne i administracyjnoprawne aspekty przemocy w rodzinie*, Bielsko – Biała 2011.
- Kociucki L.**, *Ochrona dziecka przed złym traktowaniem*, [w:] Smyczyński T. (red.), *Konwencja o prawach dziecka. Analiza i wykładnia*, Poznań 1999 r.
- Kokot R.**, Zabójstwo ciężkie (kwalifikowane) w nowym kodeksie karnym, *Prokuratura i Prawo* 1997, nr 11.
- Kołodowska – Przelomiec H.**, *Dziecko jako sprawca i jako ofiara przestępstwa (Ochrona dziecka w prawie karnym)*, [w:] Smyczyński T. (red.), *Konwencja o prawach dziecka. Analiza i wykładnia*, Poznań 1999 r.
- Kołodowska – Przelomiec H.**, *Przemoc w rodzinie*, *Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny* 1985, z. 1.
- Komadowska A.**, *Przestępstwa przeciwko rodzinie w kodeksie karnym z 1997 roku – uwagi de lege lata i de lege ferenda*, [w:] P. Kasprzyk, P. Wiśniewski (red.), *Prawo rodzinne w dobie przemian*, Lublin 2009 r.
- Konarska – Wrzosek V.**, *Ochrona dziecka w polskim prawie karnym*, Toruń 1999 r.
- Konarska – Wrzosek V. (red. nauk.)**, *Kodeks karny. Komentarz. Komentarze praktyczne*, Warszawa 2016 r.
- Kordaczuk – Wąs M.**, *Interwencja, wsparcie, edukacja. Trzy wymiary reakcji policji na zjawisko przemocy w rodzinie*, [w:] Szczepanik R., Wawrzyniuk J., *Różne spojrzenia na przemoc*, Łódź 2008 r.
- Koredczuk J.**, *Przestępstwa przeciwko rodzinie w ujęciu polskich dwudziestowiecznych kodyfikacji karnych*, [w:] Rominkiewicz J., *Rodzina i jej prawa*, Kolonia Limited 2012.
- Kosek M.**, *Pojęcie rodziny w Kodeksie rodzinnym i opiekuńczym i negatywne skutki jej redefinicji w wybranych aktach prawnych*, [w:] Kosek M., Słyk J., *W trosce o rodzinę. Księga pamiątkowa ku czci profesor Wandy Stojanowskiej*, Warszawa 2008 r.
- Kosonoga I.**, *Dozór Policji jako środek zapobiegawczy w polskim procesie karnym*, Warszawa 2008.
- Kośla J.**, *Zakaz prowadzenia działalności związanej z wychowaniem, leczeniem, edukacją małoletnich lub opieką nad nimi*, [w:] Stefański R. A. (red. nauk.), *Środki karne po nowelizacji w 2015 r.*, Wydawnictwo Wolters Kluwer SA, Warszawa 2015 r.
- Kośla J.**, *Zakaz przebywania w określonych środowiskach lub miejscach, kontaktowania się z określonymi osobami, zbliżania się do określonych osób lub opuszczania określonego miejsca pobytu bez zgody sądu*, [w:] Stefański R. A. (red. nauk.),

Środki karne po nowelizacji w 2015 r., Wydawnictwo Wolters Kluwer SA, Warszawa 2015 r.

- Kowalczyk A.**, Postępowanie mediacyjne w sprawach z zakresu przemocy domowej, Jurysta 2009, nr 1.
- Kowalczyk A.**, Stosowanie instytucji warunkowego umorzenia postępowania karnego wobec sprawców przemocy domowej, Prokurator 2008, z. 2 – 3.
- Kowalewska – Borys E.**, Problematyka przemocy w rodzinie. Podstawowe środki prawne ochrony osób pokrzywdzonych, Warszawa 2012.
- Kowalewska – Borys E.**, Konwencja Rady Europy o zapobieganiu i zwalczaniu przemocy wobec kobiet i przemocy domowej z 2011 r., Białostockie Studia Prawnicze 2014, zeszyt 15.
- Kowalewska – Borys E., Truskolaska E.**, Podstawowe założenia oraz pojęcia Konwencji Sтамбуlskiej, [w:] Kowalewska – Borys E., Przemoc w rodzinie w aspekcie Konwencji Rady Europy w sprawie zapobiegania i zwalczania przemocy wobec kobiet i przemocy domowej, Warszawa 2015 r.
- Kowalewska – Borys E., Michałowska A.**, Karnoprocesowe uprawnienia osób pozostających w związkach partnerskich homoseksualnych, Miscellanea Historico – Iuridica 2014 t. 13, z. 2.
- Kowalski G.**, Założenia prawa rodzinnego w świetle Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej, [w:] Kasprzyk P., Wiśniewski P. (red.), Prawo rodzinne w dobie przemian, Lublin 2009 r.
- Kozłowska – Miś I., Mozgawa M.**, Glosa do wyroku Sądu Najwyższego z dnia 4 czerwca 1990 r., V KRN 96/90.
- Krajewski K.**, O pojęciu przemocy w kryminologii, Studia Kryminologiczne, Kryminalistyczne i Penitencjarne t.19.
- Krajewski R.**, Osoba najbliższa w prawie karnym, Przegląd Sądowy 2009, nr 3.
- Krajewski R.**, Karcenie jako okoliczność uchylająca bezprawność, Prokuratura i Prawo 2006, nr 7 – 8.
- Krajewski R.**, Kontratyp karcenia małoletnich po wprowadzeniu prawnego zakazu stosowania wobec nich kar cielesnych, Palestra 2012, nr 1 – 2.
- Krakowiak D.**, Glosa do postanowienie Sądu Najwyższego – Izba Karna z dnia 5 marca 2014 r., IV KK 316/13.
- Krawiec S.**, Niektóre uwarunkowania przemocy w Polsce. Aspekty socjologiczne, [w:] Wawrzyniak J., Socjologiczne i psychologiczne aspekty przemocy, Łódź 2007 r.
- Królikowski M., Zawłocki R. (red.)**, Kodeks karny. Część szczególna. Tom I. Komentarz, Warszawa 2013 r.

- Królikowski M., Zawłocki R. (red.)**, Kodeks karny. Część ogólna. Tom II. Komentarz, 3 Wydanie, Warszawa 2015 r.
- Królikowski M., Zawłocki R.**, Prawo karne, Warszawa 2015 r.
- Królikowski M., Ostrowski M.**, Prawo karne – część szczególna. Orzecznictwo, Warszawa 2012 r.
- Ksieniewicz M.**, Działania Pełnomocnika w ramach akcji „16 Dni Przeciwno Przemocy Wobec Kobiet”, [w:] Mazowiecka L (red. nauk.), Jak skutecznie chronić ofiary przemocy w rodzinie, Warszawa 2013 r.
- Kuć M.**, Kryminologia, Warszawa 2010 r.
- Kulesza C.**, Projekt europejskiej Dyrektywy z dnia 18 maja 2011 r. w sprawie wsparcia i ochrony ofiar w świetle prawa polskiego, Prokuratura i Prawo 2011, nr 12.
- Kurzępa B.**, „Inna czynność seksualna” jako znamię przestępstw, Prokuratura i Prawo 2005, nr 5.
- Kwak A.**, Rodzina w dobie przemian. Małżeństwo i kohabitacja, Warszawa 2005 r.
- Lachowski J., Marek A.**, Prawo karne. Zarys problematyki, 3 wydanie, Warszawa 2016 r.
- Lebiedowicz A.**, Samobójstwo w ujęciu wielopłaszczyznowym, Wojskowy Przegląd Prawniczy 2013, nr 3.
- Lernell L., Krukowski A.**, Prawo karne. Część szczególna. Wybrane zagadnienia, Warszawa 1969 r.
- Lewoc M.**, Diagnoza skali zjawiska przemocy w rodzinie w Polsce, Probacja 2014, nr 3.
- Lewoc M.**, Monitoring spraw dotyczących przeciwdziałania przemocy w rodzinie z uwzględnieniem wytycznych Prokuratora Generalnego, [w:] Mazowiecka L (red. nauk.), Jak skutecznie chronić ofiary przemocy w rodzinie, Warszawa 2013 r.
- Lewoc M.**, Ochrona dla pokrzywdzonych i świadków. Nowa regulacja prawna, Niebieska Linia 2015, nr 1.
- Lipowska – Teutsch A.**, Rodzina a przemoc, Kraków 1992 r.
- Łacny J.**, Opinia prawna na temat projektu ustawy o ratyfikacji Konwencji Rady Europy o zapobieganiu i zwalczaniu przemocy wobec kobiet i przemocy domowej sporządzonej w Stambule dnia 11 maja 2011 r.
- Maciaszek J.**, Zjawisko przemocy we współczesnym świecie. Wybrane aspekty, Stalowa Wola 2010 r.
- Majchrzyk Z.**, Cyberbullying- jawna i ukryta agresja, [w:] Kozaczuk F., Zachowania przestępcze. Przyczyny i zapobieganie, Rzeszów 2010.

- Malecki M.**, Tożsamość czynu i zakaz *Ne bis in idem* w kontekście liczby osób pokrzywdzonych przestępstwem znęcania się (art. 207 § 1 k.k.), *Gdańskie Studia Prawnicze – Przegląd Orzecznictwa* 2010, nr 3/4.
- Malecki M.**, Glosa do postanowienia Sądu Najwyższego z dnia 16 grudnia 2009 r., IV KK 168/09, *Gdańskie Studia Prawnicze – Przegląd Orzecznictwa* 2010, nr 3 – 4.
- Malecki M.**, Sekwencja krótkoterminowej kary pozbawienia wolności i kary ograniczenia wolności (art. 37b k.k.) – zagadnienia podstawowe, *Palestra* 2015, nr 7 – 8.
- Marek A., Konarska – Wrzosek V.**, *Prawo karne*, 11 wydanie zmienione i uaktualnione, Warszawa 2016 r.
- Marek A.**, *Kodeks karny. Komentarz*, 5 wydanie, Warszawa 2010 r.
- Markiewicz – Matyja M.**, *Przemoc jako zjawisko społeczne*, [w:] Wawrzyniak J. (red.), *Socjologiczne i psychologiczne aspekty przemocy*, Łódź 2007 r.
- Markowska – Gos E.**, *Realizacja praw dziecka we współczesnej rodzinie- wybrane aspekty socjologiczno- prawne*, [w:] Marczykowska I., Markowska- Gos E., Solak A., Walc W., *Prawa dziecka. Wybrane aspekty*, Rzeszów 2006.
- Marody M., Giza – Poleszczuk A.**, *Przemiany więzi społecznych*, Warszawa 2004 r.
- Mazowiecka L.**, Czy prokuratorzy biorą udział w budowaniu systemu przeciwdziałania przemocy w rodzinie? Czy prokurator (funkcjonariusz Policji) powinien kierować sprawy związane z przemocą w rodzinie do mediacji?, [w:] Mazowiecka L (red. nauk.), *Jak skutecznie chronić ofiary przemocy w rodzinie*, Warszawa 2013 r.
- Mazur A.**, Geneza regulacji konstytucyjnych dotyczących ochrony rodziny, *Przegląd Prawa i Administracji* 2011, nr 85.
- Melezini M. (red.)**, *System prawa karnego. Tom 6. Kary i inne środki reakcji prawnokarnej*, 2 wydanie, Wydawnictwo C. H. Beck, Instytut Nauk Prawnych PAN, Warszawa 2016 r.
- Melezini M.**, *Środki karne jako instrument polityki kryminalnej*, Wydawnictwo Temida 2, Białystok 2013 r.
- Melezini M, Sakowicz A.**, Środek karny w postaci obowiązku powstrzymania się od przebywania w określonych środowiskach lub miejscach, zakazu kontaktowania się z określonymi osobami lub zakazu opuszczania określonego miejsca pobytu bez zgody sądu (art. 39 pkt 2b k.k.), *Czasopismo Prawa Karnego i Nauk Penalnych* 2008, z. 2.
- Mellibruda J.**, *Patrząc na przemoc, Świat problemów* 1996, nr 5.
- Michalski W.**, *Ochrona rodziny w prawie karnym, Państwo i Prawo* 1977, z. 6.
- Mik C.**, *Opinia w sprawie oceny merytorycznej Konwencji Rady Europy o zapobieganiu i zwalczaniu przemocy wobec kobiet i przemocy domowej (Konwencja nr 210)*

podpisanej w Stambule 11 maja 2011 r., oceny jej zgodności z Konstytucją RP oraz niektórych konsekwencjach jej ratyfikacji dla Polski.

- Morawska M.**, Zakaz stosowania kar cielesnych a pozaustawowy kontratyp karcenia wychowawczego, *Prokuratura i Prawo* 2012, nr 10.
- Morciniak P.**, *Oblicza przemocy. Od przyczyn do przeciwdziałania*, Opole 2012 r.
- Monks C. P., Coyne I.**, *Przemoc i mobbing w szkole, w domu, w miejscu pracy*, Warszawa 2012 r.
- Mozgawa M. (red. nauk.)**, *Prawo karne materialne. Część ogólna*, 3 wydanie, Warszawa 2011 r.
- Mozgawa M. (red. nauk.)**, *Kodeks karny. Komentarz*, 7 Wydanie, Warszawa 2015 r.
- Nazar – Gutowska K.**, *Groźba bezprawna w polskim prawie karnym*, Warszawa 2012 r.
- Nec R.**, *Eurosieroctwo a przemoc wobec dzieci w rodzinie*, [w:] Kozaczuk F., *Zachowania przestępcze. Przyczyny i zapobieganie*, Rzeszów 2010 r.
- Nowakowska U.**, *Ocena ryzyka w sprawach o przemoc w rodzinie*, [w:] Mazowiecka L (red. nauk.), *Jak skutecznie chronić ofiary przemocy w rodzinie*, Warszawa 2013 r.
- Paprzycki L. K. (red.)**, *System prawa karnego. Tom 4. Nauka o przestępstwie. Wyłączenie i ograniczenie odpowiedzialności karnej*, Warszawa 2013 r.
- Pawlonka P.**, *Glosa do postanowienia Sądu Najwyższego z dnia 16 grudnia 2009 r., IV KK 168/09*.
- Perzanowski T.**, *O przemocy w rodzinie bez stereotypów*, *Problemy Opiekuńczo-Wychowawcze* 2011, nr 9.
- Perzanowski T.**, *Przemoc w rodzinie w świetle prawa*, *Problemy Opiekuńczo-Wychowawcze* 2012, nr 8.
- Pieniążek A., Stefaniuk M.**, *Socjologia prawa. Zarys wykładu*, Warszawa 2014 r.
- Pikor K., Walc W.**, *Przemoc wobec dzieci. Wybrane zagadnienia teoretyczne i praktyczne*, Rzeszów 2002 r.
- Pilch T., Lepalczyk I.**, *Pedagogika społeczna*, Warszawa 1995 r.
- Plopy M.**, *Człowiek u progu trzeciego tysiąclecia. Zagrożenia i wyzwania*, Elbląg 2005 r.
- Plątek M.**, *Ochrona prawna przed przemocą wobec kobiet i przemocą domową*, [w:] Trociuk S., *Biuletyn Rzecznika Praw Obywatelskich* 2013, nr 7, Warszawa 2013 r.
- Plątek M.**, *Prawnoporównawcze aspekty projektu ustawy o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie*, *Studia Iuridica* 2005, t.44.
- Pływaczewski E.**, *Glosa do wyroku SN z 11.04.1980, Nowe Prawo* 1982, z. 3 – 4.

- Podgórski R. A.**, Socjologia. Wczoraj, dziś i jutro. Kompendium wiedzy socjologicznej, Rzeszów 2006 r.
- Pohl Ł.**, Prawo karne. Wykład części ogólnej, 3 wydanie, Warszawa 2015 r.
- Polanowski J.**, Przeciwdziałanie przemocy rodzinie. Prawo i praktyka, Warszawa 2012.
- Pospiszył I.**, Przemoc w rodzinie, Warszawa 1994 r.
- Potocka M., Dąbrowiecka H.**, Przemoc w rodzinie a wymiar sprawiedliwości, Warszawa 2005 r.
- Ratajczak A.**, Przepięstwa przeciwko rodzinie, opiece i młodzieży w systemie polskiego prawa karnego, Warszawa 1980.
- Rode D.**, Psychologiczne uwarunkowania przemocy w rodzinie. Charakterystyka sprawców, Katowice 2010 r.
- Roszak J.**, Kulturowe usankcjonowanie alkoholu i przemocy, [w:] Szczepanik R., Wawrzyniuk J., Różne spojrzenia na przemoc, Łódź 2008 r.
- Rudniański J.**, Klasyfikacja, źródła i ocena przemocy w stosunkach międzyludzkich, [w:] Hołyst B., Przemoc w życiu codziennym, Warszawa 1988.
- Sakowicz A.**, Opinia prawna dotycząca niektórych przepisów projektu ustawy o zmianie ustawy o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie oraz niektórych innych ustaw (druk sejmowy 1698), Warszawa 27.01.2010 r.
- Sakowicz A.**, Opinia prawna na temat projektu ustawy z dnia 20 lutego 2015 r. o zmianie ustawy – Kodeks karny oraz niektórych innych ustaw (druk sejmowy nr 2393), Warszawa 23.06.2014 r.
- Sakowicz A.**, Opinia prawna na temat relacji między projektowanym art. 37a kodeksu karnego a obowiązującym przepisem art. 58 k.k., Warszawa 17.07.2014 r.
- Sakowicz A.**, Opinia prawna w sprawozdaniu Podkomisji nadzwyczajnej do rozpatrzenia rządowego projektu ustawy o zmianie ustawy o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie oraz niektórych innych ustaw (druk nr 1698) oraz poselskiego projektu ustawy o zmianie ustawy o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie oraz zmianie niektórych innych ustaw (druk nr 1789), Warszawa 08.02.2010 r.
- Sękowska – Kozłowska K.**, Zakres zobowiązań stron Konwencji Rady Europy w sprawie zapobiegania i zwalczania przemocy wobec kobiet i przemocy domowej, Studia Prawnicze 2012, z. 1.
- Sękowska – Kozłowska K.**, Komitet ONZ ds. likwidacji dyskryminacji kobiet - ustrój, kompetencje, funkcjonowanie, Toruń 2011 r.
- Siemaszko A.**, Kogo biją, komu kradną, Warszawa 2001 r.
- Siemaszko A., Gruszczyńska B., Marczewski M.**, Atlas przestępczości w Polsce 5, Warszawa 2015 r.

- Siostrzonek – Sergiel A.**, Partnerzy w związkach homoseksualnych a „osoby najbliższe” w prawie karnym, *Państwo i Prawo* 2011, z. 4.
- Sitarz O.**, Ochrona praw dziecka w polskim prawie karnym na tle postanowień Konwencji o prawach dziecka, Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, Katowice 2004.
- Slany K.**, Alternatywne formy życia małżeńsko-rodzinnego w ponowoczesnym świecie, Kraków 2008 r.
- Słubik K.**, Ochrona migrantek przed przemocą w Polsce i wybranych krajach Unii Europejskiej. Analiza prawno porównawcza. Analizy, Raporty, Ekspertyzy, nr 1/2013.
- Słyk J.**, Ingerencja sądu w zakres sprawowania władzy rodzicielskiej w świetle przepisów prawa rodzinnego i prawa karnego, *Przegląd Sądowy* 2005, nr 5.
- Sosnowska D. J.**, Alimenty a prawo karne. Praktyka wymiaru sprawiedliwości, Warszawa 2012 r.
- Sosnowska D. J.**, Przepięstwo znęcania się, *Państwo i Prawo* 2008, nr 3.
- Spurek S.**, Bez znieczulenia. ETS w sprawie przemocy w rodzinie, *Niebieska Linia* 2009, nr 4.
- Spurek S.**, ETS w sprawie przemocy w rodzinie, *Palestra* 2010, nr 7 – 8.
- Spurek S.**, Izolacja sprawcy od ofiary. Instrumenty przeciwdziałania przemocy w rodzinie, Warszawa 2013 r.
- Spurek S.**, Przeciwdziałanie przemocy w rodzinie – Komentarz, Warszawa 2012 r.
- Spurek S.**, Wokół preambuły ustawy przemocowej, *Niebieska Linia* 2010, nr 4.
- Stachura I.**, Karcenie wychowawcze i ryzyko sportowe. Próba analizy statusu normatywnego wybranych kontraktów pozaustawowych, *Czasopismo Prawa Karnego i Nauk Penalnych* 2007, nr 2.
- Stadniczeńko S. L.**, Przeciwdziałanie przemocy w rodzinie – jak ratować człowieczeństwo i skutecznie pomóc rodzinie?, [w:] Kosek M., Słyk J. (red.), *W trosce o rodzinę. Księga pamiątkowa ku czci profesor Wandy Stojanowskiej*, Warszawa 2008 r.
- Staszak A.**, Przemoc, szczególne udręczenie i szczególne okrucieństwo jako znamię czynu zabronionego, *Prokuratura i Prawo* 2008, nr 12.
- Starzyński P.**, Projekt dyrektywy Parlamentu Europejskiego i Rady z dnia 18 maja 2011 r. o ustanowieniu minimalnych standardów praw, wsparcia i ochrony ofiar przestępstw, *Prokuratura i Prawo* 2012, nr 7 – 8.
- Stefańska B. J.**, Zakaz zajmowania określonego stanowiska lub wykonywania określonego zawodu, [w:] Stefański R. A. (red. nauk.), *Środki karne po nowelizacji w 2015 r.*, Wydawnictwo Wolters Kluwer SA, Warszawa 2015 r.

- Stefański R. A.**, Warunkowy dozór Policji – nowy środek zapobiegawczy, Państwo i Prawo 2006, z. 6.
- Stefański R. A. (red.)**, Kodeks karny. Komentarz, 2 Wydanie, Warszawa 2015 r.
- Stefański R. A.**, Środek karny w postaci obowiązku powstrzymania się od przebywania w określonych środowiskach lub miejscach, zakazu kontaktowania się z określonymi osobami lub zakazu opuszczania określonego miejsca pobytu bez zgody sądu, Przegląd Sądowy 2006, nr 6.
- Stefański R. A.**, Nakaz okresowego opuszczenia lokalu zajmowanego wspólnie z pokrzywdzonym, [w:] Stefański R. A. (red. nauk.), Środki karne po nowelizacji w 2015 r., Wydawnictwo Wolters Kluwer SA, Warszawa 2015 r.
- Stefański R. A.**, Środek karny nakazu opuszczenia lokalu zajmowanego wspólnie z pokrzywdzonym, Prokuratura i Prawo 2011, nr 2.
- Stefański R. A.**, Środki probacyjne mające na celu przeciwdziałanie przemocy w rodzinie, Probacja 2011, nr 1.
- Stolarczyk I.**, Problem jedności – wielości czynów, Prokuratura i Prawo 2005, nr 1.
- Stożek M.**, Przemoc w rodzinie. Zapobieganie w świetle przepisów prawa, Warszawa 2009 r.
- Szlendak T.**, Czy mamy dziś do czynienia z kryzysem rodziny, [w:] Kwiatkowska – Darul V., Przemoc w rodzinie i szkole, Toruń 2001 r.
- Sztompka P.**, Socjologia. Analiza społeczeństwa, Kraków 2012 r.
- Szymanowska A.**, Polacy wobec przestępstw i karanie, Warszawa 2008.
- Śledzińska – Simon A.**, Eliminacja stereotypów płci w kontekście przemocy uwarunkowanej płcią w wielopoziomowym systemie ochrony praw człowieka.
- Świda W.**, Krymionologia, Warszawa 1977 r.
- Świdorski K.**, Przemoc jako problem społeczny XXI wieku- analiza socjologiczna, [w:] Wawrzyniak J. (red.), Socjologiczne i psychologiczne aspekty przemocy, Łódź 2007 r.
- Tobis A.**, Główne przestępstwa przeciwko rodzinie, Poznań 1980 r.
- Trocha O.**, Wykonywanie praw małoletniego pokrzywdzonego w postępowaniu karnym- kilka uwag praktycznych, [w:] Mazowiecka L (red. nauk.), Jak skutecznie chronić ofiary przemocy w rodzinie, Warszawa 2013 r.
- Warylewski J. (red.)**, System Prawa Karnego. Przestępstwa przeciwko dobrom indywidualnym. Tom 10, 2 wydanie, Warszawa 2016 r.
- Warylewski J.**, Prawo karne. Część ogólna, 6 wydanie, Warszawa 2015 r.
- Wąsek A., Zawłocki R. (red.)**, Kodeks karny. Część szczególna. Komentarz. Tom I, 4 Wydanie, Warszawa 2010 r.

- Wawrzyniak J.**, Dom i rodzina jako środowisko przemocy. Przegląd wyników badań w wybranych krajach Europy, [w:] Szczepanik R., Wawrzyniak J., Różne spojrzenia na przemoc, Łódź 2008 r.
- Widera – Wysoczyńska A.**, Mechanizmy przemocy w rodzinie. Z pokolenia na pokolenie, Warszawa 2010 r.
- Wieruszewski R., Sękowska – Kozłowska K.**, Opinia w sprawie zgodności przepisów Konwencji Rady Europy o zapobieganiu i zwalczaniu przemocy wobec kobiet i przemocy domowej z Konstytucją RP, w szczególności z art. 18, art. 33, art. 47, art. 48 oraz art. 53.
- Witkowski Z.**, Prawo Konstytucyjne, Toruń 2013 r.
- Wlazlak K.**, Programy jst w zakresie przeciwdziałania przemocy w rodzinie, Samorząd Terytorialny 2011, nr 9.
- Wojnarska – Krajewska E.**, Opinia prawna dotycząca wprowadzenia do polskiego ustawodawstwa wymagań prawnych określonych w Konwencji Rady Europy o zapobieganiu i zwalczaniu przemocy wobec kobiet i przemocy domowej.
- Wójcik J.**, Kryminologia – współczesne aspekty, Warszawa 2014 r.
- Wrona G.**, Wykładnia znamion przestępstwa znęcania się z art. 207 § 1 k. k. w orzecznictwie Sądu Najwyższego i sądów powszechnych, [w:] Mazowiecka L (red. nauk.), Jak skutecznie chronić ofiary przemocy w rodzinie, Warszawa 2013 r.
- Wróbel W.**, Pojęcie „dobra prawnego” w wykładni przepisów prawa karnego, [w:] Sokołowski T., Pohl Ł., Zawłocki R., Aktualne problemy prawa karnego. Księga pamiątkowa z okazji Jubileuszu 70. urodzin Profesora Andrzeja J. Szwarca, Poznań 2009 r.
- Wróbel W. (red.)**, Nowelizacja prawa karnego 2015. Komentarz, Wydawnictwo Krakowski Instytut Prawa Karnego, Kraków 2015.
- Zatorski – Sikora Ł.**, Drogi zła, [w:] Szczepanik R., Wawrzyniak J., Różne spojrzenia na przemoc, Łódź 2008 r.
- Zduński I.**, Środki zabezpieczające w projekcie nowelizacji kodeksu karnego, Prokuratura i Prawo 2015, nr 3.
- Zielińska E.**, Opinia dotycząca zakresu zobowiązań nałożonych na państwa strony przez Konwencję Rady Europy o zapobieganiu i zwalczaniu przemocy wobec kobiet i przemocy domowej.
- Zielińska E.**, Obowiązek reparacji, a w szczególności wynagrodzenia szkody, w świetle Konwencji Rady Europy o zapobieganiu i zwalczaniu przemocy wobec kobiet oraz przemocy domowej, [w:] Mazowiecka L (red. nauk.), Jak skutecznie chronić ofiary przemocy w rodzinie, Warszawa 2013 r.
- Zielińska E.**, Opinia prawna dotycząca Sprawozdania Komisji Polityki Społecznej i Rodziny (druk nr 2776) o rządowym projekcie zmiany ustawy o przeciwdziałaniu

przemocy w rodzinie oraz niektórych innych ustaw (druk nr 1698) oraz o poselskim projekcie ustawy o zmianie ustawy o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie oraz o zmianie niektórych innych ustaw (druk nr 1789)

Zoll A. (red. nauk.), Kodeks karny. Część szczególna. Tom II. Komentarz, 4 Wydanie, Warszawa 2013 r.

Zoll A. (red.), Kodeks karny. Część ogólna. Tom I. Komentarz, 4 Wydanie, Warszawa 2012r.

Zoll A., Rozdział 12. Środki związane z poddaniem sprawcy próbie i zamiana kary, [w:] Wróbel W. (red.), Nowelizacja prawa karnego 2015. Komentarz, Wydawnictwo Krakowski Instytut Prawa Karnego, Kraków 2015 r.

Akty prawne i inne dokumenty

USTAWY

Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r. (Dz. U. Nr 78, poz 483 z późn. zm.).

Ustawa z dnia 25 lutego 1964 r. – Kodeks rodzinny i opiekuńczy (Dz. U. z 2012 r. poz. 788 z późn. zm.).

Ustawa z dnia 23 kwietnia 1964 r. – Kodeks cywilny (Dz. U. z 2014 r. poz. 121).

Ustawa z dnia 17 listopada 1964 r. – Kodeks postępowania cywilnego (Dz. U. z 2014 r. poz. 101 z późn. zm.).

Ustawa z dnia 19 kwietnia 1969 r. – Kodeks karny (Dz. U. 1969 Nr 13, poz. 94 z późn. zm.).

Ustawa z dnia 19 kwietnia 1969 r. – Kodeks postępowania karnego (Dz. U. Nr 13, poz. 96 z późn. zm.).

Ustawa z dnia 26 października 1982 r. o wychowaniu w trzeźwości i przeciwdziałaniu alkoholizmowi z późn. zm. (Dz. U. 2016 poz. 487).

Ustawa z dnia 12 lipca 1995 r. o zmianie Kodeksu karnego, Kodeksu karnego wykonawczego oraz o podwyższeniu dolnych i górnych granic grzywien i nawiązek w prawie karnym (Dz. U. 1995 nr 95, poz. 475).

Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks karny (Dz. U. Nr 88, poz.553 z późn. zm.).

Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks postępowania karnego (Dz. U. Nr 89, poz. 555 z późn. zm.).

Ustawa z dnia 21 sierpnia 1997 r. o ochronie zwierząt (Dz. U. 1997 nr 111, poz. 724).

Ustawa z dnia 28 października 2002 r. o odpowiedzialności podmiotów zbiorowych za czyny zabronione pod groźbą kary (Dz. U. 2002, nr 197, poz. 1661).

Ustawa z dnia 28 listopada 2003 r. o świadczeniach rodzinnych (Dz. U. 2003 nr 228, poz. 2255).

Ustawa z dnia 12 marca 2004 r. o pomocy społecznej (Dz. U. 2004 nr 64, poz. 593).

Ustawa z dnia 29 lipca 2005 r. o przeciwdziałaniu narkomanii (Dz. U. 2016 poz. 224).

Ustawa z dnia 29 lipca 2005 r. o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie (Dz. U. Nr 180, poz. 1493).

Ustawa z dnia 7 września 2007 r. o pomocy osobom uprawnionym do alimentów (Dz. U. 2007 nr 192, poz. 1378).

Ustawa z dnia 10 czerwca 2010 r. – o zmianie ustawy o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie oraz niektórych innych ustaw (Dz. U. 2010 nr 125, poz. 842).

Ustawa z dnia 27 września 2013 r. o zmianie ustawy – Kodeks postępowania karnego oraz niektórych innych ustaw (Dz.U. 2013 poz. 1247).

Ustawa z dnia 20 lutego 2015 r. o zmianie ustawy – Kodeks karny oraz niektórych innych ustaw (Dz. U. 2015 poz. 396).

Ustawa z dnia 11 marca 2016 r. o zmianie ustawy – Kodeks postępowania karnego oraz niektórych innych ustaw (Dz. U. 2016 poz. 437).

ROZPORZĄDZENIA

Rozporządzenia Prezesa Rady Ministrów z dnia 20 czerwca 2002 r. w sprawie „Zasad techniki prawodawczej” (Dz. U. 2002, nr 100, poz. 908).

Rozporządzenia Ministra Pracy i Polityki Społecznej w sprawie standardu podstawowych usług świadczonych przez Specjalistyczne Ośrodki Wsparcia dla Ofiar Przemocy w Rodzinie, kwalifikacji osób zatrudnionych w tych Ośrodkach, szczegółowych kierunków prowadzenia oddziaływań korekcyjno – edukacyjnych wobec osób stosujących przemoc w rodzinie oraz kwalifikacji osób prowadzących oddziaływanie korekcyjno – edukacyjne z dnia 22 lutego 2011 r. (Dz.U. nr 50, poz. 259).

Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 13 września 2011 r. w sprawie procedury „Niebieskiej Karty” oraz wzorów formularzy „Niebieska Karta” (Dz. U. Nr 209, poz. 1245).

Rozporządzenia Ministra Sprawiedliwości w sprawie sposobu i trybu wykonywania czynności przez kuratorów sądowych w sprawach karnych wykonawczych z dnia 13 czerwca 2016 r. (Dz. U. 2016 poz. 969).

KONWENCJE

Konwencja w sprawie likwidacji wszelkich form dyskryminacji kobiet przyjęta przez Zgromadzenie Ogólne Narodów Zjednoczonych dnia 18 grudnia 1979 r.

Konwencja o prawach dziecka, przyjęta przez Zgromadzenie Ogólne Narodów Zjednoczonych dnia 20 listopada 1989 r. (Dz. U. z 1991 r. Nr 120, poz 526 z późn. zm.)

Konwencja Rady Europy o zapobieganiu i zwalczaniu przemocy wobec kobiet i przemocy domowej z dnia 06.04.2011 r.

DECYZJE

Decyzja ramowa Rady 2001/220/WSiSW z dnia 15 marca 2001 r. o pozycji ofiar w postępowaniu karnym (Dz. Urz. WE L 82 z 22 03.2001).

Decyzja nr 803/2004/WE Parlamentu Europejskiego i Rady Europy z dnia 21.04.2004 r. przyjmująca program działania Wspólnoty (2004 – 2008) w celu zapobiegania i zwalczania przemocy wobec dzieci, młodzieży i kobiet oraz w celu ochrony ofiar i grup ryzyka (program Dafne II).

Decyzja nr 779/2007/WE Parlamentu Europejskiego i Rady z dnia 20.06.2007 r. ustanawiająca na lata 2007 - 2013 program szczegółowy na rzecz zapobiegania i zwalczania przemocy wobec dzieci, młodzieży i kobiet oraz na rzecz ochrony ofiar i grup ryzyka (program Daphne III) jako część programu ogólnego „Prawa podstawowe i sprawiedliwość”.

DEKLARACJA

Deklaracja o eliminacji przemocy wobec kobiet przyjęta przez Zgromadzenie Ogólne Narodów Zjednoczonych z dnia 20 grudnia 1993 r.

DYREKTYWY

Dyrektywa Parlamentu Europejskiego i Rady 2012/29/UE z dnia 25 października 2012 r. ustanawiająca normy minimalne w zakresie praw, wsparcia i ochrony ofiar przestępstw oraz zastępująca decyzję ramową Rady 2001/220/WSiSW (Dz. Urz. UE L315 z 14.11.2012).

REZOLUCJE

Rezolucja Zgromadzenia Parlamentarnego 1697 (2009) w sprawie szczególnego narażenia kobiet – imigrantek na przemoc domową z dnia 20.11.2009 r.

Rezolucja Zgromadzenia Parlamentarnego 1714 (2010) w sprawie dzieci będących świadkami przemocy domowej z dnia 12.03.2010 r.

Rezolucja Zgromadzenia Ogólnego ONZ w sprawie eliminacji przemocy domowej wobec kobiet z dnia 22.12.2003 r. (A/RES/58/147).

REKOMENDACJE

Rekomendacja Komitetu Ministrów R(85)4 w sprawie przemocy w rodzinie z dnia 26.03.1985r.

Rekomendacja Komitetu Ministrów R (90)2 w sprawie reakcji społecznych na przemoc w rodzinie z dnia 15.01.1990 r.

Rekomendacja Zgromadzenia Parlamentarnego 1582 (2002) w sprawie przemocy w rodzinie wobec kobiet z dnia 27.09.2002 r.

RAPORTY

CBOS, Komunikat z badań BS/33/2013 Rodzina- jej współczesne znaczenie i rozumienie. Badanie przeprowadzono na liczącej 1 111 osób reprezentatywnej próbie losowej dorosłych mieszkańców Polski.

CBOS, Komunikat z badań BS/82/2012 Przemoc i konflikty w domu.

Raport z badania eksperckiego IDEABLOG zrealizowanego na zamówienie Ministerstwa Pracy i Polityki Społecznej – Diagnoza dotycząca osób stosujących przemoc w rodzinie: komentarz do wyników badań.

Raport z badania zrealizowanego dla Ministerstwa Pracy i Polityki Społecznej – Diagnoza dotycząca osób stosujących przemoc w rodzinie: przemoc w rodzinie z perspektywy dorosłej populacji Polski.

Raporty z realizacji ustawy o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie za 2012 r.

Raporty o stanie bezpieczeństwa w Polsce.

Raport zatytułowany „Violence against children in the home and family”.

Raport “World Report on Violence against Children”.

POZOSTALE

Główny Urząd Statystyczny, Podstawowe informacje o rozwoju demograficznym Polski do 2013 r.

Główny Urząd Statystyczny, Mały rocznik statystyczny Polski 2014 r.

Krajowy program przeciwdziałania przemocy w rodzinie na lata 2014 – 2020.

Kancelaria Senatu – Biuro Analiz i Dokumentacji, Starzenie się społeczeństwa polskiego i jego skutki.

Roczniki Statystyczne Rzeczypospolitej Polskiej.

Uzasadnienie do projektu ustawy o ratyfikacji Konwencji Rady Europy o zapobieganiu i zwalczaniu przemocy wobec kobiet i przemocy domowej, sporządzonej w Stambule w dniu 11 maja 2011 r., (druk nr 2515).

Uzasadnienie projektu ustawy z dnia 20 lutego 2015 r. o zmianie ustawy – Kodeks karny oraz niektórych innych ustaw (druk nr 2393).

Wytyczne Prokuratora Generalnego z dnia 1 kwietnia 2014 r. dotyczące zasad postępowania powszechnych jednostek organizacyjnych prokuratury w zakresie przeciwdziałania przemocy w rodzinie.

Wykaz stron internetowych

http://www.opoka.org.pl/biblioteka/W/WP/jan_pawel_ii/przemowienia/rodziny_20102001.html

http://www.opoka.org.pl/biblioteka/W/WP/jan_pawel_ii/modlitwy/ap_31122000.html

http://www.cbos.pl/SPISKOM.POL/2013/K_033_13.PDF

<http://www.cbos.pl/PL/publikacje/raporty.php>

<http://otk.trybunal.gov.pl/orzeczenia/zeszyt2.asp?rok=2008&zeszyt=5A>

<http://otk.trybunal.gov.pl/orzeczenia/zeszyt2.asp?rok=2005&zeszyt=5A>

http://otk.trybunal.gov.pl/orzeczenia/teksty/otkpdf/1997/k_26_96.pdf
<http://orzeczenia.nsa.gov.pl/doc/E12D414AE3>
<http://orzeczenia.nsa.gov.pl/doc/5639A6B82B>
<http://orzeczenia.nsa.gov.pl/doc/20E5EB40F7>
<http://orzeczenia.nsa.gov.pl/doc/98DDEE6901>
<http://orzeczenia.nsa.gov.pl/doc/B4CDFC2FBF>
<http://orzeczenia.nsa.gov.pl/doc/CFBDBA1A6F>
<http://orzeczenia.nsa.gov.pl/doc/57620ECE91>
<https://orzeczenia.ms.gov.pl>
<http://www.sn.pl>
<http://www.mpips.gov.pl/przemoc-w-rodzinie/diagnoza-zjawiska-przemocy-w-rodzinie-w-polsce/>
http://ms.gov.pl/Data/Files/_public/ppwr/krajowy_program/krajowy-program-przeciwdzialania-przemocy-w-rodzinie-na-lata-2014-2020.pdf
http://stat.gov.pl/cps/rde/xbcr/gus/L_podst_inf_o_rozwoju_dem_pl_do_2013.pdf
<http://www.senat.gov.pl/gfx/senat/pl/senatopracowania/15/plik/ot-601.pdf>
http://stat.gov.pl/cps/rde/xbcr/gus/L_podst_inf_o_rozwoju_dem_pl_do_2013.pdf
<http://www.senat.gov.pl/gfx/senat/pl/senatopracowania/15/plik/ot-601.pdf>
<http://www.mpips.gov.pl/przemoc-w-rodzinie/diagnoza-zjawiska-przemocy-w-rodzinie-w-polsce/>
http://fra.europa.eu/sites/default/files/fra-2014-vaw-survey-factsheet_pl.pdf
http://www.niebieskalinia.pl/spaw/docs/KE_ebs_344_fact_pl_pl.pdf
<https://bip.mswia.gov.pl/bip/raport-o-stanie-bezpie/18405,Raport-o-stanie-bezpieczenstwa.html>
<http://www.mpips.gov.pl/przemoc-w-rodzinie/sprawozdania-z-realizacji-krajowego-programu-przeciwdzialania-przemocy-w-rodzinie/>
<http://statystyka.policja.pl/st/wybrane-statystyki/przemoc-w-rodzinie/50863,Przemoc-w-rodzinie.html>
http://ms.gov.pl/Data/Files/_public/ppwr/krajowy_program/krajowy-program-przeciwdzialania-przemocy-w-rodzinie-na-lata-2014-2020.pdf
<https://mswia.gov.pl/pl/aktualnosci/12896,Przemoc-w-rodzinie-badanie-MSW.html?search=4452>
https://treaties.un.org/Pages/ViewDetails.aspx?src=TREATY&mtdsg_no=IV-8&chapter=4&lang=en

https://www.rpo.gov.pl/sites/default/files/Biuletyn_Rzecznika_Praw_Obywatelskich_2013_Nr_7.pdf

<http://www.cpk.org.pl/plik,162,prawo-dzis-i-jutro-przemoc-w-rodzinie-pdf.pdf>

http://brpd.gov.pl/sites/default/files/dzieci_ofiary_przemocy_w_rodzinie.pdf

<http://www.unicef.org/violencestudy/reports.html>

<http://www.unicef.org/violencestudy/3.%20World%20Report%20on%20Violence%20against%20Children.pdf>

<http://libr.sejm.gov.pl/tek01/txt/onz/1993.html>

http://www.apav.pt/apav_v3/images/pdf/ResUN_ECOSOC_1990_22.pdf

<http://www.worldlii.org/int/other/UNGARsn/2003/185.pdf>

<http://dziennikustaw.gov.pl/DU/1994/s/118/565>

http://ms.gov.pl/Data/Files/_public/ppwr/akty_prawne/miedzynarodowe/rekomendacja-nr-r-85-4-.pdf

http://brpd.gov.pl/sites/default/files/prawa_dziecka_dokumenty_rady_europy.pdf

<http://assembly.coe.int/nw/xml/XRef/Xref-XML2HTML-en.asp?fileid=17055&lang=en>

<http://assembly.coe.int/nw/xml/XRef/Xref-XML2HTML-en.asp?fileid=17797&lang=en>

<http://assembly.coe.int/nw/xml/XRef/Xref-XML2HTML-en.asp?fileid=17826&lang=en>

<http://eur-lex.europa.eu/legal-content/PL/TXT/?uri=CELEX:52008IR0267>

<http://interwencjaprawna.pl/docs/ARE-113-migrantki-przemoc-analiza-prawna.pdf>

<http://interwencjaprawna.pl/wp-content/uploads/bezpieczny-dom.pdf>

<http://wymiarprawiedliwosci.fdn.pl/standardy-przesluchiwania>

<http://orka.sejm.gov.pl/rexdomk7.nsf/Opdodr?OpenPage&nr=2515>

<http://feminoteka.pl/nareszcie-polska-formalnie-ratyfikowala-konwencje-antyprzemocowa/>

<http://orka.sejm.gov.pl/Druki7ka.nsf/0/E651513809A6D5D8C1257D010031FCD9/%24File/2515.pdf>

[http://orka.sejm.gov.pl/IEKSBAS.nsf/0/C1257B16005D9D9FC1257DCB0049C775/\\$file/i2533-14A.pdf](http://orka.sejm.gov.pl/IEKSBAS.nsf/0/C1257B16005D9D9FC1257DCB0049C775/$file/i2533-14A.pdf)

http://www.spoleczenstwoobywatelskie.gov.pl/sites/default/files/opinia_2.pdf

http://www.hfhr.pl/wp-content/uploads/2014/12/HFPC_opinia_08122014.pdf

http://rownetraktowanie.gov.pl/sites/default/files/opinia_4.pdf

http://rownetraktowanie.gov.pl/sites/default/files/opinia_3.pdf

http://www.bibliotekacyfrowa.pl/Content/59074/15_Anna_Sledzinska_Simon.pdf

http://www.ordoiuris.pl/public/pliki/dokumenty/Raport_przemoc_OI.pdf

<http://orka.sejm.gov.pl/rexdomk7.nsf/Opdodr?OpenPage&nr=2515>

<http://www.rownosplci.pl/publikacje,1,25.html>
<http://www.rownosplci.pl/uploads/pdf/1957392357.pdf>
<http://www.niebieskalinia.pl/pismo/rocznik-2011/153-czasopismo/artyluly-nl/4658-konwencja-rady-europy-w-sprawie-zapobiegania-i-zwalczania-przemocy-wobec-kobiet-i-przemocy-domowej-jako-nowy-instrument-w-polityce-prewencyjnej>
<http://www2.ohchr.org/english/law/docs/CEDAW-C-49-D-20-2008.pdf>
<http://www.senat.gov.pl/gfx/senat/pl/senatopracowania/68/plik/ot-570.pdf>
<http://www.niebieskalinia.pl/pismo/wydanialdostepne-artykuly/5439-ochrona-dla-pokrzywdzonych-i-swiadkow>
<http://synonim.net/synonim/wzajemno%C5%9B%C4%87>
<http://orka.sejm.gov.pl/proc6.nsf/opisy/1698.htm>
<http://stat.gov.pl/obszary-tematyczne/roczniki-statystyczne/>
<http://isws.ms.gov.pl/pl/baza-statystyczna/opracowania-wieloletnie/>
<http://isws.ms.gov.pl/pl/baza-statystyczna/opracowania-wieloletnie/>
<http://bip.ms.gov.pl/pl/dzialalnosc/statystyki/statystyki-2010/>
<http://ms.gov.pl/pl/dzialalnosc/przeciwdzialanie-przemocy-w-rodzinie/ogolne/dzialania-organow-scigania-ochrony-praworzadnosci-i-wymiaru-sprawiedliwosci/>

Orzecznictwo

TRYBUNAŁ KONSTYTUCYJNY

Wyrok Trybunału Konstytucyjnego z dnia 18 maja 2005 r., K 16/04, OTK ZU 2005, nr 5A, poz. 51.

Wyrok Trybunału Konstytucyjnego z dnia 23 czerwca 2008 r., P 18/06, OTK ZU 2008, nr 5A, poz. 83.

Wyrok Trybunału Konstytucyjnego z 4 listopada 2010 r., K 19/06, OwSS 2011 nr 4.

Postanowienie Trybunału Konstytucyjnego z dnia 17 października 2013 r., Ts 304/12, OTK-B 2013/5/541.

SĄD NAJWYŻSZY

Uchwała Pełnego Składu Izby Cywilnej Sądu Najwyższego z dnia 26 kwietnia 1952 r. C Prez 798/51.

Wyrok Sądu Najwyższego – Izba Karna z dnia 19 października 1961 r., V K 486/61, OSNK 1962 nr 3, poz. 42.

Uchwała Sądu Najwyższego – Izba Karna z dnia 4 marca 1965 r., VI KO 58/64, OSNKW 1965 nr 5, poz. 54.

Wyrok Sądu Najwyższego z 17 grudnia 1970 r. IV KR 199/70, OSNKW 1971/5/70, Lex 18224.

Wyrok Sądu Najwyższego z 30 kwietnia 1971 r., Rw 438/71, OSNKW, nr 7 – 8, poz. 121.

Wyrok Sądu Najwyższego z 30 sierpnia 1971 r., I KR 149/71, OSNGP 1971, nr 12, poz. 238.

Wyrok Składu Siedmiu Sędziów Sądu Najwyższego – Izba Karna z dnia 14 marca 1972 r., V KRN 33/72, OSNKW 1972 nr 9, poz. 136.

Wyrok Sądu Najwyższego – Izba Karna z dnia 8 maja 1972 r., III KR 53/72, OSNPG 1972 nr 7, poz. 153.

Wyrok Sądu Najwyższego – Izba Karna z 24 lipca 1974 r., I KRN 31/74, OSNPG 1974 nr 11, poz. 126.

Wyrok Sądu Najwyższego – Izba Karna z 2 grudnia 1974 r., I KRN 33/74, OSNKW 1975 nr 3 – 4, poz. 38.

Wyrok Sądu Najwyższego – Izba Karna z dnia 25 marca 1975 r., IV KR 16/75, Palestra 1977 nr 7, poz. 48.

Wyrok Sądu Najwyższego – Izba Karna z dnia 12 listopada 1975 r., V KR 203/75, OSPiKA 1976 nr 10, poz. 187.

Postanowienie Sądu Najwyższego z 20 listopada 1975 r., VI KZP 26/76, OSNGP, nr 1-2, poz. 4.

Uchwała pełnego składu Izby Karnej Sądu Najwyższego z dnia 9 czerwca 1976 r., VI KZP 13/75, OSNKW 1976 z.7 – 8, poz. 86.

Wytyczne Wymiaru Sprawiedliwości Sądu Najwyższego z dnia 22 grudnia 1978 r., VII KZP 23/77, OSNKW 1979, nr 1 – 2.

Wyrok Sądu Najwyższego – Izba Karna z dnia 18 stycznia 1979 r., II KR 301/78, OSNPG 1979 nr 7, poz. 91.

Wyrok Sądu Najwyższego – Izba Karna z dnia 8 lutego 1982 r., II KR 5/82, OSNGP 1982 nr 8, poz. 114.

Wyrok Sądu Najwyższego – Izba Wojskowa z dnia 29 kwietnia 1983 r., Rw 327/83, OSNKW 1984 nr 1 – 2 , poz. 14.

Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 4 czerwca 1990 r., V KRN 96/90, OSP 1992 nr 4, poz. 78.

Wyrok Sądu Najwyższego – Izba Karna z dnia 21 października 1999 r., V KKN 580/97, KZS 2000 nr 3, poz. 14.

Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 13 kwietnia 2000 r., WA 5/00 (niepubl.).

Postanowienie Sądu Najwyższego – Izba Karna z dnia 20 kwietnia 2001 r., V KKN 47/01, OSNKW 2001 nr 7 – 8, poz. 54.

Wyrok Sądu Najwyższego – Izba Karna z dnia 27 lutego 2002 r., II KKN 17/00, OSNKW 2002 nr 7 – 8, poz. 55.

Wyrok Sądu Najwyższego – Izba Karna z 14 czerwca 2002 r., II KKN 267/2001 Lex Polonica nr 393771.

Uchwała Sądu Najwyższego – Izba Karna z dnia 23 października 2002 r., I KZP 33/02, OSNKW 2002 nr 11 – 12, poz. 93.

Wyrok Sądu Najwyższego – Izba Karna z 11 lutego 2003 r., IV KKN 312/99 Lex Polnica nr 365172.

Postanowienie Sądu Najwyższego z 11 grudnia 2003 r., IV KK 49/03, Lex nr 108048.

Wyrok Sądu Najwyższego - Izba Wojskowa z dnia 9 marca 2004 r., WA 3/04, Legalis nr 100522.

Wyrok Sądu Najwyższego – Izba Karna z dnia 3 czerwca 2004 r., V KK 13/04, OSNwSK 2004 nr 1, poz. 1067.

Postanowienie Sądu Najwyższego – Izba Karna z dnia 25 czerwca 2004 r., V KK 68/04, OSNwSK 2004 nr 1, poz. 1190.

Postanowienie Sądu Najwyższego – Izba Karna z dnia 7 lipca 2004 r., II KK 176/04, OSNwSK 2004 nr 1, poz. 1267.

Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 13 września 2005 r., WA 24/05, OSNwSK 2005, poz. 1655.

Postanowienie Sądu Najwyższego – Izba Karna z dnia 17 listopada 2005 r., II KK 218/05, OSNKW 2006 nr 2, poz. 17.

Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 26 kwietnia 2006 r., WA 15/06, OSNwSK 2006, poz. 910.

Wyrok Sądu Najwyższego – Izba Karna z 12 grudnia 2006 r., IV KK 395/06, OSNwSK 2006 nr 1, poz. 2413.

Postanowienie Sądu Najwyższego z 7 stycznia 2007 r., V KK 172/09, OSNwSK 2010/1/7.

Postanowienie Sądu Najwyższego – Izba Karna z dnia 2 lutego 2007 r., IV KK 473/06, OSNwSK 2007 nr 1, poz. 351.

Postanowienie Sądu Najwyższego – Izba Karna z dnia 31 maja 2007 r., III KK 31/07, OSNKW 2007 nr 7 – 8, poz. 59.

Postanowienie Sądu Najwyższego z 9 października 2007 r., IV KK 274/07, Biul. PK 2008/1/38.

Wyrok Sądu Najwyższego – Izba Karna z 4 marca 2008 r., III KK 441/07, OSNwSK 2008 nr 1, poz. 526.

Uchwała składu siedmiu sędziów Sądu Najwyższego z dnia 30 czerwca 2008 r., I KZP 10/08.

Postanowienie Sądu Najwyższego – Izba Karna z 16 grudnia 2009 r., IV KK 168/09, KZS 2010 nr 5 poz. 16.

Postanowienie Sądu Najwyższego – Izba Karna z dnia 4 lutego 2010 r., V KK 296/09, OSNKW 2010 nr 6, poz. 51.

Postanowienie Sądu Najwyższego – Izba Karna z 15 kwietnia 2010 r., IV KK 36/10, Legalis OSNwSK 2010 nr 1, poz. 806.

Postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 29 czerwca 2010 r., I KZP 7/10.

Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 24 listopada 2010 r., IV KK 365/10, Biul.PK 2010/9/20.

Postanowienie Sądu Najwyższego – Izba Karna z dnia 25 listopada 2011 r., V KK 378/10, OSNKW 2012 nr 3, poz. 25.

Postanowienie Sądu Najwyższego – Izba Karna z 5 marca 2014 r., IV KK 316/13, OSNKW 2014 nr 11, poz. 82.

Postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 6 maja 2014 r., III KK 462/13, Lex nr 1466583.

Postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 19 listopada 2014 r., V KK 155/14, Legalis nr 1157801.

Postanowienie Sądu Najwyższego – Izba Karna z dnia 4 marca 2015 r., IV KO 98/14, OSP 2016 nr 1, poz. 5.

Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 18 marca 2015 r., III KK 432/14, KZS 2015/6/40.

Postanowienie Sądu Najwyższego – Izba Karna z 31 marca 2015 r., I KZP 1/15, OSNKW 2015/5/41.

Postanowienie Sądu Najwyższego – Izba Karna z dnia 3 czerwca 2015 r., III KK 72/15, OSNKW 2015 nr 11, poz. 95.

Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 8 stycznia 2016 r., II KK 159/15.

Postanowienie Sądu Najwyższego – Izba Karna z dnia 23 lutego 2016 r., III KK 262/15, Prok. i Pr. 2016 nr 5, poz. 6.

Uchwała Składu Siedmiu Sędziów Sądu Najwyższego – Izba Karna z dnia 25 lutego 2016 r., I KZP 20/15, OSNKW 2016 nr 3, poz. 19.

Postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 30 marca 2016 r., I KZP 23/15, OSNKW 2016 nr 5, poz. 29.

SĄDY APELACYJNE

Wyrok Sądu Apelacyjnego w Krakowie z dnia 23 kwietnia 1992 r., II Akc 37/92, KZS 1992 nr 3 – 9, poz. 54.

Wyrok Sądu Apelacyjnego w Krakowie z 10 lutego 1994 r., II Kr 266/93, KZS 1994, nr 3, poz. 17.

Postanowienie Sądu Apelacyjnego w Katowicach z 22 listopada 1994 r., II AKz 145/94 Lex Polonica nr 410417.

Wyrok Sądu Apelacyjnego w Lublinie z dnia 21 sierpnia 1997 r., II Aka 106/97, OSA 1998 nr 7, poz. 36.

Wyrok Sądu Apelacyjnego w Krakowie z dnia 25 marca 1998 r., II AKa 40/98, KZS 1998 nr 4 – 5, poz. 53.

Wyrok Sądu Apelacyjnego w Gdańsku z dnia 25 stycznia 2001 r., II Aka 382/00, KZS 2001 nr 12, poz. 37.

Wyrok Sądu Apelacyjnego w Katowicach z dnia 19 kwietnia 2001 r., II AKa 80/01, Legalis nr 53815.

Wyrok Sądu Apelacyjnego w Katowicach z 7 czerwca 2001 r., II AKa 177/01.

Wyrok Sądu Apelacyjnego w Lublinie z dnia 12 czerwca 2001 r., II Aka 102/01, Legalis nr 54919.

Wyrok Sądu Apelacyjnego w Lublinie z 13 września 2001 r., II AKa 161/01, OSA 2002, nr 12, poz. 83.

Wyrok Sądu Apelacyjnego w Katowicach z 13 grudnia 2001 r., II AKa 285/01, KZS 2002, nr 4, poz. 42.

Wyrok Sądu Apelacyjnego w Katowicach z dnia 11 lipca 2002 r., II AKa 215/02, KZS 2003 nr 4, poz. 57.

Wyrok Sądu Apelacyjnego w Krakowie z dnia 12 września 2002 r., II AKa 220/02, Legalis nr 57463.

Wyrok Sądu Apelacyjnego w Rzeszowie z dnia 7 listopada 2002 r., II AKa 101/02, KZS 2004 nr 5, poz. 34.

Wyrok Sądu Apelacyjnego w Katowicach z dnia 7 listopada 2002 r., II Aka 334/02, OSA/Kat. 2003 nr 1, poz. 4.

Wyrok Sądu Apelacyjnego w Krakowie z dnia 19 grudnia 2002 r., II AKa 274/02 Lex Polonica nr 365175.

Wyrok Sądu Apelacyjnego w Katowicach z dnia 6 lutego 2003 r., II AKa 532/02, KZS 2003, nr 8, poz. 70.

Wyrok Sądu Apelacyjnego w Katowicach z dnia 10 listopada 2005 r., II AKa 298/05, KZS 2006 nr 7 – 8, poz. 124.

Wyrok Sądu Apelacyjnego w Katowicach z 22 czerwca 2006 r., II AKa 199/06 Lex 196090.

Wyrok Sądu Apelacyjnego w Białymstoku z dnia 23 lutego 2007 r., I Aca 590/06, OSAB 2007 nr 1.

Wyrok Sądu Apelacyjnego w Katowicach z 16 października 2007, II AKa 307/07, OSA/Kat. 2007 nr 4, poz. 4.

Wyrok Sądu Apelacyjnego w Krakowie z dnia 16 stycznia 2008 r., II AKa 238/07, KZS 2008 nr 3, poz. 32.

Wyrok Sądu Apelacyjnego w Katowicach z 2 października 2008 r., AKa 281/08, KZS 2009 nr 1, poz. 87.

Wyrok Sądu Apelacyjnego w Katowicach z 13 listopada 2008 r., II AKa 303/08, KZS 2009 nr 3, poz. 48.

Wyrok Sądu Apelacyjnego w Krakowie z dnia 28 października 2009 r., II Aka 176/09, KZS 2009 nr 12, poz. 58.

Wyrok Sądu Apelacyjnego w Katowicach z 23 grudnia 2009 r., II KA 369/09, KZS 2010/3/57.

Wyrok Sądu Apelacyjnego we Wrocławiu z dnia 8 marca 2012 r., II AKa 388/11, KZS 2012 nr 6, poz. 41.

Wyrok Sądu Apelacyjnego we Wrocławiu z 8 marca 2012 r., II AKa 13/12, Lex nr 1129381.

Wyrok Sądu Apelacyjnego w Lublinie - II Wydział Karny z 20 marca 2012 r., II AKa 32/12, KZS 2012 nr 4, poz. 32.

Wyrok Sądu Apelacyjnego w Lublinie z 27 marca 2012 r., II AKa 13/12 Lex nr 1210833.

Wyrok Sądu Apelacyjnego we Wrocławiu z 25 kwietnia 2012 r., II AKa 405/11 Lex nr 1162855.

Wyrok Sądu Apelacyjnego we Wrocławiu z 6 czerwca 2012 r., II AKa 120/12 Lex nr 1213762.

Wyrok Sądu Apelacyjnego w Krakowie z 11 lipca 2012 r., II AKa 99/12, KZS 2012/7-8/52.

Wyrok Sądu Apelacyjnego w Katowicach – II Wydział Karny z 25 października 2012 r., II AKa 394/12, OSA 2013 nr 6, poz. 27.

Wyrok Sądu Apelacyjnego w Lublinie z 6 grudnia 2012 r., II AKa 277/12, Lex nr 1246775.

Wyrok Sądu Apelacyjnego w Gdańsku z 23 stycznia 2013 r., II AK 468/12, Lex nr 1280025

Wyrok Sądu Apelacyjnego w Gdańsku – II Wydział Karny z 2 kwietnia 2013 r., II AKa 399/12.

Wyrok Sądu Apelacyjnego w Łodzi – II Wydział Karny z dnia 7 maja 2013 r., II AKa 38/13, Legalis nr 1024643.

Wyrok Sądu Apelacyjnego we Wrocławiu – II Wydział Karny z dnia 10 lipca 2013 r., II AKa 199/13, Legalis nr 740518.

Wyrok Sądu Apelacyjnego w Szczecinie z dnia 10 lipca 2013 r., II Aka 119/13, Legalis nr 736384.

Wyrok Sądu Apelacyjnego w Łodzi – II Wydział Karny z dnia 17 września 2013 r., II AKa 150/13, Legalis nr 740744.

Wyrok Sądu Apelacyjnego w Warszawie – II Wydział Karny z dnia 22 października 2013 r., II Aka 304/13, Legalis nr 1049086.

Wyrok Sądu Apelacyjnego we Wrocławiu – II Wydział Karny z dnia 25 czerwca 2014 r., II AKa 160/14.

Wyrok Sądu Apelacyjnego w Szczecinie z dnia 30 kwietnia 2014 r., II AKa 55/14, Lex nr 1461182.

Wyrok Sądu Apelacyjnego w Gdańsku – II Wydział Karny z dnia 27 sierpnia 2014 r., II Aka 236/14, Lex nr 1668567.

Wyrok Sądu Apelacyjnego w Białymstoku z dnia 11 września 2014 r., II AKa 121/14, Lex nr 1602862.

Wyrok Sądu Apelacyjnego w Warszawie – II Wydział Karny z dnia 20 października 2014 r., II AKa 224/14, Legalis nr 1164632.

Wyrok Sądu Apelacyjnego w Krakowie z dnia 16 grudnia 2014 r., II Aka 221/14, KZS 2015/6/91.

Wyrok Sądu Apelacyjnego w Gdańsku – II Wydział Karny z dnia 4 lutego 2015 r., II Aka 425/14.

Wyrok Sądu Apelacyjnego w Katowicach z dnia 9 kwietnia 2015 r., II AKa 77/15, Biul.SAKa 2015/2/10-11.

Wyrok Sądu Apelacyjnego w Gdańsku – II Wydział Karny z dnia 15 października 2015 r., II AKa 319/15, Legalis nr 1406671.

Wyrok Sądu Apelacyjnego w Szczecinie z dnia 3 marca 2016 r., II Aka 1/16.

SĄDY OKRĘGOWE

Wyrok Sądu Okręgowego w Zamościu z dnia 13 czerwca 2013 r., II Ka 430/13, Lex nr 1718270.

Wyrok Sądu Okręgowego w Gliwicach z dnia 22 maja 2015 r., VI Ka 133/15.

Wyrok Sądu Okręgowego w Gliwicach z dnia 6 listopada 2015 r., VI KA 697/15.

NACZELNY SĄD ADMINISTRACYJNY

Wyrok Naczelnego Sądu Administracyjnego z dnia 9 czerwca 2009 r., I OSK 1164/08.

Wyrok Naczelnego Sądu Administracyjnego z dnia 26 marca 2013 r., I OSK 1536/12.

Wyrok Naczelnego Sądu Administracyjnego z dnia 31 lipca 2014 r., I OSK 744/13.

Wyrok Naczelnego Sądu Administracyjnego z dnia 2 października 2014 r., I OSK 1137/13.

WOJEWÓDZKI SĄD ADMINISTRACYJNY

Wyrok Wojewódzkiego Sądu Administracyjnego w Lublinie z dnia 29 kwietnia 2008 r., II SA/Lu 182/08.

Wyrok Wojewódzkiego Sądu Administracyjnego w Krakowie z dnia 4 listopada 2014 r., III SA/Kr 628/14.

Wyrok Wojewódzkiego Sądu Administracyjnego w Gliwicach z dnia 19 listopada 2014 r., IV SA/GI 165/14.

POZOSTAŁE

Skarga nr 20/2008, U. N. Doc. CEDAW/C/49/D/20/2008 (2011)

Wyrok Europejskiego Trybunału Praw Człowieka z dnia 2 marca 2010 r., nr 13102/02, Kozak przeciwko Polsce.

Wykaz tabel

- Tabela 1.** Liczba sprawców przemocy domowej w świetle danych wynikających z procedury „Niebieskie Karty” (działania podjęte przez Policję) w latach 2003- 2015
- Tabela 2.** Liczba ofiar przemocy domowej w świetle danych wynikających z procedury „Niebieskie Karty” (działania podjęte przez Policję) w latach 2003- 2015
- Tabela 3.** Przepięstwo znęcania się (art. 207 k.k.) stwierdzone w zakończonych postępowaniach przygotowawczych na tle stwierdzonych przestępstw przeciwko rodzinie i opiece oraz przestępstw stwierdzonych ogółem w latach 2003 – 2014
- Tabela 4.** Przepięstwo znęcania się (art. 207 k.k.) w miastach stwierdzone w zakończonych postępowaniach przygotowawczych na tle stwierdzonych przestępstw znęcania się ogółem, stwierdzonych przestępstw przeciwko rodzinie i opiece w miastach oraz stwierdzonych przestępstw przeciwko rodzinie i opiece ogółem w latach 2003 – 2014
- Tabela 5.** Podejrzani o przestępstwo znęcania się (art. 207 k.k.) na tle liczby wszczętych postępowañ przygotowawczych w latach 2003 – 2014
- Tabela 6.** Skazani za przestępstwo znęcania się na tle skazañ za przestępstwa przeciwko rodzinie i opiece oraz skazañ za przestępstwa ogółem w latach 2003 – 2014
- Tabela 7.** Mężczyźni skazani za przestępstwo znęcania się w latach 2003 – 2014
- Tabela 8.** Skazani za przestępstwo znęcania się w podziale na typ podstawowy i typy kwalifikowane przestępstwa w latach 2003 – 2014
- Tabela 9.** Nieletni sprawcy przestępstwa znęcania się w latach 2003 – 2014
- Tabela 10.** Nieletni sprawcy przestępstwa znęcania się w latach 2003 – 2014 według kryterium płci (CH – chłopcy, DZ – dziewczęta)

Tabela 11. Nieletni sprawcy przestępstwa znęcania się według kryterium płci w podziale na typ podstawowy i typy kwalifikowane przestępstwa w latach 2003 – 2014 (CH – chłopcy, DZ – dziewczęta)

Tabela 12. Kary i środki karne orzeczone wobec prawomocnie skazanych za przestępstwo znęcania się w latach 2006 – 2014

Tabela 13. Kara pozbawienia wolności orzeczona wobec prawomocnie skazanych za przestępstwo znęcania się z art. 207 § 1 k.k. w latach 1990 – 2014

Tabela 14. Struktura kar pozbawienia wolności orzeczonych za przestępstwo znęcania się w latach 2006 – 2014

Tabela 15. Osoby pokrzywdzone przestępstwem znęcania się z art. 207 § 1 k.k. w latach 2005 – 2015

Tabela 26. Struktura wieku sprawców przestępstwa znęcania się

Tabela 17. Miejsce zamieszkania sprawców przestępstwa znęcania się

Tabela 18. Wykształcenie sprawców przestępstwa znęcania się

Tabela 19. Sprawcy przestępstwa znęcania się wykonujący pracę zawodową

Tabela 20. Sprawcy przestępstwa znęcania się nie wykonujący pracy zawodowej

Tabela 21. Wysokość miesięcznych dochodów sprawców przestępstwa znęcania się

Tabela 22. Wcześniejsza karalność sprawców przestępstwa znęcania się

Tabela 23. Uzależnienie od alkoholu, narkotyków lub innych środków odurzających sprawców przestępstwa znęcania się

Tabela 24. Osoby pokrzywdzone przestępstwem znęcania się

Tabela 25. Relacja pomiędzy sprawcą a pokrzywdzonym przestępstwem znęcania się

Tabela 26. Rodzaje przemocy stosowanej przez sprawców przestępstwa znęcania się

Tabela 27. Formy przemocy fizycznej stosowanej przez sprawców przestępstwa znęcania się

Tabela 28. Formy przemocy psychicznej stosowanej przez sprawców przestępstwa znęcania się

Tabela 29. Wpływ wieku sprawcy przestępstwa znęcania się na formy stosowanej przemocy fizycznej

Tabela 30. Wpływ wieku sprawcy przestępstwa znęcania się na formy stosowanej przemocy psychicznej

Tabela 31. Długość czasu znęcania się sprawcy nad pokrzywdzonym/-i

Tabela 32. Wpływ miejsca zamieszkania sprawcy przestępstwa znęcania się na długość czasu znęcania się

Tabela 33. Struktura kar pozbawienia wolności orzeczonych wobec sprawców przestępstwa znęcania się

Tabela 34. Wpływ długości czasu znęcania się na wymiar orzeczonej kary pozbawienia wolności

Tabela 35. Obowiązki okresu próby z art. 72 § 1 k.k. zastosowane wobec sprawców przestępstwa znęcania się

Tabela 36. Długość okresu próby przy warunkowym zawieszeniu wykonania kary pozbawienia wolności oraz warunkowym umorzeniu postępowania karnego

Aneks – kwestionariusz ankiety

KWESTIONARIUSZ DO BADAŃ AKT SĄDOWYCH SPRAW KARNYCH

Dane dotyczące SPRAWCY

1. Płeć:

- a) Kobieta
- b) Mężczyzna

2. Wiek:

- a) 17-20 lat
- b) 21- 24 lat
- c) 25- 29 lat
- d) 30- 34 lat
- e) 35- 39 lat
- f) 40- 44 lat
- g) 45- 49 lat
- h) 50- 54 lat
- i) 55- 59 lat
- j) 60- 64 lat
- k) 65- 69 lat
- l) 70 i więcej

3. Wykształcenie:

- a) Podstawowe
- b) Zawodowe/policealne
- c) Średnie
- d) Wyższe
- e) Bez żadnego wykształcenia
- f) Brak danych

4. Pochodzenie społeczne:

- a) Robotnicze
- b) Chłopskie
- c) Inteligencja
- d) Inne
- e) Brak danych

5. Czy sprawca pracuje zawodowo:

- a) Tak
 - a. Pracownik fizyczny

- b. Rolnik
 - c. Pracownik umysłowy
 - d. Inny
- b) Nie
- a. Uczy się
 - b. Bezrobotny (jak długo?.....)
 - c. Rencista/emeryt

6. Miejsce zamieszkania:

- a) Miasto powyżej 200 000
- b) Miasto poniżej 200 000- powyżej 100 000
- c) Miasto poniżej 100 000- powyżej 50 000
- d) Miasto poniżej 50 000
- e) Wieś

7. Karany uprzednio przez Sąd powszechny:

- a) Tak
 - a. Za przestępstwo znęcania się
 - b. Za inne przestępstwo przeciwko rodzinie i opiece
(jakie?.....)
 - c. Za inne przestępstwo z k.k.
(jakie?.....)
- b) Nie
- c) Brak danych

8. Wysokość zarobków:

- a) Do 1 500 zł miesięcznie
- b) Od 1 501 do 2 500 zł miesięcznie
- c) Od 2 501 do 3 500 zł miesięcznie
- d) Od 3 501 do 4 500 zł miesięcznie
- e) Od 4 501 do 5 500 zł miesięcznie
- f) Powyżej 5 501 zł miesięcznie

9. Ilość osób na utrzymaniu.....

10. Ilość dzieci..... (w tym pozostających na utrzymaniu.....)

11. Nałogi

- a) Tak
 - a. Alkoholizm
 - i. Codziennie
 - ii. Kilka razy w tygodniu

- iii. Kilka razy w miesiącu
 - iv. Raz w tygodniu
 - v. Raz w miesiącu
 - vi. Rzadziej niż raz w miesiącu
 - vii. Trudno ustalić
 - viii. Czy przebywał w izbie wytrzeźwień
 - 1. Tak (ile razy?.....)
 - 2. Nie
 - b. Narkomania
 - c. Inne środki odurzające
- b) Nie
- c) Brak danych

Dane dotyczące POKRZYWDZONEGO

12. Liczba osób pokrzywdzonych/Płeć

- a) 1 osoba Kobieta/Mężczyzna
- b) 2 osoby Kobieta/Mężczyzna
- c) 3 osoby Kobieta/Mężczyzna
- d) 4 osoby Kobieta/Mężczyzna
- e) 5 osób Kobieta/Mężczyzna

13. Relacje pomiędzy sprawcą a pokrzywdzonym/-i

- a) Mąż/żona (były/-a)
- b) Żona/mąż (była/-y)
- c) Konkubin/konkubina
- d) Konkubina/konkubin
- e) Ojciec/syn
- f) Syn/ojciec
- g) Ojciec/córka
- h) Córka/ojciec
- i) Matka/syn
- j) Syn/matka
- k) Matka/córka
- l) Córka/matka
- m) Brat/siostra
- n) Siostra/brat
- o) Inna:.....

BADANE PRZESTĘPSTWO

Nr sprawy:

Data wpływu:

Kwalifikacja prawna czynu:

- a) Art. 207 § 1 k.k.
- b) Art. 207 § 2 k.k.
- c) Art. 207 § 3 k.k.

14. Formy przemocy stosowane przez sprawcę:

- a) Fizyczna
 - a. Agresja werbalna
 - b. Wyzwiska
 - c. Bicie
 - d. Kopanie
 - e. Szczypanie
 - f. Gryzienie
 - g. Popychanie
 - h. Szarpanie
 - i. Grożenie
 - j. Wszczywanie awantur
 - k. Duszenie
 - l. Przypalanie
 - m. Targanie za włosy
 - n. Wykręcanie rąk
 - o. Opluwanie
 - p. Wyrzucanie z domu
 - q. Inne:.....
- b) Psychiczna
 - a. Kontrolowanie ofiary
 - b. Ciągłe niepokojenie
 - c. Wszydzanie
 - d. Ośmieszanie
 - e. Ignorowanie uczuć
 - f. Obrażanie
 - g. Poniżanie
 - h. Straszenie
 - i. Emocjonalne odrzucenie
 - j. Inne:.....
- c) Seksualna
- d) Ekonomiczna
- e) Zaniedbanie

15. Czasookres trwania przestępstwa

- a) Do 1 roku
- b) Od 1 roku do 2 lat
- c) Od 2 lat do 3 lat
- d) Od 3 lat do 4 lat
- e) Od 4 lat do 5 lat
- f) Powyżej 5 lat

16. Czy w sprawie założono Niebieską Kartę

- a) Tak (kiedy?.....)
- b) Nie

17. Czy sprawa była kierowana do mediacji?

- a) Tak (na jakim etapie?.....)
- b) Nie

18. Czy sprawca i pokrzywdzony/-eni wspólnie zamieszkują?

- a) Tak
- b) Nie

ORZECZNICTWO SĄDOWE

19. Orzeczenie sądowe

- a) Skazano
- b) Uniewinniono
- c) Umorzono w trybie
- d) Warunkowo umorzono z nałożeniem obowiązków z art. 67 § 3 k.k
- e) Warunkowo umorzono bez nałożenia obowiązków
- f) Warunkowo zawieszono wykonanie kary pozbawienia wolności

20. Wymiar orzeczonej kary pozbawienia wolności

- a) Od 3 miesięcy do 6 miesięcy
- b) 6 miesięcy
- c) Powyżej 6 miesięcy do 1 roku
- d) 1 rok
- e) Powyżej 1 roku do 2 lat
- f) 2 lata
- g) Od 2 lat do 3 lat
- h) 3 lata
- i) Od 3 lat do 4 lat
- j) 4 lata
- k) Od 4 lat do 5 lat

- l) 5 lat
- m) Powyżej 5 lat (typy kwalifikowane)

21. Umarzając warunkowo postępowanie sąd nałożył obowiązek na oskarżonego:

- a) Poddanie się dozorowi
- b) Naprawienia szkody
- c) Przepraszania pokrzywdzonego
- d) Wykonywania ciężącego na nim obowiązku łżenia na utrzymanie innej osoby
- e) Powstrzymania się od nadużywania alkoholu lub używania innych środków odurzających
- f) Powstrzymywania się od kontaktowania się z pokrzywdzonym lub innymi osobami w określony sposób
- g) Świadczenia pieniężnego z art. 49 § 1 k.k.

22. Okres próby ustalono na:

- a) 1 rok
- b) 1 rok i 6 miesięcy
- c) 2 lata
- d) Inny

23. Orzeczono środek karny

- a) Zakaz zajmowania określonego stanowiska, wykonywania określonego zawodu lub prowadzenia określonej działalności gospodarczej
- b) Zakaz prowadzenia działalności związanej z wychowaniem, leczeniem, edukacją małoletnich lub z opieką nad nimi
- c) Obowiązek powstrzymania się od przebywania w określonych środowiskach lub miejscach, zakaz kontaktowania się z określonymi osobami, zakaz zbliżania się do określonych osób lub zakaz opuszczania określonego miejsca pobytu bez zgody sądu
- d) Nakaz opuszczenia lokalu zajmowanego wspólnie z pokrzywdzonym
- e) Przepadek
- f) Obowiązek naprawienia szkody lub zadośćuczynienia za doznaną krzywdę
- g) Nawiazka
- h) Świadczenie pieniężne
- i) Podanie wyroku do publicznej wiadomości

24. Czy w sprawie orzeczono pozbawienie lub ograniczenie praw rodzicielskich lub opiekuńczych?

- a) Tak
- b) Nie